9

Kütüb-i Sitte

AKÇAĞ

Prof. Dr.
İBRAHİM CANAN

Kütüb-i Sitte

MUHTASARI TERCÜME VE ŞERHİ

AKÇAĞ

AKÇAĞ YAYINLARI: 116

Hadis : 3/9



ISBN 975-338-054-2 (Takım)
ISBN 975-338-063-1 (9. CİLT)



Editör : *Ahmet Hikmet Ünalmış*
Tashih : *İsmail Karakaya, Ömer Parlak*
Ahmet Tülek



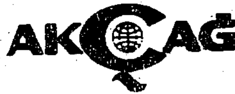
Baskı
Baskı Yeri : *Ankara 1995*
Cilt : *Balkan Cilt Sanayii*
Film Montaj : *Ekspress Basım Hizmetleri*

Prof. Dr.
İBRAHİM CÂNAN

Kütüb-i Sitte

MUHTASARI TERCÜME VE ŞERHİ

9. CİLT



Basım Yayım Pazarlama A.Ş.
Tuna Cad. No. 8/1 06420 Kızılay-Ankara
Tel: 0. (312) 432 17 98-433 86 51 Fax : 432 28 52

2710 ٣- وعن معاوية بن الحكم السلمى رضى الله عنه قال: [بَيْنَا أَنَا أُصَلِّى مَعَ رَسولِ اللّهِ ﷺ إِذْ عَطَسَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ. فَقُلْتُ: يَرْحَمُكَ اللّهُ فَرَمَانِى الْقَوْمُ بِأَبْصَارِهِمْ فَقُلْتُ: وَاثُكْلَ أُمِّيَاهُ، مَا شَأْنُكُمْ تَنْظُرُونَ إِلَىَّ، فَجَعَلُوا يَضْرِبُونَ بِأَيْدِيهِمْ عَلَى أَفْخَاذِهِمْ يُصَمِّتُونَنِى، فَلَمَّا قَضَى ﷺ الصَّلاَةَ، بِأَبِى هُوَ وَأُمِّى مَارَأَيْتُ مُعَلِّماً قَبْلَهُ، وَلاَ بَعْدَهُ أَحْسَنَ تَعْلِيماً مِنْهُ، فَوَ اللّهِ مَا كَهَرَنِى، وَلاَ ضَرَبَنِى، وَلاَ شَتَمَنِى، وَلٰكِنْ قَالَ: إِنَّ هٰذِهِ الصَّلاَةَ لاَ يَصْلُحُ فِيهَا شَىْءٌ مِنْ كَلاَمِ النَّاسِ، إِنَّمَا هِىَ التَّسْبِيحُ وَالتَّكْبِيرُ، وَقِرَاءَةُ الْقُرْآنِ، فَقُلْتُ يَارَسُولَ اللّهِ: إِنِّى حَدِيثُ عَهْدٍ بِجَاهِلِيَّةٍ، وَقَدْ جَاءَنَا اللّهُ تَعَالَى بِالإِسْلاَمِ، وَإِنَّ مِنَّا رِجَالاً يَأْتُونَ الْكُهَّانَ؟ قَالَ: فَلاَ تَأْتِهِمْ. قُلْتُ: وَمِنَّا رِجَالٌ يَتَطَيَّرُونَ؟ قَالَ: ذَاكَ شَىْءٌ يَجِدُونَهُ فى صُدُورِهِمْ فَلاَ يَصُدُّهُمْ. قُلْتُ: وَمِنَّا رِجَالٌ يَخُطُّونَ؟ قَالَ: نَبِىٌّ مِنَ الأَنْبِيَاءِ يَخُطُّ، فَمَنْ وَافَقَ خَطَّهُ فَذَاكَ. قُلْتُ: وَإِنَّهُ كَانَ لِى جَارِيَةٌ تَرْعَى غَنَماً قِبَلَ أُحُدٍ وَالْجَوَانِيَّةِ، فَاطَّلَعْتُ ذَاتَ يَوْمٍ فَإِذَا الذِّئْبُ قَدْ ذَهَبَ بِشَاةٍ مِنْ غَنَمِهَا، وَأَنَا رَجُلٌ مِنْ بَنِى آدَمَ آسَفُ كَمَا يَأْسَفُونَ، فَصَكَكْتُهَا صَكَّةً. قَالَ: فَعَظَّمَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ ذَلِكَ عَلَىَّ، فَقُلْتُ: أَفَلاَ أُعْتِقُهَا؟ قَالَ: ائْتِنِى بِهَا، فَأَتَيْتُهُ بِهَا، فَقَالَ لَهَا: أَيْنَ اللّهُ؟ قَالَتْ: فِى السَّمَاءِ. قَالَ: مَنْ أَنَا؟ قَالَتْ: أَنْتَ رَسُولُ اللّهِ. قَالَ: أَعْتِقْهَا فَإِنَّهَا مُؤْمِنَةٌ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.

«الْكَهْرُ»: الزبر والنهر.

«وَالتَّطَيُّرُ»: التشاؤم بالشىء.

«وَالخَط»: هو الذى يفعله المنجم فى الرمل بأصابعه ويحكم عليه ويخرج به الضمير.

«وَالأَسَفُ» : الغضب.

«وَالصَّكُّ»: الضرب واللطم.

3. **(2710)**- *Mu'âviye İbnu'l-Hakem es-Sülemî (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte namaz kılıyordum. Derken cemaatten bir şahıs hapşırdı. Ben:*

"Yerhamükallah" dedim. Cemaattekiler bana bed bed baktılar. Bunun üzerine (kızıp):

"Vay başıma gelen, niye bana böyle bakıyorsunuz?" dedim. Bu sefer ellerini dizlerine vurarak beni susturmak istediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namazı bitirince (bana iyi davrandı), annem babam O'na fedâ olsun, ben O'ndan, ne önce ne de sonra, ondan daha iyi öğreten bir muallim görmedim. Allah'a yemin olsun O beni ne azarladı, ne dövdü, ne de betimi yıktı; sâdece:

"Namazda insan kelamından (dünyevi) bir söz münasib değildir, ona uygun olan söz, tesbîh, tekbîr ve Kur'an kıraatıdır!" *dedi. Ben:*

"Ey Allah'ın Resulü, dedim, ben câhiliyeden daha yeni çıkmış birisiyim. Allah bize İslâm'ı lûtfetti ama bizde öyleleri var ki, hâlâ kâhinlere geliyorlar, (bu hususta ne tavsiye edersiniz?)" dedim.

"Sen onlara gitme!" *buyurdu. Ben tekrar:*

"Bizde (kuşun uçuşuna vs'ye bakarak) uğursuzluk çıkaranlar da var?" dedim. Cevaben:

"Bu (uğursuzluk zannı) kalplerinde mevcut olan bir (kuruntu)dur. Sakın onları (gayelerine gitmekten) alıkoymasın!" *dedi. Ben:*

"Bizde, kuma hatlar çizerek fala bakanlar da var?" dedim. Şu açıklamayı yaptı:

"Peygamberlerden biri de (kuma) çizgi çizerdi. Kim çizgisini onun çizgisine uygun düşürürse isabet eder!" *buyurdu. Ben:*

"Benim bir câriyem vardı, **Uhud** *ve* **Cevâniyye** *taraflarında koyun otlatırdı. Bir gün öğrendim ki*[1] *bir kurt peyda olmuş ve sürüden bir koyun götürmüş. Ben bir insanoğluyum, herkes gibi ben de öfkelenirim. (Bu hâdise yüzünden kızıp) câriyeye bir tokat aşkettim. (Râvi der ki: Bu sözümü işitince) Resûlullah tokadımı fazla buldu, (yakıştıramadı).*

"O halde onu âzad etmiyeyim mi?" dedim.

"Bana bir getir hele!" *dedi. Ben de câriyeyi ona getirdim. Ona:*

"Allah nerde?" *diye sordu. Cariye:*

(1) veya "bir gün yanına gittim...

"Semâda!" diye cevap verdi. Bu sefer:

"Ben kimim?" *diye sordu. O da:*

"Sen Resûlullah'sın" diye cevap verdi. Bunun üzerine aleyhissalatu vesselam:

"Onu âzad et, çünkü mü'mine'dir" *buyurdu.* " [Müslim, Mesâcid 33, (537); Ebu Dâvud, Salât 171, (930, 931); Nesâî Sehv 20, (3, 14-18).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis de bidayette namazda konuşulduğunu aksettirmektedir. Râvi *Hz. Muâviye*, konuşma yasağının geldiğinden habersiz olduğu için hapşırana **yerhamukallah** demiştir. Cemaat, bu davranışın uygunsuzluğunu bakışlarıyla ihsâs etmiş, bu durumdan rahatsız olan *Muâviye (radıyallahu anh)* birden kızıp bazı gereksiz sözler sarfetmiştir. Cemaat bu sefer ellerini dizlerine vurarak aksülamel gösterip susmasını işâret etmişlerdir.

Hemen kaydedelim ki, namaz esnasında meşrû olan bir ikâz **"sübhânallah!"** denilerek yapılmalıdır, elleri vurarak değil. Âlimler buradaki *el vurma* hâdisesini, bu vak'anın, mezkûr edebin teşriinden önceye ait olmasıyla îzâh ederler. Zira *Resulullah namazda ikaz edebini:* **"Erkekler sübhanallah! diyerek, kadınlar da el çırparak yapmalıdır!"** diye teşrî buyurmuştur.

2- Hâdiseyi rivâyet eden sahâbîye, en ziyâde te'sir eden ve kalbini fetheden husus, namazdan sonra *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın onu ikaz tarzı olmuştur. O belki de, hatası sebebiyle en azından bir azarlanma ile karşılaşma endîşesi içinde idi. *Fahr-i Kâinat*'ın tatlı ve müşfik îkâzı bedeviyi mest etmiş olmalı ki: *"Ondan ne önce, ne de sonra onun kadar iyi öğreten bir muallim görmedim"* demiştir.

Resûlullah'ın bu davranışı *Mu'âviye İbnu'l-Hakem (radıyallahu anh)*'e bazı husûsî meraklarını sorma cesâreti veriyor. Uğursuzluk (tetayyur), kâhine başvurma ve kum üzerine çizgi çekerek fala bakma (remil atma da denir) ile ilgili sorularını sorar ve cevaplar alır:

★ *Resûlullah kâhin*'e gitmeyi yasaklamıştır. *Kâhin*, gizli şeyleri bildiğini iddia eden kimsedir. *Tîbî* der ki: *"Kâhin'le arrâf arasında fark vardır. Kâhin, gelecekte olacak şeyler hakkında bilgi iddiasında bulunur. Arrâf ise, çalınan şeyler ve yitiklerin yeri vs. hakkında bilgi iddiasında bulunur."* Alimler: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kâhine gitmeyi yasaklamıştır, çünkü onlar gâibden haber verirler. Bazan söyledikleri tesâdüfen gerçek çıkar, bunlar sebebiyle insanların fitneye düşmesinden ve (gaybı kimsenin bilemeyeceğine dair şer'î hüküm gibi) bir kısım dînî meselelerde îtikadlarının bozulacağından korkulur"* demişlerdir. Dînimiz, kâhine gitmeyi, kâhinin sözüne inanmayı kesinlikle yasaklamıştır. Ayrıca kâhine verilecek ücreti de haram kılmıştır. Bu hususta müslüman ülemasının icmâı vardır. Mevzu üzerine vârid olan sahîh hadislerden bir kaçını kaydediyoruz: مَنْ اَتَى عَرَّافًا فَسَاَلَهُ عَنْ شَىْءٍ لَمْ تُقْبَلْ لَهُ صَلاَةٌ اَرْبَعِينَ لَيْلَةً **"Kim bir**

arrâfa bir şey sorarsa namazı kırk gün kabul edilmez."

مَنْ أَتَى عَرَّافًا أَوْ كَاهِنًا فَصَدَّقَهُ بِمَا يَقُولُ فَقَدْ كَفَرَ بِمَا أُنْزِلَ عَلَى مُحَمَّدٍ

"Kim bu arrâf'a ve bir kâhine gider ve onun söylediğini tasdik ederse Muhammed'e inene inkâr etmiş olur."

★ Sadedinde olduğumuz hadis *uğursuzluk addetme*'yi de yasaklar. Hadiste *tetayyur* diye ifâde edilir. *Tetayyur*, kuş manasına gelen *tuyûr* kelimesinden gelir. Eski Araplar kuşun hareketinden şu veya bu cihete uçmasından bir kısım mânâlar çıkarırlardı. Gerek hayır (tefâül = uğur) ve gerek şer mânâ (teşâüm = uğursuzluk) çıkarılmış olsun hepsine *tetayyur* veya *tıyara*[2] dendiğini *İbnu'l-Esîr*, en-Nihâye'de belirtir. Araplar, cahiliye döneminde kuş ve ceylan gibi av hayvanlarından mânâ çıkarırlardı. Bunlardan *bevârih* (kişinin sağ tarafından sol tarafına geçenler) olanların uğursuzluk getireceğine, *sevânih* olanların (yani sol taraftan sağ tarafa doğru geçenlerin) uğur getireceğine inanırlardı. Böylece *bevârih*le karşılaşan gitmek (veya yapmak üzere) çıktığı işinden vazgeçer, hedefine gitmezdi. Şeriatımız bunu kesinlikle yasaklamıştır. Sadedinde olduğumuz hadiste geçen *Resûlullah*'ın **"Bu (uğursuzluk zannı) kalplerinde mevcut bir (kuruntu)dur, sakın onları (gayelerine gitmekten) alıkoymasın"** sözü, açıkladığımız bu vak'aya parmak basar.

Yeri gelmişken hemen belirtelim ki *Fahr-i Kâinat efendimiz*, vahy-i ilahiye mazhariyetin pek bâriz bir delîli olarak, bu cümlede, bütün insanlığa şâmil belki de fıtrî diyebileceğimiz beşerî bir zaafı dile getirmektedir: Uğursuzluk duygusu hâricî bir hakikata dayanmaktan ziyâde kalplerde bulunan bir vehimdir, kişi îmânının müdahalesi ile irâdî olarak onunla mücadele etmezse, insanda galebe çalabilecek, hükmünü icra edebilecektir. Bir başka hadis bu duygunun, insanlığın tamamına şâmil bir zaaf olduğunu daha açık bir üslûbla belirtir: ثَلاَثٌ لاَ يَسْلَمُ أَحَدٌ مِنْهُنَّ الطِّيَرَةُ وَالْحَسَدُ وَالظَّنُّ قِيلَ فَمَا نَصْنَعُ قَالَ: إِذَا تَطَيَّرْتَ فَامْضِ وَإِذَا حَسَدْتَ فَلاَ تَبْغِ وَإِذَا ظَنَنْتَ فَلاَ تُحَقِّقْ *"Üç şey vardır, hiç kimse onlardan kurtulamaz: "Uğursuzluk, hased, zan. Denildi ki: "Pekiyi ne yapalım?" Dedi ki: Uğursuzluk içinden geçince (aldırma, planladığın, kararlaştırdığın işini) icra et. Hased edince (bu duygunun peşine düşüp gereğini) yapma. Zanna düşünce de tahkîk etmeye kalkma (peşine düşme)."*

Kehânetle meşguliyet gibi, uğursuzluk inancının da, medeni seviyesi ne olursa olsun bütün insan cemiyetlerinde, her sınıf halkta rastlanan cihanşümûl hurâfalardan olduğu bilinen bir husudur. *Münâvi*, buna bütün semâvî kitaplarda yer verilip yasaklandığını kaydeder. Hiçbir etnolojik çalışmaya dayanmayan *Resulullah*'ın o devirde bunun cihanşümullüğünü belirtmesi, O'nun mûcizelerinden bir mûcizedir.

(2) *Münâvi*, *tıyara* ile *tetayyur* arasında fark olduğunu kaydeder: *Tetayyur*, kalpde hissedilen kötülük (uğursuzluk) hissidir; *tıyara* ise, onun mucibiyle ameldir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) **haricî bir hakikata dayanmaksızın, insanların kalbinde bir vehim olarak bulunan bu duygunun ne bir hayrın celbine, ne de bir şerrin def'ine hiç bir tesiri bulunmadığını açık olarak ifade etmiş ve kalbe gelen bu vehmi hakikat rengiyle boyayarak, inanıp sonra da mucibiyle amelden kesinlikle menetmiştir. Şu hadis, tetayyuru şirk îlân etmektedir:**

الطِّيَرَةُ شِرْكٌ وَمَا مِنَّا اِلاَّ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يُذْهِبُهُ بِالتَّوَكُّلِ **"Tıyara şirk'tir. Ancak bizden kimse yoktur ki (ona uğursuzluk duygusu arız olup, kalbine bâzı şeylerden nefret hâkim olmasın). Ancak Cenab-ı Hak bu duyguyu tevekkülle giderir."**

Dikkat edersek, hadiste اِلاَّ diye istisna edatı konmuş, istisna edilen şeyi muhâtabın zihnine bırakmıştır. Âlimler bunu اِلاَّ وَقَدْ يَعْتَرِيهِ التَّطَيُّرُ وَتَسْبِقُ اِلَى قَلْبِهِ التَّطَيُّرُ diye tamamlamışlardır. Biz âlimlerin bu tamamlayıcı ilâvelerini, tercümede parantez içerisinde gösterdik. Şunu da belirtelim ki Tirmizi'nin kaydına göre *Süleyman İbnu Harb* hadisin اِلاَّ dan sonra gelen kısmının *İbnu Mes'ud*'a ait bir *derc* olduğunu söylemiştir. Ancak, *İbnu'l-Kattân* bu iddiayı *"Derc iddiası bir delil ile kabul edilir"* diyerek reddetmiştir.

Uğursuzluk inancıyla amel etmenin (tıyare), bu hadiste şirk îlân edilmesinin îzâhı açıktır: Her çeşit hayır ve şerrin Allah'ın meşiet ve yaratmasıyla olduğuna inanmak, İslâm akîdesinin temel prensiplerinden biri olan tevhidin gereği olduğu halde, tetayyur inancıyla kişi, bunu, önüne çıkacak bir hayvana veya uçan kuşa vs.'ye izâfe etmiş olmakta, Allah'ı aradan çıkarmaktadır. Elbette bu, şirktir.

Hadisin sonunda çare de gösterilmektedir: Bir nevî fıtrî olan bu duygu kimin içinden geçecek olursa, herşeyin Allah'ın takdir ve yaratmasıyla olduğunu düşünüp, O'nun takdîrine tevekkül ederek işine devam edecektir, içine şeytanın attığı bu uğursuzluk düşüncesiyle yolundan, kararından geri dönmeyecektir. Bir başka ifâde ile, içinden ihtiyarsız olarak geçen bu düşünceyi ameline aksettirmeyecek. Bu takdirde o düşünce ona zarar vermez, Allah'ın mağfiretine mazhar olur.

Nevevî der ki: *"Âlimler demiştir ki: "Tıyare, (ihtiyarınız dışında) kalbinizde zorunlu olarak hissettiğiniz bir duygudur. Bu duygu sebebiyle kusur işlemiş sayılmaz, ayıplanmazsınız. Zira bu, irâde ile kazanılan bir hal değildir. Buna ilahî teklif (sorumluluk) da terettüp etmez. Yeter ki, onun sebebiyle, kendinizi yapacağınız işlerden, tasarruflardan alıkoymayın. Bu inanç amelinize tesir ederse, bu sizin iktisabınız olur ve buna sorumluluk terettüp eder. İşte, Resulullah'ın yasaklaması buraya yani uğursuzluk duygusunun gereği ile amel etmeye, onun sebebiyle yapılacak işlerden vazgeçmeye girer."*

Şu halde hadisteki nehiy, zâhiren, kalbe gelen vehme karşı gibi olsa da aslında, vehme değil, vehim mûcibince amele taalluk etmektedir.

★ *Çizgi ile fal*'a gelince, *İbnu'l-A'râbî*'nin açıklamasına göre, kişi *arrâf*'a gelir. Arraf'ın önünde bir oğlan vardır. Arrâf, kişinin müracaatı üzerine, oğlan çocuğuna bazı tılsımlı sözlerle emrederek kum üzerine çok sayıda çizgiler çizmesini söyler. Sonra da bu çizgilerin ikişer ikişer silinmesini emreder. Eğer en sona kalan çizgi çiftse kurtuluş ve başarıya delildir. Tek çizgi kalmış ise bu da kayba ve ye'se delildir....

Geçmiş peygamberlerden birinin bu suretle fala bakması, onun bu çizgileri vasıta yaparak, ferasetiyle, merak edilen husûsu bilmesini ifâde eder. Bu peygamberin *İdris* veya *Danyal (aleyhimâsselam)* olduğu söylenmiştir.

Hadiste: *"Kim çizgisini o peygamberin çizgisine muvafık düşürürse, bu takdirde isabet eder, yani tıpkı o peygamber gibi o da ferasetiyle hâli bilir"* denmek istenmiştir.

Hadisten, *remil* falına fetva var gibi bir yanılgıya düşmek mümkündür, sathî bir bakış, hadisin zahirinden böyle bir mânaya ulaşabilir. Ancak *im'ân-ı nazar* dediğimiz dikkatli bakış, remil falının da yasak olduğunu gösterir. Şöyle ki: "Hadiste cevaz, muhâl olan bir şeye bağlanmaktadır. Yani: *"Kim çizgisini o peygamberin çizgisine uygun kılabilirse.."* sözünde ortaya konan şart, muhaldir. Çünkü hiç kimse, çizgisinin -hadîste isâbetlilik için şart kılınmış olan- o uygunluğa sahip olduğunu bilemez. Bu şartla isâbetlilik şansı olduğuna ve o şart da meçhul olduğuna göre, onunla iştigal yasaktır. *Kadı İyaz*'ın belirttiği üzere, bütün ülema bu hususta ittifak eder. *Nevevî*, bahsi şöyle özetler: Âlimler bu ibârenin manasında ihtilâf eder. Sahîh olan şudur: Hadisin mânâsı: *"Kim çizgisini uygun düşürürse bu ona mübahtır, ancak, uygun düştüğünü bilme imkânımız yoktur, öyleyse mübâh değildir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), "kim çizgisini ona uygun düşürürse mübahtır"* demiş fakat: *"Uygun düşüremezse haramdır"* dememiştir. Tâ ki biri çıkıp da bu yasağın, çizgiye yer veren o peygambere de şâmil olduğu vehmine düşmesin. Böylece *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, remil falıyla meşgul olmayı bize yasaklarken, o peygamberin hürmetini korumuş oldu. Şu halde, hadis, remil falının o peygamber hakkında yasak olmadığını ifâde eder ve: *"Ona uygunluğu bilebilirseniz size de mübahtır, ancak siz onu bilemezsiniz"* demek ister.

Âlimler, reml falı'nın mezkûr peygambere mübah kılınmış olsa bile, bizim şeriatımızda neshedilerek yasaklandığını da ifâde ederler.

★ Hadisin câriye ile alakalı kısmına gelince câriyeyi, müslüman olmasını şart kılan bazı kefâret borçlarına mukabil azad etmesi gerekmektedir. Bu sebeple câriyenin müslüman olup olmadığının tesbîti gerekmektedir. Bu maksadla *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, câriyenin müslüman olup olmadığını kabaca

öğrenmek için bazı sualler sorduğunu görmekteyiz. Sorulan suallere alınan cevapların sonunda câriyenin *mü'mine* olduğuna hükmediliyor. Bir kimsenin îmanına hükmetmede ölçü olması sebebiyle bu sorular ve bilhassa alınan cevaplar son derece ehemmiyetlidir. Bu meselede *Resûlullah*'ın teferruata hiç inmeyip, çok kabahatlar üzerinde durduğunu görmekteyiz. *Hattâbî*, Me'âlim'de şu açıklamayı yapar: "*Resûlullah'ın:* **"Onu âzad et, çünkü o mü'minedir"** sözü şayân-ı dikkattir, zîra Efendimize, câriye'den, onun imânına delâlet zımnında, suallerine aldığı cevaplardan maâda hiçbirşey zâhir olmamıştır. *Resulullah:* **"Allah nerede?"** demiş; o: "*Gökte!*" diye cevap vermiştir, keza: **"Ben kimim?"** diye sormuş, "*Resûlullah'sın!*" diye cevaplamıştır. Bu sualler imânın emârelerine ve mü'minin şiarına müteallıktir, imanın aslına ve hakikatına müteveccih değildir. Sözgelimi bize bir kâfir gelip küfürden İslâm'a geçmek istese, bu esnada O, imanı, bu câriyenin söyledikleri miktarınca vasfeylese, bu kadarıyla müslüman olamaz. Müslüman olması için *Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Resulü olduğuna şehâdette bulunması* ve daha önce yaşamakta olduğu dininden de teberri etmesi gerekir. Bu hal şuna benzer: Bir evde bir kadınla bir erkek beraber görülür. Erkeğe: "*Bu kadın da kim?*" denince: "*Karımdır*" der, kadın da onu te'yîd ederse, bize de onları tasdik etmek düşer. Artık durumlarını karıştırmaz, nikâh için gerekli olan şartları araştırmayız. Ancak bu ikisi bize yabancı iki kişi olarak gelip, aralarında nikâhlanmak isteseler o vakit biz onlardan, evlenme akdi için gerekli olan velilerinin getirilmesi, şâhidlerin hazırlanması, mehrin beyânı gibi şartları talep ederiz. İşte kâfir de böyledir, kendisine İslâm arzedilince **"Ben müslümanım"** demesi ile iktifa edilmez, imanı kemâliyle ve şartlarıyla tavsif etmesi istenir. Öyleyse iman ve küfür yönüyle hâlini bilmediğimiz birisi bize gelerek: "*Ben müslümanım*" diyecek olsa onu, dediği şekilde kabul ediniz. Keza üzerinde kılık kıyafet, görünüş vesairesiyle müslümanların emâresini gördüğümüz birisi için de müslüman olduğuna hükmeder, bize aksi zâhir oluncaya kadar öyle bilmeye devam ederiz.

Bu hadisle ilgili olarak *Nevevi* de şu durumu dermeyan eder: "Bu, sıfat hadislerindendir. Bu hadisler hakkında iki görüş vardır:

1- Mânâsına hiç girmeden -Allah'ın hiç bir benzeri olmadığına, O'nun mahlukâta ait vasıflardan münezzeh olduğuna itikad ile birlikte- îmân etmek.

2- Hadîse, olduğu gibi değil, (iman esaslarına) uygun şekilde te'vil ederek iman etmek. Kim bu şekilde söylerse sadedinde olduğumuz hadis hakkında şunu demiş olur: "*Bundan murad câriyeyi imtihândır: Bu câriye tevhid akidesinde midir, yaratıcı, tedbir edici, faal olan tek bir Allah'a olan itikadı ikrar ediyor mu? bu İlah, dua eden kimsenin, semaya yöneldiği zaman müracaat ettiği ilah mıdır; bu*

yöneliş. O'nun için namaz kılan kimsenin de Ka'beye yönelmesi mahiyetinde midir? Aslında bu yöneliş, O'nun münhasıran semada olmasından ileri gelmez, aynen Ka'be cihetine yönelmesi de münhasıran o cihette bulunmasından ileri gelmediği gibi. Böyle yapılması, semânın dua edenlerin kıblesi olmasındandır, tıpkı Ka'be'nin de musallilerin kıblesi olması gibi.''

Kadı İyâz da şunları söylemiştir: ''*Fakih, muhaddis, mütekellim, mütefekkir, mukallid, hangi ihtisasa mensup olursa olsun bütün müslümanlar şunu söylemekte müttefiktirler:* أَأَمِنْتُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ **''Semâda olandan eminmisiniz?...''** (Mülk 16) âyetinde olduğu üzere Allah'ın semâda olduğunu zikretme sadedinde vârid olan bütün nasslar zâhir mânası üzere değildirler, bunları, hepsi te'vil ederek anlamıştır. Sözgelimi muhaddislerden, fakihlerden, mütekellimlerden her kim, tahdîd ve keyfiyet beyan etmeksizin üst (fevk) cihetinin varlığından söz etmişse ''semanın içinde(فِي السَّمَآءِ) ibâresini, semanın üstünde (عَلَى السَّمَآءِ) şeklinde te'vil etmiştir.

Kim de Allah hakkında *hadd*'i nefyedip, cihetin *müstahîlliğine* (akla aykırılığına) hükmetmişse onu (cihet'i) muktezasına göre farklı te'villere tabi tutmuştur.'' *Sindî*'nin kaydettiği te'vil şöyle: ''*Allah nerede?*''nin mânâsı hakkında âlimler şöyle demiştir: ''*Allah'a yönelenler hangi cihete yönelirler?*'' *Semâ*'da sözü de şu mânayı ifade eder: ''*(Allah'a yönelenler) sema cihetine yönelirler.*'' Bu sorudan maksad câriye'nin Allah'ın varlığını îtiraf etmesidir, Allah hakkında *cihet*'in varlığını isbât etmek değildir.''

2711 ٤– وعن أبى الدرداء رضى اللّه عنه قال: قَامَ رسولُ اللّهِ ﷺ يُصَلّى فَسَمِعْنَاهُ يَقُولُ: أَعُوذُ بِاللّهِ مِنْكَ، ثُمَّ قَالَ: أَلْعَنُكَ بِلَعْنَةِ اللّهِ ثَلاَثاً، وَبَسَطَ يَدَهُ كَأَنَّهُ يَتَنَاوَلُ شَيْئاً، فَلَمَّا فَرَغَ مِنَ الصَّلاَةِ قُلْنَا يَارَسُولَ اللّهِ: سَمِعْنَاكَ تَقُولُ شَيْئاً لَمْ نَسْمَعْكَ تَقُولُهُ قَبْلَ ذَلِكَ: وَرَأَيْنَاكَ بَسَطْتَ يَدَكَ؟ قَالَ: إِنَّ عَدُوَّ اللّهِ إِبْلِيسَ جَاءَ بِشِهَابٍ مِنْ نَارٍ لِيَجْعَلَهُ فِى وَجْهِى، فَقُلْتُ: أَعُوذُ بِاللّهِ مِنْكَ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ قُلْتُ: أَلْعَنُكَ بِلَعْنَةِ اللّهِ التَّامَّةِ، فَلَمْ يَسْتَأْخِرْ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ، فَأَرَدْتُ أَنْ آخُذَهُ، فَوَ اللّهِ لَوْلاَ دَعْوَةُ أَخِى سُلَيْمَانَ لأَصْبَحَ مُوثَقاً يَلْعَبُ بِهِ وِلْدَانُ أَهْلِ الْمَدِينَةِ]. أخرجه مسلم والنسائى.

«أَرَادَ بِدَعْوَةِ سُلَيْمَانَ قَوْلَهُ، رَبِّ هَبْ لِي مُلْكاً. الآيَةَ، وَمِنْ جُمْلَةِ مُلْكِهِ تَسْخِيرُ الْجِنِّ لَهُ وَانْقِيَادُهُمْ».

4. **(2711)**- *Ebu'd-Derdâ (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Bir gün Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namaza kalktı. Şunu okuduğunu işittik:* **"Senden Allah'a sığınırım."** *Sonra da üç kere:* **"Seni Allah'ın lânetiyle lânetliyorum"** *dedi ve sanki bir şey yakalıyormuşcasına elini uzattı. Namazı bitirince:*

"Ey Allah'ın Resûlü! dedik, senden bugün daha önce hiç söylemediğin bir şey işittik. Ayrıca ellerini de açtığını gördük? Şu cevabı verdi:

"Allah'ın düşmanı olan iblis, yüzüme koymak için ateşten bir alev getirdi. Ben de ona, üç kere: "Eûzu billahi" dedim. Sonra da: "Seni Allah'ın eksiksiz lânetiyle lânetliyorum" dedim, geri çekilmedi, üç kere tekrarladım. Sonunda onu yakalamak istedim. Vallahi kardeşim Süleymân'ın duası olmasa idi, bağlı olarak sabaha erecek ve Medine'nin çocukları onunla oynayacaklardı." [Müslim, Mesâcid 40, (542); Nesâî, Sehv 19, (3,13).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, *Hz. Süleymân aleyhisselam*'ın bir duasına atıf yapılmaktadır. Bu dua Sâd sûresinin 35. ayetidir (meâlen): **"Süleyman: "Rabbim beni bağışla, bana, benden sonra kimsenin ulaşamayacağı bir hükümranlık ver... dedi."** Âyette geçen hükümranlık'ta cinlerin teshir ve inkıyadları (boyun eğmeleri) de mevcuttur.

2- Hadîsle ilgili olarak *Nevevî* hazretlerinin kaydettiği bazı açıklamalar şöyle:

★ (Hadiste *Resûlullah*'ın elini uzatmış olmasından hareketle) "namazda az amel namazı bozmaz" hükmü çıkarılmıştır.

★ Cinler mevcuttur ve bazı insanlar onları görebilir. Âyet-i kerimede Cenâb-ı Hakk'ın: **"Ey Ademoğulları... O da (şeytan) ve kabîlesinden olanlar da sizi, sizin kendilerini göremeyeceğiniz yerlerden muhakkak görürler..."** (A'raf 27) buyurması gâlip durumu ifâde eder. Zirâ, onların görülmesi muhal olsa idi *Resulullah (aleyhissalâtu vesselam)* onun görülmesi üzerine söylediklerini söylemezdi. Hadîste, gündüz onu herkesin görmesi, Medîneli çocukların onunla oynaması için, şeytanı bağlamak istediğini söylemiştir. Ancak *Kadı İyaz* şöyle söyleyenler de olduğunu kaydeder: *"Âyet-i kerimenin zâhirine göre, cin ve şeytanları, onların hilkatleri üzere ve aslî sûretleri ile görmek sadece Peygamberler (aleyhimusselam) ve hârikulâde mucizelere mazhar olan kimselere mümkündür, onun dışındakilere mümkün değildir, insanlar onları rivayetlerde de geldiği üze-*

re aslî sûretlerinden başka bir surette görebilirler." Nevevî bu söze şöyle cevap verir: *"Bunlar delili olmayan mücerred iddialardır, sahîh bir dayanağı da yoksa merduddur."*

Şunu da kaydedelim ki, İslâm âlimleri cinlerin muhtelif şekillere girebileceğini; insan, yılan, kuş, akrep, deve, sığır, at vs. suretlerini alabileceğini kabul ederler. Hadislerde bunu te'yîd eden örnekler gelmiştir.

★ Cinlerin mahiyeti hakkında *İmam Ebu Abdillah el-Mâzirî* der ki: *"Cin, ruhânî, latif cisimlerdir, bağlanabilecek bir surette olup, bağlandıktan sonra eski hâline dönemeyecekleri, öyle ki, onlarla oynamak imkanının hasıl olacağı bir kıvamda olmaları ihtimal dahilindedir...."*

★ *Kadı İyaz, "Resûlullah*'ın: "**... Kardeşim Süleymân'ın duası olmasaydı...**" *sözünden şunu anlamıştır: "Bunun mânası şudur: "Cinlere tasarruf Hz. Süleyman'a has bir imtiyazdır. Bu sebeple Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onu bağlamaktan imtina etti. Bu imtina, söylenen sebeple bağlamaya muktedir olamayışından ileri gelebileceği gibi, Hz. Süleyman'a karşı duyduğu tevazu ve teeddübten de ileri gelebilir."*

★ Hadiste *aleyhissalâtu vesselâm*'ın **"Vallahi kardeşim Süleyman'ın....."** diye ettiği yeminden hareketle, kişinin, yemin taleb edilmemiş olduğu halde, haber verdiği şeyin ehemmiyetini artırmak, ona saygıyı celbetmek, sıhhati husûsunda mübalağa yapıp dikkatleri çekmek için yemin etmesinin câiz olduğuna hükmedilmiştir.

★ İslâm âlimleri mûteber delillere dayanarak namazda muhatap sigasıyla yapılacak dua ve beddualarınn namazı bozacağına hükmetmiştir. Şöyle ki, sözgelimi hapşırana namazda يَرْحَمُكَ اللّٰهُ **Allah "sana" rahmet kılsın** demek namazı bozar, halbuki muhatap sigarasıyla yapılmayan dua namazı bozmaz. يَرْحَمُ اللّٰهُ **Allah rahmet kılsın** duasında olduğu gibi. Bu hadiste ise Peygamberimiz şeytana muhatap sigasıyla beddua etmektedir: **"Seni .... lanetliyorum."**

Aradaki müşkil şöyle söylenerek halledilmiştir: "**Bu hadîs, namazda kelamın haram kılınmasından önceye âit olabilir.**""

NAMAZIN ALTINCI ŞARTI
BAŞKA MEŞGULİYETLERİ TERK

2712 ١- عن معيقيب رضى اللّه عنه قال: [سُئِلَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَنْ تَسْوِيَةِ التُّرابِ حَيْثُ يَسْجُدُ الْمُصَلِّى].

1. **(2712)**- *Mu'aykîb (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a, musalli'nin secde edeceği yerdeki toprağın düzlenmesinden sual edildi..."*

2713 ٢- وفى رواية الترمذى: [عَنْ مَسْحِ الْحَصَى فِى الصَّلاَةِ، فَقَالَ: إنْ كُنْتَ وَلاَ بُدَّ فَاعِلاً فَوَاحِدَةً]. أخرجه الخمسة.

2. **(2713)**- Tirmizî'nin bir rivayetinde hadis şöyledir: *"[Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a] namazda çakıllara dokunup (düzlemekten) sorulmuştu, şu cevabı verdi:*

"Mutlaka yapmak zorunda isen bâri bir kere yap!" [Buharî, Amel fi's-Salât 8; Müslim, Mesâcid 46, (545); Ebu Dâvud, Salât 175, (946); Tirmizî, Salât 279, (380); Nesâî, Sehv 8, (3,7).]

2714 ٣- وفى رواية للأربعة عن أبى ذر: [إذَا قَامَ أَحَدُكُمْ إلى الصَّلاَةِ فَلاَ يَمَسَّ الحَصَى فَإنَّ الرَّحْمَةَ تُوَاجِهُهُ].

3. **(2714)**- *Ebu Zerr (radıyallahu anh)'den Dört İmam'ın kaydettiği bir rivayette şöyle buyrulmuştur: "Sizden kim namaza durursa, sakın çakıllara değmesin. Zira rahmet, ona karşıdan gelir."* [Muvatta, Kasru's-Salât 43, (1,157); Ebu Dâvud, Salât 175, (945); Tirmizî, Salât 279, (379); Nesâî, Sehv 7, (3,6).]

2715 ٤- وعن أبى ذر رضى اللّه عنه أيضاً قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ لاَ يَزَالُ اللّهُ مُقْبِلاً عَلَى الْعَبْدِ وَهُوَ فِى صَلاَتِهِ مَالَمْ يَلْتَفِتْ: فَإذَا الْتَفَتَ انْصَرَفَ عَنْهُ].

أخرجه أبو داود والنسائى.

4. **(2715)**- *Hz. Ebu Zerr (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Allah, kula namazda sağa sola iltifat etmedikçe rahmetiyle yaklaşmaya devam eder. İltifat etti mi ondan yüz çevirir."** [Ebu Dâvud, Salât 165, (909); Nesâî, Sehv 10, (3,7).]

2716 ٥- وعن عائشة رضى الله عنها قالت: [سَأَلْتُ النَّبِىَّ ﷺ عَنِ الإِلْتِفَاتِ فِى الصَّلاَةِ؟ فَقَالَ: هُوَ اخْتِلاَسٌ يَخْتَلِسُهُ الشَّيْطَانُ مِنْ صَلاَةِ الْعَبْدِ].

أخرجه الشيخان والنسائى.

«الإِخْتِلاَسُ»: الأخذ بسرعة.

5. **(2716)**- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Resulullah'a namazda sağa sola bakmak (iltifat) hususundan sordum. Şu cevabı verdi:*

"Bu bir kapıp kaçırmadır. Şeytan kulun namazından kapar kaçırır." [Buhârî, Ezân 93, Bed'ü'l-Halk 11; Ebu Dâvud, Salât 165, (910); Nesâî, Sehv 10, (3,8). Bu rivâyet Müslim'de bulunamamıştır.]

2717 ٦- وعن أنس رضى الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا بَالُ أَقْوَامٍ يَرْفَعُونَ أَبْصَارَهُمْ إِلَى السَّمَاءِ فِى الصَّلاَةِ؟ فَاشْتَدَّ قَوْلُهُ فِى ذَلِكَ، ثُمَّ قَالَ: لَيَنْتَهُنَّ عَنْ ذَلِكَ، أَوْ لَتُخْطَفَنَّ أَبْصَارُهُمْ]. أخرجه البخارى وأبو داود والنسائى.

6. **(2717)**- *Hz. Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm):* **"İnsanlara ne oluyor da namaz kılarken gözlerini semaya kaldırıyorlar?"** *dedi ve bu hususta sert sözler söyledi. Sonra konuşmasını şöyle tamamladı:*

"Ya bundan vazgeçerler ya da gözleri çıkarılır." [Buhârî, Ezân 91; Ebu Dâvud, Salât 167, (913); Nesâî, Sehv 9, (3,7).]

2718 ٧- وعنه رضى الله عنه قال: [قَال رسول اللهِ ﷺ: يَابُنَىَّ إِيَّاكَ وَالاِلْتِفَاتَ فِى الصَّلاَةِ، فَإِنَّهُ هَلَكَةٌ، فَإِنْ كَانَ لاَ بُدَّ فَفِى التَّطَوُّعِ لاَ فِى الْفَرِيضَةِ].

أخرجه الترمذى.

7. **(2718)**- Yine *Hz. Enes* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana şöyle nasihat etti:* **"Ey oğulcuğum, namazda sağa sola bakmaktan sakın. Zira o helak olmaktır. Eğer mutlaka yapacaksan bâri nafilelerde olsun, farzlarda değil."** [Tirmizî, Salât 413 (589).]

AÇIKLAMA:

Yukarıda kaydedilen hadîsler, namaz kılan kimsenin, namaza başladıktan sonra selam verinceye kadar namazla ilgisi olmayan hareketlerden sakınmasını tembihlemektedir. Mevzumuzun *"Başka Meşguliyetleri Terk"* şeklindeki başlığından da anlaşılacağı üzere, burada kaydedilen bütün hadisler namazdan olmayan bütün bedenî hareketleri, vücut azalarımızdan herhangi biriyle yapılacak davranışları yasaklamayı hedeflerse de başlıca iki husûsun üzerinde ehemmiyetle ve tekrarla durulduğunu görmekteyiz:

1- Secde edeceğimiz yerdeki toprak, çakıl vesâirenin rahatsızlık vermemesi, alnımıza batmaması gibi mülâhazalarla düzenlenmesi, ellenmesi vs.. Bundan ashab sual ettiği gibi, sual sorulmadan da Efendimiz temas etmiştir. Bundan kaçınmak gerekir, mutlaka mecbur kalınsa, bir kere ile yetinilmelidir.

En doğrusu, musalli, daha namaza durmadan gerekli düzeltmeleri yapmalı, namaz sırasında secde mahallini düzeltme ihtiyacı duymamalıdır.

Hadislerde umumiyetle çakıl ve topraktan söz edilmesi, *Resulullah* devrinde mescidin (çakıllı) toprakla kaplı olmasındandır. Âlimler, yerden alna yapışacak kum, çer-çöp, toz vs. her şeyin aynı hükme dâhil olduğunu belirtirler. *Nevevî*, namazda çakıla dokunmanın kerahetinde ulemânın ittifak ettiğini söylemişse de, *Hattâbî, İmam Mâlik*'in bunda bir beis görmediğini ve hatta bizzat yaptığını kaydetmiştir. *İbnu Hacer* bu husustaki haberin *İmam Mâlik*'e ulaşmamış olabileceğini not eder.

Zâhirîlerden bâzıları bu meselede ifrât ederek, nehiy beyan eden hadisin (2713) zahirini esas alıp, çakıla birden fazla değmenin haram olduğunu söylemişlerdir.

İbnu Hacer der ki: *"Görünen o ki, buradaki kerâhetin sebebi namazda huşûnun korunma emri*dir, ya da *namazda amel-i kesirden kaçınma emri*dir." Bununla beraber *Ebu Zerr* hadisi (2714 numaralı hadis), buradaki sebebin musalli ile ona karşıdan gelmekte olan rahmet arasına bir engel koymamak olduğunu ifâde eder. *İbnu Ebî Şeybe*'nin rivâyeti, bir başka sebebi nazarlara arzetmektedir: *"(Efendimiz buyurdular ki)*: **"Secde ettiğin zaman çakıllara dokunma, zira her bir çakıl, üzerine secde edilmesini sever."**

Âlimler secde edilen yer kadar, secde eden alnı da hükme dahil ederler. *Kadı İyâz* der ki: *"Selef, namazda iken selam vermezden önce alnın meshedilip (si-*

linmesini) mekruh addetmiştir."

2- Namaz sırasında iltifat: Kaydettiğimiz hadislerde ısrarla üzerinde durulan ikinci husus iltifattır. Bu, bakışlarımızı, namazda bakılması meşru olan yerlerin dışına kaydırmaktır. *İltifat* lügat olarak, "yüzünü sağa sola çevirmek" demektir.

Zâhirîler namazda iltifât için dahi, zaruretten gelmediği takdirde *haram* hükmünü vermişlerdir. Ancak ehl-i sünnet ülemâsı *mekruh*luğunda icma etmiş ve çoğunluk da tenzîhî olduğuna meyletmiştir.

İltifat'ın mekruh kılınma sebebi, *huşûnun noksanlaşması veya bedenden bir kısmının kıbleye yönelmeyi terki*'dir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), musallinin sağa sola bakmakla kaybettiği sevabı, *bir şeytan ihtilâsı* olarak tavsif etmiştir. İhtilas, göz göre göre kapıp kaçmadır. Sözgelimi bir satıcının malını, gafletine getirip görmez tarafından kaçıran kimseye hırsız denir; ama satıcı gördüğü halde bir açıkgözün, malı alıp âniden fırlayıp gitmesi *ihtilâs*'tır ve bu kimseye hırsız değil, *muhtelis* denir. "*İhtilas*"ı *kapıp-kaçırma* diye tercüme ettik.

Resulullah, musalliyi şeytanın namazla ilgisi olmayan bir şeyle iltifat sûretiyle meşgul etmesini *ihtilas*'a benzetmiş olmaktadır. Çünkü, musalli, Allah'ın huzurunda olduğunu bile bile sağa sola bakmış olmakla bu zarara maruz kalmıştır. Bu davranış şeytana izâfe edilmiştir, çünkü onda Allah'a müteveccih olunduğu düşüncesine bir inkıta ve kopukluk ârız olmaktadır. *Tîbî* der ki: "*Namazdaki iltifat, ihtilâs olarak isimlendirilmiştir, bundan maksad bu davranışın çirkinliğini, muhtelis örneğiyle tasvir etmektir. Zira Rabb Teâlâ, musalliye rahmetiyle gelirken, şeytan onu gözetlemekte ve onun bazı kaçırmalarını dört gözle beklemektedir. Musalli, sağa sola bakındı mı şeytan fırsatı ganimet bilmekte ve o hâli yağmalamaktadır.*"

Bazı âlimler 2690 numaradaki *Hz. Aişe* hadisinde belirtildiği üzere, namazda dikkat çekici şekiller ihtiva eden elbise sebebiyle, huzur bozulmuşsa -alemli elbise omuzda bile olsa- bunu *ihtilâs*'a yakın bir amel telakkî etmiştir. Nitekim *Resulullah* mezkur hadiste, **"beni namaz dışı şeyle meşgul ediyor"** diyerek öfkeyle alemli elbiseyi çıkarıp atmıştır.

2717 numaralı hadiste namaz kılanın gözlerini semaya kaldırması yasaklanmaktadır. Bunun kerâhetinde icmâ edilmiştir. Namaz dışında, dua ederken kaldırmada ihtilâf edilmiştir. *Şureyh* ve bazıları duada da mekruh addetmiş ise de, ekseriyet: "*Nasıl ki Ka'be namaz kıblesidir, öyle de sema dahi dua kıblesidir*" diyerek bunu câiz görmüşlerdir.

Kadı İyaz: "*Namazda gözü semaya kaldırmada bir nevi kıbleden yüz çevir-*

me, namaz hey'etinden uzaklaşma vardır" demiştir. *İbnu Hazm* yasaklamadaki şiddetten hareketle namazda semaya bakmanın namazı iptal edeceğine hükmetmiştir. Ehl-i sünnet ülemâsı buna katılmaz.

İbnu Ebî Şeybe'nin bir rivâyeti, bidayette müslümanların namazda iken sağa-sola baktıklarını, bu ayetin nâzil olması üzerine vazgeçtiklerini belirtir:

(كَانُوا يَلْتَفِتُونَ فِي صَلاَتِهِمْ حَتَّى نَزَلَتْ)قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلاَتِهِمْ خَاشِعُونَ

"Mü'minler namazlarında sağa sola bakarlardı. Bu hal, "Mü'minler saadete ermişlerdir, onlar namazda huşû içindedirler.." (Mü'minûn 1-2) âyeti nazil oluncaya kadar devam etti. Bunun üzerine namaza başlayınca önlerine baktılar. Artık, herkes gözlerinin secde mahallinden dışarı kaymamasına dikkat ediyordu.

2718 numaralı hadiste *iltifat, "helak olmak"* diye tasvir edilmiştir. Helâk olmayı bazı âlimler üçe ayırmıştır:

1- Yanındaki bir şeyi kaybetmek. Artık o başkasının yanında olduğu halde, sahibi için helâk olmuştur.

2- Bir şeyin istihâleye uğrayarak yani bir başka şeye dönüşerek helâk olması.

3- Bir canlının ölmesi, onun helâkıdır.

Şu halde *Resulullah* namazda sağa sola bakmayı (iltifatı) helâk olarak tavsîf etmektedir. Çünkü bu, şeytana uymaktır, dolayısıyla, zarara (helâke) sebebtir. İltifatla namaz kemal mertebesinden istihâleye uğrayarak *Hz. Aişe* hadisinde (2716) ifade edilen *ihtilâs*'a dönüşür.

Nafilede iltifata göz yumulması, nâfilelerin kolaylık esasına dayanmasındandır. Nitekim ayakta kılmaya kâdir olan kimsenin dahi oturarak kılmasına müsaade edilmiştir, bunun gibi nafilede iltifata da cevaz verilmiş olmaktadır. Halbuki, farzda her ikisi de yasaktır.

2719 ٨- وعن سهل بن الحنظلية رضى اللّه عنه قال: [ثُوِّبَ بِالصُّبْحِ فَجَعَلَ رسولُ اللّهِ ﷺ يُصَلِّى وَهُوَ يَلْتَفِتُ إلى الشِّعْبِ، وَكَانَ أَرْسَلَ فَارِساً إلى الشِّعْبِ مِنَ اللَّيْلِ يَحْرُسُ]. أخرجه أبو داود.

8. **(2719)**- *Sehl İbnu'l-Hanzaliyye (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Şabah namazı için ikâmet okundu. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) namaza başladı. Namazda Şîb istikametine bakıyordu. Geceden, Şîb'a koruması için bir atlı göndermişti."* [Ebu Dâvud, Salât 168, (916).]

AÇIKLAMA:

Şîb: Dağ yolu, geçit mânasına gelir. Hadis namazda iltifata cevaz verir. Bazı rivayetlerde *Resulullah*'ın namazda başını geri bükmeden sağa sola çevirdiği ifâde edilmiştir. Buhârî'nin bir rivâyetinde ise başını hiç çevirmeksizin gözlerinin ucuyla sağa sola baktığı ifade edilir. Bunlara dayanarak bir kısım âlimler, başı bükmedikçe namazda sağa sola bakmanın zarar vermeyeceğine hükmetmiştir. *Atâ, Mâlik, Ebu Hanîfe ve Ashâbı, Evzâî, Ehl-i Kûfe* hep bu görüştedirler.

Hâzimi, söz konusu *Şîb*'in kıble istikâmetinde bulunmasının muhtemel olduğunu belirterek, *Resulullah*'ın oraya başını çevirmeden bakmış olacağını tebârüz ettirir.

Bazı âlimler, bu hadiste ifade edilen iltifat ruhsatının az yukarıda kaydettiğimiz Mü'minûn sûresinin ilk âyetlerinde ifade edilen huşû emri ile neshedilmiş olduğunu söylerler.

2720 ٩– وعن ابن عمر رضىَ اللّهُ عَنْهُمَا قَالَ: [خَرّجَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يُصَلّى فِى مَسْجِدِ قُبَاءَ فَجَاءَ الأَنْصَارُ يُسَلِّمُونَ عَلَيْهِ وَهُوَ يُصَلّى، فَقُلْتُ لِبِلاَلٍ: كَيْفَ رَأَيْتَهُ يَرُدُّ عَلَيْهِمْ حِينَ كَانُوا يُسَلِّمُونَ عَلَيْهِ وَهُوَ يُصَلّى؟ قَالَ: هٰكَذَا، وَبَسَطَ كَفَّهُ وَجَعَلَ بَطْنَهُ أَسْفَلَ، وَظَهْرَهُ إِلى فوْق]. أخرجه أصحاب السنن.

9. **(2720)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mescid-i Kuba'ya namaz kılmaya gitti. Ensar (radıyallâhu anhüm) gelip, namaz kılarken kendisine selam verdiler. Ben Bilâl'e sordum:*

"Namaz kılarken onların selamına nasıl mukabele ettiğini gördün?" Bana bizzat göstererek:

"Şöyle!" dedi ve avucunu açıp iç kısmını aşağıya, sırtını yukarıya getirdi." [Ebu Dâvud, Salât 170, (927); Tirmizî, Salât 271, (368); Nesâî, Sehv 6, (3, 5-6).]

AÇIKLAMA:

Kuba, Mescid-i Nebevî'ye iki-üç mil mesafede bir köyün adıdır. Günümüzde *Medine* ile arası kapanmış ve tamamen *Medine*'nin bir mahallesi haline gelmiş durumdadır.

2- *Azîmâbadî, Avnu'l-Ma'bud*'da, namaz esnasında *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kendisine verilen selama yaptığı mukabele ile ilgili olarak şu açıklamayı yapar: *"Bil ki, bu hadiste selama mukabele olarak avucun tamamıyla*

işaret verilmesi mevzubahistir, Câbir (radıyallahu anh)'in hadisinde el ile, İbnu Ömer'in Süheyb'den yaptığı rivayette parmak ile selama mukabele ettiği mevzubahistir. Beyhakî'de gelen İbnu Mes'ud hadîsinde: "Başı ile ima etti" denir. Yine Beyhakî'nin bir başka rivayetinde de: "Başıyla mukabele etti" denir.

Bu farklı rivayetlerin arası şöyle cem edilir: *"Aleyhissalâtu vesselâm efendimiz bir seferinde şöyle, bir seferinde böyle yapmıştır. Dolayısıyla hepsi de câizdir. Alluhu a'lem."*

2721 ١٠- وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: التَّسْبِيحُ لِلرِّجَالِ وَالتَّصْفِيقُ لِلنِّسَاءِ]. أخرجه الخمسة.

10. (2721)- *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Tesbîh erkeklere, el çırpma kadınlara mahsustur."** [Buhârî, Amel fi's-Salât 5; Müslim, Salât 106, (422); Ebu Dâvud, Salât 173, (939); Tirmizî, Salât 272, (369); Nesâî, Sehv 16, (3, 11-12).]

AÇIKLAMA:

1- *Tesbîh*ten maksad *sübhanallah* demektir. *Tasfîk* de elleri birbirine vurmaktır. Arapçada alkış da *tasfîk* kelimesiyle ifâde edilir. Ancak burada *tasfîk*'i *"alkış"*'la tercüme etmek uygun olmaz. Zira hadisteki *tasfîk*, uyarı maksadıyla başvurulan ellerle ses çıkarma davranışıdır ki elleri birbirine vurarak yapılır. Dilimizde buna *el çırpma* deriz. Tasfîk bazı rivayetlerde tasfîh imlasıyla gelmiştir. Umumiyetle aynı manada oldukları kabul edilmiştir. Şer'î ıstılah olarak namaz kılan kimsenin meşru olan bir uyarıda bulunmak için başvurduğu çaredir. Sözgelimi musalli, imamına yanıldığını haber vermek istese, erkekse *sübhanallah* der, kadınsa el çırpar. Keza yine musalli namaz dışında birisine bir mesaj vermek, mesela bir tehlikeyi haber vermek durumunda olsa, aynı şeyi yapar.

2- Hadis, namaz esnasında musallinin herhangi bir uyarıda bulunmak zorunda kalması halinde başvurması gereken çareyi göstermektedir. Buna göre erkek musallî *sübhanallah* diyecektir, kadın musalliye de sağ elinin içini sol elinin sırtına vuracaktır. Oyun ve eğlencede yapıldığı üzere avuçların içlerini birbirine vurmak câiz görülmemiştir. Böyle yapıldığı takdirde namazın bozulacağına hükmedilmiştir. Kadınların *tesbîh*ten men edilmesi, namazda mutlak sûrette seslerini kısmakla emredilmiş oldukları içindir. Çünkü sesleri avrettir, fitneden korkulur. Erkekler de el çırpmadan men edilmişlerdir. Çünkü bu, kadınların işidir. *İmam Mâlik ve bazıları: "El çırpma kadınlara mahsustur"* ibaresi için, *"Bu namaz ha-*

ricinde kadınların işidir" demektir ve kötülemek maksadıyla beyan buyrulmuştur, binaenaleyh namazda el çırpmak ne erkeğe ne kadına uygun olmaz" demiş ise de bu hususta vârid olan daha sarîh rivayet gösterilerek bu görüş reddedilmiştir. *Kurtubî*: *"Namazda el çırpmanın kadınlar hakkındaki meşruiyyeti hem rivayeten hem de aklen sahihtir"* diye hükmeder.

2722 ١١- وعن عبد اللّه بن الشخير رضى اللّه عنه قال: [صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ فَرَأَيْتُهُ تَنَخَّعَ فَدَلَكَهَا بِنَعْلِهِ اليسرى]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

11. **(2722)**- *Abdullah İbnu'ş-Şıhhîr (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte namaz kıldım. Namazda onun öksürerek boğazını temizleyip (yere attığını ve) sol ayağıyla sürttüğünü gördüm." [Buharî, Mesâcid 58, (554); Ebu Dâvud, Salât 22, (482); Nesâî, Mesâcid 34, (2, 52).]*

2723 ١٢- وعند أبى داود: [فَبَزَقَ تَحْتَ قَدَمِهِ الْيُسْرَى وَذَلِكَ بِنَعْلِهِ].

12. **(2723)**- *Ebu Dâvud*'un rivayetinde şöyle gelmiştir: "... *Sol ayağının altına tükürdü, ayakkabısıyla sürttü."* [Ebu Dâvud, Salât 22, (482).]

2724 ١٣- وله فى أخرى عن أبى نضرة: [بَزَقَ فِى ثَوْبِهِ وَحَكَّ بَعْضَهُ بِبَعْضٍ].

«تَنَخَّعَ الإِنْسَانُ»: إذا رمى نخاعته وهى النخامة التى تخرج من أصل الحلق.

13. **(2724)**- *Ebu Dâvud*'un *Ebu Nadra*'dan kaydettiği bir rivayette: *"Elbisesine tükürdü, kıvrımları arasında ovaladı"* denmiştir. [Ebu Dâvud, Tahâret 143, (389, 390).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm):* اَلتَّفْلُ فِى الْمَسْجِدِ خَطِيئَةٌ وَكَفَّارَتُهُ اَنْ يُوارِيَهُ **"Mescide tükürmek günahtır, kefâreti de tükrüğün kapatılmasıdır"** buyurmuş ve mâbedlere tükürmeyi yasaklamıştır. *İbnu Hacer*, bu yasağa muhatap olmak için mescidin içinde olmanın şart olmadığını, dışardaki kişiye de yasağın şamil olduğunu belirtir. *"Çünkü der, "mescid", yasaklanan tükürme fiilinin zarfıdır, öyleyse hâriçte olan birisi mescide tükürecek olsa yasak ona da şâmil olur."*

Bu günahı işleyene, kefâret olarak onu "örtmek" veya "ortadan kaldırmak" suretiyle bertaraf etmesi gerekir.

2- Mescide tükürme meselesini sadece yukarıda kaydedilen hadislerin zâhirine bakarak değerlendirmek eksik veya fazla bir kanaate götürebilir. Her şeyden önce, hadislerin *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şartlarında değerlendirilmesi gerekir:

a) Herşeyden önce o devirde mescidler çakıl ve toprakla kaplı idi. Hasır, halı, kilim gibi sergi mevcut değildi; beton, taş döşeme gibi bir kaplama da yoktu.

b) Tükürme ruhsatı bir kısım hadîslerde "defnetme" şartıyla verilmiştir. *Defnetme* emrini yorumlayan *İbnu Ebu Cemre* der ki: "*Resulullah* **"tükürmenin kefâreti tükrüğün örtülmesidir"** *demiyor. Çünkü örtmenin zararları devam eder. Çünkü, bir başkasının, üzerine oturarak rahatsız olmayacağından emin olunamaz. Ama defnetmek öyle değildir. Çünkü, defin deyince yerin altına derinlere gömmek anlaşılır.*"

c) Gömmenin mahiyeti nedir? Bunu âlimler farklı anlarlar. Cumhura göre: "*Tükrüğün mescidin toprağına veya kum, çakıl gibi örtüsünün derinliklerine gömmektir, bu yapılamıyorsa dışarı çıkarmaktır. Şayet mescidlerin zemini toprak değil de hasır vs. ise, mala hürmeten tükürmek câiz değildir.*" Şu halde, gömme kaydını bilhassa günümüzün mescid şartlarında değerlendirecek olursak, hadislerde gelen cevazın zamanımızda kalkmış olduğunu söyleyebiliriz. Bu kadar kesin hükmetmede Müslim'de gelen şu hadis de bize yardımcı olmuştur: وَ وَجَدْتُ فِى مَسَاوِى اَعْمَالِ اُمَّتِى النُّخَاعَةَ تَكُونُ فِى الْمَسْجِدِ لاَ تُدْفَنُ **"Ümmetimin kötü amelleri arasında defnedilmeden mescide bırakılmış tükrüğü de gördüm."**

d) *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm),* devrinin şartlarında tükürmeyi câiz kılan gerekleri belirtirken, tükrükle ilgili mühim bir hükmü de dile getirmiş olmaktadır: İnsan tükrüğü esas itibariyle temizdir. Onun bir şeye, mesela elbiseye bulaşması, ibâdete mâni olacak kirlenme hâsıl etmez. Nitekim 2724 numaralı hadiste, elbise kıvrımlarına tükürme hâdisesi bu husûsu tesbit eder.

e) Hadîslerde tükürme zorunda kalacak kimseye "defnetme" şartıyla yere, sürterek yoketme kaydıyla sol ayağın altına ve hatta elbise kıvrımına tükürme ruhsatlarını sayarken, mendilden söz edilmemesi, o devirde mendil taşıma âdetinin olmadığını gösterir. Aksi takdirde, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, ümmetine kolay olanı tavsiye ederdi.

f) Şunu da belirtelim: Alimler, mezkûr hadislerle mescidde tükürme fiilinin yasak olmadığının ifâde edildiğini belirtirler. Yasaklanan husûs, başkasını rahatsız edecek şekilde tükürmektir, açıkta bırakmaktır. Öyle ise hastalar, tükürme ihtiyacı içinde olanlar, başkasına eza vermeyecek şekilde -söz gelimi mendiline, beraberinde taşıyacağı hokkasına- tükürebilir, bu memnu değildir.

Bazı âlimler, *"tükürme cevazını"* özür sahiplerine tükürmek için dışarı çıkamıyacaklara; *"yasaklamayı"* da özrü olmayanlara hamletmişlerdir. Bu nokta-i nazardan bakınca elbise kıvrımına, sol ayağın altına tükürme örneklerinin, -gömme imkânı tanımayan mescidlerde bulunan mendilsiz özür sahiplerine- başkalarını asgarî derecede rahatsız edecek tükürme tarzlarına irşadlar teşkîl ettiklerini görürüz.

2725 ١٤- وعن عائشة رضى الله عنها قالت: [جِئْتُ يَوْماً مِنْ خَارِجٍ، وَرَسُولُ اللهِ ﷺ يُصَلِّى فِى الْبَيْتِ وَالْبَابُ عَلَيْهِ مُغْلَقٌ، فَاسْتَفْتَحْتُ فَتَقَدَّمَ وَفَتَحَ لِى، ثُمَّ رَجَعَ الْقَهْقَرَى إلَى مُصَلاَّهُ، وَوَصَفَتْ أنَّ الْبَابَ كَانَ فِى الْقِبْلَةِ]. أخرجه أصحاب السنن.

14. **(2725)**- *Hz. Aişe, (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Bir gün dışardan geldim. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) odada namaz kılıyordu, kapı da üzerine kapalı idi. Açmasını istedim, ilerleyip bana açtı. Sonra gerisin geriye namazgâhına döndü."*

Hz. Aişe kapının kıble cihetinde olduğunu belirtti." [Ebu Dâvud, Salât 169, (922); Tirmizî, Salât 421, (601); Nesâî, Sehv 14, (3, 11).]

AÇIKLAMA:

1- Burada, nâfile namazı kılmakta olan *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namazdan çıkmadan *Hz. Aişe*'ye kapı açması söz konusudur. Hemen belirtelim ki, *Nesâî*'nin rivayetinde bu namazın nafile namaz olduğu tasrîh edilmiştir.

2- Ülemâ, bu hadis üzerine farklı yorumlarda bulunmuştur:

★ Kapı kıble cihetinde ise, namaz sırasında, gelip geçene karşı sürte olması için kapatılması efdaldir.

★ *İbnu Raslân*, kapıyı açmak üzere *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in bir veya iki adımlık veya fasılalı olarak daha fazla adımlık bir yürüyüşle kapıyı açmış olacağını, aksi takdirde *amel-i kesir* olup namazı bozacağını söylemiştir. *Şevkanî*, bu kayıtlamaların mezhep görüşüne binâen yapıldığını, (rivayette kayıtlara götürecek hiç bir delil olmaması sebebiyle) iddianın fâsid olduğunu söyler.

★ *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)*, kapının kıble cihetinde olduğunu söylemek ve *Hz. Peygamber*'in kapıyı açmak için gelince yönünü hiç değiştirmediğini, keza arka arka giderek namazgâhına döndüğünü belirtmek suretiyle yönünü kıble cihetinden çevirmediğini ifâde etmiş olmaktadır. Bu tasvirleri, bazı âlimler, bu hareketlerin *amel-i kesir* olacak şekilde peş peşe olmadığı, dolayısıyla namazın bozulmasına müncer olmadığı şeklinde değerlendirirler. Ancak *Aliyyu'l-Kâri:*

"Atılan adım iki bile olsa, kapıyı açıp dönme buna inzimâm edince yine de namazı bozan amel-i kesir mevzubahis olur ve müşkilat devam eder" der ve *"En doğrusu, bu hareketlerin peş peşe olmadığını söylemektir"* diye hükme bağlar.

İbnu Melek daha değişik bir görüş ileri sürerek: *"Resulullah'ın kapıya gelişi, kapıyı açışı, sonra namazgâhına dönüşü, amel-i kesîr peşpeşe olunca namazı bozmayacağına delildir"* der. Ancak *Aliyyu'l-Kârî*, Hanefî mezhebince bu görüşe itimad edilmeyeceğini belirtir. Zira, mezhebimizce *amel-i kesir* yani aynı rek'at içerisinde yapılan üç hareket namazı bozar. *İbnu Melek*'in hükmü hadisin zahirine uygundur. Bu sebeple, bazı âlimler mutlak olarak reddetmeyip: *"Nafilelerde hîn-i hâcette yapılan amel-i kesir, namazı bozmaz"* diye kayıtlayarak kabûlünü uygun bulmuşlardır.

2726 ١٥ – وعن أبي هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: اقْتُلُوا الأَسْوَدَيْنِ فِى الصَّلاَةِ الْحَيَّةَ وَالْعَقْرَبَ]. أخرجه أصحاب السنن.

15. (2726)- *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Namazda iki siyahı yani yılan ve akrebi öldürün"** *buyurdu."* [Ebu Dâvud, Salât 169, (921); Tirmizî, Salât 287, (390); Nesâî, Sehv 12, (3, 10).]

AÇIKLAMA:

1- Yılan ve akrebe *iki siyah* denmesi, tağlib tarîkiyledir. Aslında sadece yılana *siyah (esved)* denmektedir.

2- *Hattâbî* der ki: *"Burada az amelin (amel-i yesir) namazda caiz olduğuna ve bir fiilin aynı hal içerisinde peş peşe iki kere yapılması, namazı bozmayacağına delildir. Zira yılan, bir veya iki darbe ile öldürülebilir. Ancak amel peş peşe olur ve amel-i kesir hududuna girerse (üçlerse) o zaman namaz bozulur. Ancak yılanı öldürme emri bir veya iki vuruşla kayıtlı değildir, mutlaktır."*

3- Hadiste geçen yılana, öldürülmesi mubah olan bütün zararlılar dahildir: Eşek arıları, çiyanlar vs. gibi. Yılan ve akrebin namazda öldürülmesini, *İbrahim Nehai* hâriç bütün ulemâ tecviz etmiştir.

2727 ١٦ – وعن أم سلمة رضى اللّه عنها قالت: [رَأى النَّبِىُّ ﷺ غلاماً لَنَا يُقَالُ لَهُ أفْلَحُ إذَا سَجَدَ نَفَخَ فَقَالَ: يَا أفْلَحُ تَرِّبْ وَجْهَكَ]. أخرجه الترمذى.

16. (2727)- *Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bizim Eflah adındaki kölemizi, secde sırasında (ağzıyla) üfür-*

düğünü görmüştü: **"Ey Eflâh, yüzünü toprakla!"** *dedi."* [Tirmizî, Salât 280, (381).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, kölesini, secdeye giderken secde edeceği yerdeki toz-toprağı -alnına bulaşmasın diye- üfürürken görmüş ve böyle yapmaması için müdâhalede bulunmuştur. **"Yüzünü toprakla!"** emri ile, *"Alnını yere değdir, yer üzerine normal şekilde koy, üflemek suretiyle onu alnını koyacağın yerden uzaklaştırma"* demek istemiştir. Zira bu, tevazûya daha muvafıktır. Zira azaların en efdali olan alna toprağın yapışması tevazûnun nihâî derecesidir.

2- Üflemeyi, *İbnu Abbâs kelam* addederek namazda mekruh olduğuna hükmetmiştir. Ancak, çoğunlukla âlimler: *"Kelâm, mahreçlere dayanan harflerden teşekkül eder. Üflemede harf yoktur"* diyerek bu görüşe katılmamışlardır. Bunu ifâde eden rivâyetlerin zayıflığına da dikkat çekilmiştir. Her hal u kârda, namazda üflemek mekruh olsa da namazı bozmaz, çünkü *Resulullah, Eflah*'a namazını iade etmesini emretmemiştir. *İbnu Hacer*, **"Yüzünü toprakla!"** sözünden, toprak üzerine secde etmenin müstehab olduğu hükmünün çıkarıldığını belirtir.

2728 ١٧- وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [نَهَى رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَنِ السَّدْلِ فى الصَّلاَةِ، وَأَنْ يُغَطِّىَ الرَّجُلُ فَاهُ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

«السَّدْلُ» المنهى عنه فى الصلاة أن يلتحف الرجل بثوبه، ويدخل يديه من داخله فيركع ويسجد وهو كذلك، وكانت اليهود تفعله، فنهى عنه.

قوله «وَأَنْ يُغَطِّىَ الرَّجُلُ فَاهُ»: يعنى التلثم بالعمامة على الفم، وكانت العرب تفعله، فنهوا عنه فى الصلاة، فإن تناءب المصلى فليغط فاه، فقد جاء فيه حديث.

17. **(2728)**- *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) namazda sedl'i, (sarınmayı) ve erkeğin ağzını örtmesini yasakladı."* [Ebu Dâvud, Salât 86, (643); Tirmizî, Salât 278, (378).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste yasaklanan *sedl*, vücûdun kollar da içeride kalacak şekilde giysi ile sarılması; kıyam, rükû ve sücudda de böyle kalınmasıdır. Bunu yahudiler yaptığı için müslümanlara yasaklanmıştır.

Bazı âlimler *sedl*'i izarın ortasını başa koyup iki ucunu -omuzlara koymadan ve önde bağlamadan- sarkıtmak diye tarif etmiştir. *Hattâbî*, "*Sedl'i "Yere değecek kadar elbisenin salınmasıdır*" diye tarif eder. Bu mânâda *sedl*'e namazda cevaz verilmiş, namaz dışında verilmemiştir. Çünkü namazda sâbit olduğu halde namaz dışında dolaşır; elbiseyi yeri değdirerek dolaşmak, kibir alâmetidir. *Sevrî* namazda, *Şâfi'î* ise hem namazda hem namaz dışında bunu mekruh addetmiştir. *Irakî*, *sedl*'i "saçın sarkıtılması" diye tarif etmiştir. Başka tarifler de yapılmıştır.

Şevkâni, *sedl*'i bütün bu mânâlarda anlayıp hadisi o mânâların hepsine hamletmenin caiz olacağını belirtir ve "*müşterek*"*i, bütün mânâlarına hamletmek kavî bir görüştür*" der.

Ağzın örtülmesine gelince, *Hattâbî* der ki: "*Arapların, sarıklarıyla ağızlarını sarma âdetleri vardı. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu namazda yasakladı. Efendimiz, musalliye esneme ârız olduğu takdirde ağzını kapamaya cevaz vermiş, onun dışında kapamayı yasaklamıştır.*"

NAMAZIN YEDİNCİ ŞARTI: KIBLE

2729 ١- عن عائشة رضى الله عنها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يُصَلِّى مِنَ اللَّيْلِ، وَأَنَا مُعْتَرِضَةٌ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ كَاعْتِرَاضِ الْجَنَازَةِ، فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يُوتِرَ أَيْقَظَنِى فَأَوْتَرْتُ]. أخرجه الستة إلا الترمذى.

1. **(2729)**- *Hz. Aişe, (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhis-salâtu vesselâm), geceleyin ben önünde, kıbleyle arasında bir cenaze gibi uzanmış yatarken, namaz kılardı. Vitir kılacağı zaman bana da haber verirdi, ben de vitir kılardım."*

2730 ٢- وفى أخرى للشيخين: [ذُكِرَ عِنْدَ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهَا مَا يَقْطَعُ الصَّلاَةَ، فَذُكِرَ الْكَلْبُ وَالْحِمَارُ وَالْمَرْأَةُ، فَقَالَتْ: لَقَدْ شَبَّهْتُمُونَا بِالْحُمُرِ وَالْكِلاَبِ، وَاللّهِ لَقَدْ رَأَيْتُ النَّبِىَّ ﷺ يُصَلِّى وَأَنَا عَلَى السَّرِيرِ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ مُضْطَجِعَةٌ فَتَبْدُولِى الْحَاجَةُ فَأَكْرَهُ أَنْ أَجْلِسَ فَأُوذِىَ رَسُولَ اللّهِ ﷺ فَأَنْسَلُّ مِنْ قِبَلِ رِجْلَيْهِ].

2. **(2730)**- Sahiheyn'in diğer bir rivayetinde şöyle gelmiştir: *"Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin yanında namazı bozan şeylerden söz açılmıştı. Bu meyanda köpek, eşek ve kadının da zikri geçti. Aişe (radıyallahu anhâ):*

"Bizi yine eşeklere ve köpeklere benzettiniz. Vallahi, ben Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı kıblesiyle arasında yatakta yatar olduğum halde namaz kılarken gördüm. Benim için ihtiyaç hasıl olunca oturup onu rahatsıtz etmek istemezdim, (yatağın) ayak tarafından sıyrılıp çıkardım." [Buharî, Salât 22, 99, 102, 103, 104, 105, 108, Amel fi's-Salât 10, Vitr 3, İsti'zân 37; Müslim, Salât 267, (512); Muvatta, Salatu'l-Leyl 2, (1, 117); Ebu Dâvud, Salât 112, (711, 712, 713, 714); Nesâî, Tahâret 120, (1, 101, 102), Kıble 10, (2, 67).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, değişik vecihlerden gelmiştir. Bazı rivâyetlerde burada gözükmeyen ziyâdeler mevcuttur.

2- 2729 numarada *Hz. Aişe Resulullah*'ın kıble cihetinde nasıl yattığını tasvir ediyor: Baş tarafı *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sağ tarafında, ayakları da sol tarafında olacak şekilde uzanmıştır. Çünkü cenaze namazı esnasında ölü, imama nazaran öyle konur.

3- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kıldığı namaz teheccüd namazıdır, nafiledir. Bu sebeple uyumakta olan *Hz. Aişe*'yi namaza çağırmamaktadır. Ama sıra vitre gelince onu da çağırmaktadır. Bu hadiste, vitir namazının vâcib olmasına delil bulunmuştur.

4- Vitir namazının gecenin sonuna bırakılmasının müstehab olduğu anlaşılıyor. Zira *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* en sonda onu kılmakta ve henüz kılmamış olan *Hz. Aişe*'yi de kaldırmaktadır. Ancak âlimler bu te'hiri bir kayda bağlarlar: Gecenin sonunda uyanabilecekse veya bir başkası tarafından uyandırılacağından emin ise... Aksi takdirde te'hiri caiz olmaz. Bu sebeple Hanefîler, yatsının peşinden kılmayı tercih ederler.

5- Uyuyan kimseyi namaz için uyandırmak müstehabtır.

6- *İbnu Abbâs (radıyallahu anh)*'dan uyuyan ve konuşan kimseye karşı namaz kılınmayacağına dair bir rivayet varsa da, bu hadis kılınacağını göstermektedir. Sadedinde olduğumuz hadis sıhhatçe üstün olduğu için hükümde cevaz esas alınmıştır.

7- Hadisin bazı vecihlerinde, *Hz. Peygamber*'in secde sırasında *Hz. Aişe*'ye dürttüğü, *Aişe*'nin de ayaklarının topladığı belirtilir. Bu ifâdeyi değerlendiren Hanefîler, hadisten kadına değmenin abdesti bozmayacağına delil çıkarmışlardır; ancak *Şafi'î*'ler, *Hz. Aişe*'nin bedeni ile *Resulullah*'ın eli arasında bir hail olma ihtimalini belirterek buna itiraz ederler.

8- Hadis, yatak üzerinde namaz kılınabileceğini ifâde etmektedir.

2731 ٣- وفى أخرى لأبى داود، عن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [جِئْتُ، أَنَا وَغُلاَمٌ مِنْ بَنِى عبد الْمُطَّلِبِ عَلَى حِمَارٍ، وَرَسُولُ اللّهِ ﷺ يُصَلّى فَنَزَلَ وَنَزَلْتُ، وَتَرَكْنَا الْحِمَارَ أَمَامَ الصَّفِّ فَمَا بَالاَهُ، وَجَاءَتْ جَارِيَتَانِ مِنْ بَنِى عبد الْمُطَّلِبِ فَدَخَلَتَا بَيْنَ الصَّفِّ فَمَا بَالَى ذٰلِكَ].

3. **(2731)**- Ebu Dâvud'da *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'*dan gelen diğer bir rivayette şöyle denmiştir: *''Ben ve Abdulmuttaliboğullarından bir oğlan (veya köle) bir eşeğin üzerinde beraber geldik. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu sırada namaz kılıyordu. Oğlan eşekten indi, ben de indim. Eşeği safın ön kısmında bıraktık. Eşeğe aldırma(yıp namaza devam et)ti. Derken yine Abdulmuttaliboğullarından iki kız çocuğu gelip safın arasına dahil oldu, buna da aldırmadı.''*

2732 ٤– وفى أخرى له: [أَنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قَالَ: إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ إِلَى غَيْرِ السُّتْرَةِ، فَإِنَّهُ يَقْطَعُ صَلاَتَهُ: الْحِمَارُ، وَالْخِنْزِيرِ، وَالْيَهُودِيُّ، وَالْمَجُوسِيُّ، وَالْمَرْأَةُ، وَيُجْزِيءُ عَنْهُ إِذَا مَرُّوا بَيْنَ يَدَيْهِ عَلَى قَذْفَةٍ بِحَجَرٍ].

وفى أخرى: «يَقْطَعُ الصَّلاَةَ الحَائِضُ وَالْكَلْبُ».

4. **(2732)**- Diğer bir rivayette şöyle gelmiştir: *''Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **''Biriniz sütresiz olarak namaz kılarsa (önünden geçtiği takdirde) şunlar namazını bozar: Eşek, domuz, yahudi, mecûsi, kadın... Namazın bozulmaması için onun önünden, bunların bir taş atımlık uzaktan geçmesi kifâyet eder.''** [Buharî, Salât 90, İlm 18, Ezân 161, Cezâu's-Sayd 25; Müslim, Salât 254, (504); Muvatta, Kasru's-Salât 38, (1, 155); Ebu Dâvud, Salât 110, 113 (703, 704, 715, 716, 717); Tirmizî, Salât 252, (337), Nesâî, Kıble 7, (2, 64, 65).]

Bir diğer rivâyette şöyle denmişti: **''Namazı, (önden geçen) hayızlı kadın ve köpek bozar.''**

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda namaz kılanın önünden bazı nesnelerin geçmesi hâlinde namazın bozulup bozulmayacağı meselesine temas edilmektedir. Bu hususta rivayet çoktur. Bir kısmı, burada yer almayan başka teferruatlara da şâmildir. Mesela:

Bir rivayette namazı bozanlar arasında *''siyah köpek''*, bir başka rivayette *''hayızlı kadın''* zikredilir.

2- Hadîslerin ihtilafına bağlı olarak ülemâ da bu meselede ihtilaf eder: Bazıları bu sayılan şeylerin musallinin önünden geçmesi namazı bozar derken, bazıları bozmaz demiştir.

★ *Ahmed İbnu Hanbel: ''Siyah köpek bozar. Ancak kadın ve eşeğin bozması husûsunda içimde bir şüphe var''* der.

★ *İmam Mâlik, Ebu Hanife, Şâfiî (rahimehümullah)* ve Cumhûr: *''Bu sayılanlardan veya başka şeylerden hiçbirinin geçmesiyle namaz bozulmaz''* demiştir. Bunlar, bozulacağını ifade eden hadîsleri: *''Buradaki bozulmadan murad ''noksanlık''tır, zira bunlar önden geçmekle musallinin kalbini meşgul eder''* diye te'vil ederler, hakiki bozulmanın kastedilmediğini söylerler.

3- *Taş atımlık* tâbirini, âlimler üç zirâlık mesafe olarak yorumlarlar. Yani namaz kılan kimsenin üç zirâ uzağından bu sayılanlar geçecek olsa namaza bir eksiklik getirmeyecektir, bu miktar mesafe sütre yerine geçebilecektir.

2733 ٥ – وعن الفضل بن العباس رضى اللّٰه عنهما قال: [زَارَنَا النَّبِىُّ ﷺ فِى بَادِيَةٍ لَنَا وَلَنَا كُلَيْبَةٌ وَحِمَارَةٌ، فَصَلَّى النَّبِىُّ ﷺ الْعَصْرَ وَهُمَا بَيْنَ يَدَيْهِ فَلَمْ يُزْجَرَا وَلَمْ يُؤَخَّرَا]. أخرجه أبو داود والنسائى.

5. (2733)- *el-Fadl İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *''Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bizi köyümüzde ziyaret etti. O sırada bizim iki küçük köpekle bir dişi eşeğimiz vardı. Bu ikisi önünde bulundukları halde ikindi namazı kıldı. Hayvanları ne azarladı ne de geriye kovaladı.''* [Ebu Dâvud, Salât 114, (718); Nesâî, Kıble 7, (2, 65).]

2734 ٦ – وعن كثير بن كثير بن أبى وداعة عن بعض أهله عن جده رضى اللّٰه عنه: [أَنَّهُ رَأَى النَّبِىَّ ﷺ يُصَلِّى مِمَّا يَلِى بَابَ بَنِى سَهْمٍ، وَالنَّاسُ يَمُرُّونَ بَيْنَ يَدَيْهِ، وَلَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْكَعْبَةِ سُتْرَةٌ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

6. **(2734)-** *Kesîr İbnu Kesîr İbn-i Ebî Vedâ'a, an bazı ehlihi an ceddihi (radıyallahu anh)* anlatmıştır ki: *''Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı Benî Sehm kapısını takip eden yerde, önünden halk gelip geçerken namaz kılar görmüştür. Bu sırada Resulullah'la Ka'be arasında bir sütre de mevcut değildir.''* [Ebu Dâvud, Menâsik 89, (2016); Nesâî, Kıble 9, (2, 67) İbnu Mâce, Menâsik 33, (2958).]

AÇIKLAMA:

1- Rivayetin *İbnu Mâce* ve *Nesâî*'deki vecihlerinde sözkonusu namazın, tavafı takip eden iki rek'atlik tavaf namazı olduğu belirtilir.

2- Sadedinde olduğumuz hadise dayanarak bazı fakihler, Mekke'de kılınacak namazlar için ''sütreye hacet yok'' hükmünü çıkarmışlardır. Ancak, *Ebu Dâ-*

vud'un da dikkat çektiği üzere hadis, zayıftır. Sütrenin Mekke'de de gerekli olduğunu ifade eden daha kuvvetli hadisler karşısında, başta *Buhârî* olmak üzere ülemâ büyük çoğunluğu ile bu rivâyetle ameli uygun görmemişlerdir. Sütrenin meşrûiyyeti ve namaz kılanın önünden geçmeyi yasaklama hususunda Mekke ile başka yerler arasında fark yoktur. Ancak bazı fakihler, sadedinde olduğumuz hadisteki cevâzın zaruret sebebiyle sâdece tavaf edenlere mahsus olduğunu söylemiştir. *İbnü Hacer*, tavaf mahalline has olarak tecviz edilmiş olan bu durumu, bir kısım Hanbelî âlimlerinin Mekke'nin tamamına teşmil ettiklerini belirtir.

2735 ٧– وعن أبى سعيد رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لاَ يَقْطَعُ الصَّلاَةَ شَىْءٌ، وَادْرَءُوا مَا اسْتَطَعْتُمْ، فَإِنَّمَا هُوَ شَيْطَانٌ]. أخرجه الستة إلا الترمذى.

7. (2735)- *Ebu Sa'îd (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Namazı hiçbir (haricî) şey bozamaz. İmkanınız nisbetinde defetmeye çalışın. Çünkü (bozmak isteyen) şeytandır."**

2736 ٨– وفى رواية لأبى داود: [مَنِ اسْتَطَاعَ أَنْ لاَ يَحُولَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ، أَحَدٌ فَلْيَفْعَلْ].

8. (2736)- *Ebu Dâvud*'un bir rivayetinde şöyle denmiştir: *"Kim, kıblesi ile kendi arasına bir başkasının girmemesine muktedir olursa, bunu sağlasın."*

2737 ٩– وفى أخرى للبخارى: [قَالَ ﷺ: إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ إِلَى شَىْءٍ يَسْتُرُهُ مِنَ النَّاسِ، فَأَرَادَ أَحَدٌ أَنْ يَجْتَازَ بَيْنَ يَدَيْهِ فَلْيَدْفَعْهُ، فَإِنْ أَبَى فَلْيُقَاتِلْهُ فَإِنَّمَا هُوَ شَيْطَانٌ].

9. (2737)- *Buharî*'nin bir rivayetinde şöyle gelmiştir: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Sizden biri, halka karşı sütre olacak bir şeyin gerisinde namaz kılarken, biri önünden geçmeye kalkarsa ona mani olsun, (beriki haddini bilmeyip) ısrar ederse onunla mücâdele etsin. Zira o, (bu haliyle) şeytandır."** [Buharî, Salât 100, Bed'ül-Halk 11; Müslim, Salât 259, (505); Muvatta, Kasru's-Salât 33, (1, 154); Ebu Dâvud, Salât 108, (697, 698, 699, 700); Nesaî, Kıble 8, (2, 66); Kasâme 45, (8, 61-62).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıdaki üç rivayet, namaz kılan kimseye, namaz kılarken önünden geçmeye kalkan şahsa mani olma yetkisi tanımaktadır. Normal olarak, namaz kılan kimsenin başka bir şeyle meşguliyeti namazı bozan bir fiildir. Ancak şârî, namaz esnasında önünden geçmek isteyen kimseye müdahale hakkı tanımış ve bunu "namazı bozan fiiller"den istisna kılmıştır. 2737 numarada özetle kaydedilen *Buhârî* rivayetini, aslından eshab-ı vüruduyla takip edersek mevzu daha iyi anlaşılmış olacaktır.

Ebu Sâlih es-Semmân anlatıyor: "*Ebû Saîdi'l-Hudrî*'yi bir cum'a günü halka karşı bir sütrenin gerisinde namaz kılarken gördüm. *Benî Ebu Mu'ayt*'a mensup bir genç, önünden geçmek istedi. *Ebu Sa'îd* onu göğsünden iterek mani oldu. Genç, etrafına bakındı, onun önünden başka geçebilecek bir yer göremedi. Oradan geçmek için tekrar geri döndü. *Ebu Sa'îd* genci daha da şiddetli bir şekilde itti. Genç, *Ebu Saîd*'e kızdı. Sonra (Medine valisi) *Mervân*'ın huzuruna girerek, *Ebu Sa'îd*'in yaptıklarını şikayet etti. *Ebu Saîd* de ardından *Mervân*'ın yanına girdi. *Mervân:*

"*Ey Ebu Sa'îd! Kardeşinin oğluyla alıp veremediğin de ne?*" dedi. *Ebu Sa'îd* şu cevabı verdi:

"*Ben Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim:* "**Sizden biri, halka karşı sütre olan bir şeyin gerisinde namaz kılarken, biri önünden geçmeye kalkarsa ona mâni olsun. (Beriki haddini bilmeyip) geçmek için ısrar ederse onunla mücâdele etsin. Zira o, (bu haliyle) bir şeytandır.**"

Bir rivayette: "**Eğer ısrar ederse eliyle göğsünden tutup onu itsin**" diyerek mücadele şekli de belirtilir.

Şu hususu da bilmeliyiz: Namazda önünden geçmek isteyenle mücadele meşru kılınmış ise de, ülemâ ittifakla: "*Geçene mani olmak, onunla mücâdele etmek için yerinden ayrılıp yürümemesi ve müdâfaa sırasında amel-i kesîre yer vermemesi gerektiği*"ni söylemiştir. Zira, "*Namazda bu, önünden birisinin geçmesinden daha fenadır*" derler.

Cumhur, ayrıca şöyle hükmetmede de ittifak etmiştir: "*Her kim, namazda iken önünden geçene müdâhale etmemişse, artık namazı iâde etmesi gerekmez.*"

Nevevî: "*Önden geçene mani olmanın vâcib olduğunu söyleyen tek fakih bilmiyorum. Ashabımız bunun mendup olduğunu tasrîh eder*" der. Zahirîler bunun vâcib olduğunu söylemiştir.

2- HADİSTEN İSTİNBAT EDİLEN FAİDELER:

★ *İbnu Battâl* der ki: "*Bu hadis, dinde fitne çıkaran kimseye "şeytan" de-*

menin caiz olduğunu gösterir. Hüküm, mânâlara göredir, isimlere göre değil; çünkü önden geçen kimsenin sırf geçmesi sebesiyle şeytana dönüşmesi muhâldir. Bu cevaz da, şeytan kelimesinin hakiki manâda cinnîlere, mecazî olarak da insanlara ıtlak olunmasına dayanır. Mamafih bu işe onu şeytanın sevketmesi sebebiyle de mâna doğruluk kazanabilir. Nitekim başka bir rivâyette: "...zira onunla birlikte şeytan vardır" denmiştir.

★ *İbnu Ebî Cemre,* **"Zira o, (bu haliyle) şeytandır"** cümlesinden şu mânâyı iştinbat etmiştir: **"Onunla mücâdele etsin"** *sözünden murad tatlı bir müdâfaadır, hakiki bir mücâdele değildir. Zira şeytanla mücâdele, istiâze ve besmele ve benzeri zikirleri okumak sûretiyle ona karşı tesettürde bulunmakla olur. Zaten namazda, zaruret halinde az amele cevaz verilmiştir. Gerçek mânâda mücâdele yapacak olsa, namazı için önünden geçenin vereceğinden daha büyük zarar mevzubahis* olur."

★ *İbnu Ebî Cemre* bir başka soruyu cevaplar: *"Önden geçenle yapılacak mücâdele, onun geçmesiyle musallinin namazına gelecek halel (zarar) sebebiyle midir, yoksa geçecek kimseye bu fiilinden dolayı gelecek günahı defetmek için midir? Görünüşe göre, ikincisi içindir."* Ancak başkaları *"Birincisi içindir"* demiştir. Bunlara göre, *"Musallînin kendi namazına yönelmesi, kendisi için başkasından günahı defetmeye kalkmasından evlâdır."*

İbnu Mes'ud'dan yapılan bir rivayet şöyledir: *"Musallinin önünden geçmek, onun namazının yarısını keser atar." Ebu Nu'aym da Hz. Ömer*'den şunu rivayet eder: *"Musalli, önünden geçilmekle namazından ne kadar eksildiğini bilseydi, mutlaka kendini insanlara karşı sütre teşkil edecek bir şeyin gerisinde kılardı."*

Bu iki rivâyet, musallinin önünden geçene müdahalesinin, namazında meydana gelecek halel sebebiyle olduğunu ifade eder. Bu rivayetler zâhirde mevkuf gözüküyorlarsa da hakikatte merfudurlar. Zira bunlar içtihadla söylenebilecek, tecrübeyle bilinebilecek meseleler değildir, ancak vahyen bilinebilir, öyle ise hükmen merfudurlar.

Şu halde musallî de namaza durduğu yeri iyi seçmekle mükelleftir. Herkesin geçeceği yere durması, ona sorumluluk getirecektir.

2738 ١٠– وعن بشر بن سعيد: [أَنْ زَيْدَ بنَ خَالِدٍ أَرْسَلَهُ إلى أَبِى جُهَيْم يَسْأَلُهُ: مَاذَا سَمِعَ مِنَ النَّبِىِّ ﷺ فى المَارِّ بَيْنَ يَدَيِ المُصَلِّى؟ فقَالَ: قالَ ﷺ: لَوْ يَعْلَمُ المَارُّ بَيْنَ يَدَيِ المُصَلِّى مَاذَا عَلَيْهِ لَكَانَ أَنْ يَقِفَ أَرْبَعِينَ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَمُرَّ بَيْنَ يَدَيْهِ. قالَ أَبُو النَّضْرِ: لاَ أَدْرِى؟ قالَ:

أَرْبَعِينَ يَوْماً، أَوْ شَهراً، أَوْ سَنَةً]. أخرجه الستة.

10. (2738)- *Bişr İbnu Sa'îd (radıyallahu anh)*'in anlattığına göre, kendisini *Zeyd İbnu Hâlid Ebu Cüheym*'in yanına gönderip: *"Musallînin önünden geçen hakkında Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan ne işittiğini sordurmuştur. Ebu Cüheym (radıyallahu anh)* demiştir ki:

"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: **"Eğer musallinin önünden geçen kimse, bu geçişi sebebiyle kendisine gelen günahı bilseydi orada kırk... kalması onun için, musallinin önünden geçmesinden daha hayırlı olurdu."**

Ebu'n-Nadr der ki:

"Bilemiyorum! Efendimiz "kırk gün mü" dedi, kırk ay mı dedi, kırk sene mi dedi?" [Buhârî, Salât, 101; Müslim, Salât 261, (507); Muvatta, Kasru's-Salât 34, (1, 154, 155); Ebu Dâvud, Salât 109, (701); Tirmizî, Salât 251, (336); Nesâî, Kıble 8, (2, 66).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, namaz kılanın önünden geçen kimsenin maruz kalacağı kayba dikkat çekmektedir. Önceki hadiste, önünden geçilen kimsenin maruz kalacağı kayba dikkat çekilmişti.

2- Hadiste yasaklanan "ön"ün miktarı ihtilaflıdır:

★ Bazısı: *"Musallî ile secde edeceği yer arasıdır"* demiştir.

★ Bazısı: *"Musallî ile üç zirâlık mesafe arasıdır"* demiştir.

★ Bazısı: *"Bir taş atımlık mesafe...."* demiştir.

3- Hadiste kırk rakamının, husûsî bir adedi göstermekten ziyade, namaz kılanın önünden geçmemenin ehemmiyetini tesbit maksadıyla mübâlağa için kullanıldığını belirten *İbnu Hacer*, bu değerlendirmesine *İbnu Mâce*'nın *Ebu Hüreyre*'den kaydettiği bir rivayeti gösterir: *"....Yüz yıl yerinde kalması, attığı adımlardan birini atmaktan kendisi için daha hayırlı olurdu."*

4- Hadisin zâhiri, beyan edilen "vaîd"in musallinin önünden geçenle ilgili olduğunu; duran, oturan ve yatanla ilgili olmadığını ifade eder. Ancak, vaîd'in illeti musallînin mâruz kalacağı teşvîş ise, diğerleri de "geçen" mânâsında olabilir.

5- Hadisin zâhiri, nehyin her bir namaz kılanla ilgili olduğunu ifade eder. Yani kadın, erkek, münferid, imâm, me'mum hepsinin önünden geçmek yasaklanmıştır. Ancak bazı Mâlikîler bu yasağın münferid ve imamla ilgili olduğunu

söylemiştir. Onlara göre, önünden geçmek me'mum'a (imama uyana) zarar vermez. Çünkü imâmının sütresi onun da sütresidir ve imamı ona sütredir. Bu iddia tatminkar bulunmamıştır. *"Çünkü denmiştir, sütre musalliden zorluğu kaldırmaya yöneliktir, önden geçenden değil; önden geçenin verdiği teşvişte imâm, me'mum ve münferid müsâvidir."*

6- Bazı Mâlikî âlimleri musallî ve önden geçeni günah işleyip işlememekte dört gruba ayırırlar:

1) Önden geçen günaha girer, musallî girmez.

2) Musalli günaha girer, geçen girmez.

3) Her ikisi de günaha girer.

4) Her ikisi de günaha girmez.

Birinci grup: Musalli yol dışında sütre gerisinde namaza durmuştur, geçen kimse için de geçme imkânları vardır. Bu durumda musallînin önünden geçen günahkâr olur, musalli olmaz.

İkinci grup: İşlek yol üzerinde sütresiz veya sütreden uzak namaza durur, geçen de başka bir imkân bulamaz, önünden geçer. Bu durumda musallî günaha girer, geçen değil.

Üçüncü grup: İkincide olduğu gibi, ancak geçen başka geçme imkânına sahiptir, ama önünden geçer, her ikisi de günahkâr olur.

Dördüncü grup: Birinci gibidir, ancak geçen başka imkan bulamaz, ikisi de günahkâr olmaz. *İbnu Hacer'e* göre, hadisin zâhiri geçmeyi mutlak olarak yasakladığı için, geçen yol bulamasa bile beklemekle mükelleftir, musalli selam verir, ondan sonra geçer. *Ebu Sa'îd* kıssası da bunu te'yid eder.

2739 ١١ - وعن يزيد بن نمران قال: [رَأَيْتُ رَجُلاً بِتَبُوكَ مُقْعَداً، فقال: مَرَرْتُ بَيْنَ يَدَىْ رسولِ اللّهِ ﷺ، وَأَنَا عَلَى حِمَارٍ وَهُوَ يُصَلِّى، فَقَالَ: اللَّهُمَّ اقْطَعْ أَثَرَهُ. قَالَ: فَمَا مَشَيْتُ عَلَيْهَا بَعْدُ].

وفى رواية: [قَطَعَ صَلاَتَنَا قَطَعَ اللّهُ أَثَرَهُ] أخرجه أبو داود.

11. (2739)- *Yezîd İbnu Nimrân (rahimehullah)* anlatıyor: *"Tebük'de yatalak bir adam gördüm. Dedi ki: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) namaz kılarken, ben eşeğin üzerinde olduğum halde önünden geçtim. Bana:* **"Allah'ım, izini kes!"** *diye bedduada bulundu. Artık ondan sonra eşek üzerinde (bile) yol*

alamadım."

Bir rivâyette şöyle gelmiştir: ***"(Resulullah aleyhissalâtu vesselâm şöyle dedi:)*** **"O bizim namazımızı kesti, Allah da onun izini kessin."** [Ebu Dâvud, **Salât 110, (705,706).]**

AÇIKLAMA:

1- *Tebük,* Suriye'de bir yer adıdır.

2- *İzini kes,* yürümesini kes demektir. "Allah izini kessin", Allah kötürüm etsin, yürüyemez hale gelsin demektir.

Bu hadis, namaz kılanın önünden geçmenin nasıl ciddi bir hata olduğunu anlamada canlı bir örnektir.

2740 ١٢ – وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لاَ تُصَلُّوا خَلْفَ النَّائِمِ وَلاَ المُتَحَدِّثِ]. أخرجه أبو داود.

12. (2740)- *İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)* **anlatıyor:** ***"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm):***

"Uyuyanın gerisinde namaz kılmayın, konuşanın gerisinde de!" ***buyurdular."*** [Ebu Dâvud, **Salât 106, (694).]**

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, ihtiva ettiği hükmün birinde sahîh hadîslere muhalefet etmektedir. Zira 2729 ve 2730 numaralarda kaydedilen *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* rivayetinde, kıble cihetinde uyumakta olan *Hz. Aişe*'nin arka kısmında aleyhissalâtu vesselâm efendimizin namaz kıldığı ifade edilmektedir.

Konuşanın arkasında namaz meselesine gelince: *İman Şâfi'î, Ahmed İbnu Hanbel* bunu mekruh addetmişlerdir. Zîrâ, konuşanların sözleri namaz kılan kimseyi meşgul eder, namazını fesada verir. *Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)*'in cum'a günleri dışında konuşan kimsenin arkasında namaz kılmadığı rivayet edilmiştir.

Hattâbî **der ki:** ***"Bu hadis, senedindeki zayıflık sebebiyle Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan sahîh olamaz..."***

2741 ١٣ – وعن أبي هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ فَلْيَجْعَلْ تِلْقَاءَ وَجْهِهِ شَيْئاً، فَإنْ لَمْ يَجِدْ فَلْيَنْصِبْ عَصاً، فَإنْ لَمْ

يَكُنْ مَعَهُ عَصاً فَلْيَخْطُطْ خَطاًّ، ثُمَّ لاَ يَضُرُّهُ مَا مَرَّ أمَامَهُ]. أخرجه أبو داود.

وقال قالوا: الْخَطُّ بِالطُّولِ، وَقالُوا: بِالْعَرْضِ مِثْلَ الْهِلاَلِ].

13. **(2741)-** *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Biriniz namaz kılınca yüzünün karşısına bir şey koysun. Bulamazsa bir değnek koysun. Beraberinde bir değnek de yoksa bir çizgi çizsin. Böyle yaparsa önünden geçen kendisine zarar vermez."*

Ebu Dâvud der ki: *"Âlimlerden bazısı, çizginin uzunlamasına olacağını, bazısı da hilal gibi enlemesine olacağını söylemiştir."* [Ebu Dâvud, Salât 103, (689).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, musallinin sütre olarak kullanacağı şeyin muayyen bir şey olmadığını; şartlara, imkâna göre her şeyin bu maksadla dikilebileceğini ifâde eder.

Sütre olarak kullanılacak değnek hakkında ifâde mutlaktır, ince veya kalın olması diye bir tefrîk yapılmamıştır. Nitekim bir başka hadiste اِسْتَتِرُوا فِى صَلاَتِكُمْ وَلَوْ بِسَهْمٍ **"Bir okla da olsa namazda sütre kullanın"** ve يُجْزِئُ مِنَ السُّتْرَةِ قَدْرَ مُؤْخِرَةِ الرَّحْلِ وَلَوْ بِرِقَّةِ شَعْرَةٍ **"Sütre olarak, semerin arka kaşı boyunda bir şey kifâyet eder, saç kadar ince de olsa..."** buyrulmuş, sütrenin ince veya kalın olması diye bir ayırıma yer verilmemiştir.

2742 ١٤- وعن طلحة بن عبيد اللّه رضى اللّه عنه قال: [قال رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إذ وَضَعَ أحَدُكُمْ بَيْنَ يَدَيْهِ مِثْلَ مُؤْخِرَةِ الرَّحْلِ، فَلْيُصَلِّ وَلاَ يُبَالِى مَا مَرَّ وَرَاءَ ذٰلِكَ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى.

14. **(2742)-** *Talha İbnu Ubeydillah (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Biriniz namaz kılarken, önüne semerin arka kaşı boyunda bir şey koydu mu, namazını rahat kılsın, bunun gerisinden geçene aldırmasın."** [Müslim, Salât 241, (499); Ebu Dâvud, Salât 102, Tirmizî, Salât, 250, (335).]

AÇIKLAMA:

Semerin arka kaşı diye tercüme ettiğimiz *muahharatu'r-rahl*, daha ziyade deve semerleri için kullanılmıştır. Binenin tutunmasına mahsûstur. *"Kol kemiği kadar"* olduğu ve bir zirâ'ın üçte ikisi büyüklüğüne denk bulunduğu belirtilir. Sütrenin

boyunu tesbitte âlimler bunu esas alırlar. Bazı âlimler bunu bir zirâ olarak ifâde etmiştir. *İbnu Ömer*'in semerinin kaşının bir zirâ olduğunu *Abdurrezzak*'ın bir rivayetinde görmekteyiz."

Hadis, böyle bir sütre koymakla musallinin şerîatın emrini yerine getirdiğini, gelip geçenlere de namazda olduğunu gösteren bir işâret vermiş olduğunu; dolayısıyla huzur-u kalble namazını kılabileceğini ifâde etmektedir.

2743 ١٥– وعن أبى ذر رضى اللّهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إِذَا صَلى الرَّجُلُ وَلَيْسَ بَيْنَ يَدَيْهِ كَآخِرَةِ الرَّحْلِ قَطَعَ صَلاَتَهُ الْكَلْبُ الأَسْوَدُ، وَالمَرْأَةُ، وَالِحمَارُ. قِيلَ لأَبِى ذَرٌّ: مَا بَالُ الأَسْوَدِ مِنَ الأَحمرِ مِنَ الأَبْيَضِ؟ قالَ يَا ابْنَ أَخِى: سَأَلْتَنِى كَمَا سَأَلْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ، فقَالَ: الْكَلْبُ الأَسْوَدُ شَيْطَانٌ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

15. **(2743)**- *Hz. Ebû Zerr (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"Kişi, önüne semer kaşı kadar bir şey bırakmadan namaz kılarsa; (önünden geçtiği takdirde) siyah köpek, kadın, eşek namazını bozar..."

Ebu Zerr'e dendi ki:

"Siyahın kırmızıdan, beyazdan farkı nedir?" Şu cevabı verdi:

"Ey kardeşimin oğlu! Sen bana, benim Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a sorduğum şeyi sordun. Efendimiz:

"Siyah köpek şeytandır" *buyurmuştu."* [Müslim, Salât 265, (510); Ebu Dâvud, Salât 110, (702); Tirmizî, Salât 253, (338); Nesâî, Kıble 7, (2, 63); İbnu Mâce, İkâmetu's-Salât 38, (952).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin *Ebu Dâvud*'daki sevk üslûbundan anlaşılacağı üzere hadis, bazı rivayetlerinde mevkuftur (yani *Ebu Zerr*'in kendi sözüdür). Sadedinde olduğumuz veçhinde görüldüğü üzere merfudur [yani *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sözüdür]*.

2- Hadiste zikri geçen şeylerin namazı bozup bozmayacağı ülemâ arasında ihtilâf mevzuudur. Bir kısmı bunların musallinin önünden geçmesiyle namazın bozulup iptal olacağını söylemiştir. *Ahmed İbnu Hanbel* bu gruptandır. Siyah kö-

peğin bozacağında cezmeder, fakat eşek ve kadının geçmesiyle bozulup bozulmayacağında tereddüdü vardır. *Ahmed İbnu Hanbel*'in kadınla, eşeğin geçmesi ile namazın bozulacağı hususundaki tereddüdü, bunlarla ilgili başka rivayetlerin mevcudiyetinden ileri gelir. O rivayetlerde bunların geçmesiyle namazın bozulmayacağı ifade edilir. Halbuki siyah köpek hakkında aksi rivayet yoktur. Bir kısım âlimler de başka rivayetlere dayanarak bunların namazı bozmayacağını söylemiştir. *Ebu Hanîfe, Şâfi'î, İmam Mâlik* bunlardandır. Bazıları, **"Namazı hiç bir şey bozmaz"** (2735) hadisiyle sadedinde olduğumuz rivayetin neshedildiğine kâildirler.

Hadîsin buraya kadar olan kısmı 2732 numarada izah edildi. Orada yer almayan bir husus, "siyah köpeğin şeytan olması" meselesidir. Fethu'l-Vedûd'da denir ki: *"Bazı âlimler bu tabiri zahirine hamlederek: "Şeytan, siyah köpek şeklinde tasavvur edilir"* dediler.

Ancak: *"Siyah köpek, diğerlerinden daha muzırdır, bu sebeple şeytan demiştir"* şeklinde te'vil yapan da olmuştur.

Hadisle ilgili ülemânın teferruata kaçan bütün yorumlarını aktarmada fayda görmüyoruz. Bu ve benzeri hadisleri, namazgâhımızı seçerken, dikkatimizi çekecek şekilde hayvan ve insanların gelip geçeceği, onlar tarafından rahatsız edileceğimiz veya rahatsız edeceğimiz yerlerden uzak olanları aramanın gereğine irşad olarak anlamamız en uygun yoldur.

2744 ١٦– وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ إِذَا خَرَجَ يَوْمَ الْعِيدِ أَمَرَ بِالْحَرْبَةِ فَتُوضَعُ بَيْنَ يَدَيْهِ فَيُصَلّى إِلَيْهَا وَالنَّاسُ وَرَاءَهُ، وَكَانَ يَفْعَلُ ذٰلِكَ فى السَّفَرِ، فَمِن ثَمَّ اتَّخَذَهَا الأُمَرَاءُ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

16. **(2744)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bayram günü (namaz) için çıkınca bir harbe alınmasını emrederdi. Harbe, (namaz sırasında) aleyhissalâtu vesselâm'ın önüne konur, O da halk arkasında olduğu halde harbeye doğru namaz kılardı. Efendimiz sefer sırasında da böyle yapardı. Bu sünnete ittibâen ümerâ da harbe kullanır oldu."* [Buharî, Salât 92, 90; Müslim, Salât 245, (501); Ebu Dâvud, Salât 102, (687); Nesâî, Kıble 4, (2, 62); İbnu Mâce, İkametu's-Salât 164, (1304, 1305).]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Mâce*'deki rivayet, bayram namazı kılınan *musalla*nın boş bir arâzi olduğunu, sütre olabilecek hiçbir şey bulunmadığını belirterek: *"Resulullah (aley-*

hissalâtu vesselâm), bayram günü musallaya giderdi. Yanında harbe de taşınırdı. Musallâya varınca harbe önüne dikilirdi, ona doğru namaz kılardı. Bu, musallânın boş bir arazi olmasındandı, orada sütre yapılabilecek hiçbir şey yoktu" der.

2- Ümerânın harbe ittihazıyla ilgili son cümlenin *Nâfî* tarafından yapılan bir *derc* olduğu belirtilmiştir. Bu cümle ile, ümeranın da, bayram ve benzeri fırsatlarda musallaya çıkınca beraberlerinde harbe taşıttıklarını haber vermektedir.

3- *İbnu Hacer: "Hadiste, namaz için ihtiyatlı (ve hazırlıklı) olma gereği, bilhassa seferde olmak üzere, düşmanı defedici alet alınanın lüzumu, istihdâmın cevazı vs. gözükmektedir"* der.

4- *Resulullah*'ın bayramlarda taşıdığı harbenin *Necâşî* tarafından hediye edilen harbe olduğu bazı rivayetlerde tasrîh edilmiştir. Bir başka rivâyette bunun, Uhud Savaşı sırasında *Zübeyr İbnu'l-Avvâm* tarafından öldürülen bir müşrike ait olduğu belirtilmiştir. Âlimler: *"Aleyhissalâtu vesselâm önce Zübeyr'in harbesini, sonra da Necâşî'nin harbesini kullanmış olabilir"* diyerek iki rivayeti te'lîf ederler.

2745 ١٧ – وعنه رضى الله عنه قال: [كَانَ النَّبِىُّ ﷺ يُعْرِضُ رَاحِلَتَهُ فَيُصَلِّى إِلَيْهَا].

وفى رواية: «أَنَّهُ ﷺ صَلَّى إِلَى بَعِيرِهِ». أخرجه الستة إلا النسائى، ولم يرفعه مالك وأبو داود.

17. **(2745)**- Yine *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resulullah (bazan) bineğini (sütre olarak) öne koyar, ona doğru namazını kılardı."*

Bir diğer rivâyette: *"Aleyhissalâtu vesselâm devesine doğru namaz kılardı"* denmiştir. [Buharî, Salât 98, 50; Müslim, Salât 247, (502); Muvatta, Kasru's-Salât 41, (1, 157); Ebu Dâvud, Salât 104, (692); Tirmizî, Salât 261, (352).]

AÇIKLAMA:

Râhile, üzerine rahl (semer) konan deve demektir. Daha ziyade *binek devesine* râhile denir.

Kurtubî: *"Bu hadiste, duran hayvanların sütre olarak kullanılmasına cevaz vardır"* der ve deve ağıllarında namaz kılmayı yasaklayan hadisle (2696) bu hadîs arasında teâruz (zıtlık) olmadığını söyler. *"Çünkü der, o hadiste deve ağılı zikredilmiştir. Ağıl, suyun yakınında yer alan deve damlarıdır. Orada namazın mekruh kılınması, pis kokmalarından yahut da orada tesettür ederek aralarında halvet hâsıl etmelerindendir."*

١٨- وعن المقداد بن الأسود رضى اللّه عنه قال: [مَا رَأَيْتُ النَّبِىَّ ﷺ صَلّى إلى عُودٍ، وَلاَ عَمُودٍ، وَلاَ شَجَرَةٍ إلاَّ جَعَلَهُ عَلَى حَاجِبِهِ الأَيْمَنِ، أَوِ الأَيْسَرِ، وَلاَ يَصْمُدُ لَهُ صَمْداً].

«الصَّمْدُ» القصد للشىء والتوجه إليه.

18. (2746)- *Mikdâd İbnu'l-Esved (radıyallahu anh)* diyor ki: *"Ben, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı çubuğa, direğe ve ağaca karşı namaz kılar vaziyette ne zaman görmüşsem, her seferinde onları sağ kaşının veya sol kaşının karşısına almış görmüşümdür. Hiçbir zaman sütresini tam karşısına almadı."* [Ebu Dâvud, Salât 105, (693).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayetten, namaz kılarken sütreyi tam karşıya değil, hafif sağ veya sol tarafa almanın müstehab olduğu hükmü çıkarılmıştır.

١٩- وعن سهل بن أبى حثمة رضى اللّه عنه قال: [قالَ النَّبِىُّ ﷺ إذَا صَلَّى: أَحَدُكُمْ إلى سُتْرَةٍ فَلْيَدْنُ مِنْهَا، لاَ يَقْطَعُ الشَّيْطَانُ عَلَيْهِ صَلاَتَهُ]. أخرجهما أبو داود.

19. (2747)- *Sehl İbnu Ebî Hasme (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"Biriniz sütreye karşı namaz kılınca ona yakın olsun, ta ki şeytan namazını bozmasın." [Ebu Dâvud, Salât 107, (695).]

9/17

AÇIKLAMA:

Hadis, sütre ile musalli arasında fazla mesafe olmamasını âmirdir. Şârihler, hadislerde gelen tasrihata dayanarak normal mesafenin üç zirâ -veya daha az- uzunluğunda olması gerektiğini söylerler. Bazı hadîslerde *bir keçinin geçeceği kadar* denmiştir. Bu rakamı tesbîtte, daha ziyâde *Resulullah*'ın Ka'be'yi ziyareti sırasında içerisinde namaz kılınca, ön duvarla arasında üç zirâlık mesafe bırakmış olması esas alınmıştır (1400, 1413 numaralı hadisler).

Şu halde bu mesafeyi, baş sütreye değmeden secde edilebilecek bir uzaklık olarak ifade edebiliriz. Bu mesafe aynı zamanda saflar arasında bulunması gereken uzaklığı da ifade eder.

NAMAZIN ŞARTLARI ÜZERİNE MUHTELİF HADİSLER

★ ÇOCUK TAŞIMAK:

2748 ١- عن أبى قتادة رضى الله عنه قال: [كانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يُصَلِّى بِالنَّاسِ وَهُوَ حَامِلٌ أُمَامَةَ بِنْتَ زَيْنَبَ بِنْتِ رسولِ اللّهِ ﷺ فَإِذَا سَجَدَ وَضَعَهَا، فَإِذَا قامَ حَمَلَهَا]. أخرجه الستة إلا الترمذى.

1. **(2748)**- *Ebû Katâde (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), kızı Zeyneb'in kerimesi olan torunu Ümâme'yi omuzunda taşıdığı halde halka namaz kıldırırdı. Secdeye varınca çocuğu (yana) bırakır, kıyâm için doğrulunca tekrar omuzuna alırdı.*" [Buharî, Salât 106, Edeb 18; Müslim, Mesâcid 41, (543); Muvatta, Kasru's-Salât 81, (1, 170); Ebu Dâvud, Salât 169, (917, 918, 919, 920); Nesâî, Mesâcid 19, (2, 45), Sehv 13, (3, 10).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, bir yönüyle *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın torunu *Ümâme*'ye gösterdiği şefkati yansıtmaktadır. *Ümâme*'nin annesi, *Resulullah*'ın *Hz. Hatice*'den doğan kızlarından biridir. Babası da *Ebu'l-Âs İbnu Rebî'a*'dir (radıyallahu anh).

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bütün çocuklara karşı gösterdiği yakın ilgi dikkat çekicidir. *Hz. Hasan* ve *Hüseyin* (radıyallahu anhümâ)'i de omuzlarına bindirdiği, değişik şekillerde onlarla şakalaştığı, onları eğlendirdiği rivâyet edilmiştir. Kız çocuklarını hakir gören bir cemiyette, kız torununu *Resulullah*'ın sırtında taşıması, bâhusus namazda sırtına alması, rükû ve secde sırasında yere bırakıp, kıyama giderken tekrar sırta alması ayrı bir ehemmiyet taşır.

2- Ancak, bu hal namazda caiz olur mu? Bu, namazı bozan *amel-i kesîr* olmaz mı? Bu ihtimale binaen İslâm ülemâsı hadisi yorumda çok müşkilata, tekellüfâta düşmüştür:

★ "*Bunun cevazı mensuhtur*" denmiştir.

★ "*Resulullah'ın hasaisindendir*" denmiştir.

★ "*Çocuk Resulullah'a ülfet ettiği için kendisi O'nun boynuna atılıp asıl-*

mıştır. Resulullah onu almış değildir.." denmiştir.

★ "*Zaruretten almıştır, değilse ağlayacak, sırta almaktan daha fazla sıkıntı verecekti..*" denmiştir.

★ "*Farzda değil, nafilede aldı...*" denmiştir. Halbuki farzda olduğu rivayetlerde pek sarihtir.

Nevevî, bütün bu tekellüflü yorumları reddeder ve der ki: "*Bütün bunlar bâtıl ve merdud iddialardır, delîlden yoksundurlar. Hadiste şeriat-ı garrânın temel prensiplerine muhalif bir durum da yoktur. Zira insanoğlu temizdir ve karnındakiler de ma'füvdür. Çocukların elbisesi ve bedenleri ise pislik gözükmedikçe, temiz kabûl edilir. Namazdaki fiiller amel-i kesîr olmadıkça veya birbirinden (rek'atlerle) ayrı olduğu müddetçe namazı bozmaz. Şeriatın delilleri bu söylenenlere uygundur. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu davranışa, cevazı göstermek için yer vermiştir.*"

Fakihânî: "*Ümâme'yi namazda taşımasının sırrı, sanki Arapların kızlarla ülfet etmekten hoşlanmama âdetlerini reddetmektir. Onlara muhalefet için kızı taşıdı, hatta onları reddetmekte mübalağa için namazda da taşıdı. Fiille beyan, sözden daha kavidir*" der.

3- Rivayet, çocukları mescide sokmanın caiz olduğunu da gösterir.

4- Küçük çocuklara değmek (Şâfi'îler açısından) abdesti bozmaz.

5- Temiz olan insanı -ve hatta hayvanı- taşımak namaza mani değildir.

6- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tevazu haline, çocuklara şefkatine örnek mevcuttur.

★ **NAMAZDA UYUKLAMAK**

2749 ١- عن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: إذَا نَعَسَ أَحَدُكُمْ وَهُوَ يُصَلِّى فَلْيَرْقُدْ حَتَّى يَذْهَبَ عَنْهُ النَّوْمُ، فَإنَّ أَحَدَكُمْ إذَا صَلَّى وَهُوَ نَاعِسٌ لاَ يَدْرِى لَعَلَّهُ يَذْهَبُ يَسْتَغْفِرُ فَيَسُبُّ نَفْسَهُ]. أخرجه الستة.

1. **(2749)**- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* "**Sizden biri namaz kılarken uyuklayacak olursa, uykusu gidinceye kadar hemen yatsın. Zira, uyuklayarak namaz kılanınız, istiğfar ederken kendi nefsine sebbetmeye kalkar da farkında olmaz.**" [Buharî, Vudû 53, Müslim, Müsafirîn 222, (786); Muvatta, Salatu'l-Leyl 3, (1, 118); Ebu Dâvud, Salât 308, (1310); Tirmizî, Salât 263, (355); Nesâî, Tahâret 117, (1, 99-100).]

AÇIKLAMA:

1- Uyuklama, uykudan biraz farklıdır ve onun hafif perdesidir. Etrafında konuşulanları işitip, anlayamayacak durumda olan veya başı öne sallanmaya başlayan kimse uyukluyor demektir. Uyku ise, bu hâlin artması ile çevresindeki sesleri hiç duyamayacak hale gelme ile başlar, az veya çok rüya görmekle galebe çalar.

2- *Resulullah*'ın, uyuklayınca namazı kesme emrinden bazı âlimler uyku sebebiyle abdestin bozulduğu hükmünü çıkarmışlardır. Bu husus ayrı bir teferruat mevzuudur, ilgili bahiste tahlîl edilecektir (Bak: 2677-2680. hadisler).

3- Sebb: Küfretmek, hakaret etmek, beddua etmek, lanetlemek, kaba söylemek, sövmek gibi her çeşit *kötü sözü* ifade eder. Hadis, kişinin kendi kendine sebbetme ihtimâline binaen, uyuklayınca namazın terkedilmesini emretmiş olmaktadır. *''Belki de denmiştir, yasaklamanın illeti, sebb'in duaların icâbet saatine rastlama korkusudur.''* Bu hadis, böylece ihtiyatlı hareket etme prensibi vermiş olmaktadır. Zira, böylece ibadetin terkediliş sebebi kesin değil, muhtemel bir durum olmaktadır. Hadiste ayrıca, ibâdetin huşû ve kalp huzuruyla yapılmasına ve taatlarda mekruh şeylerden içtinâb etmeye teşvik vardır.

4- Bazıları uyku sebebiyle namazı bırakma emrinin gece namazıyla (teheccütle) ilgili olduğunu -zira farz namazlar namaz vakitlerine rastlamaz- söylemiş ise de umumi kabûl görmemiştir, çünkü hadiste öyle bir sarahat olmadığı gibi, farz namazlarda da uyuklamak her zaman mümkündür.

★ SAÇIN ÖRÜLÜP BAĞLANMASI

2750 ١ — عن ابن عباس رضى الله عنهما: [أَنَّهُ رَأى عَبْدَ اللّهِ بْنَ الْحَارِثِ يُصَلِّى وَرَأْسُهُ مَعْقُوصٌ مِنْ وَرَائِهِ، فقَامَ وَرَاءَهُ فَجَعَلَ يَحُلُّهُ، وَأَقَرَّ لَهُ الآخَرُ، فَلَمَّا انْصَرَفَ أَقْبَلَ إلى ابْنَ عَبَّاسٍ، فقَالَ: مَالَكَ وَلِرَأْسِى؟ فقَالَ: إنِّى سَمِعْتُ رسولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ: إنَّمَا مَثَلُ هٰذَا كَمَثَلِ الَّذِى يُصَلِّى وَهُوَ مَكْتُوفٌ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.

«الْعَقْصُ» ضفر الشعر وشده، وغرز طرفه فى أعلاه.

1. (2750)- *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)*'ın anlattığına göre, *Abdullah İbnu'l- Haris'i, -saçını arkadan topuz yapmış olduğu halde- namaz kılarken görmüş, arkasında durup, topuzu çözmeye başlamış, öbürü de kımıldamayıp, ona*

imkan tanımıştır. İbnu'l-Hâris namazını bitirince, İbnu Abbâs'a gelip: "Benim saçımla niye ilgilendin?" diye sormuş, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) şu cevabı vermiştir: "Ben Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı işittim, demişti ki:

"Böylesinin misâli, kolları arkasından bağlı olduğu halde namazını kılan kimsenin misalidir." [Müslim, Salât 232, (492); Ebu Dâvud, Salât 88, (647); Nesâî, İftitâh 147, (2, 215-216).]

AÇIKLAMA:

Saçı topuz yapmak diye çevirdiğimiz *aksu'ş-şa'r,* saçı başın arkasında örüp bağlayıp uç tarafını tepesine tutturmaktır.

Hadis, bu halde namaz kılmanın mekruh olduğunu ifade eder. *Nevevî* der ki: *"Ülemâ, elbisenin kolları çemrenmiş, saçı tepesinde topuz yapılmış veya sarığının altına kıvrılmış ve benzeri bir şekilde namaz kılmanın mekruh olduğunda ittifak eder. Bütün bu haller, ülemânın ittifakıyla tenzîhî olarak mekruhtur. Bu halde namaz kılsa namazı sahihtir fakat günah işlemiştir. Cumhur, nehyin mutlak olduğunu belirtir. Yani, kerâhet yalnızca namaz maksadıyla bu kıyafete bürünmekle ilgili değildir. Kişi önceden bir başka gâye ile bu kıyafete bürünmüş olsa da kerâhet câridir. ed-Dâvudî, "nehyin, bunu namaz vaktinde bu maksadla yapanla ilgili olduğunu" söyler. Ancak sahîh olan önceki görüştür. Ashab ve diğer selef büyüklerinden menkul rivâyetler bu görüşü destekler."*

Sadedinde olduğumuz rivayetteki *İbnu Abbâs*'ın davranışı da bunu destekler. Müteakip rivâyette de *Ebû Râfi*'nin aynı gerekçe ile, namaz kılmakta olan *Hasan İbnu Ali*'nin saçını çözdüğünü göreceğiz.

2751 ٢– وعن أبى سعيد المقبرى رضى الله عنه: [أنَّ أَبَا رَافِعٍ مَوْلَى رسولِ اللّهِ ﷺ مَرَّ بِالْحَسَنِ بْنَ عَلِىٍّ رَضِىَ اللّه عَنْهُمَا، وَهُوَ يُصَلِّى قَائِماً، وَقَدْ غَرَزَ ضَفْرَهُ فى قَفَاهُ فَحَلَّهَا أَبو رَافِعٍ، فَالْتَفَتَ إِلَيْهِ الْحَسَنُ مُغْضَباً، فقَالَ لَهُ أَبو رَافِعٍ: أُقبِلْ عَلَى صَلاَتِكَ وَلاَ تَغْضَبْ، فَإنِّى سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ: ذَلِكَ كِفْلُ الشَّيْطَانِ: يَعْنِى مَقْعَدَهُ]. أخرجه أبى داود والترمذى.

2. (2751)- *Ebu Sa'îd el-Makberî (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın azadlısı Ebu Râfi', Hasan İbnu Ali (radıyallahu anhümâ)'ye uğradı. Hasan, örgülerini ensesinde topuz yapmış olduğu halde kalkmış namaz kılıyordu. Ebu Râfi' topuzunu çözdü. Hasan (radıyallahu anh) öfkeyle ona baktı. Ebu Râfi' (radıyallahu anh): "Öfkelenme, namazına devam et, çünkü ben Resu-*

lullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: **"Bu, şeytan'ın minderi,** (3) **yani oturma yeridir"** *dediğini işitmiştim (de onun için çözdüm)" dedi."*

İKİ HABÎSİN (BÜYÜK VE KÜÇÜK ABDEST) SIKIŞMASI

١ – عن عبد الله بن محمد بن أبي بكر قال: [كُنَّا عِنْدَ عَائِشَةَ رضى اللَّهُ عَنها، فَجِيءَ بِطَعَامِهَا، فقامَ الْقَاسِمُ بْنُ مُحَمَّدٍ يُصَلِّى، فقَالَتْ: سَمِعْتُ رسولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ: لاَ صَلاَةَ بِحَضْرَةِ طَعَامٍ، وَلاَ لِمَنْ يُدَافِعُهُ الأَخْبَثَانِ].
أخرجه مسلم وأبو داود واللفظ له.

«الأَخْبَثَانِ» البول والغائط.

1. **(2752)**- *Abdullah İbnu Muhammed İbni Ebî Bekr (rahimehullah)* anlatıyor: *"Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin yanında idik. Yemeği getirildi. Derken Kâsım İbnu Muhammed namaza kalktı. Hz. Aişe: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim" dedi:*

"Yemeğin yanında namaz kılınmaz, iki habîsin (yani büyük ve küçük abdestin) sıkışmasında da kılınmaz." [Müslim, Mesâcid 67, (560); Ebu Dâvud, Tahâret 43, (89).]

٢ – وعن عبد الله بن الأرقم: [وَكَانَ يَؤُمُّ قَوْماً، فَأُقِيمَتِ الصَّلاَةُ، فَأَخَذَ بِيَدِ رَجُلٍ قَدَّمَهُ وَقالَ: سَمِعْتُ النَّبيَّ ﷺ يَقُولُ: إذَا أُقِيمَتِ الصَّلاَةُ وَوَجَدَ أَحَدُكُمُ الخَلاَءَ فَلْيَبْدَأْ بِهِ قَبْلَ صَلاَتِهِ]. أخرجه الأربعة؛ وهذا لفظ الترمذى.

2. **(2753)**- *Abdullah İbnu'l-Erkân (radıyallahu anh)*'ın anlattığına göre: *"... Halka imamlık yapıyordu. (Bir seferinde) ikamet getirilmişti. Bir adamın elinden tutup öne sürdü ve: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın:*

"Namaz başlarken birinizin hela ihtiyacı gelirse, önce helâya gitsin!" *dediğini işittim dedi."* [Muvatta, Kasru's-Salât 49, (1, 159); Ebu Dâvud, Tahâret 43, (88); Tirmizî, Tahâret 108, (142); Nesâî, İmâmet 51, (2, 110, 111); İbnu Mâce, İkâmetu's-Salât 114, (616).]

---

(3) *Kifl:* en-Nihaye'de açıklandığına göre, devenin hörgücünün etrafına bez sarılarak elde edilen oturma yerine denmektedir.

AÇIKLAMA:

1- Bu iki rivâyet, namazı tam bir gönül huzuru içinde kılma gayreti göstermek gerektiğini ifâde etmektedir. Zira, bu huzuru bozan ve en ziyâde rastlanan hallerden üçü zikredilerek, bunlardan biri ârız olunca, önce o hâlin giderilmesi, sonra namazın kılınması emredilmektedir.

Hadisle ilgili olarak *Hattâbî*'nin sunduğu açıklama şöyle: *"Resulullah önce yemeği emretmektedir, tâ ki nefis ihtiyacını görsün de musallî sâkin olarak namaza girsin, içindeki yemek arzusu, namazı çabuk bitirmeye sevkederek rükû, sücûd gibi rükünlerin hakkını vermeye engel olmasın. Küçük (veya büyük) abdest de böyledir. O da kişiye aynı şeyi yaptırır. Bu söylediğimiz, yeterli vaktin bulunması durumundadır. Şayet böyle hareket etmeye yetecek bol vakit yok ise, namazı önce kılar, bu durumda hiçbir şeyi ona takdim etmez."*

2- Bu emir âmm'dır; tarz, vacib, nâfile her çeşit namaza şâmildir. Keza, kalbin huzurunu bozacak başkaca haller de aynı hükme tabidir. Hadiste, en çok rastlanan üç tanesi zikredilmiştir.

3- Yemek konmuşken, kılınacak namaz hususunda hükümler farklıdır. Bazı âlimler yemeğin takdîmini (öne alınmasını) vacib görmüştür, bazısı da mendub. (Açıklama daha önce geçti. Geniş açıklama 3999 ve 4000 numaralı hadislerde gelecek.)

SEHİV VE TİLAVET SECDELERİ

★ SEHİV SECDESİ

2754 ١-عن عبد الله بن مالك بن بحينة رضى الله عنه: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَامَ مِنَ اثْنَتَيْنِ مِنَ الظُّهْرِ لَمْ يَجْلِسْ بَيْنَهُمَا، فَلَمَّا قَضَى صَلاَتَهُ سَجَدَ سَجْدَتَيْنِ، ثُمَّ سَلَّمَ بَعْدَ ذٰلِكَ]. أخرجه الستة، واللفظ للشيخين.

1. **(2754)**- *Abdullah İbnu Mâlik İbnu Büheyne (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğle namazının ilk iki rekatini tamamlamıştı (oturması gerektiği halde oturmadan) kalktı. Namazı bitirince iki (ziyade) secde daha yaptı, ondan sonra selam verdi."* [Buharî, Sehv 1, 5; Ezân 145, 147, Eymân 15; Müslim, Mesacid 85, (570); Muvatta, Salât 65, (1, 96); Ebu Dâvud, Salât 200, (1034, 1035); Tirmizî, Salât 288, (391); Nesâî, Sehv 21, (3, 19, 20), 28, (3, 34), İftitâh 196, (2, 244); İbnu Mâce, İkâmet 131, (1206).]

AÇIKLAMA:

1- *Sehv* (dilimizde *sehiv* diye de telaffuz olunur), birşeyden gaflet etmek ve kalbin bir başka şeye kayması demektir. Âlimlerin bir kısmı *sehv* ile nisyan (unutma) arasında fark görür.

2- Namazda sehv'in hükmü ihtilâflıdır:

★ *Şâfi'*îler her neden olursa olsun, sehiv secdesini sünnet kabûl eder.

★ *Mâlikiler, "sehvimiz namazda noksanlığa sebep oldu ise sehiv secdesine vâcib, ziyadeye sebep oldu ise sünnettir"* der.

Hanbeliler, "erkâna girmeyen vâcibler sehven terkedilirse secde-i sehv'in vâcib olduğuna, kavlî sünnetlerin terkinde ise vacib olmadığına" hükmederler. Kasden yapıldığı takdirde namazı iptal eden bir söz veya fiil ziyadesi halinde sehiv secdesi yine vacib olur.

★ *Hanefiler: "Sehiv secdesi, ne sebeple yapılırsa yapılsın, hepsi vâcibtir"* der.

3- Sadedinde olduğumuz vak'a, *Buharî*'nin bir rivayetinde biraz daha tafsi-

latlı gelmiştir:

"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), namazlardan birinin iki rek'atini kıldırmıştı; oturmadan kalktı, halk da onunla birlikte kalktı. Namazı tamamlayınca selamına baktık. Selamdan önce tekbir getirdi, (yerinden hiç kalkmaksızın) oturduğu yerde secde yaptı, sonra selam verdi."

4- Âlimler der ki: *"Sehiv secdesi makamında meşru olan iki secdedir. Unutarak tek secde yapacak olsa hiçbir şey gerekmez, bilerek tek secde yapacak olursa namaz iptâl olur, çünkü namaza, meşru olmayan bir secde ilave etmiş olmaktadır."*

5- Hadisten cumhur şu hükmü de çıkarır: Sehiv secdesiyle telafisi şart olan bir hatayı sehven yapan için bu secde meşrudur; böyle bir hatayı âmmden irtikab ederse ona secde gerekmez.

6- İmam, yaptığı hata için secde edince, me'mûm, imamın hatasını yapmamış bile olsa, imamla birlikte sehiv secdesi yapmalıdır.

İbnu Hazm bu hususta icmadan bahseder; ancak ülemâ: *"İmamın sehiv yaptım zannıyla secde yapması halinde, cemaat onun sehiv yapmadığına kâni olunca, sehiv secdesine katılması gerekmez"* demiştir.

7- Bu hadis ilk iki rek'atten sonraki teşehhüdün farz olmadığını gösterir. Aksi takdirde terki, sehiv secdesi ile telâfi edilmezdi.

8- İkinci rek'atten sonraki teşehhüd için oturmadan, unutarak üçüncü rek'ate kalksa ve hatırlasa ki teşehhüdü unuttu, artık dönüş yapmaz, namaza devam eder. Üçüncü rek'atin kıyamına geçtikten sonra geri dönecek olsa, -cumhura muhalif olarak- *Şâfi'î*, namazın iptal olacağını söyler.

9- Hadîs, sehiv ve unutmanın peygamberler hakkında câiz olduğunu gösterir.

10- Sehiv secdesinin yeri, namazın sonudur. Yanılarak teşehhüdden önce sehiv secdesi yapsa, -sehiv secdesinin vâcib olduğuna hükmeden cumhura göre- bunu iade eder.

2755 ٢- وعن ابن مسعود رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إِذَا كُنْتَ فِى صَلاَةٍ فَشَكَكْتَ فِى ثَلاَثٍ أَوْ أَرْبَعٍ، وَأَكْبَرُ ظَنِّكَ عَلَى أَرْبعٍ تَشهَّدْتَ، ثُمَّ سَجَدْتَ سَجْدَتَيْنِ، وَأَنْتَ جَالِسٌ قَبْلَ أَنْ تُسَلِّمَ، ثُمَّ تَشَهَّدْتَ أَيْضاً، ثُمَّ تُسَلِّمُ].

أخرجه أبو داود، وقال: وقد روى عنه ولم يرفعوه إلى النبى ﷺ.

2. **(2755)**- *İbnu Mes'ûd (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"Namaz kılarken üç mü kıldım dört mü kıldım diye şüpheye düşersen, eğer zann-ı gâlibin dört ise hemen teşehhüd yap, sonra sen daha otururken ve selam vermemişken iki secde daha yap, sonra aynı şekilde teşehhüd oku, sonra selam ver." [Ebu Dâvud, Salât 198, (1028).]

Ebu Dâvud der ki: *"Bu, İbnu Mes'ud'dan rivayet edilmiştir. Âlimlerden kimse bunu Resulullah'a nisbet etmedi."*

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, namaz esnasında kılınan rekatlerin miktarında şüpheye düşen kimsenin durumuna açıklık getirilmektedir. Bu mevzu ihtilaflıdır:

★ *Hanefiler ve Mâlikiler* bu rivayeti esas alarak, *"Zann-ı gâlibe göre hareket eder"* demiştir. Zann-ı gâlib hasıl olmazsa yakîn'i (kesin bilgisini) esas alır.

★ *Şâfi'iler: "Bütün durumlarda yakîn esas alınır"* demiştir. Bunlar arkadan kaydedilecek olan *Ebu Sa'îdi'l-Hudrî* hadisini esas alırlar.

2756 ٣- وعن أبى سعيد الخدرىّ رضى اللّه عنه قال: [قالَ رَسُولُ اللّه ﷺ: إذَا شَكَّ أحَدُكُمْ فى صَلاَتِهِ فَلَمْ يَدْرِكَمْ صَلَّى ثَلاَثاً أوْ أرْبَعاً، فَلْيَطْرَحِ الشَّكَّ وَلْيَبْنِ عَلَى مَا اسْتَيْقَنَ، ثُمَّ يَسْجُدُ سَجْدَتَيْنِ قَبْلَ أنْ يُسَلِّمَ، فَإنْ كانَ صَلَّى خَمْساً شَفَعْنَ لَهُ صَلاَتَهُ، وَإنْ كانَ صَلَّى تَمَاماً لِأرْبَعٍ كانَتَا تَرْغِيماً لِلشَّيْطَانِ]. أخرجه الستة إلا البخارى.

«تَرْغِيمُ الشَّيْطَانِ»: إلصاق أنفه بالرّغام، وهى التراب ذلا.

3. **(2756)**- *Ebu Sa'îdi'l-Hudrî (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Biriniz namazında, iki mi kıldım, üç mü kıldım diye şekke düşerse, şekki atsın, yakîn kesbettiği hususu esas alsın, sonra da selam vermezden önce iki secdede bulunsun. Eğer (bu kıldığı ile) beş rek'at kılmışsa, namazını onunla (sehiv secdesiyle) çift yapmış olur. Dördü tam kılmış idiyse, o iki secdesi, şeytanın burnunu sürtme olur."** [Müslim, Mesâcid 88, (571); Muvatta, Salât 62, (1, 95); Ebu Dâvud, Salât 197, (1024, 1026, 1027, 1029); Tirmizî, Salât 291, (396); Nesâî, Sehv 24, (3, 27); İbnu Mâce, İkâmet 132, (1210); 133, (1212).]

AÇIKLAMA: .

1- Bu hadis, "sehiv secdesi selamdan öncedir" diyenlerin delîlidir.

2- Sehiv secdesinin bir rek'at yerine kâim olduğu ifâde edilmektedir. Düştüğü şekk sebebiyle kıldığı rek'at beşinci rek'at olmuşsa, secde-i sehvi altıncı rek'at olarak namazı çift rekatli kılmış olmaktadır.

3- Sehiv secdesinin *"şeytanın burnunu sürtme"* olması, musallinin kalbine şekk sûretinde vesvese vererek namazını iptal ettirmek istemesindendir. Bu ifade sehiv secdesinin sevaplı bir amel olduğunu ifâde eder.

4- Bu hadis ayrıca şekk'de zann-ı gâlibi değil yakîni esas almayı irşad etmektedir. Çünkü *"şekkin atılıp yakîn kesbedilen hususun esas alınması"* emredilmektedir. İbnu Mâce'de gelen rivâyet "yakînin esas alınmasını" daha sarîh ifâde eder: **"Biriniz bir mi iki mi diye şekke düşerse, biri esas alsın; iki mi üç mü diye şekke düşerse ikiyi esas alsın; üç mü dört mü diye şekke düşerse üçü esas alsın; sonra namazının gerisini buna göre tamamlasın, böylece vehim ziyadede kalsın, sonra da otururken, daha selam vermeden iki secde yapsın."** Hadisin Hâkim'deki veçhinden şu ilâveye yer verilmiştir: **"....Zira fazlalık noksanlıktan hayırlıdır."** Müteakiben kaydedilecek *Tirmizî* hadisi de bazı eksikliklerle bunun aynıdır[4].

5- *Hanefîlerin* esas aldığı *İbnu Mes'ud* hadisi (2760) ile bunun arasında iki mühim fark var:

a) *İbnu Mes'ud* hadisinde taharri, yâni zann-ı gâlibi arama var. Burada yakîn esas alınmakla, ihtiyatlı davranılarak eksik tamamlanmaktadır.

b) *İbnu Mes'ud*, hadîsinde secde-i sehvin selamdan sonra yapılmasını ifâde ederken; bu selamdan önce yapılmasını emretmektedir.

Şunu da belirtelim ki, *Hanefîlerin* zann-ı gâlibi kendisine sık sık vesvese gelen kimse hakkındadır. Böyle bir vesvese ile ilk karşılaşan, namazını yeni baştan kılmalıdır.

Bu mevzu üzerine bazı açıklamalar 2760 numaralı hadiste gelecek.

2757 ٤- وعن عبد الرحمن بن عوف رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ إِذَا سَهَا أَحَدُكُمْ فى صَلاَتِهِ فَلَمْ يَدْرِ وَاحِدَةً صَلَّى أَوِ اثْنَتَيْنِ فَلْيَبْنِ عَلَى وَاحِدَةٍ، فَإِنْ لَمْ يَدْرِ اثْنَتَيْنِ صَلَّى أَمْ ثَلاَثاً فَلْيَبْنِ عَلَى اثْنَتَيْنِ، فَإِنْ

(4) Düşülen şekk birinci veya ikinci rek'atte, ikinci veya üçüncü; üçüncü veya dördüncü rek'atte, dört rek'atli veya akşam ve vitir namazları oluşuna göre takip edeceğimiz ihtiyat tarzı farklıdır. Teferruat ilmihal kitaplarından takip edilmelidir.

لَمْ يَدْرِ ثَلاَثاً صَلَّى أَمْ أَرْبَعاً فَلْيَبْنِ عَلَى ثَلاَثٍ وَيَسْجُدْ سَجْدَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يُسَلِّمَ]. أخرجه الترمذى.

4. (2757)- *Abdurrahman İbnu Avf (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Biriniz namazında yanılır da bir mi iki mi kıldığını bilemezse, namazını bir üzerine bina etsin; iki mi üç mü kıldığını bilemezse iki üzerine bina etsin; üç mü dört mü kıldığını bilemezse üç üzerine bina etsin, sonra da selam vermezden önce iki (ziyâde) secde yapsın.."** [Tirmizî, Salât 291, (398).]

2758 ٥- وعن أبى هريرة رضى اللّهُ عنهُ: [أَنَّ رسولَ اللّهِ ﷺ انْصَرَفَ مِن اثْنَتَيْنِ، فقَالَ لَهُ ذُو الْيَدَيْنِ: أَقَصُرَتِ الصَّلاَةُ أَمْ نَسِيتَ يَارسولَ اللّهِ؟ فقَالَ: أَصَدَقَ ذُو الْيَدَيْنِ؟ فَقَالُوا: نَعَمْ، فَصَلَّى اثْنَتَيْنِ أُخْرَيَيْنِ، ثُمَّ سَلَّمَ، ثُمَّ كَبَّرَ ثُمَّ سَجَدَ سَجْدَتَيْنِ مِثْلَ سُجُودِهِ أَوْ أَطْوَلَ، ثُمَّ رَفَعَ]. أخرجه الستة.

5. (2758)- *Ebu Hureyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) namazın ikinci rekatında selam verip bitirdi. Zülyedeyn (radıyallahu anh) kendisine:*

"Ey Allah'ın Resûlü, namaz kısaldı mı yoksa unuttunuz mu?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Zülyedeyn doğru mu söylüyor?" *diye sordu. Herkes:*

"Evet!" diye cevap verdi. Resul-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm) de iki rek'at daha kıldı, sonra selam verdi, sonra tekbir getirip iki secde daha yaptı. Bu iki secde diğer secdelerinin uzunluğunda idi veya biraz daha uzundu. Sonra namazdan kalktı." [Buharî, Sehv, 3,4,5, Mesâcid 88, Cemâ'at 69, Edeb 45, Haberu'l-Vâhid 1; Müslim, Mesâcid 97, (573); Muvatta, Salât 58, (1, 93); Ebu Dâvud, Salât 195, (1008, 1009, 1010, 1011, 1012); Tirmizî, Salât 289, (394), 292, (399); Nesâî, Sehv 22-23, (3, 20, 26).]

2759 ٦- وفى رواية: [صَلَّى إِحَدَى صَلاَتَىْ الْعَشِىِّ. قالَ مُحَمَّدٌ: وَأَكْثَرُ ظَنِّى أَنَّهَا الْعَصْرُ رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ سَلَّمَ، ثُمَّ قَامَ إلى خَشَبَةٍ فى مُقَدَّمِ الْمَسْجِدِ فَوَضَعَ يَدَهُ

عَلَيْهَا وَفِيهِمْ أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ فَهَابَاهُ أَنْ يُكَلِّمَاهُ، وَخَرجَ سَرْعَانُ النَّاسِ، فَقَالُوا: أَقَصُرَتِ الصَّلاَةُ؟ وَرَجُلٌ يَدْعُوهُ رسولُ اللّه ﷺ ذَا الْيَدَيْنِ، فَقَالَ يَارسولَ اللّه: أَقَصُرَتِ أَمْ نَسِيتَ؟ فَقَالَ: لَمْ أَنْسَ وَلَمْ تُقْصَرْ، فَقَالَ: بَلَى قَدْ نَسِيتَ، فَقَامَ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ سَلَّمَ، ثُمَّ كَبَّرَ فَسَجَدَ مِثْلَ سُجُودِهِ أَوْ أَطْوَلَ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ فَكَبَّرَ، ثُمَّ وَضَعَ رَأْسَهُ فَكَبَّرَ، فَسَجَدَ مِثْلَ سُجُودِهِ أَوْ أَطْوَلَ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ وَكَبَّرَ].

«سَرْعَانُ النَّاسِ» أوائلهم ومتقدموهم.

6. (2759)- Bir rivayette şöyle gelmiştir: *"(Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğle ve ikindi namazlarından birini iki rek'at kılmıştı. -Muhammed İbnu Sîrîn der ki: "Zann-ı gâlibime göre bu, ikindi namazı idi. Sonra selam verdi. Sonra mescidin ön kısmındaki kütüğe gitti. Elini üzerine koydu, (yüzünde öfke okunuyordu). Cemaatte Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer de vardı. Bunlar, (namazda yapılan eksiklikten) Efendimize söz etmekten (hicab edip) korktular. Cemaatin çabuk çıkanları:*

"(Ey Allah'ın Resûlü!) namaz kısaldı mı?" diye sordular. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Zülyedeyn dediği bir zât da:

"Ey Allah'ın Resûlü! Namaz mı kısaldı, siz mi unuttunuz?" dedi.

"Ne ben unuttum, ne de namaz kısaldı" *cevabını verdi. Ama Zülyedeyn tekrar:*

"Hayır (farkında değilsiniz), unuttunuz!" (dedi). Bunun üzerine aleyhissalâtu vesselâm kalktı iki rek'at daha kıldı, sonra selam verdi. Sonra tekbir getirdi, tıpkı diğer secdeleri gibi -veya biraz daha uzun olmak üzere- (sehiv için) secde yaptı, sonra başını kaldırdı tekbir getirdi, sonra başını koydu tekbir getirdi, peşinden önceki secdesi gibi -veya daha uzun- (sehiv için ikinci defa) secde etti, sonra başını kaldırdı ve tekbir getirdi, (oturup teşehhüd okudu ve selam vererek namazı tamamladı)." [Ebu Dâvud, Salât 195, (1008).]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in namazda yanılarak iki rek'atte selam vermesine temas eden muhtelif rivâyetler var. Bu rivayetler tek vak'aya

parmak basıyor gibiyse de, rivâyetlerdeki farklılıkları tahlîl eden âlimler farklı hâdiselerin mevzubahis edildiği hükmüne varmışlardır. Yani, bu rivayetler *Resulullah*'ın birkaç sefer unutarak dört rek'atli namazı iki rek'at olarak kıldığını ve cemaatin îkazı üzerine dörde tamamladığını göstermektedir. Şöyle ki:

a) Bir kere, hangi namazda iki kıldığı ihtilaflıdır. Bazılarında *öğle*, bazılarında *ikindi* namazı olduğu söyleniyor, bazılarında da tereddütlü bir ifâde kullanılıyor. Nitekim sadedinde olduğumuz 2759 numaralı hadiste tereddüt mevzubahistir.

b) *Resulullah*'ı ikaz eden şahsın ismi de rivâyetlerde farklıdır. Bazı rivayetlerde *Zülyedeyn* lâkabında *Benî Süleymli el-Hırbak*'ın adı geçer. Elleri uzun olduğu için kendisine *Zülyedeyn* lakabının takıldığı belirtilir. Bazı rivayetlerde *Züşşimâleyn* lakabını taşıyan birinin zikri geçer. *Zührî, Züşşimâleyn* ile *Zülyedeyn*'in aynı şahıs olduğuna hükmetmiş ise de bu hükümde yanıldığı belirtilmiştir. Diğer ülemâ bilittifak bunların iki ayrı şahıs olduğunu söyler. *Züşşimâleyn, Huza'a* kabîlesindendir ve *Benî Zühre*'nin halîfidir (müttefiki). İsmi de *Umayr İbnu Abdi Amr*'dir. Bedir savaşına katılmış ve orada şehid olmuştur.

2- Hadiste geçen aşiyy (الْعَشِيّ), lügatcilerin açıklamasına göre zevâl-gün batımı arasındaki vakittir. *İki aşiyy*, öğle ile ikindi namazları demektir.

3- Hadiste, *Hz. Peygamber*'i namazı eksik kılmasına sevkeden psikolojik duruma işâret edilir: Namazdan sonra öne geçiyor ve ellerini öndeki kütüğün üzerine koyuyor, bu sırada yüzünde öfke hâli var, bunu cemaat görebiliyor. Şârihler, bu öfkenin tesiriyle şekke düşmüş olabileceği tahminini yürütürler. Mamafih, kaç rek'at kıldığında tereddüde ve şekke düştüğü için öfkelenmiş olabileceği de söylenmiştir.

4- *İbnu Abbâs, İbnu'z-Zübeyr, Urve, Atâ, Hasan Basrî, İmam Şâfi'î, Ahmed İbnu Hanbel* ve bütün hadis imamları bu hadise dayanarak şu hükme varmışlardır: "*Namazın tamam olduğunu zannederek namazdan çıkma ve namazı kesme niyyeti, namazın iptalini gerektirmez, sağa ve sola selam vermiş bile olsa. Keza unutarak konuşan kimsenin veya namaz bitti zannıyla konuşan kimsenin kelamı namazı bozmaz. Selef ve haleften cumhur-u ülemânın görüşü budur.*"

NOT: *Hanefiler* bu meselede başka türlü düşünürler. Onlara göre bu hadis mensuhtur. Namazda unutarak olsun, cehâletle olsun bitirdim zannıyla olsun, her ne sûretle konuşulursa konuşulsun namaz bozulur. Hanefiler bu meselede, namazda konuşma yasağıyla ilgili olarak *İbnu Mes'ud ve Zeyd İbnu Erkâm (radıyallahu anhümâ)* tarafından rivâyet edilen hadîslere dayanırlar. Mezkûr hadîslerin, sadedinde olduğumuz hadisi neshettiğine hükmederler (Bu hadisleri 2708, 2709 numarada kaydettik ve açıkladık).

Diğer görüş sâhipleri Hanefilere cevap vermiş, hadislerden hangisinin evvel, hangisinin sonra vürûd ettiği noktasında düğümlenen bazı teknik münâkaşalar olmuş ise de teferruatı gereksiz görüyoruz. Hak olan dört mezhebin görüşlerine ihtilâflı da olsa saygı esastır.

5- Hadîsin sonunda secde-i sehvi anlatan paragrafın daha açık olması için bazı ilâvelerde bulunduk ve ilavelerimizi parantez içerisine aldık. Bu rivayette sehiv secdesinden sonra teşehhüd ve selam zikredilmemiştir. *Ebu Dâvud* bu hususun varlığını, açıklamasında nakleder. Biz parantez içerisinde gösterdik.

6- Bazı âlimler bu hadisten şu hükümleri de çıkarmışlardır:

★ Selamdan sonra, eksik kısmın ilavesi için aradan az zaman geçmelidir *"Bir rek'atlık", "bir namazlık" vakitten fazla olmamalıdır"* da denmiştir.

★ Böyle durumlarda secde-i sehivde bulunmak vâcibtir, çünkü efendimiz: صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِى أُصَلِّى **"Beni nasıl namaz kılıyor gördüyseniz öyle namaz kılın"** buyurmuştur.

★ Namazda birden fazla secde-i sehvi gerektiren hata da yapılsa, sonda bir defa sehiv secdesi yapılır.

★ Sehiv secdesi selamdan sonradır.

NOT: Hadisle ilgili hükümleri değerlendirirken, hadisin mensuh olup olmaması hususunda Hanefilerle diğer ülemânın ihtilâfını hatırdan çıkarmamak gerekir.

2760 ٧- وعن ابن مسعود رضى الله عنه قال: [صَلَّى النَّبىُّ ﷺ فَزَادَ أَوْ نَقَصَ فَقِيلَ: يَارسولَ اللّهِ أَحدَثَ فى الصَّلاَةِ شَىْءٌ؟ فقَالَ: وَمَا ذَاكَ؟ قالُوا: صَلَّيْتَ كَذَا وَكَذَا، فَثَنَى رِجْلَيْهِ وَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ، وسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ، ثُمَّ سَلَّمَ، ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ، فقَالَ: إِنَّهُ لَوْ حَدَثَ فى الصَّلاَةِ شَىْءٌ أَنْبَأْتُكُمْ بِهِ، وَلَكِنِّى بَشَرٌ أَنْسَى كمَا تَنْسَوْنَ، فَإِذَا نَسِيتُ فَذَكِّرُونِى، وَإِذَا شَكَّ أَحَدُكُمْ فى صَلاَتِهِ فَلْيَتَحَرَّ الصَّوَابَ وَلْيَبْنِ عَلَيْهِ، ثُمَّ يَسْجُدُ سَجْدَتَيْنِ]. أخرجه الخمسة.

7. **(2760)**- *İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) namaz kılmıştı. Namazda (unutarak) ziyade veya noksanda bulundu. Kendisine:*

"Ey Allah'ın Resûlü! Namazda (yeni bir durum mu) hâsıl oldu)?" diye soruldu.

"Bunu niye sordunuz?" *diye O da merak etti.*

"Şöyle şöyle kıldınız" dediler. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) hemen dizlerini bükerek kıbleye yöneldi ve iki adet sehiv secdesinde bulundu, sonra selam verdi ve yüzünü bize çevirerek:

"Şayet namazda yeni bir şey hasıl olsaydı ben size haber verirdim. Ancak ben bir beşerim, sizin unuttuğunuz gibi ben de unuturum. Öyleyse bir şey unutursam bana haber verin. Biriniz namazında şekke düşecek olursa doğruyu araştırsın ve onun üzerine, kalanı bina etsin, sonra da iki (sehiv) secdesi yapsın" *dedi."* [Buharî, Sehiv 2, Salât 31, 32, Eymân 15, Haberu'l-Vâhid 1; Müslim, Mesâcid 89, (572); Ebu Dâvud, Salât 196, (1019, 1020, 1021, 1022); Nesâî, Sehv 26, (3, 31-36); Tirmizî, Salât 289, (392, 393).]

AÇIKLAMA:

1- Burada da *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın unutarak namazda rek'atlerin miktarında yanlışlık yaptığı belirtilmektedir. Kaynaklarda gösterilen bazı vecihlerinde yanılmanın öğle vaktinde olduğu, namazı beş rek'at kıldırdığı tasrîh edilmiştir. Keza bazı rivâyetlerde, sehiv secdesini, selam ve kelamdan (yani konuşmalardan) sonra yaptığı belirtilmiştir.

2- *"Namazda (yeni bir durum mu) hâsıl oldu?"* sorusu, *"Namazla ilgili yeni bir vahiy mi geldi, rek'at sayısı artırıldı mı?"* demektir. Çünkü soru, bazı rivâyetlerde, هَلْ زِيدَ فِي الصَّلاَةِ *"Namazda artırma mı oldu?"* şeklinde gelmiştir.

3- Hadiste geçen taharriden (araştırma) muradın ne olduğu hususunda ihtilâf edilmiştir. Şöyle ki:

★ *Şâfi'î*'ye göre: *"Bu, yakîn üzerine binadır, zann-ı gâlibe değil. Zira namaz zimmette yakîn ile sabittir, ancak yakîn ile düşer."*

★ *İbnu Hazm*'a göre *İbnu Mes'ud* hadisindeki *taharriyi*, Müslim'de gelen *Ebu Sa'îd* hadîsi tefsir etmiştir: *"... Eğer üç mü dört mü kıldığını bilemezse, şekki atsın, yakîn hasıl ettiği miktara bina etsin"* (2756). Bu açıklama *Şâfi'î*'nin görüşünü farklı kelimelerle ifâde eder.

★ Taharrî için *"zann-ı gâlible ameldir"* diyen de olmuştur. Müslim'deki rivayetlerin zâhiri bunu ifade eder.

★ *İbnu Hibbân*'a göre *bina*, taharri değildir. Bina, meselâ üç mü dört mü diye şekke düşmek ve şekki bertaraf etmektir. Taharri ise, namazında şekke düşüp ne kıldığını bilememektir. Bu durumda zann-ı gâlibi esas alması gerekir.

★ Şöyle diyen de olmuştur: *"Taharri, kendisine birçok kereler şekk hasıl olan için mevzubahistir. Bu kimseye zann-ı gâlibe göre hareket etmek terettüp eder." İmam Mâlik ve İmam Ahmed (rahimehümâllah)* böyle hükmederler.

★ *İmam Ahmed*'den meşhur görüşe göre taharri, imamla ilgili bir keyfiyettir, zann-ı gâlibine göre namazın gerisini tamamlar. Ancak münferid kılan, dâima yakîn üzerine namazını bina etmelidir. *Ahmed İbnu Hanbel*'den bu meselede başka görüşler de rivâyet edilmiştir.

★ *Ebu Hanife*'ye göre, kişiye şekk birinci sefer ârız olunca namazı yeniden kılmalı, çokca vâki olunca zann-ı gâlibe bina etmeli, aksi halde yakîni esas almalıdır.

4- Hadîsin *Resulullah*'ın yanlışlıkla beş rek'at kıldırdığını ifade eden veçhini esas alan bazı âlimler, bu hadiste, Hanefîlerin bir hükmüne aykırılık bulmuşlardır. Mezkûr Hanefî hükmüne göre, *"Bir kimse, dördüncü rek'ate oturmadan yanlışlıkla beşinci rek'ate kalkacak olursa namazı iptal olur."* Sadedinde olduğumuz hadise göre bu durumda namaz bozulmaz.

5- Peygamberden fiil husûsunda hata sâdır olabilir. Ülemâ bu hususta müttefiktir. Bir grup da hatayı peygamber hakkında câiz görmez. Ancak, sadedinde olduğumuz hadis ve emsâli bu görüşü reddeder. Şunu da ilave edelim ki, *Resulullah*'a hatayı caiz görmeyenler, daha ziyade ahkâmın tebliğine ait fiillerde bunu reddederler. Bu iddiada olan âlimler *Resûl-i Ekrem*'in yanıldığını ifâde eden rivayetleri şöyle îzâh ederler: Yanılmak peygamberliğe aykırı değildir, yanılır ama hata üzerine bırakılmaz. Hatası üzerine bırakılmayınca o hatadan dîne bir zarar gelmez, bilâkis fayda hasıl olur, bu vesileyle yeni ahkâmlar tebliğ edilmiş olur. Hata yaptığı takdirde uyarılması hemen mi olur, zaman içinde mi olur, bunda da ihtilâf edilmiştir.

Kâdı İyâz, "ahkâm beyan eden sözlerde, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanılmasının câiz olmayacağını, kasden yanlış söylemesinin de câiz olmayacağını, ülemânın bu hususta ittifak ettiğini" söyler.

2761 ٨- وعن المغيرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إذَا قَامَ الإمَامُ فى الرَّكْعَةِ فَذَكَرَ قَبْلَ أنْ يَسْتَوِىَ قَائِماً فَلْيَجْلِسْ، فَإنِ اسْتَوَى قَائماً فَلاَ يَجْلِسْ، وَلْيَسْجُدْ سَجْدَتَى السَّهْوِ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

8. **(2761)**- *Muğîre İbnu Şu'be (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"İmam, (yanılarak ikinci rek'atte oturaca-**

ğı yerde müteakip) rek'ate kalkmaya teşebbüs eder ve tam doğrulmadan hatırlarsa, hemen otursun. Tam kalkıp doğrulmuşsa artık (geri dönüp) oturmasın, namazın sonunda sehiv secdesi yapsın.'' [Ebu Dâvud, Salât 201, (1036); Tirmizî, Salât 269, (365).[1]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Ebu Dâvud'daki aslında فِي الرَّكْعَةِ değil, فِي الرَّكْعَتَيْنِ gelmiştir, yani *''ikinci rek'atte oturmayıp kalkarsa...''* şeklindedir; daha sarihtir.

2- İkinci rek'atte unutarak kalkan kimse, oturması gerektiğini hatırlayınca, ister kuuda yakın halde, isterse kıyama yakın halde bulunsun, yeter ki tam kalkmamış olsun hemen geri dönüp oturmalıdır. Tam kıyam hâlini aldıktan sora hatırlarsa artık geri dönmez.

3- Kalktıktan sonra, hatırlayarak yerine geri dönen kimseye sehiv secdesi gerekir mi gerekmez mi? meselesinde âlimler ihtilâf eder. *Hanefîler* vacib olmadığı kanaatindedir, çünkü onun fiili zaten kuud'a dâhildir. *Şâfi'î*'lerin cumhuruna göre sehiv secdesi, kuuda yakın olarak kalkmış bile olsa gerekmez. Sehiv secdesi hadisin ikinci kısmı için, yani teşehhüd okumadan kalkma hâlinde yapılır. *Ahmed İbnu Hanbel ''kalktığı için sehiv secdesi yapar''* demiştir. *Şâfi'îlerin* ve *Ahmed İbnu Hanbel*'in kendilerine has başka delilleri mevcuttur. *Şâfi'î*ler şu hadisi zikrederler: لاَ سَهْوَ فِي وَثْبَةٍ مِنَ الصَّلاَةِ اِلاَّ قِيَامٌ عَنْ جُلُوسٍ اَوْ جُلُوسٌ عَنْ قِيَامٍ **''Namazda bir sıçrayış sehiv değildir; sehiv, oturma yerine kalkmak veya kalkma yerine oturmaktır.''** *Ahmed (rahimehullah)* de şu hadise dayanır: يَتَحَرَّكَ لِلْقِيَامِ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الآخِرَتَيْنِ مِنَ الْعُصْرِ عَلَى جِهَةِ السَّهْوِ فَسَبَّحُوا لَهُ فَقَعَدَ ثُمَّ سَجَدَ لِلسَّهْوِ *''Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), ikindi namazının ikinci rekatinde iken sehven kalkmak üzere kımıldamıştı, cemaat subhanallah diyerek uyardı. Hemen oturdu. Sonra sehiv secdesi yaptı.''*

4- Bu hadis, sehiv secdesi, kıyam fiili için değil teşehhüdün kaçırılması sebebiyledir diyenlerin delilidir.

5- Hadis, namazda vacib olan bırakılıp farz olana başlandığı takdirde vâcibe dönülmeyeceğine delildir. Burada unutulan vacib kuud ve teşehhüddür, başlayan farz kıyamdır.

2762 ٩– وعن مالك. [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ قالَ: إِنِّى لأَنْسَى، أَوْ أُنَسَّي لأَسُنَّ].

9. **(2762)**- *İmam Mâlik (rahimehullah)*'a ulaştığına göre, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm):*

"Ben de unuturum veya sünnet koymak için unutturulurum" *buyurmuştur.*" [Muvatta, Sehv 2, (1, 100).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, Muvatta'da yer aldığı halde senedi bulunamayan dört muallak (belâğat) hadisten biridir. *İbnu Abdilberr*, hadis senet yönüyle zayıf da olsa, mânâsının sahîh olduğunu belirtir.

İbnu Hacer de senet yönüyle "*aslı yoktur*" demiş ancak mânasıyla ihticac edildiğini söylemiştir. *"Belağ, zayıf hadislerden ise de mânâsı mevzu değildir"* der.

Süfyan-ı Sevrî: "Mâlik'in, "Bana ulaştı" demesi sahîh bir isnaddır" demiştir.

2- Hadisin mânâsı: "*Ben unutmaya itilirim, tâ ki insanları hidâyetle doğru yola sevkedeyim, bu sûretle, onlara unutma ârız olduğu zaman nasıl hareket edeceklerini beyan edeyim*" demektir.

Şu halde *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadisleriyle ona ârız olan unutma sebebiyle şerîatın sıhhati husûsunda bizlerin endişeye düşmemesini irşad etmekte, bilakis, şeriatın unutmaya müteallik ahkâmının teşrî edilerek, kemâlinin sağlanması için bunun gerekli olduğuna dikkat çekmiş olmaktadır.

3- Burada dikkat çekmemiz gereken bir husus şudur: Hadis iki ayrı "unutma" hadisesinden bahseder. Bunlardan birini Efendimiz kendine nisbet ediyor, diğerini ise Allah'a. Halbuki biliyoruz ki, Efendimiz aleyhissalâtu vesselâm kendisi de unutsa, bu da Allah'tandır. Allah unutturmuştur. Öyleyse iki mâna muhtemeldir:

Birincisine göre: "Uyanık halde unuturum, uykuda unutturulurum" demek istemiştir. Böylece uyanık haldeki unutmayı kendisine nisbet etmiştir, çünkü uyanıklık (yakaza) hali, insanların çoğunlukla sakınabilecekleri bir haldir. Uykudaki unutmayı başkasına izâfe etmiştir, çünkü o öyle bir haldir ki ondan sakınma pek nâdirdir ve uyanıkken mümkün olan, uyku halinde mümkün değildir.

İkincisine göre: "Ben, normal olarak beşerî işlerde cereyan eden unutma, hata, zuhûl nevinden unutmalara mâruzum" veya "ben işleri tezekkür etmeme, onların üzerine gitmeme ve kendimi onlara vermeme rağmen unutturulurum" demek istemiştir ve böylece iki unutmadan birini, sanki ona mecbur gibi olduğu için kendine nisbet etmiştir.

Kadı İyâz'ın açıklamasına göre, nisyanın (unutma) *Resulullah*'ın şahsına izâfesi, kelimenin lügat mânâsı itibariyledir, Allah'a nisbeti de *Resulullah*'ta gerçek unutmanın olmadığını belirtmek içindir. Zira gerçekten unutturan Allah'tır.

Öyleyse nerede kendisinde unutma olduğunu söyledi ise, bu sıfatın kendinde bulunduğunu belirtmek içindir; nerede bunu Allah'a nisbet etmiş ve dolayısiyle kendinden unutmayı nefyetmiş ise, bu da, unutma vasfının, tabiatından, kendiliğinden hasıl olmayıp Allah'ın iradesiyle olduğunu belirtmek içindir. Bir başka ifâdeyle O bir elçidir, ilâhî bir şeriatın tebliğcisidir, tebliğ vazîfesinin sıhhatli, eksiksiz olması için bütün işleri ilâhî murakabe altındadır, unutma vasfı da... Bu vasıf, Aleyhissalatu vesselamda insan olarak mevcuttur, ancak ilâhî irâdenin murakabesindedir. O irade, şeriatın konmasında, unutması gereken şeyler olunca unutturmaktadır.

TİLAVET SECDESİ

UMUMÎ AÇIKLAMA:

1- Kur'an-ı Kerim'de bazı âyetler okunurken secde etmek gerekir. Bu âyetler mahiyet itibariyle şu üç muhtevadan birini taşır:

★ Ya secdeyi emretmektedir, bu emri yerine getirmek için secde edilir.

★ Yahut secdeye teşvik ve secde edene övgü ifâde edilmektedir, bu âyetlerde de secde edilir ki fazîlete erilsin.

★ Yahut secdeyi medhedici bir siga ile bahsedilir. Kâfirlerin secde etmediği ifade edilir. Kâfirlere muhalefet etmek için de bu âyetlerde secde edilir.

2- Kur'an'da secde âyetlerinin sayısı ihtilâflıdır. *İbnu Hacer "On tanesinde ülemâ icma etmiştir"* der. ***İmam-ı Mâlik***'**e nisbet edilen bir açıklamaya göre** secde ayetleri onbeş adeddir. Hanefiler ondört yerde secde kabul ederler. Secde âyetleri şunlardır:

1- A'raf sûresinin son âyeti (206. ayet) اِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لاَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ **"Doğrusu Rabbının katında olanlar, O'na kulluk etmekten büyüklenmezler, O'nu tenzih ederler ve yalnız O'na secde ederler."**

2- Ra'd sûresinin 15. ayeti وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا
"Yerde ve göktekiler ve onların gölgeleri sabah, akşam ister istemez Allah için secde ederler."

3- Nahl sûresinin 49. âyeti: وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ مِنْ دَابَّةٍ وَالْمَلاَئِكَةُ وَهُمْ لاَ يَسْتَكْبِرُونَ **"Göklerde ve yerde bulunan her canlı ve melekler büyüklük taslamaksızın Allah'a secde ederler."**

4- İsra sûresinin 107. âyeti:

قُلْ اٰمِنُوا بِهِ اَوْ لاَ تُؤْمِنُوا اِنَّ الَّذِينَ اُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهِ اِذَا يُتْلٰى عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْاَذْقَانِ سُجَّدًا

"De ki: "Kur'an'a ister inanın ister inanmayın. Ondan önceki ilim verilenlere o okunduğu zaman, yüzleri üzerine secdeye varırlar..."

5- Meryem sûresinin 58. âyeti: اذَا تُتْلَى عَلَيْهِمْ آيَاتُ الرَّحْمٰنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا

"Rahmân'ın ayetleri onlara okunduğu zaman ağlayarak secdeye kapanırlardı."

6- Hacc sûresinin 19. âyeti: اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ وَكَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ

"Göklerde ve yerlerde olanların, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanların ve insanların birçoğunun Allah'a secde ettiklerini görmüyor musun?"

7- Yine Hacc sûresinde 77. âyet: يَا اَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ **"Ey iman edenler! Rükû edin secdeye varın, Rabbinize kulluk edin, iyilik yapın ki saadete erişesiniz."**

8- Furkân sûresinin 60. âyeti: وَاِذَا قِيلَ لَهُمُ اسْجُدُوا لِلرَّحْمٰنِ قَالُوا وَمَا الرَّحْمٰنُ

"Onlara: "Rahmân'a secdeye varın!" dendiği zaman "Rahman da nedir?.." derler."

9- Neml sûresinde 25. ayet: اَلَّا يَسْجُدُوا لِلّٰهِ الَّذِى يُخْرِجُ الْخَبْءَ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ **"Göklerde ve yerde gizli olanları ortaya koyan, gizlediğiniz ve açıkladığınız şeyleri bilen Allah'a secde etmemeleri için, şeytan, kendilerine yaptıklarını güzel göstermiş.."**

10- Secde sûresi 15. âyet: اِنَّمَا يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِينَ اِذَا ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ **"Ayetlerimize ancak, kendilerine hatırlatıldığı zaman secdeye kapananlar, büyüklük taslamıyarak Rablerini överek yüceltenler... inanırlar."**

11- Sâd sûresi 24. âyet قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ ... وَظَنَّ دَاوُدُ اَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَاَنَابَ **"...Dâvud kendisini denediğimizi sanmıştı da Rabbinden mağfiret dileyerek eğilip secdeye kapanmış, tevbe etmiş, Allah'a yönelmişti."**

Burada *Hanefîlere göre secde yoktur. Ancak Şâfi'îlere ve Mâlikilere göre vardır.*

12- Fussilet sûresinin 37. âyeti: وَمِنْ آيَاتِهِ الَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ لاَ تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلاَ لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِى خَلَقَهُنَّ اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُونَ **"Gece ile gündüz, güneş ile ay Allah'ın varlığının delillerindendir. Güneşe ve aya secde etmeyin, eğer Allah'a kulluk etmek istiyorsanız, bunları yaratana secde edin."**

13- Necm suresinin 62. âyeti: فَاسْجُدُوا لِلَّهِ وَاعْبُدُوا **"Artık secdeye varın Allah'a kulluk edin."**

14- İnşikak suresinin 21. ayeti: وَاِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لاَ يَسْجُدُونَ **"Onlara Kur'an okunduğu zaman neden secde etmiyorlar?"**

15- Alak suresinin 19. ayeti: كَلاَّ لاَ تُطِعْهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ **"Sakın ona uyma, sen secde et, Rabbine yaklaş."**

İHTİLAFLAR: Ülemâ, secde ayetlerinin sayısı hakkında ihtilaf eder. Bu hususta 12 farklı görüş ortaya çıkmıştır. Teferruata girmeden bazılarına dikkat çekeceğiz:

1- Neml sûresinde gösterilen ayet Hanefilerin görüşüdür. *İmâm Mâlik ve Şâfiî*'nin görüşüne göre secde âyeti هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ 'den itibaren başlar.

2- Sâd sûresindeki secde âyeti, *Mâlikilere ve Şâfiilere* göredir. *Hanefilere* göre, burada secde gerekmez. *İmam Mâlik*'ten yapılan bir diğer rivâyete göre secde mahalli, bir âyet sonra وَحُسْنَ مَآبٍ 'dır.

3- *Fussilet* sûresinde gösterilen âyet *İmam Mâlik* ve kavl-i kadîminde *Şâfiî*'nin görüşüdür. *Hanefilere* ve kavl-i cedidinde *Şâfiî*'ye göre, bir âyet daha okuyup وَهُمْ لاَ يَسْأَمُونَ 'dan sonraki ayete kadardır.

4- İnşikak sûresinde, *Mâlikilerden İbnu Habîb*'e göre sûrenin sonudur.

5- *Hanefilere* göre Hacc sûresindeki ikinci secde yoktur, böylece onlara göre secde âyetinin sayısı 14'dür.

6- *Imam Şafi'î*'nin yeni görüşüne, *Imam Ahmed*'in esah olan kavline göre Sâd sûresindeki secde âyetinde secde yoktur ve onlara göre de secde sayısı 14'dür.

7- *Ebu Sevr*'e göre *Ven-Necm*'deki secde sâkıttır ve sayı yine 14'dür.

8- *Atâ-yı Horasânî*'ye göre *Hacc*'daki ikinci secde ile *İnşikak*'taki secde sâkıttır, sayı 13'dür.

★ *Hanefilere* göre tilavet secdesinin sebebi: Secde ayetlerinin okunması, dinlenmesi ve okuyana iktida (uyma)dır. Dolayısıyla okuyan secde edeceği gibi, dinleyen de eder. Cemaate dahil olup imama uyan kimse imamın sessizce okuduğu secde âyeti için bile imamla birlikte secde yapar.

Okumanın secdeye sebep olduğunda ittifak edilmiştir. İşitme de secdeye sebep olur mu? Bunda ihtilaf edilmiştir, aşağıda açıklayacağız.

TİLÂVET SECDESİNİN HÜKMÜ

★ *Ebu Hanife* merhuma göre, okuyan ve dinleyen üzerine vacibtir, işiten dinlemeyi kastetmemiş, âyet kulağına tesadüfen ulaşmış bile olsa.

Hanefîler bu hükme varırken şu âyetleri delil kılarlar: فَمَا لَهُمْ لاَ يُؤْمِنُونَ وَاِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لاَ يَسْجُدُونَ **"Onlara ne oluyor ki iman etmiyor, kendilerine Kur'ân okunduğu vakit de secde etmiyorlar"** (İnşikâk 20-21). Bir diğer âyet وَاسْجُدُوا لِلّٰهِ وَاعْبُدُوا **'Artık Allah'a secde edip ibadet edin"** (Necm 62).

Hanefîler bazı hadislerden de vücûb manası çıkarırlar: اَلسَّجْدَةُ عَلَى مَنْ سَمِعَهَا **"Secde, secde âyetini işitene gerekir."** Keza: وَاِنَّمَا السَّجْدَةُ عَلَى مَنِ اسْتَمَعَ **"Secde, secde âyetini dinleyenedir."** Birinci hadîs *ihtiyarsız* da olsa, işiteni ifâde ederken, ikinci hadîs, *kasıd*'la dinleyeni ifâde eder.

★ *İmam Şâfiî'*ye göre tilâvet secdesi sünnet-i müekkededir. Ancak mezheb mensupları dinleme kasdı olmadan, secde âyeti kulağına geldiği için işiten hakkında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir:

a) Kasıdsız olarak işiten kimsenin secde yapması müstehabtır, sünnet-i müekkede değildir.

b) Böyle birinin kasden dinleyenden farkı yoktur, yani ona da sünnet-i müekkededir.

c) Böyle biri hakkında sünnet de değildir. *Gazâli* bu kanaattedir.

İmam Mâlik ve Ahmed İbnu Hanbel'e göre sünnettir. *Aynî*'nin kaydına göre, *İshâk İbnu Râhuye, Evzâî, Leys İbnu Sa'd, Dâvud-ı Zâhirî* da tilavet secdesine sünnet demişlerdir. *Hz. Ömer, Selman İbnu Abbâs, İmrân İbnu Husayn (radıyallahu anhüm)* da aynı görüştedirler. Malikilerden bazılarının buna fazîlet yani mendûb dediği de bilinmektedir.

Tilâvet secdesine sünnet deyip vâcib olduğunu reddedenler, 2764 numarada kaydedilen hadîse ve benzer başka rivâyetlere dayanırlar. Bunlardan biri Buharî'de tahric edilen *Zeyd İbnu Sabit* hadisidir. اَنَّهُ قَرَأَ عَلَى النَّبِىِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالنَّجْمِ فَلَمْ يَسْجُدْ فِيهَا *Zeyd (radıyallahu anh)* bu rivayette, *Resulullah*'a, içerisinde secde âyeti bulunan *Vennecmi* suresini okuduğunu, *Resulullah*'ın secde etmediğini anlatır.

BAZI HÜKÜMLER:

★ Tilavet secdesi, aynen namaz gibi, hadesten ve necasetten tahareti, setrü'l-avreti ve istikbal-i kıbleyi gerektirir. (Abdestsiz tilavet secdesini sadece *İbnu Ömer*

yapmış, kendisine sadece *Şa'bî* muvafakat etmiştir. Mamafih *İbnu Ömer*'in, لاَ يَسْجُدُ الرَّجُلُ اِلاَّ وَهُوَ طَاهِرٌ **"Kişi temiz olmadıkça secde edemez"** dediği de rivayet edilmiştir. Alimler bu iki rivayeti "cünüb olmamalı" demek istemiştir diye te'lîf ederler.

★ Namazı bozan şeyler tilavet secdesini de bozar.

★ Secde âyeti okunur okunmaz secde vâcib değildir, sonra da yapılabilir.

★ Secde âyetinin secdeye delalet eden kelimesi bir önceki veya sonraki kelimeyle okunursa secde vacib olur, âyetin tamamını okumak gerekmez.

★ Secde âyetinin tercümesini dinleyen, anlarsa secde vâcıbtir. Anlamaz ve fakat âyetin tercümesi olduğu bildirilirse vacib olmaz. Bu tercümeyi okuyana, anlasa da anlamasa da vâcibtir.

★ Bir secde âyeti hakîkaten veya hükmen müttehid olan bir mecliste birkaç kere okunsa tek secde yeterlidir. Başka başka secde âyetleri okunursa her biri için ayrı secde gerekir, meclisler değişirse de hüküm böyledir.

★ Secde âyeti namazda kıyam halinde okunmuşsa hemen secdeye gidilebileceği gibi, bundan sonra üç âyetten az okunarak secdeye gidilirse, rükû tilavet secdesinin yerine geçer, tekrar etmek gerekmez.

2763 ١- وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [كَانَ رسولُ اللّهِ ﷺ يَقْرَأُ السُّورَةَ الَّتِي فِيهَا السَّجْدَةُ فَيَسْجُدُ وَنَسْجُدُ حَتَّى مَا يَجِدُ أَحَدُنَا مَكَاناً لِمَوْضِعِ جَبْهَتِهِ فِي غَيْرِ وَقْتِ الصَّلاَةِ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

1. **(2763)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), içerisinde secde âyeti olan sureyi okur, (ayetler geldikçe) secde ederdi, biz de secde ederdik. Öyle ki (izdiham sebebiyle) namaz dışı vakitlerde alnımızı koyacak secde yeri bulamadığımız olurdu."* [Buharî, Sücûdu'l-Kur'ân 9, 8, 12; Müslim, Mesacid 103, (575); Ebu Dâvud, Salât 333, (1411, 1412, 1413).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, secde âyetini okuyan kimse secde edince, dinleyenlerin de edeceğini gösterir. Okuyan secde etmezse, dinleyen de etmez. Bu meselede önceliğin çocuk bile olsa okuyana ait olduğu, okuyana *"imam"* dendiği merfû rivayetlerde de gelmiştir. Secde yeri bulamama halinde âlimlerden bir kısmı, "kardeşinin sırtına secde eder" diye, bir kısmı da "secdeyi te'hir eder, münasib fırsatta secdesini yapar" diye fetva vermiştir.

2764 ٢- وعن ربيعة بن عبد الله: [أَنَّهُ حَضَرَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللّٰهُ عنهُ قَرَأَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ عَلَى الْمِنْبَرِ بِسُورَةِ النَّحْلِ حَتَّى إِذَا جَاءَ السَّجْدَةَ، فَنَزَلَ وَسَجَدَ وَسَجَدَ النَّاسُ: إِنَّمَا نَمُرُّ بِالسُّجُودِ، فَمَنْ سَجَدَ فَقَدْ أَصَابَ، وَمَنْ لَمْ يَسْجُدْ لاَ إِثْمَ عَلَيْهِ، النَّاسُ، حَتَّى إِذَا كَانَتِ الْجُمُعَةُ الْقَابِلَةَ قَرَأَ بِهَا حَتَّى إِذَا جَاءَ السَّجْدَةَ قَالَ: يَاأَيُّهَا وَلَمْ يَسْجُدْ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ]. أخرجه البخارى ومالك.

وفى رواية للبخارى: «إِنَّ اللّٰهَ لَمْ يَفْرِضْ عَلَيْنَا السُّجُودَ إِلاَّ أَنْ نَشَاءَ».

2. (2764)- *Rebî'a İbnu Abdillah (rahimehullah)*'ın anlattığına göre: ''*Hz. Ömer (radıyallahu anh) cuma günü, minber üzerinde (hutbe verirken) Nahl suresini okumuş, secde âyetine gelince, minberden inip secde yapmış, halk da onunla birlikte secdeye kapanmıştır. Müteakip cum'ada da (aynı şekilde) aynı sureyi okumuş, secde ayetine gelince:*

''*Ey insanlar, biz secde âyetlerine uymuyoruz. (Bunlar okununca) kim secde ederse isabet eder, kim de secde etmezse üzerine günah yoktur'' der ve Hz. Ömer (radıyallahu anh) secde etmez.*'' [Buharî, Sücûdu'l-Kur'an 10, Muvatta, Kur'an 16, (1, 206).]

Buharî'nin bir rivayetinde şöyle denmiştir: ''*Allah, secdeyi dilemezsek farz etmemiştir.*''

AÇIKLAMA:

Hadisin son kısmından, âlimler tilavet secdesinin farz olmadığı hükmünü çıkarmış ise de *Hanefîler*: ''*Vâcib olmasına mâni değil*'' diye cevap vermişlerdir. *Hanefîler* ''dilemezsek'' kaydını ''okumazsak vacib olmaz, ama okuduk mu vâcib olur'' diye açıklayarak, bu ifadeye dayanarak ''vacib değildir'' diyenlere cevap verirler.

Hadisten şu hükümler de çıkarılmıştır:

★ Hatip hutbede Kur'an okuyabilir, secde âyetine gelince minberi secdeye müsaid değilse yere inebilir, bu, hutbeyi bozmaz. *Hz. Ömer,* Ashabın huzurunda bunu yapmış, kimse onu kınamamıştır.

★ *Hz. Ömer*'in, ''*Kim secde etmezse üzerine günah yoktur*'' sözünden, bazı âlimler tilavet secdesinin vacib olmadığına delil çıkarmışlardır.

2765 ٣- وعن أبى هريرة رضى اللّٰه عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّٰهِ ﷺ: إِذَا قَرَأَ ابْنُ آدَمَ السَّجْدَةَ فَسَجَدَ، اعْتَزَلَ الشَّيْطَانُ يَبْكِي يَقُولُ يَاوَيْلَنَا، أُمِرَ ابْنُ آدَمَ بِالسُّجُودِ فَسَجَدَ فَلَهُ الْجَنَّةُ، وَأُمِرْتُ بِالسُّجُودِ فَأَبَيْتُ فَلِيَ النَّارُ].

أخرجه مسلم.

3. **(2765)**- *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Ademoğlu secde âyeti okur ve secde ederse şeytan ağlayarak ayrılır ve:**

"Yazık bana, insanoğlu secdeyle emredildi ve secde etti, mukabilinde ona cennet var. Ben de secdeyle emrolundum ama ben itiraz ettim, benim için de ateş var" der." [Müslim, İmân 133, (81).]

2766 ٤- وعن أبى تميمة الهجيمى قال: [كُنْتُ أَقُصُّ بَعْدَ صَلاَةِ الصُّبْحِ فَأَسْجُدُ فِيهَا، فَنَهَانِى ابْنُ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا فَلَمْ أَنْتَهِ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ عَادَ فَقَالَ: إِنِّى صَلَّيْتُ خَلْفَ رسولِ اللّهِ ﷺ وَمَعَ أَبِى بَكْرٍ وَعُمَرَ وَعُثْمَانَ رضى اللّهُ عَنْهُمْ، فَلَمْ يَسْجُدُوا حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ. أخرجه أبو داود.

4. **(2766)**- *Ebu Temîmeti'l-Hüceymî* anlatıyor: *"Ben sabah namazından sonra vaa'z u nasîhat ediyordum, bu esnada secde (ayeti okuyor ve secde) ediyordum. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) beni yasakladı. Ama ben O'nu dinlemedim. O üç sefer yasaklamayı tekrarladı. Sonra dönüp:*

"Ben Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın arkasında namaz kıldım. Hz. Ebu Bekr, Hz. Ömer ve Hz. Osman (radıyallahu anhüm) ile de namaz kıldım. Onların hiçbiri güneş doğuncaya kadar secde yapmazlardı" dedi." [Ebu Dâvud, Salât 335, (1415).]

AÇIKLAMA:

1- *Vaa'zu nasihat* diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı *kıssa anlatmak* mânâsına gelen قَصَّ 'dır. Bu, o devirde halkı irşâd maksadıyla camilerde konuşmayı ifâde eder. *Peygamberimiz aleyhissalâtu vesselâm:* لاَ يَقُصُّ اِلاَّ اَمِيرٌ اَوْ مَأْمُورٌ اَوْ مُخْتَالٌ **"Kıssayı ya emîr, ya me'mur ya da (kendini satmak isteyen) kibirli kimse anlatır"** buyurarak, bu hizmetin emîrin yetkisi ve kontrolü altında bir hizmet olduğunu beyan ediyor. Bu hizmet, emîrin gıyabında kazanç temin etmek için icra edilemez (en-Nihaye).

2- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), el-Hüceymî*'yi kerâhet vaktinde secde yapmaktan men etmiştir. Yani sabah namazından sonra güneşin doğmasından önce *İbnu Ömer*, mekruh saatte tilavet secdesi yapmaması için üç kere ihtar etmiş, dördüncüde *Resulullah, Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer*'den delil getirerek mekruh vakitte sehiv secdesi yapılmayacağı hususunda ikna etmiştir.

3- *Şevkanî* der ki: *"Bazı sahâbelerden, mekruh vakitlerde tilavet secdesi yapmanın mekruh addedildiğine dair rivayet gelmiştir. Ancak, zâhir, mekruh olmadığıdır, zira mezkur secde, namaz değildir, yasaklayıcı rivâyetler namaza has olarak vârid olmuştur."*

TİLAVET SECDESİNİN FAZİLETİ

2767 ١ – عن عمرو بن العاص رضى اللّه عنه قال: [أَقْرَأَنِي رسولُ اللّهِ ﷺ خَمْسَ عَشْرَةَ سَجْدَةً فِي الْقُرْآنِ، مِنْهَا ثَلاَثٌ فِي الْمُفَصَّلِ، وَفِي سُورَةِ الْحَجِّ سَجْدَتَانِ]. أخرجه أبو داود.

1. **(2767)**- *Amr İbnu'l-Âs (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana Kur'an'dan onbeş secde âyeti okuttu. Bunlardan üçü Mufassal surelerdedir. Hacc sûresinde de iki secde âyeti var."* [Ebu Dâvud, Salât 328, (1401); İbnu Mâce, İkâmet 71, (1057).]

AÇIKLAMA:

Hadis rivâyetiyle ilgili metinlerde, *okuttu* (اَقْرَأَ) tabiri hususi bir mâna taşır. Bir kimse Kur'an veya hadisi bir şeyhe kontrol ettirmek veya icâzet almak gibi bir maksadla okursa (قَرَأَ عَلَى الشَّيْخِ), o kimse أَقْرَأَنِي فُلاَنٌ **"Falanca bana Kur'an okuttu"** diye ifâde eder, mânâsı şöyledir: *"Falanca şeyh Kur'an'ı (veya hadisi) kendisine kontrol (veya icazet için) okumama imkan tanıdı."* Şu halde hadis, *Amr (radıyallahu anh)*'ın, aleyhissalâtu vesselâm'a onbeş secde âyeti okuyup dinlettiğini ifâde eder.

2768 ٢ – وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [لَيْسَتْ صٓ مِنْ عَزَائِمِ السُّجُودِ، وَقَدْ رَأَيْتُ رسولَ اللّهِ ﷺ يَسْجُدُ فِيهَا وَيَقُولُ: سَجَدَهَا دَاوُدُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ تَوْبَةً، وَنَسْجُدُهَا شُكْراً]. أخرجه إلا مسلماً.

2. **(2768)**- *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Sâd sûresi azâim-i sücûd'dan değildir. Nitekim ben Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı o sûrede secde edip:*

"Davud (aleyhisselâm) bu secdeyi tevbe secdesi olarak yaptı, biz ise şü-

kür olarak yapıyoruz!" *dediğini işittim.*" [Buhârî, Sücûdu'l-Kur'an 3, Enbiya 39; Ebu Dâvud, Salât 332, (1409); Tirmizî, Salât 405, (577); Nesâî, İftitâh 48, (2, 159).]

AÇIKLAMA:

1- *Azâim*, "azimet"in cem'dir. Azimet, azm (عزم) kelimesinden gelir. Dilimize azim olarak girmiş olan "azm" kelimesi ciddiyet, sabır, sebat, gayret gibi manalara gelir. Ayet-i kerîmede: فاصبر كما صبر أولو العزم من الرسل **"Peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettikleri gibi sen de sabret"** (Ahkâf 35) denmiştir.

İbnu Hacer, azâim'i, kelimenin belirtilen kök manasına uygun olarak "yapılması için azim gösterilen şeyler" diye açıklar. Devamla: Mesela emir sigası gibi, nitekim bazı mendûblar vardır ki, te'kîdli olarak gelmiştir. Böyle mendublara "vacib" demeyenler bile müekked mendub diyerek diğerlerinden ayırırlar manasında izâh sunar.

Şu halde Sâd suresinin *azâimu's-sücud*'dan olmaması demek, bu suredeki secde âyetinin, te'kidli secdelerden, bütün ülemânın, secde edilmesi gerektiğine hükmettikleri secde âyetlerinden olmadığını ifade eder.

Öyle ise *azâimu's-sücûd* yani okununca secde edilmesi şart olan, secde etmekten vazgeçilemiyecek olan, secde edilmesi gerektiği te'kidle belirtilmiş bulunanlar hangileridir? *İbnu Hacer* bu soruyu cevaplama sadedinde şu bilgiyi verir:

"*İbnu'l-Münzir ve başkaları Hz. Ali İbnu Ebî Tâlib (radıyallahu anh)'ten hasen senedle şunu rivayet etmiştir: "Azâim olanlar Hâ-mim (Fussilet), Vennecmi, İkra' ve Elif-Lâm-Tenzîl'dir.*" Keza *İbnu Abbas*'tan da son üçü hakkında rivâyet sâbit olmuştur. *İbnu Ebî Şeybe*'nin tahricine göre: *A'râf, Sübhân, Hâ-mim ve Elif-Lâm*'ın azâim olduğunu söyleyen de olmuştur.

İbnu Ebî Şeybe'nin bir diğer rivayetinde bunlar beştir: *Benû İsrâil, İsra, Vennecmi, İnşikâk, İkrâ bismi Rabbîke*'dir. *Abd İbnu Umeyr*'in görüşüne göre de azâim dörttür, ancak bazıları farklıdır, *Necm* ile *İkrâ bismi Rabbîke*'ye bedel *A'râf* ve *Benû İsrâil*'dir.

Görüldüğü üzere, sadedinde olduğumuz rivâyet ulemâ arasındaki bir ihtilafa parmak basmış olmakta, *Sâd* suresinin azâimden olmadığını belirtmektedir.

2- Buharî, *Sâd* suresinin tefsirinde şu rivayeti kaydeder: "*Mücâhid, İbnu Abbas'a soruyor: "Sâd suresindeki secde âyetinde niye secde etmiyorsun?" O da, "En'am sûresindeki 84-90 arası ayetleri okumuyor musun?"* diye cevap verir: ومن ذريته داود وسليمان ... الذين هدى الله فبهديهم اقتده Özet olarak meâli: **"Nuh'un zürriyyetinden gelen Dâvud ve Süleymân ile bunları tâkib eden pey-**

gamberleri Allahu Teâla nübüvvetle ve ezâya tahammül ile mazhar-ı hidayet etmiştir. Sen de habîbim! Bunların hidayetine uy, bunlar gibi ezâya sabret!.''

3- Sadedinde olduğumuz rivayette -ki hadisin Nesâî'deki vechidir- Sâd suresindeki secdeyi *Hz. Dâvud*'un tevbe secdesi olarak yaptığı, *Resulullah*'ın da şükür secdesi olarak yaptığı belirtilmektedir. Bunun mânasını anlamak için bu suredeki secde âyetinin mana ve mahiyetini gözönüne almak gerekir:

Önce şunu bilmeliyiz: Sâd suresi Mekkî'dir ve *Resulullah*'ın tebliğe başlamasından sonra Mekke müşrikleri tarafından çeşitli iftiralar, yakıştırmalarla alaya alındığı, değişik işkence tarzlarıyla rahatsız edildiği, huzursuz edildiği bir zamanda tesellî edilmek, sabra dâvet edilmek üzere nâzil olmuştur. İlk ayetlerde *Resulullah*'a ve Kur'an'a karşı aldıkları menfi tavır belirtilir (1-11. ayetler). Sonra, kendisinden önce gelen peygamberlerin de aynı hakaretlere maruz kaldıkları, ama o peygamberlerin sabrettiği, zâlim kavimlerin helak olduğu belirtilir, bazı peygamberler ismen zikredilir: *Nuh, Âd, Firavun, Semûd, Lût* (12-16). Daha sonra *Hz. Dâvud* ve O'na yapılanlar ve Allah'ın *Dâvud*'a olan desteği zikredilir (17-23). Secde ayeti olan 24. ayette *Hz. Dâvud*'un niçin secde ettiği belirtilir: Bir zellede (farkında olmadığı hatada) bulunmuştur ve bu yüzden azaba uğramaktan korkmuştur...

"... Dâvud sandı ki biz kendisine mutlaka bir azab (suikasd) hazırladık. Bunun üzerine o, Rabbinden setr (ve himâye) edilmesini istedi, rükû ile yere kapanıp (Allah'a) döndü. Biz de O'nu salih (bir zât olarak) intihab ettik. Nezdimizde O'nun muhakkak bir yakınlığı ve bir akibet güzelliği vardır" (Sâd 24-25).

Âyetin meâlinden de anlaşılacağı üzere *Hz. Dâvud*, zellesine tevbe ve istiğfar ile secde ederek Cenab-ı Hakk'a yöneldiği için *Resul-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)* O'nun secdesini *tevbe secdesi* olarak tavsif etmiştir. *Hz. Dâvud*'un affa ve mağfirete mazhar olması ve Cenab-ı Hak'tan kendisine -ilâhî yakınlık ve âkibet güzelliği (إِنَّ لَهُ لَزُلْفَى وَحُسْنُ مَآبٍ) şeklinde- yüce menziller vaadedilmiş olması sebebiyle secdeye kapanan *Hz. Peygamber*, bu secdesine *şükür secdesi* demiştir.

İşte, bu mânaya binâen Hanefîler, Sâd suresindeki secdeyi وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ kavl-i şerifinden sonra değil, müteâkip âyette yer alan وحسن مَآبٍ kavl-i şerifinden sonra yaparlar.

4- Şârihler şunu da belirtirler: Sâd sûresinde secdenin sübûtu hakkında Hanefîlerle Şâfiîler arasında ihtilaf yoktur. İhtilaf, bu secdenin *''âzâim''*den olup olmaması hususundadır. Şâfiîler, sadedinde olduğumuz hadiste geçen *İbnu Ab-*

bas (radıyallahu anhümâ)'ın : *"Sâd azâimden değildir"* sözüyle amel ederek, mezkûr âyetin okunmasında secdeyi vâcib görmezler. Şâfiî ve etbaı: *"Sa'd secdesi vacib değildir, bu bir şükür secdesidir, namaz haricinde müstehab olarak secde edilir, namazda haramdır"* demiştir. *İmam Azam* ve Ashab'ı ise Buharî'nin Sâd sûresinin tefsirinde kaydedilen ve nassa dayanan rivâyetini esas alarak mezkûr secdeyi azâimden kabul etmiş, okununca secde etmenin vâcib olduğuna hükmetmiştir. Nesâî'nin rivayetinde Sâd secdesi için *tevbe secdesi* denmiş olması da Hanefîlere bir delil olabilir. Zira onun tevbe secdesi olması, *vâcib* olmasına mâni değildir. Gerçi *İbnu Abbas*'ın rivâyetinde Sâd'ın okunması sırasında *Resulullah*'ın da secde etmiş olduğu söylenmektedir, bu da Hanefîlerin lehine bir delil olabilir.

İmam Mâlik ve Ahmed İbnu Hanbel'den gelen rivâyet onların iki farklı görüşte olduklarını te'yîd eder: Bir görüşlerinde Hanefîlere, bir görüşlerinde de Şâfi'îlere uyarlar.

2769 ٣- وعن ابن مسعود رضى اللّه عنه قال: [قَرَأَ رسولُ اللّهِ ﷺ: وَالنَّجْمِ. فَسَجَدَ فِيهَا وَسَجَدَ مَنْ كَانَ مَعَهُ، غَيْرَ أَنَّ شَيْخاً مِنْ قُرَيْشٍ أَخَذَ كَفّاً مِنْ تُرَابٍ فَرَفَعَهُ إِلَى جَبْهَتِهِ، وَقَالَ: يَكْفِينِى هٰذَا. قَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ: فَلَقَدْ رَأَيْتُهُ بَعْدُ قُتِلَ كَافِراً وَهُوَ أُمَيَّةُ بْنُ خَلَفٍ]: أخرجه الخمسة إلا الترمذى، وهذا لفظ البخارى.

3. **(2769)**- *İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Vennecmi suresini okudu ve secde-i tilavette bulundu, beraberindekiler de secde ettiler. Ancak, aralarında bulunan Kureyşli bir ihtiyar yerden bir avuç toprak alarak alnına götürdü ve: "Bu bana yeter" dedi.*

İbnu Mes'ud der ki: "Ben sonra bu herifin kâfir olarak öldürüldüğünü gördüm. Bu Ümeyye İbnu Halef'di." [Buharî, Sücûdu'l-Kur'an 4, 1, Menâkıbu'l-Ensâr 29, Meğâzî 7, Tefsir, Necm; Müslim, Mesâcid 105, (576); Ebu Dâvud, Salât 330, (1406); Nesâî, İftitah 49, (2, 160). Metin, Buharî'deki metindir.]

AÇIKLAMA:

1- Buharî'nin bir rivâyetinde, bu sûrenin, secde ayeti ihtiva eden ilk sûre olduğu belirtilir. Yine belirtilir ki, âyet okunduğu zaman, *Resulullah*'la birlikte orada bulunan müslüman-müşrik, ins-cin herkes secdeye kapanmıştır. Müşriklerin de secde etmeleri, bazı âlimlerin açıklamasına göre, âyette *Lât ve Uzza* gibi putların da zikredilmesi sebebiyledir.

2- Bu rivayette, secdeden imtina eden kimsenin *Ümeyye İbnu Halef* olduğu tasrîh edilir. Ancak başka rivayetlerde, bazan isim zikredilmez, bazan da *Velîd*

İbnu'l-Muğîre, Utbe İbnu Rebî'a ve Sa'îd İbnu'l-Âs'ın da isimleri geçer. *İbnu Hacer*, Necm suresindeki açıklamasında, *İbnu Mes'ud*'un secdeden tek kişiyi istisna etmesini, "kendi gördüğü kadarıyla" diyerek kayıtlar. Yani başka rivâyetler, *Übey İbnu Halef*'ten başka secdeye katılmayanları da zikretmektedir. Aslında dört kişinin secdeye katılmamış olması daha kavî ihtimaldir.

3- Hâdise, *Vâkidî*'nin cezmen beyanına göre, nübüvvetin beşinci yılında Ramazan ayında cereyan eder. Aynı yılın Receb ayında da Habeşistan'a birinci göç vukua gelmişti. Bu secde haberi Habeşistan'dakilere *"müşrikler müslüman oldu"* şeklinde ulaşır ve geri dönerler. Ancak gelince onları eski halleri üzere kâfir bulurlar, ikinci sefer göçerler.

GARÂNİK HÂDİSESİ

Necm suresindeki secde âyeti okunduğu zaman müslümanlarla birlikte müşriklerin de secde etmeleri vak'ası, İslamî kaynaklarda *Garânik hâdise olarak geçer. Bu hâdise zaman zaman İslam düşmanları tarafından İslam aleyhine istismar edilmiştir. Öyle ki bu hâdiseyi ters yönde tamamen şahsî yorumlarla romanlaştırarak İslamî mukaddesata saldıran bir kitap, 1988-1989 yıllarında, dünyanın her tarafında sert aksülamellere sebep olmuş, birçok insanların ölümleriyle sonuçlanan kanlı hâdiselere yolaçmıştır.*

Hâdisenin iç yüzünü bilmenin gereğine inanıyoruz. Bu sebeple vak'ayı kısaca özetleyecek, sonra da konu üzerine derinlemesine bir tahlil yazısını Prof. Dr. Suat Yıldırım'dan iktibas edeceğiz. Vak'ayı özetlemede, birçok mevzuda olduğu gibi, İbnu Hacer el-Askalânî'nin Buharî Şerhi Fethu'l-Bâri'yi esas alıyoruz.

İbnu Hacer, Garânîk hâdisesi'ni Necm sûresinde değil Hacc sûresinde açıklar. Çünkü, bu hâdiseyi istismar edenler Hacc sûresinin 52. ayetini kendilerine delil yaparlar. Bu âyette bahsedilen meseleye Necm suresiyle ilgili rivayeti delil gösterirler ve hattâ Hacc suresindeki mezkûr âyetin, Necm sûresinin tilâveti sırasında şeytanın oyununa karşı *Resulullah*'ı teselli maksadıyla nazil olduğunu söylerler. Öyle ise iki ayrı âyetin yorumu birleştirilerek tek bir neticeye varılmaktadır:

a) Hacc suresinde şeytanın peygamberlere vesvese atacağı ifade edilmektedir.

b) Necm suresine şeytan vesvese atmış, âyet telkin etmiştir. Sonradan bu âyet çıkarılmıştır.

NETİCE: Kur'an muharreftir, iddia edildiği kadar mazbut değildir. İslâm düşmanlarının kısaca demek istedikleri bu...

1- Hacc suresindeki âyetin meâli: "**(Ey Muhammed)! Biz, senden evvel hiçbir resul, hiçbir nebi göndermedik ki o, (bir şey) arzu ettiği zaman şeytan onun dileği hakkında illa (bir fitne) meydana atmış olmasın. Nihayet Allah,**

şeytanın ilkâ edeceği (o fitneyi) giderir, iptal eder. Yine Allah, âyetlerini sabit (ve mahfuz) kılar. Allah (her şeyi) hakkıyla bilendir, tam hüküm ve hikmet sahibidir" (Hacc 52).

2- Burada şeytanın peygamberlerin hepsine verdiği fitneden, Peygamberimize vermiş olduğu iddia edilen fitne, *Necm* sûresinin okunması sırasında 20. ayetle 21. âyet arasında telkin edilen bir cümle olmalıdır.

19-20. ayet: اَفَرَأَيْتُمُ اللاَّتَ وَالْعُزّٰى وَمَنٰوةَ الثَّالِثَةَ الْاُخْرٰى **"(Allah'ı bırakıp taptığınız) Lât'ın, Uzzâ'nın ve (bunların) üçüncüsü olan diğer Menât'ın herhangi bir şey hakkında zerrece kudretleri var mı? Bize haber verin?"** (19-20. ayetler).

3- Şeytanın araya ilkâ ettiği söylenen cümle: تِلْكَ الْغَرَانِيقُ الْعُلٰى وَإِنَّ شَفَاعَتَهُنَّ لَتُرْتَجٰى **"Bunlar yüce kuğu kuşları (yani tanrıçalar)dır ve elbette onların şefaatleri umulur."**

4- Necm sûresinin mevzumuzu ilgilendiren âyetlerinden bir kısmı (21-29. ayetler).

"Erkek sizin de dişi O'nun mu? O takdirde bu, insafsızca bir taksim! Bu (putlar) sizin ve atalarınızın taktığınız adlardan başkası değildir. Allah onlara hiçbir hüccet indirmedi. Onlar, kuruntudan ve nefislerin arzu ettiği heva ve hevesden başkasına tâbi olmuyorlar. Halbuki andolsun, kendilerine Rabblerinden o hidayet (rehberi) gelmiştir. Yoksa insana her umduğu şeye nail olma imkânı mı var? İşte âhiret de dünya da Allah'ındır. Göklerde nice melek vardır ki, onların şefaatleri bile hiçbir şeye yaramaz. Meğer ki o şefaat Allah'ın dileyeceği ve razı olacağı kimseler için ve ancak O'nun izin vermesinden sonra ola... Hakikaten, onlar âhirete îmân etmezler, meleklere alabildiğine dişi adı takarlar. Halbuki onların buna dair de bilgisi yoktur. Onlar kuruntudan başkasına tâbi olmazlar. Kuruntu ise, hiç şüphesiz haktan hiç bir şeyi ifade etmez.

Onun için sen (Habîbim) bizim zikrimize arka çeviren, dünya hayatından başkasını arzu etmeyen kimselerden yüz çevir" (Necm, 21-29).

RİVAYET

Garânîk hâdisesi'ni anlatan rivâyet, -*İbnu Hacer*'in açıklamasına göre- birçok tarîkten rivâyet edilmiştir. Bu rivâyetlerden bir tanesinin senedi sahîh, diğerleri zayıftır. Sahih sened *Sa'îd İbnu Cübeyr*'e aittir. [5]

Rivayet şöyle:

"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mekke'de Vennecmi sûresini okudu.

(5) Hemen belirtelim ki: Garânik hâdisesiyle ilgili rivayetin saçmalığı sebebiyle pek çok âlim -görüleceği üzere--vak'ayı reddetmiş, rivayetin uydurma olduğunu söylemiştir. Rivayeti reddetmeyip ifâde ettiği sakatlık ve yanlışlığı açıklayan, te'vil eden âlimler de var. *İbnu Hacer*'in açıklaması bu ikinci grubu temsil edecektir.

"Lât'ın, Uzza'nın ve üçüncüsü olan diğer Menât'ın herhangi bir şey hakkında zerrece kudretleri var mı? Bize haber verin" *âyetine gelince şeytan, lisanına:* **"Bunlar yüce tanrıçalardır ve elbette şefaatleri umulur"** *cümlesini attı. Bunun üzerine müşrikler: "Bugüne kadar ilahlarımızı hiç hayırla yâd etmemişti" dediler. (Sûrenin sonundaki secde emri üzerine) Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) secde etti, onlar da secde ettiler."*

Görüldüğü üzere rivayetin zahiri, başta *Resulullah*'ın *ismet*'i (ilâhî korunma altında bulunması) olmak üzere pekçok İslâmî esasa zıddır. Bu sebeple birçok âlimler bu rivayeti bâtıl addetmiş ve reddetmiştir.

İbnu Hacer, bunu لَا أَصْلَ لَهُ *"Hiçbir muteber aslı yok" diye mutlak olarak reddeden Ebu Bekr İbnu'l-Arabî* başta olmak üzere, hadisi sened yönünden zayıflığı sebebiyle reddedenlerin görüşlerini kaydettikten sonra, bu yaklaşıma katılmadığını belirtir. Der ki: *"Bütün bu mülâhazalar kaidelerimizle uyuşmaz. Zira, bir rivayetin senetleri sayıca artar ve mahrecleri (ilk râvileri) de farklı olursa bu durum, rivâyetin mûteber bir asla dayandığına delil olur. Nitekim, onun üç senedinin* es-Sahîh'*in şartına uyan mürseller olduğunu* [6]*, bu durumdaki hadîslerin, mürsellerle amel edenler açısından delil olduğunu, keza bunlar birbirlerini desteklediği için mürsel'le amel etmeyenlerin de amel edeceği durumda olduklarını belirttim. Durum böyle olunca rivâyette kabul edilemiyecek hususu te'vîl etmek gerekir. Bu rivayette kabul edilmeyecek cümle,* أَلْقَى الشَّيْطَانُ عَلَى لِسَانِهِ تِلْكَ الْغَرَانِيقُ الْعُلَى وَإِنَّ شَفَاعَتَهُنَّ لَتُرْجَى *"Şeytan Resulullah'ın lisasına:* **"Bunlar yüce tanrıçalardır ve elbette şefaatleri umulur"** *cümlesidir. Zira bu cümlenin zâhirine hamledilmesi caiz değildir. Çünkü, Aleyhissalâtu vesselâm'ın Kur'an-ı Kerîm'e ondan olmayan bir şeyi âmmden veya sehven ilave etmesi muhaldir, mümkün değildir. Zira bu, hem onun getirmiş olduğu tevhide aykırıdır, hem de sâhip olduğu ismete (ilahi korunma garantisine) aykırıdır."*

İbnu Hacer, bundan sonra, ülemânın bu rivayetle ilgili çok farklı te'villerini ve bu te'villere arkadan gelenlerin *kabul* veya *red* yönünden gösterdikleri aksülamelleri (tepkileri) kaydeder.

Bu te'villerden birine göre: *"Dendi ki: "Muhtemelen bunu, Resulullah kâfirleri tevbîh (yani hiç bu tanrıçaların şefaati olur mu? manasında) için söylemiştir." Kadı İyaz: "Bu câizdir, yeter ki bu maksadla söylendiğine bir karîne olsun, husûsen o zamanlarda namaz esnasında (Kur'an'dan olmayan) kelam câiz idi" der. Bakıllânî de bu te'vile meyletmiştir."*

---

(6) Mürsel, senesinde kopukluk olan (çoğu kere de sahabe ismi düşen) hadislere denir. Mürsel hadis zayıftır, ancak bazı alimler mürselle amel etmiştir (2. Cilt 112. sayfaya bakın). Bir mevzuda gelen birkaç zayıf, birbirini destekleyeceği için çok tarikten gelen zayıfla amel, ülemâca benimsenen bir prensiptir.

★ Bir diğer te'vîl: *"Yüce tanrıçalardan (Garânîk) murad, meleklerdir. Kâfirler meleklere Allah'ın kızları diyorlar ve onlara tapıyorlardı. Bu sebeple arkadan gelecek olan,* الكم الذكر وله الأنثى **"Erkek sizin de dişi onun mu? O takdirde bu, insafsızca bir taksim.."** *ayetiyle reddedilmeleri için hepsi birden "şefaatleri umulan melekler..." manasında zikredilmiştir.* (7) *Müşrikler bunu işitince, (sadece tapındıkları meleklere değil) hepsine yani putlarına da hamlettiler ve: "Bizim ilahlarımıza tâzîmde bulundu.." dediler ve bundan razı oldular. Allah Teâla hazretleri bilahare (onların bu ters anlayışları üzerine o iki kelimeyi) neshederek âyetlerini tahkîm etti (yanlış anlamalara karşı sağlam kıldı)".*

★ Bir diğer te'vîl: *"Dendi ki: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kur'an-ı Kerîm'i tilâvet buyuruyordu. Şeytan da O'nun uygun bir sekte'sini (ayet sonlarındaki durmalarını) gözetliyordu. Mezkur cümleyi, aleyhissalatu vesselam'ın nağmesini taklid ederek, yakınında bulunanın işitip ondan zannedip yayacağı şekilde teleffuz edip söyledi." Kadı İyaz buna: "Te'villerin en güzeli"* der ve ilave eder: *"Bunun doğruluğunu,* Buharî'*nin, İbnu Abbâs*'tan kaydettiği *temennî* kelimesinin tefsiriyle ilgili açıklama te'yîd eder."(8) *İbnu Hacer* devamla bu te'vili *İbnu'l-Arabî*'nin de güzel bulduğunu, ayrıca âyet hakkında: *"Bu ayet (Hacc 52) bizim mezhebimizde, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kendisine nisbet edilen yakışıksız isnadlardan tebriesinde nassdır"* dediğini belirtir. Yine *İbnu Hacer*'in iktibasına göre *İbnu'l-Arabî* şöyle der: في أمنيته *ibâresinin ayetteki nânası "kıraatinde"* demektir. Böylece Allah Teâla hazretleri bu ayette haber veriyor ki, peygamberleri hakkında sünneti şudur: **"Peygamberler bir söz söylediği zaman şeytan kendi nefsinden bir şey ilave edecek olursa, Allah bunu iptal edecektir."** (9) *Bu şeytanın, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kavline birşeyler sokuşturduğuna delildir, Resulullah'ın onu söylemiş olduğuna değil."*

★ Meseleye İslâm Peygamberi adlı kitabında temas eden *Muhammed Hamidullah*'ın açıklaması da kayda değer. Yukarıda *İbnu Hacer*'den kaydettiğimiz ilk te'vile uygun bir yorum yapar: Yani, müşriklerin benimseyerek secde etmelerine sebep olan cümle, istifham-ı inkârî tarzında söylenmiş, ancak soru eki ol-

---

(7) Yani mana şöyle olur: **"...Şu şefaatleri umulan meleklerin erkekleri sizin de dişileri Allah'ın mı, bu ne insafsız bir taksim.."**

(8) Bundan maksad şudur: Bahsin başında Hacc suresinden kaydettiğimiz ayette, وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلاَّ إِذَا تَمَنَّى **"Biz senden evvel hiçbir Resul göndermedik ki o, (birşey) arzu ettiği zaman şeytan) onun dilediği hakkında illa bir fitne meydana atmasın.."** ayetinde geçen تَمَنَّى **"arzu ettiği zaman"** kelimesini *İbnu Abbas*, تَلا. yani **"tilâvet ettiği zaman"** diye açıklar. Keza aynı âyette geçen أُمْنِيَّتِهِ **dileği** kelimesini de قِرَاءَتِهِ **"Kur'an okuması"** diye açıklar.

(9) Bu yorumu esas alınca, başta kaydettiğimiz meali şöyle anlamanız gerekecek: **"(Ey Muhammed)! Biz, senden evvel hiçbir resul, hiçbir nebi göndermedik ki, o (bir vahiy) kıraatte bulunduğu zaman** şeytan O'nun kıraatı hususunda **illa (bir fitne) meydana atmış olmasın.** Nihayet Allah şeytanın ilkâ edeceği (o fitneyi) giderir, iptal eder..."

madığı için müşrikler müsbet mânada anlayarak, putlarına da bir mevki verildiğini zannetmişler, memnun olmuşlardır. Metin aynen şöyle:

"Müslüman tefsirciler, umumiyetle, bu son iki "âyet" Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın tilavet buyurduğu metinde yok idi. Ancak şeytan onu sokuşturdu ve sâdece müşriklere işittirdi. Resulullah'ın tilavet ettiği metinde, bu şeytânî âyetin de bulunduğu kabul edilecek olsa bile, bunun izahı bir zorluk getirmez.

Öyle anlaşılıyor ki, bu "ayetler" tanınıyordu ve dendiğine göre bu son iki ayeti, birisi sese soru üslubu katmaksızın, şaşırtıcı şekilde müsbet ve te'yid edici bir tonla tilâvet etti." Metinde soru edatı olmadığı için mâna, **"Bunlar yüce tanrıçalardır ve elbette şefaatleri umulur"** şeklinde anlaşılmıştır. Halbuki sesin tonu ile **"Bunlar yüce tanrıçalar olur mu? Hiç bunların şefaatleri umulur mu?"** şeklinde denmesi gerekirdi. Orada hazır olan putperestler, Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in kendi putları lehine bir tâviz verdiğini zannederek fevkalâde sevindiler. O kadar ki, Hz. Peygamber ibadetini icra ederken secde ettiği zaman Ka'be'nin önünde onlar da secde ettiler. Hz. Peygamber'in bu olup bitenlerden haberi yoktu. Fakat bu yanlış anlamadan sonra bir yumuşama hâkim oldu. Dedikodu Habeşistan'a kadar ulaştı ve oradaki göçmenlerden bir kısmını geri dönmeye tahrik etti. Bu sırada sis kalktı, mesele ortaya çıktı. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), vak'aya muttali oldu ve son derece üzüldü. Yeni bir âyet, durumu tashih ederek işkâli kaldırdı: **"(Allah'ı bırakıp taptığınız) Lât'ın, Uzzâ'nın ve (bunların) üçüncüsü olan diğer Menât'ın herhangi bir şey hakkında zerrece kudretleri var mı? Bize haber verin: Erek sizin de dişi O'nun mu? O takdirde bu, insafsızca bir taksim... Bu (putlar) sizin ve atalarınızın taktığınız adlardan başkası değildir. Allah onlara hiçbir hüccet indirmedi. Onlar, kuruntudan ve nefislerin arzu ettiği heva ve hevesten başkasına tâbi olmuyorlar. Halbuki andolsun kendilerine Rabblerinden o hidâyet (rehberi) gelmiştir "** (Necm 19-23).

Tavizin neshedilmesi zâten istikrarsız olan Mekke müslümanlarının vaziyetini daha da ağırlaştırdı. Bunlardan büyük bir bölümünün, yaban diyarlara gitmek üzere şehri terketmek gerektiği kanaatine varmış olmaları bizi şaşırtmaz.

Kaydedilen bu birkaç te'vilden anlaşılacağı üzere, İslâm âlimleri, meseleye farklı yorumlarla yaklaşmışlardır. Mevzuun şahsî yorumla değil, başka âyet ve hadîslerden elde edilecek delil ve karînelerin aydınlığında yapılacak yorumla açıklanması gerekir. İslâm ülemâsı böyle hareket etmiştir.

[Meselenin günümüzde dünya çapında bir polemik konusu yapılmış olması sebebiyle, bu polemiklere cevap sadedinde, günümüzün bir yetkilisi tarafından yapılan tahlîli aynen kaydediyoruz. Meseleye ilgi duyanların bununla mutmain olacaklarını umarız (10).]

(10) Bu tahlîl, Zaman Gazetesi tarafından 12 Mart 1989 günü Ankara Kocatepe Camiinde düzenlenen Kur'an Sempozyumu'nda Prof. Dr. Suat Yıldırım tarafından tebliğ olarak sunulmuştur.

ŞEYTAN KUR'AN'A MÜDAHALE EDEMEDİ

"1- Hacc suresinin 52. âyet-i kerimesini bazıları yanlış anlayıp, şeytanın vahye müdahale ederek, peygamberlerin, vahye aykırı söz ilave etmelerine sebep olduğu mânasını çıkarmış, ayrıca uydurulmuş bir hâdise ile de irtibat kurarak meseleye, İslâm'ın vahy itikadına uymayan bir mahiyet kazandırmışlardır. Bazı müsteşrikler ise, bu asılsız rivayeti, Kur'an âyeti derecesine çıkarmak suretiyle, vahyin, öyle müslümanların inandığı kadar kesin olmadığı, Kur'an'dan çıkarılan âyetler de bulunabildiği, dolayısıyla tahriften büsbütün mâsûn olmayabileceği şüphesini uyandırmak istemişlerdir. Biz, önce bu âyetin normal olarak ifade ettiği mânâyı açıklayacağız. Fakat âyetlerin çoğu gibi, bu âyetin de mânâsını daha iyi anlamak için sibak ve siyakı ile beraber mütalâa etmek, yani onu varid olduğu muhtevaya yerleştirmek gerekli olduğundan Hacc suresinin, bir bütün teşkil eden (42-55. ayetler) kısmını gözönünde bulunduracağız.

"KALPLERİ KÖR..."

Bu pasaj, tevhid tarihine seri bir resm-i geçit yaptırarak, peygamberlerin (aleyhisselâm) tebliğleri karşısında, inkârcı güruhların her devirde görülen ve herkese malûm olan tutumlarını nakleder. Bundan ibret alınması lüzumunu vurgular. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ilahî emirleri tebliğ etmesi karşısında müşriklerin çeşitli mugalatalar ile mücadele edip, onun maksad'ına uymayan birtakım şeyler yayarak, ahaliyi kendisinden uzaklaştırmak istediklerine işaret eder. Sonra sözü Mekke müşriklerine getirerek onların Hz. Peygambere: "İşte inanmıyoruz, doğru isen bizi derhal imha ediver bakalım!" demelerine karşı, Allah'ın kendilerine mühlet verdiğini, iman edip makbul işler yaparlarsa kendilerini ebedî mükâfaatın beklediğini, yoksa hak dini yok etme gayretlerinin faydasız olup kendilerini cehenneme sürükleyeceğini bildirdikten hemen sonra bu âyete yer verir. Gönderilen o peygamberlerin bildirdikleri ilâhî buyrukları, cin ve ins şeytanlarının tepki ile karşıladıklarını, onları saptırmaya çalıştıklarını, fakat Allah Teâlâ'nın onların bu karartma ve engelleme teşebbüslerini giderip âyetlerinin tesirlerini sağlamca yerleştirdiğini, bunun da imtihan hikmetiyle yapılıp, Allah'ın gerçek mü'minlerle münâfıkları ortaya çıkarmak istediğini bildirir. Bu kısmın meali şöyledir:

42- "Eğer bunlar seni yalanlıyorlarsa (bil ki) bunlardan önce Nuh, Âd ve Semud kavmi de yalanlamıştı. 43- İbrahim'in kavmi, Lût'un kavmi de (yalanlamıştı). 44- Medyen halkı da (yalanlamıştı); Musa da (yalanlanmıştı). Ben de kâfirlere (yola gelirler diye) mühlet verdim, sonra onları yakaladım. (Bak), benim onları reddim nasıl oldu! 45- Halkı zulmederken helak ettiğimiz nice memleketler vardır ki duvarları (alta yıkılan) tavanlarının üstüne çökmüştür. Nice kullanılmaz olan kuyu ve nice ıssız kalmış sağlam köşk

vardır! 46- Hiç yeryüzünde gezmediler mi ki (kendilerinden önce mahvolanların yerlerini görsünler de) düşünecek kalpleri, işitecek kulakları olsun (akılları başlarına gelsin, hak sözü işitsinler). Zira gözler kör olmaz (çünkü gözlerin körlüğü geçici bir görme yetersizliğidir) fakat asıl sînelerdeki kalpler kör olur. 47- Senden azabı çabucak istiyorlar. Allah sözünden caymaz (bir süre geciktirse de mutlaka dediğini yapar, acele etmez). Rabb'ın yanında bir gün, sizin saydıklarınızdan bin yıl gibidir. 48- Nice ülke var ki zulmederken ona biraz mühlet vermişiz, sonra onu yakalamışızdır. (Sonunda) dönüş ancak banadır. 49- De ki: "Ey insanlar ben sizin için ancak apaçık bir uyarıcıyım." 50- İnanıp iyi işler yapanlar için mağfiret ve bol rızık vardır. 51- Âyetlerimizi red ve iptal etmek için onları kabul edenlere karşı yarışa girenlere gelince, onlar da cehennemin halkıdır. 52- Senden önce hiçbir resul ve nebi göndermemiştik ki o, (birşey) arzu ettiği zaman, şeytan onun arzusuna (karşı çıkıp, onu meşgul ve me'yûs edecek bir düşünce) atmış olmasın. Fakat Allah, derhal şeytanın attığını iptal eder, sonra kendi âyetlerini sağlamlaştırır. Allah bilendir, hikmet sahibidir. 53- Allah böyle yapar ki şeytanın attığını, kalplerinde hastalık olanlar ve kalpleri katılaşmışlar için bir imtihan yapsın. Zalimler gerçekten, haktan uzak bir ayrılık içindedirler. 54- Ve kendilerine ilim verilmiş olanlar da onun (Kur'ân'ın) Rabbi'inden gelen hakikat olduğunu bilsinler de O'na inansınlar, böylece kalpleri ona saygı duysun. Şüphesiz ki Allah, mü'minleri mutlaka doğru bir yola iletir. 55- İnkâr edenler ise, ansızın o saat (kıyamet veya ölüm) kendilerine gelinceye, yahut o kısır (hayrı dokunmaz) günün azabı kendilerine gelinceye kadar o Kur'an'dan yana kuşku içinde devam edeceklerdir" (Hacc, 42-55).

Hacc suresinin 52. âyetinde geçen **temennâ**, *"Takdir etmek, içinden kurmak* (Âlusî, 17/33)" *demektir. Kamus sahibi: "Bir şeyi dilemek, ummak, muhayyilede takdir ve tasvir etmektir" der. Bu isim Râğıp el-İstfehanî'nin bildirdiğine göre ümniyye olup* (Müfredat, s. 476), *"Temenniden ötürü hayalde (nefste) hasıl olan sûret" mânâsına gelir. Temenni'nin ikinci mânâsı: "Okumak, kıraat etmek" olup; ümmiyye ise kıraat mânâsına gelir. Ebû Müslim bu iki mânâyı şöyle irtibatlandırıyor: "Zira okuyan kimse, içinden harfleri takdir eder (ölçüp biçer), zihninde canlandırır (tasavvur eder) ve derken yavaş yavaş telaffuz eder"* (Âlusî 17/33).

TEMENNÎ'NİN BİRİNCİ MÂNASINA GÖRE ÂYETİN MÂNASI:

Türkçemizde de bulunan ilk manaya alınırsa âyet şöyle tefsir edilir: Her peygamber, kavminin ilahî hidayete tâbi olup, kötülüklerden kurtularak dünya ve ahiret saadetine erişmelerini şiddetle arzu eder. Hatemu'l-Enbiya (s.a.s) bütün insanlığa gönderilen mutlak resul olduğundan, bütün insanların hak yola girme-

lerini, kendisini yiyip tüketecek derecede arzu ediyordu. (**"Onlar iman etmiyor diye sen, her halde kendini yiyip tüketeceksin"** *Şuara 3). Onun bu yönde ilerlemesine karşı şeytan da birtakım engeller koymak ister durur. Cinnî şeytan, ins şeytanlarına telkinatta bulunup bu hususta müşterek hareket ederler. En'am, 121:* **"Şeytanlar, siz mü'minlerle mücadele etmelerini sağlamak için dostları (ins şeytanları)na telkinatta bulunurlar."** *Buradan, Nadr İbnu el-Haris gibi ins şeytanları da anlaşılabilir. Zira o da vahiy ile bildirilen şeylere benzer şeyler uydurup vahye şüpheler atmak, böylece kavmini İslâm'dan alıkoymak istiyordu* (Âlusî, 17/175).

Böylece şeytan, insanların kalplerine şüphe atarak, halkı, resullere karşı koymaya çağırır. Yahut resul, kavminin hidayetini temenni edip hırsla çalışırken, şeytan O'nu ümitsizliğe düşürmek için vesvese verir, O'nu maksadından caydırmaya çalışır. Kur'an-ı Kerim, şeytanlara uyanların yaptıkları işleri bazan şeytanlara izafe eder. Zira sebebiyyet münasebeti vardır.

Dine davetinin başlangıcında Peygambere inananlar az, küfür tarafı ise sayı ve maddî imkân bakımından çok güçlü olduğundan şeytan, haklı olanların, sayıca çok olanlar olduğu telkininde bulunur, hatta "haklı olsa Allah onu üstün kılardı" diye Allah Teâlâ'nın da kendi tarafında olduğu vesvesesini verir. Bu durum, bir taraftan müşrikler, bir taraftan mü'minler hakkında bir fitne (yani imtihan) olur. Fakat neticede Cenab-ı Allah, sabreden iman ehlini teyid ederek, peygamberlerin arzularına karşı şeytanların ortaya attıklarını giderip, peygamberlerin tebligatının hak ve hakikat olduğunu izhar eder. Şeytanın ye'se düşürmek üzere vesvese verdiği peygamber, ilk anda vesveseye maruz kalsa da, "ismet" vasfı vesvesesinin karşısına çıkar, yani Allah'ın verdiği "günahtan korunmuşluk" vasfı ile şeytanın vesvesesini iptal edip boşa çıkarır (M.T. İbn Âşur, Tefsiru't-Tahrîr, 17/299-300). *Mü'minlerin kalplerindan şeytanın şüphelerini nesh edip, vahdaniyet ve risaletin hakkaniyetini bildiren âyetleri onların kalplerinde muhkem kılar, kâfirler ve münafıklar ise küfür ve şüpheleri içinde kalırlar.*

Âyet-i kerime, bu vetîrenin bütün tevhid tarihinde, istisnasız olarak tekrarlandığını bildirerek Hz. Peygamberi ve mü'minleri teselli etmektedir (Krş. A.H. Aksekili, Hatemu'l-Enbiya Hazretlerine İsnad Olunan En Çirkin İftiranın Reddiyesi, s. 61-67; İbn Âşur, Tefsiru't-Tahrir, 17/300-301).

Âyetlerin manasını tevcih hususunda birkaç görüş daha varsa da bu âyetteki umum ta'lil, risalete hakkını vermek gibi üç husus dikkate alınınca, isabetli tefsirin ancak bunlar olduğu tezahür eder (Aksekili, s. 69). *Bu izahda ne lisan kaidelerine, ne de itikad esaslarına aykırı bir taraf yoktur. Bu mânâ zorlamasız, mütesecim olarak âyetin fasih ifadesinden ortaya çıkan mâna olup, ayrıca bir hikâye uydurmak suretiyle boşluk tamamlama ihtiyacı göstermez* (İbn Âşur, 17/303).

TEMENNÎ'NİN İKİNCİ MÂNÂSINA GÖRE ÂYETİN MÂNÂSI:

Temennî'nin ikinci mânâsı okumak'tır (İbn Âşur, bu mânâdan ve bunun şahidi olarak Hassan İbn Sabit (r.a)'e nisbet edilen beytin ona mensub olduğundan şüphesini izhar eder). Elka, "birşeyi elinden atmak" demek olup, bozmak kasdıyla halk içine bir şey atmak manasıyla vesvese hakkında istiare olunmuştur. Nitekim "elkaytü fi hadisi fülanin" deyimi, "söylenenin maksadına aykırı olmakla beraber lafzın az çok muhtemel olduğu şeyi sözüne karıştırdım" yahut "netice itibariyle bu demektir" diyerek, "söylemediği bir şeyi ona mal ettim" demektir. (Hak yolun karşısına çıkanlar, insanları saptırmayı kendilerine iş edinirler, onlar şüpheye uyup, şüphe uyandırmak için çabalar dururlar. Sapkınların kalplerine bunları atanlar (ilka edenler) şeytanlar olduğu için bu sebebiyyet alâkasından ötürü onların yaptığı iş, şeytanlara izafe edilebilir.)

Mesela şeytanların kulaklarına üflemeleriyle müşrikler, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Kur'an âyetlerini tebliğ ettikçe, bâtıl bir şekilde onu redde çalışıyorlardı.

2- Şimdi meselenin diğer tarafına geçelim:

Cenab-ı Allah Necm sûresinde putları tahkir etmek üzere şöyle buyurur: **19- "Baksanıza şu Lât ve Uzzâ'ya... 20- Ve üçüncüleri olan öteki (put) Menât'a. 21- Demek erkek size, kadın Allah'a öyle mi? 22- O halde bu insafsızca bir taksim! 23- Onlar (o putlar) sizin ve babalarınızın (tanrı) diye isimlendirdiğiniz (boş, medlûlsüz) isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlar(ın tanrılığı hakkında) hiçbir delil indirmemiştir. O putlara tapanlar sırf zanna ve nefislerinin alçak hevesine uyuyorlar. Halbuki onlara, Rab tarafından yol gösterici gelmiştir. 24- Yoksa her arzu ettiği şey, insanın kendisinin mi olacaktır? 25- Son da, ilk de (ahiret de dünya da) Allah'ındır. 26- Göklerde nice melek var ki onların şefaati hiç bir işe yaramaz, meğer Allah'ın dilediği ve razı olduğu kimseye izin verdikten sonra olsun (ancak o zaman şefaatin faydası olur). 27- Ahirete inanmayanlar, meleklere dişilerin adlarını takıyorlar. 28- Onların bu hususta bir bilgileri yoktur, sadece zanna uyuyorlar, zan ise hak olan (ilmin) yerini tutmaz"** (Necm, 19-27).

Bu pasaj, sadece putları ve putperestliği tahkir eden, bütünlük arzeden, unsurları arasında kopukluk olmayan insicamlı bir metindir. Kısaca söyleyecek olursak burada putlar ve putperestler, putların kız suretinde tasvir edildiği de tasrih edilerek, yedi yerde açıkça tahkir edilmiştir. Şöyle ki:

a) Efe raeytüm [11] ile yapılan tahkir. Zira bu tabir, peşinden gelen şeyi red-

(11) Arapçada reâ fiili, soru cümlesi olarak, sözün başında geldiği zaman, peşinden, merdud bir şeye dikkat çekileceğini gösterir. "Araplar, bir kimsenin reddettikleri bir işinden dolayı, bir başkalarının da tuhaf karşılamalarını sağlamak istediklerinde bu tabiri kullanırlar" (Taberî, Bakara 158). **Kur'an'da da bu şekilde kullanılmıştır** (Ferra, Meanî, 1/170). **Efe raeytellezî tevellâ (Baksana o yüz çevirene!) [(53/33. Keza 26/75, 35/40).]**

detmek için yapılan bir girizgâhtır.

b) Esmâün semmeytümûhâ ile kuru isimler, medlûlü olmayan sadece müşriklerin vehimlerinde varlığı bulunan putlar kastedilir.

c) Allah, onları tanrılaştırmaya hak verdirecek hiçbir delil bildirmemiş, hiç bir yetki vermemiştir.

d) **"Demek erkek size, kadın Allah'a öyle mi?"** *istihzası.*

e) Sırf zanna ve alçak hevese uydukları ittihamı.

f) Makbul varlıklar olan meleklerin bile, Allah'ın izni olmadıkça, şefaatlerinin fayda vermediği.

g) Meleklerin dişi olduğunu söyleyenlerin ahirete inanmadıkları.

Efe raeytüm *ile, müşriklerin mabudlarının hakirliği, akidelerinin sakimliği gösteriliyor. Hitap Kureyş'e yapılmaktadır. Yani "Sırf ilahî vahy olan bu kelamı dinledikten, sahibinizin (arkadaşınızın) Mirac'ta gördüklerini duyduktan sonra, şimdi söyleyin gördünüz o Lat ve Uzza'yı, hem üçüncü gri Menat'ı* (Elmalılı H. Yazır, 6/4591). *"... Bu beyandan sonra, siz de o taptığınız muhtelif putları ve geriliklerini gördünüz değil mi? Şimdi haber verin bakalım, size erkek, O'na dişi öyle mi!" Müşrikler putlarına müennes (dişi) isim takarlardı. Onlar "putlar, ilâhî kuvvetlerin, melaikenin suretleridir, melaike ise Tanrı'nın kızlarıdır, biz onların suretlerini yapıp dişi isimleri vererek onlara perestiş etmekle kendilerini Allah indinde şefaatçi ediniriz" sanıyorlardı.*

"O halde bu, insafsızca bir taksim!" *Allah'a çocuk isnad etmek, haddi zatında büyük bir zulümdür. Fakat müşrikler, kendilerinin kız babası olmalarını eksiklik sayarak, kız istemedikleri, hatta öldürdükleri halde, kızları Allah'a tahsis etmekle, kendi vicdanlarına karşı, tazim eylemek istedikleri Mabud'u tahkir etmiş, O'na karşı büyük haksızlık etmiş oluyorlardı"* (Taberî, 27/58; Elmalılı 6/4596).

3- Aslında ilgisi olmadığı halde, bu Garânik meselesi ile ilgisi kurulan sahih bir rivayet vardır. Buharî'de *İbnu Abbâs (radıyallahu anh)'ın şöyle dediği nakledilir: "Necm suresini okuyunca Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) secde etti, onunla beraber müslümanlar ve müşrikler, cinler ve insanlar da secdeye vardılar"* [(Sahîh, Necm suresinin tefsiri), *İmam Ahmed (Müsned), 6/399-400) ve Nesâî (İftitah, 2/160)], başka bir tarikten buna benzer bir rivayette bulunur, fakat mazmûnu Necm suresinin okunmuş olup, orada bulunan herkesin secde ettiğidir.*

Bu secde şöyle izah edilir: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Cenab-ı Allah'ın, surenin son âyetindeki emrini tutarak secde edince, müşrikler de ken-

di mabudlarına tazimen secde etmişlerdir (İzmirli İsmail Hakkı'dan naklen Aksekili, s. 46-47). *Secdeye kapanmaları, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bir mucizesi de olabilir. Yahut, Kur'ân-ı Kerim'in müessir üslubu, yüce hakikatleri, hele Resulullah'ın mübarek ağızlarından okununca, muazzam bir tesir gücü kazanmış olmasıdır.*

4- Garânik Kıssası:

Taberî, M. İbn Kâb el-Kurazî, Ebu'l-Âliye, Sa'îd İbn Cübeyr, İbn Abbâs, Dahhâk, İbn Şihab'dan özeti şu olan bir kıssa nakleder (Tefsiru't-Taberî, 27/186-189). Biz, el Kurazî'den gelen nakli ana hatlarıyla zikredelim:

Resûlullah, kavminin yüz çevirdiğini görünce bu, O'na çok ağır geldi. Allah'dan kavmi ile kendisini birbirlerine yaklaştıracak bir şey inmesini temenni etti. Cenab-ı Allah Necm suresini indirdi. O da okudu. وَمَنَاةَ ثَالِثَةَ الْأُخْرَى *âyetine gelince, şeytan, gönlünden geçirip de kavmine getirmek istediği şeyi onun lisanına atıverdi.* تِلْكَ الْغَرَانِيقُ الْعُلَى وَاِنَّ شَفَاعَتَهُنَّ لَتُرْجَى **(Bunlar yüce kuğu kuşları (tanrıçalardır) ve elbette onların şefaatleri umulur.)** *Kureyşliler bunu işitince sevindiler ve onu dinlemek üzere yaklaştılar. Mü'minler de Rab Teâlâ'dan gelen şeyi tasdik ettiler, Peygamberi bir hata veya vehimden ötürü ittiham etmediler. O, sureyi bitirince secde etti. O'nun secde ettiğini gören müminler de o'nun getirdiğini tasdik ederek secde ettiler. Mesciddeki müşrikler de secde ettiler. Velîd İbn Muğîre hariç, herkes secde etti. Secde haberi Habeşistan'a hicret etmiş müslümanlara da ulaştı. Bir kısmı orada kalıp, bir kısmı Mekke'ye hareket ettiler. Sonra Cibrîl gelip: "Ya Muhammed, ne yaptın, Benim Allah'dan getirmediğim şey söyledin!" dedi. Resulullah üzüldü. Allah'tan korktu. Allah bu âyeti (Hacc, 52) indirerek onu teselli etti, şeytanın ilkâ ettiğini neshetti" (Taberî, 27 (187-188).*

5- Rivayetlerin Tenkidi:

A) Muhteva yönünden tenkidi (dahilî tenkit). Bu rivayeti, ihtiva ettiği tenakuzlardan ötürü kabul etmek mümkün değildir. Zira:

a) Daha önce gerek Hacc, gerekse Necm surelerinde geçen mezkûr iki ayetin tefsirini nakletmiştik. Bu hadise, onların muhtevaları, sibak siyakları ile uyuşmaz. Özellikle Necm suresi, naklettiğimiz pasajında, belirtmiş olduğumuz yedi unsuru ile şirki iptal etmişti. Bu ortam içinde, putları yücelten bir söz, girecek yer bulamaz, kabulü mümkün olamaz.

Faraza söylense bile, müşrikler nasıl olur da buna kanardı? Hakaret üstüne hakaret yağdırırken, öven bir cümle ne ifade ederdi ki? (M.H. Heykel, s. 96; Seyyid Kutup, Necm suresinin tefsiri, 27/73). *Hiç merak etmeyelim, Peygamberimizin muhatabı şedid müşrikler, böyle bir sözle havalanmayacak kadar da-*

valarına bağlı, şüpheci ve radikal idiler. Böyle bir sözün burada söylendiği farzedilirse, asıl düşünülecek tevcih, diğer yedi unsura ilaveten, onu sekizinci bir hakaret ifadesi saymaktır. Yani. başta bir istifham hemzesi takdir edilerek: أَتِلْكَ الْغَرَانِيقُ الْعُلَى وَإِنَّ شَفَاعَتُهُنَّ لَتُرْجَى **"O dişiler (tanrıçalar), onların şefaatleri umulacak ha! Yuh olsun sizin aklınıza!"** *(Razî, Mefatihu'l-Gayb, Hacc 52 Tefsiri, 6/249'da bu ihtimali bildirmekle beraber isabetli bulmaz).*

b) Cenab-ı Allah, bu kısa Necm suresinde, şeytanın sözünün ayet olarak girdiği iddia edilen kısmın önünde ve sonunda, bu hikayeyi tam iptal edecek hakikatleri yerleştirmiştir. Red ve iptal edici yedi unsuru, daha önce zikretmiştik. Şimdi de, vahy hakkındaki şu kuvvetli teminatı hatırlatalım: Bu surenin baş tarafından (Necm, 2-4: مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَى وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى إِنْ هُوَ إِلاَّ وَحْىٌ يُوحَى **"Şaşırmadı sahibiniz, azıtmadı da. Ve hevadan söylemiyor. O, sade bir vahiydir, ancak vahyolunur."** *Ne aldanır, ne aldatır, o kendi re'y, arzu ve temennisinden söylemez.*

c) Hz. Peygamber tarafından böyle bir şey söylenmesi, risalete aykırıdır. Zira böyle bir sözü kasden, cebren veya sehven söylemiş olabilir, başka bir ihtimal yoktur. Kasden söylemek küfürdür, caiz değildir. Peygamberin gönderilmesinin sebebi putları övmek değil, kötülemektir. Şeytanın cebren söyletmesi de mümkün değildir. Zira Cenab-ı Allah, şeytana: **"Benim kullarım üzerinde senin bir yetkin yoktur"** *(Hicr, 42) ayetinde mü'minler üzerinde sultası olmadığını bildirmiştir. Şeytan, mü'min kulları bile icbar edemezse Peygamberi hiç edemez. Sehiv ve gafletle söylemiş olması ihtimali de merduttur; zira tebliğ halinde O'nun hakkında gaflet caiz değildir. Caiz olsaydı, o'nun söylediklerine itimad kalmazdı. Ve çünkü vahyedilen Kur'ân hakkında Cenab-ı Allah:*

"Kur'an'a batıl, ne önünden ne ardından yol bulamaz" *(Fussilet, 42); keza* **"Kur'an'ı ben indirdim ve onu ben muhafaza edeceğim"** *(Hicr 9) buyurmuştur.*

Diğer taraftan, daha birçok âyet, Hz. Peygamberin risalet ve tevhid hususunda son derece kararlı olup, müşriklere azıcık bir meyil dahi göstermediğini bildirmektedir. [(Bkz. Hakka, 46; Yunus 15; İsra 74; Furkan 32, A'lâ 6).]

6- Rivayet Cihetinden Tenkidi:

Rivayet yönünden bu vak'a uydurmadır. Bir çok muhakkik bu kıssayı reddetmişlerdir. El-Beyhakî: "Bu kıssa, nakil bakımından sabit değildir" demiştir (Razî Mefatihu'l-Gayb 6/245). *Kadı İyâz: "Sahih hadisleri rivayet eden hiç bir kitabın bunu nakletmemesi, hiçbir sîkanın bunu sahih ve muttasıl bir senetle ri-*

vayet etmemesi, çürüklüğünü göstermeye kâfidir. Nakledenler sadece tuhaf şeлerle oyalanmayı âdet edinen bazı tefsirciler ile tarihçilerdir" (eş-Şifa, 2/11). *Es-Süheylî: "Bu hadis, sabit değildir" diyor* (er-Ravdu'l-Unuf, 1/229). *Beydavî, Neysabûrî, Ebu's-Suûd, Ebu Mansur el-Maturidî, İbn Kesîr, Nevevî, Bedreddin Aynî, el-Hazîn, Hatîb Şirbini, Alusî, Ebu Bekr İbnu'l-Arabî, Ebû Hayyan bu kıssanın sabit olmadığını beyan edenlerden bazılarıdır. (Bu zatların fikirleri hk. bkz.* Tefsîru İbn Kesir, Râzî, Hatib Şirbini, Ebu's-Suûb, Alusî tefsirlerinin *Hacc, 52 ayetinde dair yaptıkları açıklamalara). Rivayetin bir aslı olabileceğini düşünenler arasında İbnu Hacer ile İbrahim el-Gürânî* bulunmaktadır.

Bazı rivayet ehlinin bu kıssaya inanmasını nasıl izah etmeli? Secde gerçeğine sebep arama, Kureyş'in Hz. Peygamberin kıraatinin etkisi ve Kur'an'ın büyüleyici üslubunun tesiri altında yaptığı secdeye bahane olarak ileri atmış olabilecekleri sözün şâyialanması, keza Hz. Peygamberin kavminin hidayete gelme arzusu, şeytanın işi karıştırıp Hz. Peygambere vesvese vermesi, Habeşistan'a gidenlerin dönmeleri...gibi olaylar Hicrî asır başlarında bir araya gelerek bir kıssa halinde birleştirildiği, bazı tarihçiler ve tefsirciler de, boş bulunup araştırmaksızın kabul psikolojisi içine girdiler denilebilir (bkz. Mevdudî, Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber, *1/487). Bu konuda daha başka tevcihler de yapılmıştır: Mevlana Şiblî,* Asr-ı Saadet, *c.1; A.H. Berkî- O. Keskioğlu,* Hatemul-Enbiya, *s. 96-106).*

A. H. Aksekili, rivayeti tenkid ederken şeytanın sözünün onbeş ayrı şekilde rivayet edildiğini bildirip bunları ayrı ayrı sıralar (s. 16-17). Rivayetlerdeki bu ızdırabı, uydurma olduğunun delili sayar. Daha sonra ise ravilerdeki ızdırabı ele alır. Ravilerin, bu sözün gâh Resulullah'ın namazda olduğu, gâh Kureyş'in nâdilerinde olduğu sırada, veya namaz kılarken uyuklamış, uyurken ağzından kaçırıvermiş tarzlarında onbir çeşit anlatım ile naklettiklerini, birinin bir türlü, öbürünün başka türlü söylemesinin de meselenin uydurma olduğunu göstereceğini ifade eder (s. 22). Ona göre bu, Tâbiun devrinden sonra uydurulmuştur. Keza Aksekili, İbn Abbas'a mal edilen bu konudaki sekiz sebeb-i nüzul rivayetini inceleyerek, bu ızdırabın da rivayeti çürüttüğünü beyan eder (s. 26).

Konuyu dikkatli şekilde inceleyen muasır müellif Mevdûdi ise tarihi bakımdan şu tenkidleri öne sürer:

1- Muteber tarihi kayıtlara göre, Habeşistan'a ilk hicret bîsetin 5. yılında Receb ayında olmuştur. Hikâyeye göre, sulh haberini öğrenip dönenler, gittikten sadece üç ay sonra, yani aynı yılın şevval ayında dönmüş oluyorlar.

2- Hikâyeye göre bu sözü söylediğinden ötürü Resulullah'ı itab eden İsra 73-75 ayeti inmişti. Halbuki İsra suresi Mirac'ı müteakip inmiştir. Mirac ise bî setin 11 veya 12. yılında vaki olmuştur. Buna göre uyarmanın 5-6 sene bekledikten sonra yapılmasını kabul etmek tuhaflığına düşülür.

3- Teselli etmek üzere indiği bildirilen Hacc, 52. ayeti Hicrî birinci yılda inmiştir. Buna göre teselli de, uyarma ve tekzibden 2- 2,5 yıl, olayın üzerinden ise 9 yıl kadar zaman sonra olmuş olur. Bunu kim kabul edebilir?

4- Hem niçin tekzib ve teselli için gelen ayetler, bizzat Necm suresine ilave edilmeyip ayrı ayrı surelere yama olarak eklensin? Halbuki bu ayetler, -daha öne gördüğümüz üzere- muhtevâlarıyla tam insicamlı olup, yama intibaı uyandırmazlar.

5- Muasır Tunuslu müfessir M. Tahir İbn Âşur, bu Garanik kıssasını maharetle reddettikten sonra hülasa ederken der ki: "Bu kıssayı, müşriklerin Necm suresini dinledikten sonra secde ettiklerini bildiren sahih haberle birleştirmek, bazı müelliflerin karıştırmalarından ibarettir. Keza bu kıssayı Hacc suresi ile birleştirmek de öyledir; Mekke'de ilk nazil olan surelerden bulunan Necm suresi ile, bir kısmı Medine döneminin başlangıcında, bir kısmı Mekke döneminin sonlarında inen Hacc suresi arasında pek uzun bir zaman vardır. Keza Habeşistan'a hicret edenlerin dönmesi ile birleştirmek de fantaziden ibarettir. Necm suresinin inmesi ile Habeşistan'dan dönme arasında nice seneler vardır[12]*. Hâdise şöyle olmuş olabilir: İslâm'ın başlangıcında müşrikler arasında yayılmış bir şayia, Mekke'de İbnu-z Ziba'ra gibi*[13] *cahil alaycıların uydurmalarındandır. Necm suresinde Lat, Uzza, Menât'ın anılmasını halk içine fitne sokmak için fırsat bilmişlerdir. Necm suresini seçmelerinin sebebi şu idi: Zira Kâ'be'de okunduğu sıralar onlar da orada bulunuyorlardı ve secde etmişlerdi. Allah Teâlâ'nın, nebisi için mucize yaptığı o secdelerine mazeret olsun diye, bu sözü uydurmuşlardı" (İbn Âşûr,* Tefsîru't-Tahrîr, 17/305).

6- İbnu'l-Kelbî (Ö. 204) Kitab'ul-Asnâm (Putlar Kitabı) *adlı kitabında, cerh ve tadil kaidelerini de tatbik etmeksizin, putlarla ilgili her türlü haberi toplayıp naklettiği halde bunu zikretmez. Buna mukabil cahiliyye Araplarının Kâ'be'yi tavaf ederken "Lat hakkı için, Uzza hakkı için! üçüncüleri Menat hakkı için! Onlar yüksek kuğular (dişi tanrıçalardır), onların şefaatlerine ümit bağlanabilir"* (Kitabu'l-Asnam, trc. B. Bilgin, *metin, s. 13; trc s. 32).*

Yakut el-Hamevî de Mu'cemu'l-Büldan *adlı ansiklopedik coğrafya lügatında Uzza'yi anlatırken (4/116-118) müşriklerin bu sözlerini nakleder. Bu son iki cümle, Garânik rivayetinde, şeytanın Peygamberimize söylettiği iddia edilen sözün aynısıdır. Büyük ihtimal Garânik kıssasının menşei, müşriklerin bu sözleridir (Elmalılı Hz. Yazır, 6/4597). "Demek ki Garânik teşbihi, Peygamberden evvel söylenegelmiş bir sözdür. Muhtelif şekillerde söylenmiş olması da buna delâlet eder. O halde bu söz, esas itibariyle müşriklere bir ilkay-i şeytanîdir."*

(12) Habeşistan'a hicret eden müslümanların bir kısmı Hicret-i Nebeviye'ye yakın, bir kısmı ise hicreti müteakip; bir kısmı ise çok daha sonra dönmüşlerdir. (A. H. Berkî-O, Keskioğlu, Hatemu'l-Enbiya, s. 96).

(13) Abdullah İbnu'z-Ziba'râ, başlangıçta İslâm'ın en şiddetli aleyhdarlarından biri idi. Mekke'nin fethinden sonra Necran'a kaçtı. Daha sonra dönüp özür diledi, özrü kabul edildi, 15/636'da vefat etti (Zirikli, A'lâm).

7- Bunca tutarsızlığına rağmen, bu Garanik kıssasını, vahy ve nübüvvet akidesine gölge düşürmeye elverişli bulmaları sebebiyle gerçek kabul eden müsteşrikler, gerçekten acınacak bir ilmî sefalet sergilemektedirler. W. Muir, R. Dozy, Brockelmann, Nöldeke, Blachere, M. Gadefroy-Demombynes, M. Watt bunlar arasındadır. İşte peşin hüküm, aleyhdarlık irtikab etmeyeceği tenakuzlara düşmekten, zekâları ve ilmî maharetleri kendilerini koruyamamıştır[14]. *Bununla beraber müşteşriklerin ele aldıkları hemen her meselede olduğu gibi, bu mevzuda da, içlerinden bu hususta hakkı teslim edenleri çıkmamış değildir. Ezcümle -bir çok mevzuda garazkâr ve peşin hükümlü- olan L. Caetani, isabetli tahlille bu hikayenin uydurma olduğunu açıklamıştır: "(...) Çünkü bunu uyduranlar, iki büyük gayri tabiîliği ve tezadı bertaraf edememişlerdir. Yalanın bacağı kısadır. Yukarıki hadislerin hepsi isbat etti ki Muhammed ile Kureyşliler arasındaki ihtilaf, Kureyşlilerin düşmanlığı karşısında müslümanlar muhacerete mecbur olacak kadar şiddetlidir. Şimdi tetkik etmekte olduğumuz hikayeyi bize nakleden muhaddislerin sözlerine inanırsak, müslümanlar birkaç Kur'an ayetini alenen okurlarsa gayet şiddetli fena muameleye maruz kalıyorlardı. O halde Muhammed'in bütün Kureyşliler önünde koca bir sureyi baştan aşağı okuması, Kureyşlilerin de ne söyleyeceğini bilmeden dinî bir dikkat ile kendisini dinlemeleri manasız olmaz mı? Bundan başka, bu hikaye iyi düşünülmüş de değildir. Muhammed, şeytanın talim ettiği ayetleri okuyor ve bunların manalarını anlamıyor, yahut başka ayet bilmiyor gibi görünmektedir." (Caetani,* İslâm Tarihi, 2/264-265). *Keza şöyle der: "Muhammed hakiki bir devlet adamı idi, kendisinde gayet ince bir fikir-i siyasî vardı. İnsanlarla müzakerede, insanları idarede fevkalade maharet sahibi idi. Üç puta karşı ibadeti muvakkaten kabul etmek gibi, kaba hataların Ondan sadır olması gayri kabildir. Çünkü bu hareket, geçmiş senelerin cesur çalışmalarını bir an içinde birden bire yıkmaya ve kendi kendisini mahvetmeye müsavi idi" (A.g.e., s. 265-266).*

Fakat müsteşriklerden, üstelik ciddi tanınan (Arap Dil Akademisi azalığı ile taltif edilen) R. Blachere'in irtikab ettiği, ciddiyetsizlikten de öte, haysiyetsizliği kimse yapmamıştır. Zira bütün dünyada bir kelimesi bile farklı olmayan Kur'an-ı Kerim'i Fransızca'ya tercümesinde "sözüm ona iki ayet" ilave etmiştir. Yaptığı ilaveler Necm suresinin 20. ayetinden sonra 20_{bis}, 20_{ter} *diye yazıp tercüme ettiği bu şeytani sözlerdir. Bu tahrifi yaparken dipnotta bir gerekçe (!) yazmaya veya kitabının önsözünde bir açıklamaya bile teşebbüs etmemiştir.*

Blachere, daha önce yayınladığı ve nüzul sırasına göre sureleri sıralayarak tercüme ettiği Kur'an mealinde ise (Le Coran, Traduction selon un essai de rec-

(14) Bu müsteşriklerin, Garanik konusuna temas eden eserleri için bkz. Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu, A. Ü. İ. F. Dergisi, XXIV (1981), "Garanik Meselesinin İstismarcıları", s. 69-91. (Muhterem hocamız bu değerli çalışmasında oldukça geniş bir bibliyografya vermektedir. W. Muir, Life Of Mahomet, London, 1984 p, 78-82; R. Dozy, Tarih-i İslâmiyyet (trc. A. Cevdet), Mısır 1908, 1/68-72; Brockelmann, İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi, trc. N. Çağatay, Ankara, 1964, s. 13; T. Nöldeke, Geshichte des Qorans, 1909, p. 100-103; Blachere, Le Probleme de Mahomet, Paris, 1952, p. 46-47; M. Gadefroy-Demombynes, Mohamet, Paris, 1957, 84-88; M. Watt, Muhammad al Mecca, Oxford, 1953, p. 101-109; M. Watt, Hazret-i Muhammed, çev. Hayrullah Ors, İstanbul, 1963, s. 65-71.

lassement des sourates, Paris, 1949) bu şeytani sözleri yine ayet diye derc etmekle beraber, buradaki ayetlerin nüzul tarihi konusunda bir iddia ileri sürer. Az önce Necm suresinden iktibas ettiğimiz pasajda (s.5) 19-23 kısmını yine gözönüne getirelim: Kur'an'ın üslubunu az çok bilen bir kimse, burada hiç bir mana boşluğu bulamaz, fikirler teselsül halindedir, kopukluk yoktur. Kelamın gelişmesinde muhatap 20. ayetten sonra, yani putları tahkire yapılan girizgâh'tan sonra **"Demek erkek size, kadın Allah'a, öyle mi? O halde bu, insafsızca bir taksim!"** *kısmını bekler. Blachere bu putları daha ayrıntılı tarzda reddeden 23. ayetin "muahhar" olduğunu iddia etmektedir. Bunun tek sebebi bu ayetin, putları methede:ı o uydurma söze imkân bırakmamasıdır. Blachere'in gösterdiği gerekçe de 23. ayetin "arythmique" yani öbürlerine göre uzun olmasıdır. Kur'an'ın şiir gibi her zaman rythmique olduğunu kim görmüş? Bunu iddia eden mi var? En açık misallerinden biri Fatiha suresidir. Bu surenin 7. ayeti diğerlerine göre açıkça uzun diye, sonradan eklendiğini mi söylemek gerekir? Kitab-ı Mukaddes kritiğinde formgeschictliche adıyla bilinen Alman metodunu Kur'an'a uygulamak isteyen bu şahıs, mezkur tercümesinde çok tuhaf ve zor durumlara düşmüştür. Mesela ona göre Asr suresi, önce* **"Asra andolsun ki insanlar ziyandadır"** *şeklinde idi. Kalan kısmı sonradan ilave edilmiştir. Ona kalsa bu nevi istisnalar Medine dönemine ait olmalıdır.*

Necm suresinde, 23. ayeti, şimdilik bir tarafa bıraksak bile 21 ve 22. ayetler de bulunmakta ve onlar da putları açıkça reddetmektedir. Müşrikler erkek evlad ister, kız çocuklara hiç değer vermezlerdi. Burada onların bu telakkilerine işaret olunarak, Allah'ı kendilerinden daha dûn bir mevkiye düşürmelerindeki saçmalık belirtilmiş olmaktadır. Blachere, bunların sonra ilave edildiğini söylemiyor, aksine bu metinlerin "eski" olduğunu tasrih ediyor. Diğer taraftan o, Tûr suresini nüzul bakımından 22. sıraya koyar. Necm suresi ise ona göre 30. sıradadır. Tûr suresinin 39. ayeti **"Demek oğullar sizin de kızlar O'nun öyle mi?"** *diyerek, aynı şekilde bir taraftan putların, bir taraftan puta tapanların hakirliklerini ortaya koymaktadır. Blachere'in dediği gibi: "Kur'an dişi tanrıları red delilini tekrar ele almıştır." Öyleyse, bu daha önce yapılmış iken, Necm suresinde de aynı kelâm içinde tekrar edilmiş iken, bu bâtıl tanrıların hak olduklarının, üstelik övülmelerinin manası kalır mı? Sonra gelen 26. ayet, Allah isteyip razı olmadıkça, meleklerin bile şefaatlerinin muteber olmayacağını bildiriyor. Yani putların şefaatlerinin asla mevcut olmadığını anlatmak istiyor. Bütün bunlar, müşriklere ait olan bu uydurma sözün, bu muhtevaya ne derece zıt olduğunu göstermeye kâfidir.*

Garânik meselesine sarılarak İslâm aleyhinde şüphe uyandırmaya çalışan müsteşrikler dürüst davranmamaktadırlar. Davransalar, İslâm incelemelerinde, müslümanların "bizim malımızdır" diye sahip çıktıkları hususları tetkik edip onlar

hakkında değerlendirme yapmaları gerekirdi. Onların "bu sabit değildir, bizim malımız değildir" dedikleri şeyleri ise, bir tarafa bırakmaları gerekirdi. Dürüstlük bunu gerektirir. Fakat onların çoğu, Buharî'*nin kitabı gibi müslümanların ittifakla kabul ettiği kitaptaki hadisleri kabul etmez de, tarihî usule, müslüman hadiscilerinin koydukları cerh ve tadil kaidelerine uymayan rastgele bir kitaba girmiş (mesela* el-Egânî *gibi bir edebiyat kitabında bulunan) rivayetleri hakkındaki hükümlerine esas alırlar. Fakat bu, onlar farkında olmaksızın İslâm'ın hakkaniyetine ayrı bir delil oluşturmaktadır. Çünkü böylece, onlar tarihen sabit kat'i nasslarda aleyhde kullanacak tutamak bulunmadığını tasdik etmiş olmaktadırlar."*

2770 ٤- وعن زيد بن ثابت رضى الله عنه قال: [قَرَأْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَالنَّجْمِ فَلَمْ يَسْجُدْ فِيهَا]. أخرجه الخمسة.

4. (2770)- *Zeyd İbnu Sâbit (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a Vennecmi suresini okudum, bunda secde etmedi."* [Buharî, Sücudu'l-Kur'ân 6; Müslim, Mesâcid 106, (577); Ebu Dâvud, Salât 329, (1404); Tirmizî, Salât 404, (576); Nesâî, İftitâh 50, (2, 160).]

AÇIKLAMA:

Bu bahsin baş kısmındaki açıklamada da belirtildiği üzere, secde gereken âyetler bahsi ihtilaflı bir mevzudur. Sadedinde olduğumuz rivayet, Necm suresinde secde olmadığını ifâde etmektedir. Mâlikîler bu rivayetle amel ederek *"Mufassal surelerde secde yoktur"* demişlerdir. *Ebu Sevr* gibi değerlendirenler de *"Necm suresinde secde yoktur"* demiştir. *İbnu Hacer: "Bu halde Necm suresinde secdenin terki, mutlak olarak o surede secdeyi terketmek manasına gelmez"* der ve ilave der: *"O sırada secdenin terkedilmiş olması, efendimizin abdestsiz olmasından veya vaktin mekruh vakitlerden biri olmasından ileri gelebilir. Bu, ihtimalden uzak değildir. Yahut okuyanın secde etmemiş olmasındandır. Mamafih, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), secdeyi terketmenin cevazını göstermek için de secde etmeyi terketmiş olabilir "der.*

Meseleye eğilen imamlar, bu sonuncu ihtimali en kuvvetli ihtimal olarak değerlendirirler. *Şâfii* bu hususta cezmeder, yani kesin kanaat beyan eder. Ona göre, *"Necm suresinde secde vâcib olsaydı bilahare de olsa secde etmeyi emrederdi."*

2771 ٥- وعن أبى سلمة عن أبى هريرة رضى الله عنه: [أَنَّهُ قَرَأَ سُورَةَ: إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ. فَسَجَدَ بِهَا، فَقُلْتُ يَا أَبَاهُرَيْرَةَ: أَلَمْ أَرَكَ تَسْجُدُ؟ قَالَ: لَوْ لَمْ أَرَ النَّبِىَّ ﷺ يَسْجُدُ لَمْ أَسْجُدْ]. أخرجه الستة إلا الترمذى.

5. (2771)- *Ebu Seleme, Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'den naklettiğine göre, Ebu Hüreyre İzâ's-Semâun-şakkat suresini okudu ve secde etti. Ben kendisine:*

"Ey Ebu Hüreyre seni secde eder görmüyor muyum!" dedim. Bana:

"Resulullah'ı secde eder görmemiş olsaydım ben de secde etmezdim!" cevabını verdi." [Buharî, Sücudu'l-Kur'an 7, 6, Ezan 100, 102; Müslim, Mesacid 107; Muvatta, Kur'ân 12, (1, 205); Ebu Dâvud, Salât 331, (1407); Nesâî, İftitâh 51, (2, 161).]

2772 ٦- وعنه رضى الله عنه قال: [سَجَدْنَا مَعَ النَّبِىِّ ﷺ فِى: إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ، وَاقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِى خَلَقَ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

6. (2772)- *Yine Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Biz Resulullah (aleyhissalâtu veâm)'la İzâ's-Semâun-şakkat suresinde ve İkra' bismi Rabbikellezi halaka suresinde secde ettik."* [Müslim, Mesacid 108, (578); Ebu Dâvud, Salât 331, (1407); Tirmizî, Salât 402, (573, 574); Nesâî, İftitâh 51, 52, (2, 161-162).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis de mufassal surelerde secde olduğuna delil olmaktadır. Bu surelerde secde etmek gereğine inanan *Ebu Dâvud*, hadis hakkında şu açıklamayı yapar: *"Ebu Hüreyre hicretin altıncı yılında Hayber Fethi'nde müslüman olduğuna göre, bu secde Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın son fiilidir."*

2773 ٧- وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [لَمْ يَسْجُدِ النَّبِىُّ ﷺ فِى شَىْءٍ مِنَ الْمُفَصَّلِ مُنْذُ تَحَوَّلَ إِلَى الْمَدِينَةِ]. أخرجه أبو داود.

7. (2773)- *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ): "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'ye (hicretle) geldiği günden beri mufassal surelerden hiç birinde secde etmemiştir" dedi."* [Ebu Dâvud, Salât 329, (1403).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, görüldüğü üzere, bir önceki *Ebu Hüreyre* hadisiyle müteârızdır. Ancak bunun zayıf, öncekinin sahih olduğu belirtilir. Üstelik *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) "mufasallarda Resulullah'la secde ettik"* buyuruyor, cezmediyor. *Ebu Hüreyre*'nin Ebu Dâvud tarafından da dikkat çekildiği üzere, altıncı hicri yılda İslâm'a girdiği gözönüne alınırsa *Resulullah*'ın mufassallarda secde ettiği kesinlik kazanır. *İbnu'l-Melek* der ki: *"Sahâbeden bir çoğu secde hususunda rivayette bulunmuştur, kabul hususunda isbat nefiyden evlâdır." Nevevî* de benzer mülahazalar beyanıyla önceki hadisin amelde esas olduğunu belirttikten başka: *"Bu hadiste mevzubahis olan secdeyi terk, "sebeplerden bir sebeple" olmuştur"* der.

2774 ٨- وعن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يَقُولُ فِى سُجُودِ الْقُرْآنِ بِاللَّيْلِ: سَجَدَ وَجْهِى لِلَّذِى خَلَقَهُ وَصَوَّرَهُ، وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ بِحَوْلِهِ وَقُوَّتِهِ]. أخرجه أصحاب السنن.

8. **(2774)**- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), geceleyin yaptığı tilavet secdelerinde şöyle derdi:* **"Yüzüm, kendisini yaratan (maddi ve manevi çeşitli cihazlarla teçhiz, tezyin ve) tasvir eden, ilahi güç ve kudretiyle onda işitme ve görme duyguları açan Zat'a secde etti."** [Ebu Dâvud, Salât 334, (1414); Tirmizî, Salât 407, (508); Nesâî, İftitah 71, (2, 222).]

AÇIKLAMA:

1- Burada "yüz"le zât kastedilmiştir, yani "yüzüm secde ediyor" demek "zâtım secde ediyor", "ben secde ediyorum" demektir. Yüz, çoğu kere kişiyi temsil eder. Sözgelimi yüzün ak olması şahsiyetin berî olması demektir.

2- *Aliyyu'l-Kârî*'nin de belirttiği üzere, tilâvet secdesinde okunacak tesbîh, namaz secdesinde okunan tesbîhtir, esah görüş budur. Ancak bazı âlimler, yine de **sübhâne Rabbena in kâne va'ade Rabbenâ le-mef'ûlâ** demenin müstehap olduğunu söylemişlerdir. Çünkü âyet-i kerime'de Cenâb-ı Hakk evliyalarından bahsederken: **"Yüzleri üzerine secdeye varırlar ve "Rabbimiz münezzehtir. Rabbimizin sözü şüphesiz yerine gelecektir" derler"** (İsra 107-108) diye haber vermektedir. Şu hâlde âyette gelen bu tesbîhin secde sırasında söylenmesi, bazılarınca müstehab addedilmiş olmaktadır.

Aliyyu'l-Kâri, mevzu ile ilgili olarak der ki: *"Secdelerde okunacak tesbihin, bu hususta sahîh rivayetlerde gelmiş olan tesbihlerin dışına çıkmaması uygun olur. Sözgelimi tilâvet secdesi namazda yapılacak ise, namaz secdesinde okunan tesbih okunmalıdır, namaz farz namazsa* **Sübhâne rabbiye'l-a'lâ** *demeli, veya nafile bir namazsa, secdede söylenmesi hususunda rivayetlerde gelmiş olan bir tesbîh okunmalı, "secede vechî"* gibi, *"Allahümme Üktüb lî..."* gibi[15]. *Tilâvet secdesi namaz dışında ise, bu hususta gelen tesbihlerden herhangi biri okunabilir."*

2775 ٩- زاد فى رواية الترمذى عن ابن عباس رضى اللّه عنهما فقال: [جَاءَ رَجُلٌ، فَقَالَ: يَارَسُولَ اللّهِ رَأَيْتُنِى اللَّيْلَةَ وَأَنَا نَائِمٌ كَأَنِّى أُصَلِّى خَلْفَ شَجَرَةٍ

(15) Bu secde tesbihi, müteakip rivayette gelecektir.

فَسَجَدْتُ فَسَجَدَتِ الشَّجَرَةُ لِسُجُودِى، فَسَمِعْتُهَا تَقُولُ: اللَّهُمَّ اكْتُبْ لِى بِهَا أَجْراً، وَحُطَّ عَنِّى بِهَا وِزْراً، وَاجْعَلْهَا لِى عِنْدَكَ ذُخْراً، وَتَقَبَّلْهَا مِنِّى كَمَا تَقَبَّلْتَهَا مِنْ عَبْدِكَ دَاوُدَ. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: فَسَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قَرَأَ السَّجْدَةَ، فَقَالَ فِيهَا مِثْلَ مَا أَخْبَرَهُ الرَّجُلُ عَنْ قَوْلِ الشَّجَرَةِ.]

9. (2775)- Tirmizî'nin *İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'dan yaptığı bir rivayette şu ziyade gelmiştir: İbnu Abbâs der ki: "Bir adam gelerek dedi ki, "Ey Allah'ın Resûlü! gece uyurken rüyamda kendimi gördüm. Sanki ben bir ağacın arkasında secde yapıyorum. Ben secde yaptım, secdem üzerine ağaç da secde yaptı. Onun şöyle söylediğini işittim: " Allah'ım, secdem sebebiyle bana sevab yaz, onun hürmetine günahımı dök, onu senin nezdinde bana azık yap. Kulun Dâvud'dan kabul ettiğin gibi, onu benden kabul et."*

İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) der ki: "Bundan sonra, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın secde âyeti okuduğunu, (tilavet secdesi sırasında) o adamın kendisine, ağacın sözü olarak haber verdiği duanın aynısıyla dua ettiğini işittim." [Tirmizî, Da'avât 33, (3420).]

AÇIKLAMA:

Tilavet secdesiyle ilgili olarak dokuz rivayet kaydedilmiş oldu. Bazılarıyla ilgili açıklamalar sunduk. Ayrıca bahse girerken kaydettiğimiz uzunca açıklamada derli toplu bilgiler kaydettik. Burada mevzuyu bir kere daha özetleyeceğiz:

★ Tilâvet secdesi Kur'ân-ı Kerim'de secde etmeye irşad eden bâzı âyetler okuyunca veya dinleyince veya okuyan imama uyulunca yapılan bir secdedir, rükûu, kuûdu yoktur.

★ Âlimler tilavet secdesinin meşrû olduğunda icma ederlerse de vücûbunda ihtilâf ederler:

★★ Cumhur sünnet olduğuna hükmeder.

★★ *Ebu Hanîfe, "vâcibtir fakat farz değildir"* der.

★ (Cumhura göre), bu secde âyetini okuyana sünnettir, okuyan secde ederse dinleyene de sünnettir. *"Okuyan secde etmese de dinleyene sünnettir"* diyen de olmuştur.

★ Secde yerleri de ihtilâflıdır:

★★ *Şâfi'î*'ye göre mufassal dışındaki âyetlerde secde edilir. Böylece onbir yerde secde edilir.

★★ *Hanefîlere* göre ondört yerde secde edilir. Hanefîler, Hacc sûresinde bir secde kabûl ederler, ancak Sâd sûresinde de secde yaparlar.

★★ *Ahmed İbnu Hanbel (rahimehullah)* ve bir grup âlim: *''Onbeş yerde secde var''* derler ve hem Hacc sûresindeki iki secdeyi hem de Sâd sûresindeki bir secdeyi kabûl ederler.

★ Namazda aranan temizlik vb. gibi şartların bunda da aranıp aranmıyacağında da ihtilâf edilir. Bir cemâat, bunların aranmasını şart koşar, bir grup da şart koşmaz. Buharî'nin bir rivâyeti *İbnu Ömer*'in abdestsiz secde ettiğini kaydetmiştir.

★ Tilavet secdesi yapılırken, namaz secdesinde okunan tesbîhin okunması esastır. Sünnette gelen (me'sûr) tesbîhlerden biri de okunabilir.

ŞÜKÜR SECDESİ

[redacted] ١- عن أبي بكرة رضى اللّه عنه قال: [كَانَ رسولُ اللّهِ ﷺ إِذَا جَاءَهُ أَمْرٌ بِسُرُورٍ أَوْ يُسَرُّ بِهِ خَرَّ سَاجِداً شَاكِراً لِلّهِ تَعَالَى]. أخرجه أبو داود والترمذى.

1. **(2776)**- *Hz. Ebu Bekre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) sürûrlu bir hâdiseyle veya sürûr veren bir hâdiseyle karşılaşınca Allah'a şükretmek üzere secde ederdi."* [Ebu Dâvud, Cihâd 174, (2774); Tirmizî, Siyer 25, (1578); İbnu Mâce, İkâmet 192, (1394).]

[redacted] ٢- وعن سعد بن أبى وقاص رضى اللّه عنه قال: [خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ مِنَ مَكَّةَ نُرِيدُ الْمَدِينَةَ، فَلَمَّا كُنَّا بِبَعْضِ الطَّرِيقِ رَفَعَ يَدَيْهِ فَدَعَا اللّهَ وَخَرَّ سَاجِداً، ثُمَّ مَكَثَ طَوِيلاً، ثُمَّ قَامَ فَرَفَعَ يَدَيْهِ سَاعَةً، ثُمَّ خَرَّ سَاجِداً فَفَعَلَ ذٰلِكَ ثَلاثاً، ثُمَّ قَالَ: إِنِّى سَأَلْتُ رَبِّى وَشَفَعْتُ لأُمَّتِى فَأَعْطَانِى ثُلُثَ أُمَّتِى فَخَرَرْتُ لِرَبِّى سَاجِداً شُكْراً، ثُمَّ رَفَعْتُ رَأْسِى، فَسَأَلْتُ رَبِّى لأُمَّتِى فَأَعْطَانِى ثُلُثَ أُمَّتِى فَخَرَرْتُ لِرَبِّى سَاجِداً شُكْراً. ثُمَّ رَفَعْتُ رَأْسِى فَسَأَلْتُ رَبِّى لأُمَّتِى فَأَعْطَانِى الثُّلُثَ الآخَرَ فَخَرَرْتُ لِرَبِّى سَاجِداً شُكْراً]. أخرجه أبو داود.

2. **(2777)**- *Sa'd İbnu Ebî Vakkâs (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resuullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte Mekke'den çıktık, Medîne'ye gitmeyi arzu ediyorduk. Yolun bir yerine (Azvera'ya)* [16] *ulaşınca, aleyhissalatu vesselam ellerini kaldırıp Allah'a dua etti ve secdeye kapandı. Uzun müddet öyle kaldı. Sonra kalkıp yeniden ellerini kaldırdı, bir müddet (öyle kaldı). Sonra tekrar secdeye kapandı. Bu şekilde üç kere secde yaptı. Sonra dedi ki:* **"Ben Rabbimden talepte bulundum ve ümmetime şefaat ettim. Rabbim, ümmetimin üçte birini ba-**

(16) Ebu Dâvud'un rivâyetinde bu mevki Azvera diye açıklanır. Burası Cuhfe tepesi olup üzerinden Mekke-Medine yolunun geçtiği, Mekke'ye yakın bir yer olduğu belirtilir.

na verdi. Ben de Rabbim için şükür secdesine kapandım. Sonra başımı yerden kaldırıp, ümmetim lehinde tekrar (mağrifet için) talepte bulundum; bana ümmetimin üçte birini daha verdi, ben de Rabbime şükür secdesinde bulundum. Sonra başımı kaldırdım ümmetim için tekrar talepte bulundum, bana ümmetimin son üçte birini de verdi, ben de Rabbime şükür secdesine kapandım." [Ebu Dâvud, Cihad 174, (2775).]

AÇIKLAMA:

1- İslâm dîninde, bir nîmete kavuşma veya bir musîbetten kurtulma anlarında, Cenâb-ı Hakk'a şükür ifâde etmek için tekbir olarak secdeye varıp secdede mûtad namaz tesbihiyle tesbih okuduktan sonra tekbir getirerek kalkmaktan ibaret secde yapılması meşrû kılınmıştır. Bu, yukarıda kaydedilen hadîslerden de anlaşılacağı üzere sünnetle sâbit bir ibâdettir. Ashabtan birçoğunun şükür secdesi yaptığına dair rivâyetler gelmiştir. *Ebu Cehl*'in başı kesilip getirilince Efendimizin beş kere secde yaptığı rivayet edilir.

2- Sübülü's-Selâm'da belirtildiği üzere, *İmam Ahmed ve Şâfi'î* hazretleri, şükür secdesinin meşrûiyyetine kaildirler. *İmam Mâlik* bu meselede muhalif kalmıştır. *Ebu Hanîfe* hazretlerinin *"bunda kerahet yok, mendub da değil"* dediği rivâyet edilmiştir.

3- Şükür secdesinde temizlik şart mıdır? ihtilaflıdır. Namaza kıyasla "şarttır" denildiği gibi, "şart değildir" de denmiştir. Bu ikinci hüküm esahh kabul edilmiştir.

4- Neylü'l-Evtâr'da şükür secdesiyle ilgili hadîslerde tekbir getirileceğine dâir delil olmadığına dikkat çekilir. Tebük seferine mâzereti olmadığı halde katılmadığı için cezalandırılan *Ka'b İbnu Mâlik (radıyallahu anh)*'in affıyla ilgili âyetin nüzul haberi geldiği zaman, şükür secdesi yapmış olması [17] bunun ashâb arasında şâyi bir âdet olduğunu ifâde eder. *Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh)*'e de *Müseylime*'nin öldürülme haberi gelince şükür secdesine kapanmıştır. *Hz. Ali (radıyallahu anh)* de Hâricilerden *zü's-Südeyye*'yi *Nehrevân*'da öldürülmüş görünce secde etmiştir [18].

5- İkinci rivâyette *Resulullah*'a her defasında ümmetinin üçte birinin bağışlandığı, üç duasının sonunda ümmetinin tamamının *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'in şefaatine mazhar kılındığı ifade edilmektedir. *Aliyyu'l-Kari*'nin Mirkât'da kaydına göre, *Türbüştî*, hadisi şu mânâda yorumlar: *Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in ümmeti önceki ümmetler gibi değildir, günahı miktarınca yandık-*

(17) Bu hadise 654. hadiste geçmiştir, (4, 19).

(18) *Hz. Ali*, daha Haricîler çıkmazdan önce, arkadaşlarına dinden çarçabuk çıkacak bir cemaatin çıkacağını, onların delilinin içlerinde birinin çolak olacağını söylemişti. Bunu çok kereler, ashabı ondan dinlemişti. Nehravân'a Haricilerle savaşmak üzere çıkınca bu çolağın aranmasını söyledi. Bidayette "yok, bulamadık" diyenlere *Hz. Ali: "Vallahi o, bunların arasında, Vallahi ben yalan söylemiyorum, bana da yalan söylenmedi"* diyordu. Nihayet nehrin kenarında elli kadar maktul arasında, aranan çolak bulunur. Kolunda kadın memesi iriliğinde bir et topağı görülür. *Hz. Ali "Allahuekber" Ne yalan söyledim ne de bana yalan söylendi"* der ve Resulullah'ın bunu haber verdiğini tekrar açıklar.

tan sonra cehennemden çıkacaktır. Muhammed ümmetine ebedî cehennem yoktur. Eski ümmetlerden azaba uğrayanların azabları ebedi kılınmıştır. Onlardan pekçoğu, peygamberlerine isyanları sebebiyle Allah'ın lânetine uğramış, şefaatten mahrum kalmışlardır. Bu ümmetin âsîlerinden cezalandırılanlar, günahlarından temizlenmiş olurlar. Şehâdet üzere (îmanla) ölenler, isyânı sebebiyle azâba mâruz kalsa da ateşten çıkarılacaklardır, *Resulullah*'ın şefaati onlara da ulaşacaktır, kebâir işlemiş olsalar bile. Cenâb-ı Hakk, bu ümmetin peygamberinin makamının yüceliğine ikram olarak müslümanları bazı imtiyazlarla mümtaz kılmıştır; bu cümleden olarak, içlerinden geçen vesveseleri, konuşmadıkları veya yapmadıkları müddetce affedecektir.

6- Hadîs, ayrıca, hakkında rivâyet gelen hususlar dışında dua ederken ellerin kaldırılması gerektiğine delildir.

ALTINCI BAB
CEMAAT NAMAZI

(Bu babta beş fasıl vardır)



BİRİNCİ FASIL

CEMAAT NAMAZININ FAZİLETİ



İKİNCİ FASIL

VÂCİB OLUŞU VE CEMAATE DEVAMIN GEREĞİ



ÜÇÜNCÜ FASIL

ÖZÜR SEBEBİYLE CEMAATİN TERKİ



DÖRDÜNCÜ FASIL

İMAMIN VASFI



BEŞİNCİ FASIL

ME'MUMLA İLGİLİ HÜKÜMLER,
SAFLARIN TERTİBİ,
İKTİDA ŞARTLARI
ME'MUMUN ÂDABI

BİRİNCİ FASIL

CEMAAT NAMAZININ FAZİLETİ

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Dînimiz cemaate çok ehemmiyet vermiş ve müslümanların cemaat ve birlik olmalarını teşvik etmiştir. Ümmetî birliğe ulaşmada en müessir vasıta namazdır. Günde beş vakit câmide birleşen müslümanlar, aralarında mevcut olan çeşitli farklılıkların ortaya çıkaracağı tefrikayı ortadan kaldırabileceklerdir. Tefrikaya götürecek farklılaklar neler olabilir?

★Dil farkı,

★Renk farkı,

★İktisadî farklılık,

★Mevki-makam farkı,

★Siyasî görüş farkı vs.

Günde beş vakit cami çatısında birleşen, cemaatleşen mü'minler, Resullerinin başkanlığı altında kaynaşacaklardır. Her mescide geliş, kimisi fıtrî, kimisi sûnî olan ve fakat başıboş bırakıldığı takdirde her biri tefrikaya, fitneye götürebilecek bu farklılıkları bir törpüleme ameliyesi, bir kaynaşma temrini (antrenman) ve bütünleşme cehdidir.

Bu sebeple *Resulullah* pek çok hadislerinde namazların cemaatle kılınmasını emretmiş, münferid kılmak için ruhsat istiyenlere sıkı şartlar altında ruhsat vermiştir. Sözgelimi iki gözü de kör olan âmâ *Abdullah İbnu Ummi Mektum* evinde kılma ruhsatı isteyince önce vermiş, sonra geri çağırıp ezanı işitip işitmediğini sormuş, işittiğini öğrenince ruhsatı kaldırmıştır. *Ebu Dâvud*'un bir rivayetinde: **"Üç kişinin bulunduğu bir köy veya kırda namaz cemaatle kılınmazsa şeytan onlara mutlaka galebe çalmıştır. Cemaate iyi tutun. Zira kurt, sürüden ayrılanı kapar"** buyrulmuştur.

Bu ve benzeri bazı nasslardan hareket eden bir kısım âlimler cemaate katılmanın farz-ı ayın olduğu hükmünü çıkarmışlardır. *Ebu Sevr*, âyetten de delil çıkarıp: *"Allah, Resulüne "korku namazı"nda bile cemaati emretmektedir, öylesi ağır şartlar altında bile terki için özür tanımazsa, emniyet halinde daha şiddetli bir vâcib olduğu anlaşılır"* der. [19] *Atâ İbnu Ebî Rebâh: "Hazerde ve köyde, ezanı işiten hiçbir mahluka namazı cemaatle kılmayı terketmeye ruhsat yoktur!"*

---

(19) *Ebu Sevr*'in kasdettiği âyet meâlen şöyledir: **"(Ey Muhammed)! Sen içlerinde olup da namazlarını kıldırdığın zaman, bir kısmı seninle beraber namaza dursun ve silahlarını da yanlarına alsınlar. Secdeyi yaptıktan sonra onlar arkanıza geçsinler, kılmayan öbür kısım gelsin, seninle beraber kılsınlar, tedbirli olsunlar, silahlarını alsın!"**

der. *Evzâî de: "Ezanı işitsin işitmesin, hiçbir evladın cum'a ve cemaatleri terk hususunda babasına itaat etmesi câiz değildir"* demiştir.

Şafiilerin çoğu namazı cemaatle kılmanın farz-ı kifaye olduğuna hükmeder.

Cemaat nedir? Hadisler namaz mevzuunda iki kişiyi bir cemaat olarak tavsif eder. Ancak cemaatın sayısı ne kadar fazla olursa o kadar makbuldür.

صَلاَةُ الرَّجُلِ مَعَ الرَّجُلِ أَزْكَى مِنْ صَلاَتِهِ وَحْدَهُ وَصَلاَتُهُ مَعَ الرَّجُلَيْنِ أَزْكَى مِنْ صَلاَتِهِ مَعَ الرَّجُلِ وَمَا كَثُرَ **"Bir kimsenin bir başkasıyla kıldığı namaz, tek başına kıldığından (sevapca) daha bereketlidir. İki kişi ile olan namazı da bir kişi ile beraber kıldığından daha bereketlidir. Beraber kılanlar ne kadar çok olursa Allah indinde o kadar makbuldür."**

Bir mescidde bir kere cemaat yapıldıktan sonra başka cemaat yapılamıyacağını söyleyenler olmuştur. Ancak Seleften gelen bazı örneklere müsteniden birçok âlim bu görüşe katılmaz. Buharî'nin kaydına göre, Tâbiînden *Esved İbnu Yezîd*, cemaati kaçırınca başka camiye giderek cemaat faziletinden istifadeye çalışmıştır. *Enes (radıyallahu anh)* bir seferinde, mescide geldiğinde cemaati kaçırdığını görür. Ezan okuyup, yanındaki yirmi kadar kendi yakınlarından gençle cemaat teşkil eder. *İbnu Mes'ud, Atâ*, bir kavle göre *Hasan Basrî, Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Rahuye, Mâlikilerden Eşheb*, camide ikinci, üçüncü cemaatin olabileceği kanaatindedirler.

Bir mescidde namaz kılındıktan sonra bir daha vakit namazı kılınmaz diyenler meyanında *Hz. Ömer*'in torunu *Sâlim İbnu Abdillah, Hz. Ebu Bekir*'in torunu *Kâsım İbnu Muhammed ve Ebu Kılabe*'nin ismi geçer. Metbu imamlardan *Mâlik, Leys, Abdullah İbnu'l-Mübârek, Süfyan-ı Sevrî, Evzâî, Ebu Hanîfe, Şâfi'i* de aynı görüştedirler.

Bunların müslümanlar arasındaki birliğin bozulmaması endişesiyle böyle fetva verdikleri belirtilir. Kûfe fukahası ile, bir rivayete göre *Mâlik*: *"Cemaati kaçıran kimse ister münferiden kılar, ister cemaat aramak niyetiyle diğer mescide gider"* demiştir. Ancak *İmam Mâlik, Mescid-i Haram*'la *Mescid-i Nebevî*'yi bu kaideden istisna eder. Çünkü onlarda münferiden kılınan namaz, faziletçe, başka mescidlerde cemaatle kılınanlardan üstündür.

2778 ١- عن أبي هريرة رضى الله عنه قال: [قَال رَسُولُ اللّهِ ﷺ: صَلاَةُ الرَّجُلِ فِي جَمَاعَةٍ تُضَعَّفُ عَلَى صَلاَتِهِ فِي بَيْتِهِ وَسُوقِهِ خَمْساً وَعِشْرِينَ ضِعْفاً، وَذٰلِكَ أَنَّهُ إذَا تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ، ثُمَّ خَرَجَ إلى الْمَسْجِدِ لاَ تُخْرِجُهُ إلاَّ الصَّلاَةُ لَمْ يَخْطُ خُطْوَةً إلاَّ رُفِعَتْ لَهُ بِهَا دَرَجَةٌ، وَحُطَّتْ بِهَا خَطِيئَةٌ، فَإذَا صَلَّى لَمْ تَزَلِ الْمَلاَئِكَةُ تُصَلِّي عَلَيْهِ مَا دَامَ فِي مُصَلاَّهُ: اللَّهُمَّ صَلِّ، اللَّهُمَّ ارْحَمْهُ. وَلاَ يَزَالُ أَحَدُكُمْ فِي صَلاَةٍ مَا انْتَظَرَ الصَّلاَةَ]. أخرجه الستة إلا النسائي، وهذا لفظ البخارى.

1. **(2778)**- *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Kişinin cemaatle kıldığı namazın sevabı evinde ve çarşıda (iş yerinde) kıldığı namazından yirmibeş kat fazladır. Şöyle ki, âbdest alınca güzel bir abdest alır, sonra mescide gider, evinden çıkarken sadece mescid gâyesiyle çıkmıştır. Bu sırada attığı her adım sebebiyle bir derece yükseltilir, bir günahı affedilir. Namazı kıldı mı, namazgâhında olduğu müddetçe melekler ona rahmet okumaya devam ederler ve şöyle derler:**

"Ey Rabbimiz buna rahmet et, merhamet buyur."

Sizden herkes, namaz beklediği müddetçe namaz kılıyor gibidir." [Buharî, Ezan 30, Cum'a 2; Müslim, Salât 272 (649); Ebu Dâvud, Salât 49, (559); Tirmizî, Salât 245, (330); İbnu Mâce, Mesacid 16, (788).]

2779 ٢- وفى أخرى للشيخين عن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: صَلاَةُ الْجَمَاعَةِ أَفْضَلُ مِنْ صَلاَةِ الْفَذِّ بِسَبْعٍ وَعِشْرِينَ دَرَجَةً].

«الْفَذُّ»: الفرد.

2. **(2779)**- Sahîheyn*'in İbnu Ömer (radıyallahu anh)*'den kaydettiği bir diğer rivayette şöyle denmiştir: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Cemâatle kılınan namaz, ayrı kılınan namazdan yirmiyedi derece üstündür."** [Buharî, Ezân 30, Müslim, Salât 272.]

2780 ٣- وعن أبى موسى رضى الله عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: أَعْظَمُ النَّاسِ أَجْراً فى الصَّلاَةِ أَبْعَدُهُمْ فَأَبْعَدُهُمْ مَمْشَى، وَالَّذِى يَنْتَظِرُ الصَّلاَةَ حَتَّى يُصَلِّيهَا مَعَ الإِمَامِ أَعْظَمُ أَجْراً مِنَ الَّذِى يصلّى ثُمَّ يَنَامُ]. أخرجه رزين. قلت: وهو فى صحيح البخارى والله أعلم.

3. **(2780)**- *Ebû Musâ (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Namazda en çok sevap alan kimse, en uzak olanlarıdır, yürüme yönüyle en uzaktan gelenler, imamla kılıncaya kadar namazı bekleyen kimse, hemen kılıp sonra da uyuyandan daha çok sevaba mazhardır."** [Rezin ilavesidir. Derim ki bu rivayet *Buharî'nin* Sahih'inde mevcuttur. (Buharî, Ezan 31).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namazları cemaatle kılmaya teşvik sadedinde beyan buyurduğu en mühim hadislerden üç tanesi kaydedilmiş durumda: Cemaatle kılınan namaz ayrı kılınandan 25 veya 27 kat fazla sevaba vesîle olmaktadır. Câmiye gitmek için ne kadar fazla yol katedilirse sevab da o nisbette artmaktadır. Namaza gitmek için atılan her adım, sayıya girmekte, manevi kazanca vesile olmaktadır.

2- YİRMİBEŞ Mİ, YİRMİYEDİ Mİ?

Cemaat sevabı, rivayetlerin bir kısmında 25, bir kısmında 27 kat fazla olacağı ifâde edilmiştir. *İbnu Hacer* bu teâruzu, tercih yoluyla gidermenin mümkün olmadığını, her iki rivayetin de sahih senetlere dayandığını belirtir; bunları muhtelif şekillerde cem'etme imkânını gösterir.

★ "Azı zikretmek çoğu nefyetmez." Bu, kesin sayı mefhumuna itibar etmeyenlerin sözüdür. Ve *Şâfi'î*'nin ashabından bazıları bu görüştedir, bizzat *Şafi'î hazretlerinin* naşşı olarak da rivayet edilmiştir.

★ Belki de *Resulullah* 25 diye îlan etti, fakat sonradan Cenâb-ı Hakk, cemaatteki faziletin daha da fazla olduğunu bildirdi, bunun üzerine aleyhissalatu vesselam 27 olarak haber verdi. Bu görüşe "hangisinin önce söylendiğini belirten açıklama gerekir" diye îtiraz edilmiştir. Keza bu görüşe, "fezâile neshin girmesi ihtilaflı bir husustur" diye de itiraz edilmiştir.

★ Fark, mescidin uzaklık ve yakınlığına göredir.

★ Fark, musallinin halinden ileri gelir: İlimde ileri olması veya huşûda ileri olması gibi.

★ Fark cemaatin mescidde veya başka yerde yapılmasından ileri gelir.

★ Fark, namazı bekleyenle beklemeyen arasındadır.

★ Fark, cemaatin tamamına veya bir kısmına yetişmekten ileri gelir.

★ Fark cemaate katılanların azlığı veya çokluğuyladır.

★ Yirmiyedi, sabah ve yatsı namazlarına hastır (Bazıları sabah ve ikindiye hastır demiştir). Yirmibeş, diğer namazlara hastır.

★ Yirmiyedi, cehrî namazlara hastır, yirmibeş, sırrî namazlara hastır.

İbnu Hacer, bu sonuncu görüşe "en muvafık görüş" der. Müteakiben kaydedeceğimiz açıklamasıyla sanki bunu isbat eder.

3- CEMAATİN FAZİLETİ NERDEN GELİYOR?

Hadislerde cemaatle kılınan namazın faziletiyle ilgili olarak zikredilen sayının hikmeti nedir? Bazı alimler bu hususta kesin konuşmaktan kaçınırlar. *"Bu reyle anlaşılmaz. Onun mercii, insan aklının hakikatini tam olarak idraktan âciz kaldığı nübüvvet ilmine girer"* derler. Ancak, yine de: *"Bunun gâyesi müslümanların, meleklerin safları gibi saflar halinde toplanmalarıdır, imama iktidadır, İslâm'ın şiarını izhardır"* gibi açıklamalardan da geri durulmamıştır. Bu meselede cesur davranan *İbnu Hacer*, cemaatle kılınan namazın sevabının münferid kılınan namaza nisbetle yirmibeş kat artışının sebebini, cemaate katılmaktan hâsıl olan yirmibeş ayrı faziletle izâh eder ve bu faziletleri bir bir sayar. Cemaatle kılınan namazın kadrini anlamamıza yardımcı olacağı ümidiyle aynen kaydediyoruz. Kaydedilen her husûs, rivayetlerden alınmadır. Bu sebeple açıklama fevkalade isâbetlidir:

"1- Namazı cemaatle kılma niyetiyle müezzine icabet etmek.

2- Vaktin evvelinde, erkenden gitmek.

3- Sükûnetle mescide yürümek.

4- Mescide dua ederek girmek.

5- Girince tahiyyetü'l-mescid namazı kılmak (Hanefilerde sünnetler bunun yerini tutar).

6- Cemaati beklemek.

7- Meleklerin, musalli için rahmet duaları ve istiğfarları.

8- Meleklerin musalli lehine şehadetleri.

9- İkâmete icabet.

10- İkâmet sırasında kaçtığı için şeytandan selâmette kalmak.

11- İmamın iftitah tekbirini bekleyerek durmak veya imamı hangi halde bulduysa hemen dâhil olmak.

12- İmamın iftitah tekbirine yetişmek.

13- Safların düzeltilip, aradaki açıklıkların giderilmesi.

14- İmam semi'allahu lî-men hamideh deyince ona (Rabbenâ ve leke'l-hamd diyerek) cevap vermek.

15- Umumiyetle sehivden emniyette kalmak ve hata hâlinde imamın, tesbîh veya açma (feth) yoluyla uyarılması.

16- Münferid kılanı meşgul eden birçok şeyden uzak kalarak huşûya kavuşma.

17- Daha düzgün bir kıyafette olmak.

18- Meleklerin kanatlarıyla kuşatması.

19- Kıraatın güzelleşmesi ve namazın erkân ve âdâbının öğrenilmesi antrenmanı. (Cemaate gitmekle bunlar hâsıl olur.)

20- İslâm'ın mühim bir şiarını izhar etmek.

21- İbâdet için toplanmada şeytanın burnunun sürtülmesi, kulluğa boyun eğme, tembelin gayrete gelmesi vardır.

22- Münafıklara has bir sıfattan ve "namazı terketti" şeklinde, hakkında düşülecek bir sûizandan selamet bulmak (uzakta kalmak).

23- İmamın selamına mukabele.

24- Zikir ve dua için teşkil edilen cemaatten ve kâmillerin bereketinin nâkıslara sirayetinden istifade.

25- Komşular arasında ülfet ve kaynaşma nizamının kurulması ve namaz vakitlerine dayanışma husûlü."

Bu yirmibeş hasletten her biri hakkında hadislerde ya bir emir, ya bir teşvik gelmiştir. Geriye kalan iki haslet de cehrî namazlarla ilgidir:

"1- İmam okurken susup dinlemek.

2- İmam (Fatiha'yı okuyup velâ'd-dallin deyince meleklerin "âmin"ine tevafuk etmek maksadıyla âmin demektir. Böylece, yirmiyedinin cehrî namazla ilgili olduğu görüşü tereccüh eder (üstünlük kazanır)."

4- CEMAAT CAMİDE Mİ OLMALIDIR?

İbnu Hacer yukarıda sunduğumuz açıklamayı yaptıktan sonra şu neticeye dikkat çeker: *"Zikrettiğimiz hasletler'in muktezası şudur: "Cemaat için vadedilen*

sevap katlanması, kanaatimce mescit cemaatine mahsustur, bunu az ileride açıklayacağım. Mescid cemaatine münhasır olmayıp evlerde yapılan cemaatlere de şâmil olma takdirinde (çıkacak pürüzün halli mümkündür. Şöyle ki) bu durumda zikrettiklerimden üç tanesi düşer: Yürümek, girmek, tahiyyetu'l-mescid namazı. Bu takdirde düşen bu üç şeyin boşluğunu, zikrettiklerimiz içinde birbirine yakın olduğu için bir maddede gösterdiğimiz bazı hasletleri ikiye ayırmakla doldurmamız mümkündür. Nitekim son iki haslet, söylediğimiz gibidir. Çünkü, zikir ve dua için bir araya gelme menfaati ile kâmil olanların bereketinden nâkıs olanlara sirayet etmesi, fayda itibariyle aynı şey değildir). Keza komşular arasında ülfet ve kaynaşma nizâmını te'sis menfaati ile, dayanışmadan hâsıl olacak menfaat bir değildir. Aynı şekilde imama uyanların umumiyetler sehivden sâlim olma faidesi ile, imam hata yaptığı takdirde uyarılmasından hâsıl olacak faide de bir değildir. Şu halde bu üç hasleti, zikrettiğimiz üç haslete bedel koyabiliriz. Böylece matlub (mescîdden başka yerde teşkîl edilecek cemaat için de) hâsıl olur.''

İbnu Hacer, hadiste cemaat için vaadedilen yirmibeş kat sevabın câmi dışında teşkil edilen cemaatler için de mevzubahis olma ihtimaline binaen yukarıda kaydedilen açıklamanın ortaya çıkaracağı işkâli böylece bertaraf eder. Ancak onun asıl kanaati, camide teşkil edilen cemaatle, başka yerlerde teşkil edilen cemaatin aynı olmayacağı istikametindedir. Bu kanaatini, sadedinde olduğumuz bahsin birinci hadisini (2778) açıklarken ortaya koyar. Hadiste geçen: **''Kişinin cemaatle kıldığı namazın sevabı, evinde ve çarşıda (iş yerinde) kıldığı namazından yirmibeş kat fazladır''** cümlesini şöyle anlar: Bu ifâdenin gereği şudur: *''Mescidde cemaatle kılınan namaz, sevabca evde ve çarşıda cemaatle ve ayrı kılınan namazı geçer.''* Bu hükme *İbnu Dâkîku'l-Îd*'in vardığını belirttikten sonra ondan nakle devam eder: *''Görünen şu ki, câmide teşkil edilen cemaatin mukabilinden kastedilen şey, cami dışında münferiden kılınan namazdır. Ancak hadisin hükmü galib duruma bakar. Çünkü normal olarak, mescidde cemaate katılamayan, namazını yalnız kılar. Bu yorumla, evde ve çarşıda kılınacak her iki namazı da aynı ayarda gören kimsenin düştüğü işkâl de bertaraf olur.''*

İbnu Hacer der ki: *''Hadisi zahirine hamletmekten, illa da evde ve çarşıda kılınan namazın eşit olacağı hükmüne ulaşmak gerekmez. Zira onların, mescidde kılınan namaz karşısında mefdûl (daha aşağı) olmada beraber olmaları, kendi aralarında da eşit olmalarını gerektirmez, biri diğerine karşı üstün olabilir. Aynı şekilde hadisin zâhirine hamlinden, evde veya çarşıda kılınacak namazın, münferid kılınacak namaza nazaran efdal olmayacağı manası da çıkmaz. Bilâkis zâhir o ki, sevabca mezkûr katlanma, mescidde kılınacak cemaate hastır ve evdeki namaz da çarşıda kılınacak namazdan mutlak olarak evlâdır, zira hadiste geldiği üzere, çarşılar şeytanların kaynaşma mahallidir. Dolayısıyla evde ve çarşıda cemaatle kılınacak namaz münferid kılınacak namazdan evladır.'' Said İbnu Man-*

sûr'un bir rivayetine göre, *Evs el-Meğâfirî, Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallahu anh)*'a: *"Bir kimse güzel bir abdest alıp sonra evinde namazını kılsa ne dersin?"* diye sorar.

"Güzeldir, hoşdur!" cevabını alınca tekrar sorar:

"Yakınlarının mescidinde kılarsa?"

"Onbeş kat sevaba ulaşır."

"Ya (umumî) cemaat mescidine kadar yürür orada namaz kılarsa?"

"Yirmibeş katı."

Bu örnekte de görüldüğü gibi, Sahabelerden gelen bazı rivayetler herkese açık umumi mescidler varken daha hususî daha dar sınırlı cemaatler teşkilini tafdil etmiyor; daha mütecânis, daha hususî mecsidlerde kılınan namazın cemaatle bile olsa, sevabca düşük olacağını ifade ediyor. *Suyûtî*, el-Hâvî li'l-Fetâva'da ülemânın, cema'ati böler gerekçesi ile, bir mahallede mescid varken, ihtiyaç olmadan ikinci bir mescid açmanın câiz olmadığına hükmettiğini belirtir. Şu halde teşriatımızın özü cemaatleşmeye, kaynaşmaya yöneliktir. Cemaatle kılınan namazın faziletce üstünlüğü, bu esprinin bir gereğidir.

5- HADİSTE NİÇİN "DERECE" KELİMESİ KULLANILMIŞ?

Cemaatle kılınan namazın, münferid kılınan namazdan üstünlüğü ifade edilirken, hadislerde دَرَجَةً (derece); ضِعْفاً (dı'f = kat), جُزْءاً (cüz) kısım; صَلاَةً = salat gibi farklı kelimelerin kullanıldığı görülür.

İbnu Hacer, bunun, zâhiren râvilerin tasarrufu olduğunu belirtir ve ifade sanatının gereği de olabileceğini söyler. Ancak çoğunlukla derece kelimesinin kullanılmış olmasını gözönüne alan *İbnu'l-Esîr*: *"(Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)) cüz, nasîb, haz vs. gibi kısım ifâde eden kelimeler yerine derece kelimesini kullanmıştır. Zira, yücelme ve yükselme cihetinden sevabı kasdetmiştir, çünkü bu (cemaatle namaz) şu şu kadar derece, diğerinin (münferid namazın) üstündedir. Çünkü dereceler, yukarı cihete doğrudur"* der. Bu ifâde *İbnu'l-Esîr*'in, hadisin aslında *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın derece kelimesini kullandığı, bunun dışındaki kelimelerin râvî tasarrufu olduğuna hükmettiğini gösterir. *İbnu Hacer, İbnu'l-Esîr*'in bu açıklaması için şunu söyler: *"Hadisin aslında farklı kelimelerin, bâhusus* (الْجُزْء) *cüz kelimesinin kullanılmış olmasını nefyi merduddur, kabul edilemez, zira bu sabittir; dı'f da öyledir."*

2781 ٤- وعن عثمان رضى الله عنه قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ: مَنْ صَلَّى الْعِشَاءَ فِى جَمَاعَةٍ فَكَأنَّمَا قَامَ نِصْفَ اللَّيْلِ، وَمَنْ صَلَّى الصُّبْحَ فِى جَمَاعَةٍ، فَكَأنَّمَا صَلَّى اللَّيْلَ كُلَّهُ] أخرجه مسلم ومالك، وأبو داود والترمذى.

4. **(2781)**- *Hz. Osman (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı işittim şöyle diyordu:*

"Kim yatsıyı bir cemaat içinde kılarsa sanki gecenin yarısını ihya etmiş gibi olur, kim de sabah namazını bir cemaat içinde kılarsa sanki gecenin tamamını namazla geçirmiş gibi olur." [Müslim, Mesâcid 260, (656); Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a 7, (1, 132); Ebu Dâvud, Salât 48, (555); Tirmizî, Salât 165, (221).]

AÇIKLAMA:

1- Bazı âlimler, bu hadisi zâhiri üzere anlamış ve *"yatsıyı cemaatle kılmanın fazileti, gecenin yarısında kılınacak nâfile ibadete denktir"* demiştir. Keza cemaatle kılınacak sabah namazının da faziletçe bütün gece boyu kılınacak nâfile namaza denk olduğu belirtilmiştir.

Bu yorum hadisin Müslim'deki veçhine uygundur. Ebu Dâvud'daki veçhine göre hadis şöyledir: **"Yatsıyı kim bir cemaat içinde kılarsa sanki gecenin yarısını ihya etmiş gibi olur. Kim de yatsıyı ve sabahı bir cemaat içinde kılarsa geceyi ihya etmiş gibi olur."**

Bazı âlimler manayı şöyle tercih etmiştir: *"Kim yatsıyı bir cemaat içerisinde kılarsa gecenin yarısını ihya etmiş gibi olur" ifadesinden maksad: "Kim yatsıyı bir cemaat içinde kılarsa elde edeceği sevab, yatsıyı cemaatle kılmadığı zaman, gece yarısına kadar namaz kılmakla kazanacağı sevaba müsâvidir"* demektir.

2- Cemaat kelimesi nekre gelmiştir. "Herhangi bir cemaat" demektir. Bu, "camideki cemaat" mânâsını taşıdığı gibi, "evdeki cemaat" manasını da taşıyabilir. Ancak, önceki açıklamamızda bu çeşit hadislerde öncelikle "cami cemaati"nin maksud olduğunu belirttik.

2782 ٥- وعن أبيّ بن كعب رضى اللّه عنه قال: [كَانَ رَجُلٌ لاَ أعْلَمُ أحَداً أبْعَدَ مِنْهُ مِنَ الْمَسْجِدِ، وَكَانَتْ لاَ تُخْطِئُهُ صَلاَةٌ، فَقِيلَ لَهُ: لَوْ اشْتَرَيْتَ حِمَاراً فَرَكِبْتَهُ فِي الظَّلْمَاءِ أوْ فِي الرَّمْضَاءِ؟ فَقَالَ: مَا يَسُرُّنِي أنَّ مَنْزِلِي إلَى جَنْبِ الْمَسْجِدِ، إنِّي أُرِيدُ أنْ يُكْتَبَ لِي مَمْشَاىَ إلَى الْمَسْجِدِ وَرُجُوعِي إلَى أهْلِي، فَقَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: قَدْ جَمَعَ اللّهُ تَعَالَى لَكَ ذلِكَ كُلَّهُ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

5. **(2782)**- *Ubey İbnu Ka'b (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Bir adam vardı. Mescide ondan daha uzakta oturan birini bilmiyordum. Namazları da hiç kaçırmıyordu. Kendisine:*

"Bir eşek alsan da karanlık veya sıcak zamanlarda binsen!" denilmişti, şu cevapta bulundu:

"Evimin mescide yakın olması beni memnun etmez. Ben mescide kadar yürümelerimin, sonra da aileme dönüşlerimin sevab olarak yazılmasını diliyorum."

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), (adamın bu sözünü işitince): **"Allah Teâla hazretleri bu isteklerinin hepsini yerine getirdi"** *buyurdu."* [Müslim, Mesâcid 278, (663); Ebu Dâvûd, Salât 49, (586).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), mescidden uzaklığı birçok hadislerinde ele almıştır. Bazı hadislerde ezanı işitmeye imkân tanımayacak kadar uzaklığı tasvib etmez ve bunu *"evin uğursuzlukları"* meyanında zikreder. Ancak sadedinde olduğumuz hadiste de görüldüğü üzere beş vakit mescide gelmeye mani olmayacak bir uzaklıkta oturmayı tasvib ve hatta takdir etmiştir. Mescide uzaklığı sebebiyle evlerini terkederek daha yakına gelmek isteyen *Benî Selime*'ye müsaade etmemiş, **"Attığınız adımların sevabını düşünmüyor musunuz?"** demiştir.[20]

(20) Mescidlerle ilgili daha geniş bilgiyi kitabımızın Mescid bölümünde bulacaksınız (5504-5525).

İKİNCİ FASIL

CEMAATİN VÜCUBU VE CEMAATE DEVAM

2783 ١- عن أبي هريرة رضى اللّه عنه قال: [أَتَى رَسُولَ اللّهِ ﷺ رَجُلٌ أَعْمَى، فَقَالَ: يَارَسُولَ اللّهِ إِنَّهُ لَيْسَ لِي قَائِدٌ يَقُودُنِي إِلى الْمَسْجِدِ، وَسَأَلَ رَسُولَ اللّهِ ﷺ أَنْ يُرَخِّصَ لَهُ، فَلَمَّا وَلَّى دَعَاهُ ﷺ فَقَالَ لَهُ: هَلْ تَسْمَعُ النِّدَاءَ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: فَأَجِبْ]. أخرجه مسلم والنسائى.

1. **(2783)**- *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a âmâ bir zât gelerek:*

"Ey Allah'ın Resulü! Beni mescide kadar getirecek bir rehberim yok!" diyerek Aleyhissalâtu vesselam'dan [namazı evinde kılmak için] ruhsat istedi. [O da izin verdi.] Adam geri dönünce, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) onu çağırtarak:

"Ezanı işitiyor musun?" *diye sordu. Adam: "Evet!" deyince:*

"Öyleyse icabet et" *dedi (ve evde kılmaya izin vermedi)."* [Müslim, Mesâcid 255, (653); Nesâî, İmâmet 50, (2, 109); Ebu Dâvud, Salât 47, (552).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisin, gerek Müslim'deki ve gerekse Nesâî'deki aslında bazı ziyâdeler var, onları köşeli parantezle tercümede gösterdik.

2- *Nevevî* der ki: "Bu hadiste "cemaat farz-ı ayndır" diyenlere delil mevcuttur. Ancak cumhur bu iddiaya: *"Adam, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan "namazı evinde kıldığı halde özrü sebebiyle cemaat sevabını da kazanmasına ruhsat var mı? diye sormuştur"* şeklinde te'vil ederek cevap vermiştir. Çünkü bilindiği üzere, özür sebebiyle cemaate gelme gereğinin sâkıt olduğu hususunda icma var. Ancak aleyhissalatu vesselam'ın önce ruhsat verip sonra bu ruhsatı kaldırması, o anda gelmiş olan yeni bir vahiy sebebiyle olabilir veya *Resulullah*'ın ictihadından rücu etmesinden de ileri gelebilir. Zira, ülemânın ekseriyetine göre peygamberler hakkında ictihâd câizdir. Öyle ise önce ona ruhsat verdi ve -gerek özrü sebebiyle ve gerekse cemaatin, başkasının gelmesiyle ifa edilen bir farz-ı kifaye olması sebebiyle, ya da her iki sebepten dolayı- "cemaate gelmek sana vacib değil"

demek istedi, sonra onun hakkında efdal olana -farz değil, mendub mânâsında- hükmederek: "Senin için efdal ve sevab yönüyle daha büyük olanı, müezzine icâbet ederek cemaate gelmendir" demek kasdıyla: "Öyleyse icabet et!" buyurmuştur.

3- Hadiste zikri geçen âmâ *Abdullah İbnu Ümmi Mektûm*'dur. Bu hûsus, Ebu Dâvud'un rivayetinde sarîh olarak gelmiştir.

Yeri gelmişken, âmâ olan *Abdullah İbnu Ummi Mektum*'la ilgili rivayetlerde gelen bazı farklılıkları belirtmede fayda umuyoruz. Bu bize cemaate devam meselesinin ehemmiyetini kavramamızda yardımcı olacaktır. *İbnu Hacer*'in nakline göre, *"Resulullah bir gün, yatsı namazında cemaate yönelerek:* **"Namaza gelmeyenlere gidip evlerini tepelerine yıkmayı arzu ettim"** der. *İbnu Ümmi Mektum*:

"Ey Allah'ın Resulü! Benim durumumu biliyorsun, benim rehberim de yok!" der.* Ahmed İbnu Hanbel*'deki rivayette şu ziyâde var: "Benimle mescid arasında ağaçlar, hurmalar var, her zaman rehber de bulamıyorum" der. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Ezanı işitiyor musun?" *diye sorar:*

"Evet!" deyince:

"Öyle ise cemaate gel!" *der ve ruhsat vermez." İbnu Hibbân*'ın rivayetinde, ezanı işittiğini öğrenince: **"Emekleyerek de olsa cemaate gel!"** dediği belirtilir.

İbnu Hacer* devam eder:*"Ülemâ bunu Ümmü Mektum'a âmâ da olsa, tek başına yürümek zor değildi, nitekim birçok âmâlar öyledir* diye te'vil etmiştir. *İbnu Huzeyme ve bazı âlimler"Bütün namazlarda cemaate gelmek farzdır"* derken bu hadise dayandılar ve bunu, cemaat gelmeme hususunda ruhsata delalet eden başkaca rivayetlere tercih ettiler. Dediler ki: *"Zira ruhsat, sadece vâcib olan için mevzubahistir."

Ancak bu iddia, olduğu gibi kabul edilemez. *İbnu Dakîku'l-Îd* bunun arkasında başka bir durum görmüştür. O durumu, hadisin zahirine tutunup manayı kayıtlamak istemeyenlere uygular. Der ki *"Hadis muayyen, belli bir namaz hakkında varid olmuştur, böylece başka bir namaza değil sadece o namaza katılmanın vacib olduğuna delalet eder."*

***İbnu Dakîku'l-Îd*, hadislerde sabah namazı ile yatsı namazının üzerinde durulmuş olmasından hareketle, diğer namazların kazanç vs. meşguliyetleri ile kişinin dolu olduğu, mezkûr iki vaktin ise böyle olmadığı, hususan akşam namazının vaktin darlığından başka, evlere dönme ve akşam yemeğini yeme ve bilhassa oruçlular için iftar etme vakti olduğunu, halbuki sabah ve yatsı vakitlerinin böyle ol-**

madığını, bu namazlara gelmemek için mezmum olan tembellikten başka bir özür olmadığını belirtir. Ayrıca ilave eder ki, bu iki namazı cemaatle kılmaya devam etmede, komşular arasındaki ülfeti günün her iki ucunda tesis etme, biten günü taat üzere toplanarak kapama ve başlamakta olan yeni günü de taat için toplanarak başlatma durumları mevcuttur. Nitekim, *Ebu Hüreyre*'den *Aclân*'ın yaptığı Ahmed İbnu Hanbeldeki rivâyette, hadislerdeki tehdîd, mescide yakın olup da cemaate gelmeyenlere tahsis edilmiştir. Daha önce de kaydedilmiş olan yatsı ve sabah namazlarının başkalarına değil, münafıklara en ağır geldiğini beyan eden hadis bu te'vili te'yiîd eder.

2784 ٢ – وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ سَمِعَ الْمُنَادِىَ فَلَمْ يَمْنَعْهُ مِنِ اتِّبَاعِهِ عُذْرٌ لَمْ تُقْبَلْ مِنْهُ الصَّلاَةُ الَّتِى صَلاَّهَا. قِيلَ: وَمَا الْعُذْرُ؟ قَالَ: خَوْفٌ، أَوْ مَرَضٌ] أخرجه أبو داود.

2. **(2784)**- *İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Kim, müezzini işitir ve kendini engelleyen bir özrü olmadığı halde cemaate katılmazsa, kıldığı namaz (kâmil bir sevapla) kabul edilmez."**

"(Ey Allah'ın Resulü!) denildi, meşru özür nedir?"

"Korku veya hastalıktır!" *buyurdu.."* [Ebu Dâvud, Salât 47 (551).]

AÇIKLAMA:

Hadisin zâhiri, cemaatin farz olduğu, namazın sıhhatinin şartlarından biri olduğu hükmünü ifade eder. Ancak, daha önce de belirttiğimiz gibi cumhur-u ülemâ, bu mevzuda gelen bütün nassları değerlendirerek, namazın sıhhati için cemaatin şart olmadığına hükmetmiştir. Nitekim cemaat bahsinin ilk hadisinde de (2778) münferid kılınan namazın -sevabca öbüründen yirmibeş (veya yirmiyedi) defa düşük de olsa- namaz olarak makbûl olduğu ifade edilmiştir. Âlimler bu hadisteki makbûliyeti, kemâle hamlederek *kâmil bir makbuliyete mazhar olmaz* diye değerlendirirler. Biz bu manayı parantez içerisinde belirttik.

2785 ٣ – وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: أَثْقَلُ صَلاَةٍ عَلَى الْمُنَافِقِينَ صَلاَةُ الْعِشَاءِ، وَصَلاَةُ الْفَجْرِ، وَلَوْ يَعْلَمُونَ مَا فِيهِمَا لأَتَوْهُمَا وَلَوْ حَبْواً وَلَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ آمُرَ بِالصَّلاَةِ فَتُقَامَ، ثُمَّ آمُرَ رَجُلاً يُصَلِّى بِالنَّاسِ، ثُمَّ أَنْطَلِقُ مَعِى بِرِجَالٍ مَعَهُمْ حِزَمٌ مِنْ حَطَبٍ إِلَى قَوْمٍ لاَ يَشْهَدُونَ الصَّلاَةَ فَأُحَرِّقُ

عَلَيْهِمْ بُيُوتَهُمْ]. أخرجه الستة.

«اَلْحَبْوُ» المشى على الأيدى والركب.

3. (2785)- *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Münafıklara en ağır gelen namaz yatsı namazıyla sabah namazıdır. Eğer bu iki namazdaki hayrın ne olduğunu bilselerdi, emekleyerek de olsa onları kılmaya gelirlerdi. [Nefsimi kudret eliyle tutan Zât'a kasem olsun!] Ezan okutup namaza başlamayı, sonra halkın namazını kıldırması için yerime birini bırakmayı, sonra da beraberlerinde odun desteleri olan bir grup erkekle namaza gelmeyenlere gitmeyi ve evlerini üzerlerine yıkmayı düşündüm."** [Buharî, Ezân 29, Husûmât 5, Ahkâm 52; Müslim, Mesâcid 252, (651); Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a 3, (1, 129-130); Ebu Dâvud, Salât 47, (548, 549); Tirmizî, Salât 162, (217); Nesâî, İmâmet 49, (2, 107).]

AÇIKLAMA:

1- Buna benzer bir rivayetin sonunda şöyle bir ziyade var: **"... Muktedir olduğu halde namaza gelmeyenin üzerine evini yıkayım."**

2- Hadis muhtelif vecihlerden farklı ziyadelerle gelmiştir. Bazı vechinde namaza gelmeyenlerin evini yakma arzusunu kasemle ifade eder. Tercümede bu kaseme köşeli parantez içerisinde yer verdik..

3- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, cemaat kaçkını münafıkları aşağılayıcı ifadelere de yer vermiştir. Nitekim hadisin bir vechinde şöyle buyurur: **"... Onlardan herhangi biri, mescidde biraz etlice bir kemik bulacağını bilseydi mutlaka cemaate gelirdi."**

4- Bazı âlimler, bu hadîsten hareketle cemaatin farz-ı ayn olduğu hükmüne varmışlardır. Derlerki: *"Eğer cemaat sünnet olsaydı, onu terkeden kimse yakılmakla tehdid edilmezdi. Farz-i kifaye olsaydı Resulullah'la kılanlar onların yerine bunu eda etmiş olurlardı." Atâ, Evzai, Ahmed, Şâfi'î*, muhaddislerden *Ebu Sevr, İbnu Huzeyme, İbnu'l-Münzir, İbnu Hibbân* gibi bir grup bu görüştedirler. Bunları destekleyen bir görüşü *Buharî, Hasan Basrî*'den kaydeder: **"Bir kimseyi annesi, şefkat duygusuyla cemaatle yatsı namazı kılmaktan menedecek olsa, ona itaat etmez."**

Bu hüküm cemaatin farz addedildiğinin ifâdesidir. Çünkü, ülemâ nafilelere giren yasaklamalarda anne-babaya itaat gerektiği, farzlarda gerekmediği prensibini koymuştur. Meselenin anlaşılması için, yine *Hasan Basrî* merhumdan *İbnu Hacer*'in kaydettiği bir rivayeti koymada fayda umuyoruz:

"*Hasan Basrî'ye: "Nafile oruç tutan bir kimseye annesi orucunu açmasını emrederse?" diye sorulmuştu. "Orucunu açar, kendisine kaza da gerekmez. Bu kimse, hem oruç tutma, hem de anneye itaat etme sevabını kazanır" dedi. Bu sözü üzerine tekrar: "Annesi, yatsıyı cemaatle kılmaktan menederse?" diye soruldu da: "Bunu yasaklamaya hakkı yok, zira bu farzdır" cevabını verdi.*"

Cemaatın hükmü meselesinde ifrata kaçıp "namazın sıhhati için şart" olduğunu söyleyen de çıkmıştır. Fakat bu görüş rağbet bulmamıştır.

Şâfiî ve onun mütekaddim ashabı, *Hanefi ve Mâlikiler*den bir çok ülemâ, farz-ı kifaye demiştir. Geri kalanlar-ki ekseriyeti teşkîl ederler- *sünnet-i müekkede* olduğunu kâbul eder.

CEMAATE SÜNNET-İ MÜEKKEDE DİYENLERİN AÇIKLAMASI:

Sadedinde olduğumuz hadislerden, cemaatin farz olduğu hükmünü çıkaranlardan başka, sünnet-i müekkede olduğu hükmünü çıkaranlar da olmuş ve görüşlerini teyid eden farklı yorumlar, deliller getirmişlerdir. Bazılarını şöyle kaydedebiliriz:

1- Sadedinde olduğumuz hadisin kendisi, cemaatin vacib olmadığına delildir, çünkü aleyhissalatu vesselam bizzat kendisi, namaza gelmeyenlere gitmek istemiştir. Cemaat farz-ı ayn olsaydı, cemaati terkederek onlara gitmeye azmetmezdi.

Buna: "*Vacibin terki, ondan daha vacib için câizdir*" diye cevap verilmiştir.

2- Eğer farz olsaydı, cemaate gelmeyenleri yakmakla tehdît ettiği zaman, namazı kifayet etmezdi. Çünkü beyanı zamanla sınırladı.

Buna: "*Beyan, bazan nass koymak suretiyle, bazan da delaletle yapılır. Efendimizin* **"Evlerini yakmayı diledim"** *sözü cemaate gelmenin vacib olduğuna delalet eder, beyan için bu kâfidir!*" diye cevap verilmiştir.

3- Haber zecr makamında varid olmuştur, hakikatı murad değildir. Asıl gâye mübalağadır. Bunu, *Resulullâh*'ın kâfirlere mahsus ceza ile tehdit etmesi terir. Nitekim icma ile kesinleşmiştir ki, bu çeşit ceza ile müslüman cezalandırılmaz.

Buna: "*Yasak, ateşle ceza vermenin neshedilmesinden sonra vâki oldu. Bundan önce câizdi, delili de ateşle yakmanın önce cevazına, sonra da neshedildiğine delalet eden Ebu Hüreyre hadisidir*" diye cevap verilmiştir.

4- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tehdîd etmiş olmasına rağmen yakmayı terketmiş olmasıdır. Eğer vâcib olsaydı onları affetmezdi.

Buna: "*Bu zayıftır, zira aleyhissalatu vesselam, yaptığı takdirde, yapılması kendine câiz olan şeyi diler, terk ise, o şeyin vacib olmadığına delil olmaz, çün-*

kü onların bununla caydırılmış ve zemmedilmelerine sebep olan namaza gelmeme işinden vazgeçmiş olma ihtimalleri var. Nitekim, hadisin bazı vechinde, Resulullah'ın yakmayı terk sebebi beyan edilmiştir. Ahmed İbnu Hanbel'in Ebu Hüreyre'den bir rivayetinde şöyle buyrulur: **"...Eğer evlerde kadınlar, çocuklar olmasaydı, yatsı namazına başlar ve gençlere, namaza gelmeyenlerin evlerini yakmalarını söylerdim..."**.

5- Tehdîdde kastedilenler, mücerred cemaati değil, bizzat namazı terkedenlerdir.

Buna da, Müslim'in bir rivayeti gösterilerek cevap verilmiştir: لاَ يَشْهَدُونَ الصَّلاَةَ namazda hazır olmazlar yani cemaate gelmezler demektir. *Ahmed İbnu Hanbel*'in rivayetinde daha açık olarak لاَ يَشْهَدُونَ الْعِشَاءَ فِي الْجَمِيعِ "*cemaat içinde yatsıya gelmezler.*" İbnu Mâce'*de Üsame İbnu Zeyd (radıyallahu anhümâ)*'in rivayetinde de şöyle buyrulmuştur: لَيَنْتَهِيَنَّ رِجَالٌ عَنْ تَرْكِهِمُ الْجَمَاعَاتِ أَوْلأُحَرِّقَنَّ بُيُوتَهُمْ **"Şu erkekler ya cemaatleri terketmeye son verirler yada evlerini (tepelerine) yıkacağım."**

6- Hadis, nifak ehlinin fiiline muhalefete teşvik ve onlara benzemekten sakındırmak sadedinde varid olmuştur, sırf cemaati terketme hususunda değil, bu sebeple yeterli bir delil olamaz.

Bu, üçüncü maddede söylenene yakındır.

7- Hadis münâfıklar hakkında vârid olmuştur. Dolayısıyla hadisteki tehdid cemaati terketmeye has değildir, dolayısıyla cemaat meselesine yeterli delil olamaz.

Bu görüş de, "*Münafıkların gerçek namazlarının olmadığını bile e cemaati terketmeleri sebebiyle onları te'dîb etmeye îtina göstermenin akla uzak düşeceği*" söylenerek tenkid edilmiştir. Yine denmiştir ki: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) onların niyyetlerini bildiği halde onlardan yüz çevirmiş, onları cezalandırmaktan kaçınmıştır, nitekim şu sözü onlar hakkında söylemiştir:* **"Ben insanlara, "Muhammed arkadaşlarını öldürtüyor" dedirtmem."**

Bu iddiaya da karşı çıkarak, tenkidi tenkid sadedinde şöyle diyen de olmuştur: "*Bu söylenenin doğru olması için, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın:* **"Münafıkları cezalandırmayı terketmek bana vâcibtir"** *demiş olması lazımdır. Halbuki böyle söylediğini gösteren bir delil mevcut değildir. Öyleyse onları tecziyede muhayyerdir. Bu sabit olunca, O'nun münafıkları cezalandırmaktan yüz çevirmiş olması, onlara ceza vermeyi terketmenin vâcib olduğuna delil olamaz.*"

İbnu Hacer, mesele üzerine cereyan eden karşılıklı münakaşayı bu şekilde kaydettikten sonra der ki: "*Benim anladığım kadarıyla, bu hadis, münâfıklar hakkında vârid olmuştur. Zira, bir başka hadislerinde Resulullah:* **"Münafıklara yatsı ve sabah namazı kadar ağır gelen başka namaz yoktur"; "...Onlardan biri bu iki namazdaki hayrın ne olduğunu bilseydi emekliyerek de olsa onları kıl-**

maya gelirdi'' *buyurmuştur (2785). Bu vasıf münafıklara lâyıktır, kâmil mü'mine değil; ancak buradaki nifaktan murad küfrü mûcib nifak değil, günahı mucib nifaktır. Bu hususa hadiste onlar hakkında kullanılan şu ifâde delildir:* لاَ يَشْهَدُونَ الْعِشَاءُ فِي الْجَمِيعِ **''Yatsıya cemaat içinde katılmazlar''** *veya Üsame hadisinde olduğu üzere* لاَ يَشْهَدُونَ الْجَمَاعَةَ **''Cemaate katılmazlar'';** *Ebu Hüreyre'den Yezîd Ibnu Esam'ın yaptığı ve* Ebu Dâvud*'da yer alan şu rivayet daha ikna edici bir delildir:* ثُم آتِى قَوْمًا يُصَلُّونَ فِى بُيُوتِهِمْ لَيْسَتْ بِهِمْ عِلَّةٌ **''...Sonra, hastalıkları olmadığı halde namazlarını evde kılanlara geleyim..''** ***Bu ifâde, açık olarak hadislerde kastedilen nifakın küfür nifakı olmayıp, günaha sebep olan nifak olduğunu gösterir.*** *Zira münafık evinde namaz kılmaz, halka* ***gösteriş olsun diye mescidde kılar.*** *Onlar evlerine çekildikleri zaman, Allahu Teâlâ'nın haber verdiği şekilde küfür ve istihzâlarına dönerler. Bu nifaktan maksadın günaha sebep olan nifak (nifâku'l-ma'siyet) olduğunu ifâde eden hadisin el-Makberî rivâyetindeki şu ziyâdedir:* لَوْلاَ مَا فِى الْبُيُوتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالذُّرِّيَّةِ **''... Eğer evlerde kadınlar ve çocuklar olmasaydı...''** *Bu da onların kâfir olmadıklarına delildir. Çünkü, kâfirin evinin yakılması, ona galebe etmenin yegâne yolu olarak ortaya çıkarsa evde kadın ve çocuğun varlığı buna mâni olmaz..''*

8- Bazıları: *''Cemaate devam, İslâm'ın başında, münafıkların namazdan geri kalmalarını önlemek için farz kılınmıştı, sonradan neshedildi''* demiştir. Bu söz ateşte yakmak olan mezkur va'îd'in onlar hakkında neshinin sübût bulmasıyla kuvvet kazanır.

9- Namazdan maksad cum'a namazıdır, diğer namazlar değildir..

Bu görüşe de: *''Hadiste yatsı zikredilerek tasrîh edilmiştir, cum'a kastedilmiş demek yanlıştır''* denilerek itiraz edilmiştir.

Ancak *İbnu Hacer: ''Burada meseleyi tedkik etmek gerekir, zira hadisler hakkında tehdid gelen namaz cum'a mıdır, yoksa sabah ve yatsı mıdır ihtilaflıdır''* der. Arkadan meseleyi tahkîk ederek gösterir ki: Mesele üzerine *Ebu Hüreyre, İbnu Ümmü Mektum ve İbnu Mes'ud*'dan gelen rivayetler, vakti tayin etmektedir.

Bu, *Ebu Hüreyre* hadisinin bazı vecihlerinde yatsı, bazı vecihlerinde sabahtır, bazan her ikisi... Bazılarında da mübhemdir. Bazılarında ise cum'a'dır.

Rivayetleri tahlilden sonra *İbnu Hacer: ''Bu namazın Ebu Hüreyre rivâyetinde cuma'ya mahsus olması söz konusu değildir''* neticesine varır. *Abdullah İbnu Ümmü Mektum* hadisinin de Ebu Hüreyre hadisi gibi olduğunu söyler. *İbnu Mes'ud* hadisinin mezkûr namazın cum'a namazı olduğunda cezmettiğini, bu hadisin de müstakil bir rivayet olduğunu belirtir. *İbnu Hacer*'in vardığı neticeye göre: *''Bu meseleye temas eden hadisler iki ayrı vak'ayı anlatmaktadır. İmam Nevevî ve Muhibbu't-Taberî de bu hususa işaret etmişlerdir.''*

2786 ٤- وعن ابن مسعود رضى اللّٰه عنه قال: [لَقَدْ رَأَيْتَنَا وَمَا يَتَخَلَّفُ عَنِ الصَّلاَةِ إلاَّ مُنَافِقٌ عُلِمَ نِفَاقُهُ أَوْ مَرِيضٌ. إنْ كَانَ الْمَرِيضُ لَيَمْشِى بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ حَتَّى يَأْتِىَ الصَّلاَةَ. وَقَالَ: إنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ عَلَّمَنَا سُنَنَ الْهُدَى وَإنَّ مِنْ سُنَنِ الْهُدَى الصَّلاَةَ فِى الْمَسْجِدِ الَّذِى يُؤَذَّنُ فِيهِ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

4. (2786)- *İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Ben (cemaatimizi tedkik edince) gördüm ki, namaz(ı beraber kılmak)tan, sadece herkesçe malum münafıklarla hastalar geri kalmaktaydı. Öyle ki iki kişinin arasında yürüyebilecek durumda olan hastalar bile namaz için (mescide) geliyordu."*

İbnu Mes'ud devamla dedi ki: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize sünen-i Hüdâ'yı göstermişti. Sünen-i Hüdâ'dan biri de içerisinde ezan okunan mescidde namaz kılmaktı."

2787 ٥- زاد أبو داود: [وَمَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إلاَّ وَلَهُ مَسْجِدٌ فِى بَيْتِهِ، وَلَوْ صَلَّيْتُمْ فِى بُيُوتِكُمْ وَتَرَكْتُمْ مَسَاجِدَكُمْ تَرَكْتُمْ سُنَّةَ نَبِيِّكُمْ ﷺ، وَلَوْ تَرَكْتُمْ سُنَّةَ نَبِيِّكُمْ لَكَفَرْتُمْ].

5. (2787)- Ebu Dâvud*'daki rivayette şu ziyade var "...Sizden her birinizin evinde mutlaka bir mescid var. Eğer namazı evlerinizde kılıp mescidlerinizi terkederseniz Peygamberiniz (aleyhissalatu vesselam)'in sünnetini terketmiş olursunuz. Peygamberinizin sünnetini terkedince de küfran-ı nimete düşmüş olursunuz."* [Müslim, Mesâcid 256, (654); Ebu Dâvud, 47, (550); Nesâî, İmâmet 50, (2, 108, 109).]

AÇIKLAMA:

Müellifimiz *İbnu Deybe*, Ebu Dâvud'da tek bir hadis halinde gelen rivayeti ikiye bölerek kaydetmiş durumda. Aslında Ebu Dâvud'daki rivayetin bir kısmı da hazfedilmiş. Tam olarak tercümesi şöyle: *"İbnu Mes'ud diyor ki:*

*"Şu beş vakit namazı, onlar için ezânın okunduğu yerlerde (mescidlerde) kılın. Zira onlar(ın cemaatle kılınması) sünenü'l-Hüdâ'*dandır. Aziz ve Celîl olan Allah, Nebisi aleyhissalatu vesselam için *sünenü'l- Hüdâ'*yı şeriat kıldı. Ben kendimizi, nifakı açık olan münâfık dışında, herbirimizi, namazı mescidde kılar gördüm. Ben kendimizi öyle gördüm ki, (hasta) kişi, iki adamın koltuğunda gelir, safta yerini alırdı. Şurası muhakkak ki herbirinizin evinde mutlaka bir mescid var. Eğer namazlarınızı evlerinizde kılıp, mescidleri terkederseniz Peygamberi-

niz (aleyhissalatu vesselam)'in sünnetini terketmiş olursunuz. Peygamberinizin sünnetini terkederseniz küfran (-ı nimet)e düşmüş olursunuz."

2- *Sünenü'l-Hüdâ, "senenü'l-Hüdâ"* şeklinde de rivayet edilmiştir. Mana birbirine yakındır: *"Hidayet yolları, doğru yollar"* demektir.

3- Hasta kimsenin iki kişi arasında mescide gelmesi, cemaate verilen ehemmiyeti ifade eder.

4- Hadisteki münafıkla, küfrünü içinde saklayıp müslüman görünen kimse kastedilmiyor. Aksi takdirde cemaat farz addolunurdu. Çünkü küfrünü gizleyen kâfirdir ve bu durumda hadisin sonu baş tarafına ters düşerdi.

Aliyyu'l-Kâri'ye göre, hadiste: *"Nifâk'ın cemaate gelmemeye sebep olduğu ifade edilmektedir, aksi değil... Cemaatin vâcib olduğu da gözükmektedir, zannî delille farz sübût bulmaz.."*

Nevevî burada -daha önceki hadiste (2786)- *Resulullah*'ın evlerini yakmakla tehdîd ettiği kimselerin münafıklar olduğuna (yâni o hadiste münafıkların kastedildiğine) delil olduğunu söyler.

5- Hadiste cemaate gelmenin *"peygamberinizin sünneti"* olarak tavsifi, cemaati vacib görenler açısından, onun sünnet olduğuna delil olmaz. Çünkü bu tabir, onun vacib olmasına mâni olmaz. Nitekim *sünenü'l-Hüdâ* tabiri lügat olarak vâcibten de âmmdır, farz da içine dahildir. Ayrıca bu vâcibe, sünnetle yani hadisle sâbit olduğu için de *sünnet* denmesi normaldir.

6- Cemaati terk, hadiste küfür olarak ifade edilmiştir. Biz bunu *küfrân-ı nimet* olarak anladık. Yani cemaatte mevcut olan sevab ve lütf-u ilahîyi görememek, inkâr etmek manasında bir davranış. Ancak *Hattâbî*, gibi birkısım âlimler *"cemaati terk, sizi yavaş yavaş küfre götürür. Çünkü böyle yapmakla İslam halatını iplik iplik terkeder, sonunda dinden çıkarsınız"* şeklinde anlar.

Bazı âlimler cemaatin vacib olduğuna bu hadiste delil görmüşlerdir.

2788 ٦- وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما: [وَسُئِلَ عَنْ رَجُلٍ يَصُومُ النَّهَارَ، وَيَقُومُ اللَّيْلَ، وَلاَ يَشْهَدُ الْجَمَاعَةَ، وَلاَ الْجُمُعَةَ، فَقَالَ: هٰذَا مِنْ أَهْلِ النَّارِ].
أخرجه الترمذى.

6. (2788)- *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'dan gündüz oruç tutan, gece de namaz kılan ve fakat cemaate ve cumaya gelmeyen bir kimse hakkında sorulmuştu: "Bu, ateş ehlindendir!" diye cevap verdi."* [Tirmizî, Salât 162, (218).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, cemaat için "farz-ı ayn" diyenlerin delillerinden biridir. *"Çünkü, demişlerdir, eğer cemaate iştirak sünnet olmuş olsaydı, terkeden kimsenin ateşle tehdîd edilmemesi lazımdı. Farz-ı kifâye olsaydı Resulullah'ın ve beraberindekilerin cemaati, diğerlerinden farzı sâkıt kılardı, cemaate gelmeyenlerin ateşle tehdîd edilmelerine hâcet kalmazdı."*

2- Hadisi açıklama sadedinde *Tirmizî* der ki: *"Hadisin mânâsı şudur: "Cemâate ve cumaya onlardan nefret sebebiyle katılmayan, onların hakkını vermeyi hafife alıp, onları değersiz addeden ateşle tehdid edilmektedir."*

2789 ٧- وعن أم الدرداء قالت: [دَخَلَ عَلَّى أَبُو الدَّرْدَاءِ رضى اللّهُ عَنْهُمَا وَهُوَ مُغْضَبٌ فَقُلْتُ: مَا أَغْضَبَكَ؟ فَقَالَ: وَاللّهِ مَا أَعْرِفُ مِنْ أَمْرِ مُحَمَّدٍ ﷺ شَيْئاً إلاَّ أَنَّهُمْ يُصَلُّونَ جَمِيعاً]. أخرجه البخارى.

7. **(2789)**- *Ümmü'd-Derda (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Ebu'd-Derda (radıyallahu anhümâ) öfkeli halde yanıma geldi. Kendisine:*

"Niye öfkelendin?" diye sordum. Şu cevabı verdi:

"Vallahi, Muhammed (aleyhissalatu vesselam)'in işinden bir şey anlamıyorm. Bildiğim tek şey cemaat halinde namaz kılmalarıdır." [Buhârî, Ezan 31.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, bidayette müslümanların en çok dikkat çeken yönlerinin namazlarını cemaat hâlinde kılmaları olduğunu gösteriyor. Şârihler, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın emrini harfiyyen tatbik eden müslümanların namazlarını hep cemaatle kıldıklarını belirtirler. *İbnu Hacer* şunu şöyler: "*.... Resulullah zamanında insanların hâli, O'ndan sonraki zamandakinden daha mükemmel idi. Sonra Şeyheyn (Ebu Bekr, Ömer radıyallahu anhümâ) zamanında, bunlardan sonra gelenlerden daha mükemmel oldular."* Bu söz, *Ebu'd-Derda*'dan ömrünün sonlarında sâdır oldu. Bu da devre olarak *Hz. Osmân (radıyallahu anh)*'ın hilâfetinin sonlarına rastlar.

Heyhat! Bu faziletli asır, *Ebu'd-Derdâ*'nın dilinde böyle zikredilirse, onlardan sonra günümüze kadar gelen nesiller nasıl yâdedilecektir!

Heyhat ki heyhât şimdilere!

2- Bu hadis, dinî umûrdan birşey değiştirildiği zaman, mü'minin, başkaca bir şey yapamıyorsa hiç olsun öfke izhar etmesinin caiz olduğunu göstermektedir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

ÖZÜR SEBEBİYLE CEMAATİN TERKİ

2790 ١- عن عتبان بن مالك رضى اللّه عنه قال: [قُلْتُ يَارَسُولَ اللّهِ: إنَّ السُّيُولَ تَحُولُ بَيْنِي وَبَيْنَ مَسْجِدِ قَوْمِي، فَأُحِبُّ أنْ تَأْتِيَنِى فَتُصَلِّي فِي مَكَانٍ مِنْ بَيْتِي أتَّخِذُهُ مَسْجِداً فقال ﷺ: سَنَفْعَلُ، فَلَمَّا أتَاهُ قَالَ: أيْنَ تُرِيدُ؟ فَأشَارَ إلى نَاحِيَةٍ، مِنَ الْبَيْتِ، فَقَامَ ﷺ فَصَفَفْنَا خَلْفَهُ، فَصَلَّى بِنَا رَكْعَتَيْنِ].

أخرجه الثلاثة والنسائي.

1. **(2790)**-*Itbân İbnu Mâlik (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Ey Allah'ın Resûlü dedim, seller benimle kabilemin mescidi arasına engel çıkarıyor. İstiyorum ki evime kadar şeref verip bir yerde namaz kılsanız da orayı mescit yapsam!"*

"(İnşaallah bir ara) geleyim!" *buyurdular. Beraberinde Hz. Ebu Bekr olduğu halde huzuruyla evimizi şereflendirip (izin isteyerek içeri girdiği) zaman ilk iş olarak,* **"Nerede namaz kılmamı istersin?"** *diye sordu. Evin bir köşesini işaret ederek (yer gösterdim. Orada) namaza durdu. Biz de arkasından saf yaptık. Bize iki rek'at (nâfile) namaz kıldırdı."* [Buharî, Ezan 40, 50, 153, 154, Salât 45, 46, Teheccüt 36, Megâzî 11, Et'ime 15, Rikâk 6, İstitâbe 9; Müslim, İman 54, (33); Muvatta, Kasru's-Salât 86, (1, 172); Nesâî, İmâmet 10, (2, 80).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Buharî'deki bir veçhinde mevcut olan bazı ziyadeleri parantez içerisinde gösterdik, çünkü hadisten çıkarılan bazı hükümler onlarla ilgili.

2- *Resulullah (aleyhissalâtü vesselâm)*'a yağmur sebebiyle müracaat eden *Itbân*'ın kavmine imamlık yaptığı, müracaatı sırasında gözüne bir şeylerin isabet etmiş olması yüzünden sel de araya girince vazife yerine gelmekte zorluk çektiği, bu yüzden ruhsat istediği belirtilmektedir. Bazı rivâyetler *Itbân*'ın âmâ oluşundan bahsetmekte ise de farklı rivayetleri tahlil eden *İbnu Hacer*, bu müracaat sırasında *Itbân*'ın âmâ olmadığı, âmâlığın ona sonradan ârız olduğu, o sırada gözüne bir şeyler isabet etmiş olabileceği ihtimali üzerinde durur.

3- Hadisin başka vecihlerinde, *Resulullah*'ın beraberinde *Hz. Ebu Bekr* (ve hatta) *Hz. Ömer (radıyallahu anhümâ)*'in de bulunduğu, *Resulullah (aleyhissalâ-*

tu vesselâm)'ın girer girmez -evde oturmadan- **"Nerede namaz kılmamı istiyorsunuz?"** dediği belirtilir.

İbnu Hacer, Resulullah'ın orada namazdan sonra oturmuş olacağını belirterek şöyle der: *"Aleyhissalatu vesselam'ın oturması namazdan sonra olmuştur. Bu davranışı Müleyke'nin evindeki davranışına aykıdır, çünkü orada önce oturdu, yemek yedi, sonra namaz kıldırdı. Zira buraya yemeğe dâvet edilmişti, oraya ise namaz kılmaya çağrıldı, dolayısıyla burada yemekle, orada da namazla başladı."*

4- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER:

★ Âmâ'nın imameti caizdir.

★ Kişinin mâruz kaldığı bazı musibetleri mevzubahis etmesi, mezmum olan şekva sayılmaz.

★ Medine'de, *Resulullah* devrinde Mescid-i Nebevî dışında da mescidler mevcuttu.

★ Yağmur, karanlık, sel gibi durumlarda cemaate katılmamaya ruhsat vardır.

★ Evlerde namaz için muayyen yerlerin ittihâzı mendubtur. Mescidlerde belli yerlerde namaz kılmanın keraheti, riya vs. maksadlarla yapılması haline râcidir.

★ Ev sahibine imamlık yasağının istisnası vardır. Devlet reisi misafir olursa, onun imâmeti mekruh değildir. Keza ev sahibinin izniyle imamete geçene de kerahet yoktur.

★ *Resulullah*'ın namaz kıldığı veya bastığı yerle teberrük câizdir.

★ Kendisiyle teberrük edilmek maksadıyla sâlihlerden biri çağrılırsa, onun, fitneden emin olduğu takdirde dâvete icâbet etmesi câizdir.

★ Mefdûlün dâvetine fâdıl icâbet eder.

★ Fâdılın gelmesiyle teberrük caizdir.

★ Verilen söze vefa gerekir.

★ Dâvet sâhibinin darılmayacağından emin olunduğu takdirde davet edene katılıp, onunla beraber gelmek caizdir.

2791 ٢ - وعن ابن عمر رضى الله عنهما: [أَنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ كَانَ يَأْمُرُ الْمُؤَذِّنَ فى اللَّيْلَةِ الْبَارِدَةِ، أَوْ ذَاتِ الْمَطَرِ فِى السَّفَرِ أَنْ يَقُولَ: أَلاَ صَلُّوا فِى رِحَالِكُمْ]. أخرجه الستة إلا الترمذى.

2. **(2791)-** ***İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)*** anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) sefer sırasında, soğuk veya yağmurlu gecelerde müezzine (ezan*

sırasında) şöyle söylemesini de emrederdi: **"Dikkat! namazlarınızı yerlerinizde kılacaksınız!"** [Buhârî, Ezân 18, 40; Müslim, Misâfirîn 22, (697); Muvatta, Salât 10, (1, 73); Ebu Dâvud, Salât 214, (1060-1064); Nesâî, Ezan 17, (2, 15).]

AÇIKLAMA:

1- Cemaate gelmemeye ruhsat veren sebepler meyanında, hadisin bazı vecihlerinde yağmur ve soğukla birlikte "rüzgar" da zikredilmiştir. Hadisin zâhiri, bu üç şeyin geceleyin ruhsata medar olduğunu ifade etmektedir. *İbnu Hacer,* rüzgarın gündüzleyin de mâzeret olacağına hiçbir rivayette sarih bir delalete rastlamadığını belirtir.

2- **"Dikkat! namazı yerinizde kılın!"** ilavesinin ezandan sonra söylendiği Buharî'nin rivayetinde sarihtir. Ancak bazı âlimler, bu cümlenin **hayye ala's-salât** yerine söylenmiş olabileceğini ileri sürmüştür.

3- Rihal "rahl"ın cem'idir. Menzil (bulunulan yer) mânasına gelir. Bu yer taştan, ağaçtan, yünden, topraktan, deve yününden, keçi kılından vs. olabilir. Hepsine *rahl* denir.

DÖRDÜNCÜ FASIL

İMAMIN VASFI

2792 ١- عن أبى مسعود البدرى رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: يَؤُمُّ الْقَوْمَ أَقْرَؤُهُمْ لِكِتَابِ اللّهِ تَعَالَى، فَإِنْ كَانُوا فِى الْقِرَاءَةِ سَوَاءً فَأَعْلَمُهُمْ بِالسُّنَّةِ فَإِنْ كَانُوا فِى السُّنَّةِ سَوَاءً فَأَقْدَمُهُمْ هِجْرَةً، فَإِنْ كَانُوا فِى الْهِجْرَةِ سَوَاءً فَأَقْدَمُهُمْ سِنًّا، وَلاَ يَؤُمُّ الرَّجُلُ الرَّجُلَ فِى بَيْتِهِ، وَلاَ فِى سُلْطَانِهِ، وَلاَ يَجْلِسْ عَلَى تَكْرِمَتِهِ إلاَّ بِإذْنِهِ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

«التَّكْرِمَةُ» موضع جلوس الرجل الخاص من فراش أو سرير.

1. **(2792)**- *Itbân İbnu Malik (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Cemaate, Kitabullah'ı en iyi okuyan kimse imam olur. Eğer kıraatte (okumada) herkes eşitse, sünneti en iyi bilen; sünneti bilmede eşitseler, hicret etmede evvel olan; hicrette de eşitseler, yaşça büyük olan imam olur. Kişi misafir olduğu evin sahibine veya (emri altında çalıştığı) sultanına imamlık yapmasın, ev sahibinin baş köşesine izni olmadan da oturmasın."** [Müslim, Mesâcid 290, (673); Tirmîzî, Salât 174, (235); Edeb 24 (2773); Ebu Dâvud, Salât 61, (582, 583, 584); Nesâî, İmâmet 3, 6, (2, 76-77).]

2793 ٢- وعن أبى سعيد رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إذَا كَانُوا ثَلاَثَةً فَلْيَؤُمَّهُمْ أَحَدُهُمْ، وَأَحَقُّهُمْ بِالإمَامَةِ أَقْرَؤُهُمْ]. أخرجه مسلم والنسائى.

2. **(2793)**- *Ebu Sa'îd (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"(Namaz kılacaklar) üç kişi iseler içlerinden biri imam olsun. İmamlığa ehak olan akra' (Kur'an-ı Kerîm'i daha iyi okur) olandır.."** [Müslim, Mesacid 289, (672); Nesâî, İmâmet 5, (2, 77).]

AÇIKLAMA:

1- İmamete ehak olanı, *Resulullah* **"akra' olan"** diye tavsif eder. Bunu bazı alimler "Kur'an'ı güzel okuyan" diye anlarken, bazıları "hıfzı daha çok olan"

diye anlamıştır. Herbirinin kendine has delili mevcuttur.

İmâmete ehak olanı beyan eden hadislerdeki bazı farklılıklar, mezhepleri bu meselede farklı hükümlere sevketmiştir. Hanefîlere göre bir cemaat içerisinde imamlığa elyak olanlar şöyle sıralanır:

★ Sünneti en iyi bilenler.

★ Kur'an-ı Kerim'i en iyi okuyanlar.

★ En ziyade verâ ve takva sahibi olanlar.

★ En yaşlı olanlar.

Bu hususlarda müsâvât halinde sırayla ahlâk üstünlüğü, yakışıklılık, nesebce, sesce, kılık kıyafetce güzellik esas alınır. Hepsinde eşitlik halinde kur'a çekilir. Ev sahibi veya vazifeli imam bu vasıflarda geri de olsa akdemdir.

Hadiste Kur'an'ı en iyi okuyana öncelik verilmiş olmasına rağmen Hanefîlerin farklı hükmetmeleri, yorum farkından ileri gelir. Onlar sahabe zamanında *Kur'an*'ı en iyi bilenin, sünneti de en iyi bilen kimseler olduğunu gözönüne alarak, zamanla ortaya çıkan değişmeleri değerlendirmiş ve namaz sırasında vukua gelecek bazı durumlarda takib edilecek yolu, sünneti iyi bilenlerin bulabileceğini düşünerek namazın daha sağlıklı olması mülahazasıyla "*sünneti iyi bilen akdemdir*" demişlerdir. Yine de *Ebu Yusuf*'tan bir rivayete göre Kur'an'ı daha iyi okuyan imamlığa elyaktır. *Şâfi'î* ve *Mâlikîlere* göre hükümdar veya onun nâibi, kendilerinden daha ehil olana rağmen imâmette tekaddüm hakkına sahiptir, onların kıldırması mendubtur. Sonra vazifeli imam, ev sahibi gelir. Bunlar yoksa cemaat, en efdali seçer.

Fâsık veya bid'at sahibinin imameti tahrimen mekruhtur. *İmam Muhammed ve İmam Mâlik*'e göre hiç caiz değildir. Bid'at sahibi deyince Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaât itikadında olmayan fırak-ı dâlle denen sapık mezheplere mensup ehl-i kıble kimseler kastedilir. Bunlardan küfre götüren inanç sahiplerinin imamlığı hiç câiz olmaz.

Mezhepleri farklı olanlar, birbirlerine iktida edebilirler. Her mezhep sahibinin kendi mezhebinde bir imamın arkasında namaz kılması efdal ise de başka bir imama uymak, münferid kılmaktan efdaldir.

2794 ٣- وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: لِيُؤَذِّنْ لَكُمْ خِيَارُكُمْ، وَلِيَؤُمَّكُمْ قُرَّاؤُكُمْ]. أخرجه أبو داود.

3. (2794)- *İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* "**Sizin için hayırlınız ezan okusun, kurrâ olanınız da imam olsun.**" [Ebu Dâvud, Salât 61, (590).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadislerinde ezanın en salih kimse tarafından okunmasını emir buyurmaktadır. Zira salih kişi, gözünü haramlardan sakınmada daha gayretlidir. Namazların vaktinde kılınma işi müezzinlere bağlıdır. Oruçların başlama ve bitme zamanları da onlara bağlıdır. Öyle ise müezzinlerin, vakitleri iyi bilen ve emin kimselerden olması gerekir.

2- İmâmete de kurra yani Kur'an-ı Kerîm'i iyi bilenler elyaktır. Böyle kıraati iyi olan kimse namazla ilgili meseleleri bildiğinden imamet için efdal olur. Zira namaz esnasında okunan zikirlerden en efdali, en uzunu, en zor olanı kıraattır. Hadis, iyi okuyana tekaddüm hakkı tanımakla Kelamullah'a tazim ifade etmiş, onun kıraatını güzel yapana imtiyaz tanımış olmaktadır. *Resulullah*'ın hadislerinde geldiğine göre, Uhud şehidlerinin defninde de Kur'an'ı iyi bilenleri takdîm etmiştir. Bu da onların her iki dünyada da efdaliyete sahip olduklarını ifade eder.

2795 ٤- وعن عمرو بن سلمة رضى اللّه عنه قال: [أَمَمْتُ قَوْمِي وَأَنَا ابْنُ سِتٍّ أَوْ سَبْعِ سِنِينَ، وَكُنْتُ أَكْثَرَهُمْ قُرْآناً]. أخرجه البخارى، وأبو داود والنسائى.

4. (2795)- *Amr İbnu Selime (radıyallahu anh)* anlatıyor *"Ben altı veya yedi yaşımda iken kendi kavmime imamlık yaptım. O zaman ben, aralarında Kur'an'ı en çok bilen kimseydim."* [Buharî, Megâzi 52; Ebu Dâvud, Salât 61, (585-587); Nesâî, Ezan 8, (2, 9-10); Kıble 16, (2, 70), İmâmet 11, (2, 80).]

AÇIKLAMA:

1- Burada adı geçen *Amr İbnu Selime*'nin Buharî'de gelen hikayesi uzuncadır. Şöyle anlatır: *"Biz yolcuların uğrak yeri olan bir su başında oturuyorduk. Bize sıkça yolcular uğrardı. Gelenlere:*

"İnsanlar nasıllar, nelerle karşılaşıyorlar. Şu (adı kulağımıza gelen) adam da ne?" diye sorardık. Bize:

"O, kendisini Allah'ın gönderdiğini zannediyor, O'na şu şu vahiyler geldi" diyorlardı. Ben o kelamı derhal ezberliyordum. Bunlar hafızamda sanki yapışıp kalıyorlardı. Araplar, müslüman olmak için Mekke'nin fethini bekliyorlardı. Diyorlardı ki:

"Onu kendi kavmiyle başbaşa bırakın. Eğer kavmine galebe çalarsa gerçekten sadık bir peygamberdir."

Mekke fethedilince, her kabile müslüman olmakta acele etti. Babam da bizim kabilenin müslüman olmasını tâcil etti. (Resulullah'ın yanına gidip) gelince:

"Vallahi hak olan Peygamber aleyhissalatu vesselam'ın yanından geliyorum. Dedi ki: **"Şu vakitte şu namazı, şu vakitte şu namazı kılın! Namaz vakti girince biriniz ezan okusun. Kur'an'ı en çok bileniniz de imam olsun!"**

Bunun üzerine baktılar. Benden başka Kur'an'ı daha çok bilen yoktu. Çünkü ben yolculardan (gelip geçtikçe sorup) öğrenmiştim. Beni öne geçirdiler, o sırada altı veya yedi yaşımda idim. Üzerimde (kısa) bir bürde vardı. Secdeye varınca toparlanıp kalıyordu. Mahallemizden bir kadın:

''İmamınızın kıçını bari bize karşı örtün'' dedi. Bunun üzerine kumaş satın alıp bana (uzun) bir gömlek (kamîs) biçtiler. Bu gömlek kadar hiçbir şey beni sevindirmemişti.''

Hadisin *Ebu Dâvud*'daki vechi mana olarak aynı ise de bazı tâbirlerde farklılıklar mevcuttur. **Bunlardan biri, *akrâ* kelimesini açıklayıcı mahiyette ve** *akrâ'ı ''Kur'an'ı çok bilen''* diye anlayanlara hak verdirecek mahiyette كُنْتُ غُلاَمًا حَافِظًا فَحَفِظْتُ مِنْ ذٰلِكَ قُرْآنًا كَثِيرًا... وَقَالَ يُؤُمُّكُمْ اَقْرَؤُكُمْ وَكُنْتُ أَقْرَأَهُمْ لِمَا كُنْتُ اَحْفَظُ

''Ben ezberi kavî bir çocuktum. Bu sûretle Kur'an'dan çok şey ezberledim... **Size akra' olanınız imamlık yapsın** *dedi. Ben, ezberlemiş olduklarım sebebiyle hepsinden akrâ' idim..''*

Görüldüğü üzere burada *''akrâ'' ''Kur'an'ı en çok bilen''* manasında kullanılmaktadır.

2- Bu hadis, mümeyyiz olan çocukların imâmetini câiz görenlere delil olmuştur. *Hasan Basrî, Şâfi'î,* [21] *İshak (rahimehullah)* bu görüştedirler. Ancak *İmam Mâlik, Atâ, Şa'bî, Evzâ'î* ve *Sevri*'ye göre bu mekruhtur. *Ahmed ve Ebu Hanife (rahimehumâllah)*'den iki farklı rivayet gelmiştir: Meşhur görüşe göre, bu nafilelerde caizdir, farzlarda değildir. Derler ki: *''Bu rivayet, çocuğun imametine hüccet olamaz. Çünkü, Amr bu işi Peygamberin emriyle yaptığını tasrih etmediği gibi, O'nun tahrîrini de tasrîh etmiyor.'' Amr*'ın büluğa ermemiş olmasına rağmen imametinden *Resulullah*'ın haberdar olmaması ihtimaline: *''Vahyin nüzûlü sırasında, hiçbir sahabe'nin câiz olmayan bir fiiline takrir vâki olmamıştır''* diye cevap verilmiştir.[22] Mevzu üzerine ülemânın bazı münakaşası olmuştur. Bazı âlimler *Amr İbnu Selime*'nin de babasıyla birlikte *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a kadar gelmiş olduğunu ileri sürmüştür. Teferruat konumuzun dışında kalır.

2796 ۵– وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [لَمَّا قَدِمَ الْمُهَاجِرُونَ الْأَوَّلُونَ فَنَزَلُوا مَوْضِعاً بِقُبَاءَ قَبْلَ مَقْدَمِ النبىِّ ﷺ كَانَ يَؤُمُّهُمْ سَالِمٌ مَوْلَى أَبِى حُذَيْفَةَ، وَكَانَ أَكْثَرَهُمْ قُرْآناً]. أخرجه البخارى، وأبو داود.

---

(21) *Şâfi'î* de cum'a namazını istisna tutar ve caiz görmez.

(22) Ashab nezdinde bu husus mühim bir prensip olmalıdır. Çünkü, *Resulullah*'tan sonra *azl*'in cevazı münakaşa edildiği vakit, *Ebu Sa'îd ve Câbir (radıyallahu anhümâ), ''Biz azil yaparken Kur'an nâzil oluyordu, bizi yasaklayıcı bir vahiy gelmedi''* diye istidlal ederek, ''azl''in cevazına hükmetmişlerdir.

5. **(2796)**- *İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)* anlatıyor: *"İlk muhacirler geldiği zaman, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) gelmezden önce, Kuba'da (Usbe adında) bir menzile indiler. Onlara Ebu Huzeyfe'nin âzadlısı Sâlim imamlık yapıyor idi. O, Kur'an'ı ezbere bilmede herkesten ileriydi."* [Buharî, Ezân 54, Ahkâm 25; Ebu Dâvud, Salât 61, (588).]

AÇIKLAMA:

1- Buharî'nin rivayetinde, ilk gelen muhaçirlerin *Kuba*'da *Usbe* denen bir yere indikleri tasrîh edilir, tercümede gösterdik.

2- Bazı rivayetlerde, *Huzeyfe'nin azadlısı Sâlim*'in imamlık yaptığı ve ilk muhacir grubun içerisinde *Ebu Bekr, Ömer, Ebu Seleme, İbnu Abdi'l-Esed, Zeyd İbnu Hârise, Âmir İbnu Rebî'a (radıyallahu anhüm)*'nın da bulunduğu belirtilir. Bunlar Kureyş'in büyükleridir. Bu rivayette *Hz. Ebu Bekr*'in de zikri müşkilat çıkarır. Çünkü, *Sâlim*'in imâmetinin *Hz. Peygamber*'in hicretinden önce olduğu söylenmiştir, halbuki *Hz. Ebu Bekr, Resulullah*'la birlikte hicret etmiştir. Mamafih, *Sâlim*'in imametinin, O'nun gelmesinden sonra da devam etmiş olabileceğine dikkat çekilerek müşkil giderilmiştir.

3- Bu rivayet kölenin imâm olabileceğini ifade eder. Zira *Sâlim, Huzeyfe* adında Ensârî bir kadının (radıyallahu anhâ) azadlısıdır. Burada belirtilen imâmeti sırasında henüz âzâd edilmemiştir. Kur'an'a olan hâkimiyet ve ihtisasıyla meşhur olan bu *Sâlim, Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anhümâ)* zamanında yalancı peygamberlerle savaş sırasında Yemâme'de şehîd edilecektir.

Sadedinde olduğumuz rivayet *Sâlim*'in köle olmasına rağmen, imam oluşunun sebebini de açıklar: *"O herkesten çok Kur'an biliyordu."*

İslam âlimleri imamda aranması gereken vasıfları sayarken, kölenin de imam olabileceğini belirtirler, yeter ki cehâlet galebe çalmasın. Gerekli malumata sahipse, köleliği imâmete mânî değildir, değilse mekruhtur. Âlimler imamet için İslâm, büluğ, akl, erkeklik, kıraat ve özürlerden selâmetin şart olduğunu söylemişlerdir. Âmânın imametinde beis yoktur, ancak göreninki efdaldir.

2797 ٦- وعن عائشة رضى الله عنها: [أنَّهَا كَانَ يَؤُمُّهَا عَبْدُهَا ذَكْوَانُ مِنَ الْمُصْحَفِ]. أخرجه البخارى فى ترجمة باب.

6. **(2797)**- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)*'nin anlattığına göre: *"Kendisine kölesi Zekvân, Mushaf'ın yüzünden okuyarak imamlık yapıyordu."* [Buharî, Ezan 54, (Bab başlığında (senetsiz) kaydetmiştir.]

AÇIKLAMA:

1- *Buharî* bu hadisi "Köle ve Azadlının İmameti" adını verdiği bir babta

senetsiz olarak kaydeder. Ancak rivayeti, *İbnu Ebî Dâvud* Mesahif'inde, *İbnu Ebî Şeybe, Şâfi'î ve Abdurrezzak* eserlerinde *mevsul* olarak kaydetmişlerdir.

2- Önceki rivayette de açıkladığımız üzere cumhur, kölenin imametinin câiz olduğuna hükmetmiştir. Sadece *İmâm Mâlik*, kölenin hürlere normalde imamlık edemiyeceğini, ancak cemaat kıraati bilmez, sadece köle bilirse o zaman cuma dışında imam olabileceğini söylemiştir. Cum'aya karşı çıkışı da onun köleye farz olmaması sebebiyledir.

3- Mushaf'tan okuyarak namaz kılmayı câiz görenler (*İbnu Sîrîn, Hasan, Hakem, Atâ)* bu hadisle amel ederler. Ancak, cumhur bunu *amel-i kesîr* kabul ederek caiz görmemiştir. *Aynî* şu açıklamayı sunar: *"Hadisin zâhiri, Mushaf'ın yüzünden namaz sırasında kıraatı yürütmenin câiz olduğuna delalet eder."* *İbnu Sîrîn, Hasan Basrî, el-Hakem ve Atâ* böyle hükmetmiştir. *Hz. Enes (radıyallahu anh)*, namaz kılar, arkadaki bir köle onun için Mushaf'ı tutardı. Eğer bir âyette yanılacak olsa Mushaf'ı onun için açıverirdi. *İmam Mâlik* ramazandaki (teravih) namazında bunun caiz olduğuna hükmetti. *Nehâî, Saîd İbnu'l-Müseyyeb ve Şa'bî* bunu mekruh addettiler. Bu aynı zamanda *Hasan*'dan yapılan bir rivayettir. Der ki: *"Hıristiyanlar da böyle yapar.."* *İbnu Hazm* der ki: *"Namazda, musalliye ister, imam olsun ister olmasın, hiçbir sûrette Mushaf'ın yüzünden kıraat câiz olmaz. Böyle bir şeyi âmmden yapsa namazı bozulur. İbnu'l-Müseyyeb, Hasan, Şa'bî, Ebu Abdirrahman es-Sülemî* de böyle hükmetmiştir. Bu görüş *İmam Azam*'ın ve *Şâfi'î*'nin de mezhepleridir."

Aynî, bahsi şöyle bağlar: *"Derim ki: Namazda musfahın yüzünden kıraat, Ebu Hanîfe nezdinde namazı bozar, çünkü amel-i kesîrdir. Ebu Yusuf ve Muhammed'e göre câizdir, çünkü mushafa bakmak da ibadettir, ancak yine de mekruhtur, çünkü bu davranışta Ehl-i Kitab'a benzeme var. Şâfi'î ve Ahmed (rahimehumâllah) de böyle hükmetmişlerdir. İmam Mâlik ve Ahmed'den gelen bir rivayete göre onlar nazarında, bu sadece nafile namazlarda namazı bozmaz."*

2798 ٧- وعن أنس رضى الله عنه قال: [اسْتَخْلَفَ رسول الله ﷺ ابْنَ أُمِّ مَكْتُومٍ يَؤُمُّ النَّاسَ وَهُوَ أَعْمَى]. أخرجه أبو داود.

7. **(2798)**- *Hz. Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), İbnu Ümmi Mektum'u âmâ olduğu halde, halka imamlık etmesi için (sefere çıkarken) yerine halef tâyin etti."* [Ebu Dâvud, Salât 65, (595).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah*, gazveye çıkarken mükerrer seferler, yerine *Abdullah İbnu Ümmi Mektum*'u halef bırakmıştır, yani *Mescid-i Nebevî*'de imamlık yapmakla tavzif etmiştir.

2- Bu hadis, âmâların imâmetinde kerahet olmadığını gösterir. *Gazâlî ve Ebu İshâk el-Mervezî* gibi bazı âlimler, âmâ, görene nazaran daha çok huşû içinde olacağı için, onun imameti efdaldir demiştir. Ancak, diğer bazı âlimler de âmânın temizliğe gereken itinayı gösteremiyeceği, üzerine bulaşan necaseti göremeyeceği gerekçesiyle, gören kimsenin imametine efdal demiştir. *Şâfi'î* hazretleri her ikisinin faziletli yönleri bulunduğu için aralarında fark görmemiş "*ikisinin de imameti caizdir, faziletçe eşittirler*" demiştir. Ancak "*Görenin imameti efdaldir, çünkü Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), çoğunlukla gören kimseleri imam yapmıştır, gazveye çıkışlarda İbnu Ümmi Mektûm'u seçişinin sebebi, gazvelere özürlü olanlar dışında bütün mü'minlerin iştirak etmesi sebebiyledir. Geride kalanlar hep özürlü kimselerdi. Resulullah, cevazı göstermek için âmâ olan İbnu Ümmi Mektum'u istihlaf etmiş olmalıdır*" diyenler de olmuştur.

2799 ٨- وعن جابر رضى الله عنه: [أنَّ مُعَاذاً رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ كَانَ يُصَلِّى مَعَ النَّبِيِّ ﷺ الْعِشَاءَ الْآخِرَةَ، ثُمَّ يَرْجِعُ إلَى قَوْمِهِ فَيُصَلِّى بِهِمْ تِلْكَ الصَّلاَةَ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

8. **(2799)**- *Hz. Câbir (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Hz. Muaz (radıyallahu anh), Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile yatsıyı kılar, sonra kavmine döner, bu namazı onlara kıldırırdı.*" [Buharî, Ezân 60, 63, 66, Edeb 74; Müslim, Salât 180, (465); Ebu Dâvud, Salât 68, (599, 600); Tirmizî, Salât 410, (583).]

AÇIKLAMA:

Hattâbî der ki: "*Bu rivayette, farz namaz kılacak kimsenin nafile namaz kılana uyabileceğinin cevazı vardır. Zira Hz. Muâz'ın Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte kıldığı namaz farz namazdı. Öyleyse kavmiyle birlikte kıldığı namaz nafile idi. Bu hadiste ayrıca, namazın iâdesini câiz kılan bir sebep olduğu takdirde bir namazı aynı gün içerisinde iki kere iade etmenin caiz olduğuna da delil vardır.*"

Ülemâ, farz kılan kimsenin, nafile kılanın arkasında namazını kılıp kılamıyacağı hususunda ihtilâf etmiştir:

★ *İmam A'zam* ve *Ashâb-ı Re'y:* "*Eğer imam nâfile kılıyorsa, onun arkasında farz kılınmaz*" diye hükmetmiştir. "*Eğer derler, imâm farz kılıyorsa, arkasında nafile kılınabilir.*" Bunlar mukîm'in müsafir arkasında namaz kılmasını da câiz görürler.

★ *Şâfi'î, Ahmed* ve *Evzâî* hazretleri: "*Farz namazını kılacak kimse nafile namaz kılana uyabilir, bu câizdir*" demiştir. *Atâ* ve *Tâvus* da aynı görüştedir.

★ *İmam Mâlik: "İmamla me'mûmun niyyetleri herhangi bir namazda ihtilaf ederse bu caiz olmaz, me'mûmun yeniden kılması gerekir." Zührî ve Rebî'a* da bu görüştedir.

★ *"Nafile kılanın arkasında farza niyet edilemez"* diyenler, sadedinde olduğumuz hadiste zikri geçen *Hz. Mu'âz*'ın *Resulullah*'ın arkasında kıldığı namazın nafile, kavmine kıldırdığının da farz olduğunu söylerler. Ancak buna îtirazla denilmiştir ki: *"Bu, fâsid bir iddiadır. Zira Hz. Mu'âz'a en efdal namaz olan farza yetiştiği zaman bunu insanların en hayırlısı olan Resûl-i Ekrem (aleyhissalatu vesselam)'in arkasında kılmak varken terkederek oradaki büyük nasibini zâyî edip, ona bedel fazla değeri olmayan nafile ile yetinmesi muvafık düşmez. Bu te'vilin fâsidliğine, hadisi rivayet eden râvinin: "Yatsıyı Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile kılardı" sözü de delil olur. Çünkü "yatsı" farz namazdır. Nitekim Resul-i Ekrem buyurmuştur ki:* **"Namaz başlayınca farzdan başkası kılınmaz."** *Öyleyse farz başladıktan sonra orada hazır olan Mu'âz (radıyallahu anh)'ın farzı terketmesi mümkün değildir. Mu'az ki, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), hakkında* **"Sizin en fakîhiniz Mu'az'dır"** *diyerek, onu fıkhıyla, ilmiyle takdir etmiştir."*

Şârihler *Hz. Muâz*'ın *Resulullah*'la birlikte kıldığı namazın farz namaz olduğunu göstermek için *Şafi'î, Tahâvî, Dârakutnî ve Abdurrezzak* tarafından rivayet edilen aynı hadisin ziyâdeli bir veçhini gösterirler. *Hz. Câbir* bu ziyadede şöyle der: هِىَ لَهُ تَطَوُّعٌ وَلَهُمْ فَرِيضَةٌ *"(Mu'âz'ın kavminde kıldığı) namaz, kendisi için nafile, kavmi için farzdı." İbnu Hacer: "Bu meselede en doğrusu bu ziyâdeyi esas almaktır"* der.

Mevzu üzerine münakaşa uzundur.

2800 ٩- وعن ابن عمرو بن العاص رضى اللّه عنهما قال: [قَال رسولُ اللّهِ ﷺ: ثَلاَثَةٌ لاَ يَقْبَلُ اللّهُ تَعَالى صَلاَتَهُمْ، مَنْ تَقَدَّمَ قَوْماً وَهُمْ لَهُ كَارِهُونَ، وَرَجُلٌ أَتَى الصَّلاَةَ دِبَاراً: وَالدِّبَارُ أَنْ يَأْتِيهَا بَعْدَ أَنْ تَفُوتَهُ، وَمَنْ اعْتَبَدَ مُحَرَّرَهُ]. أخرجه أبو داود.

«اعْتَبَدَ مُحَرَّرَهُ»: أى استرقه بعد أن حره. أى أعتقه.

9. **(2800)**- *İbnu Amr İbnu'l-Âs (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Üç kişi vardır, Allah onların namazını kabul etmez:**

1) Kendisini sevmeyen kimselere imam olan;

2) Namaza arkadan gelen, yani vakti çıktıktan sonra gelen;

3- Köleyi azad ettikten sonra tekrar köle kılan." [Ebu Dâvud, Salât 63, (593).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin ıtlakından, her ne sebeple olursa olsun, imam cemaat tarafından sevilmediği takdirde imâmette kalmamasını âmirdir. Ancak bazı âlimler, bu ıtlakı kayıtlayarak: "*Dini bir sebebe binâen...*" demişlerdir. Yâni halkın imama karşı nefreti onun dini bir kusurundan ileri geliyorsa artık o kimsenin orada imamlığı câiz değildir. Halk, imamı dini olmayan bir başka sebeple sevmiyor ise, imamlığa devam etmesinde bir beis yoktur. Ayrıca, sevmeyenlerin cemaatin çoğunluğunu teşkil etmesi gerekir, aksi takdirde, cemaat kalabalık ise üç-beş kişinin sevmemiş olmasına îtibar edilmez, çoğunluğun nefreti hesaba alınır ve dahi bu meselede dindarların sevip sevmemesi muteberdir, öbürlerinin değil," denmiştir.

Hattâbî der ki: "*Burada, imâmete ehil olmadığı halde zorla onu ele geçiren kimseye halkın duyduğu nefret mevzubahis gibidir. Şayet imamlığa layık ise, ondan nefret edenin kınanması gerekir. İmamlık ettiği halk tarafından sevilmeyen bir kimse Hz. Ali'ye şikayet edilmişti. O'na: "Sen fiilinde yolsuzluk eden biri olmayı isteyen bir arsızsın" dedi ve işine iade etmedi.*" *Tirmizî*, bu hususta şu açıklamayı kaydeder: "*İlim ehlinden bir grup, kişinin kendisini sevmeyen bir cemaate imam olmasını mekruh addetmiştir. Eğer imam haklı ise (zâlim değilse), günah, ona nefret edene terettüp eder.*"

2- **Arkadan gelen** diye tercüme ettiğimiz *dibâr* kelimesi *dübür*'den gelir. *Dübür*, arka geri manasına gelir. Dibâr, en-Nihaye'de belirtildiği üzere, bir şeyin vakitlerinin sonu manasına gelmektedir. Hadiste namazın sona erdiği vakti ifade ediyor. *Hattâbî*: "*Kişinin bunu âdet haline getirmesi, herkes namazdan çıkarken namaza gelmesidir*" diye açıklar. Ona göre, burada kaçırılandan maksad cemaattir. Ancak en-Nihâye'ye göre, vaktin çıkmasıdır.

3- Azadlıktan sonra tekrar köle kılmakla ilgili olarak *Hattâbî* şu açıklamayı yapar: "*Azad edilmiş olanın tekrar köleleştirilmesi iki sûretle olur: Birine göre, köleyi azad eder, ama bunu îlân etmeyip, gizler veya inkâr eder. Bu davranış, iki tarzın en kötüsüdür. İkincisi de şöyledir: Azad ettikten sonra alıkoyar; azadlı istemediği halde, kerhen hizmetlenir.*"

2801 ١٠- وعن أبى أمامة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: ثَلاَثَةٌ لاَ تُجَاوِزُ صَلاَتُهُمْ آذَانَهُمْ: الْعَبْدُ الآبِقُ حَتَّى يَرْجِعَ، وَامْرَأَةٌ بَاتَتْ وَزَوْجُهَا عَلَيْهَا سَاخِطٌ، وَإِمَامُ قَوْمٍ وَهُمْ لَهُ كَارِهُونَ]. أخرجه الترمذى.

10. **(2801)**- *Ebu Ümâme (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Üç kişi vardır ki, onların namazları kulaklarını öte geçmez:**

1) Dönünceye kadar, kaçan köle.

2) Geceyi, kocası kendisine dargın olarak geçiren kadın.

3) Kavminin nefret ettiği imam." [Tirmizî, Salât 266, (360).]

AÇIKLAMA:

1- Namazların kulaklardan öte geçmemesi, tam bir kabulle kabul edilmeyeceğini veya salih ameller gibi Allah'a yükselmiyeceğini ifade eder. *Türbüştî: "Kulak, yükselmede en aşağı seviyeyi ifade eder, bilhassa kulağın zikredilmesi, namazda kulağa gelen tilâvet ve duaların icrası sebebiyledir. Namazın, Allah'a makbûl olarak, icâbet görerek ulaşmıyacağı ifade edilmiştir"* der. İlâveten der ki: *"Bu, Resulullah'ın Kur'an'ı okudukları halde gırtlaklarından öte geçmeyeceğini haber verdiği Hâricîlerin durumunu andırır. Hadiste kabul görmeme durumu, "kulakları geçmeme" ile ifade edilmiştir."*

Suyûti de: *"Namaz semaya yükselmez"* diye anlamış ve İbnu Mâce'de gelen *İbnu Abbas* hadisiyle aynı mânada bulmuştur: لاَ تُرْفَعُ صَلاَتُهُمْ فَوْقَ رُؤُسِهِمْ شِبْرًا **"Onların namazları başlarından bir karış yukarı yükselmez."** Bu, kabul edilmemeden kinâyedir, nitekim Taberânî'de kaydedilen bir *İbnu Abbas* rivayetinde: لاَ يَقْبَلُ اللّهُ لَهُمْ صَلاَةً **"Allah onların hiçbir namazını kabul etmez"** buyurulmuştur.

2- Kaçan köle, câriye de olsa, erkek gibi aynı hükme tabi olacağı belirtilmiştir.

3- Geceyi, kocasını darıltmış olarak geçiren kadınla ilgili vaîd, İslâm'ın karı-koca arasını tanzim eden umumi bir prensibinin ifâdesidir: *"Erkek, nefsini taleb ettiği takdirde kadın buna icabet etmelidir. Erkeğin kadın üzerindeki kaçınılmaz haklarından biri budur."* Bir Buharî hadisi aynen şöyle: **"Erkek hanımını yatağa çağırdığı zaman, kadın gelmekten imtina ederse, sabaha kadar melekler lânet okur."** Âyet-i Kerîme (meâlen): **"İyi kadınlar itaatkâr olanlardır"** (Nisa 34) diyerek kadınlar hususunda umumî bir istikamet çizmiştir. "Kocanın dargın sabahlaması"nın ana sebebi, ayetin irşâdı çerçevesinde aranabilir.

2802 ١١- وعن جابر رضى اللّه عنه: [كَانَ مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ يُصَلِّى مَعَ النَّبِىِّ ﷺ، ثُمَّ يَأْتِى فَيَؤُمُّ قَوْمَهُ، فَصَلَّى لَيْلَةً مَعَ النَّبِىِّ ﷺ الْعِشَاءَ، ثُمَّ أَتَى قَوْمَهُ فَأَمَّهُمْ. فَافْتَتَحَ بِسُورَةٍ، فَانْحَرَفَ رَجُلٌ فَسَلَّمَ ثُمَّ صَلَّى وَحْدَهُ

وَانْصَرَفَ، فَقَالُوا لَهُ: أَنَافَقْتَ يَافُلاَنُ؟ قَالَ: لاَ وَاللّهِ، وَلآتِيَنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ فَلأُخْبِرَنَّهُ فَأَتَاهُ فَقَالَ: يَارَسُولَ اللّهِ إِنَّا أَصْحَابُ نَوَاضِحَ نَعْمَلُ بِالنَّهَارِ، وَإِنَّ مُعَاذاً صَلَّى مَعَكَ الْعِشَاءَ ثُمَّ أَتَانَا فَاسْتَفْتَحَ بِسُورَةِ الْبَقَرَةِ، فَأَقْبَلَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَلَى مُعَاذٍ، قَالَ: أَفَتَّانٌ أَنْتَ يَامُعَاذُ اقْرَأْ: وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا، وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشى، وَسَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الأَعْلَى]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

«النَّاضِحُ»: البعير الذى يستقى عليه.

11. (2802)- *Hz. Câbir (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Muaz İbnu Cebel (radıyallahu anh) Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte namaz kılar, sonra gelir, kavmine imamlık yapardı. Bir gece Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte yatsıyı kıldı. Sonra kavmine geldi ve onlara imamlık yaptı ve Bakara suresiyle kıraate başladı. Bir adam cemaatten ayrılarak selam verdi. Namazını tek başına kılarak çekip gitti. Adama:*

"Ey falan, nifak mı çıkarıyorsun?" dediler. Adam:

"Vallahi hayır, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gidip (Mu'âz'ın yaptığını) haber vereceğim" dedi. Yanına varıp:

"Ey Allah'ın Resûlü, biz sulama devesi besleyen insanlarız. Gündüz çalışırız. Muâz sizinle yatsıyı kıldı. Sonra bize gelip Bakara sûresi ile namaz kıldırmaya başladı" dedi. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mu'âz'a yönelerek:

"Ey Mu'âz, sen fitneci misin? Veşşemsi ve duhâhâ'yı, Vedduhâ'yı, Velleyli izâ yağşa'yı, Sebbeha's-me Rabbeke'l-a'lâ'yı oku" *buyurdu."* [Buharî, Ezân 60, 63, 66, 74; Müslim, Salât 178, (465); Ebu Dâvud, Salât 127, (790, 791, 793); Nesâî, İmâmet 39, 41 (2, 97-98); İftitâh 63, 70, (2, 168, 172).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste, *Hz. Mu'âz* yatsı namazını geciktirdiği için cemaati terkeden bir sahâbînin hikayesini görmekteyiz. Rivayetten anlaşıldığı üzere namazın gecikmesi iki ayrı sebeple katmerlenmektedir:

1) *Hz. Mu'âz* yastıyı *Resulullah*'la kılıyor ve gecikmiş olarak kavmine gelip namaza başlatıyor.

2) Namaza *Bakara* gibi uzun bir sûre ile başlıyor. İmamı terkedip ayrı kılmaya sevkeden asıl husus da bu ikinci uzatma durumu. Ancak bunda birinci gecikmenin tesiri inkâr edilemez.

2- Bu hadis muhtelif vecihlerde rivayet edilmiştir. Rivayetler arasında noksan-ziyade farklarından öte daha ciddi farklar da var. Bu sebeple âlimler, iki ayrı vak'anın mevzubahis olduğu üzerinde dururlar. Mesela sadedinde olduğumuz rivayette, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a şikayet edilen *Hz. Mu'âz*'dır. Halbuki *Nesâî*'nin rivayetinde *Hz. Mu'az*, namazı terkeden adamı şikayet etmiştir ve *Resulullah*, adamı çağırtarak niye böyle yaptın? diye sebeb sormuştur.

3- Bazı rivayetlerde *Resulullah, Hz. Mu'âz*'a: **"Sen fitneci misin?"** (23) diye üst üste üç kere sorar, bazılarında **"Sen fitneci mi olmak istiyorsun?"** bazılarında **"Ey Muâz fitneci olma!"** demiştir. Bir ziyadeye göre: **"Halka namazı uzatma!"** buyurmuştur. *Dâvudî, fettân* kelimesinin hadiste **"muazzib"** yani *azab veren* manasında anlaşılabileceğine dikkat çeker. Çünkü, *fitne* kelimesi *azab vermek* manasına da gelmektedir. Nitekim إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ **"... erkek ve kadın mü'minleri belaya atanlar"** (Bürûc 10) âyetinde bu mânada kullanılmıştır. Yani namazı uzatmak sûretiyle cemaate azab verici olmak...

4- Burada fitneden maksad, namazı uzatma sebebiyle, namaza karşı kalblerde hasıl edilecek hoşnutsuzluktur. *Beyhakî*'nin bir rivayetinde *Hz. Ömer (radıyallahu anh)* şöyle der: لاَ تُبْغِضُوا اِلَى اللّٰهِ عِبَادَهُ يَكُونُ اَحَدُكُمْ اِمَامًا فَيُطَوِّلُ عَلَى الْقَوْمِ الصَّلاَةَ حَتَّى يُبْغِضَ اِلَيْهِمْ مَاهُمْ فِيهِ *"Allah'ı, kullarına buğza sevketmeyin. (Şöyle ki) sizden biri imam olur, namazı halka uzatır, öyle ki onlara içinde bulundukları şeyi (namazı) nefret ettirir, (Allah da namazdan nefret edenlere buğzeder)"*.

5- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER:

★ Önceki hadis (2799) gibi, bununla da farz kılınacak olanın nafile kılana iktida edebileceğine istidlâl edilmiştir. Zira bunda da *Hz. Muaz*'ın birincide *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* ile farza, ikincide de nafileye niyet ettiği görülmektedir. Bu mânayı önceki hadisin (2799) açıklamasında Arapça metnini de kaydettiğimiz, *Hz. Câbir*'den gelen rivayetteki: *"(Mu'âz'ın kavminde kıldığı) namaz kendisi için nafile, kavmi için farzdı"* ziyâdesi de te'yîd etmektedir.

★ İmam, cemaatin durumunu gözönüne alarak namazı fazla uzatmamalıdır. Bazıları, *"cemaatin rızası olursa uzatmak mekruh değildir"* demiş ise de, imam, namaza katılacak herkesin rızasını bilemeyeceğinden, asıl olan tahfifdir. Yani, namazı kısa tutmak... Öyle ise uzun tutmanın kerâheti mutlaktır. Sadece durumu iyice bilinen, sonradan başkasının girme ihtimali olmayan yerlerdeki sınırlı cemaat için uzun tutmak (tatvîl) müstehab olabilir.

★ Dünyevî işler sebebiyle duyulan ihtiyaç, namazın kısa tutulması için meşrû bir özürdür.

★ Bir namazı, aynı gün içerisinde iki sefer kılmak câizdir.

---

(23) Fitne kelimesinin taşıdığı manalar üzerinde kitabımızın *Fitne Bölümü*'nün umumi açıklama kısmında duracağız. (4759 hadis).

★ Bir özür sebebiyle me'mum cemaatten çıkabilir, bu câizdir. Özürsüz çıkmada ihtilâf edilmiştir.

★ Cemâatle namaz kılınan mescidde, özür halinde münferid namaz kılınabilir.

★ Vukûa gelen menfi bir durum, tatlılıkla reddedilmelidir. Nitekim hadiste *Resulullah* sual tarzında reddetmiştir. Buradan hareketle herkesin kendi durumuna uygun bir usulle ta'zir edilmesi (azarlanması) gerektiği, hoş olmayan şeyleri (mekrûhât) ta'zirde yani kötüleyip yasaklamada sözle ve reddetmekle iktifa etmenin uygun olacağı söylenmiştir. Ta'ziri üç kere tekrar te'kid içindir. Mamafih bazı rivayetler *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, iyi anlaşılması için sözlerini üç kere tekrar ettiğini belirtir.

★ Kendisinden zâhiren hata sâdır olan kimsenin özür dilemesine hadiste örnek var. Böyle zahiren yasak olan bir şeyi -başkasınca görünmeyen bir sebeple mâzur bile olsa- işleyen kimsenin, o şeyi yapmaktan diğerlerini caydırmak maksadıyla özür beyan etmesinin câiz olduğu da anlaşılmaktadır. Nitekim namazı terkeden sahâbî, haklı olduğu halde, *Resulullah*'a gelerek sebebini açıklamıştır.

★ Hadîsten şu da anlaşılmaktadır: Söylenen bu "zahiren hatalı" davranışı bir te'vile dayanarak yapan kınanmamalıdır. Zira *Resulullah* namazı terkedeni ayıplamamıştır.

★ Cemaatten geri kalmak münafık alâmetidir.

2803 ١٢ - وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ لِلنَّاسِ فَلْيُخَفِّفْ، فَإِنَّ فِيهِمُ الضَّعِيفَ، وَالسَّقِيمَ، وَالْمَرِيضَ. وَذَا الْحَاجَةِ وَإِذَا صَلَّى لِنَفْسِهِ فَلْيُطِلْ مَا شَاءَ]. أخرجه الستة.

12. **(2803)**- *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* "**Sizden kim halka namaz kıldırırsa namazı hafif (kısa) tutsun. Zira cemaatte zayıf, sakat, hasta ve ihtiyaç sahibi vardır. Müstakil kılınca dilediği kadar uzatsın.**" [Buharî, Ezan 62; Müslim, Salât 186, (467); Muvatta, Cemâ'at 13, (1, 134); Ebu Dâvud, Salât 127, (794, 795); Nesâî, İmâmet 35, (2, 94); Tirmizî, Salât 175, (236).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, namazı kısa (hafif) tutma emrinin sadece imamları ilgilendirdiğini ifâde etmekte ve bunun sebebini belirtmektedir. Bu sebep de teke irca edilmiş durumda: Cemaate katılanların durumu... Bu, farklı rivayetlerde hastalık, fıtrî zayıflık, ihtiyaç (yolcudur, vakte bağlı âcil işi vardır vs.) ihtiyarlık, sakatlık, çocukluk, yaşlılık, hamilelik, emziklilik vs. Münferid için sınır konmamış. Ancak

vaktin çıkmasına kadar kıraatı uzatanın durumu münakaşa edilmiştir. Bazıları bu hadisin ıtlakından, ikinci vaktin girmesine kadar kıraatı uzatmanın cevazına istidlal etmiştir. Ancak Müslim'de gelen *Ebu Katâde* hadisindeki إِنَّمَا التَّفْرِيطُ أَنْ يُؤَخِّرَ الصَّلاَةَ حَتَّى يَدْخُلَ وَقْتُ اُخْرَى "... **(memnu olan) tefrît, kişinin namazını ikinci vakit girinceye kadar te'hir etmesidir"** ifadesine dayanılarak bu istidlal tenkid edilmiştir. *İbnu Hacer el-Askalânî, "Namazda en mükemmeli elde etmek için uzatma suretiyle mübalağaya kaçmanın sağlayacağı maslahat, namazın vakti dışına çıkması mahzuruyla teâruz edecek olursa, takip edilmesi gereken evlâ yol mahzuru terketmektir"* der.

2- Hadisin âmm olan ifadesinden, namazda gerek ta'dil-i erkanlarda ve gerekse iki secde aralarında uzunca fâsılaya yer vermenin câiz olduğu istidlal edilmiştir.

2804 ١٣ - وعن أنس رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إِنِّى لأَدْخُلُ فى الصَّلاَةِ، وَأَنَا أُرِيدُ أَنْ أُطِيلَهَا، فَأَسْمَعُ بُكَاءَ الصَّبِىِّ فَأَتَجَوَّزُ فِى صَلاَتِى لِمَا أَعْلَمُ مِنْ وَجْدِ أُمِّهِ مِنْ بُكَائِهِ]. أخرجه الخمسة إلا أباداود.

«الْوَجْدُ»: الحزن.

13. **(2804)**- *Hz. Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Ben, uzun tutmak arzusuyla namaza başlarım. (Namazı kıldırırken) bir çocuk ağlaması kulağıma gelir, Çocuğun ağlamasından annesinin duyacağı elemi bildiğim için namazı uzatmaktan vazgeçerim."** [Buharî, Ezan 65; Müslim, Salât 189, (469, 470), 196, (473); Tirmizî, Salât 175, (237), 276, (376); Nesâî, İmâmet 35, (2, 94-95).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisten ülemâ şu hükümleri çıkarmıştır:

★ Çocukların mescide sokulması câizdir. Buna, *"ses yakın evlerin birinden de gelmiş olabilir"* diye itiraz da edilmiştir.

★ Kadınlar, mesciddeki erkeklerle birlikte cemaate katılabilirler.

★ Hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın cemaate katılan büyük ve küçük, kadın ve erkek hepsinin durumunu gözönüne aldığını, hepsine şekfat duyduğunu gösterir.

★ *Resulullah*'ın çocuk sesi işitince ikinci rek'ati ne kadar kısalttığıyla ilgili açıklayıcı bir rivayet İbnu Ebu Şeybe'de kaydedilmiştir: *"Resulullah birinci rek'atte uzun bir sûre okumuştu, bir çocuğun ağladığını işitince ikinci rek'atte üç âyet okudu."*

★ Namazda müstehab olan bir şeyi yapmaya azmeden kimsenin, bu niyetine uyması vacib değildir. Sözgelimi ayakta nafile kılmak isteyen, başladıktan sonra oturarak tamamlayabilir.

★ Rivayette annenin zikri, ekseriyetin gözönüne alınmış olması sebebiyledir. Aynı manaya giren başkaları için de tahfîf câizdir.

★ *İbnu Battâl* der ki: *"İmam, rükûda iken, namaza katılanları hissedecek olursa, onların o rek'ata yetişmeleri için rükûyu uzatması câizdir" diyenler bu hadisle istidlal etmiştir."* Ancak buna: *"Hadiste tahfif var, bu tatvîl'in (uzatma) zıddıdır, tahfiften tatvîl istidlal edilemez"* diye itiraz etmiştir. Ayrıca der ki: *"Rükûyu uzatmak, bir kişi için çoğunluğa meşakkat vermektir."Ahmed, İshak ve Ebu Sevr,* cemaate meşakkat vermeyecek kadar uzatmaya fetva vermişlerdir. *Hattâbî: "Dünyevî bir maslahat için tahfîf caiz olursa dinî ihtiyaçlar için tatvîl (uzatma) daha çok câiz olur"* diye hadisten delil çıkarmış; *Kurtubî: "Buradaki tatvîlde, namazda matlûb olmayan amelin ziyade kılınması var, halbuki tahfif matlub bir durumdur"* diye itiraz etmiştir.

Bu hususta değişik kaviller ileri sürülmüş ise de *Şâfi'î*'nin yeni görüşü, *Evzâî, Mâlik, Ebu Hanife ve Ebu Yusuf*'un görüşleri, sonradan gelenlerin rek'ate yetişmesi için rükûyu uzatmanın kerâhetinde ittifak eder. *Muhammed İbnu'l-Hasan: "Ben bunun şirk olmasından korkarım"* demiştir.

2805 ١٤- وعن ابن أبي أو في رضي اللّٰه عنهما قال: [كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يَقُومُ فِي الرَّكْعَةِ الْأُولَى مِنَ الظُّهْرِ حَتَّى لاَ يَسْمَعَ وَقْعَ قَدَمٍ]. أخرجه أبو داود.

14. **(2805)**- *İbnu Ebî Evfâ (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğlenin birinci rek'atinin kıyamını, kulağına ayak sesi gelmeyinceye kadar uzatırdı."* [Ebu Dâvud, Salât 129, (802).]

AÇIKLAMA:

Daha önceki bahislerde geçtiği üzere cemaatin namaza yetişmesi için ilk rek'atleri uzatmak efdaldir.[24] Hatta bu sabah namazında vacibtir. Bu rivayet *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, öğle namazında, sonradan katılanların ayak sesleri kesilinceye kadar kıraatı uzatarak herkesin katılmasına imkân sağlamak suretiyle, bazılarının birinci rek'ate katılma sevabından mahrum kalmamalarına dikkat ettiğini gösterir.

2806 ١٥- وله في أخرى عن سالم بن أبي النضر: [كَانَ حِينَ تُقَامُ الصَّلاَةُ فِي الْمَسْجِدِ إِذَا رَآهُمْ قَلِيلاً جَلَسَ، وَإِذَا رَآهُمْ جَمَاعَةً صَلَّى].

(24) 2550 numaralı hadise bakın.

15. **(2806)**- Yine *Ebu Dâvud'un Sâlim İbnu Ebî'n-Nadr*'dan bir rivayetinde şöyle gelmiştir: *"Mescidde namaz için ikâmet okununca, (Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) cemaati az görürse oturur, (bekler)di. Kalabalık görürse kıldırırdı."* [Ebu Dâvud, Salât 46, (545).]

AÇIKLAMA:

1- *Ebu'n-Nadr*, Tâbiîdir, hadis mürseldir. Ancak aynı manada *Hz. Ali*'den gelen bir başka rivayet mevsuldür.

2- İkamet okunmasından sonra *Resulullah*'ın beklemesini, şârihler nâdiren vukû bulan bir hâdise olarak değerlendirirler.

2807 ١٦- وعن المغيرة بن شعبة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لاَ يُصَلِّى اْلإمَامُ فِى مَوْضِعِهِ الَّذِى صَلّى فِيهِ الْمَكْتُوبَةَ حَتَّى يَتَحَوَّلَ]. أخرجه أبوداود.

وله فى أخرى عن أبى هريرة: «أَيَعْجِزُ أَحَدُكُمْ أَنْ يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ عَنْ يَمِينِهِ أَوْ عَنْ شِمَالِهِ».

16. **(2807)**- *Muğîre İbnu Şu'be (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"İmam, farz kıldığı yeri değiştirmeden aynı yerde nafile namaz kılmamalıdır."** [Ebu Dâvud, Salât 73, (616).]

AÇIKLAMA:

Hadis, imamın farz kıldırdıktan sonra yerini değiştirerek nafile kılmasını âmirdir. Bu hadis musallinin, namaz kıldığı yeri her seferinde değiştirerek nafileye başlamasının meşruluğuna delildir. Bu hüküm, imam hakkında hadisin nassıyla sâbit iken, imama uyan ve münferid kılan hakkında *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)*'nin *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'dan yaptığı şu rivayetle sabittir:

اَيَعْجِزُ اَحَدُكُمْ اِذَا صَلَّى اَنْ يَتَقَدَّمَ اَوْ يَتَأَخَّرَ اَوْ عَنْ يَمِينِهِ اَوْ عَنْ شِمَالِهِ

"Sizden biri, namazı kılınca biraz ilerlemeye veya geri çekilmeye ya da sağa-sola kaymaya muktedir değil mi?".

Bundan maksad, daha fazla yerde namaz kılmış olmaktır. Zira *Buharî* ve *Bagavî*'nin dedikleri gibi, secde mahalli, kılınan namaza şehadet edecektir. Nitekim âyet-i kerime يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ اَخْبَارَهَا **"O gün arz bütün haberlerini söyler"** (Zilzâl 4) yani üzerinde yapılanları anlatır buyurmaktadır. Ayrıca bazı âlimler: فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَاْلاَرْضُ (Duhân 29) âyetinin tefsirinde: *"Mü'min ölünce, arzda namaz kıldığı yer, gökte de namazın yükseldiği kapı onun üzerine ağlar"* açıklamasında bulunurlar. Bu sebeple, nafile kıldığı yeri değiştirerek farza inti

kal etmesi ve başladığı her bir nafile için bir başka yere intikal etmesi gerekir. İntikal etmezse, namazları bir sözle ayırması gerekir, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, kişinin kıldığı namazları konuşuncaya veya namazdan çıkıncaya kadar birbirine eklemesini yasaklamıştır. (25)

2808 ١٧ – وعن أم سلمة رضى اللّه عنها قَالَتْ: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ إذَا سَلّمَ يَمْكُثُ فِي مَكَانِهِ يَسِيراً، فَنَرَى وَاللّهُ أعْلَمُ أنّ مُكْثَهُ لِكَيْ يَنْصَرِفَ النِّسَاءُ قَبْلَ أنْ يُدْرِكَهُنَّ الرِّجَالُ]. أخرجه البخارى، وأبوداود والنسائي.

17. **(2808)**- *Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) selam verince yerinde bir miktar kalırdı. Allah bilir ya, bizim görüşümüze göre O'nun kalışı, kadınların erkeklerden önce çıkmalarını sağlamak içindi."* [Buharî, Ezan 157, 152, 162, 164; Nesâî, Sehv 77, (3, 67); Ebu Dâvud, Salât 203, (1040).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın farz namazı kılıp selam verince yerinde bir miktar kaldığını haber vermekten başka, bu kalışın sebebini de açıklamaktadır: Kadınların erkekler kalkmazdan önce çıkmasını sağlamak... Bu husus bir başka rivayette daha açık gözükmektedir: *"Kadınlar Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında farzı kılıp selam verince hemen kalkarlardı. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ve onunla namaz kılan erkekler Allah'ın dilediğince yerlerinde sabit kalırlardı. Resulullah kalkınca erkekler de kalkardı."*

Bu kalkışın sebebi, önceki rivayette görüldüğü üzere kadınların çıkmasına imkan tanımak içindi.

2- *İbnu Hacer* der ki: *"Bu mevzuya giren hadislerin mecmuundan çıkan netice şudur: "İmam'ın muhtelif durumları var: Zira, farzlardan bazıları var ki peşinden tatavvu namaz kılınır, bazıları var kılınmaz. Arkasından tatavvu kılınan farzdan çıkınca aradaki bekleme sırasında tatavvuya başlamadan önce me'sur zikirle meşgul olunur mu olunmaz mı münakaşa edilmiştir. Çoğunluk zikirle meşgul olunur"* demiştir. Hanefilere göre, zikir olmaz hemen tetavvuya başlanır. Ekseriyetini yani cumhurun delili (yukarıda dipnotta metnini kaydettiğimiz) *Hz. Muâviye* hadisidir. Bazı âlimler: *"Farzla nafilenin arası sadece zikirle belirgin kılınamaz, yerinden sağa sola kımıldayıp meyletti mi bu kâfidir"* demiştir. *"Meyletmenin yeteceğine dair rivayet yok"* diyene şu cevap verilir: *"Hz. Muâviye'-*

(25) قَالَ مُعَاوِيَةُ إِذَا صَلَّيْتَ الْجُمْعَةَ فَلاَ تَصِلْهَا بِصَلاَةٍ حَتَّى تَتَكَلَّمَ أَوْ تَخْرُجَ فَإِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَنَا بِذَلِكَ *Hz. Muâviye dedi ki: "Cum'ayı kılınca konuşmadıkça veya çıkmadıkça başka namaz ekleme. Çünkü Resulullah bize böyle emretti."*

nin rivayetinde أَوْ تَخْرُجَ *"veya çıkarsın" ifadesi sabittir. Me'sur zikrin takdimi, sahih haberlerde "namazın arkasında" diye kayıtlanarak öncelik kazanmıştır. Bazı Hanbeliler, "namazın arkası" tabirinden muradın "selamdan öncesi" olduğunu zannetmiştir. Bu,* ذَهَبَ أَهْلُ الدُّثُورِ *diye başlayan hadisin yardımıyla tenkîd edilmiştir. Zira o hadiste,* تُسَبِّحُونَ دُبُرَ كُلِّ صَلاَةٍ **"Her namazın arkasından tesbih ederler"** *ifadesi mevcuttur. Bu da kesin olarak selamdan sonradır.*

Arkasında nafile bulunmayan farz namaza gelince, imam ve cemaati namazdan sora me'sur zikirle meşgul olur. Bunun için mekan tayini yoktur. Dilerlerse dağılıp zikrederler, dilerlerse yerlerinde kalıp zikrederler. Bu sonuncu durumda, imamın cemaate ta'lim veya vaaz etme âdeti varsa tamam olarak cemaate yönelmesi müstehabtır. Me'sur zikre, başka bir ilavede bulunmayacaksa cemaate tam mı dönmeli, yoksa sağ tarafı cemaate, sol tarafı kıbleye gelecek şekilde yarım mı dönmeli ve dua etmeli? sorusu mevzubahistir. Şâfiiler çoğunlukla yarım dönmesi uygundur demiştir. Ancak bu müddet kısa ise, yüzünü kıbleden çevirmemesi de uygundur, çünkü duaya bu hal daha muvafıktır. Birinci hâl, dua ve zikrin uzun olması haline hamledilir."

2809 ١٨– وعن ثوبان رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: ثَلاَثٌ لاَ يَحِلُّ لأَحَدٍ أَنْ يَفْعَلَهُنَّ. لاَ يَؤُمُّ الرَّجُلُ قَوْماً فَيَخُصُّ نَفْسَهُ بِالدُّعَاءِ دُونَهُمْ، فَإِنْ فَعَلَ فَقَدْ خَانَهُمْ، وَلاَ يَنْظُرُ فِى قَعْرِبَيْتٍ قَبْلَ أَنْ يَسْتَأْذِنَ، فَإِنْ فَعَلَ فقَدْ خَانَهُمْ، وَلاَ يُصَلِّى وَهُوَ حَقِنٌ حَتَّى يَتَخَفَّفَ]. أخرجه أبوداود والترمذى.

«الْحَقِنُ»: الحاقن، وهو الذى يدافع بوله.

18. **(2809)**- *Sevbân (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Üç şey vardır, onları yapmak kimseye helal olmaz: "Kişi bir kavme imamlık yapar, sonra da sadece kendisi için dua eder, cemaatini dua dışı bırakır; bunu yapan onlara ihânet eder. Kişi, izin almazdan önce bir evin içine bakamaz, bunu yapan ev halkına ihanet eder. Kişi küçük abdestine sıkışmış iken hafifleyinceye kadar namaz kılamaz."** [Ebu Dâvud, Tahâret 43, (90); Tirmizî, Salât 265, (357).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis üç mühim İslâmî edebi takrir etmektedir:

★ İmam dua ederken kendisi için değil, imamlık yaptığı cemaat için dua edecektir. Cemaat içinde de herhangi bir ayırım yapmayacaktır. Böylece hadis, imamın herkese karşı hayırhah olması gerektiğini, kendisi için istediği hayırların hepsini cemaattekiler için de istemesi, kendisinin sakınmak istediği şerlerden cemaatini

de sakındırmak talebinde bulunması gerektiği anlaşılmaktadır. Öyleyse imam, cemaatinden kimse hakkında kötülük düşünmeme mecburiyetindedir; hadisin ıtlâkından bu mana çıkmaktadır.

★ Hadiste ikinci olarak, idrarına sıkışanın o halde namaza durmaması, sıkışıklığını gidererek namaza durması emrediliyor. Bu hadiste sadece idrar sıkışması mevzubahis edilmiş ise de, başka hadislerde büyük abdest sıkışması da mevzubahis edilmiştir. Öyleyse, bundan her iki sıkışmayı beraber anlayacağız. Bazan yel sıkışması da mevzubahis olabilir. Öyleyse bunlardan biri dikkatlerimizi dağıtacak, kalb huzurunu ve huşûunu bozacak derecede sıkışma yaptı mı, helaya gitmeden, abdest tazelemeden namaza başlanmamalıdır. *Ebu Dâvud*'un bir başka rivayeti her üçüne de şâmil daha âmm bir ifadeye sahiptir: وَاِذَا اَرَادَ اَحَدُكُمْ اَنْ يَذْهَبَ الْخَلاَءَ وَقَامَتِ الصَّلاَةُ فَلْيَبْدَاْ بِالْخَلاَءِ **"Birinizin helâya gitme ihtiyacı olur, namaza da durulursa, önce helâya gitsin."**

★ Üçüncü husus: İnsanların mahremiyetine riayeti takrir etmektedir. Vücudun bazı kısımları avret olduğu gibi, evler de avrettir, mahremdir, buna saygı gerekmektedir. İzinsiz kimsenin evine girilmemelidir. Beşerî hayatta bunun da mühim bir yeri olmalı ki, meseleye bizzat Cenâb-ı Hakk Kur'an'da yer vermiştir: يَا اَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَى اَهْلِهَا **"Ey iman edenler! Kendinizinkinden başka evlere izin almadan, seslenip sahibine selam vermeden girmeyiniz..."** (Nur 27).

İsti'zân mevzuu 3366-3372 numaları hadislerde geniş olarak ele alınacaktır. Burada şimdiden iki hadis daha kaydedeceğiz: **"Kim bir başkasının evine ıttılâ peyda ederken gözü çıkarılır da diyet için müracaat etmeye kalkarsa bilsin ki, hiçbir hak taleb etmeye hakkı yoktur."** Hz. Peygamber, kendi evine pencereden izinsiz bakmış olan bir adama elindeki tarağı göstererek: **"Bilseydim ki içeri bakıyordun, şu tarağı gözüne sokardım"** der.

BEŞİNCİ FASIL

ME'MÛMLA (İMAMA UYAN) İLGİLİ HÜKÜMLER SAFLARIN TERTİBİ, İKTİDANIN ŞARTLARI VE ME'MÛMUN ÂDABI HAKKINDA

2810 ١- عن أبى مسعود البدرى رضى اللّه عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يَمْسَحُ مَنَاكِبَنَا فِى الصَّلاَةِ يَقُولُ: اسْتَوُوا وَلاَ تَخْتَلِفُوا فَتَخْتَلِفُ قُلُوبُكُمْ لِيَلِيَنِى مِنْكُمْ أُولُوا الأَحْلاَمِ وَالنُّهٰى، ثُمَّ الَّذِى يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ. قَالَ أَبُو مَسْعُودٍ: فَأَنْتُمُ الْيَوْمَ أَشَدُّ اخْتِلاَفاً]. أخرجه مسلم، وأبو داود والنسائى.

1. **(2810)**- *Ebu Mes'ûd el-Bedrî (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) namazda omuzlarımıza eliyle dokunur ve:*

"Düzgün olun, karışık durmayın, sonra kalblerinize de karışıklık ve ihtilaf girer. Hemen arkama, sizden akıl ve dirayet sahibi olanlar dursun. Sonra tedricen bunları takibedenler, sonra da onları takibedenler dursun" *derdi."*

Ebu Mes'ud ilave eder: *"Bugün sizler ihtilafta çok ilerisiniz."* [Müslim, Salât 122, (432); Nesâî, İmâmet 26, (2, 90); Ebu Dâvud, Salât 96, (674).]

AÇIKLAMA:

1- Dinimiz namazda safların düzgün olmasına çokça ehemmiyet vermiştir. Bu rivayet *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namaza başlarken cemaati kontrol edip, eliyle uyarı ve düzeltmelerde bulunduğunu göstermektedir. Dahası, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* saflardaki karışıklığın kalplere de intikal edip, ihtilaflara sebep olacağına dikkat çekiyor; fikri ve mânevî insicamın, maddi intizam ve düzenden geçtiğine irşad buyuruyor. *Tîbî* der ki: *"Hadis, kalbin azalara bağlı olduğunu, azalar karışıklığa düşünce kalplerin de karışacağını, karışan kalplerin fesada uğrayıp reis olması haysiyetiyle hepsini fesada sevkedeceğini ifade eder." Resulullah* bu maddî tertipde, riayet edilmesi gereken içtimâi hiyerarşiyi de gösteriyor: Ön safa ve hemen imamın arkasına akılca, dirayetce, mevkice, itibarca ileri olanlar durmalıdır; buna terdicen diğer saflarda da riayet edilmelidir.

Nevevî der ki: *"Bu hadiste, efdal olanın daha az efdale takdimi görülmektedir. Çünkü onlar ikrâma (yani kıymet verilmeye, hürmet edilmeye) daha layıktırlar. Ayrıca, ola ki imam (zuhur eden bir özrü sebebiyle) yerine birini getirme

ihtiyacı duyar; bu durumda da efdal olan evladır. Ve keza imamın hata, unutma gibi hallerinde onu ikâz etme işini de efdal olan daha iyi yapar, gayrısı yapamaz..."

Başka rivayetler de gözönüne alınınca, "*büyük*"lerin sadece namazlarda değil her çeşit ictimâî tezahürlerde, cemiyet ve cemaatlerde "daima öne" alınmasının sünnet olduğu görülür. *Resulullah* لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَرْحَمْ صَغِيرَنَا وَلَمْ يُوَقِّرْ كَبِيرَنَا **"Küçüklerimize merhamet, büyüklerimize hürmet etmeyen bizden değildir"** buyurur. **"Bereket büyüklerimizdedir"**, **"Büyüğü büyükle"** nevinden Efendimizin tavsiyesi çoktur.

2811 ٢- وعن ابن مسعود رضى اللّه عنه: [أَنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قَالَ: لِيَلِيَنِى مِنْكُمْ أُولُوا الْأَحْلاَمِ وَالنُّهٰى، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، وَإِيَّاكُمْ وَهَيْشَاتِ الْأَسْوَاقِ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى.

«النُّهَى»: العقول والألباب.

و «هَيْشَاتُ الْأَسْوَاقِ»: الاختلاط، وكثرة اللفظ.

2. **(2811)**- *İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"Benim hemen arkama sizden akıl ve dirayet sahipleri dursun. Sonra onları takip edenler, sonra onları takip edenler, sonra da onları takip edenler dursun. Çarşıların karışıklığından sakının." [Müslim, Salât 123, (432); Ebu Dâvud, Salât 96, (675); Tirmizî, Salât 168, (228).]

AÇIKLAMA:

1- *Ahlâm* ve *nühâ* aynı manaya gelir, bu da *akıllar* demektir. Ancak bazı âlimler, *ulu'l-Ahlâm'la büluğa erenler*in kastedildiğini, ulu'n-Nühâ ile de *ukalâ* yani *akıllıların* kastedildiğini söylemiştir. Dilimizde bunu, yerine göre *aklı başında olanlar, yaşını başını alanlar* gibi tabirlerle karşılamak mümkündür. Biz hadiste *akıl ve dirayet sahipleri* diye çevirmeyi daha muvafık bulduk. Şüphesiz bununla ilimce, tecrübece, mevki ve makamca ve hatta yaşça daha ileri olanlar, kısaca müslümanlarca "büyük" addedilenler kastedilmektedir. Hemen belirtelim ki sırf yaşça büyüklük bu meselede mutlak bir öncelik sağlamaz. İlimce, yetkice, makamca önde olan yaşça küçük de olsa "büyük" sayılmıştır.

"*Onu takip edenler* (الَّذِينَ يَلُونَهُمْ) den maksad, belirtilen vasıflarda akıl ve dirayet sâhiplerine yakın olanlar demektir.

Resulullah bu derecelemenin ehemmiyetini takrîr için "*onu takip edenler*" tabirini üç kere tekrar buyurmuştur. Yani büyüklük sıralamasına tedricen riâyet edilecektir.

2- Heyşâtu'l-esvâk, çarşıların kargaşası diye çevirdiğimiz bu tabirle *Nevevî*'ye göre, çarşılardaki düzensizlikler, bağırıp çağırmalar, münakaşa ve ihtilaflar, fitneler, aldatmacalar vs. hepsi kastedilmiş olmaktadır. Bazı alimler: "*Bu tabirle, çarşıdaki ihtilat'ın yani büyük-küçük, aklı başında olan-olmayan, kadın-erkek herkesin karışıklığı kastedilmiş, namazda böyle olunmaması irşad edilmiştir*" demiştir. Gerçekten de ilk safları erkekler, arka safı çocuklar, en son kısmı da kadınlar tutar. Namazda bunların karışması mevzubahis olmaz. Erkekler de kendi aralarında akıl ve dirayet sahipleri ve ondan sonra da tekrar üç mertebe zikredilen derecelenme içerisinde yerlerini alacaklardır. Şârih *Tîbî*, bu sakınma emrinde, "*nefislerinizi namaz esnasında çarşı-pazarın meseleleriyle meşgul etmekten koruyun. Zira bu beni takib etmenize mani olur*" manasını görmenin de câiz olduğunu söyler.

2812 ٣- وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [صَلَّيْتُ مَعَ النَّبِىِّ ﷺ وَقُمْتُ عَنْ يَسَارِهِ فَأَخَذَ بِذُؤَابَتِى فَجَعَلَنِى عَنْ يَمِينِهِ]. أخرجه الستة.

3. **(2812)**- *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte (bir gece) namaz kıldım. Soluna duruvermiştim, perçemimden tutarak sağına koydu.*" [Buharî, Ezan 57, 58, 59, 77, 79, İlm 41, Vudû 5, 36, Ezân 161, Vitr 1, Amel fi's-Salât 1, Tefsir, Al-i İmrân 17, 18, 19, 20, Libâs 71, Edeb 118, Da'avât 10, Tevhîd 27; Müslim, Salâtu'l-Müsafirîn 181, (763); Muvatta, Salâtu'l-Leyl 11, (1, 121, 122); Ebu Dâvud, Salât 70, (610, 611); Tirmizî, Salât 171, (232); Nesâî, İmâmet 45, (2, 104); İbnu Mâce, İkâmetu's-Salât 44, (973).]

AÇIKLAMA:

1- Bazı rivayetlerde daha sarîh geldiği üzere, *İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)*, bir gece teyzesi *Meymûne*'nin -ki *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevceleridir- yanında geceler. *Resulullah* mûtadı üzere gece kalkıp abdest alır ve namaza durur. Aynı odada misafir edilen çocuk *İbnu Abbâs* da kalkıp abdest alarak *Resulullah*'a iktida eder. Ancak Efendimizin sol tarafında yer alır. Rivayette görüldüğü üzere, perçeminden (bazı rivayette "eli"nden, bazısında "başı"ndan, "kulağı"ndan) tutup arkasından dolaştırarak sağ tarafına alır.

2- Rivayet pek çok hüküm ihtiva etmektedir. Buharî'de hadisin yirmiye yakın yerde tekerrür etmiş olması, hadisin ihtiva ettiği fıkhın çokluğunu göstermeye yeterlidir. Bazıları şöyle:

★ İmam cemaatle kıldırmaya niyet etmese de ona uymak mümkündür. Sonradan cemaate niyet edilebilir. Sadece *Ahmed İbnu Hanbel* bunu nafilede caiz görür, farzda görmez.

★ Me'mum tekse imamın sağına, imama yakın ve hizasında bulunur. Âlimler, me'mum imamın tam hizasında mı durmalı, az gerisinde mi durmalı? ihtilâf etmişlerdir. Bu rivayette bu husus sarih değilse de bazı vecihlerinden "tam hizası" hükmüne delil çıkarılmıştır. *İbrahim Neha'î: "İmama uyan tek kişi, arkasına durur, rükûya gittikten sonra, kavuşursa sağına durur"* demiştir. *Nehâî'nin* bu hükme "ikinci bir şahıs da gelebilir" düşüncesiyle gittiği tahmin edilmiştir.

★ Namazda iken imamın, sol tarafına duran kimseyi sağına alması, namazını bozan bir amel değildir, amel-i yesirdir.

2813 ٤- وعن علقمة والأسود أنهما قالا: [اسْتَأْذَنَّا عَلَى ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ فَأَذِنَ لَنَا، ثُمَّ قَامَ فَصَلَّى بَيْنِى وَبَيْنَهُ، ثُمَّ قَالَ: هٰكَذَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ فَعَلَ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

4. (2813)- *Alkame ve el-Esved* dediler ki: *"İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un yanına girmek için kendisinden müsaade istedik. Bize izin verdi. Sonra kalkıp ikimizin arasında namaz kıldı. Sonra da: "Ben Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın böyle yaptığını gördüm" dedi."* [Müslim, Mesâcid 26, (534); Ebu Dâvud, Salât 71, (613); Nesâî, Mesâcid 27, (2, 49-50); İftitah 90, (2, 183).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisi Ebu Dâvud, üç kişi beraber namaz kılarsa ne şekilde durmaları gerektiğine dair başlık attığı bir babta kaydeder. Hadiste geçen فَصَلَّى بَيْنِى وَبَيْنَهُ ibâresini ikimizin arasında namaz kıldı diye tercüme ettik. Daha açık mâna şudur: *"İbnu Mes'ud, Alkame ile Esved'in arasına durarak namaz kılmıştır."* Yani üçü de yan yana durmuş, *İbnu Mes'ud* ortada yer almıştır, öne geçmemiştir. *İbnu Sîrîn* bu şekilde duruşlarını, yer darlığı ile izah etmiştir. *Nevevî* bu tarzın bütün imamlara aykırı düştüğünü söyler. Zira der, sahabe devrinden bugüne kadar, bütün fakihler, imamdan maada iki kişi cemaat olursa onların arkada saf yapacaklarını söylemiş, *Alkame* ve *Esved*'e bu görüşlerinde muhalefet etmiştir.

Hadisin Müslim'deki veçhinde, *Alkame ve Esved*'in *İbnu Mes'ud*'a ittibaen rükûda avuçlarını üst üste koyarak uyluklarının arasına yerleştirip, kollarını da dizlerine yapıştırdıkları belirtilir. Ülemâ bu tarza da muhalefet etmiştir (2589 numarada geçti).

2814 ٥- وعن أبي هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: خَيْرُ صُفُوفِ الرِّجَالِ أَوَّلُهَا، وَشَرُّهَا آخِرُهَا، وَخَيْرُ صُفُوفِ النِّسَاءِ آخِرُهَا، وَشَرُّهَا أَوَّلُهَا]. أخرجه لخمسة إلا البخارى.

5. **(2814)**- *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Erkeklerin teşkil ettiği safların en hayırlısı birinci saftır. En kötüsü de en son saftır. Kadınların teşkil ettikleri safların en hayırlısı en son saftır, en kötüsü de en öndekidir."** [Müslim, Salât 132, (440); Ebu Dâvud, Salât 98, (678); Tirmizî, Salât 166, (224); Nesâî, İmâmet 32, (2, 93).]

AÇIKLAMA:

1- Ön safın erkekler için hayırlı olması, imama yakınlığı ve kadınlara uzaklığı sebebiyledir. Üstelik ön safta olanlar câmiye daha erken gelmiş olma durumundadırlar. Son safın kötülüğü, kadınlar safına yakınlığı ve imamdan uzaklığı sebebiyledir. Ayrıca burada yer alanların mescide daha geç gelme durumları vardır.

Nevevî meseleye şöyle bir vuzuh getirir: *"Erkeklere ait ön saflar her hal ü kârda her zaman en hayırlıdır, arka saflar da daima kötüdür. Fakat kadın safları hakkında durum böyle değildir. Onların ön safı, erkeklerle aynı yerde namaz kılma durumuna bağlıdır. Eğer onlar erkeklerden tamamen ayrı bir şekilde namaz kılıyorlarsa, onların safları da erkeklerin saflarının hükmüne tabidir: Ön saf en hayırlı saftır, arka saf en kötü saftır."*

2- Saflar için *şerli* veya *kötü* kelimelerinin kullanılması mecazîdir, yani *sevabca daha azdır* demektir. Hakiki manada *şerli* olması mevzubahis olamaz.

2815 ٦- وعن النعمان بن بشير رضى اللّه عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لَتُسَوُّنَّ صُفُوفَكُمْ أَوْ لَيُخَالِفَنَّ اللّهُ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ، أَوْ قَالَ: وَجُوهِكُمْ]. أخرجه الخمسة.

6. **(2815)**- *Nu'man İbnu Beşîr (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Ya saflarınızı düzeltirsiniz ya da Allah kalplerinize muhalefet atar -veya yüzlerinize..."**- *demişti."* [Buharı, Ezân 71, Müslim, Salât 127, (436); Ebu Dâvud, Salât 94, (662, 663); Tirmizi, Salât 167, (227); Nesâî, İmâmet 25, (2, 89).]

AÇIKLAMA:

1- Safları tesviye etmek (düzeltmek)'ten maksad, saf tutanların aynı şekilde düzgün durmalarıdır veya safda mevcut açıklıkları kapamaktır. Bu da omuzlar değecek şekilde sık durmakla olur. Bu husus 2817 numaralı hadîste biraz daha açıklanacak.

2- Hadiste ifâde edilen va'îd (tehdîd) hususunda ihtilâf edilmiştir. Bazı âlimler *"Hadisi, zâhiri üzere anlamak gerekir, maksad yüzü ense tarafına koyarak veya buna benzer bir şekilde tabii yaratılış yerinin değiştirilmesi yoluyla yüzün düzeltilmesidir"* demiş ve başka bir hadis örnek verilmiştir: **"İmamdan önce secdeden başını kaldıranların başlarını, Allah Kıyamet günü eşek başına tahvil edecektir."** Buradaki vaidle önceki vaîd mahiyetce birbirine benzetilmiştir.

Burada dikkat çekilecek bir incelik, beyan edilen vaîdin, işlenen cinayet cinsinden olmasıdır. Burada muhalefet mevcuttur. Bazı âlimler bu noktadan hareketle cemaatle kılınan namazda tesviyenin vâcib olduğunu söylemiştir.

Hadîsin zâhire hamlini te'yîd eden bir rivayet Ahmed İbnu Hanbel'de gelmiştir: لَتُسَوُّنَّ الصُّفُوف اَوْ لَتَطْمَسَنَّ الْوُجُوهُ **"Ya safları düzeltirsiniz ya da yüzleriniz silinir (yok edilir)."** Bu meseleye şu ayetten de delil getirerek hadis te zâhirin esas alınmasını söyleyen âlim olmuştur: مِنْ قَبْلِ اَنْ نَطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلَى اَدْبَارِهَا **"Yüzleri silip arkaya çevirerek enseler gibi dümdüz yapmadan.."** (Nisa 47).

Hadisi mecaza hamledenler de olmuştur. *Nevevî* der ki: *"Hadisin mânâsı şudur: "Aranıza düşmanlık ve buğz ve kalplerinize ihtilaf konulur." Nitekim "falanın yüzü bana karşı değişti" deyince "Onun yüzünde, bana nefret zâhir oldu" anlaşılır. Zira saflardaki muhalefleri, zevahirdeki muhalefeti ifade eder, zahirdeki ihtilaf da batında ihtilâflara sebep olur."*

Nevevî, bu te'vili Ebu Dâvud ve başka kaynaklarda gelen şu rivayetin te'yid ettiğini söyler: اَوْ لَيُخَالِفَنَّ اللّٰهُ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ **"Ya da Allah kalplerinize muhalefet atar."**

Kurtubî de hadisi *"İftiraka (ayrılığa) düşersiniz"* diye anlamıştır.

Görüldüğü üzere her görüşün bir haklı yönü var. Birine doğru derken diğerini reddetmek mümkün değildir. *İbnu Hacer*'in belirttiği üzere *"safta birinin diğerinden öne geçmesi, kibir zannı uyandırır, bu ise kalbi ifsad eder ve kopmaya dâvet çıkarır."*

2816 ٧- وعن أنس رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: سَوُّوا صُفُوفَكُمْ، فَإنَّ تَسْوِيَةَ الصَّفِّ مِنْ تَمَامِ الصَّلاَةِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

7. **(2816)**- *Hz. Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Saflarınızı düzgün kılın, zira safların düzeltilmesi namazın kemalin(i sağlayan şartlar)dandır."** [Buharî, Ezân 132, 72, 74, 76; Müslim, Salât 124, (433, 434); Ebu Dâvud, Salât 94, (667-671); Nesâî, İmâmet 27, 28, 30, (2, 91).]

2817 ٨- وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: أَقِيمُوا الصُّفُوفَ، وَحَاذُوا بَيْنَ الْمَنَاكِبِ، وسُدُّوا الخَلَلَ، وَلِينُوا بِأَيْدِى إِخْوَانِكُمْ، وَلاَ تَذَرُوا فُرُجَاتٍ الشَّيْطَانِ، وَمَنْ وَصَلَ صَفًّا وَصَلَهُ اللّهُ، وَمَنْ قَطَعَهُ قَطَعَهُ اللّهُ].

أخرجه أبوداود بطوله، والنسائى من قوله: من وصل إلى آخره.

«فُرُجَاتٍ الشَّيْطَانِ»: هى الْخلل التى تكون بين المصلين فى الصفوف.

8. (2817)- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Safları düz kılın, omuzları bir hizaya getirin, aradaki boşlukları kapatın, kardeşlerinizin (sizi düzeltmeye çalışan) ellerine karşı nezâketli olun. Arada şeytan gedikleri bırakmayın. Kim safa kavuşursa Allah ona kavuşur. Kim de saftan koparsa Allah da ondan kopar."** [Ebu Dâvud, Salât 94, (666); Nesâî, İmâmet 31, (2, 93).]

AÇIKLAMA:

1- Safların düz tutulmasından anlaşılan husus burada açıklık kazanıyor: Omuzlar bir hizada olacak, öne arkaya kaçan olmayacak, saftaki şahıslar arasında boşluk olmayacak yani kollar aşağı salınmış vaziyette durunca sağ ve soldaki kimselerin kollarına değecek.

2- Kardeşlerin ellerine yumuşak (veya nezâketli) davranmak demek, safı düzeltmek için, bizi ileri veya geri iten bir el olursa hemen itaat edip ileri veya geri kaymak demektir.

Bundan şu da anlaşılmıştır: Saf dolmuşken, arkadan gelen biri, safda boş yer bulamazsa, tek başına durmaması için ön saftan birini çekip, arkada iki kişilik bir saf teşkîl eder. Bu, Peygamberimizin emridir. Öyleyse hadis demek istiyor ki: *"Siz safta iken arkadan bir el sizi geri çekiyorsa ona hemen inkıyad edin, geride saf yapmak üzere arkaya çekilin, bu meselede zorluk çıkarmayın."*

3- "Saffa kavuşursa" tâbiri, saftaki açıklığı sağa sola kaymak suretiyle kapatırsa demektir. Saftan kopmak, saftaki açıklığı kapamamak veya öne, arkaya veya bir yana kayarak açıklık meydana gelmesine sebep olmaktır.

Âlimlerimiz safa kavuşmayı sadece açıklığı kapamak olarak anlamamış, safa girmek, safda hazır olmak, yer almak olarak da anlamıştır. Saftan kopmayı da yine safa gelmemek olarak anlamışlardır.

Allah'ın kavuşması veya kopması, rahmetiyle muamele etmesi veya rahmetini esirgemesidir (el-iyâzu billah).

2818 ٩- وعن ابن عباس رضى اللّٰه عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ:
خِيَارُكُمْ أَلْيَنُكُمْ مَنَاكِبَ فِي الصَّلاَةِ]. أخرجه أبو داود.

9. **(2818)**- *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Sizin en hayırlınız, namazda omuzları en yumşak olandır."** [Ebu Dâvud, Salât 94, (672).]

AÇIKLAMA:

Omuzu yumuşak olmak, safta iken birisi safı düzeltmek için sözle veya elini omuzuna koyarak müdahale edecek olsa gerekene hemen uymaktır. *Hattâbî*, bu tabiri şöyle anlamıştır: *"Namazda sükûnet ve itminânda olmak, sağa sola bakmayıp, omuzunu başkasının omuzuna sürtmemektir. Bir diğer vecih de şu olabilir: Gedikleri kapamak için yer darlığı sebebiyle safların arasına girmek isteyene mani olmamak, bilakis bu gayesinde ona imkân tanımak, safların sağlamlaşması ve kalabalığın daha da sıklaşması için onu omuzuyla itmemek..."*

2819 ١٠- وعن وابصة بن معبد رضىَ اللّٰه عَنْهُ قَال: [رَأَى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ رَجُلاً
يُصَلِّى خَلْفَ الصفِّ وَحْدَهُ: فَأَمَرَهُ بِإعَادَةِ الصَّلاَةِ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

10. **(2819)**- *Vâbisa İbnu Ma'bed (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir adam gördü, safın gerisinde tek başına namaz kılıyordu. Ona namazını yeniden kılmayı emretti."* [Ebu Dâvud, Salât 100, (682); Tirmizî, Salât 170, (230).]

AÇIKLAMA:

Safın arkasında tek başına namaz kılan me'mûmun durumu hakkında selef ihtilaf etmiştir. Bazıları: *"Ne caizdir ne de sahihtir"* demiştir. Böyle diyenler meyânında *Nehâ'î, Hasan İbnu Sâlih, Ahmed, İshak, Hammâd, İbnu Ebi Leylâ, Vekî* sayılabilir.

Bazıları da, bunu caiz görmüştür. *Hasan Basrî, Evzâ'î, Mâlik, Şâfi'î, Ashabu'r-Rey* bunlardandır.

"Caiz değil" diyenler, sadedinde olduğumuz hadise dayanırlar.

Keza *Ahmed ve İbnu Mâce*'nin tahric ettiği bir başka hadiste geçen şu ibâre de bu görüşe delil kılınmıştır: اِسْتَقْبِلْ صَلاَتَكَ فَلاَ صَلاَةَ لِمُنْفَرِدٍ خَلْفَ الصَّفِّ

"Namazına yönel, safın arkasında münferid namaz kılınmaz."

Safın gerisinde münferidin kılacağı namaza "sahihtir" diyenlerin delili, Ebu

Dâvud'da, *Ebu Bekre (radıyallahu anh)*'den yapılan bir rivayettir. Orada *Ebu Bekre* mescide girdiği zaman *Resulullah*'ın rüku yapmakta olduğunu, (rükuda yetişebilmek için) safa varmadan hemen rükuya vardığını, sonra durumu *Resulullah*'a açınça, aleyhissalatu vesselam'ın: **"Allah senin hırsını artırsın, artık iade etme.."** dediğini görmekteyiz.

Âlimler, bu durumda verilen iade emrini, evla olana devamda mübâlağa için menduba hamletmişlerdir. *İbnu Hacer* der ki: *"Ahmed ve başka bazısı bu iki hadisin arasını bir başka tarzda te'lîf ettiler. Şöyle ki: Ebu Bekre'nin hadisi âmm olan Vâbisa hadisini tahsis eder. Öyleyse, kim safın gerisinde münferid olarak namaza başlar sonra da rükû'dan kalkmazdan önce safa dahil olursa ona iade gerekmez, tıpkı Ebu Bekre hadisinde olduğu gibi... Aksi takdirde Vâbisa hadisinin âmm olan hükmü gereğince iade vâcib olur."*

2820 ١١- وعن أبي سعيد رضي الله عنه قال: [رَأَى النَّبِيُّ ﷺ فِي أَصْحَابِهِ تَأَخُّراً فَقَالَ: تَقَدَّمُوا فَأْتَمُّوا بِي، وَلْيَأْتَمَّ بِكُمْ مَنْ بَعْدَكُمْ. لاَ يَزَالُ قَوْمٌ يَتَأَخَّرُونَ حَتَّى يُؤَخِّرَهُمُ اللَّهُ].

11. **(2820)**- *Ebu Sa'îd (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Ashabında bir gerileme görmüştü:*

"İlerleyin bana uyun. Sizden sonrakiler de size uysunlar. Bir kavm gerilemeye devam eder eder de Allah da onları geriletiverir" *buyurdu."* [Müslim, Salât 130, (438); Ebu Dâvud, Salât 98, (680); Nesâî, İmâmet 17, (2, 83).]

AÇIKLAMA:

"Sizden sonrakiler de size uysun" demek, beni göremeyecek olanlar sizden görüp size uysunlar demektir. Hadisten, imamı göremeyen cemaatin, gördükleri cemaate bakarak imama iktida edebileceği hükmü çıkarılmıştır. *Şa'bî* gibi bazıları cemaatin cemaate uymasını caiz görmüştür. Her saf, arkasındaki safın imamıdır. Bu görüşü çoğunluk reddeder. Hadis, imamdan geri kalmayı zemmetmektedir.

Hadisin sonunda ifâde edilen *"Allah'ın, gerileyenleri geriletmesi"*, onları cemaat feyzinden ve sevabından mahrum bırakması demektir.

2821 ١٢- وعن جابر بن سمرة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ: أَلاَ تَصُفُّونَ كَمَا تَصُفُّ الْمَلاَئِكَةُ عِنْدَ رَبِّهِمْ. قُلْنَا وَكَيْفَ تَصُفُّ الْمَلاَئِكَةُ؟ قَالَ: يُتِمُّونَ الصُّفُوفَ الْمُقَدَّمَةَ، وَيَتَرَاصُّونَ فِي الصَّفِّ]. أخرجهما مسلم وأبوداود والنسائي.

«التراصُّ»: الاجتماع والانتظام.

قال الله تعالى: «كَأَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ» أى متصل بعضه ببعض.

12. **(2821)**- *Câbir İbnu Semüre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"Meleklerin Rabbleri indinde saf tutmaları gibi siz de saf tutmaz mısınız?" *Biz:*

"Melekler nasıl saf tutarlar?" dedik.

"Onlar *dedi,* **ön safları tamamlarlar ve safda muntazam dururlar."** [Müslim, Salât 119, (430); Ebu Dâvud, Salât 94, (661); Nesâî, İmâmet 28, (2, 92).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, meleklerin Cenab-ı Hakk'a ibadetlerini yaparken veya Arş-ı Rahmân'ın çevresinde kıyam ederken saflar şeklinde durduklarını ifade etmekte ve saf şekillerini açıklamaktadır: Ön saflarda boşluk yok ve saflar düzgün.

2- Ön safların doluluğu demek, bir saf tam olarak dolmadan diğer bir saf başlatılmaz demektir.

3- Safın düzgün olması, arada boşluk bulunmaması, safta yer alanların birbirine değmesi demektir يَتَرَاصُّونَ "birbirlerine değmek" mânâsına gelir. Hadiste geçen bu kelime âyette de geçmektedir: كَأَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ **"Şüphesiz ki Allah, kendi yolunda, birbirine kenetlenmiş (yekpare ve müstahkem) bir bina gibi, saflar bağlayarak çarpışanları sever"** (Saff 4). *Marsûs* birbirine değen, yekpâreleşen demektir; kenetlenme diye de ifade edilmiştir.

2822 ١٣- وعن أبى هريرة رضى الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لَوْ تَعْلَمُونَ مَا فِى الصَّفِّ الْأَوَّلِ مَا كَانَتْ إِلَّا قُرْعَةً]. أخرجه مسلم.

13. **(2822)**- *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Eğer birinci safta ne olduğunu bilseydiniz, mutlaka kur'a çekilirdi."** [Müslim, Salât 131, (439).]

AÇIKLAMA:

Bazı âlimler, *birinci saf*'tan maksadın son safta bulunsa bile mescide ilk gelen olduğunu söylemiştir. *İbnu Abdilberr: "İlk gelen, ön safta yer almasa bile sonradan gelip de zorla öne geçenden efdaldir"* demişse de delilsiz iddiada bulunduğu söylenmiştir. Hadislerde geçen *ilk saf* ile imamı takip eden birinci saf kasdedilmiştir. Bazı âlimler *"imamı takip eden eksiği olmayan ilk tam saf kastedilmekte"* demiştir. Şu halde esas olan birinci kaydettiğimizdir.

Alimler ilk safa teşvikte şu maslahatları zikreder:

★ Borçtan kurtulma yarışı vardır.

★ Mescide erken girme vardır.

★ İmama yakın olup onu dinleme, ondan öğrenme vardır.

★ İmam takılırsa onu açma vardır.

★ Önden geçenlerin vereceği rahatsızlıktan selamet vardır.

★ Önünde olanı görmekten zihnin selamette kalması vardır.

★ Secde mahallinin, öndekilerin vereceği bazı rahatsız edici şeylerden selameti vardır.

★ Secde mahalli daha az çiğnendiği için daha pâktır.

2823 ١٤ – وعنه رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: إنَّمَا جُعِلَ الإمَامُ لِيُؤتَمَّ بِهِ، فَإذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا، وَإذَا رَكَعَ فَارْكَعُوا، وَإذَا قَالَ سَمِعَ اللّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، فَقُولُوا: اللّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ، وَإذَا صَلَّى قَائِماً فَصَلُّوا قِيَاماً، وَإذَا صَلَّى قَاعِداً فَصَلُّوا قُعُوداً أجْمَعُونَ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

14. (2823)- Yine *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* "**İmam, kendisine uyulmak için meşru kılınmıştır. Öyleyse o tekbir getirdi mi siz de tekbir getirin. Rükûya gidince siz de rükuya gidin. "Semi'allahu li-men hamideh" (Allah kendisine hamdedeni işitir) deyince "Allahümme Rabbenâ leke'l-hamd" (Ey Rabbimiz hamdler sanadır) deyin. O ayakta namaz kılarsa siz de ayakta kılın, oturarak kılarsa siz de hepiniz oturarak namaz kılın.**" [Buharî, Ezan 74, 82; Müslim, Salât 86-89, (414-417); Ebu Dâvud, Salât 69, (603, 604); Nesâî, İftitâh 30, (2, 141-142).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, namazda imama uyan kimsenin namazla ilgili hususlarda imamı takip etmesi gerektiğini beyan ediyor. Bu cümleden olarak:

★ Tekbirlerde,

★ Rükûlarda,

★ Secdelerde,

★ Ku'ûd ve ka'delerde,

★ Selamlarda, imama uyulacaktır... Bunlar icra edilirken daima imam tâkip edilecek, bu sayılanlar daima imamın peşinden yapılacak ve imamdan önce ya-

pılmamaya dikkat edilecektir. Çünkü "imam kendisine uyulmak için meşru kılınmıştır." Bu fiilleri imamdan önce yapanları, *Resulullah*'ın şiddetle tevbîh edip azarladığını müteakiben kaydedeceğimiz iki hadiste (2824-2825) göreceğiz.

★ Rükûdan kalkarken imam **semi'allahu li-men hamideh** deyince, cemaat aynı şeyi tekrar etmeyip, **Rabbena ve leke'l-hamd** diyecektir.

2- Hadiste temas edilen mühim bir husus, imam herhangi bir mazeretle oturarak namaz kıldırdığı takdirde, cemaatin de oturarak namazını kılması meselesidir.

Bu mesele ülemâ arasında oldukça fazla münakaşa edilmiştir. Çünkü bu mevzuya müteallik hadisler çoktur ve aralarında tearuz vardır. Bazı rivâyetler, *Hz. Peygamber*'in oturarak namaz kılarken, cemaatin de ayakta O'na uyduğunu ifade etmektedir. Sadedinde olduğumuz rivayette olduğu üzere, bazı rivayetler, imam hangi hal üzere kılıyorsa, cemaatin de o hal üzere uyması gerektiğini ifade etmektedir.

İmamların ihtilâfı sadece rivayet farklılığından ileri gelmez. Vak'aların ne zaman olduğu hususundaki mübhemlik de mevzubahistir. Ayrıca bazı rivayetlerde diğerlerinde olmayan ziyade mevcuttur. Farklılıkların, mübhemliklerin sağladığı yorum ve değerlendirme imkânı, âlimleri ihtilâflı neticelere sevketmiştir.

İbnu Hacer'in kaydına göre Ashabtan bir kısmı, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vefatından sonra oturduğu yerde namaz kıldırmış, cemaati ise ayakta kılmışlardır. *Üsyed İbnu Hudayr, Hz. Câbir, Kays İbnu Kahd, Enes İbnu Mâlik (radıyallahu anhüm)* bunlardandır. *İbnu Hibbân* ve bazıları, ayakta kılan cemaatin oturarak kılan (özür sahibi) imama uyabilecekleri hususunda Ashâbın icma ettiğini bile söylemiştir.

Rivâyetler arasındaki ihtilâfı giderme hususunda âlimlerden bazıları, oturan imamın arkasında oturarak kılmayı emreden hadisin mensuh olduğunu söylemiş, bazıları da rivayetleri cem'etmiştir. Cem'edenler, farklı hükümler ihtiva eden hadislerin farklı hallerle ilgili olarak vârid olduğuna dikkat çekerler, *"her hadis ayrı bir durumla ilgilidir"* derler.

Buna göre, *Hz. Peygamber*'in oturarak namaz kıldırma hâdisesi, bir seferinde efendimizin attan düşerek ayağının çıkmasına bağlıdır: Ebu Dâvud'da *Hz. Câbir*'in anlattığına göre, Efendimiz Medine'de bir ata biner, ancak at, Aleyhissalatu vesselam'ı bir hurma kütüğünün üzerine atar ve ayağı çıkar. *Müslim*'in yine *Câbir*'den kaydettiği şu rivayet, mezkur hâdise ile ilgili olmalıdır: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) rahatsızlandı, biz de arkasında namaz kıldık. Efendimiz oturarak kılıyor. Ebu Bekir* de O'nun tekbirlerini yüksek sesle tekrar ederek cemaate duyuruyordu. Bir ara *(Resulullah)* bize baktı, kendisine ayakta uyduğumuzu gördü. Bunun üzerine oturmamızı işaret buyurdu. Biz de oturduk. Selam

"Siz nerdeyse İranlıların ve Bizanslıların işini yapayazdınız. Onların kralları otururken, kendileri ayakta dururlar. Sakın öyle yapmayın. İmamlarınıza uyun, onlar ayakta kılarlarsa siz de ayakta kılın, oturarak kılarlarsa siz de oturun."

Bazı alimlere göre bu hâdise ölümüne yakın hastalandığı sırada oturarak namaz kıldırma hâdisesi değildir. *Resulullah*'ın ölümüne yakın oturarak kıldırdığı namazla ilgili rivâyet, cemaatin *Resulullah*'a ayakta iktida ettiğini, *Resulullah*'ın da bu hali gördüğü halde **"oturun!"** diye müdahale etmediğini ve böylece oturarak kıldıran imamın arkasında ayakta namaz kılmayı takrîr ettiğini belirtir. *Ebu Hanife, Ebu Yusuf, İmâm Şâfi'î ve Evzâî* gibi bir kısım âlimler bu rivayetle öncekinin mensuh olduğuna hükmetmişlerdir. *Velîd İbnu Müslim*'in rivayetine göre *İmam Mâlik*'in görüşü de budur.

Ahmed İbnu Hanbel, neshi inkâr eder. Ona göre, her iki hadisin de ayrı bir tatbik yeri vardır, yani hadisler iki ayrı halle ilgilidir. O iki halde onlarla amel edilir. Şöyle ki:

1) Vazifeli imam, namazı şifası umulan bir hastalık sebebiyle oturarak kıldırmaya durmaya başlarsa, bu durumda cemaat de oturarak kılar.

2) Vazifeli imam, namaza ayakta başlarsa cemaatin de onun arkasında namazı ayakta kılmaları gerekir, imama oturarak kılmayı icab ettiren bir hal ârız olmuş olmamış farketmez; cemaat namazı başladığı gibi (ayakta) devam ettirir. Nitekim rivayetler, *Resulullah*'ın ölüm sırasında hastalanınca, bu şekilde yaptığını, cemaatin ayakta kıldığını gördüğü halde müdahale etmemesi, bunu takrir ettiğini gösterir. Efendimizin takriri, bu halde cemaate, oturmanın gerekmediğine delil olur. Nitekim *Hz. Ebu Bekr* cemaate namazı ayakta kıldırmaya başladı, onlar da önceki haldekine muhalif olarak ayakta devam ettiler. Zira zikredildiği üzere, öncekinde *Hz. Peygamber* namaza oturarak başlamış, arkadakiler ayakta devam edince, bunu doğru bulmamıştı.

İbnu Hacer, Ahmed İbnu Hanbel'e bu görüşünde, bazı *Şâfi'îlerin* de iştirak ettiğini belirtir. *İbnu Huzeyme, İbnu'l-Münzîr, İbnu Hibbân* gibi..

Son olarak şunu da belirtelim: *İmam Muhammed* ve *İmam Mâlik*'in meşhur kavline göre, *Resulullah* oturarak kılarken cemaatin ayakta uyması ümmete delil olamaz. Zira bu, Efendimizin hasâisine girer, O'nun için tanınan bir ruhsattır, hasâisten olan, başkasına delil olamaz. Bu görüşü *Hz. Câbir*'den mürsel olarak rivayet edilen şu hadis de te'yîd eder: لاَ يُؤُمَّنْ اَحَدٌ بَعْدِى جَالِسًا. **"Benden sonra kimse oturarak namaz kıldırmasın."** Ancak ülemâ hadisin zayıf olduğuna dikkat çekmiştir.

DİKKAT: *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, hastalığı sırasında *Hz. Ebu Bekr*'e uymasını esas alan bazı âlimler: *"Vazifeli imam hastalığı sebebiyle ce-*

maate oturarak namaz kıldırmaktansa, bir başkasını imâmete geçirmesi evladır'' demiştir.

2824 ١٥- وعنه رضى اللّهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: أَمَّا يَخْشَى أَحَدُكُمْ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنْ رُكُوعٍ، أَوْ سُجُودٍ قَبْلَ الْإِمَامِ أَنْ يَجْعَلَ اللّهُ رَأْسَهُ رَأْسَ حِمَارٍ، أَوْ صُورَتَهُ صُورَةَ حِمَارٍ]. أخرجه الخمسة.

15. **(2824)**- Yine *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *''Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **''Sizden biri, rüku ve secdede başını imamdan önce kaldırdığı zaman Cenâb-ı Hakk'ın, (Kıyamet günü) başını, eşek başına veya sûretini eşek sûretine çevire(rek dirilte)ceğinden korkmaz mı?''** [Buharî, Ezân 53; Müslim, Salât 114, (427); Ebu Dâvud, Salât 76, (623); Tirmizî, Salât 409, (582); Nesâî, İmâmet 38, (2, 96).]

2825 ١٦- وعنه رضى اللّهُ عنه قال: [الَّذِى يَرْفَعُ رَأْسَهُ وَيَخْفِضُهُ قَبْلَ الْإِمَامِ إِنَّمَا نَاصِيَتُهُ بِيَدِ شَيْطَانٍ]. أخرجه مالك.

16. **(2825)**- *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* şunu söylemiştir: *''Başını imamdan önce kaldırıp indiren kimsenin alnı şeytanın elindedir.''* [Muvatta, Salât 57, (1, 92).]

2826 ١٧- وعن البراء رضى اللّه عنه قال: [كُنَّا نُصَلِّى مَعَ النَّبِىِّ ﷺ فَإِذَا قَالَ سَمِعَ اللّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ لَمْ يَحْنِ أَحَدٌ مِنَّا ظَهْرَهُ حَتّى يَضَعَ النَّبِىُّ ﷺ جَبْهَتَهُ عَلَى الْأَرْضِ]. أخرجه الخمسة.

17. **(2826)**- *Berâ (radıyallahu anh)* anlatıyor: *''Biz, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte namaz kılarken, o* **''semi'allahu li-men hamideh''** *deyince, bizden kimse, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) alnını yere koyuncaya kadar, sırtını eğmezdi.''* [Buhârî, Ezân 52, 91, 133; Müslim, Salât 198, (474); Ebu Dâvud, Salât 75, (620, 621, 622); Tirmizî, Salât 208, (281); Nesâî, İmâmet 38, (2, 96).]

AÇIKLAMA:

1- Son üç rivâyet imama uyan kimsenin imamdan önce hareket etmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Gerçi 2824 numaralı hadiste öncelikle rüku ve secdeden, başı imamdan önce kaldırmak mevzubahis edilmiş ise de 2825 numaralı hadiste

imamdan önce secdeye gitmek de kaldırmaya dahil edilerek her ikisinden de zecr edilmiştir.

2- Başı imamdan önce kaldırmanın *mesh* gibi şiddetli bir ceza ile müeyyideye bağlanmasından, âlimler bu fiilin haram olduğunu istidlâl etmişlerdir. *Nevevî* buna dayanarak fiilin haram olduğunu söyler. Ancak cumhur böyle hareket eden musallinin günahkâr olduğuna ve fakat namazının yeterli olacağına, tekrar kılmak gerekmediğine hükmetmiştir. Yine de çoğunluk, böyle yapan kimsenin, başını geri koyup ne miktar erken kaldırmışsa bir o kadar imamdan sonra secdede kalması gerektiğini söyler. *İbnu Ömer, "namaz bâtıl olur"* kanaatindedir. Ehl-i zâhir ile *Ahmed İbnu Hanbel* (bir görüşünde) böyle hükmetmiştir.

3- Eşeğe benzetmenin hikmetini bazı âlimler şöyle îzah ederler: *"Burada meshle mânevî bir durum kastedilmiştir. Zira eşek aptallıkla mevsuftur. Bu mana ile, namazın farzından ve imama uymaktan kendisine terettüp eden şeyleri bilmeyen câhil için istiâre edilmiştir."* Esasen, imamdan önce başını kaldıranlar çok olmasına rağmen, başı eşek başına çevrilen görülmediği için, hadisi zahiriyle değil bu şekilde mecaz mânada anlamak daha uygundur. Zaten hadiste, başın mutlaka değişeceğini, ifade eden bir delil mevcut değildir.

Bazı âlimler, hissî veya mânevi veya her iki meshin fiilen vukûunu muhtemel görmüştür.

Bazıları da hadisi zâhirine hamletmiş ve meshin vukûunu esas almıştır. Nitekim bazı hadîslerde, bu ümmette *hasf* ve *mesh*'in meydana geleceği mevzubahis edilmiştir.

4- Hadiste müsâbakanın (imamdan evvel) rüku ve sücud'a gitme) yasak olduğu da açık olarak anlaşılmakta ise de mukârene (beraberlik) hakkında bir sarâhat yoktur. Bazı âlimler bunun da yasağa dahil olması kanaatindedir.

5- Sonuncu hadis (2826), imamla berâberliği (mukârene) yasaklamakta daha sarihtir. Bununla tuma'ninenin uzunca olmasına hükmedenler olmuştur. Hadiste, namaz sırasında, intikallerde imama uymak için ona bakmanın cevazı da mevcuttur.

2827 ١٨- وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِن الصَّلاَةِ مَعَ الإِمَامِ فَقَدْ أَدْرَكَ الصَّلاَةَ كُلَّهَا]. أخرجه الثلاثة وأبو داود.

18. (2827)- *Hz. Ebû Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Bir kimse, namazdan tek rek'ati imamla kılabilmişse, namazın tamamını beraber kılmış gibi olur."**

2828 ١٩- وفى أخرى لأبى داود: [إِذَا جِئْتُمْ إِلَى الصَّلاَةِ وَنَحْنُ سُجُودٌ فَاسْجُدُوا وَلاَ تَعُدُّوهَا شَيْئاً، وَمَنْ أَدْرَكَ الرَّكْعَةَ فَقَدْ أَدْرَكَ الصَّلاَةَ].

19. **(2828)**- Ebu Dâvud'un bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir: **"Siz namaza gelince biz secdede isek hemen secdeye katılın, fakat onu (rek'at veya başka) bir şey saymayın, tek rek'ate kavuşan namaza kavuşmuş sayılır."**

2829 ٢٠- ولفظ مالك: [مَنْ أَدْرَكَ الرَّكْعَةَ فَقَدْ أَدْرَكَ السَّجْدَةَ، وَمَنْ فَاتَتْهُ قِرَاءَةُ أُمِّ الْقُرْآنِ فَقَدْ فَاتَهُ خَيْرٌ كَثِيرٌ].

20. **(2829)**- Muvatta'nın rivayetinde şöyledir: **"Rek'ate kavuşan secdeye kavuşur. Kim Fâtiha'ya yetişemezse, pek çok hayrı kaçırmış demektir."** [Buharî, Mevâkîtu's-Salât 29; Müslim, Mesâcid 162, (607); Muvatta, Vukûtu's-Salât 18, (1, 11); Ebu Dâvud, Salât 156, (893).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis 2391 ve 2392 numaralı hadislerde genişçe açıklanmıştır. Mühim olan iki noktayı özetliyeceğiz:

★ İkindi namazından bir rek'ati, vakti içinde kılan, namazını vakti çıksa da tamamlar, bu namaz sahihtir, ülemâ bunda icma eder.

★ Sabah namazı için de *Eimme-i Selâse (Ahmed, Şâfi'î, Mâlik)* aynı şekilde hükmetmiş ise de Hanefîler güneşin doğması ile sabah namazının bâtıl olacağına hükmetmişlerdir.

2830 ٢١- وعن على ومعاذ رضى اللّه عنهما قالا: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ إِذَا أَتَى أَحَدُكُمْ وَالإِمَامُ عَلَى حَالٍ فَلْيَصْنَعْ كَمَا يَصْنَعُ الإِمَامُ]. أخرجه الترمذى.

21. **(2830)**- *Hz. Ali ve Hz. Mu'âz (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Siz mescide geldiğinizde (cemaatle namaza başlanmış ise), imam (kıyâm, rükû, secde, kuûd) hangi hâl üzere olursa olsun hemen uyun ve yapmakta olduğunu yapın."** [Tirmizî, Salât 414, (591); Ebu Dâvud, Salât 28, (506).]

AÇIKLAMA:

1- **Hadis, cemaate uğrayan kimsenin hemen imama uymasını emreder. Avam,**

yanlış bir anlayışla imama kıyamda uymak için bekler. Halbuki bu hadis, böyle bir beklemeyi tecvîz etmiyor. İmam hangi hal üzere olursa olsun derhal uymayı emrediyor. Sözgelimi imama secde veya kuûd (oturma) halinde uymuş olsak, her ne kadar iki rivâyet önce, 2828 numarada kaydedilen hadîse göre, rükûyu kaçırdığı için bu secde ve kuûd rek'atten sayılmazsa da daha önce 2392 numaralı hadiste geçtiği üzere namazın bir secdesine bile yetişen kimse, cemaat sevabından nasibedâr olmaktadır. Öyle ise, imamı hangi hal üzere bulursa hemen uymak gereklidir.

2- Hadîsin arkasından *Tirmizî*, şu açıklamayı sunar: *"Ehl-i ilim, amelde bunu esas almıştır. Derler ki: "Kişi gelince imam secdede ise, derhal secde etsin. Bu secde rek'at için kâfi değildir, çünkü rükûyu kaçırmıştır." İbnu'l-Mubârek imamla secdeyi tercih etmiştir. Bazı büyüklerden naklen demiştir ki: "(Bu secde rek'atten sayılmasa bile boşa yapılmış olmaz,) kişinin, başını o secdeden kaldırmazdan önce mağfiret olunması mümkündür."*

3- Cumhur-u ülemâ, imamla kılınan kısmın rek'at sayılması için rükûda uymayı şart koşmuştur. Şu halde, rükûda yetişemeyip, secdede imama kavuşan bir kimse sevaba iştirak etse de o rek'ati kaçırmış sayılır, imam selam verdikten sonra kalkıp eksik kalan rek'atleri tamamlayacaktır.

4- Bazı âlimler, cumhura muhalif olarak, imamla kılınan kısmın rek'at sayılması için Fâtiha'yı kıyamda okuyacak kadar kıyamda durup, Fatiha'yı okumayı şart koşmuştur. Bu görüşte olan Zâhirîlere ve *İbnu Huzeyme*'ye göre, bir kimse rükûya yetişse de, Fatiha okuyacak kadar kıyama yetişemese o rek'ate yetişmiş sayılmaz. İmamın arkasında kıraatin vücûbuna hükmeden Şâfi'î ülemâsından birçoğunun bu görüşte olduğu belirtilmiştir. *Buharî*, el-Kırâatu Halfe'l-İmâm adlı kitabında bu şartları zikretmiş ve onların delil ittihaz ettikleri şu rivayeti de kaydetmiştir: مَنْ اَدْرَكَ الْإِمَامَ فِي الرُّكُوعِ فَلْيَرْكَعْ مَعَهُ وَلْيُعِدِ الرَّكْعَةَ **"Kim rükûda imama kavuşursa hemen rükûya giderek imama uysun, ancak sonra o rek'atı iâde etsin."** *İbnu Hacer, Ebu Hüreyre* tarafından yapılan bu rivayetin mevkuf olduğunu, merfu olmadığını belirtir. *İbnu Hacer*'e göre, bu görüşte olanlar öncelikle: لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ **"Fatiha'yı okumayanın namazı yoktur"** hadisi ile مَا اَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا وَمَا فَاتَكُمْ فَاَتِمُّوا **"İma ma yetiştiğinizi kılın, kaçırdığınız kısmı tamamlayın"** gibi daha sarih ve sahih merfu hadisleri amellerine esas almışlardır.

Rek'atin sayılması için rükûya yetişmeyi kâfi gören cumhur, delil olarak *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* tarafından rivayet edilen şu hadîse dayanır:

مَنْ اَدْرَكَ الرُّكُوعَ مِنَ الرَّكْعَةِ الْاَخِيرَةِ فِي صَلَاتِهِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَلْيُضِفْ اِلَيْهَا رَكْعَةً اُخْرَى

"Kim cuma günü, namazın son rek'atinin rükûuna yetişirse, (imam selam verince) bir rek'at daha ilave etsin."

2831 ٢٢- وعن همام بن الحارث: [أنَّ حُذَيْفَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ أمَّ النَّاسَ بِالْمَدَائِنِ عَلَى دُكَّانٍ، فَأَخَذَ أبُو مَسْعُودٍ بِقَمِيصِهِ فَجَبَذَهُ. فَلَمَّا فَرَغَ مِنْ صَلاَتِهِ قَالَ: ألَمْ تَعْلَمْ أنَّهُمْ كَانُوا يُنْهَوْنَ عَنْ ذٰلِكَ؟ قَالَ: بَلَى قَدْ ذَكَرْتُ حِينَ مَدَدْتَنِى].

أخرجه أبو داود.

22. **(2831)**- *Hemmâm İbnu'l-Hâris* anlatıyor: "*Huzeyfe (radıyallahu anh) Medâin şehrinde yüksekçe bir yerde durarak cemaate imam olmuştu. Ebu Mes'ud kamîsinden tutarak onu çekti. Namazdan çıkınca, Ebu Mes'ud:*

"*İnsanların bundan men edildiklerini bilmiyor musun?" dedi. Öbürü:*

"*Evet, ancak siz beni (gömleğimden tutup) çekince hatırladım!" dedi.*" [Ebu Dâvud, Salât 67, (597).]

AÇIKLAMA:

Burada, imamın cemaatten daha yüksek bir yerde durarak namaz kıldırmasıyla ilgili nehiy mevzubahistir. Hadiste geçen *dükkân,* dilimizdeki *dükkân* değildir. Bugün bu kelimeyi ticaret yapılan yer, *ticâretevi* manasında kullanırız. Hadiste, oturmak için yapılan yüksekçe yer kastedilmektedir. Biz bunu divan, sedir gibi kelimelerle karşılamıyoruz, çünkü bunlar ev içi malzemesidir, müteharriktir. *Dükkân,* sabittir. Belki *peyke* ile karşılamak mümkündür.

Ebu Dâvud'un aynı babta kaydettiği ikinci bir hadis, imamın cemaatten daha yüksek bir yerde durmasını yasaklamada daha vâzıhtır. Aynen şöyle: "*Ammâr İbnu Yâsir (radıyallahu anh), Medâin şehrinde halka namaz kıldırmak üzere öne geçip bir "dükkân"ın üzerine çıktı. Halk kendisinden aşağıda kalıyordu. Huzeyfe (radıyallahu anh) hemen öne ilerleyerek Ammâr'ın elinden tuttu. Ammâr da ona uydu. Huzeyfe onu dükkandan aşağı indirdi.*

Ammâr namazdan çıkınca Huzeyfe ona:

"*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın:* **"Bir kimse halka imamlık yapınca, halktan daha yüksek bir yerde durmasın"** *dediğini duymadın mı?" diye sordu. Ammâr:*

"*Bu sebepledir ki elimden tutup çekince sana uyarak aşağı indim!" cevabını verdi.*"

Neylü'l-Evtâr'da denir ki: "*Mescidde veya başka yerde olsun, imamın cemaatten daha yüksek bir yerde durarak namaz kıldırması yasaklanmıştır. Burası ister insan boyunda ister daha alçak, ister daha yüksek olsun, birdir. Çünkü hadiste yüksekliğin miktarı belirtilmeden yasak vârid olmuştur.*" **Resulullah**'ın **minber**

üzerinde namaz kılmış olmasına gelince, bu hususu izâh sadedinde, "öğretmek maksadıyla" denmiştir. Müteakip hadiste görüleceği üzere yeni yapılan minberin üstünde namaza duran efendimiz, namaz bitince yaptığı açıklamada لِتَعْلَمُوا صَلاَتِى "**Namazımı bilmeniz için böyle yaptım**" demiştir. Bu hadisten halka öğretmek gayesi güdüldüğü zaman imamın yüksekçe bir yerde namaz kılabileceğine cevaz da bulunmuştur. *İbnu Dakiku'l-Îd: "Kim öğretmemaksadı olmaksızın imamın yüksek yerde namaz kılabileceğine, bu sünnetten delilbulma ya kalkarsa yanlış iş yapmış olur"* der ve bu istidlaldeki yanlışlığın mahiyetini açıklar.

Son olarak şunu belirtelim, *İbnu Hacer*'in de dikkat çektiği üzere, imamla cemaatin alçaklık-yükseklik bakımından farklı yerlerde durmaları câiz görülmüştür. İmam ve cemaatin aynı seviyede durmaları esas olmakla birlikte bir arşın miktarına kadar alçak veya yüksek bir yerde durulmasına maalkerâhe cevaz verilmiştir. Eğer imamın bulunduğu yükseklikte birkaç kişi cemaate dahil olursa kerahet kalmaz.

2832 ٢٣- وعن أبى حازم بن دينار: [أَنَّ نَفَراً جَاءُوا إِلى سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ يَتَمَارُونَ فِى الْمِنْبَرِ مِنْ أَىِّ عُودٍ هُوَ؟ فَقَالَ: أَمَا وَاللّهِ إِنِّى لأَعْرِفُ مِنْ أَىِّ عُودٍ هُوَ؛ وَمَنْ عَمَلَهُ، وَأَىَّ يَوْمٍ جَلَسَ عَلَيْهِ. أَرْسَلَ رسولُ اللّهِ ﷺ إلى فُلاَنَةَ امْرَأَةٍ مِنَ اْلأَنْصَارِ أَنْ مُرِى غُلاَمَكِ النَّجَّارَ أَنْ يَعْمَلَ لِى أَعْوَاداً أُكَلِّمُ النَّاسَ عَلَيْهَا فَعَمِلَ هٰذِهِ الثَّلاَثَ الدَّرَجَاتِ. ثُمَّ أَمَرَبِهَا رَسُولُ اللّهِ ﷺ أَنْ تُوضَعَ هٰذَا الْمَوْضِعَ: فَهِىَ مِنْ طَرْفَاءِ الْغَابَةِ. فَقَامَ عَلَيْهِ ﷺ فَكَبَّرَ وَكَبَّرَ النَّاسُ وَرَاءَهُ وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ ثُمَّ رَكَعَ فَنَزَلَ الْقَهْقَرَى حَتّى سَجَدَ فِى أَصْلِ الْمِنْبَرِ، ثُمَّ فَرَغَ مِنْ صَلاَتِهِ، ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَى النَّاسِ فَقَالَ: إِنَّمَا صَنَعْتُ هٰذَا لِتَأْتَمُّوا بِى وَلِتَعْلَمُوا صَلاَتِى]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

23. **(2832)**- *Ebu Hâzım İbnu Dînar (rahimehullah)* anlatıyor: *"Sehl İbnu Sa'd'a bir grup insan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in minberinin hangi ağaçtan yapıldığı hususunda münakaşa etmek üzere geldiler. Sehl:*

"Ben onun hangi ağaçtan yapıldığını, kimin yaptığını, Efendimiz aleyhissalatu vesselam'ın hangi gün üzerine oturduğunu biliyorum!" dedi ve açıkladı:

"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ensârdan falanca kadına bir adam gön-

derdi: **"Marangoz kölene söyle, bana ahşaptan münasib bir şey yapsın da üzerine çıkıp halka hitabette bulunayım"** *dedi. Köle de O'na şu üç basamaklı şeyi imal ediverdi. Sonra Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bunun şu yere konmasını emretti. Mezkur minber, el-Gâbe'nin ılgın ağacından yapılmıştı.*

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) minberin üzerine çıkıp namaza durdu ve tekbir getirdi, cemaat de O'nunla birlikte arkasından tekbir getirdi. Sonra rükûya gitti, sonra geri geri gelerek minberden indi ve minberin dibinde secde yaptı, sonra namazdan çıktı, sonra halka yöneldi ve:

"Ben bunu, bana uymanız ve namazımı bilmeniz için yaptım" *buyurdu."* [Buharî, Salât 64, 18, Cum'a 36, İ'tikaf 32, Hibe 3; Müslim, Mesacid 44, (544); Ebu Dâvud, Salât 221, (1080); Nesâî, Mesâcid 45, (2, 57-59).]

AÇIKLAMA:

1- Sadedinde olduğumuz hadis, birçok fıkhı ihtiva etmektedir:

★ Herşeyden önce, duyulan ihtiyaç üzerine yeni bir teknik ortaya koyma örneği var: Hadisin başka vecihlerinde tasrîh edildiği üzere cemaatin artması üzerine arka kısımda kalan cemaat *Resulullah*'ı yeterince işitemez hale gelir. Rivayetler bazılarının *Resulullah*'ı işitemeden geri döndüğünü belirtir. Hülasa değişen şartlar karşısında bazı rivayetlerde halkın talebi üzerine, bazı rivayetlerde *Resulullah*'ın şahsen ihtiyaç duyması üzerine minber inşası işi konuşulur, tezekkür edilir. Neticede aleyhissalatu vesselam, herkesin görme ve işitmesine imkan tanıyacak bir yükseklikte konuşma çaresini minber inşasında bularak, bunun yapılmasına karar ve emir verir.

★ Fen ve teknik gayr-ı müslimden alınabilir. Zira hadiste görüldüğü üzere, minberi yapan usta, bir kadının kölesidir. Başka rivayetlerde hıristiyan ve hatta Suriye menşe'li olduğu belirtilir.

★ Örf, âdete ve mahallî görgüye uymayan bir şey yapan kimse, bunun sebep ve hikmetini etrafındakilere açıklamalıdır.

★ Halife, imam veya bir başkası olsun, her hatibin, halka minberden hitabetmesi câizdir, meşrudur.

★ İmâm, namazdaki fiilleri halka öğretmeyi de niyet ederse bu câizdir.

★ Namazda *amel-i yesîr* câizdir. *Resulullah*'ın arka arka yürüyerek minberden inmesi amel-i yesîr (az iş)dir, namazı bozmaz.

★ İmamın yüksekte durması câizdir.

★ Cemaate daha iyi görme ve işitme imkânı sağlıyacağı için imamın minber edinmesi müstehabtır.

★ Şükür veya teberrük her ne maksadla olursa olsun, yeni bir şeyin açılışını

namazla yapmak müstehabtır.

2- el-Gabe, kelime olarak "orman" demek ise de rivayette bir ormanın adıdır. Medîne'nin dışında Şam yolu üzerinde bir ormanın adıdır. Bazı rivâyetler bu ormanın, cahiliye devrinden bir koruluk halinde intikal ettiğini, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın emri üzerine buraya ağaçlar dikilerek sıklaştırılıp orman haline getirildiğini ve *Resulullah*'ın ayrıca: **"Kim buradan bir ağaç keserse yerine bir ağaç diksin"** emrini vererek ormanlardan istifade usûlünü vazettiğini belirtir.[26]

3- Minberi inşa eden ustanın şahsiyeti, üzerinde ayrıca durulmaya değer bir noktadır. Zira, onun hüviyeti çeşitli rivayetlere göre farklıdır. *Buharî*'nin *Hz. Câbir (radıyallahu anh)*'den kaydettiği bir rivayete göre Medîneli bir kadının, mesleği marangozluk olan *Rûmî* bir kölesidir. *İbnu Sa'd*'ın bir rivayetinde *Abbâs İbnu Abdulmuttalib*'in *Kilab* isminde bir kölesidir. *Abd İbnu Humeyd*'in Müsned'inde geçen bir rivayette ise, *İbrahim* isminde bir zattır. Hülasa en kavi rivayet olan *Buharî*'nin rivayeti, sarîh olarak mimarın *Rumî* olduğunu ifâde etmekten başka, *İbnu Sa'd*'daki rivayette aslen hıristiyan olup sonradan müslüman olan *Temîmü'd-Dârî*'nin: "*Ey Allah'ın Resulü! sana Şam'da inşaasını gördüğüm şekilde bir minber yapayım mı?*" tarzındaki müracaatı da bu tekniğin daha çok hıristiyanlar tarafından kullanıldığını ve oradan iktibas edildiğini göstermektedir. *İbnu Hacer* çeşitli rivâyet ve izahları nazar-ı dikkate olarak minberin inşasında birçok kimselerin işbirliği yapmış olabileceğine hükmeder.

Minberin ne zaman inşa edildiği ihtilaflıdır. Umumiyetle 7. veya 8. hicrî yıl olduğu kabûl edilir.

2833 ٢٤- وعن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يُصَلّى مِنَ اللَّيْلِ فِى حُجْرَتِهِ وَجِدَارُ الْحُجْرَةِ قَصِيرٌ فَرَأَى النَّاسُ شَخْصَ النَّبِىِّ ﷺ. فَقَامَ أُنَاسٌ يُصَلُّونَ بِصَلاَتِهِ فَأَصْبَحُوا فَتَحَدَّثُوا. فَقَامَ الثَّانِيَةَ وَقَامُوا فَصَنَعُوا ذَلِكَ ثَلاَثاً، فَلَمَّا كَانَ بَعْدَ ذٰلِكَ جَلَسَ فَلَمْ يَخْرُجْ فَلَمَّا أَصْبَحَ ذَكَرُوا لَهُ ذٰلِكَ فَقَالَ: أَنِّى خِفْتُ أَنْ تُكْتَبَ عَلَيْكُمْ صَلاَةُ اللَّيْلِ]. أخرجه البخارى وأبو داود.

24. **(2833)**- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) geceleyin duvarları alçak olan hücresinde namaz kılardı. Halk bu sebeple aleyhissalatu vesselam'ın karaltısını (sülüetini) görürdü. Böylece onlar*

(26) İslam'da Çevre Sağlığı kitabımızda bu mevzuda geniş tahliller mevcuttur. Bilhassa 59-62. sayfalar.

da kalkıp geceleyin, O'na uyarak O'nunki gibi namaz kıldılar. Sabah olunca bu durumu konuştular.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ikinci gece de kalktı, halk da aynı şekilde yaptı. Üçüncü gece de aynı şey tekerrür etti. Bundan sonra Resulullah oturdu ve çıkmadı.

Sabah olunca durumu medar-ı bahs ettiler, sebebini sordular. Efendimiz şu cevabı verdi:

"Gece namazının sizlere farz olmasından korktum." [Buharî, Ezân 80, Libâs 43; Ebu Dâvud, Salât 243, (1126).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah*'ın gece namazı kıldığı hücresinden maksad nedir? Farklı rivâyetlerin delaletiyle şu iki ihtimal üzerinde durulmuştur:

a) Mescidin avlusunda yer alan hücrelerden biridir. Çünkü *Ebu Nu'aym*'ın bir rivayetinde: كَانَ يُصَلِّى فِى حُجْرَةٍ مِنْ حُجَرِ أَزْوَاجِهِ **"Zevcelerinin hücrelerinden birinde gece namazı kılardı"** denmiştir.

b) Bundan maksad, mescidde hasırla teşkil ettiği hususi hücre olabilir, çünkü Efendimizin gündüzleri üzerine oturup, geceleri de bölme olarak kullanarak mescidde hücre teşkil ettiği bir hasırından bahsedilmektedir. Bu hadis Sahiheyn'de *Hz. Aişe* ve *Zeyd İbnu Sâbit* tarafından rivayet edilmiştir.

2- Hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gıyabında, duvar gerisinde cemaatin kendisine uyarak nafile kıldığını göstermektedir. Bu hususu te'yîd eden başka rivayetler de mevcuttur. *İbnu Ebî Şeybe*'nin *Sâlih Mevla'-t Tev'eme*'den kaydettiğine göre, *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)*'yle birlikte mescidin damında oldukları halde imama uyarak namaz kılmışlardır. *Saîd İbnu Mansur, Hasan Basrî*'nin imamın gerisinde veya çatının üzerinde imama uyarak namaz kılan kimse hakkında: *"Bunda bir beis yok"* dediğine dair rivayet kaydetmiştir. *Buharî*'nin kaydına göre *Hasan Basrî* hazretleri: *"İmamla senin aranda nehir bile olsa zarar etmez"* demiştir. *Ebu Miclez: "Kişi, imamla arasında yol veya duvar da bulunsa ona uyabilir, yeter ki imamın tekbirini işitsin"* demiştir. *İbnu Hacer*, Mâlikîlerin de böyle hükmettiklerini belirtir.

Hanefîler, imamla cemaat arasında görmeye veya işitmeye mânî duvar bulunmamasını şart koşar, aksi halde iktida sahîh olmaz. Keza imamla muktedi arasında veya öndeki safla arkadaki saflar arasında fazla mesafe olursa bakılır: Cemaat mescid dışında ve aradaki mesafe bir saf bağlanacak miktardan az ise iktida sahihtir. Fazla ise sahih değildir. Mescidin içinde çoğunlukla bunun aranmıyacağına, herhangi bir köşesinde imama uyulabileceğine hükmedilmiştir. Bu mevzu münakaşalıdır. İlmihal kitaplarına bakılmalıdır.

2834 ٢٥– وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسولَ اللّهِ ﷺ: إِذَا سَمِعْتُمْ اْلإِقَامَةَ فَامْشُوا إِلى الصَّلاَةِ، وَعَلَيْكُمُ السَّكِينَةُ وَالْوَقَارُ، وَلاَ تُسْرِعُوا فَمَا أَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا وَمَا فَاتَكُمْ فَأَتِمُّوا]. أخرجه الستة.

25. **(2834)**- *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"İkâmetin okunduğunu duydunuz mu namaza yürüyün. Sakin ve vakûr olmayı unutmayın. Sakın koşuşmayın. Yetiştiğiniz yerden kılın, kaçırdığınız kısmı tamamlayın."** [Buharî, Ezân 23, Cum'a 18; Müslim, Mesâcid 151, (602); Muvatta, Salât 4, (1, 68-69); Ebu Dâvud, Salât 55, (572-573); Tirmizî, Salât 244, (327); Nesâî, İmâmet 57, (2, 114-115).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* namaza gelirken acele etmemeyi tavsiye etmektedir. Bunun sebebi *Müslim*'in *Ebu Hüreyre*'den kaydettiği bir ziyadede açıklanmaktadır: ...فَإِنَّ اَحَدَكُمْ اِذَا يَعْمَدُ إِلَى الصَّلاَةِ فَهُوَ فِي صَلاَةٍ **"...zira biriniz namaza niyetle yürüyünce artık namazda sayılır."** Yani namaz için yürüyen, musalli hükmündedir. Öyleyse ona, musallinin itimad ettiği şeye itimad etmesi, musallinin kaçınması gereken şeyden kaçınması gerekir.

2- *Resulullah*'ın tavsiye ettiği *sekînet* ile *vekâr* arasında bazı alimlere göre fark yoktur ve te'kîden ikincisi de zikredilmiştir. Ancak *Nevevî*, fark görür ve der ki: "*Zahire göre ikisi arasında farka vardır. Sekînet, hareketlerde teenni ve boş şeylerden içtinâbtır. Vekâr ise kişinin heyetindedir: Gözünü kısmak, sesini alçaltmak, sağa sola bakmamak gibi.*" Hadisin devamından namaza giderken isti'cal gösterip koşmanın vekâr'a aykırı olduğu hükmü çıkarılmıştır. *Nevevî* der ki: "*Acele etmemeyi irşâd buyurmakla Efendimiz, cemaate giden kimse namaza yetişemese bile, sevab elde etme gayesine ulaşır, çünkü niyet anından itibaren zaten namazdadır, musallidir. Acele etmemek, ayrıca daha çok adım atma imkânı sağlar. Zaten çok adım atılması bizzat istenen bir husustur.*" Bu mevzuda bir çok hadis vârid olmuştur. *Hz. Câbir*'in Müslim'deki rivayetinde إِنَّ بِكُلِّ خَطْوَةٍ دَرَجَةً **"...Her bir adımınız için bir derece verilir"** denilmiştir. Keza Ebu Dâvud'daki:

إِذَا تَوَضَّاَ اَحَدُكُمْ فَاَحْسَنَ الْوُضُوءَ ثُمَّ خَرَجَ اِلَى الْمَسْجِدِ لَمْ يَرْفَعْ قَدَمَهُ الْيُمْنَى اِلاَّ كَتَبَ اللَّهُ لَهُ حَسَنَةً **"Biriniz güzel şekilde abdestini alır, sonra mescide müteveccihen çıkarsa sağ adımını attıkça Allah ona bir sevab yazar, sol adımını attıkça da bir günahını döker. Mescide gelip namazını cemaatle kıldı mı günahı affedilir. Geldiği vakit namazın bir kısmı kılınmışsa kalana uyar, geri kalanı da sonra tamamlarsa yine öyle olur. Mescide gelir, namazı kılınmış bulur, kendisi namazını kılar, yine öyle olur (yani tam kılmış gibi sevab verilir)."**

4- Bu rivâyetten, cemaatin azıcık bir cüzüne ulaşabilenin cemaat sevabını kazanacağı hükmü çıkarılmıştır. Çünkü فَمَا اَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا **"yetiştiğiniz kısmı kılın"** buyrulmuştur. Buradaki مَا Arapçada az veya çok bir cüz (parça) demektir. Bu hüküm cumhura aittir. Bazıları: **"Bir rek'atten aza kavuşmakla cemaate kavuşulmuş olmaz"** demiştir. Bunlar مَنْ اَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الصَّلاَةِ فَقَدْ اَدْرَكَ hadisini cum'a namazı ile kıyaslayarak bu hükme varmışlardır.[27] Ancak bazı âlimler, "cuma namazının kendine has hükmü vardır, diğer namazlara kıyaslanması câiz değildir" diye cevap vermişlerdir.

2835 ٢٦- وعن أسماء بنت أبى بكر رضى اللّه عنهما قالَتْ: [سَمِعْتُ رسولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ لِلنِّسَاءِ: مَنْ كَانَتْ مِنْكُنَّ تُؤْمِنُ بِاللّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلاَ تَرْفَعْ رَأْسَهَا حَتّى يَرْفَعَ الرِّجَالُ رُؤُسَهُمْ كَرَاهِيَةَ أَنْ يَرَيْنَ عَوْرَاتِ الرِّجَالِ].

أخرجه أبو داود.

26. **(2835)**- *Esmâ Bintu Ebî Bekr (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı işittim, kadınlara diyordu ki:*

"Sizden kim Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorsa, erkekler başlarını kaldırıncaya kadar başını yerden kaldırmasın, böylece erkeklerin avretlerini görmekten korunmuş olur." [Ebu Dâvud, Salât 146, (851).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadislerinde, kadınlara secdeden başlarını biraz geç kaldırmalarını tembihliyor. Bunun sebebi, hadisten de anlaşılacağı üzere, kadınların erkeklerin avretlerini görme tehlikesini bertaraf etmektir. Zira fakirlik sebebiyle yeterince ve uzunca giyinemeyen erkeklerin secde sırasında avretleri açılabilmekte ve arka taraflarında saf tutup namaz kılan kadınlar tarafından görülebilmektedir. Efendimiz bu muhâtaranın (riskin) bertaraf edilmesi için kadınlara secdeden başlarını kaldırmada acele etmemelerini tavsiye ediyor. *Ebu Hüreyre* der ki: *"Ashab-ı Suffe'den yetmiş kişi gördüm, içlerinde öyle kimseler vardı ki, üzerinde ridâ olarak boyunlarına bağladıkları ya bir izar ya da bir kisâ vardı. Bu, bazılarında bacakların yanısıra iniyor, bazılarında da topuklarına kadar iniyordu. Avretlerinin görünmemesi için bunu eliyle topluyorlardı." Sehl İbnu Sa'd (radıyallahu anh)* da şu kıymetli açıklamayı yapmıştır: *"[Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında] insanlar, Hz. Peygamberle namaz kılarken izarları küçük olduğu için uçlarını dizlerine bağlıyorlardı. Kadınlara,* **"Erkekler doğrulup oturuncaya kadar başlarınızı secdeden kaldırmayın!"** *diye tembih edildi."*

---

(27) Çünkü hadis, cum'aya yetişmiş olmak için birinci rek'ate yetişmeyi şart koşmuştur.

2836 ٢٧- وعن عبادة بن الصامت رضى اللّه عنه قال: [صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللّهِ ﷺ بَعْضَ الصَّلَوَاتِ الَّتِي يَجْهَرُ فِيهَا بِالْقُرْآنِ فَالْتَبَسَتْ عَلَيْهِ الْقِرَاءَةُ. فَلَمَّا انْصَرَفَ أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ فَقَالَ: هَلْ تَقْرَءُونَ إِذَا جَهَرْتُ بِالْقِرَاءَةِ؟ فَقَالَ بَعْضُنَا: إِنَّا نَصْنَعُ ذٰلِكَ. قَالَ: فَلاَ. وَأَنَا أَقُولُ مَالِي يُنَازِعُنِي الْقُرْآنُ؟ فَلاَ تَقْرَءُوا بِشَيْءٍ مِنَ الْقُرْآنِ إِذَا جَهَرْتُ إِلاَّ بِأُمِّ الْقُرْآنِ]. أخرجه أصحاب السنن.

27. **(2836)**- *Ubâdetu'bnu's-Sâmit (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize, içinde Kur'an'ın cehren okunduğu bir namaz kıldırdı. Namazda kıraatta bir iltibasta bulundu. Namazdan çıkınca yüzünü bize çevirdi ve:*

"Kıraatı cehren okuduğum zaman siz de okuyor musunuz?" *diye sordu. Bazılarımız:*

"Evet bunu yapıyoruz!" dediler. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Sakın ha! Ben kendi kendime: "Kim, ben okurken okuyarak benden okumayı kapmaya çalışıyor?" diyordum. Kur'an'ı cehren okuduğum zaman, Kur'an'dan Fatiha hariç hiçbir şeyi okumayın!" *buyurdular."* [Ebu Dâvud, Salât 136, (823, 824); Tirmizî, Salât 232, (311); Nesâî, İftitâh 29, (2, 141).

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Ebu Dâvud'daki veçhine göre, *Resulullah* sabah namazını kıldırırken, cehri olarak kıraatte bulunur. Ancak kıraat, *Resulullah* üzerinde bir ağırlık hasıl eder. Bunun üzerine selam verince:

"İmamınızın arkasında Kur'an okuyor musunuz?" diye sorar. *"Evet!"* cevabı üzerine: **"Fatiha'dan başka bir şey okumayın!"** diye tembihte bulunur. Bu rivayetten, cemaatin okuması sebebiyle *Resulullah*'ın kıraatının, üzerinde ağırlık hâsıl ettiğini ve iltibas etmesine sebep olduğunu anlıyoruz.

2- Hadisin buradaki veçhinde kıraatın iltibasa uğradığı ifade edilmiş iken başka vecihlerinde فَثَقُلَتْ عَلَيْهِ الْقِرَاءَةُ **"Kıraat, üzerine ağırlık verdi"** şeklin de ifade edilmiştir. Bundan, telaffuzu ve kıraati cehren yapmanın meşakkatle ve sıkıntıyla yapıldığı ifade edilmektedir.

Şârihler, bu sözüyle *Resulullah*'ın kendisi okurken başkasının okumasını yasakladığı hükmünü çıkarmışlardır. Nitekim *Nesâî*'nin bir rivayeti şöyle tamamlanır: *"... Halk bunu işitince, Resulullah'ın Kur'an'ı cehrî okuduğu namazlarda kıraati terketti."*

3- Hadisin zahiri, cehrî olsun, sırrî olsun, her rek'atte Fatiha okumanın me'muma vacib olduğunu ifade eder. *Şâfiî* ve bir kısım selef buna hükmetmiştir. Bu görüşte olanlar me'mum Fatiha'yı sektelerde mi okumalı, imamla birlikte mi okumalı? ihtilaf etmiştir. Alimlerden bir grup: *"Me'mûm imamın sırrî okuduğu namazlarda kıraat yapar, cehrî okuduklarında yapmaz"* demiştir. *Ahmed İbnu Hanbel, Mâlik, İshak, Zührî, İbnu'l-Mubarek* bu görüştedir.

Ashab-ı Re'y, (Hanefiler) ve *Süfyan-ı Sevrî* ise: *"İmam cehrî de okusa sırrî de okusa, me'mum kıraat yapmaz"* demiştir.

2837 ٢٨- وعن عمران بن حصين رضى الله عنهما قال: [صَلَّى رَسُولُ اللّهِ ﷺ الظُّهْرَ فَجَعَلَ رَجُلٌ يَقْرَأُ خَلْفَهُ بِسَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلَى. فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ: أَيُّكُمُ الْقَارِىءُ؟ قَالَ الرَّجُلُ أَنَا قَالَ: قَدْ ظَنَنْتُ أَنَّ بَعْضَكُمْ خَالَجَنِيهَا]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

28. **(2837)**- *İmrân İbnu Husayn (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğle namazına durdu. Bir adam da arkasında Sebbihisme Rabbike'l-A'lâ sûresini okumaya başladı. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) namazdan çıkınca:*

"Kimdi okuyan?" *diye sordu. Adam:*

"Bendim!" dedi. Bunun üzerine;

"Hakikaten anladım ki biriniz bunu benden cezbedip aldı." [Müslim, Salât 47, (398); Ebu Dâvud, Salât 138, (828); Nesâî, İftitah 27, 28, (2, 140-141).]

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste de belirtildiği üzere *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu ifadeleriyle kendisi okurken, cemaatin kıraatte bulunmasını hoş karşılamadığını izhâr etmiştir ve bu yüzden cemaat kıraatı terketmiştir. Yine önceki hadiste açıklandığı üzere, imamın arkasında kıraat meselesinde ülemâ üç ayrı görüşte ihtilâf etmiştir.

2838 ٢٩- وعن المُسَوَّر بن يزيد بن الكى قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يَقْرَأُ فِي الصَّلاَةِ فَتَرَكَ شَيْئاً لَمْ يَقْرَأْهُ. فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ: يَارَسُولَ اللّهِ تَرَكْتَ آيَةَ كَذَا وَكَذَا قَال فَهَلاَّ أَذْكَرْتَنِيهَا].

زاد فى رواية: «كُنْتُ أُرَى أَنَّهَا نُسِخَتْ».

29. **(2838)**- *Müsevver İbnu Yezîd el-Mâlikî (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) namazda (cehrî olarak) kıraatte bulunuyordu. Birkısmı okumayı terketti. (Namazdan sonra, cemaatten) bir adam:*

"Ey Allah'ın Resûlü, şu şu âyetleri okumayı terkettiniz!" dedi. Resulullah:

"Niye bana hatırlatmadın?" *buyurdular."*

Bir rivayette şu ziyade gelmiştir: *"(Adam)... ben onların neshedildiğini zannetmiştim."* [Ebu Dâvud, Salât 163, (907).]

AÇIKLAMA:

1- *Müsevver İbnu Yez'îd el-Mâlikî,* sahâbidir. Mâlikî nisbeti onun *Benî Mâlik* kabilesine mensub olmasından ileri gelir. *Resulullah*'tan sadece sadedinde olduğumuz hadisi rivayet etmiştir.

2- Bu rivayet, namaz esnasında, imam kıraatı cehrî yaparken unutma, atlama gibi hatalar yaptığı takdirde hatırlatma yapmanın meşrûiyyetini göstermektedir. Kıraat sırasındaki hataları hatırlatmaya ıstılahî olarak *feth* denir; *açma* demektir. Sadedinde olduğumuz hadisteki feth *Resulullah*'ın bazı âyetleri atlamasıyla ilgili... Okurken müteakip âyetleri hatırlayamamak durumunda veya bir başka sûreye geçiverme gibi durumlarda da *feth* gerekebilir.

3- Sahâbînin *"Bu âyetlerin neshedildiğini zannettim"* sözü, mühim bir hususu hatırlatmaktadır: Kur'an-ı Kerîm'in nüzûlü sırasında, *Resulullah*'ın sağlığında, bazı vahiyler hükmen, bazı vahiyler lafzen, bazı vahiyler de hükmen ve lafzen neshedilmiştir. Burada nesih konusuna girecek değiliz. Ancak bu rivayet, lafzen neshedilip Kur'an'dan bazı âyetlerin *Resulullah*'ın sağlığında çıkarıldığını gösteren rivâyetlerden biridir. Esasen, her ramazanda yapılan *arza*larda, o zamana kadar gelen bütün vahiyler halkın huzurunda okunarak hataların tashîhi sağlandığı gibi, bir de lafzan neshedilmiş bulunan âyetlerin çıkarıldığını daha önce belirtmiştik.[28]

İbnu Hibbân'ın rivayetinde *Müsevver*'in nesh edilmiş olabileceği husûsundaki zannını beyan edince, aleyhissalatu vesselam: **"Hayır, onlar neshedilmedi"** buyurmuştur.

2839 ٣٠- وعن على رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: يَاعَلِيُّ لاَ تَفْتَحْ عَلَى الْإمَامِ فِى الصَّلاَةِ]. أخرجهما أبو داود.

30. **(2839)**- *Hz. Ali (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Ey Ali, namazda (takılırsa) imamı açma!"** [Ebu Dâvud, Salât 164, (903).]

(28) Bu mevzuyu 947 numaralı hadiste uzunca açıkladık. Arza bahsi 4. cilt 483. sayfada geçti.

AÇIKLAMA:

Bu hadisi rivayet ettikten sonra *Ebu Dâvud* zayıf olduğunu belirtir. İhtiva ettiği hüküm itibariyle önceki hadise zıddır. Önceki hadis sıhhatce sahih olduğu için o amele esas alınmıştır. Ülemâ imamın takılması halinde *açma*nın meşruluğunda ittifak eder. *Şâfi'î, Mâlik ve Ahmed* hazeratı takılan imamı açmada beis görmezler. *İbnu Mes'ud, Şa'bî, Süfyan-ı Sevrî* gibi bir kısmı da *açma*yı mekruh addetmiştir. *Ebu Hanîfe* kayıtlayarak meşruluğuna hükmeder: *"İmam, takılmanın açılma arzusunu izhâr ederse, açılmalıdır. Açma, hiç şüphe yok ki, namazda kelamdır."*

Hz. Ali'nin *açma*ya teşvik sadedinde إذَا اسْتَطْعَمْتُمُ الإمَامُ فَاطْعِمُوهُ **"İmamınız yemek isterse ona yemek verin"** buyurmuştur.

2840 ٣١- وعن بِشر بن مَحْجنٍ عن أبيه: [أنَّهُ كَانَ فِي مَجْلِسِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ: فَأذَّنَ بِالصَّلاَةِ فَقَامَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ فَصَلَّى وَرَجَعَ وَمَحْجَنٌ فِى مَجْلِسِهِ فَقَالَ: مَا مَنَعَكَ أنْ تُصَلِّى مَعَ النَّاسِ، ألَسْتَ بِرَجُلٍ مُسْلِمٍ؟ قَالَ: بَلى، وَلكِنِّى كُنْتُ قَدْ صَلَّيْتُ مَعَ أهْلِى. فَقَالَ لَهُ: إذَا جِئْتَ إلى الْمَسْجِدِ وَأُقِيمَتِ الصَّلاَةُ فَصَلِّ مَعَ النَّاسِ وَإنْ كُنْتَ قَدْ صَلَّيْتَ]. أخرجه مالك والنسائى.

31. **(2840)**- *Bişr İbnu Mahcan babasından anlattığına göre, babası (Mahcan) Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın meclisinde idi. O sırada namaz için ezan okundu. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) kalktı, namaz kıldı ve döndü. Mahcan hâla yerindeydi.*

"Herkesle beraber namaz kılmana mâni olan şey nedir, sen müslüman değil misin?" *diye sordu. Mahcan:*

"Elbette müslümanım, ancak ben âilemle namazımı kılmıştım!" dedi. Efendimiz:

"Mescide geldiğin zaman namaza kalkılırsa kılmış bile olsan cemaatle birlikte sen de kıl!" *buyurdu."* [Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a 8, (1, 132); Nesâî, İmâmet 53, (2, 112).]

AÇIKLAMA:

1- Burada *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sorusu tevbih ve azarlama makamında bir sorudur. Değilse, cemaatle namaza katılmamak müslüman olmamayı gerektiren bir durum değildir; bunu hiçbir âlim söylememiştir.

2- Hadis, önceden namaz kılınmış bile olsa, cemaate uğrayan kimsenin onlarla namaza katılmasının müstehab olduğunu gösterir. Bu ikinci namaz onun için nâfile olur.

2841 ٣٢- وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما: [وَسَأَلَهُ رَجُلٌ فَقَالَ إِنِّى أُصَلِّى فِى بَيْتِى ثُمَّ أُدْرِكُ الصَّلاَةَ مَعَ الإِمَامِ، أَفَأُصَلِّى مَعَهُ؟ فَقَالَ نَعَمْ. قَالَ الرَّجُلُ: فَأَيَّتُهُمَا أَجْعَلُ صَلاَتِى؟ فَقَالَ: أَوَذٰلِكَ إِلَيْكَ؟ إِنَّمَا ذٰلِكَ إِلى اللّهِ يَجْعَلُ أَيَّتَهُمَا شَاءَ].

أخرجه مالك.

32. **(2841)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)*'in anlattığına göre, bir adam kendisine sordu:

"Ben evde namazımı kılıp sonra da imamla namaza yetişiyorum; onunla da namaz kılayım mı?"

"Evet!" deyince adam tekrar sordu:

"Peki, bunlardan hangisini (farz olan) namazım yapayım?"

"Bu senin elinde mi? *dedi,* **bu Allah'a kalmıştır, dilediğini (asıl farz olan) namazın yerine sayar!"** [Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a 9, (1, 133).]

AÇIKLAMA:

Zürkânî, İbnu Habib ve *Ebu'l-Velîd el-Bâci*'den şu açıklamayı kaydeder: *"Hadisin mânâsı şudur: "Allah kabul edeceği namazı bilir. Ancak zahirde kabul edileni öncekidir. Bu hadise göre, her iki namazı da farz niyetiyle kılmak gerekir. Birini farz niyetiyle kılması halinde diğerinin nafile olacağından şüphe yoktur."*

Bazı âlimler de şunu söylemiştir: *"Kılınan namazın kabulü meselesinde Allah'a tevekkül gerekir. Zira Allah, niyyet ve ihlasa göre bazan farzı değil, nafileyi kabul eder, bazan da nafileyi değil farzı kabul eder."* *İbnu Abdilberr* ilave eder: *"Bu anlayışa göre, hadiste geçen* **"Bu, Allah'a kalmıştır"** *ibâresine rağmen "farz namaz öncekidir" diyenin sözü müdafaa edilemez."*

2842 ٣٣- وعن سليمان مولى ميمونة عن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لاَ تُصَلُّوا صَلاَةً فِى يَوْمٍ مَرَّتَيْنِ].

أخرجه أبو داود والنسائي.

33. **(2842)**- *Süleyman Mevlâ Meymûne'nin İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'den naklettiğine göre, İbnu Ömer şunu anlatmıştır:*

"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: **"Bir günde aynı namazı iki sefer kılmayın."** [Ebu Dâvud, Salât 58, (579); Nesâî, İmâmet 56, (2, 114).]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere bu hadis, görünüşte önceki hadise muhalefet etmektedir. Çünkü önceki hadis, ikinci sefer namaz kılmaya ruhsat verirken bu vermemektedir. Ancak, *Hattabî* aradaki ihtilâfı şöyle kaldırır: *"Bu hadisteki yasak, hiçbir sebep yokken, şahsî tercih ve ihtiyârı ile aynı namazı ikinci bir kere daha kılmaya râcidir. Halbuki kişi bir sebebe binaen ikinci sefer kılabilir. Şöyle ki: Namazını kıldıktan sonra namaz kılan bir cemaate uğrayan kimse -bu sebebe binaen- onlarla namazı tekrar kılar, ta ki cemaat faziletine de erişsin. Böyle yapmakla, buna teşvik eden rivayetlere uymuş olur. Bu açıklama ihtilafı kaldırır."*

Neylü'l-Evtâr'ın kaydına göre, Ahmed İbnu Hanbel, İshâk İbnu Râhuye, aleyhissalâtu vesselâm'ın: **"Bir günde aynı namazı iki kere kılmayın"** sözünden şu manayı anlamakta ittifak etmişlerdir: *"Bu, bir kimsenin üzerinde farz olan bir namazı kılıp bitirdikten sonra kalkıp bir kere daha farz niyetiyle iade etmesidir. Ancak ikinci sefer, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu husustaki emrine ittibâen nafileye niyet ederek cemaatle kılabilir. Bu, namazı ikinci sefer iâde değildir, zira birincisi farz, ikincisi nafiledir, bu durumda iade yoktur."*

2843 ٣٤- وعن نافع: [أَنَّ ابنَ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا كَانَ يُقُولُ: مَنْ صَلّى الْمَغْرِبَ وَالصُّبْحَ ثُمَّ أَدْرَكَهُمَا مَعَ الْإِمَامِ فَلاَ يَعُدْ لَهُمَا]. أخرجه مالك.

34. **(2843)**- *Nâfi (rahimehullah)* anlatıyor: *"İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) diyordu ki: "Kim akşamla sabahı kılar sonra da bu namazlarda imama yetişirse, onlara dönmesin."* [Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a 12, (1, 133).]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer (radıyallahu anh), bu hadiste akşam ve sabah namazlarını kılan kimsenin, bunları imama yetişse de tekrar kılmamasını söylüyor. Bunun sebebi şöyle açıklanıyor:

a) Sabah namazından sonra nâfile kılınması yasaktır.

b) Nafile namaz vitr (tek rek'atli) olamaz. *Evzâî, Hasan Basrî* ve *Sevrî* bu yorumdadırlar. İkindi namazından sonra -kılınacak namaz da mekruh olmasına rağmen- bu hususta nehiy vârid olmamıştır, çünkü *İbnu Ömer (radıyallahu anh)*, keraheti güneşin sararmasından sonraya hamlederdi.

Şunu da kaydedelim: *İmam Mâlik (rahimehullah)* sadedinde olduğumuz ha-

disi kaydettikten sonra şu notu ekler: "*Ben evinde namazını kılan bir kimsenin tekrar imamla kılmasında sadece akşam namazı için mahzur görürüm, diğerleri için görmem. Zira, onu iade edecek olursa akşam namazı [tek olmaktan (vitr) çıkar], çift olur.*[29]

Zürkânî der ki: "*Muhammed İbnu'l-Hasan akşam namazının iade edilme yasağını, iade edilen namaz nafiledir, nafile namaz vitr (tek) olamaz diye sebebe bağladı.*"

İbnu Abdilberr der ki: "*Muhammed İbnu'l-Hasen'in beyan ettiği illet İmam-ı Mâlik'in gösterdiği illetten daha güzeldir.*"

İmam Şâfi'î ve diğer bazıları: "*Mihcen hadisi (2840) mutlak olması sebebiyle bütün namazlar iâde edilebilir, hadiste hiçbir vaktin namazı diğerinden tefrik edilip hususîleştirilmemiştir*" demiştir.

Ebu Hanife ise: "*Ne ikindi, ne akşam ne de sabah, hiçbiri iâde edilemez*" der. *Muhammed İbnu'l-Hasen* de *imamın* bu hükmünün illet ve sebebini şöyle açıklar: "*Çünkü sabah ve ikindiden sonra nafile câiz değildir, ve nafile namaz tek (vitr) kılınamaz.*"

2844 ٣٥- وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إذَا أُقِيمَتِ الصَّلاَةُ فَلاَ صَلاَةَ إلاَّ الْمَكْتُوبَةَ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

35. (**2844**)- *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* "**Namaz için ikâmet okununca farzdan başka namaz yoktur (kılınmaz).**" [Müslim, Müsafirîn 63, (710); Ebu Dâvud, Salât 294, (1266); Tirmizî, Salât 312, (421); Nesâî, İmâmet 60, (2, 126).]

2845 ٣٦- وعن ربيعة بن أبى عبد الرحمن قال: [كَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا إذَا جَاءَ الْمَسْجِدَ وَقَدْ صَلّى النَّاسُ بَدَأَ بِالْمَكْتُوبَةِ وَلَمْ يُصَلِّ قَبْلَهَا شَيْئاً]. أخرجه مالك.

36. (**2845**)- *Rebî'a İbnu Ebî Abdirrahmân (rahimehullah)* anlatıyor: "*İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), mescide geldiği vakit, cemaat namazı kılmış ise hemen farza başlardı, ondan önce başka namaz kılmazdı.*" [Muvatta, Kasru's-Salât 75, (1, 168).]

AÇIKLAMA:

1- Kaydettiğimiz iki hadisten birincisi, hiçbir kayda yer vermeksizin, mutlak bir ifâde ile, ikâmet okunduktan sonra mescidde farzdan başka namaz kılın-

(29) Akşam üç rek'attir, dolayısıyle tekdir. İki sefer kılınınca altıya çıkar ve *çift* olur. Halbuki akşam gündüzün teklisidir, vitir namazı da gecenin teklisi olduğu gibi.

mayacağını ifade eder. Bu umumi yasağa sabah namazı da dâhildir. Ancak sahâbe olsun tâbiîn olsun, daha sonrakiler olsun eslâf ülemâsı bu hususta ihtilaf etmiştir. İhtilafın mühim kısmı sabah namazının sünneti ile ilgilidir. Çünkü bazı rivâyetlerde *"... sabah namazının sünneti hâriç"* istisnası kaydedilmiştir.

Netice îtibariyle cumhur-u ülemâ sabahın sünnetini de dâhil ederek, farza durulmuş ise, nafile kılınmayacağını söylemiştir.

Hanefîler sabahın sünnetini istisna ederler, farza durulmuş olsa bile, önce sünneti kılıp, sonra imama uymak gerektiğini söylerler.

Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) hadisin zâhiriyle amel etmiştir. *İbn Ömer, İbn Cübeyr, İbnu Sîrîn, Urve, Nehâî, Atâ, Şâfi'î, Ahmed* gibi bir çok seleften, ikâmet okununca nafile kılmanın -sabah dâhil- mekruh addedildiğine dair rivâyet gelmiştir. *Hz. Ömer (radıyallahu anh)* ikâmetten sonra sabahın sünnetini kılanlara kamçı vururmuş.

İbnu Mes'ud, Mesrûk, Hasen, Mücâhid, Mekhûl, Hammâd İbnu Süleyman gibi birkısım âlimlerden de bu hususta ruhsat rivayet edilmiştir.

Zahirîler daha da ileri giderek: *"Nafileye başlamışsa ikâmet okununca namazı hemen kesip farza uyar"* demiştir. Kerâhet taraftarı diğer alimler *"başlanan kesilsin"* demez.

2- *"Namaz için ikâmet okununca farzdan başka namaz yoktur"* sözü, kılınması halinde o namazın bâtıl olduğunu kasdetmez. Daha ziyâde sevabı kasdeder. Yani *"ikâmetten sonra kılınan nafile namazın sevabı yoktur"* demektir. Bâtıl olsaydı, bilâhare kaza edilmesini emrederdi. Şu halde namaz sahihtir, fakat sevabı yoktur.

3- 2845 numaralı hadiste, *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)*'in farklı bir anlayışı gözükmektedir: Farz cemaatle kılındıktan sonra mescide gelmişse, sünnetleri terkedip sadece farzı kılmak... *İbnu Ömer*'e göre bu, evladır. Halbuki cumhur, vakit olduğu takdirde dileyenin farzdan önceki nafileleri kılabileceğine hükmetmiştir, vakit daralmışsa sünnetler terkedilip farz kılınır.

2846 ٣٧– وعن ابن عمرو بن العاص رضى الله عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إِذَا قَضَى الْإِمَامُ الصَّلاَةَ وَتَشَهّدَ فَأَحْدَثَ قَبْلَ أَنْ يَتَكَلّمَ فَقَدْ تَمّتْ صَلاَتُهُ وَصَلاَةُ مَنْ خَلْفَهُ مِمَّنْ أَتَمَّ الصَّلاَةَ]. أخرجه أبوداود.

37. **(2846)**- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"İmam namazı kılıp teşehhüdü tamamladıktan sonra, selam vermezden

önce hades vaki olsa (yani abdesti bozulsa), namazı tamamlanmıştır, namazını tamamlayan cemâatteki diğer kimselerin namazı da tamamlanmıştır." [Ebu Dâvud, Salât 74, (617); Tirmîzî, Salât 300 (408).]

AÇIKLAMA:

Namazda teşehhüd miktarınca oturmak farz, sağa sola selâm sünnettir. Bu sebeple teşehhüd tamamlandıktan sonra hades vâki olsa bile, farz yerine gelmiş olacağından namaz tamamlanmış olur, selamın eksikliği bütünlüğe zarar vermez.

Ebu Hânife, hades âmmden olursa diye kayıtlamıştır. *Ebu Yusuf* ve *İmam Muhammed* böyle bir "kayd"a yer vermemişlerdir. *Ebu Hanife*'ye göre namazdan çıkış, kişinin fi'iliyle olmalıdır, bu da niyetle, kasıtla gerçekleşir.

Hadisin zâhiri *Ebu Yusuf* ve *Muhammed (rahimehumallah)*'in görüşüne muvafıktır.

2847 ٣٨- وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ يُصَلُّونَ لَكُمْ، فَإِنْ أَصَابُوا فَلَكُمْ. وَإِنْ أَخْطَئُوا فَلَكُمْ وَعَلَيْهِمْ]. أخرجه البخارى.

38. **(2847)**- *Hz. Ebu Hüreyre* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"(İmamlar) sizin için kılarlar. Doğru kılarlarsa (sevabı) sizedir. Hatalı kılarlarsa (sizin namazınızın sevabı) sizedir, hata onların aleyhlerinedir."** [Buharî, Ezân 55.]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste mef'ul mahzuftur, yâni imamın neye isabet edeceği mübhem bırakılmıştır. Âlimler bunu başka hadislerin yardımıyla açıklığa kavuşturmuşlarsa da ihtilâfa düşmüşlerdir. Çünkü bazı hadîslerden namazın mükemmelliğine isabet "kıyam, kıraat, rükû ve sücûdun şer'î ölçülere uygunluğu" anlaşılmıştır. Bâzı hadislerden de *vakte isabet*'in kastedildiği anlaşılmıştır. Mesela *Ukbe İbnu Âmir*'in rivayetinde aleyhissalatu vesselam: مَنْ اَمَّ النَّاسَ فَاَصَابَ الْوَقْتَ فَلَهُ وَلَهُمْ **"Kim halka namaz kıldırır, vaktine de isabet ederse, sevabı hem kendine hem de cemaatedir"** buyurmuştur.

Hadisin Ahmed İbnu Hanbel'de gelen bir veçhinde şöyle denmiştir: فَإِنْ صَلُّوا الصَّلَاةَ لِوَقْتِهَا وَاَتَمُّوا رُكُوعَ وَالسُّجُودَ فَهِىَ لَكُمْ وَلَهُمْ **"(İmamlar) namazı vaktinde kılar, rükû ve sücûdu tam yaparlarsa (sevabı) hem size hem onlaradır."** Bu rivâyet "isâbet"ten maksadın sadece "vakt"e veya sadece "rükünlerin tamlık"ına olmadığını, bilakis daha şümullü olduğunu gösterir.

2- *İbnu'l-Münzir*: *"Bu hadis, imamın namazı bozulunca cemaatin namazı da bozulur" diyenleri reddeder"* der.

3- Bazı âlimler: "*Bu hadiste hem müttakinin arkasında ve hem de kendisinden korkulan fâcirin arkasında namaz kılmaya cevaz var*" demiştir. Kendisinden korkulandan maksad, iktidar sahibi kimsedir. Yetki ve güç sahibidir, fâcirdir, namaz kıldırmak ister. Şu halde böylelerinin ardında kılınan namaz sahihtir.

4- *Bağavî* der ki: "*Bu hadisten şu da anlaşılmaktadır: Halka namaz kıldıran kimse sonradan abdestsiz olduğunu anlarsa cemaatin namazı sahihtir, kendisi iade eder.*"

5- Bazıları bu hadise dayanarak daha umumî bir hükümle şöyle demiştir: "*Bir imam namazda rükun veya başka bir şeyi ihlal eden bir hata yapacak olsa, ona uyanlar bu eksikliğe yer vermedi iseler bu imâmet sahihtir.*" *Şâfi'î* bu hükme: "*İmam halife veya nâibi ise*" kaydıyla katılır. Şâfi'îlere göre, "*cemaat, bir vacibin imam tarafından terkedildiğini bilmediği müddetçe o namaz sahihtir*" bu esahh görüştür, ancak: "*Hata, amd'in mukabilidir*" diyerek mutlak cevaza hükmedenler de olmuştur.

YEDİNCİ BÂB

CUM'A NAMAZI

(Burada beş fasıl vardır)



BİRİNCİ FASIL

CUMA NAMAZININ FAZİLETİ, VÜCÛBU, AHKÂMI



İKİNCİ FASIL

CUMANIN VAKTİ VE EZANI



ÜÇÜNCÜ FASIL

CUMA HUTBESİ VE HUTBE İLE İLGİLİ HUSUSLAR



DÖRDÜNCÜ FASIL

CUMA NAMAZINDA KIRAAT VE HUTBE



BEŞİNCİ FASIL

CAMİYE GİRME VE CÂMİDE OTURMA ÂDÂBI

UMUMİ AÇIKLAMA

UMÛMÎ AÇIKLAMA:

İbnu Hacer, cuma ile ilgili şu umumî bilgileri dermayan eder:

1- Cuma İsminin Tarihçesi:

Cum'a kelime olarak toplamak, bir araya getirmek manasına gelen "cem'" kökünden gelir. Câhiliye devrinde haftanın altıncı gününe cum'a değil *arube* denilirdi. Bu gün, İslâm'dan sonra *cum'a* ismini almıştır.

Bu ismin veriliş sebebiyle ilgili muhtelif görüşler var:

★ Mahlûkatın mükemmel şekli o gün cem olundu, tamamlandı.

★ *Hz. Adem*'in yaratılışı o gün cem oldu, tamamlandı.

★ Ensar, *Es'ad İbnu Zürâre* ile birlikte bir araya gelince, cemaatle namaz kılarlar ve o günü *cum'a* diye isimlendirirler.(30)

★ *Ka'b İbnu Lüey*, kavmini o gün toplar, haramlara ta'zîm göstermelerini emreder, kendi neslinden bir peygamber geleceğini haber verirdi, bu sebeple cum'a adı verildi.

★ Bu toplama işini yapanın *Kusayy* olduğu da söylenmiştir.

★ Cum'a isminin verilişi, o günde halkın namaz için toplanması sebebiyledir. *İbnu Huzeyme* bu görüşte ısrar eder, "*çünkü der, bu İslami bir isimdir. Cahiliye devrinde yoktur, daha önce arûbe deniyordu*" der.

İbnu Hacer, bu görüşe itiraz eder ve der ki: "*Lügatciler der ki: "Arûbe cahiliye devrine ait eski bir isimdir." Cum'a* için de şunu derler: "*Bu, arûbe* denen gündür." Görünen şu ki: Araplar haftanın yedi gününün isimlerini zamanla değiştirdiler. Önceki isimler şöyle idi: Evvel (birinci gün, pazar) Ehven (pazartesi), Cebbâr (salı), Debbâr (çarşamba), Mü'nis (perşembe), Arûbe (cuma), Sebbâr

(30) Rivayet meâlen şöyle: Medine ahâlisi, *Resulullah*'ın hicretle gelmesinden ve cuma ile ilgili farz inmesinden önce toplandılar. Ensar dedi ki: "*Yahudilerin bir günü var, her yedi günde bir kere toplanırlar. Hıristiyanlar da böyle. Gelin biz de bir gün tesbit edelim, o gün toplanalım, Allah'ı zikredip ibadet yapalım, şükredelim.*" Arûbe gününü bu toplanma günü yaptılar. Es'ad İbnu Zürare'de o gün toplandılar. *Es'ad* onlara o gün namaz kıldırdı. Bundan sonra Allah, cum'a sûresini indirdi: إِذَا نُودِىَ لِلصَّلٰوةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ... 'Ey iman edenler, Cuma günü ezan okunduğu vakit Allah'ın zikrine koşun" (Cum'a 9). Bu rivâyet, o sahabîlerin içtihadla o günü seçtiklerini ve isminin böylece cum'a olduğunu ifade eder.

(cumartesi). *Cevherî* der ki: "*Araplar, kadîm isimlendirmede pazartesi gününe ehven* diyorlardı." Bu da gösterir ki onlar haftanın günlerine yeni isimler verdiler. Bunlar hâlen herkesçe bilinip kullanılan isimlerdir: es-Sebt (cumartesi), (el-Ehad) (pazar), el-İsneyn (pazartesi) vs. gibi...

★ *Arûbe*'yi cum'a olarak ilk isimlendirenin *Ka'b İbnu Lüey*'in olduğu da söylenmiştir (*Ferrâ* bu görüştedir). *İbnu Hacer* der ki: "*Bu durumda, arûbe'yi "cum'a"ya cahiliye Araplarının çevirip, arûbe şeklindeki ismini de ibka ettiklerini söyleyenlerin, bunu te'yîd eden husûsî rivâyete ihtiyaçları vardır (aksi takdirde desteksiz iddiada bulunmuş olurlar).*"

2- Cuma Gününün Fazileti:

Cuma gününü, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* **"mü'minlerin bayramı"** olarak tasvif buyurur. Bayram, birkısım imtiyazları ve husûsiyetleri sebebiyle bir günün diğer günlerde olmayan, o güne has bazı umûmî merasimlerle kutlanmasıdır. Her bayramda mutlaka bir kutlama ve merasim ve bunun da bir sebebi vardır. O halde, cum'a gününü kutlamaya sevkeden husûsiyetleri nelerdir? Şeriat kitapları, bu günün husûsiyetleri üzerine otuzdan fazla keramet ve fazilet zikrederler. Bazılarını şöylece kaydediyoruz:

★ Bayram günüdür, münferîd oruç tutulmaz.

★ O günün sabahında *elif-lam-mim tenzil* ile *Hel Etâ* sureleri, gündüz de *Cum'a* ve *Münâfikîn* sûreleri okunur

★ Cuma günü gusledilir, koku sürülür, misvak kullanılır, en güzel elbiseler giyilir.

★ Mescidler buhurlanır.

★ Mescide erken gidilir.

★ Hatip hutbeye çıkıncaya kadar ibadetle meşgul olunur.

★ Sessiz durulur, hutbe dinlenir.

★ Kehf sûresi okunur.

★ İstîvâ vaktinde nafile kılma kerâheti kalkar.

★ Namazdan önce yola çıkmak mekruhtur.

★ Cuma namazına gidenin her adımına bir yıllık sevap katlanmıştır.

★ Cehennem o gün kabarmaktan yasaklanmıştır.

★ Duaların kabul edildiği icabet saati vardır.

★ Günahlar o gün örtülür.

★ Bu, ümmet için hayrı artırılmış bir gündür.

★ Haftanın en hayırlı günüdür.

★ Hayır o günde sabitleşir, yüce ruhlar o gün toplanır.

BİRİNCİ FASIL

CUMA NAMAZININ FAZİLETİ, VÜCÛBU, AHKÂMI

2848 ١- عن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَنِ اغْتَسَلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ غُسْلَ الْجَنَابَةِ ثُمَّ رَاحَ إِلى الْجُمُعَةِ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ بَدَنَةً، وَمَنْ رَاحَ فِى السَّاعَةِ الثَّانِيَةِ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ بَقَرَةً، وَمَنْ رَاحَ فِى السَّاعَةِ الثَّالِثَةِ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ كَبْشاً أَقْرَنَ، وَمَنْ رَاحَ فِى السَّاعَةِ الرَّابِعَةِ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ دَجَاجَةً، وَمَنْ رَاحَ فى السَّاعَةِ الْخَامِسَةِ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ بَيْضَةً. فَإِذَا خَرَجَ الْإِمَامُ حَضَرَتِ الْمَلاَئِكَةُ يَسْتَمِعُونَ الذِّكْرَ]. أخرجه الستة.

1. **(2848)**- *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Kim cum'a günü cenabet guslü ile gusül yapar, sonra cum'aya giderse sanki bir deve kurban etmiş gibi (sevaba nâil) olur. Kim ikinci saatte giderse bir sığır kurban etmiş gibi (sevaba nâil) olur. Kim üçüncü saat giderse boynuzlu bir davar kurban etmiş gibi (sevaba nâil) olur. Kim dördüncü saat giderse bir tavuk kurban etmiş gibi (sevaba nâil) olur. Kim beşinci saatte giderse bir yumurta tasadduk etmiş gibi (sevaba nâil) olur. İmam (hutbeye) çıkınca melekler hazır olur, zikri dinlerler."** [Buharî, Cum'a 4, 19; Müslim, Cum'a 10, (850); Muvatta, Cum'a 1, (1, 101); Ebu Dâvud, Tahâret 129, (351); Tirmizî, Salât 358, (499); Nesâî, Cum'a 14, (3, 99); İbnu Mâce, İkâmet 82, (1092).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis cuma namazının diğer namazlarda olmayan bir hususiyetini belirtiyor: Bu namaza erken gelme hususunda gösterilecek gayret, hem mâli ve hem de bedenî ibadet değerindedir. Böylece cum'a namazı, mâlî ve bedenî ibadetin sevabını cem etmiş olmaktadır. Bu ise başka namazlara tanınmayan bir imtiyazdır.

2- **"Kim...... yıkanırsa"** ifadesine kadın-erkek, yaşlı-genç, hür-köle... herkes dahildir, çünkü ifade mutlaktır.

3- Cenâbet guslü ile yıkanmaktan murad cenâbetten temizlenirken yıkandığı

şekilde yıkanmaktır. Yani burun ve boğaza da şâmil olacak şekilde, mükemmel şekilde yıkanmak... Ancak, bazı âlimler bu ifâdede cum'a günü cimaya bir işâret olduğunu söylemiştir. *"Buradaki hikmet derler, nefsin meşru yoldan sükunete ermesi, böylece namaza giderken gözü, gördüğü şeylere kaymaktan korunmasıdır."* Böylece kadın da o gün yıkanmaya sevkedilmiş olur.

4- Hadiste geçen قَرَّبَ tabirini *kurban etmek* şeklinde tercüme ettik. Bundan maksad *tasadduk*'tur, yani Allah'ın yakınlık ve rızasını güderek deve (veya sığır veya koyun veya tavuk) kesip sadaka olarak dağıtmaktır. Hayvanlar hakkında *kurban etmenin* içinde kesmek de vardır. Yumurta bağışında kesme manası olmadığı için "kurban" kelimesi dilimize uymaz, bu sebeple onu "tasadduk (bağış)" kelimesiyle ifâde ettik. Keza tavuk için de kurban vasfı uygun düşmez. Şu halde kurbandan maksad tasadduktur.

Hadiste cumaya erken gelenlerin sevabının deve, sığır, davar, tavuk ve yumurta ile ifade edilmesini âlimlerden bazıları zahirine hamlederek: Eğer kazanılan sevap cesed giyip maddileşse belirtilen şekilde müşahhas bir hal alacağını söylemiş, bazı âlimler de: *"Bundan maksad namaza erken gelenlerle geç gelenlerin aralarındaki farkı ve bu farkın büyüklüğünü göstermektir"* demiştir. Mesela birincinin ikinciye kıymetce nisbeti, deve ile sığır arasındaki nisbet gibidir vs.

5- *Mâverdi,* **"İmam (hutbeye) çıkınca melekler hazır olur"** cümlesinden, imamın erken çıkmasının müstehab olmadığı hükmünü çıkarmıştır. Ancak, *"Camiye erken gelip, husûsî yerinde bekler, vakti gelince hutbe için çıkar"* diye îtiraza cevap verilip iki hüküm te'lîf edilmiştir.

6- Hadiste cuma günü yıkanmaya teşvik mevcuttur.

7- Cum'a'nın ve cum'a namazına erken gelmenin fazîleti beyan edilmiştir.

8- Hadis, fazilette insanların mertebelerinin amellerine göre olduğunu ifâde etmektedir.

9- Sadaka, az da olsa şeriat nazarında hakir görülmez.

10- Deve kurban etmekle yapılan takarrüb, sığır kurban etmekten ileridir, efdaldir. Hedy (Mekke'de kesilecek kurban) hususunda ittifak edilmiş, *dahâya* (diğer kurbanlar) hususunda ihtilaf edilmiştir. Ancak *dahâya*da devenin efdal olduğu ekseriyetin görüşü olmuştur.

11- **Saatin Beşe Taksimi:**

Hadiste, camiye gidenler birinci saatle beşinci saat arasında olmak üzere beş mertebeye ayrılarak derecelendirilmiştir. Âlimlerden bir kısmı bundan maksadın cumaya erken gelenle geç gelenler arasındaki farkı, müşahhas misallerle gösterip erken gelmeye teşvik diye açıklamış ise de, bazı alimler, başka incelikler ortaya çıkarmaya çalışmışlardır. Bu noktada yapılan münakaşalara fazla girmek

istemiyoruz. Ancak *Resulullah*'ın hadislerinde ne gibi inceliklerin *meknuz* olduğunu, hadislere ilimle ve imân-ı nazarla bakınca ne büyük definelerin keşfedilebileceğini gösterme sadedinde ülemâdan birkaç yorum kaydedeceğiz:

İbnu Hacer, bazı ihtilaflara dikkat çektikten sonra, hadisin bu vechinde, zamanın altı saate ayrılmış olma ihtimaline ve fakat ravinin, birini zikretmeyi ihmal etmiş olabileceğine dikkat çeker ve bu görüşünü te'yîden *Nesâî*'nin bir rivayetinde tavukla yumurta arasında bir de *serçe mertebesinin* zikredildiğini hatırlatır. Bu ziyadeyi güçlendiren şâhidlerini de gösteren şârihimiz der ki: *"Bu duruma göre, imamın çıkışı altıncı derecenin sonundadır. Bütün bu yorumlar, saatlerden kastedilen şeyin, saat deyince, örf gereği zihne gelen şey olmasına bağlıdır. Ancak bu düşünce isabetli değildir, çünkü, murad bu olsaydı durum kış ve yaz günlerinde farklı olurdu. Çünkü gündüz vakti kısalıkta on saate, uzunlukta ondört saate ulaşır."* Bu işkâli *Kaffâl* dile getirmiştir.

Kadı Hüseyn buna şöyle cevap verir: *"Saatler'den murad miktarı uzunluk ve kısalıkta değişmeyen (zaman dilimleri)dir. Gündüz oniki saattir, ancak bunlardan her biri artar ve eksilir, gece de böyle."* Vakit âlimleri bunlara "âfâkî saatler" derler.

Ebu Davud ve *Nesâî*'nin *Hz. Câbir*'den yaptıkları bir rivayette: يَوْمُ الْجُمُعَةِ اِثْنَتَا عَشْرَةَ سَاعَةً, **"Cuma günü oniki saattir"** denmiştir. Bu ibâre, tebkîr (cumaya erken gelmeye teşvik) hadisinde zikredilmiş olmasa da (Tebkîr hadisinde gelen) saatlerden muradı yakalamada istifade edilir. Bazıları: *"Saatlerden murad, günün başından zeval vaktine kadar erken gelenlerin mertebelerini beyandır, bu da beş kısma ayrılır"* demiştir.

Gazalî, daha bir cesur davranarak şahsî re'yî ile bir taksimde bulunmuştur. Der ki:

"Birinci saat, fecrin doğmasından güneşin doğmasına kadardır.

İkinci saat, güneşin yükselmesine kadardır.

Üçüncü saat, güneşin genişlemesine kadardır.

Dördüncü saat, ayakların yanmasına kadardır.

Beşinci saat, zeval vaktine kadardır."

İbnu Dakîku'l-Îd, *Gazalî*'nin bu taksimine itiraz etmiş: *"Hadisteki saatleri, ma'ruf saatlerle te'vil evlâdır, aksi takdirde bu beş sayısını zikretmenin bir manası kalmaz, çünkü mertebeler çok farklıdır"* demiştir.

Birkısım Şâfi'î ve Mâlikîler meseleye bir başka yaklaşımla çözüm getirirler. Derler ki: *"Saatlerden kastedilen şey beş kısa lahza'dır. Bunlardan birincisi güneşin zevalidir, sonuncusu da hatîbin minbere oturmasıdır."* Onlar bu açıklama-

yı yaparken iki delil ileri sürdüler:

1) Saat kelimesi, mahdut olmayan bir zaman parçasına ıtlak olunur. Söz gelimi جِئْتُ سَاعَةً كَذَا *"falanca saatte geldim"* dediğin zaman herhangi bir vakitte geldim demek istersin.

2) Hadiste "gitme" fiili için رَاحَ, kullanılmıştır. Bu kelime, cum'aya ilk gitme saatini zevalden başlatır. Çünkü revâh lügat açısından zevâlden başlayıp günün sonuna kadar olan yürüyüşü (gitmeyi) ifade eder. Gudüvv ise günün başından zevâle kadar yürüyüşü ifade eder.

Bu yoruma, revah kelimesini Arapların "gitme" mânâsında olmak üzere günün herhangi bir vaktindeki "gitmeler" için de kullandığı gösterilerek îtiraz edilmiştir. Hatta *İbnu Hacer*, hadisin başka vecihlerinde revah yerine gudüvv ve başka kelimelerin de kullanıldığını örneklerle gösterir.

Görüldüğü üzere, hadiste gelen "saatler" tâbirini anlamakta âlimler farklı yorumlara yer vermişler, ihtilâflara düşmüşlerdir.

2849 ٢- وفى رواية: [إِذَا كَانَ يَوْمُ الْجُمْعَةِ كَانَ عَلَى كُلِّ بَابٍ مِنْ أَبْوَابِ الْمَسْجِدِ مَلاَئِكَةٌ يَكْتُبُونَ الأَوَّلَ فَالأَوَّلَ. فَإِذَا جَلَسَ الإِمَامُ طَوَوُا الصُّحُفَ وَجَاؤُا يَسْتَمِعُونَ الذِّكْرَ.]

2. **(2849)**- Bir rivayette şöyle denmiştir: *"Cuma günü olunca, mescidin her bir kapısında melekler vardır. İlk gelenleri sırayla yazarlar. İmam (minbere) oturunca defterleri kapatıp, zikri dinlemeye giderler."* [Müslim, Cum'a 24, (850).]

AÇIKLAMA:

Burada geç kalmadan tahzir vardır. Zira melekler, imam minbere çıkıncaya kadar kapılarda durup gelenleri, geliş sırasına göre yazmakta, imam minbere çıkınca defterlerini kapayıp, hutbeyi dinlemeye gitmektedir. Böylece daha sonra gelenler kayıt dışında kalmaktadırlar.

Bazı rivayetlerde "defterlerin nurdan, kalemlerin nurdan" olduğu belirtilmiştir. Bu sarahate dayanan bir kısım âlimler bu meleklerin hafaza meleklerinden başka melekler olduğu hükmünü çıkarmışlardır.

"Sahifelerin (defterlerin) kapanması" ile, cum'aya erken gelenlerin fazîletlerini yazmaya mahsus defterlerin kapanması kastedilmiş olmalıdır. Zira hutbeyi dinlemek namaza dahil olmak, zikir ve duada hazır bulunmak, huşû, insat gibi fiillerin sevaplarını yazma işi devam edecektir. Bunları hafaza meleklerinin yazacağı kesindir. Bu durum da öbür meleklerin başka melekler olduğunu ifade eder.

2850 ٣- وعن أوس بن أوس الثقفى رضى الله عنه قال: [قَال رسولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ غَسَّلَ وَاغْتَسَلَ، وَبَكَّرَ وَابْتَكَرَ، وَمَشَى وَلَمْ يَرْكَبْ، وَدَنَا مِنَ الْإمَامِ فَاسْتَمَعَ وَلَمْ يَلْغُ. كَانَ لَهُ بِكُلِّ خُطْوَةٍ عَمَلُ سَنَةٍ، أَجْرُ صِيَامِهَا وَقِيَامِهَا]. أخرجه أصحاب السنن.

وقال أبو داود: «سُئِلَ مَكْحُولٌ عَنْ غَسَّلَ وَاغْتَسَلَ؟ فَقَالَ: غَسَلَ رَأْسَهُ وَجَسَدَهُ. وَكَذٰلِكَ قَالَ سَعِيدُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ».

قوله «غَسَّلَ» أى جامع امرأته فأحوجها إلى الغُسل، وذلك يكون أغض لطرفه إذا خرج إلى الجمعة، واغتسل هو بعد الجماع.

وقيل «غَسَّلَ» أسبغ الوضوء وأكمله ثم اغتسل بعده للجمعة

«وَبَكَّرَ» أى إلى الصلاة فى أول وقتها.

«وابتكَرَ» أدرك أولَ الخطبة.

3. **(2850)**- *Evs İbnu Evs es-Sakafi (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Kim (cuma günü) yıkar ve yıkanırsa, kim erkenden (mescide) gider ve hutbenin başına yetişirse, yürür ve binmezse, imama yakın durur, dinler, mâlâyanî söz etmezse ona her bir adım için bir yıllık amelin oruçları ve namazlarıyla sevabı yazılır."** [Ebu Dâvud, Tahâret 129, (345, 346); Tirmizî, Salât 356, (496); Nesâî, Cum'a 12, (3, 97); İbnu Mâce, İkâmet 80, (1027); Buharî, Cum'a 6.]

Ebu Dâvud der ki: *"Mekhûl'e* غَسَّلَ ve اغْتَسَلَ *'den sorulmuştu şu cevabı verdi: "Bundan maksad başını ve bedenini yıkamaktır." Sa'îd İbnu Abdilaziz de aynı şeyi söyledi.* "اِغْتَسِلوا" *"Hanımıyla cinsi münasebette bulunarak onu da yıkanmaya muhtaç kıldı" demektir. Böyle yapmak, namaza çıkınca, gözlerin korunmasında en elverişli vasıtadır."*

اغْتِسَال ise cimadan sonraki yıkanmadır.

بَكَّرَ ilk vaktinde namaza gitmektir.

اِبْتَكَرَ hutbenin başına yetişmektir.

AÇIKLAMA:

1- Hadis, cum'a günü yıkanması üzerine varid olmuştur; "Cum'a günü" tabiri rivayetin bazı vecihlerinde yok ise de bazılarında mevcuttur.

2- *Yıkar* diye tercüme ettiğimiz غَسَّلَ kelimesini âlimler, iki mânâya te'vil etmişlerdir:

1) Başını yıkar, bu durumda ikinci kelime اِغْتَسَلَ "bedeninin geri kalan tarafları yıkar." Yani "yıkanır" manasına anlaşılmıştır.

2) Hanımının da yıkanmasına sebep olur, yani cuma günü, hanımıyla münasebet-i cinsiyyede bulunarak, onu da yıkanmaya mecbur eder, kendisi yıkanmış, onu da yıkamış olur. Böylece bu hadiste de, 2848 numaralı hadiste geçen cimâya zımnî teşvik tekrar ele alınmış olmaktadır.

Aynı manada kullanılabilen bu iki kelimenin te'kiden yan yana kullanılmış olabileceği de söylenmiştir.

Şunu da belirtelim, hadisin Buharî ve Ebu Dâvud'da gelen vecihleri, yukarıda kaydedilen birinci tefsirin tercihine kanaat vermektedir. Zira Ebu Dâvud'da مَنْ غَسَلَ رَأْسَهُ وَاغْتَسَلَ **"Kim başını yıkar ve yıkanırsa..."** denmekte, Buharî'nin bir rivayetinde اِغْتَسِلُوا يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَاغْسِلُوا رُؤُوسَكُمْ "... **yıkanın ve başınızı da yıkayın"** ibaresi yer almaktadır.

3) بَكَّرَ ve اِبْتَكَرَ kelimeleri de hem te'kiden yan yana gelmiş, aynımanada iki kelime olarak anlaşılmış, hem de biri erken çıkmak, diğeri de hutbenin başına yetişmek manalarında te'vil edilmiştir.

Gerek yıkanma ve gerekse erken olma kelimelerinin aynı manada te'kiden tekrar edilmiş olmalarına, yine aynı hadiste gelen **"yürür ve binmezse"** ibaresi örnek gösterilmiştir. "Yürümek" ve "binmemek" aynı mananın iki ayrı kelimeyle ifadesidir.

2851 ٤– وعن ابن عمرو بن العاص رضى اللّه عنهما قال: [قَال رسولُ اللّه ﷺ: يَحْضُرُ الْجُمُعَةَ ثَلاَثَةُ نَفَرٍ: فَرَجُلٌ حَضَرَهَا يَلْغُو وَهُوَ حَظُّهُ مِنْهَا، وَرَجُلٌ حَضَرَهَا يَدْعُو، فَهُوَ رَجُلٌ دَعَا اللّهَ إنْ شَاءَ أَعْطَاهُ وَإنْ شَاءَ مَنَعَهُ، وَرَجُلٌ حَضَرَهَا بِأنْصَاتٍ وَسُكُوتٍ وَلَمْ يَتَخَطَّ رَقَبَةَ مُسْلِمٍ وَلَمْ يُؤْذِ أَحَداً، فَهِىَ كَفَارَةٌ لَهُ إلى الْجُمُعَةِ الَّتِى تَلِيهَا وَزِيَادَةَ ثَلاَثَةِ أَيَّامٍ، وَذٰلِكَ أَنَّ اللّهَ تَعَالى يَقُولُ: مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ امْثَالِهَا.

4. (2851)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-As (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Cum'a namazına üç (grup) insan katılır:**

1) Kişi var, namaza katılır, boş konuşma yapar. Bunun namazdan hissesi, o konuşmasıdır.

2) Kişi var namaza gelir dua eder. Bu kimse Allah'a duada bulunmuştur, Allah dilerse onun istediğini hemen verir, dilerse vermez.

3) Kişi vardır, namaza gelir sadece dinler ve sükût eder, mü'minlerin arasından yararak geçmez, kimseye ezâ vermez. Onun bu namazı, daha önce geçen cum'a'ya ve fazladan da üç güne kadar (günahlarına) kefarettir. Bu hal Cenâb-ı Hakk'ın şu sözüne binâendir: "Kim bir hayır yaparsa bu kendisinden on misliyle kabul edilir" (En'am 160). [Ebu Dâvud, Salât 235, (1113).]

AÇIKLAMA:

Resulullah bu hadislerinde, cum'a namazına katılma âdabını belirtmektedir. Bunu belirtirken, katılanları başlıca üç gruba ayırır:

1) **Namaza katılmakla birlikte boş laf edenler:** *Cum'ada boş laf edenler* deyince öncelikle hutbe sırasında konuşanlar hatıra gelir. Ancak 2778-2782 ve 2834 numaralı hadislerde geçtiği üzere, kişinin namaz maksadıyla evinden çıktığı andan itibaren namazda olduğu nazar-ı dikkate alınınca cum'a namazına gitme niyetiyle evini terkettiği andan itibaren boş sözleri terkedip, zikir veya sükûn halinde olması, hutbe sırasında *insât* kelimesiyle ifade edilen can kulağıyla dinlemeye ehemmiyet vermesi gerekir.

"*Boş söz*" diye tercüme ettiğimiz *lağv*'ı "*cum'a edebine uymayan her söz*" diye tarif edebiliriz. *Resulullah'ın* Ebu Dâvud'da gelen tarifine göre şöyledir: إذا قلت أنصت والإمام يخطب فقد لغوت **"İmam hutbe verirken yanındakine "sus dinle!" diyecek olursan "boş söz"de bulunmuş olursun."** Âlimler, cemaati yarmak vs. surette cemaate verilen eziyeti de *lağv*'e dahil ederler. *İbnu Hacer* bu kelimeyi açıklama sadedinde şu izahları kaydeder: "*Ahfeş: "Şüphe ve bâtıla giren asılsız sözlere lağv*" demiştir. *İbnu Arefe* der ki: *Lağv*, sözün düşüğüdür, doğrudan ayrılmaya da lağv denmiştir. وإذا مروا باللغو مروا كراما ayetine göre lağv günah demektir. *Zeyn İbnu'l-Münir*: "*Müfessirler sözü, lağv "güzel olmayan söz" olduğunda ittifak eder*" demiştir.

Şu halde, namazda konuşmak -veya hadisin son kısmından da anlaşılacağı üzere- cemaatin omuzlarını yararak ilerlemek sûretiyle başkasını rahatsız edenin cum'a'dan elde edeceği nâsib, başkalarına verdiği bu eziyetten ibarettir. Efendimiz bu ifâdeleriyle, her ne sûretle olursa olsun cemaate eziyet vermekten şiddet-

le zecretmiş olmaktadır. *İbnu Hacer el-Mekkî*, hadisin bu kısmını **"(Hutbe sırasında) boş lakırdı eden kimsenin namaza katılmaktan alacağı hisse tam değildir, çünkü lağv, cuma sevabının kemâline mâni olur"** diye anlar.

2) Cum'a cemaatinin ikinci grubunu *hutbe sırasında dua edenler* teşkil etmektedir. Dua aslında *zikir*'dir, *ibadet*'dir. Ancak hutbe edebine aykırıdır. Hutbede takınılması gereken edeb olarak *insât* yani can kulağıyla dinlemek emredilmiştir. Öyle ise dua, insât'a manidir, terki evlâdır.

Şu halde hadis, Cenâb-ı Hakk'ın, hutbe sırasında yapılan duâyı aff, merhamet ve müsâmaha ile muâmele ederek kabul buyurması da mümkündür. Emredilen edebe, yani sessiz durup can kulağı ile hutbeyi dinleme edebine aykırı hareket ettiği için ceza olarak, duâsının kabul edilmemesi de mümkündür.

3) Cuma'ya katılan üçüncü grup kimseler, cemaati omuzlarından yarıp ilerlemek vs. suretlerle rahatsız etmeksizin yerini alıp, hiç konuşmaksızın sükunet içinde hutbeyi dinleyenlerdir. Âlimler, rahatsızlık verici sebepler meyanında yerinden doğrulmak yanındakine yaslanmak, bir âzâsının üzerine oturmak, seccâdesine rızasını almadan oturmak, pis koku neşretmek vs.'yi de zikreder. Hadiste hem *insât* ve hem de *sükût* geçmektedir. Bunlar birbirine yakın mana taşımaları sebebiyle umumiyetle, ikincinin birinciyi te'kîden zikredildiği belirtilmiştir. Ancak *insât*'ın *can kulağıyla dinleme* manasında minbere yakın olanlar hakkında, *sükût* da daha ziyade sessiz olma manasında uzakta olanlar hakkında yani imamı yeterince işitmese de, hutbeyi anlayarak takip edemese de *sükunet içinde durmak* manasında kullanılmış olabileceğine dikkat çekilmiştir.

Biz, hadisin bu kısmında, cuma günü câmiye erken gelmeye teşvik manası da görmekteyiz. Çünkü erken gelenler ön saflarda, minbere yakın yerlerini alırken, başkalarının omuzlarını yararak eziyet verme durumuma düşmezler ve dahi *insât* yani "hutbeyi can kulağı ile dinleme" şansını da garantilerler.

4) "Onun bu namazı" diye tercüme ettiğimiz هي zamirine, belirtilen edeb-ler, hutbe, namaz hepsi dahildir. İşte böyle mükemmel olarak kılınan cum'a namazı, kişinin on günlük küçük günahlarının keffaretine garanti olmaktadır.

Cum'a'nın keffaret olduğu on gün, hadisin zahirine göre "müteâkip on gün" olarak anlaşılmaya müsait ise de, başka rivayetlerin nassıyla, geçmiş cumaya kadar ve ondan önceki üç güne yani kılınan cumadan önce geçen son on güne şâmildir.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), âdâbına uygun olarak kılınan bir cum'a'nın on günü içine alan bir müddette işlenecek günahlara kefaret olacağı husûsunda Kur'an-ı Kerîm'in âyetinden delil getirmekte, mü'mini bu hususta ikna etmek istemektedir.

٥- وعن على رضى اللّه عنه قال: وهو على المنبر فى الكُوفة يخطبُ: 2852

[إذَا كَانَ يَوْمُ الْجُمْعَةِ غَدَتِ الشَّيَاطِينُ بِرَايَاتِهَا إلى الْأَسْوَاقِ فَيَرْمُونَ النَّاسَ بالتَّرَابِيثِ، أَوْ قَال بِالرَّبَائِثِ وَيُثَبِّطُونَهُمْ عَنِ الْجُمْعَةِ وَتَغْدُوا الْمَلاَئِكَةُ فَيَجْلِسُونَ عَلَى أَبْوَابِ الْمَسْجِدِ يَكْتُبُونَ الرَّجُلَ مِنْ سَاعَةٍ، وَالرَّجُلَ مِنْ سَاعَتَيْنِ حَتى يَخْرُجَ الإمَامُ. فَإذَا جَلَسَ الرَّجُلُ مَجْلِساً يَسْتَمْكِنُ فِيهِ مِنَ الإسْتِمَاعِ وَالنَّظَرِ فَأَنْصَتَ وَلَمْ يَلْغُ كَانَ لَهُ كِفْلاَنِ مِنْ أَجْرِ، فَإنْ نَأَى وَجَلَسَ حَيْثُ لاَ يَسْمَعُ فَأَنْصَتَ وَلَمْ يَلْغُ كَانَ لَهُ كِفْلٌ مِنْ أَجْرِهِ، وَإنْ جَلَسَ مَجْلِساً يَسْتَمْكِنُ فِيهِ مِنْ الإسْتِمَاعِ وَالنَّظَرَ فَلَغَا وَلَمْ يُنْصِتْ كَانَ عَلَيْهِ. كِفْلاَنِ مِنْ وزْرٍ. فَإنْ جَلَسَ مَجْلِساً لاَ يَسْتَمْكِنُ فِيهِ مِنْ الإسْتِمَاعِ والنَّظَرِ فَلَغَا وَلَمْ يُنْصِتْ كَانَ عَلَيْهِ كِفْلٌ مِنْ وِزْرٍ، وَمَنْ قَالَ لِصَاحِبِهِ يَوْمُ الْجُمْعَةِ صَهْ فَقَدْ لَغَا، وَمَنْ لَغَا فَلَيْسَ لَهُ فِى جُمُعَتِهِ تِلْكَ شَىْءٌ. ثُمَّ قَالَ فِي آخِرِهِ: سَمِعْتُ رسولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ ذٰلِكَ]. أخرجها أبو داود.

«التَّرَابِيثُ أَوِ الرَّبَائِثُ» جمع رَبيثة وهى ما يحبس الإنسان عن مهامه ويشغله عنها ويُثَبِّطه.

قال الخطابى «وَأَمَّا التَّرَابِيثُ» فليس بشىء.

وقوله «يَرْمُونَ» إنما هو فيربثُونَ الناس. كذا روى لنا فى غير هذا الحديث.

«وَالْكِفْلُ» النصيب. وقيل الضعف.

«وَالْوِزْرُ» الإثم المثقل للظهر.

5. (2852)- ***Hz. Ali (radıyallahu anh) Kûfe'de hutbe verirken minberden şöyle seslenmiştir: "Cum'a günü olunca şeytan çarşı ve pazara erkenden bayraklarıyla gider, insanlara binbir engel çıkararak mâni olmaya, onları cuma'dan (hiç***

olsun) geciktirmeye çalışır. Melekler de erkenden gidip mescidin kapılarına dururlar. Gelenleri birinci saatte gelenler, ikinci saatte gelenler diye yazarlar. Bu hâl imam (hutbeye) çıkıncaya kadar devam eder. Kişi mescidde, imamı görüp, dinleyebileceği bir yere oturup, can kulağıyla dinledi ve konuşmadı mı, kendisine iki kat sevap vardır. Kişi uzakta kalır ve imamı dinleyemiyeceği bir yere oturur, sessiz durur ve konuşmazsa bir hisse sevap alır. Eğer, imamı görüp dinleyebileceği bir yere oturur fakat boş konuşma yapar, sessiz kalmazsa, ona iki hisse vebal yazılır. Eğer, dinleme ve görme imkânı olmayan bir yere oturur ve boş konuşur ve sessiz kalmazsa, ona bir hisse vebal vardır. Kim de yanındaki arkadaşına cum'a günü "sus!" derse "boş konuşmuş" olur. Kim de boş konuşur ise, o cumadaki sevaptan nasibsiz kalır."

(Hz. Ali) konuşmasının sonunda şunu söyledi: *"Ben bunu Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan işittim."* [Ebu Dâvud, Salât 209, (1051).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, cum'a'ya erkenden gitmeyi teşvik eden hadislerden biridir. Hadiste sadece erken gitme değil, hutbe verecek hatibi görmeye ve dinlemeye imkân tanıyacak bir yere oturmayı da teşvik etmektedir. Hadiste sadece dinleme değil "görme" kaydının da konmuş olması bilhassa günümüz şartlarında akla gelebilecek bazı sorulara peşin cevap olur: Çünkü hoparlörler sayesinde dışarıda bile hutbeler eksiksiz dinlenebilir. Şu halde hatibin görülebileceği bir yeri kapmak için acele davranmak, bunu niyete koyarak hareket etmek esastır. Buna rağmen dışarıda kalanların *insât* ve *sükût* şartına riâyet etmeleri halinde, hadiste vaadedilen çifte sevaba nail olacakları rahmet-i ilahiyeden umulabilir, çünkü mü'minin niyyeti esastır.

2- Ravi, *terâbîs* kelimesinde şekke düşmüştür: "Terâbîs" mi işitti, rebâîs mi işitti? *Hattâbî* terâbîs'in müstâmel bir kelime olmadığını söyler. Şârihler rebîse'nin cem'i olan rebâîs olması gereğine dikkat çekerler. *Rebîse* kişiyi hedefinden alıkoyan mâni, engel demektir.

3- *Boş konuşmak* diye tercüme ettiğimiz *lağv* düşük, bâtıl, reddedilmiş, hükmünü yitirmiş söz demektir. Bazı âlimler, *"doğru olmayan söz"*, *"uygun olmayanın konuşulması"* diye tarifler sunmuşlardır. Ancak sadedinde olduğumuz hadiste *"Hutbe sırasındaki her çeşit söz"*'e lağv denmektedir, çünkü hutbede hazır olmanın edebi, hiçbir şey konuşmadan can kulağıyla dinlemektir. Hadis, hutbe sırasında konuşana *"sus. dinle!"* mânâsına أَنْصِتْ demenin *lağv* olduğunu söyleyince geri kalan sözlerin külliyyen lağv olacağı açıktır. Zira aslında yersiz konuşana *"sus!"* ihtarının, emr-i bil ma'ruf olduğu, dînin teşvik ettiği memduh ameller sırasına gireceği sarih bir durumdur. Önceki hadiste hutbe sırasında dua etmeye açıkça lağv denmemiş olsa bile o da yasaklanmaktadır, dolayısiyle dua-

nın bir lağv'a nisbeti mümkündür. *Nevevî,* yanındakini konuşmaktan menetmek zorunda kalınca işâretle "sus!" demenin uygun olacağını söyler, anlamadığı takdirde mümkün mertebe asgari bir kelamla susturmaya tevessül etmeyi tecviz eder.

Âlimler hutbe sırasındaki kelam haram mı, mekruh mu, mekruhsa tahrimî mekruh mu, tenzihî mekruh mu ihtilaf etmiştir. *Şâfii* hazretleri bir kavlinde hutbeyi iki rek'at namaza bedel tutar. Bu açıdan hutbe sırasında konuşmak haramdır. Esahh olan kavline göre iki rek'ata bedel değildir, bu açıdan haram olmaz.

Keza ülemâ, hutbeyi işitemeyen kişiye işittiği durumdaki gibi can kulağı ile dinleme vaziyetinde (insât) durması gerekli midir? diye de münakaşa etmiştir. Cumhur, "gereklidir!" derken, *Ahmed İbnu Hanbel, İbrahim Nehâî* ve iki kavlinden birinde *İmam Şâfi'î: "Bu durumda gerekmez"* demiştir. *İbnu Hacer,* hutbe sırasında kelamı tecviz edenlerden de bahseder, ancak bunları hutbede yersiz konuşma yapılma durumuna hamleder. Emevî idarecilerinin bazı yersiz davranışları hutbe sırasında seleften bir kısmının aksülameline sebep olmuştur.

Son olarak şunu da kaydedelim: el-Muğnî'de: "*Namazda kelamı câiz kılan hallerin hutbede de câiz kılacağı hususunda ülemanın ittifak ettiğini*" belirtir, gözleri kör olan kimseyi çukura düşmekten tahzîr gibi... *İmam Şâfi'î: "Birine fenalık geleceğinden korkan kimse, işâretle duyuramadı ise, sözle duyurmasında bir beis görmem"* demiştir.

2853 ٦- وعن طارق بن شهاب رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: الْجُمُعَةُ حَقٌّ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ فى جَمَاعَةٍ إلاَّ عَلَى أرْبَعَةٍ: عَبْدٍ مَمْلُوكٍ، أوِ امْرَأةٍ، أوْ صَبِىٍّ، أوْ مَرِيضٍ]. أخرجه أبو داود.

وقال طارق: قد رأى النبى ﷺ وَهُوَ يُعَدُّ من أصحابه ولم يسمع منه شيئاً.

6. **(2853)**- *Târık İbnu Şihâb (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Cum'a namazı, dört kişi hâriç geri kalan her müslüman üzerine cemaat içinde yapması gereken vâcib bir hakk'dır. Cumadan istisna edilen bu dört kişi şunlardır: Köle, kadın, çocuk ve hasta."** [Ebu Dâvud, Salât 215, (1067).]

AÇIKLAMA:

1- *Târık İbnu Şihâb (radıyallahu anh)* câhiliye devrini yaşamış, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ı görmüş sahâbîlerdendir. Ancak *Hz. Peygamber*'i hiç dinlemediği bilinmektedir. *Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer (radıyallahu anhümâ)* zamanlarında otuzüç veya otuzdört adet gazveye iştirak etmiştir, 82 hicrî yılında

vefat etmiştir *(radıyallahu anh)*. Şu halde bu rivayet *sâhâbi mürseli*'ne bir örnek olmaktadır.

2- "Cum'a hakk'tır" ibâresi, cuma namazının *Kitap* ve *Sünnet*'le sabit kesin bir farz olduğunu ifâde eder. *"Allah'ın kulları üzerindeki farz olan haklarından biri"* diye te'vîl etmek de mümkündür.

3- Hadiste geçen **her müslüman üzerine** عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ tâbiri, "cuma, farz-ı kifâyedir" diyecekleri reddedecek bir cevap teşkil eder.

4- **"Cemâ'at içinde** فِي الْجَمَاعَةِ" tâbiri, cuma namazının cemaat halinde kılınacağını, münferid kılınamayacağını gösterir. Ülemâ bu hususta icma eder.

Ancak kaç kişinin burada istenen "cemaat"i sağlayacağı hususunda ihtilaf edilmiştir:

★ *Ebu Hanife*'ye göre imam hariç en az üç kişi cemaati teşkil eder. Bunların hutbeyi dinlemelerini de şart koşmaz. Hutbeyi imamdan başka iki kişi dinlese yeterlidir. Ehl-i Rey'den *Evzâî*'ye göre cuma için üç kişi de yeterlidir, yeter ki vâli de olsun. *Ebu Sevr, "Cuma için ayrı bir sayı aranmaz, diğer namazlar gibidir, iki kişiyle de kılınır"* demiştir.

★ *Şâfi'îler, "En az kırk kişi olursa cemaat teşekkül eder"* derler. *Şâfi'î*'ye göre bunlar hür ve mukîm olmalıdır.

★*Ahmed İbnu Hanbel, İshâk İbnu Râhûye, Ömer İbnu Abdilaziz* gibi bir kısım başka âlimler de cumanın farz olması için cemaatin en az kırk olmasını şart koşmuşlardır. *Ömer İbnu Abdilaziz* bunlardan birinin *vâli* olmasını şart koşar ise de *Şâfi'î* böyle bir şartı koşmamıştır.

★ *İmam Mâlik* cemaat için rakam üzerinde durmamış: *"Evleri birbirine muttasıl bir köyde bir araya gelinen bir mescid ve alış-veriş mahalli (sûk) varsa oradaki cemaate cuma farz olur"* demiştir. *İmam Mâlik* hazretleri de vâli şartı koşmamıştır.

5- Cum'a namazı kadınlara farz değildir. Ancak *İmam Şâfi'î* yaşlı kadınların (acâiz) cemaate katılmasını müstehap görür.

6- Cum'anın çocuklara vacib olmadığı hususunda ülemâ icma eder. Burada çocuktan maksad henüz büluğa ermeyen kimsedir. Ancak *mürâhik* olduktan sonra, yani büluğ çağına yaklaşınca, alıştırılmaları maksadıyla götürülmeleri, teşvik edilmeleri İslâmî terbiyenin gereğidir.

7- Hastaya meşakkate sebep olacaksa, cuma farz olmaz. Hiçbir meşakkat ve zararın mevzubahis olmadığı hafif hastalıklar cumanın farziyyetini kaldırmaz. *İmam-ı Azam*, rehberi olsa bile, bunda meşakkat olduğu için, âmâya da cumanın farz olmayacağına hükmetmiştir. Ancak *İmam Şâfi'î*, rehberi olan âmâya cum'anın farz olduğunu söyler.

8- Köle hususunda ülemâ ihtilâflıdır. *Hasan Basrî* ve *Katâde* cum'a'nın, gidebilecek durumda olan kölelere de farz olduğunu söylemiştir. *Evzâî* ve *Dâvud-u Zâhirî*'nin de bu görüşte olduğunu *Suyutî* kaydeder.

9- *Zührî*, *"Yolcu ezanı işitirse cumaya katılsın"* demiştir. *İbrahim Nehâî*'nin de benzer bir fetvası mevzubahistir. Bu da gösterir ki cuma farz-ı ayn olan ibadetlerdendir.

2854 ٧- وعن ابن عمرو بن العاص رضى اللّه عنهما. [أن النبى ﷺ قال: الجُمُعَةُ عَلَى كُلِّ مَنْ سَمِعَ النِّدَاءَ]. أخرجه أبو داود.

7. **(2854)**- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Ezanı her işitene cuma farzdır."** [Ebu Dâvud, Salât 212, (1056).]

AÇIKLAMA;

Burada, hadisin zahiri, cumanın farz olması için ezanın işitilmesini şart koşar. Ama âyet-i kerîmede "işitme" değil, "okunma" zikredilmiştir: إِذَا نُودِىَ لِلصَّلاَةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللّهِ **"Cum'a günü namaz için ezân okunduğu zaman Allah'ın zikrine koşun"** (Cum'a 9). Ülemâ, bu sebeple hadisi: *"Ezanı işitme gücünde olan herkese cuma farz'dır"* diye anlamıştır. Cumhur şöyle der: *"Ezanı işitene ve işitme gücünde olana cum'a farzdır, kişinin beldenin içinde veya dışında olması farketmez." Zeydü'd-Dîn el-Irakî*'nin Şerhu't-Tirmizî'de kaydına göre *İmam Mâlik, Şâfi'î ve Ahmed İbnu Hanbel*, bir şehir ahalisinin tamamına, -ezanı işitmemiş bile olsalar,- cum'anın farz olduğunu söylemekte ittifak etmişlerdir.

2855 ٨- وعن حفصة رضى اللّهُ عنها قالت: [قَال رسولُ اللّهِ ﷺ عَلَى كُلِّ مُحْتَلِمٍ رَوَاحٌ إِلى الْجُمُعَةِ، وَعَلَى كُلِّ مَنْ رَاحَ إِلى الْجُمُعَةِ الْغُسْلُ]. أخرجه أبوداود والنسائي.

8. **(2855)**- *Hz. Hafsa (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Her ihtilâm olan erkeğe cum'aya gitmek vacibtir. Cum'aya her gidene de gusül vacibtir."** [Ebu Dâvud, Tahâret 129, (342); Nesâî, Cum'a 2, (3, 89).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, zahiri itibariyle âmmdır. Yani her bülûga erene cum'a namazının farz olduğunu ifade etmektedir. Halbuki az yukarıda (2853) belirtildiği üzere ka-

dına, köleye, yolcu ve hastaya cuma farz değildir, bülüğa ermiş bile olsalar.

2- Rivayetin devamında *Ebu Dâvud* şu açıklamayı kaydeder: *"Kişi, fecr doğduktan sonra yıkanmış ise, cünüblükten yıkanmış bile olsa cuma yıkanmasının yerine geçer."*

Bu açıklama şunun için yapılmıştır: Ülemâ cuma günü başlamazdan önce, yani şafak sökmezden önce yapılacak guslün "cum'a guslü" olmayacağını söylemekte ittifak eder. Öyle ise, hadiste emredilen "cuma guslü"nün gerçekleşmesi için cuma günü şafak söktükten sonra gusletmek gerekmektedir. İşte şafak sökmesinden sonra yapılacak gusul cünüplükten temizlenmek için dahi yapılmış olsa, bu "cuma guslü"nün yerine geçer, bir kere daha "cuma guslü" yapmak gerekmez. *Ebu Katâde*'nin çocuklarından birinden yapılan rivayete göre, *Ebu Katâde* مَنِ اغْتَسَلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ لِلْجَنَابَةِ اِغْتَسَلَ لِلْجُمُعَةِ *"Cuma günü cünüplükten temizlenmek için yıkanan, cum'a için yıkanmış sayılır"* demiştir.

2856 ٩- وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ الْجُمُعَةُ عَلَى كُلِّ مَنْ آوَاهُ اللَّيْلُ إِلَى أَهْلِهِ]. أخرجه الترمذى وضعفه.

9. **(2856)**- *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Cum'a, geceleyin ailesine dönebilen herkese farzdır."** (31) [Tirmizî, Salât 360, (502).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisi kaydettikten sonra *Tirmizi* zayıflığına dikkat çeker. *Tirmizî*'nin kaydına göre bu hadisi, *Ahmed İbnu'l-Hasen* cuma namazının kimlere farz olduğu münakaşasında istişhâd olarak *Ahmed İbnu Hanbel*'e rivâyet eder. *Ahmed İbnu Hanbel*, senedinde yer alan üç zayıf râvi sebebiyle bunun rivayet edilmesine öfkelenerek: *"Rabbine istiğfar et, Rabbine istiğfar et"* der.

Tirmîzî'nin açıklamasına göre, *Ahmed İbnu Hanbel* bu sözü, sadedinde olduğumuz rivayetin "senedindeki zayıflık sebebiyle hiçbir kıymet atfetmediği için" söylemiştir.

Hadisin yeterince anlaşılması için, ister istemez bunun Tirmizî'de kaydediliş sebebini bilmemiz gerekecektir. Orada hadîse *"Ne miktar mesâfeden cuma namazına gidilir?"* adını taşıyan bir babta yer verilmiştir. Babın birinci rivayetinde, *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize, Kuba köyünden cumaya gelmemizi emrederdi"* hadisi kaydedilir. (32) *Tirmizî: "Bu hadisi sadece bu vecihten biliyoruz, bu babta Resulullah'tan sahih bir rivâyet yoktur"* dedikten sonra ilâve eder: *"Ebu Hüreyre'den naklen Resulullah'tan şu rivâyet de yapılmıştır:* **"Cuma na-**

(31) Kelimeye bağlı tercümesi: "Gece, kimi âilesine sığındırırsa cuma ona farzdır" şeklinde olmalıdır.

(32) Bu hadis, iki rivayet sonra, 2859 numarada kaydedilen rivayettir.

mazı, gece, kimi ailesine sığındırırsa ona farzdır." *Yani mana makam icabı şöyle olmalı: "Cuma namazı, geceleyin ailesine dönebilecek mesafede olan kimseye farzdır, bu durumda olan kimse dağda da olsa cumaya gelmelidir." el-Müzhir'*in açıklamasına göre: *"Cuma, oturduğu yerle cuma namazının kılındığı yer arasında, namazı edadan sonra oturduğu yere geceden önce dönmesine imkan tanıyacak bir mesafe bulunan kimseye farz olur."* Keza *İbnu Ömer*'den de إِنَّمَا الْغُسْلُ عَلَى مَنْ يَجِبُ عَلَيْهِ الْجُمُعَةُ وَالْجُمُعَةُ عَلَى مَنْ بَاتَ اَهْلَهُ *"Gusül, cuma farz olana, cuma da geceyi ehlinin yanında geçirene vacibtir"* dediği belirtilir. *İbnu Hacer* وَالْجُمُعَةُ عَلَى مَنْ بَاتَ اَهْلَهُ *"Cuma, geceyi ehlinin yanında geçirene vâcibtir"* ibaresini şöyle açıklar: *"Cum'a namazı İbnu Ömer'e göre (namazdan sonra) gece bastırmadan evine dönmesi mümkün olan kimseye farzdır. Bundan daha uzak mesafede olana farz değildir."*

Bu açıklamalardan sonra *Tirmizî*'nin kaydettiği izâhı görebiliriz. Der ki: *"Ehl-i ilim, cuma namazının kime farz olduğu hususunda ihtilâf ettiler. Bazıları "Gece, kimi evine sığındırırsa ona farzdır" demiştir. Bazıları da: "Cum'a sadece ezanı işitene farzdır" demiştir.* Bu *Şâfi'î, Ahmed* ve *İshâk*'ın kavlidir.

Bu mesafeyi müşahhas hale getirme sadedinde zikri geçen Kuba köyü Medîne'ye iki üç mil mesâfededir.

١٠– وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ: مَنْ أَدْرَكَ 2857
رَكْعَةً مِنَ الْجُمُعَةِ أَوْ غَيْرِهَا فَقَدْ تَمَّتْ صَلاَتُهُ].

10. **(2857)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Cum'a namazından veya başkasından bir rek'ate yetişenin namazı tamam olmuştur."** [Nesâî, Mevâkit 30, (1, 274, 275).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, cuma dâhil herhangi bir namazın bir rek'atini imamla kıldığı takdirde gerisini tek başına tamamlayınca, tamamını cemaatle kılmış hükmüne dahil olacağını yani cemaat sevabını kazanacağını ifade eder.

Bu babta daha geniş îzah 2830 numaralı hadisin açıklamasında geçti, oraya bakılsın.

١١– وعن أبى هريرة رضى اللّه عنهُ: [أنّ النبى ﷺ قال: مَنْ أَدْرَكَ مِنْ 2858
صَلاَةِ الْجُمُعَةِ رَكْعَةً فَقَدْ أَدْرَكَ]. أخرجهما النسائى.

11. **(2858)**- *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Cum'a namazından bir rek'ate yetişen, cuma namazına yetişmiştir."** [Nesâî, Cum'a 41, (3, 112, 113).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis cum'anın birinci rek'atinde imama yetişenin, ikinci rek'ati tek başına tamamlayabileceğini, böylece farz olan cum'a borcunu eda etmiş olacağını ifade eder.

2859 ١٢– وعن رجل من أهل قباء عن أبيه وكانت له صحبة قال: [أَمَرَنَا النَّبِىُّ ﷺ أَنْ نَشْهَدَ الْجُمْعَةَ مِنْ قُبَاءَ]. أخرجه الترمذى.

12. **(2859)**- *Kuba ahâlisinden bir adam -Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la sohbet etme şerefine ermiş bulunan- babasından naklen demiştir ki: "Resulullah bize Kuba'dan (gelerek Medîne'de) cum'a namazına katılmamızı emretti."* [Tirmizî, Salât 360, (501).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, az yukarıda 2856 numaralı hadisin açıklamasında geçti, oraya bakılsın.

2860 ١٣– وعن أبى الجعد الضُّمْرى رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ مَنْ تَرَكَ ثَلاَثَ جُمَعٍ تَهَاوُناً بِهَا طَبَعَ اللّهُ تَعَالى عَلَى قَلْبِهِ]. أخرجه أصحاب السنن.

13. **(2860)**- *Ebu'l-Ca'd ed-Damrî (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Kim önemsemiyerek üç cumayı terkedecek olursa, Allah onun kalbini mühürler."** [Ebu Dâvud, Salât 210, (1052); Tirmizî, Salât 359, (500); Nesâî, Cum'a 2, (3, 88).]

2861 ١٤– وعن سَمُرة بن جُندب رضى اللّه عنهُ قال: [قَال رسولُ اللّه ﷺ: مَنْ تَرَكَ الْجُمُعَةَ مِنْ غَيْرِ عُذْرٍ فَلْيَتَصَدَّقْ بِدِينَارٍ، فَإنْ لَمْ يَجِدْ فَبِنِصْفِ دِينَارٍ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

14. **(2861)**- *Semüre İbnu Cündüb (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Cum'a namazını özürsüz olarak kim terkedecek olursa bir dinâr para tasadduk etsin, (bu kadar) bulamazsa, yarım dinar tasadduk etsin."** [Ebu Dâvud, Salât 211, (1053-1054); Nesâî, Keffâret 3, (3, 89); İbnu Mâce, İkâmet 93, (1128).]

2862 ١٥– وعن أبى المليح عن أبيه واسمه عُمير بن عامر الهذَلى رضى اللّه

عنه: [أَنَّهُ شَهِدَ النَّبِىَّ ﷺ زَمَنَ الْحُدَيْبِيَةِ فِى يَوْمِ جُمُعَةٍ وَقَدْ أَصَابَهُمْ مَطَرٌ لَمْ يَبُلَّ أَسْفَلَ نِعَالِهِمْ فَأَمَرَهُمْ أَنْ يُصَلُّوا فِى رِحَالِهِمْ]. أخرجه أبو داود.

15. **(2862)**- ***Ebu'l-Melih, ismi Umayr İbnu Amir el-Hüzelî (radıyallahu anh) olan babasından naklen anlattığına göre, babası Hudeybiye seferi sırasında bir cuma günü, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte bulunmuştur. O gün, ayakkabılarının altını ıslatmayacak kadar yağmur yağmış, bunun üzerine Efendimiz, herkesin yerlerinde namaz kılmalarını emir buyurmuştur.''*** [Ebu Dâvud, Salât 213, (1058, 1059); Nesâî, İmâmet 51, (2, 111).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen son üç hadis cuma namazını mâzeret olmaksızın terkedenlerle ilgilidir. Cum'a namazı ilâhî bir emir olduğu için bunun özürsüz terki, gadab-ı ilâhî'yi celbedecek bir isyan, bir cinâyettir.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bunun müeyyidesini kalbin mühürlenmesi olarak ifade buyurmuştur. Âlimler mühürlenmeyi *kalbe hayrın ulaşmasının menedilmesi* diye açıklar. Bir rivayette de: **"Münafıklar listesine kaydedilir"** denmiştir.

2- Müteakip hadis, bu ağır cezaya hedef olmak istemeyen, ihmalkârlığına pişman olanlara, hatayı telâfi yolu göstermektedir: *Maddî kefâret...*

Ancak, *İbnu Hacer el-Mekkî* tasadduk edilecek bu meblağın, cumayı terketmekten mütevellit günaha tamamen kefâret olmayacağını belirtir ve bir haberde مَنْ تَرَكَ الْجُمُعَةَ مِنْ غَيْرِ عُذْرٍ لَمْ يَكُنْ لَهُ كَفَّارَةٌ دُونَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ **"Cum'ayı özürsüz terkedene kıyamet gününden önce kefâret yoktur"** buyrulmuş olduğunu hatırlatır. Ona göre, bu tasaddukla günahın hafifleyeceği ümit edilir. *Sindî* tasadduk etme hükmünün Kur'an'da gelen إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ **"Muhakkak ki güzellikler, kötülükleri giderir"** (Hûd 114) âyetine dayandığını belirtir. Bu hadiste tasaddukta bulunmaya emir istihbabî bir emirdir, vücubî değil.

Her günaha olduğu gibi, cum'ayı terk günahına da behemahal tevbe gerekir. Maddî kefarette bulunsa da bulunmasa da tevbenin ihmal edilmemesi gerekir, zira her çeşit günahı ortadan kaldıran en müessir çare tevbedir.

3- Tasaddukun istihbâbî oluşuna delil, bağışlanacak meblağın miktarındaki muhayyerliktir. Sadedinde olduğumuz hadis, bulamayana "yarım dinar" tecviz ederken, Ebu Dâvud'da gelen bir diğer rivayet: *"Bir dirhem yahut yarım dirhem, veya bir sa' yahut yarım sa' buğday"* arasında muhayyer bırakır.

İKİNCİ FASIL

CUMANIN VAKTİ VE EZAN HAKKINDA

2863 ١- عن أنس رضى اللّه عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يُصَلِّى الْجُمُعَةَ حِينَ تَمِيلُ الشَّمْسُ]. أخرجه البخارى وأبو داود والترمذى.

1. **(2863)**- *Hz. Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: *''Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), cum'ayı (öğleyin) güneş meyl edince kılardı.''* [Buharî, Cum'a 16, Ebu Dâvud, Cum'a 224, (1084); Tirmizî, Salât 361, (503).]

2864 ٢- وفى أُخرى للبخارى: [كَانَ ﷺ إِذَا اشْتَدَّ الْبَرْدُ بَكَّرَ بِالصَّلاَةِ، وَإِذَا اشْتَدَّ الْحَرُّ أَبْرَدَ بِالصَّلاَةِ: يَعْنِى الْجُمُعَةَ].

2. **(2864)**- *Buharî*'nin bir diğer rivâyetinde şöyle gelmiştir: *''Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) soğuk şiddetlenince namazı erken (ilk vaktinde) kılardı. Sıcak şiddetlenince namazı -yani cum'a'yı- (öğleyin biraz) serinleyince kılardı.''* [Buharî, Cum'a 16.]

2865 ٣- وعن سهل بن سعد رضى اللّه عنه قال: [كُنَّا نُصَلِّى مَعَ النَّبِىِّ ﷺ الْجُمُعَةَ ثُمَّ تَكُونُ الْقَائِلَةُ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

وفى أُخرى: «ما كُنَّا نَقِيلُ وَلاَ نَتَغَدَّى إِلاَّ بَعْدَ الْجُمُعَةِ».

وفى أُخرى للخمسة إلا الترمذى، عن سلمة بن الأكوع: [ثُمَّ ننصرفُ مِنَ الْجُمُعَةِ وَلَيْسَ لِلْحِيطَانِ ظِلٌّ نَسْتَظِلُّ بِهِ].

3. **(2865)**- *Sehl İbnu Sa'd (radıyallahu anh)* anlatıyor: *''Biz Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la cum'ayı kılar, sonra da kaylûle (öğle uykusu) yapardık.''* [Buharî, Cum'a 40, 41, Hars 21, Et'ime 17, İsti'zan 16, 39; Müslim, Cum'a 30, (859); Ebu Dâvud, Cum'a 224, (1086); Tirmizî, Salât 378, (525).]

Diğer bir rivayette: *''Biz, ancak cum'a namazından sonra kaylûle yapıyor, yemek yiyorduk''* denmiştir.

Tirmizî ve Muvatta dışındaki diğer kitaplarda *Seleme İbnu'l-Ekvâ'*dan gelen bir rivayette: *''Sonra cuma'dan çıktığımızda duvarların diplerinde, gölgelenebileceğimiz bir gölge olmazdı''* denmiştir.

2866 ٤ – وعن السائب بن يزيد رضى الله عنه قال: [كَانَ النِّدَاءُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَوَّلُهُ إِذَا جَلَسَ الْإِمَامُ عَلَى الْمِنْبَرِ عَلَى عَهْدِ رسولِ اللّهِ ﷺ وَأَبِى بَكْرٍ وَعُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا. فَلَمَّا كَانَ عُثْمَانُ وَكَثُرَ النَّاسُ زَادَ النِّدَاءَ الثَّالِثَ عَلَى الزَّوْرَاءِ. فَثَبَتَ الْأَمْرُ عَلَى ذٰلِكَ]. أخرجه الخمسة إلا مسلماً.

4. **(2866)**- *es-Sâib İbnu Yezîd (radıyallahu anh)* anlatıyor: ***''Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer (radıyallahu anhümâ) devirlerinde cuma namazının ilk ezanı, imam minbere oturunca okunurdu. Ancak Hz. Osman zamanı olup cemaat artınca, emri üzerine (Medine çarşısında) Zevrâ nâm yerde üçüncü bir ezan daha okundu. (Cum'a ezanı işi) bu şekilde sâbitleşti.''*** [Buharî, Cum'a 21, 22, 24, 25; Ebu Dâvud, Salât 225; Tirmizî, Salât 372, (516); Nesâî, Cum'a 15, (3, 100, 101).]

AÇIKLAMA:

1- Bu dört rivayet cum'a ezanının okunduğu vakti belirlemektedir. Birinci hadiste (2863), *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in cum'a namazını, öğlede güneşin batıya kaymasından sonra kıldırdığı sarîh olarak ifade edilmiştir. Bu, cuma namazının kılınabileceği ilk vakit olmaktadır. Güneşin tam tepede olduğu anda her çeşit namaz mekruhtur. Batı cihetine meyline *zevâl* denir. Şu halde hadîs, zevalle birlikte cum'a vaktinin başladığını ifade etmektedir. Cumhur-u ülemâ bunu esas almıştır. *Ahmed İbnu Hanbel,* zevalden önce de kılınabileceğini, bunun câiz olduğunu söylemiştir. *Mücâhid* cum'anın da bir nevi bayram olmasını nazar-ı dikkate alarak bayram namazı vaktinde de kılınabileceğini söylemiştir. *Mâlikîlerden İbnu Kudâma*'nın da buna uygun kavli rivayet edilmiştir.

2- Şu halde cumanın vakti, cumhura göre öğlenin vaktidir. Öğle namazını da, -bütün namazlar gibi ilk vaktinde kılmak (2378) esas ise de- sıcak günlerde sıcağın biraz kırılması için tehir etmenin efdal olduğunu görmüş idik (2393 hadis). 2864 numaralı hadis, cuma namazının da aynen öğle gibi, sıcak günlerde te'hîr edildiğini göstermektedir. *Seleme İbnu'l-Ekvâ'*dan kaydedilen rivayet de cuma namazının tam zeval esnasında yani vaktin girdiği ilk anda kılındığını gösterir, çünkü işte o sıradadır ki duvarların gölgelenebilecek kadar gölgeleri olmaz. Bu ifâdeden ''Duvarların hiç gölgesi yoktur'' manası çıkmaz. Bilakis güneş batıya döndüğü için gölge az da olsa vardır, ancak gölgelenebilecek yeterlilikte değildir.

3- Son rivayet, cum'a günü okunan ezanlar hakkında bilgi vermektedir. Hadisin başka vecihlerinin de yardımıyla anlaşılan şudur: "*Hz. Osman (radıyallahu anh)*'a gelinceye kadar, cum'a günü bir ezan bir de ikâmet okunmaktadır. Nesâî'de *Zührî*'den kaydedilen bir rivayet *Hz. Bilâl*'in, ezanı *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* minbere oturunca, ikâmeti de hutbeyi tamamlayıp, minberden inince okuduğunu belirtir. Sadedinde olduğumuz rivayet, *Hz. Osman*'ın üçüncü bir ezanı emrettiğini belirtir. *İbnu Ebî Zi'b*'den *Vekî*'nin bir rivayetinde *Hz. Osmân*'ın "Birinci ezan"ı emrettiği belirtilir. Aslında bu ifadeler arasında tezad mevcut değildir. Çünkü, *Hz. Osman* üçüncü bir ezan daha emretmiştir, fakat bu, vaktin girmesi anında Medîne ahâlisine vaktin girdiğini duyurmak için çarşıda *Zevrâ* denen yerde okunacaktır. Şu halde *Hz. Osman*'ın emrettiği bu "üçüncü" ezan, okunuş sırası itibariyle birinci sırada yer almaktadır.

4- "Cum'a ezanı işi bu şekilde sabitleşti" sözü, bugün memleketimizde de uygulanan şeklin *Hz. Osman*'ın emri ile olduğunu ifâde eder. Yani vakit girince cuma vaktinin girdiğini belirten, minarelerden okunan ezan birinci ezandır. Bu, diğer vakitlerde okunan ezan gibidir. İşte *Hz. Osman* bunun okunmasını emretmiştir. Diğer iki ezandan biri imam minbere çıkınca, hutbeden önce caminin içinde okunan ezandır. Üçüncüsü ise, hutbe bitince, imam minberden inince okunan ikâmettir. Buna ezan denmesi tağlib tarîkiyledir. Şu halde son ikisi *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ebu Bekr* ve *Hz. Ömer* zamanında mevcut olduğu halde birincisi mevcut değilmiş. Bu sebeple birinci ezana "sonradan konma" manasına bid'at diyen de olmuştur.

ÜÇÜNCÜ FASIL

HUTBE VE HUTBE İLE İLGİLİ HUSUSLAR

2867 ١- عن ابن عمر رضى اللّه عنها قال: [كَانَ رسولُ اللّه ﷺ يَخْطَبُ خُطْبَتَيْنِ كَانَ يَجْلِسُ إِذَا صَعِدَ عَلَى الْمِنْبَرِ حَتَّى يَفْرُغَ المُؤَذِّنُ ثُمَّ يَقُومُ فَيَخْطُبُ. ثُمَّ يَجْلِسُ فَلاَ يَتَكَلَّمُ. ثُمَّ يَقُومُ فَيَخْطُبُ]. أخرجه الخمسة وهذا لفظ أبى داود.

1. **(2867)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) iki hutbe okurdu. Minbere çıkınca otururdu. (Bu esnada müezzin ezan okurdu). Müezzin ezanı bitirince kalkar ve hutbeyi okur, sonra tekrar oturur ve (bu sırada) konuşmazdı. Sonra kalkar (ikinci defa) hutbe okurdu.*" [Buharî, Cum'a 30, 27; Müslim, Cum'a 33, (861); Ebu Dâvud, Salât 227, (1092); Tirmizî, Salât 363, (506); Nesâî, Cum'a 33, (3, 109).]

2868 ٢- وللنسائي: [كَانَ رسولُ اللّهِ ﷺ يَخْطَبُ الْخُطْبَتَيْنِ قَائِماً وَكَانَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمَا بِجُلُوسٍ].

2. **(2868)**- *Nesâî*'nin rivayetinde: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ayakta iki hutbe verir, bunların arasını (kısa) bir oturuşla ayırırdı*" denmiştir. [Nesâî, Cum'a (3, 109).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetler hutbenin belli bir âdab çerçevesinde verildiğini göstermektedir.

★ Minbere hutbe için çıkınca oturulmakta, bu esnada müezzin ezan okumaktadır.

★ Hutbe, ezanı müteakip iki parçalı olarak ayakta okunmaktadır.

★ İki hutbenin arası kısa bir oturuşla ayrılmaktadır.

★ Oturma esnasında konuşma yoktur.

2- İki hutbe arasındaki oturmaya *İmam Şâfi'î* vacib demiştir. İlk çıkıştaki oturmaya vâcib dememiş olması tenkid mevzuu edilmişse de bazı Şâfi'îler: "*Bu her rivayette mezkur değildir*" diye cevab vermişlerdir. Bir rivayette *İmam Mâ-*

lik'in, meşhur rivâyette de *Ahmed İbnu Hanbel*'in bu meselede *Şâfiî* gibi hükmettiği belirtilmiştir. el-Muğnî'de âlimlerin çoğunlukla bu oturmaya vâcib demediği belirtilir. Bu oturma *celsetü'l-istirâha*[33] kadar veya bir ihlas okuyacak kadar kısadır. Bunun hikmeti husûsunda ihtilaf edilmiştir:

★ "İki hutbe arasını ayırmak için" denmiştir.

★ "İstirahat için" denmiştir.

★ *Tahâvî: "İki hutbe arasında oturmak vâcibtir diyenler, hutbelerin ayakta okunmasına da vacibtir demelidirler"* demiştir.

[redacted] ٣- ولمسلم والنسائي عن كعب بن عجْرَةَ: [أَنَّهُ دَخَلَ الْمَسْجِدَ وَعَبْدُ الرَّحْمٰنِ ابنُ أُمِّ الْحَكَمِ يَخْطُبُ قَاعِداً. فَقَالَ: أُنْظُرُوا إلى هٰذَا الْخَبِيثِ يَخْطُبُ قَاعِداً، وَاللّهُ تَعَالى يَقُولُ: وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْواً انْفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِماً].

3. **(2869)**- *Müslim* ve *Nesâî'nin Ka'b İbnu Ucre (radıyallahu anh)'den yaptıkları bir rivâyete göre Ka'b, mescide girince Abdurrahmân İbnu Ümmi'l-Hakem'i oturarak hutbe verir görmüş ve derhal müdâhale etmiştir:*

"Şu habîse bakın hele! Oturarak hutbe veriyor. Halbuki Cenâb-ı Hakk Kitab-ı Mübîn'inde (meâlen): **"Onlar bir ticâret, yahud bir oyun, bir eğlence gördükleri zaman ona yönelip dağıldılar ve seni ayakta bıraktılar"** (Cum'a 11) *buyurmuştur."* [Müslim, Cum'a 39, (864); Nesâî, Cum'a 18, (3, 102).]

AÇIKLAMA:

1- *Abdurrahman İbnu Ümmü'l-Hakem es-Sakafî* Şam'da Emevî valilerindendir. Kendisini halife *Abdü'l-Melik* istihlâf etmiş idi. Rivayetten Emevî idarecilerinin dinî an'aneye olan lâkaydlıklarından birine daha şahid olmaktayız. Ancak yüce sahabî *Ka'b İbnu Ucre (radıyallahu anh)*, davranışının bizzat Kur'an'da tesbît edilen hutbe edebine uymadığını pervasızca valinin yüzüne vurmuştur.

2- *Ka'b İbnu Ucre*'nin okuduğu ayet, *Resulullah*'ın hutbeyi ayakta verdiğini ifade etmektedir. Diğer taraftan ayet-i kerîme: لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللّٰهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ **"Resulullah'da sizin için en güzel örnek vardır"** (Ahzab 21) buyurmuş; bir başka ayetle de onun bu örneklerini almamız emredilmiştir: وَمَا اٰتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ **"Resulullah, size her ne getirdi ise alın..."** (Haşr 7).

Öyle ise, *Resulullah*'ın getirdiğini almamak habislikten başka bir şey değildir.

Ka'b, sünnete uymayan davranışa "büyükler" bile tevessül etse, müdahale gerektiğini ders vermiştir.

---

(33) Bunun açıklaması 2605 numarada geçti.

2870 ٤- وعن عمارة بن رُوَيْبَةَ [أنَّهُ رَأَى بِشْرَبْنَ مَرْوَانَ يَخْطُبُ عَلَى الْمِنْبَرِ رَافِعاً يَدَيْهِ. فَقَالَ: قَبَّحَ اللّهُ تَيْنِكَ الْيَدَيْنِ الْقَصِيرَتَيْنِ، لَقَدْ رَأَيْتُ رسولَ اللّهِ ﷺ مَا كَانَ يَزِيدُ على أنْ يَقُولَ بِيَدِهِ هٰكَذَا، وَأشَارَ بِأُصْبَعِهِ الْمُسَبِّحَةِ].

أخرجه الخمسة إلا البخاري.

4. **(2870)**- *Umâre İbnu Rüveybe (radıyallahu anh)'nin anlattığına göre, Bişr İbnu Mervân'ı, minberde ellerini kaldırarak hutbe verirken görmüş ve derhal müdahale etmiştir:*

"Allah şu iki kısa elin belasını versin. (34) *Ben Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı (hutbe verirken) gördüm, eliyle şundan fazla kaldırmazdı" dedi ve şehâdet parmağıyla işaret etti."* [Müslim, Cum'a 53, (874); Ebû Dâvud, Salât 230, (1104); Tirmizî, Salât 371, (515); Nesâî, Cum'a 29, (3, 108).]

AÇIKLAMA:

1- Nevevî der ki: *"Hadis, hutbe sırasında elleri kaldırmamanın sünnet olduğunu gösteriyor.* Bu, *İmâm Mâlik,* Ashabımız *(Şâfi'îler) ve başkalarının kavlidir. Ancak Kadı İyâz bir kısım selef ve bazı Mâlikîlerden eli hutbede kaldırmanın mübah olduğunu söylediklerini nakletmiştir. Çünkü Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), cuma hutbesinde yağmur taleb ettiği zaman ellerini kaldırmıştır. Öncekiler bu mütalâaya: "Mezkur kaldırmanın bir sebebe binâen olduğunu" söyleyerek cevap vermişlerdir."*

2- *Umâre* hadisinde, "elin kaldırılması"ndan murad nedir? Dua sırasındaki kaldırma mı, yoksa konuşma sırasındaki kaldırma mı? Bunun cevabında ihtilaf edilmiştir. İki duruma da ihtimal verilmiştir. Konuşma sırasında kaldırma diyenler, hatiplerin, dinleyenlerin dikkatlerini çekmek için konuşma esnasında el-kol hareketi yaptıklarını misal vermişlerdir.

3- Hadişte el hakkında kullanılan يَقُولُ هٰكَذَا tabirini يُشِيرُ هٰكَذَا diye yorumlamışlardır. Çünkü Arapçada elin fiili "söz"le ifade edilebilmektedir. Yani el şöyle yapıyor, diyeceği yerde "el şöyle söylüyor" diyebilmektedirler.

2871 ٥- وعن جابر رضى اللّه عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ إذَا خَطَبَ احْمَرَّتْ عَيْنَاهُ، وَعَلاَ صَوْتُهُ، وَاشْتَدَّ غَضَبُهُ حَتَّى كَأنَّهُ مُنْذِرُ جَيْشٍ يَقُولُ: صَبَّحَكُمْ وَمَسَّاكُمْ، وَيَقُولُ: بُعِثْتُ أنَا وَالسَّاعَةُ كَهَاتَيْنِ، وَيَقْرِنُ بَيْنَ أُصْبَعَيْهِ السَّبَّابَةِ

(34) Aslı: "Çirkin kılsın" şeklindedir. Dilimizde el için, daha ziyade "kırılsın" veya "belasını versin" diye beddua edilir.

وَالْوُسْطَى. وَيَقُولُ: أَمَّا بَعْدُ: فَإِنَّ خَيْرَ الْحَدِيثِ كِتَابُ اللّٰهِ تَعَالَى، وَخَيْرَ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ ﷺ، وَشَرَّ الْأُمُورِ مُحْدَثَاتُهَا، وَكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ. ثُمَّ يَقُولُ: أَنَا أَوْلَى بِكُلِّ مُؤْمِنٍ مِنْ نَفْسِهِ: فَمَنْ تَرَكَ مَالاً فَلأَهْلِهِ، وَمَنْ تَرَكَ دَيْناً أَوْ ضَيَاعاً فَإِلَيَّ وَعَلَيَّ]. أخرجه مسلم والنسائي.

5. **(2871)**- *Hz. Câbir (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) hutbe verdi mi gözleri kızarır, sesi yükselir, öfkesi artardı. Sanki bir orduya "Düşmanınız akşama veya sabaha size baskın yapacak!" diye tehlikeyi haber veren komutan gibi (fevkâlade ciddi bir eda ile):*

"Ben size, Kıyamet şu iki parmak kadar yakınlaşmış olduğu bir zamanda peygamber gönderildim" *der ve şehadet parmağı ile orta parmağını birbirine yaklaştırarak gösterir, sözlerine şöyle devam ederdi:*

"Emmâ bâd! Bilesiniz, sözlerin en hayırlısı Kitabullah'tır. En güzel yol da Muhammed'in yoludur. İşlerin en şerlisi de sonradan ihdâs edilenlerdir. Her bid'at dalâlettir."

Ayrıca şunları da söylerdi:

"Ben her mü'mine kendi nefsinden daha yakınım. Nitekim, kim bir mal bırakırsa bu ailesi içindir. Kim bir borç veya (bakıma muhtaç) horanta bırakırsa bu bana aittir ve benim üzerimedir." [Müslim, Cum'a 43, (867); Nesâî, İydeyn 22, (3, 188, 189).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, hutbe sırasında, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hutbede işlediği mevzuya göre tavır aldığını ifade etmektedir. Mevzu ciddi meseleleri ihtiva ediyor, hatırlatmalarda bulunuyorsa akşama veya sabaha herşeyi mahvetmek, hayata son vermek üzere gelecek düşman baskınını haber veren bir komutanın ciddiyetini takınıyor, yüzü kızarıyor, sesinin tonu artıyor vs.

Şüphesiz, mevzuya uygun bir tavrın takınılması, zoraki, yapmacık bir hal değil, tabii bir durum, anlatılan meselelerin ehemmiyetini ruhen yaşamanın, yakînî bir imanla tasdîkin neticesidir. Bu hal, muhakkak ki muhatap üzerinde hâsıl olması arzulanan te'sirin tahakkukunda rol oynar. Böylece aleyhissalatu vesselam, hatiplik san'atının esaslarını da vazetmiş olmaktadır.

2- Şurası muhakkak ki *Resulullah*'ın hadiste tasvir edilen hali, her hutbesine mahsus değildir. İnzar ve tehdid mevzularını işleme zamanlarına mahsustur.

3- *Resulullah*'ın şehadet parmağı ile orta parmağını yan yana getirerek gös-

termesi, bunların yakınlığına telmihan, Kıyametin yakınlığını ifade için olabileceği gibi, bu ikisi arasında üçüncü bir parmak bulunmaması sebebiyle, kendisi ile Kıyamet arasında başka bir peygamberin olmayacağına işaret maksadıyla da olabilir.

Resulullah'tan günümüze kadar, şu kadar zamanın geçmesi, hadiste ifade edilen Kıyamet yakınlığını cerhetmez, çünkü dünyanın ömrüne nisbet edilince bu müddet gerçekten çok az bir şey olur. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* Kıyametin yakınlığını başka hadislerde de ele almıştır. Bunlardan biri şöyle: "**Dünyanın ömrü yedi basamaktır, ben yedinci basamakta gönderildim.**" Bir diğeri de şöyle: "**İsrafil (aleyhisselam)'i gördüm, sûr'u kapmış, üfürmek için kendisine izin verilmesini bekliyor.**" Kur'an'ı Kerîm'de de: اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ "**Kıyamet saati yaklaştı, arz ikiye ayrıldı**" (Kamer 1) buyrulmuştur.

4- *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in mü'minlere nefislerinden daha yakın olması Kur'ânî bir vecibedir. Her mü'min, *Resul-i Ekrem*'i nefsinden, malından, yakınlarından, ticaretinden vs. her şeyinden daha çok sevmekle mükelleftir, ilahî emirdir, mü'min ve müslüman olmanın bir gereğidir. Bir âyette meâlen şöyle buyrulur: "**De ki: "Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, kabileniz, elinize geçirdiğiniz mallar, kesada uğramasından korkageldiğiniz bir ticaret ve hoşunuza gitmekte olan meskenler size Allah'tan, O'nun peygamberinden ve O'nun yolundaki bir cihaddan daha sevgili ise, artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyedurun. Allah fâsıklar gürûhunu hidâyete erdirmez**" (Tevbe 24).

5- Ölen kimsenin borcunun *Resulullah* üzerine olması, ihtilâf edilmiş bir husustur. Çünkü, bir kısım hadisler, *Resulullah*'ın, bir ara borçlanmayı yasakladığını ve hatta borçlu ölenlerin cenaze namazına bile katılmadığını belirtir. Bu hadis ise, borçlunun borcunu üzerine aldığını beyan etmektedir. Âlimler yasağın iktisadi darlığın hâkim olduğu fetihler öncesi devreye ait olduğunu, fetihlerden sonra servete kavuşulması ile *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, fakirlerin borçlarını ödediğini belirtirler.

Münakaşa edilen diğer bir kısım: Borçlu ölenin borcunu ödemek, *Resulullah*'ın şahsıyla ilgili bir hususiyet midir, yani *hasâis*'ten midir, yoksa devlet başkanlığı vasfının bir gereği midir? Eğer hasâisten ise *Resulullah*'tan sonra, borçluların borcunu ödeyivermek devlete terettüp eden bir vazîfe olmaz. Bilakis, devlet başkanlığının gereği ise, İslam devletine, borçluların borcunu ödeyivermek kaçınılması mümkün olmayan bir vecîbe olur.

Biz burada münakaşanın detayına girmeden, devlet hazinesinin harcama kalemlerini sayan ayet-i kerimede, bir kalemi de وَالْغَارِمِينَ ***gârim'in*** yani "borçlular" teşkil ettiğini belirtmek isteriz (Tevbe 60).

Şu halde hadis, rivayetteki "*ödeme işi*" hasâis'ten addedilmediği takdirde, en azından imkan olduğu hallerde borçlunun borcunu ödeme işini devlete vecibe kılar. *Hasâîs*'ten addedilme halinde devlet, zengin bile olsa, borçluyu borçtan kurtarma işinden sorumlu olmaz.

2872 ٦- وعن ابن مسعود رضى اللّه عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ إِذَا تَشَهَّدَ قَالَ: الْحَمْدُ لِلّهِ نَسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ، وَنَعُوذُ بِاللّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا. مَنْ يَهْدِهِ اللّهُ فَلاَ مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلاَ هَادِىَ لَهُ. وَأَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ أَرْسَلَهُ بِالْحَقِّ بَشِيراً وَنَذِيراً بَيْنَ يَدَىِ السَّاعَةِ. مَنْ يُطِعِ اللّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ رَشَدَ، وَمَنْ يَعْصِهِمَا فَإِنَّهُ لاَ يَضُرُّ إِلاَّ نَفْسَهُ وَلاَ يَضُرُّ اللّهَ شَيْئاً]. أخرجه أبو داود.

وزاد فى رواية: إِذَا تَشَهَّدَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، وَسَاقَ الحديث.

6. **(2872)**- *İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) teşehhüd okuyunca şu mealde zikirde, duada bulunurdu:* **"Hamd Allah'adır, O'na sığınır, O'ndan mağfiret dileriz. Nefislerimizin şerrinden de O'na sığınırız. Allah kime hidâyet verirse onu kimse sapıtamaz, kimi de sapıtırsa onu kimse hidayete götüremez. Şehâdet ederim ki, Allah'tan başka ilah yoktur. Yine şehadet ederim ki, Muhammed O'nun kulu ve Resûlüdür. O'nu hak ile, Kıyametten önce müjdeleyici ve korkutucu olarak gönderdi. Kim Allah ve Resûlüne itaat ederse doğru yolu bulmuştur. Kim de o ikisine isyan ederse, (bilsin ki) sadece kendisine zarar verir, Allah'a hiçbir zarar veremez."** [Ebu Dâvud, Salât 229, (1097, 1098).]

Bir rivayette hadîse şu ziyadeyi yaptıktan sonra gerisini aynen rivayet etmiştir: **"..... Cum'a günü teşehhüd'den sonra....."**

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet hutbede muttarıd olarak okunması gereken zikri belirtmektedir. Görüldüğü üzere, *Resulullah, teşehhüd*'den sonra *elhamdülillah* okumaktadır. Cumhur, hutbede bunun okunmasına *vâcib* demiştir. Keza *hamdele*'den sonra *Resulullah*'a *salavat* okumak da aynı hükmü almıştır. Bilhassa Hanefî fakihler hutbeyi en az, tahiyyat kadar hamdele, salavat ve ümmete duayı ihtiva eden zikir olarak anlarlar.

2- Hadisin son kısmında, **"...Kim Allah ve Resûlüne itaat ederse doğru**

yolu (rüşd) bulmuştur" dendikten sonra, **"Kim de o ikisine isyan ederse..."** denmekte, Allah ve Resulü yerine "o ikisi" zamiri kullanılmaktadır. Bu kullanış, bir başka hadisin muhtevasına zıt düşmektedir. Şöyle ki: *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında bir hatip şöyle bir hitapta bulunur: *"Kim Allah ve Resûlüne itaat ederse hidâyeti bulur, kim de o ikisine isyân ederse sapıtır."* *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, hatibe müdahale ederek: **"Sen ne kötü hatibsin. Şöyle söyle: "Kim Allah Teâlâ'ya ve Resûlüne isyan ederse sapıtır"** der.

Görüldüğü üzere *Allah ve Resulü* tabirinin yerine "o ikisi" tabirinin konmasını *Resulullah* hoş karşılamıyor ve anında düzeltiyor.

Sadedinde olduğumuz hadisde ise, yasaklanan bu kullanış tarzına yer verilmektedir. *Nevevî* şöyle bir yorumla, aradaki tezadı gidermeye çalışır: *"Resulullah'ın hatibe müdahalesinin sebebi, hatib'in fonksiyonudur. Yani hatibe düşen hutbede meseleleri geniş tutmaktır, îzahtır, rümûzdan, işâretten (kısaltmalardan) kaçınmaktır. Bundandır ki, Resulullah'ın birşey söylediği zaman onu üç kere tekrar ettiği ve anlaşılması için husûsî gayret gösterdiği rivayetlerde sâbit bir durumdur. Öte yandan,* نْ يَكُونَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ اَحَبَّ اِلَيْهِ مِمَّا سِوَاهُمَا **"...Allah ve Resulü, kişiye o ikisi dışındaki herşeyden sevgili olması..."** *örneğinde olduğu gibi bazı rivayetlerde, Allah ve Resulü yerine tesniye zamirinin kullanıldığı olmuştur. Ancak burada da sebep aynıdır. Hadis, bir vaaz hutbesi olarak vürûd etmiş değildir. Bilakis bir hükmün öğretilmesini gaye edinmektedir. Lafzı az olan her ibâre, daha kolay ezberlenme şansına sâhiptir. vaaz hutbesi böyle değildir. Vaaz hutbesi ezberlensin diye yapılmaz: bilakis ibret alınması, öğüt alınması için yapılır."*

Ne var ki ahkâm tâliminden ziyâde hutbe olarak vürûd eden sadedinde olduğumuz hadiste bizzat Resulullah tarafından Allah ve Resulünü birleştiren ikili zamirin kullanılmış olması bu iddiayı reddeder.

Kadı İyâz ve bir grup âlim derler ki: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) (Allah ve Resûlünü) eşitliği gerektiren zamirde birleştirme işinden dolayı takbîh etti ve Allah'a tâzim için atıfta bulunmayı (ayrı ayrı zikretmeyi) ve Cenâb-ı Hakk'ın ismini öne almayı emretti. Nitekim aleyhissalatu vesselam bir başka hadiste şöyle buyurmuştur:* **"Sizden kimse, "Allah'ın dilediği ve falanın dilediği" demesin, fakat "Allah'ın dilediği" sonra da "falanın dilediği" desin."** *Bu mülahaza da daha önce Resulullah'ın, Allah'a ait zamirle, kendi şahsına ait zamiri birleştirmiş olma örneği gösterilerek reddedilir. Şöyle de denilebilir: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), mezkur hatîb'in iki zamiri birleştirmesini takbih etmiştir, zira O, bundan eşitleme inancını anladı ve îtikadının hilafına dikkati çekti ve ona Allah'ın ismini, Resûlünün isminin önüne koymasını emretti, tâ ki böylece itikadının bozukluğunu anlamış olsun."*

3- Cuma hutbesinin hükmü nedir? Bu hususta ülemâ farklı görüşler ileri sürmüştür:

Şâfi'î, Ebu Hanife ve Mâlik **"vâcibtir"** demiştir. *Kadı İyâz* bu hükmü ülemanın tamamına nisbet eder. *Vâcib* hükmünün delili, *Resulullah*'ın her hafta cuma namazı kıldırıp arkasından hutbe okuduğunu te'yid eden sahîh rivayetlerdir. Keza *Resulullah*'ın صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي **"Beni nasıl kılıyor görürseniz siz de öyle namaz kılın"** hadisi de bir başka delildir.

Hasan Basrî ve *Dâvud-u Zâhirî* cuma hutbesinin *mendub* olduğuna hükmederler.

2873 ٧- وعن جابر بن سَمُرة رضى اللّه عنه قال: [كَانَتْ صَلاَةُ رَسُولِ اللّهِ ﷺ قَصْداً، وَخُطْبَتُهُ قَصْداً]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

«القصد» العدل والسواء.

7. **(2873)**- *Câbir İbnu Semüre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namazı vasattı, hutbesi de vasattı."* [Müslim, Cum'a 41, (866); Ebu Dâvud, Salât 229, (1101); Nesâî, Cum'a 35, (3, 110).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namaz ve hutbelerini ne çok uzun ne de çok kısa yapmayıp orta uzunlukta tuttuğunu ifade ediyor. Daha önce de gördüğümüz üzere (2803) cemaatle kılınan namazlarda Efendimiz namazın uzatılmamasını tavsiye buyurmuştur. Çünkü cemaate gelenler arasında yaşlılar, hastalar, acele işi olanlar vs. bulunabilir. Öyle ise imamlar, hatipler cemaatte bu şekilde meşru mâzereti olanların bulunabileceklerini gözönüne alarak namaz ve hutbelerini fazla uzatmamaları gerekir. *Hz. Muâz (radıyallahu anh)*, cemaate namazı uzattığı için *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, kendisine **"fettân"** yani "fitne çıkaran" diye hitabetmiştir (2802).

Esasen *Resulullah*'ın her işte takip ve tavsiye ettiği prensip *evsat* olmaktır: خَيْرُ الْأُمُورِ أَوْ سَطُهَا

2874 ٨- وعن أبى وائل قال: [خَطَبَنَا عَمَّارٌ فَأَوْجَزَ وَأَبْلَغَ. فَلَمَّا نَزَلَ قُلْنَا: يَا أَبَا الْيَقْظَانِ لَقَدْ أَبْلَغْتَ وَأَوْجَزْتَ. فَلَوْ كُنْتَ تَنَفَّسْتَ؟ فَقَالَ: إِنِّى سَمِعْتُ رسول اللّهِ ﷺ يَقُولُ: إِنَّ طُولَ صَلاَةِ الرَّجُلِ وَقِصَرَ خُطْبَتِهِ مِئِنَّةٌ مِنْ فِقْهِهِ فَأَقْصِرُوا

الْخُطْبَةَ وَأَطِيلُوا الصَّلاَةَ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

«تَنَفَّسَ الرَّجُلُ» فى قوله: أى أطال.

«مَئِنَّةٌ» بفتح الميم وكسر الياء مهموزة ونون مشددة: إى علامة من فقه الرجل.

8. **(2874)**- *Ebu Vâil (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Ammâr bize hitabetmişti. (Konuşmasını) veciz ve beliğ yaptı. Minberden inince:*

"Ey Ebu'l-Yakzân beliğ ve veciz konuştun! Keşke biraz daha nefesleseydiniz (uzatsaydınız)!" dedik. Bize şu cevabı verdi:

"Ben Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı dinledim, şöyle buyurmuştu:

"Kişinin namazının uzunluğu ve hutbesinin kısalığı onun fıkhının (ilminin) alâmetidir. Öyle ise, hutbeyi kısa tutun, namazı uzun (zira, beyanda sihir var)." [Müslim, Cum'a 47, (869); Ebu Dâvud, Salât 231, (1106).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın burada namazı uzun tutmayı tavsiyesi dikkat çekicidir. Çünkü daha önceki hadislerde kısa tutmayı tavsiye ettiğine şahid olduk.

Âlimler, arada bir fark görmezler. Çünkü "uzunluk"la mutlak bir uzunluk değil, mukayyet ve nisbî bir uzunluğun kastedildiğine, kısa tutulacak hutbeye nisbetle uzun tutulacak hutbenin tavsiye edildiğine dikkat çekerler.

Hadisin Müslim'deki vechinin sonunda "Beyanda sihir var" ifadesine yer verilmiştir. Beyanda sihir olması ile alakalı olarak *Nevevî*'nin benimsediği bir açıklamaya göre, sihir kelimesi "sarfetmek", "tasarrufda bulunmak" bir başka ifâde ile "değiştirmek", "yönlendirmek" manasına gelen bir kökten gelir. Şu halde beyan da kalplere tesir eder, değiştirir, davet ettiği tarafa çevirir, yönlendirir.

"Bu sözde beyân'ın zemmi vardır" diyen olmuştur. Ancak *"övgü vardır"* diyen de olmuştur. Şurası muhakkak ki beyân, bâtıl yolda kullanılırsa zemm'e, hak yolda kullanılırsa "övgü"ye layık olur. Mutlak olarak zemmi veya medhi hadisin rûhuna aykırı olur. Çünkü, ifade mutlak gelmiştir, elbette çeşitli vecihlere muhtemel olacaktır.

Zahirîler, hutbenin kısa olmasını vâcib addederler. *İbnu Hazm*, bir köy imamı hutbeyi uzattığı için, üzerine bevl eden bir büyüğün îtirafını nakleder.

2875 ٩- وعن أبى هريرة رضىَ اللّه عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّه ﷺ: كُلُّ خُطْبَةٍ لَيْسَ فِيهَا تَشَهُّدٌ فَهِىَ كَالْيَدِ الْجَذْمَاءِ]. أخرجه أبوداود والترمذى.

9. **(2875)**- *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"İçerisinde teşehhüd bulunmayan her hutbe kesik bir el gibidir."** [Tirmizî, Nikâh 16, (1106); Ebu Dâvud, Edeb 22, (4841).]

2876 ١٠ - وفى أخرى لأبى داود: [كُلُّ كَلاَمٍ لاَ يُبْدَأُ فِيهِ بِحَمْدِ اللّهِ تَعَالَى فَهُوَ أَجْذَمُ].

ومعنى «أَجْذَمُ» أى مقطوع.

10. **(2876)**- *Ebu Dâvud*'un diğer bir rivayetinde: **"Allah'a hamd ile başlamayan her kelâm kesiktir"** denmiştir. [Ebu Dâvud, Edeb 21, (4840).]

AÇIKLAMA:

1- İslâmî âdabtan biri, konuşmalara *hamdele, salvele ve teşehhüdle* başlamaktır. Bunu tesbit eden muhtelif hadisler mevcuttur: كُلُّ اَمْرٍ ذِى بَالٍ لاَيُبْدَأُ فِيهِ بِالْحَمْدُ لِلّهِ اَقْطَعُ **"Elhamdülillah ile başlamayan her hayırlı iş(in hayrı) kesiktir."** كُلُّ اَمْرٍ ذِى لاَ يُبْدَأُ فِيهِ بِبِسْمِ اللّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ اَقْطَعُ **"Bismillahirrahmanirrahim ile başlamayan her hayırlı iş, güdüktür (hayrı kesiktir).**

كُلُّ اَمْرٍ ذِى بَالٍ لاَ يُبْدَأُ فِيهِ بِحَمْدِ اللّهِ وَالصَّلاَةِ عَلَىَّ فَهُوَ اَقْطَعُ اَبْتَرُ مَمْحُوقٌ مِنْ كُلِّ بَرَكَةٍ

"Allah'a hamd, bana salâtla başlamayan bütün hayırlı işler güdüktür, her çeşit bereketten kesiktir."

Dikkat edersek bu hadisler hayırlı işlere *"hamdele, "salavat"* ve *"besmele"* ile başlamaya teşvik etmektedir. Âlimler "hayırlı iş" deyince "fiil" ve "söz" her ikisini de anlarlar.

Yine belirtelim ki ülemâ, bu hadislerde mevzubahis olan *besmele, hamdele ve salvele*'yi "zikir" olarak anlamışlardır. Yani hayırlı işlere *Allah'ın zikri* ile başlamak esastır. Bu zikir *besmele* de olabilir, *hamdele* veya *salvele* de. Nitekim sadedinde olduğumuz hadis "teşehhüd"ü zikretmektedir. Bunların hepsini birleştirmek de caizdir ve hatta efdali budur. Nitekim, sadedinde olduğumuz hadisin yer aldığı babta Tirmizî'nin kaydettiği bir hadiste pekçok hayırlı işlere başlarken okunması sünnet kılınan bir "teşehhüd"de bazı zikir çeşidi birleştirilmiştir. *Resulullah* önce teşehhüdün iki çeşit olduğunu, birincisinin "namaz teşehhüdü", ikincisinin de "hâcet teşehhüdü" olduğunu söyledikten ve namaz teşehhüdü'nü açıkladıktan sonra ikincisini açıklar: والتَّشَهُّدُ فِى الْحَاجَةِ إِنَّ الْحَمْدَ لِلّهِ نَسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ وَنَعُوذُ بِاللّهِ مِنْ شُرُورِ اَنْفُسِنَا وَسَيِّئَاتِ اَعْمَالِنَا مَنْ يَهْدِ اللّهُ فَلاَ مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ

يُضْلِلْ فَلاَ هَادِىَ لَهُ وَاَشْهَدُ اَنْ لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَاَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ

"Hacet teşehhüdü şöyledir: Hamdler Allah'adır. O'ndan yardım dileriz, O'ndan mağfiret isteriz. Nefislerimizin şerrinden, amellerimizin günahlarından Allah'a sığınırız. Allah kime hidayet verirse onu sapıtacak yoktur, kimi de saptırmışsa hidayet verecek yoktur. Şehadet ederim ki, Allah'tan başka ilah yoktur ve keza şehâdet ederim ki Muhammed O'nun kulu ve Resûlüdür."

Her hayırlı amelimize bu uzun teşehhüdle başlayamıyacağımıza göre, *Resulullah,* önce kaydettiğimiz hadislerde sadece *besmele* veya *hamdele*... gibi kısa bir *zikrullah* ile başlamamızı tavsiye buyurmuş olmaktadır.

2- *Teşehhüd* esas itibariyle **"Eşhedü en lâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden Resulullah. (Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur ve yine şehâdet ederim ki Muhammed onun elçisidir)"** demekten ibarettir. Fakat burada daha ziyade Allah'a senâ kastedilmiştir. Çünkü, şehâdet kesin haberi ifâde eder. Allah için ifâde edilen sena, şehâdetlerin en doğrusu ve en büyüğüdür.

Hadisi şöyle anlamamız mümkündür: Şer olmayan yani hayırlı olan bir amelimiz hatta bir âdetimiz, besmele veya zikrullahla yapılınca tam bir ibâdete dönüşerek uhrevî sevaplara vesile olur, böylece hayrı devam eder. Besmelesiz olursa hayrı güdüktür veya kesilmiştir; çünkü bu amelimizden öbür dünyaya aksedecek bir nûr hâsıl olmaz, o hayırlı işin dünyevî hayrından sadece dünyada istifade ederiz. Böylece hayrı güdük kalmış, kesilmiş olur.

Bu hadislerden istifade ile âlimlerimiz, besmele, hamdele gibi, bir işe başlarken çekilen zikirleri âdetlerimizi, şer olmayan günlük işlerimizi ibâdetlere çeviren bir iksir, bir tılsım, bir sır olarak görmüşlerdir.

3- Hadislerde hep أمْرٍ ذِى بَالٍ yani *"hayırlı iş"* kaydına yer verilmiş olması dikkat çekicidir. *Zî-bâl* şerefli, meşru, mübah gibi manalara gelir. Yemek, içmek, giyinmek, konuşmak, yazmak, uyumak, vaaz ve nasihat, ilmi meşguliyet vs. hep *emr-i zî-bâl*'e dahildir. Şu halde bütün bunlara zikrullahla başlamak o mübah işlerimizi ibadete çevirmek sûretiyle ebedî hayatımız için öbür dünyaya uzanacak bir nura sebep olacaktır. Aksi halde, o işlerin hayrı dünyevî hayatımızla sınırlı kalacak veya pek bereketsiz olacak. Hadisteki *güdüklük* bu olsa gerektir -Allahu a'lem-.

2877 ١١– وعن سمرة بن جندب رضى اللّه عنه قال: [قَال رسولُ اللّه ﷺ أَحْضُرُوا الذِّكْرَ وَادْنُوا مِنَ الْإِمَامِ فَإِنَّ الرَّجُلِ لاَ يَزَالُ يَتَبَاعَدُ حَتَّى يُؤَخَّرَ فِى الْجَنَّةِ وَإِنْ دَخَلَهَا]. أخرجه أبوداود.

11. **(2877)**- *Semure İbnu Cündüb (radıyallâhu anh)* anlatıyor: ''*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **''Zikr (yani hutbe) sırasında hazır bulunun, imama yakın olun. Zira kişi, uzaklaşmaya devam ede ede, girse bile cennette de geri kalır.''** [Ebu Dâvud, Salât 232, (1108).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisteki *zikr*'den murad hutbedir. Hutbenin içerisinde hamdele, teşehhüd, salvale, mev'ıze gibi çeşitli zikirler bulunduğu için *zikr* denmiş olmaktadır.

2- Hadis, hutbe sırasında mümkün mertebe imama yakın durmayı tavsiye etmektedir. Böylece hutbeyi daha iyi dinleme ve anlama imkânı elde edilmiş olacaktır. Kişi özürsüz olarak hayır odaklarından uzakta kalmayı tercih ede ede, cennete girse bile az hayırla gireceği için, geri mertebelerde yer alacaktır. Bilindiği üzere cenette de, cehennem gibi pekçok mertebe vardır. Herkes dünyada elde ettiği kazanç nisbetinde âlî veya alçak; ileri veya geri bir mertebe elde edecektir. *Tîbî* şu açıklamayı yapar: ''*Kişi, mukarreblerin (Allah'a yakın kimselerin) makamı olan ön saf ile hutbeyi dinlemeden uzak dura dura aşağıyı tercîh edenlerin safına itilir. Hadis, mescide geç gelenlerin davranışını kınamakta ve kendilerini, yücelerden aşağılara indiren düşüncelerinin bayağılığına dikkat çekmektedir.*''

''Girse bile'' ifadesi cennetin yüce makamları varken, onlara tâlib olmayıp, sadece ''girme'' ile iktifa eden *dûn-himmetlere* târizde bulunmaktadır. Şu halde, mü'min dâima yücelere, en yüksek mertebelere tâlip olmalı, o mertebeyi kazandıracak amelleri yapma gayretine girmelidir (Mirkât'tan). Allah'ın rahmetine güvenerek, daima yüksekleri istemelidir.

2878 ١٢– وعن أبى رِفاعة العدَوى رضى اللّه عنه قال: [انْتَهَيْتُ إلى رسولِ اللّهِ ﷺ وَهُوَ يَخْطُبُ. فَقُلْتُ: يَارسولَ اللّهِ رَجُلٌ غَرِيبٌ يَسْأَلُ عَنْ دِينِهِ لاَ يَدْرِى مَادِينُهُ؟ فَاقْبَلَ عَلَّى وَتَرَكَ خُطْبَتَهُ حَتَّى انْتَهَى إِلَّى فَأُتِىَ بِكُرْسِىٍّ مِنْ خَشَبٍ قَوَائِمُهُ حدِيدٌ فَقَعَدَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ يُعَلِّمُنِى مِمَّا عَلَّمَهُ اللّهُ تَعَالى ثُمَّ أَتَى الْخُطْبَةَ فَأَتَمَّ آخِرَهَا].

أخرجه مسلم والنسائى.

12. **(2878)**- *Ebu Rîfâ'a el-Adevî (radıyallahu anh)* anlatıyor: ''*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a geldim. Hutbe veriyordu. Ben:*

''*Ey Allah'ın Resûlü! Yabancı ve dinini bilmeyen bir kimseyim, sizden dinimin ne olduğunu soruyorum!'' dedim. Bunun üzerine bana yöneldi, hutbesini bırakarak yanıma kadar geldi. Kendisine bir sandalye getirildi. Zannedersem ayakları demirdendi. Üzerine oturdu. Hemen Allah'ın kendisine öğrettiklerinden ba-*

na öğretmeye başladı. Sonra tekrar hutbesine dönerek, sonunu tamamladı.'' [Müslim, Cum'a 60, (876); Nesâî, Zînet 123, (8, 220).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, *Resulullah*'ın *ehem*'le mühim karşısında ehemmi takdim ettiğini gösterir. Zira, cemaate hitap mühim idiyse de, dinini bilmediğini ve fakat öğrenmek istediğini beyan eden bir kimseye hemen din hususunda bilgi vermeyi daha mühim (ehem) görerek hutbeyi kesmiş ve o adamı irşâd buyurmuştur. Şu halde imanî irşad her çeşit ta'lîmden daha çok ehemmiyet taşımaktadır. Ülemâ iman ve İslam hususunda aydınlanmak isteyen insana öncelik tanımanın vücûbunda müttefiktir.

2- Hutbe cuma hutbesi midir başka bir hitabet midir, rivayette belli değildir. İkişi de olabilir. Öyle ise cuma hutbesi bile olsa, imama bir şey sormak mümkündür. İmam da bu soruya cevap vermelidir.

2879 ١٣- وعن عثمان رضى اللّه عنه. [أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ فِى خُطْبَتِهِ: اسْمَعُوا وَأَنْصِتُوا فَإِنَّ لِلْمُنْصِتِ الَّذِى لاَ يَسْمَعُ مِنَ الْحَظِّ مِثْلَ مَا لِلْمُنْصِتِ السَّامِعِ].
أخرجه مالك.

13. **(2879)**- *Hz. Osman (radıyallahu anh) hutbelerine çoğu kere şu husûsu hatırlatarak başlardı: ''İşitin, kulak verin. Zira işiterek, kulak verenle işitmeden kulak verenin sevaptan hissesi birdir.''* [Müslim, Cum'a 8, (1, 104).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin aslı uzuncadır. *İbnu Deybe* özetleyerek almış. Aslında belirtildiğine göre, *Hz. Osman* buraya aktarılan sözleri hemen hemen her hutbesinde tekrar eder, çok az hutbede söylemezmiş.

2- *Hz. Osman* cemaate, hatipleri can kulağıyla dinlemenin ehemmiyetini belirtiyor. *Hz. Osman ''Sağırlık, uzaklık gibi bir sebeple hatibi işitemezseniz de sessiz olun, dinleme vaziyetinde kalın, böyle davrandığınız takdirde hatibin sözleri kulağına kadar ulaşmasa da, ulaşanların alacağı manevî ücret ve sevabı eksiksiz alacaksınız''* demek istemektedir.

2880 ١٤- وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَال رَسُولُ اللّه ﷺ: إِذَا قُلْتَ لِصَاحِبِكَ يَوْمَ الْجُمْعَةِ وَالإِمَامُ يَخْطُبُ أَنْصِتْ فَقَدْ لَغَوْتَ]. أخرجه الستة.

14. **(2880)**- *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: ''*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **''Cum'a günü, imam hutbe okurken, sen**

(yanıbaşında konuşan) arkadaşına: "Sus!" desen boş laf etmiş olursun." [Buharî, Cum'a 36; Müslim, Cum'a 11, (851); Muvatta, Cum'a 6, (1, 103); Ebu Dâvud, Salât 235, (1112); Tirmizî, Salât 368, (512); Nesâî, Cum'a 22, (3, 103, 104).]

AÇIKLAMA:

Hutbe sırasında yanındakine "sus, dinle!" manasına أنصِتْ demekle ilgili açıklama daha önce (2851 ve 2852. hadisler) geçtiği için burada tekrar etmeyeceğiz.

DÖRDÜNCÜ FASIL

NAMAZ VE HUTBEDE KIRAAT

2881 ١- عن عبيد الله بن أبى رافع قال: [اسْتَخْلَفَ مَرْوَانُ أَبَا هُرَيْرَةَ عَلَى الْمَدِينَةِ فَصَلَّى أَبُو هُرَيْرَةَ الْجُمُعَةَ وَقَرَأَ بَعْدَ الْحَمْدِ سُورَةَ الْجُمُعَةِ فِى الْأُولى، وإِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ فِى الثَّانِيَةِ وَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَقْرَأُ بِهِمَا]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى.

1. **(2881)**- *Ubeydullah İbnu Ebî Râfî (rahimehullah)* anlatıyor: *"(Emevi halifelerinden) Mervân, Ebu Hüreyre, (radıyallahu anh)'yi Medine'ye halef tayin etti. Ebu Hüreyre, cum'ayı kıldırdı ve birinci rek'atte, el-Hamd sûresini okuduktan sonra Cum'a suresini okudu. İkinci rek'atte Ve izâ câeke'l-Münâfikun'u okudu. Dedi ki:*

"Ben Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bunları okuduğunu işittim." [Müslim, Cum'a 61, (877); Ebu Dâvud, Salât 242, (112); Tirmizî, Salât 374, (519).]

2882 ٢- وعن سُمرة بن جُندب رضى الله عنه قال: [كَانَ رسولُ اللّهِ ﷺ يَقْرَأُ فِى الْجُمْعَةِ بِسَبِّحِ اسْمِ رَبِّكَ الأَعْلَى، وَهَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

2. **(2882)**- *Semure İbnu Cündüb (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) cum'a'da Sebbihismi Rabbike'l-A'la ve Hel etâke hadîsu'l-Gâşiye sûrelerini okurdu."* [Ebu Dâvud, Salât 242, (519); Nesâî, Cum'a 39, (3, 111, 112).]

2883 ٣- وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [كَانَ النَّبِىُّ ﷺ يَقْرَأُ فِى الْفَجْرِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ آلم تَنْزِيلُ فِى الأُولى، وَفِى الثَّانِيَةِ: هَلْ أَتَى، وَفِى صَلاَةِ الْجُمُعَةِ بِسُورَةِ الْجُمُعَةِ وَالْمُنَافِقِينَ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

3. **(2883)**- *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) cum'a günü sabah namazında Elif-lâm-mîm Tenzîl'i birinci rek'atte; Hel Etâ'yı da ikinci rek'atte okurdu. Cum'a namazında da Cum'a ve Münâfikûn sûrelerini okurdu."* [Müslim, Cum'a 64, (879); Ebu Dâvud, Salât 218, (1074); Tirmizî, Salât 375, (520); Nesâî, Cum'a 38, (3, 111).]

2884 ٤- وعن أم هشام بنت حارثة بن النعمان قالت: [مَا أَخَذْتُ قٓ وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ إِلاَّ مِنْ لِسَانِ رسولِ اللّهِ ﷺ يَوْمَ الْجُمُعَةِ يَقْرَأُبِهَا عَلَى الْمِنْبَرِ فِى كُلِّ جُمُعَةٍ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.

4. **(2884)**- *Ümmü Hişâm Bintu Hârise İbnu'n-Nu'mân (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Kâf ve'l-Kur'âni'l-Mecîd sûresini, cuma günü minber üzerinden her cum'ada okurken Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kendi dillerinden aldım."* [Müslim, Cum'a 52, (873); Ebu Dâvud, Salât 229, (1100); Nesâî, Cum'a 28, (3, 107).]

2885 ٥- وعن يعلى بن أمية رضى اللّه عنه قال: [سَمِعْتُ النَّبِىَّ ﷺ: يَقْرَأُ عَلَى الْمِنْبَرِ وَنَادَوْا يَا مَالِكُ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

5. **(2885)**- *Ya'lâ İbnu Ümeyye (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) minberde :* وَ نَادَوْا يَا مَالِكُ (Zuhruf 77) *diye okurken işittim."* [Buharî, Tefsir, Zuhruf 2, Bed'ü'l-Halk 6, 10; Müslim, Cum'a 49, (871); Ebu Dâvud, Hurûf 1, (3992); Tirmizî, Salât 365, (508).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen rivayetler, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın cuma namazında ve hutbe sırasında okuduğu bazı sûreleri göstermektedir. Gerek namazda ve gerekse hutbe sırasında okunması taayyün eden bir sûre mevcut değildir. Kur'an-ı Kerîm'in her sûresi, her namazda okunabilir. Ancak *Ashâb (radıyallahu anhüm), Resulullah*'ın hangi vakitte ne okuduğu, cuma günü sabahında, cuma namazında ne okuduğu hususlarında îtina göstermiş ve tesbitlerini rivâyet etmiştir.

2- Son iki sûre, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hutbe sırasında da Kur'an-ı Kerîm'den bazı sureleri okuduğunu gösteriyor. Bu da hutbede ne sûre okunacağı, ne de şu veya bu sûrenin okunacağı hususunda bir vecîbe ifâde etmez.

Azîmâbâdi, Ümmü Hîşam hadisinin şerhinde şu açıklamayı dermeyan eder: *"Hadiste, her cum'a hutbe esnasında bir sûre okumanın meşruluğuna delil var-*

dır." Ülemâ demiştir ki: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu sûreyi okumayı tercih edişinin sebebi, sûrenin ölüm ve yeniden dirilme bahislerine şiddetli mev'ıze ve te'kidli zecrlere şâmil olmasıdır."*

3- Hadis hutbede Kur'an'dan bir parçanın okunmasına delildir. Ancak hemen belirtelim ki, hutbede bu sûrenin veya bir kısmının okunmasının bir vecîbe olmadığı hususunda ülemâ icma etmiştir. Aleyhissalâtu vesselâm'ın buna ısrarla yer vermesi, şahsî bir tercihidir ve o da belirttiğimiz gibi mezkûr surenin insanın âkibetini hatırlatmada ve dolayısiyle nefisleri diyânete teşvikte en uygun bir muhtevada olmasından ileri gelmiştir.

4- *Nevevî* der ki: *"Hadis, hutbede Kur'an okumanın meşruiyyetine delildir, bu hususta ihtilaf yoktur. Ancak, bu kıraatın vâcib olup olmadığı hususunda ihtilaf edilmiştir. Nezdimizde (Şâfi'îler) vacibtir, en az miktarı da bir âyettir."*

Hanefi mezhebinde, hutbede Kur'an'a da yer vermek sünnettir.

5- Kıraat hutbenin neresinde olmalıdır? Bu hususta dört ayrı görüş ileri sürülmüştür:

★ *İmam Şâfi'î: "İki hutbeden birinde herhangi bir ayet okunur"* der.

★ Şâfi'îlerden bazıları: *"Birinci hutbede okunur, Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer böyle yapardı...."* demiştir.

★ Şâfi'î fukahasından Iraklılar: *"Her iki hutbede de câizdir"* demiştir.

★ Dördüncü bir görüşe göre, kıraat birinci hutbede değil ikinci hutbede olmalıdır. Bunların delili, *Câbir İbnu Semüre*'nin Nesâî'de yer alan bir rivâyetidir: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ayakta hutbe okur, sonra oturur, sonra kalkar, âyetler okur, Allah Teâlâ hazretlerini zikrederdi."*

Bu rivâyet de belli sure ve ayetleri değil Kur'an'dan, her seferinde farklı yerler okuduğuna işaret eder.

BEŞİNCİ FASIL •

CÂMİYE GİRME VE OTURMA ÂDÂBI

2886 ١ – عن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لأَنْ يُصَلِّىَ أَحَدُكُمْ بِظَهْرِ الْحَرَّةِ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَقْعُدَ حَتَّى إِذَا قَامَ الإِمَامُ يَخْطُبُ تَخَطَّى رِقَابَ النَّاسِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ]. أخرجه مالك.

1. **(2886)**- *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"Birinizin Harre'nin sırtında namaz kılması, onun için cum'a günü oturup oturup imam hutbeye başlayınca gelip cemaatin omuzlarını yararak cemaate katılmasından hayırlıdır." [Muvatta, Cum'a 18, (1, 110).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis cum'a günü mescide erken gelmeyi teşvik ediyor, sonradan gelip halkın omuzlarını yararak yer aramayı yasaklıyor.

2- Hadiste geçen *Harre*, Medîne'nin dışındaki siyah kayalığın adıdır. Renginin hararet sebebiyle siyahlaştığı kabul edilir. *"Harre'nin kavurucu sıcağında namaz kılmak elbette ki müşkilatlı, belki de imkansız bir iştir. Ama cuma günü hiçbir mazeret yokken bekleyip bekleyip tam hutbenin başlaması anında gelip, önlerde yer aramak maksadıyla cemaati yararak ilerlemek kötü bir iştir. Bu kötü işe tevessül etmektense, Harre sırtlarında namaz kılmak kişi için daha hayırlıdır"* denmektedir.

Cum'a gününün âdâbını Ebu Dâvud'un bir rivayetinde aleyhissalatu vesselam şöyle açıklamıştır: **"Kim cuma günü yıkanır, dişlerini fırçalar, koku sürünür, en güzel elbisesini giyer, çıkıp doğru mescide gelir, insanların omuzlarını yararak ilerlemeden yerini alır, sonra da kalkıp Allah'ın dilediği kadar namaz kılar, sonra imam çıktığı zaman susup dinler, namazını bitirinceye kadar hiç konuşmazsa, o cum'a ile diğer cum'a arasındaki (küçük günahları) için kendisine kefaret olur."**

2887 ٢ – وللترمذى عن معاذ بن أنس مرفوعاً: [مَنْ تَخَطَّى رِقَابَ النَّاسِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ اتَّخَذَ جِسْراً إِلَى جَهَنَّمَ].

2. (2887)- Tirmizî'de *Mu'az İbnu Enes*'ten merfu olarak şu rıvayet kaydedilmiştir: **"Cum'a günü kim cemaatin omuzlarını yararak ilerlerse cehenneme bir köprü ittihaz olunur."** [Tirmizî, Salât 369, (513).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisten, insanları yararak ön kısımlarda yer aramanın kerâheti cuma gününe has olup diğer günlerde bu yasak yokmuş manası çıkmaktadır. Âlimler, hadisi böyle anlamazlar. Bu ifadenin galib durumu esas aldığını, kerahetin diğer gün ve vakitlere de şamil olduğunu belirterek, namaz için gelen cemaatin arkadan gelenlerce rahatsız edilmemesi gerektiğini belirtirler. Hatta âlimler, bunu sadece ibâdet cemaatine değil, ilim vs. için teşkil edilen cemaatlere de teşmil ederler.

2- *Resulullah*, cemaati yararak geçenlere ağır bir müeyyideyi haber veriyor: **"Kendisi halkı çiğneyip geçtiği gibi, cehenneme giden yolda herkesçe çiğnenen bir köprü kılınmak..."** Zira derler *"ceza amel cinsindendir."*

3- Hadiste geçen اتُّخِذَ meçhul ve mâlûm her iki surette okumak mümkündür. Verilen mana ve yorum meçhûle göredir. Mâlum okunursa mânâ şöyle olur: "..
..cehenneme (götüren) bir köprü edinir." Yani, "Halkı yararak öne geçme ameli sebebiyle, kendisi için cehenneme götüren bir köprü edinir." Ancak önceki okunuşta mânâ daha açık ve daha muvafık bulunmuştur. *Deylemî*'nin Müsnedü'l-Firdevs'te kaydettiği ibâre de bunu te'yîd eder: جَعَلَهُ اللّٰهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ جسْرًا "... **Allah onu kıyamet günü cehenneme bir köprü yapar.**"

2888 ٣– وعن جابر رضى اللّه عنه قال: [قَال رسولُ اللّهِ ﷺ: لاَ يُقِيمَنَّ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ ثُمَّ يُخَالِفُ إلى مَقْعَدِهِ فَيَقْعُدُ فِيهِ. وَلَكِنْ يَقُولُ: افْسَحُوا]. أخرجه مسلم.

3. (2888)- *Hz. Câbir (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Sizden kimse, cum'a günü kardeşini kaldırıp sonra da yerine oturmasın. Lâkin: "Açılın" desin."** [Müslim, Selâm 27-30, (2178).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Müslim'de muhtelif vecihlerde gelmiştir. Mescide erkenden gelip oturan kimseyi kaldırıp yerine oturmak yasaklanmaktadır. *Nevevî* bu yasağın tahrim ifâde ettiğini belirtir. Bir yere oturan, orada oturma hakkını elde etmiştir, arkadan gelen bu hakkı alamaz. Oturanın kendi iradesi ile -hürmeten veya merhameten- kalkıp yer vermesi başka. *Sâlim*'in rivâyetine göre, *İbnu Ömer (ra-*

dıyallahu anh) kendisi için ayağa kalkıp yerini verenlerin yerine oturmazmış. Şârihler bunu, tam içinden gelerek değil de başka duygularla yer vermiş olabileceği ihtimâline binaen yaptığını söylerler.

2- Hadisin Müslim'deki diğer bir veçhinde bu yasağım, cum'a gününe mahsûs olmayıp, haftanın her günü için muteber olduğu tasrîh edilir (2889).

3- *Nevevî* bu meselede bir istisnaya yer verir: Eğer mescidde fetva vermek, ilim tedris etmek veya halka Kur'an okumak için, selâhiyetli kişi, belli bir yere oturmayı âdet edinmişse oraya başkası oturamaz. Oturduğu takdirde kaldırılması buradaki yasağa girmez.

2889 ٤ - وعن نافع قال: [سَمِعْتُ ابنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُمَا يَقُولُ: نَهَى رَسُولُ اللّهِ ﷺ أَنْ يُقِيمَ الرَّجُلَ الرَّجُلُ مِنْ مَجْلِسِهِ وَيَجْلِسَ فِيهِ. قِيلَ لِنَافِعٍ فِي الْجُمُعَةِ؟ قَالَ فِي الْجُمُعَةِ وَغَيْرِهَا]. أخرجه الشيخان.

4. **(2889)**- *Nâfi (rahimehullah)* anlatıyor: *''İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'i işittim, diyordu ki: ''Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) kişinin bir başkasını kaldırarak yerine oturmasını yasakladı.'' Nâfi'ye: ''Bu yasak cum'a'ya mı mahsus?'' diye soruldu.*

''Cum'a ve diğer günlerde!'' diye cevap verdi.'' [Buharî, Cum'a 20, İstî'zân 31, 32; Müslim, Selam 28, (2177).]

2890 ٥ - وعن معاذ بن أنس رضى اللّه عنه قال: [نَهَى رسولُ اللّه ﷺ عَنِ الْحَبْوَةِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَالإِمَامُ يَخْطُبُ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

5. **(2890)**- *Mu'âz İbnu Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: *''Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), cum'a günü imam hutbe verirken hubve tarzında oturmayı yasakladı.''* [Ebu Dâvud, Salât 234, (1110); Tirmizî, Salât 370, (514).]

AÇIKLAMA:

1- *Hubve* (veya *hıbve*) tarzında oturmak, dilimizde adı olmayan bir oturuş tarzıdır; şöyle ki: Kişi kabaları üzerine oturur, dizlerini havaya diker, bacaklarını karnına yapıştırarak üzerinden kollarını kenetler.

Hattâbî: ''Bu oturuşun hutbe vaktinde yasaklanması, uyku getireceğinden ve abdestin bozulmasına zemin hazırlayacağındandır'' der. Bu çeşit oturma, *cum'a vakti* ve *hutbe esnası* diye kayıtlanmadan mutlak bir üslubla da yasaklanmıştır. Zira bu, tek parça elbise giyinen kimsenin avretinin açılması tehlikesini de taşımaktadır.

2- Ülemâ *hubve* tarzında oturmanın (ihtibâ) cum'a günü mekruh olması hususunda ihtilaf etmiştir. İlim adamlarından bir kısmı mekruh olduğunu söylemiştir. *Ebu Dâvud*'un kaydına göre *Übâde İbnu Nüsey* bunlardandır. Yine *Ebu Dâvud*'un kaydına göre, *İbnu Ömer*, imam hutbe verirken *ihtibâ*da bulunmuş, *Enes İbnu Mâlik, Şureyh, Sa'îd İbnu'l-Müseyyib, İbrahim Neha'î, Mekhul* vs. gibi bir kısmı da: *"Bunda bir beis yoktur"* demişlerdir. *İbnu Ebî Şeybe* de Musannaf'ında, *Mekhûl, Ata* ve *Hasan Basrî*'nin *ihtiba*'yı mekruh addetmeyip, hutbe sırasında bu tarz oturduklarına dair rivâyet kaydetmiştir.

Hülasa, *Ebu Dâvud* bu mevzudaki yasaklama hadisini sabit bulmamışa benziyor. Sâbit bulsa da nazarında neshine dair bir kanaat mevcut. Zira *ihtiba*'nın leh ve aleyhindeki rivayetlere beraberce yer vermektedir.

Bazı âlimler: *"İhtiba'nın uykuyu celbetmesi bir vâkıadır, bu sebeple hutbe sırasında mekruh bilip, kaçınmak evlâdır"* demiştir.

2891 ٦- وعن شداد بن أوس رضى اللّه عنه قال: [شَهِدْتُ مَعَ مُعَاوِيَةَ بَيْتَ الْمَقْدِسِ فَجَمَّعَ بِنَا فَنَظَرْتُ فَإذَا جُلُّ مَنْ فِي الْمَسْجِدِ مِنْ أَصْحَابِ رسولِ اللّهِ ﷺ وَهُمْ مُحْتَبُونَ وَالْإمَامُ يَخْطُبُ]. أخرجه أبوداود.

6. **(2891)**- *Şeddâd İbnu Evs (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Hz. Muâviye (radıyallahu anh) ile Beytu'l-Makdis'te hazır oldum. Bize cum'a kıldırdı. Baktım ki, mescidde bulunanların çoğu Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashabı idi ve imam hutbe verirken ihtibâ ederek oturmuşlardı."* [Ebu Dâvud, Salât 234, (1111).]

AÇIKLAMA:

İhtiba, "hubve" tarzında oturmaktır, bunun hükmü önceki hadiste açıklandı.

2892 ٧- وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رضى اللّه عنه قال: [نَهَى رسولُ اللّهِ ﷺ عَنِ التَّحَلُّقِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ قَبْلَ الصَّلاَةِ]. أخرجه رزين.

7. **(2892)**- *Amr İbnu Şu'ayb an ebîhi an ceddihi (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), cum'a günü namazdan önce cemaat teşkilini yasakladı."* [*Rezin* ilavesidir. Ebu Dâvud'da gelen bir hadisin parçasıdır (Salât 220, (1079).]

AÇIKLAMA:

1- Cuma günü namazdan önce cemaat teşkilini yasaklayan bu rivâyetin Ebu

Dâvud'daki aslı daha uzundur: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) mescidde alış-verişi, yitik ilanını, şiir inşâdını yasakladı. Ve dahi namazdan önce tehal-luk'u (halka teşkil etmeyi) yasakladı."*

?- Mescidde şiir okunmasına ruhsat veren rivayetler de mevcut. Bir kısmını daha önce zikrettik (2306).

Irakî, şiiri yasaklayan rivayetlerle tecvîz eden rivayetler arasındaki ihtilafı, iki açıdan te'lîf eder:

1) Nehiy tenzîhe, ruhsat da cevâzın beyanına hamledilir.

2) Ruhsat hadisleri, izin verilmiş olan güzel şiirlere hamledilir: Müşrikleri hicveden, *Resulullah*'ı medheden, zühde ve güzel ahlâka teşvik eden şiirler gibi. Nehiy de tefâhura, mü'minleri hicve, yalana, içki, kadın vs'ye teşvik eden şiirle-re hamledilir.

3- *Cemaat teşkili* diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı *tehalluk*'dur, *halka-lanmak* demektır. Daha ziyade bir vâiz veya muallimin etrafında halka halka top-lanmak kastedilir.

Hattâbı der ki: *"Namazdan önce, ilim ve müzakere için toplanmak mekruh görülmüş ve namazla meşgul olup, hutbe ve zikre kulak vermek emredilmiştir. Bunlardan çıkılınca sıra toplanma ve halkalanmaya gelebilir."*

Tahavî demiştir ki: *"Mescid çok kalabalık olursa namazdan önce halka teş-kili mekruhtur, değilse bir beis olmamalıdır."*

Şu hususa da dikkat çekilmiştir: Cum'a günü mü'minler erken gelip ön saf-larda ve minbere yakın yer almaya teşvik edilmişlerdir. Halbuki halka teşkili safları kesebilir, önlerde yer almaya mani olabilir, öyleyse cemaatleşme yasağı bu se-beple konmuş olabilir.

NOT: Tehalluk'un traş olmak manası da mevcuttur. Bazı büyükler hadisten cum'a günü namazdan önce saçın traş edilmesi yasaktır manasını da çıkarmıştır. *Hattâbî* bu te'vilin yanlışlığına dikkat çeker.

2893 ٨– وعن جابر رضى اللّه عنه قال: [لَمَّا اسْتَوَى رَسُولُ اللّهِ ﷺ يَوْمَ الْجُمُعَةِ عَلَى الْمِنْبَرِ. قَالَ: اجْلِسُوا. فَسَمِعَ ذٰلِكَ ابْنُ مَسْعُودٍ فَجَلَسَ عَلَى بَابِ الْمَسْجِدِ فَرَآهُ رَسُولُ اللّهِ ﷺ فَقَالَ: تَعَالَ يَاعَبْدَ اللّهِ بْنَ مَسْعُودٍ]. أخرجه أبو داود.

8. (2893)- *Hz. Câbir (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), cum'a günü minbere çıkınca:*

"Oturunuz!" dedi. Bunu İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) işitince olduğu yerde

oturdu, tam mescidin giriş kapısının üstüydü. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) onu bu halde gördü ve:

"Gel! Ey Abdullah İbnu Mes'ûd!" *buyurdu.*" [Ebu Dâvud, Salât 226, (1091).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, hutbe sırasında imamın hutbe dışı kelamda bulunabileceğine delâlet eder. Ancak *Hanefî fukahası*, hutbe harici söz söylemeye cevaz vermezler, "*Sadece, emr-i bilma'ruf'da bulunabilir*" derler.

2- Hadis, *Ashâb-ı Kirâm hazerâtının (radıyallahu anhüm ecmain) Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* efendimizin emirlerine uymada nasıl istî'cal gösterdiklerini ortaya koymaktadır.

2894 ٩- وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما: [أَنَّ النَّبِى ﷺ قال: أَذَا نَعَسَ أَحَدُكُمْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَلْيَتَحَوَّلْ مِنْ مَجْلِسِهِ ذٰلِكَ]. أخرجه الترمذى وصححه.

9. (2894)- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Cum'a günü biriniz (mescitte) uyuklayacak olursa oturduğu yeri değiştirsin."** [Ebu Dâvud, Salât 239, (1119); Tirmizî, Salât 379, (526).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadislerinde cuma günü hutbe dinlerken uykusu gelen kimselere, bulundukları yeri değiştirmeyi tavsiye buyurmaktadır. Şârihler bunun hikmetini, "Hareket uykuyu kaçırır" diye izah ederler. Mamafih, uyku vâsıtasıyla gaflet basmış olan yerin terkedilerek bir başka yere geçilmesi de bir başka hikmet olarak anlaşılmıştır. Nitekim *Resulullah* sabah namazı sırasında uyuyup kaldıkları vâdinin âcilen terkedilmesini emretmişti (2342, 2344). Keza hadisler, namazı intizâren oturmayı "namaz"dan saydığı gibi, namazda uyuklamayı da şeytandan saymıştır. Böyle olunca yer değiştirme emri mescidde oturduğu halde zikir ve hutbe veya diğer faydalı bir şey dinlemekten gaflet gibi şeytana ait olan bir şeyin giderilmesi içindir.

2- Hadisin metninde "mescitte" tabiri geçmez. Ancak, rivâyetin *Ahmed İbnu Hanbel*'in Müsned'indeki veçhinde bu tâbir yer alır. Oradan alarak parantez içerisinde kaydettik.

2895 ١٠- وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قالَ [إِنَّ أَوَّلَ جُمُعَةٍ جُمِّعَتْ

بَعْدَ جُمُعَةٍ فِى مَسْجِدِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ فِى مَسْجِدِ عَبْدِ الْقَيْسِ بِجُوَاثَى مِنَ الْبَحْرَيْنِ]. أخرجه البخارى وأبو داود.

10. (2895)- *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mescidinde kılınan cum'adan sonra ilk kılınan cum'a namazı, Bahreyn köylerinden olan Cuvâsa'daki Abdü'l-Kays mescidinde kılınan namazdı."* [Buharî, Cum'a 11; Ebu Dâvud, Salât 216, (1068).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisin, cum'a namazının farz olmasından nemen sonra köylerde de cum'a namazının kılındığına şehâdet etmektedir. Böylece hadîs, *"Cum'a namazı sadece şehirlerde kılınır, köylerde kılınmaz"* diyenlere de bir cevap olmakta, onları tekzib etmektedir. Zira, İslam'a ilk giren köylerden olan *Abdü'l-Kays* karyesi, cum'a namazını *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın emriyle kılmış olmalıdır, aksi düşünülemez. Çünkü sahâbe-i kiramın, vahyin nüzulü sırasındaki âdeti, Şerî meselelerde *Resulullah*'ın emrinden, irşadından dışarı çıkmamak idi. Ayrıca sahâbenin şeriata uymayan tatbikatına vahiy müdahale etmekteydi. Şu halde, köylerde namaz câiz olmasaydı, bu hususu yasaklayan bir vahiy gelmeli idi. Nitekim *Hz. Câbir* ve *Ebu Sa'îd (radıyallahu anhümâ) azl*'in caiz olduğunu söylerken, *"Resulullah devrinde azl'e yer verirdik, câiz olmasaydı vahiy inerdi"* meâlinde beyanda bulunarak bu delille istidlâl etmişlerdir.

2- *Cüvasâ*, *Bahreyn*'de bir kale adıdır. Köylerde namaz kılınmayacağına kani olanlar buranın şehir olduğunu söylemişlerdir. Ancak: *"Oranın sonradan şehir haline gelmesi, bidâyette "köy" olduğunu yalanlayamaz"* denilerek cevap verilmiştir. Gerçi aksi görüş sahipleri *Hz. Ali* ve *Hz. Huzefye* ve diğer bazılarından, **"Cum'a sadece şehirlerde kılınır, köylerde kılınmaz"** mealindeki bir kısım rivayetleri göstermişlerdir. Bunların merfu değil, mevkûf olduğu söylenmiştir. Ayrıca bunlarla amelde teenniyi gerektiren daha sahih başka rivayetler de var. Nitekim, *İbnu Ebî Şeybe, Hz. Ömer*'in *Bahreyn* ahalisine: *"Nerede olursanız cum'a kılın"* diye emir gönderdiğini rivayet eder. Bu emir köyleri de şehirleri de içine alır. Bu mevzuda *Leys İbnu Sa'd* bir soru üzerine şu fetvâyı vermiştir: كُلُّ مَدِينَةٍ أَوْ قَرْيَةٍ فِيهَا جَمَاعَةٌ أُمِرُوا بِالْجُمُعَةِ *"Cemaati olan her şehir ve köyde cuma emredilir."*

Hz. Ömer ve *Hz. Osman (radıyallahu anhümâ)* zamanında Mısır ve Mısır sahillerinde yaşayan ahali, aralarında birçok sahabi olduğu halde bunların emri ile cuma namazı kılmışlardır. *Abdurrezzak*'ın *İbnu Ömer*'den bir tahrici, O'nun Mekke ile Medine arasındaki su başlarında yaşayan küçük cemaatlerin (ehl-i Miyâh) cuma kıldıklarına ve kimsenin de onları ayıplamadığına şâhid olduğunu tesbit eder. *İbnu Hacer*, ref hükmünde olan bu rivayeti kaydettikten sonra: *"Sahabe ihtilâf edince, merfuya dönmek vâcib olur"* kâidesini hatırlatır. *Merfû*'dan maksad *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'den yapılan rivayettir.

SEKİZİNCİ BÂB

YOLCU NAMAZI

(Bu babta üç fasıl var)



BİRİNCİ FASIL

NAMAZIN KASRI (KISALTILMASI)



İKİNCİ FASIL

İKİ NAMAZIN BİRLEŞTİRİLMESİ



ÜÇÜNCÜ FASIL

YOLCULUKTA NAFİLE NAMAZLAR

UMUMİ AÇIKLAMA

Yolcuya şer'î ıstılahta *müsâfir* denir. Yolculuk'a da *sefer* veya *müsâferet* denir. Dinimiz kolaylığı esas prensip yaptığı için, yolculara bir kısım kolaylıklar, istisnâî hükümler getirmiştir. Yolcuyu ilgilendiren ahkâmların açıklanması ayrı bir mevzudur. Burada daha ziyade namazla ilgili hükümler mevzbahis olacaktır.

Yolcu (müsafir) kime denir? Lügat olarak herhangi bir mesafeye gidene yolcu denirse de bir kimsenin şer'an yolcu sayılabilmesi için en az muayyen bir mesafeye gitmesi gerekir.

★ Bu mesafe *İmam-ı Azam*'a göre mutedil bir yürüyüş ile üç günlük, yani onsekiz saatlik bir mesafedir. *İmam-ı Azam* bu ölçüyü Sahîheyn'de gelen لاَ تُسَافِرُ الْمَرْأَةُ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ اِلاَّ مَعَ ذِى مَحْرَمٍ **"Bir kadın, yanında bir mahremi olmadıkça üç günden fazla süren yere yolculuk yapamaz"** hadisinden almıştır.

★ Bir kısım Zahirîler: *"Üç millik mesafeye de gidilse namaz kasredilir"* demişlerdir. Onlar bu hükümde şu âyetin zâhirini esas alırlar: وَاِذَا ضَرَبْتُمْ فِى الْاَرْضِ **"Yolculuk ettiğinizde ... namazı kısaltmanızda size bir sorumluluk yoktur"** (Nisâ 101). Müslim ve Ebu Dâvud'da gelen bir rivayette de: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) üç millik veya üç fersahlık mesafeye gitti mi namazı kısaltırdı"* buyrulmuştur.

★ *Mâlik, Şâfi'î* ve *Ahmed İbnu Hanbel*'e göre dört *berîd*lik mesafeye giden kimse yolcu sayılır ve namazı kısaltabilir. Bunlar 2898 numaralı hadise dayanırlar.

Günümüzde yolculuğun tesbiti bazı ihtilaflara sebep olmuştur. Şöyle ki, yolcu sayılmak için gideceğimiz mesafeyi mi esas almalıyız, gidilecek yeri katedeceğimiz müddeti mi? Birinci durumda fazla bir problem çıkmaz, Selef devrinde tesbit edilen yolculuk mesafesi bu gün de ölçü olarak alınır. Ama ikinci durumu, yani gideceğimiz hedefe varış müddetini esas alacak olursak, mesele biraz zorluk arzeder. Zira günümüzde taşıt vasıtaları hız bakımından çok farklıdır ve hızları da eskiye nazaran pek fazladır. O kadar ki üç gün devam edecek bir yolculuk bile pek nâdir hale gelmiştir. Türkiyemiz dahilinde normal taşıt vasıtası olan otomobille hiçbir noktaya varmak için üç günden fazla zamana ihtiyacımız olmaz. Kıtalararası uzun seferler de umumiyetle uçakla yapıldığı için o çeşit

yolculuklar da nâdiren üç günü geçer. Bu durumda yolculuğun tesbitinde üç şık var:

1) Ya selef döneminde tesbit edilen mesafe esas olacak.

2) Ya herkesin seyahat sırasında bindiği vasıtaya itibar olunup, onunla üç gün devam edecek mesafe esas alınacak.

3) Ya da çoğunluğun bindiği vasıta esas alınarak, onun üç günde katedeceği mesafe esas alınacak. *Elmalılı Hamdi Efendi* bu son görüşü benimsemiştir. Şöyle der: "*... ancak üç günlük yolun şer'an sefer-i sahîh olduğunda da ittifak edilmiştir ve her gün için mûtedil yürüyüş ile altı saatlik mesafe mikyas ittihaz olunmuştur. Binaenaleyh bunun mâdununda (aşağısında) sefer ismi katiyyetle sâbit değildir. Merâkib-i berriyye ve bahriyye (kara ve deniz binekleri) gibi vasıta ile gidenler için de âdeten umumî ve mutavassıt olan vesaitin tabiî ve âdi seyri mikyastır. Fevkalâde seri veya fevkalade bati (ağır) olan hususi vâsıtalara itibar yoktur. Çünkü hükmü hikmet fertte değil cinste itibar olunur. Bunun için karada yaya veya kârban yürüyüşü ve denizde de mûtedil rüzgârla gemi yürüyüşü mikyas olunmuştur.*"

Hülasa *Elmalılı* merhum, yolculuk için karada onsekiz saatte trenin katedeceği mesafeyi, denizde de vapurun aynı müddet içerisinde katedeceği mesafeyi esas almak gerektiğinde cezmeder.

Diğer taraftan Diyanet İşleri Başkanlığı bu hususta, Selef devrinde tesbit edilen üç günlük yaya yürüyüşüyle katedilen mesafeyi yolculuk için esas almıştır, takribî 90 km'lik bir mesafe yapmaktadır. Binaenaleyh bu miktar uzaklığa gitmek isteyen kimse, hangi vâsıtaya binerse binsin yolcu sayılmalıdır. Bu görüşte olan Ömer Nasuhi Bilmen, Büyük İslam İlmihali nam eserinde şöyle der: "*Şömendöfer ve tayyare ile olan yolculuklarda katedilecek arazinin kaç fersah olduğu nazara alınır, en az onsekiz fersahlık bir mesafe katedilmiş olunca, sefer müddeti tahakkuk etmiş, sefer hükmü cereyan etmeye başlamış olur. Artık seyir vasıtalarının halini nazara almaya ihtiyaç kalmaz.*

Filhakika eimme-i selâse (Şâfi'î, Mâlik, Ahmed rahimehumullah) de bu fersah cihetini kabul etmişlerdir. Sefer müddeti, İmam Mâlik ile *İmam Ahmed'e göre "16" fersah, yani "48" mildir.* Bir mil ise altıbin el arşındır. Bu halde müddet-i sefer, seksen buçuk kilometre ile yüz kırk kilometreye müsavi bulunmuş olur."İmam Şâfi'î'nin kavl-i cedidine göre de "48" mildir. Kadîm kavline göre de bir gün bir gecedir.

Meseleye *Bediüzzaman* bir başka açıdan yaklaşır. Günümüzde nakil vasıtalarının sürat ve konforca ileri bir seviyeye ulaştığını göstererek, "yolculukta artık meşakkat kalmamıştır, yolculuğun getirdiği kolaylık ve ruhsatlara hacet kalmamıştır" şeklinde fikir yürütenlere cevap olabilecek mahiyette olmak üzere şöyle der: "*Bir hükmün hikmeti ayrıdır, illeti ayrıdır. Hikmet ve maslahat ise tercihe sebeptir, icaba, îcada medar değildir. İllet ise, vücuduna medardır. Me-*

selâ: "Sefer"de namaz kasredilir, iki rek'at kılınır. Şu ruhsat-ı şer'iyyenin illeti seferdir. Hikmeti ise meşakkattir. Sefer bulunsa, meşakkat hiç olmasa da namaz kasredilir. Çünkü illet var. Fakat sefer bulunmasa, yüz meşakkat bulunsa, namazın kasredilmesine illet olamaz."

Bediüzzaman burada, yolculuk için "mesafe mi" "vasıta mı" esas alınmalıdır? sorusuna cevap getirmiyor, "yolculuk" tahakkuk edince rahatlığa bakılmaksızın yolculuk ahkâmına uyma gereğine dikkat çekiyor.

Seferle İlgili Bazı Bilgiler:

★ Bir yere hem deniz ve hem de karadan gidilse, yolcunun gideceği yola itibar olunur. Sözgelimi deniz yolu ile on saatte, kara yoluyla onsekiz saatte ulaşılıyorsa; karadan giden, yolcu sayılır, öbürü sayılmaz.

★ Karayollarında mesafe esas alınır, vasıta değil. En az onsekiz fersahlık mesafeye giden kimse hangi vasıta ile giderse gitsin yolcu sayılır.

★ Yolculuk, bulunduğu beldenin gidilen istikametteki son evlerinin de geçilmesiyle başlar. Şehrin dışındaki bağlar, bostanlar, bekçilere, bostancılara ait kulubeler şehirden sayılmaz, yolculuğun başlaması için bunların de geçilmesi beklenmez.

★ Yolcu, vatanına döner dönmez yolculuktan çıkar. Fakat gittiği yere ulaşınca hemen yolculuktan çıkmaz. Orada onbeş günden az kalmaya niyyet etmiş ise, yolculuk vasfı devam eder. En az onbeş gün kalmaya niyyet etmiş ise yolculuk varır varmaz sona erer. Onbeş gün ikamete niyyet etmeyip bugün-yarın döneyim derken uzun müddet kalan kimse hep misafirdir.

★ Komutana tâbi olan er, kocasına tâbi olan kadın, efendisine tâbi olan köle gibi, bir başkasına tâbi olan kimse, ne kadar kalacağı belirtilmediği müddetce yolcu sayılır.

YOLCULUĞUN HÜKMÜ:

★ Yolcu dört rek'atli namazlarını iki kılar, namazın nâfilelerini terkedebilir. Şafiî mezhebinde ise iki veya dört kılmakta muhayyerdir.

★ Ramazan orucunu te'hir edebilir.

★ Ayaklarını mesh müddeti üçgün üç gece olur.

★ Cuma namazı farziyyetten düşer.

Yolculukla ilgili teferruat ilmihal kitaplarında görülmelidir.

BİRİNCİ FASIL

KASR (NAMAZIN KISALTILMASI)

Kasr, taksîr, iksâr gibi üç ayrı kelimeyle ifade edilebilen hâl, yolculuk sırasında dört rek'atli namazların iki rek'at olarak kılınmasıdır. Üç kelime de caiz ise de *kasr* daha çok kullanılır. Ülemâ iki ve üç rek'atli namazlarda *kasr* olmayacağı hususunda *icma* eder. *Nevevî* der ki: *''Her mübah seferde kasrın câiz olmadığı hususunda cumhur ittifak eder.''* Selef'ten bir kısmı, kasrın caiz olması için seferde korkuyu, bir kısmı seferin *hacc* veya umre, veya cihad için olmasını, bazısı tâat seferi olmasını şart koşmuştur. *Ebu Hanîfe* ve *Sevrî* taat veya masiyet, her çeşit seferin aynı hükme tâbi olduğunu, hepsinde kasrın bulunduğunu söylemiştir.

2896 ١– عن أنس رضى اللّه عنه قال: [صَلَّيْنَا الظُّهْرَ مَعَ رسولِ اللّهِ ﷺ بِالْمَدِينَةِ أَرْبَعاً وَخَرَجَ يُرِيدُ مَكَّةَ فَصَلَّى بِذِى الْحُلَيْفَةِ الْعَصْرَ رَكْعَتَيْنِ]. أخرجه الخمسة.

1. **(2896)**- *Hz. Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: *''Medine'de öğle namazını Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile dört rek'at kıldık. Mekke'ye gitmek üzere yola çıkıp Zülhuleyfe'ye gelince ikindiyi iki rek'at kıldı.''* [Buharî, Taksirû's-Salât 5, Hacc 24, 25, 27, 117, 119, Cihâd 104, 126; Müslim, Salatu'l-Müsâfirîn 11, (690); Ebu Dâvud, Salât 271, (1202); Tirmizî, Salât 391, (546); Nesâî, Salât 17, (1, 237).]

AÇIKLAMA:

1- *Buharî* bu hadisi birçok babta zikreder. *Kasru's-Salât* bölümünde hadisin ilk zikredildiği bab, *''(Kişi seyahat için hareket edince) bulunduğu yeri çıktı mı namazı kısaltır''* adını taşır. Burada Aleyhissalatu vesselam'ın Mekke'ye müteveccihen Medîne'den ayrılıp Zülhuleyfe nâm mevkiye gelmiş olması mevzubahistir. Medine'de öğle namazı kılındığına göre ikindi namazının kılındığı yer olan Zülhuleyfe çok uzak olmamalıdır. Nitekim bu mevkinin Medîne'ye uzaklığı altı mildir.

İbnu'l-Münzir der ki: *''Ülema, sefere niyet eden kimsenin, bulunduğu yerin dış evlerini çıkar çıkmaz namazını kasredeceği hususunda icma eder.''*

Evleri tamamen çıkmadan önce kasretme hususunda ihtilaf edilmiştir. Cum-

hur, bütün evlerin çıkılması gereğine hükmetmiştir. Kûfîlerden bazıları: *"Kişi sefere niyet eder etmez artık namazı iki kılar, evinde bile olsa"* demiştir. Bunlardan bazısı: *"Merkebine bindikten sonra dilerse kasreder"* demiştir.

İbnu Hacer: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sefere niyet edince Medîne'yi çıkmazdan önce namazı kasrettiğine dair örnek bilmiyorum" der.

2- Sadedinde olduğumuz hadisten hareketle: *"Kısa mesafeye giden kimse de namazı kasredebilir, mübahtır"* diye hüküm çıkaran olmuş ise de bu görüş şu mülahaza ile reddedilmiştir: *"Hz. Peygamber, Zülhuleyfe'ye kadar olan mesafeyi kasdettiği için kasretmiş değildir. Mekke'ye gitmek üzere yola çıkmıştır, yol üzerinde ilk menzil (mola yeri) Zülhuleyfe'dir, buraya kadar geçen zaman içerisinde zaten başka bir namaz vakti girmiş değildir. Öyle ise, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) namaz vaktinin girmesiyle ilk menzilde durmuş ve kasrederek namazını kılmıştır."*

3- Bu hadiste, *"Yolcu, geceye girmedikçe namazı kasretmez"* diye hükmeden *Mücâhid*'e karşı da delil mevcuttur.

2897 ٢- وعنه رضى اللّه عنه: [وَقَدْ سُئِلَ عَنْ قَصْرِ الصَّلاَةِ. فَقَالَ: كَانَ رسولُ اللّهِ ﷺ إذَا خَرَجَ مَسِيرَةِ ثَلاَثَةِ أمْيَالٍ أو ثلاثة فَرَاسِخَ «شك شُعبة» صلّى رَكْعَتَيْنِ]. أخرجه مسلم وأبوداود.

2. **(2897)**- Yine *Hz. Enes (radıyallahu anh)'in anlattığına göre kendisinden kasru's-salât yani namazın kısaltılması hakkında sorulmuştu. Şöyle cevap verdi:*

"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) üç millik mesafeyi veya -Şu'be'nin şekkine göre- üç fersah mesafeyi dışarı çıktı mı iki rek'at kılar." [Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 12, (691); Ebu Dâvud, Salât 271, (1201).]

2898 ٣- وعن مالك: [أنَّهُ بَلَغهُ أنَّ ابنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُمَا كَانَ يَقْصُرُ الصَّلاَةَ فِى مِثْلِ مَا بَيْنَ مَكَّةَ وَالطَّائِفِ، وَفِى مِثْلِ مَا بَيْنَ مَكَّةَ وَعُسْفَانَ، وَفِى مِثْلِ مَا بَيْنَ مَكَّةَ وَجَدَّةَ. قَال مالك: وذلك أربعة برد]

«البرد» جمع بريد، والبريد اثنا عشر ميلا، وقيل ستة أميال.

3. **(2898)**- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre, *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) Mekke-Tâif arasındaki kadar, Mekke-Usfân arasındaki kadar ve keza Mekke-Cidde arasındaki kadar mesâfede namazı kasrediyordu."*

Mâlik der ki: *"Bu mesafeler dört berîd'dir."* [Muvatta, Kasru's-Salât 15, (1, 148).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis de *İmam Mâlik*'in *belâgât* denen muallak (senedsiz) hadislerinden biridir.

Ebu'l-Velîd el-Bâcî der ki: *"Malik, sahâbenin fiilini aksettiren bu çeşit rivayetleri çokça yapmıştır. Çünkü bunlar, onun nazarında, Peygamberimiz aleyhissalatu vesselam'ın fiilini aksettirmekten uzak değildir." İbnu Hacer* bu hadisin *İbnu Abbâs*'tan *Dârakutnî* tarafından merfu olarak şu şekilde rivayet edildiğini belirtir: يَا اَهْلَ مَكَّةَ لاَ تَقْصُرُوا الصَّلاَةَ فِى اَدْنَى مِنْ اَرْبَعَةِ بُرُدٍ مِنْ مَكَّةَ اِلَى عُسْفَانَ

"Ey Mekkeliler, dört berîd'den, yani Mekke-Usfân arasından daha kısa mesafeler için namazı kasretmeyin."

2- *Bürüd, "berîd"*'in cem'idir. *Berîd*, bir mesafe ölçüsüdür. Bir berîdin dört fersah veya oniki mil tuttuğu belirtilir.[35] *Zürkâni* namazın kısaltılma mesafesini belirleyici, yine *İbnu Abbâs*'tan başka rivayetler kaydeder: *"Namaz ancak bir günlük mesafede kasredilir, daha aşağıda kasredilmez", "Namaz bir gün ve gece yürüme mesafesinde kasredilir..."*

Zürkânî bu rivayetleri şöyle te'lif eder: *"Dört beridlik mesafeyi bir günde katetmek mümkündür."*

Şu halde, *İbnu Abbâs*'a göre namazı kısaltma mesafesi onaltı fersah veya kırksekiz mil uzaklıktaki hedeftir. Bu miktar uzaktaki bir yere gitmek üzere evden çıkan kimse, bulunduğu şehrin dış evlerini terkeder etmez artık yolcudur, namazı kısaltabilir.

Zürkânî, İmam Şâfi'î'nin, *Ahmed İbnu Hanbel* ve bir grup ülemânın bu görüşü benimsediklerini kaydettikten sonra *İbnu'l-Kâsım*'ın, *"İmam Mâlik, "Namazı kısaltma miktarı bir gece ve gündüz yürüme mesafesidir" sözünden rücû etmiştir"* dediğini kaydeder.

2899 ٤- وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [خَرَجَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ مِنَ الْمَدِينَةِ إلى مَكَّةَ لاَ يَخَافُ إلاَّ رَبَّ الْعَالَمِينَ، فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ].

أخرجه الترمذى. وصححه والنسائى.

4. **(2899)**- *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: ***"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Medîne'den Mekke'ye gitmek üzere yola çıktı. Rabbülâlemin'den başka hiç bir şeyden korkmuyordu. Yolda namazı ikişer ikişer (yani kasrederek) kıldı."*** [Tirmizî, Salât 391, (547); Nesâî, Taksîru's-Salât 1, (3, 117).]

(35) Bir mil dörtbin zirâdır. Bir zirâ 50-70 cm'lik bir uzunluktur. Şu halde bir berîd 64 zirâ yapar, bu da asgari 32 km'dir.

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, namazı kısaltma hâdisesinin korku haline has olduğunu söyleyenlere cevap vardır ve o düşünce reddedilmektedir. Böyle düşünenler, namazın kısaltılmasına temas eden âyetin zâhirini esas almışlardır: **"Yolculuk ettiğinizde kâfirlerin size bir fenalık yapmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızda size bir sorumluluk yoktur....."** (Nisa 101). Halbuki cumhur, meseleyi değerlendirirken "korku" mefhumunu nazar-ı dikkate almaz. Dolayısiyle sefer oldu mu korku olmasa da namaz kasredilir. Bu hususta *Hz. Ömer Resulullah*'a sormuş, *Efendimiz aleyhissalatu vesselam:* **"Yolculuk hali olunca namazın kasredilmesi Allah'ın size bir sadakasıdır"** manasında صَدَقَةٌ تَصَدَّقَ اللَّهُ بِهَا عَلَيْكُمْ diye cevap vermiştir. Netice itibariyle sahâbe, bu âyetten, seferde korku kaydı olmaksızın mutlak olarak namazın kasrını anlamıştır.

Bir rivayette *Ebu Hanzala* der ki: *"İbnu Ömer'e sefer sırasında kılınacak namazdan sordum:*

"İki rek'attir" dedi. Ben:

"Ama Cenab-ı Hak **"..... korkarsanız"** *diyor, halbuki biz emniyet içerisindeyiz!" dedim. Bana:*

"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sünneti böyledir" diye cevap verdi."

2900 ٥- وعن أنس رضى اللّه عنه قال: [خَرَجْنَا مَعَ رسولِ اللّهِ ﷺ من المَدِينَةِ إلى مَكَّةَ. فَكَانَ يُصَلِّى رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ، حَتَّى رَجَعْنَا إلى المَدِينَةِ. قِيلَ لَهُ: أَقَمْتُمْ بِمَكَّةَ شَيْئاً؟ قالَ أَقَمْنَا بِهَا عَشْراً]. أخرجه الخمسة.

5. **(2900)**- *Hz. Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte Mekke'ye gitmek üzere Medîne'den çıktık. Efendimiz yolda namazları ikişer ikişer kılıyordu. Medîne'ye dönünceye kadar hep böyle yaptı."*

Enes'e:

"Mekke'de ne kadar kaldınız?" diye sorulmuştu:

"Orada on gün kaldık" dedi." [Buharî, Taksir 1, Megâzî 52; Müslim, Salatu'l-Müsâfirin 15, (693); Ebu Dâvud, Salât 279, (1233); Tirmizî, Salât 392, (548); Nesâî, Taksîru's-Salât 4, (3, 121).]

2901 ٦- وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [أَقَامَ النَّبِىُّ ﷺ تِسْعَ عَشْرَةَ يَقْصُرُ الصَّلاَةَ. وَكُنَّا إذَا سَافَرْنَا فَأَقَمْنَا تِسْعَ عَشْرَةَ قَصَرْنَا وَإنْ زِدْنَا أَتْمَمْنَا].

أخرجه الخمسة إلا مسلماً.

وفى أخرى لأبى داود: «سَبْعَ عَشْرَةَ».

وفى أخرى للنسائى: «أَقَامَ بِمَكَّةَ عَامَ الْفَتْحِ خَمْسَ عَشَرَ يَقْصُرُ الصَّلاَةَ».

6. **(2901)-** *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resulullah (Mekke'de) ondokuz gün ikâmet etti ve namazları kasretti. Biz de (bundan böyle) sefer yapıp ondokuz gün ikâmet ettik mi namazları hep kasrederdik, ondokuzdan fazla kaldık mı artık dörde tamamlardık."* [Buharî, Taksîr 1, Megâzî 52, Ebu Dâvud, Salât 279, (1230, 1231, 1232); Tirmizî, Salât 392, (549); Nesâî, Taksîru's-Salât 4, (3, 121).]

Ebu Dâvud'un bir diğer rivayetinde *"....Onyedi gün"* denmiştir. Nesâî'nin bir diğer rivayetinde: *"Fetih senesinde Mekke'de onbeş gün ikamet etti ve namazları bu esnada kasretti."*

2902 ٧- وعن عمران بن حُصين رضى اللّهُ عنهما قال: [شَهِدْتُ عَامَ الْفَتْحِ مَعَ النَّبِىِّ ﷺ بِمكَّةَ، فَأَقَامَ بِمكَّةَ ثَمَانِىَ عَشَرَةَ لَيْلَةً لاَ يُصَلِّى إلاَّ رَكْعَتَيْنِ وَيَقُولُ: يَاأَهْلَ الْبَلَدِ صَلُّوا أَرْبَعاً فَإِنَّا سَفْرٌ]. أخرجه أبو داود.

«السَّفْرُ» القوم المسافرون.

7. **(2902)-** *İmrân İbnu Husayn (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Fetih günü, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte Mekke'de hazır bulundum. Mekke'de onsekiz gece kaldı, bu esnada namazları hep iki kıldı. Şöyle hitabediyordu:*

"Ey bölge halkı! Siz bize bakmayın, dört kılın. Biz hep yolcuyuz (bu sebeple kasrederek iki kılıyoruz)." [Ebu Dâvud, Salât 270, (1229).]

2903 ٨- وعن جابر رضى الله عنه قال: [أَقَامَ النَّبِىُّ ﷺ بِتَبُوكَ عِشْرِينَ يَوْماً يَقْصُرُ الصَّلاَةَ]. أخرجه أبوداود.

8. **(2903)-** *Hz. Câbir (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Tebük'de yirmi gün ikâmet etti ve namazları hep kasretti."* [Ebu Dâvud, Salât 280, (1235).]

AÇIKLAMA:

1- Son dört hadis, *Resulullah*'ın farklı seferlerdeki ikametgâh müddetini belirtmektedir. Şöyle ki:

★ *Enes* hadisi (2900) Veda haccı ile ilgilidir. On gün kalmıştır.

★ *İbnu Abbâs* hadisi (2901) Mekke fethiyle ilgilidir. Ondokuz gün kalmıştır.

★ *İmrân İbnu Husayn* hadisi, (2902) Fetih günüyle alakalı, onsekiz gün kalmıştır.

★ *Câbir* hadisi (2903) Tebük seferiyle ilgili ve yirmi gün kalmıştır.

2- *İbnu Abbâs* hadisinin buradaki veçhi Fetih sırasında Mekke'de ondokuz gün kalındığını belirtirken, bir başka veçhinde 15 gün kalındığını söyler. *İmrân* hadisi ise 18 gün kalındığını söylüyor. *Beyhâkî* bu ihtilâfı şöyle cem eder: *"19 gün diyen, Mekke'ye giriş ve Mekke'den çıkış günlerini de sayıya dahil etmiş olmalı. 17 diyen şu halde bu iki günü hesaba katmamış oluyor. 18 diyen bu iki günden birini saymamış olmaktadır."* 15 diyen rivayeti ise *Nevevî* zayıf addetmiştir. Sahih olması halinde râvinin, aslı on yedi addedip, bundan giriş ve çıkış günlerini hazfettiğine hamledilir. Bu durumda bütün rivayetleri içine alması sebebiyle 19 diyen hadisi hepsine müreccah kabul edebiliriz.

3- *Kûfe* âlimleri ve *Sevrî* 15 günden bahseden rivayeti, "en az" miktarı ihtiva ettiği için esas alırlar. Ziyadelerin de tesadüfen vâki olduğuna hamlederler.

4- *Şâfi'î* hazretleri *İmrân İbnu Husayn* hadisini esas alır. Ancak, nezdinde o hadis, gittiği yerde ikâmet edeceği kesinlik kazanmayan kimse hakkında mûteberdir. *Şâfiî'ye* göre bir kimse, gittiği yerde girip çıkma günlerinden başka tam dört gün ikâmete niyet etti mi, artık namazları tam kılar. *Mâlikîler* de dört gün kalmaya niyet ettikleri takdirde namazı tam kılarlar.

5- Hanbelîlere göre, bir yerde mutlaka ikamete niyet eden veya yirmi vakit namazdan ziyade farz olacak bir müddetle ikamete niyette bulunan kimse mukim sayılır, namazını kasretmez.

6- *Câbir* hadisinde yirmi gün ikâmet etmelerine rağmen hep kasretmeleri, Tebük'te kaç gün kalacakları, ne zaman dönecekleri önceden kararlaştırılamadığı içindir. Bu sûretle uzun müddet kalınsa da yolculuk hâlinden çıkamaz.

2904 ٩- وعن حارثة بن وَهْب رضى اللّه عنه قال: [صَلّى بِنَا رسُولُ اللّهِ ﷺ وَنَحْنُ أَكْثَرُ مَا كُنَّا قَطُّ وَآمَنُهُ بِمِنَى رَكْعَتَيْنِ]. أخرجه الخمسة.

9. **(2904)**- ***Hârise İbnu Vehb (radıyallahu anh)*** anlatıyor: ***"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mina'da bize, sayıca en çok olduğumuz ve en ziyade güven içinde olduğumuz bir zamanda namazı iki rek'at kıldırdı."*** [Buharî, Taksîr 2, Hacc 84; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 21, (696); Ebu Dâvud, Hacc 77, (1965); Tirmizî, Hacc 52, (882); Nesâî, Taksîru's-Salât 3, (3, 119, 120).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, "*namaz korku hâlinde kasredilebilir*" diyenleri tekzîb eder. Çünkü *Resulullah* hacc sırasında Mina'da hiçbir korku olmadığı halde namazı iki rek'at kıldırmıştır.

Şu halde, namazın kasredilmesinin asıl sebebi yolculuk halidir. Korku, meşakkat gibi durumlar, maslahattır. Öyle ise, asıl sebep olunca namaz kasredilir. Maslahat olmasa yine kasredilir. Aksi halde, yolcu olmayan kimse korksa veya meşakkate düşse namazı kasredemez, tam kılar.

2905 ١٠– وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [صَلّى بِنَا رَسولُ اللّهِ ﷺ بِمِنَى رَكْعَتَيْنِ، وَأَبُو بَكْرٍ بَعْدَهُ، وَعُمَرُ بَعْدَ أَبِى بَكْرٍ، وَعُثْمَانَ صَدْراً مِنْ خِلاَفَتِهِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمْ، ثُمَّ إِنَّ عُثْمَانَ صَلّى بَعْدُ أَرْبَعاً، فَكَانَ ابْنُ عُمَرَ أَذَا صَلّى مَعَ الإِمَامِ صَلّى أَرْبَعاً. وَإِذَا صَلّى وَحْدَهُ صَلّى رَكْعَتَيْنِ]. أخرجه الشيخان والنسائى.

10. **(2905)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: "***Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mina'da bize iki rek'at kıldırdı, arkasından Ebu Bekr de öyle kıldırdı, Ebu Bekir'den sonra Hz. Ömer ve hilafetinin başında Hz. Osman (radıyallahu anhüm) da iki kıldırdılar. Sonra Hz. Osman dört rek'atli olarak kıldırdı. İbnu Ömer imamla kılarsa dört kılardı, yalnız kılınca da iki kılardı.***" [Buharî, Taksîru's-Salât 2, Hacc 84; Müslim, Salâtu'l-Müsafirin 17, (694); Nesâî, Taksîru's-Salât 3, (3, 121).]

AÇIKLAMA:

Mina'da taşlama günleri sırasında namaz kaç rek'at kılınacak? Bu, Selef ülemâsı arasında ihtilâf mevzuu olmuştur. Yolcu durumunda olanlar için iki rek'at kılacağı sâbittir. Ancak Mina'da mukîm olan kaç kılacaktır? Orada iki kılmak sefere binaense, mukim dört kılar, ama nüsük'e binaen ise onun da iki kılması gerekir. Anlaşılacağı üzere Mina'da namazın iki kılınmış olması nüsük yani hacc âdabının bir gereğine binaen mi, sefere binaen mi bu hususta ihtilaf edilmiştir.

İmam Mâlik'e göre *Mekke*liler, Mekke'de tam kılarsa da Mina'da kasreder. Mina'da mukim olanlar orada tam kıldıkları halde Mekke ve Arafat'ta kasredip iki kılarlar. Halbuki Mekke ile Mina arası bir fersahtır ve arada müsâferet yoktur. Öyleyse burada iki kılınması, yolculuk sebebiyle değil, hacc menasikine has bir hususiyetten dolayıdır. Nitekim *Resul-i Ekrem (aleyhissalatu vesselam)* Veda Haccı sırasında Mina'da namazı kasrederek iki rek'at kıldırırken, kendisine uyan müsafir, mukim bir tefrik yapmamış, Mekke ahâlisine de: "*Ey Mekkeliler*

biz yolcuyuz iki kılarız, siz mukimsiniz dörde tamamlıyacaksınız!" diye bir uyarıda bulunmamıştır. Halbuki, haccın her menâkisini tâlim buyuran Efendimiz bu husûsu da beyan etme.i idi; makam beyan makamıydı. Böyle bir beyanda bulunmadığına göre Mina'da namazın kasrı nüsük'ten dolayıdır. *Hz. Ebu Bekr* ve *Hz. Ömer (radıyallahu anhümâ)* aynı sünneti devam ettirmişlerdir.

Hz. Osman'ın ve *İbnu Ömer*'in tutumundan şu yoruma gidilmiştir: Mukim olanlar yani Mekke ve Mina'da oturanlar veya uzaktan gelmiş hacı olsa bile misafirlik vasfını kaldıracak bir müddet Mekke'de kalmaya niyet etmiş olan için Mina'da kasretmek de, tam kılmak da câizdir. *Hz. Osman (radıyallahu anh)*'ın hilafetinin ilk altı veya sekiz senesinde kasrettiği halde, sonradan tam kılmaya başlaması iki sebeple izah edilmiştir:

1) Kasr da itmam da câizdir, ibadetin meşakkatli olanı efdal olduğu için sonradan dört kılmayı tercih etti, çünkü dört daha meşakkatlidir.

2) Hacc'dan sonra Mekke'de bir müddet daha kalmaya niyet etmiş olarak gelmiş bulunuyordu veya Taif'te mülk edinmişti, oraya yerleşmek istiyordu, dolayısiyle oranın mukimi sayılırdı (müteakip hadiste bunu göreceğiz).

Ne var ki *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünnetine uygun olanı, kasretmek olduğu için *Osman (radıyallahu anh)* efendimize Ashâb'tan bazıları târizde bulunmuştur.

Ancak, ehl-i ilmin çoğunluğu -ez cümle *Atâ, Zühri, Süfyan-ı Sevrî, Kûfe ulemâsı, Ebu Hanife* ve *Ashâbı, İmam Şâfi'î, Ahmed İbnu Hanbel, Ebu Sevr*- Mekke'nin Mina ve Arafat'a uzaklığı namazı kasretmeyi gerektiren mesafeye ulaşmadığı için, Mekkelilerin namazlarını kasredemiyeceklerine hükmetmişlerdir. Bunlar bu beldelerle yeryüzünün başka yerleri arasında bir fark gözetmezler.

Başta söylediğimiz gibi, -*Hz. Osman*'ın sonradan dört kılmasının sebebi dahil- mevzuya giren bir kısım teferruat üzerine ülemânın münakaşası var, teferruata girmeyeceğiz. Müteakip birkaç rivayet, mevzu üzerindeki münakaşalar hakkında fikir verecektir.

2906 ١١– وعن عثمان رضى اللّه عنه [أَنَّهُ لَمَّا اتَّخَذَ الْأَمْوَالَ بِالطَّائِفِ وَأَرَادَ أَنْ يُقِيمَ بِهَا صَلّى بِمِنى أَرْبَعاً، ثُمَّ أَخَذَ بِهِ الْأَئِمَّةُ بَعْدَهُ]. أخرجه أبوداود

11. **(2906)**- *Hz. Osman (radıyallahu anh)'dan anlatıldığına göre, Taif'de emvâl edinip orada ikamet etmeyi arzu ettiği zaman Mina'da dört rek'at kıldı. Sonra imamlar bununla amel ettiler."* [Ebu Dâvud, Menasik 76, (1961-1964).]

AÇIKLAMA:

Hz. Osman'ın sonradan Mina'da namazları tam kılışının sebebi olarak bu

durum gösterilmiştir. *Taif*'de emval edinip orada yerleşmeye karar verince, kendini *Taif* ve civarında müsafir değil, mukim addetmiş olmalıdır. Müteakip rivayette de görüleceği üzere *Zührî* bu görüştedir. *İbnu Abbâs* da: *"Müsafir, ehline veya sürüsüne döndü mü artık namazı tam kılar"* kanaatindedir. *Ahmed İbnu Hanbel* de bu görüştedir.

Bu rivayet munkatî olduğu için birçok fakih bununla ameli reddetmiştir.

2907 ١٢- وفى رواية: [إنَّمَا صَلَّى أَرْبَعاً لأجْلِ الأَعْرَابِ لأَنَّهُمْ كَثُرُوا عَامَئِذٍ فَصَلَّى بِالنَّاسِ أَرْبعاً لِيُعَلِّمَهُمْ أَنَّ الصَّلاَةَ أَرْبَعٌ]:

وفى أخرى: «أنَّهُ أَجْمَعَ عَلَى الإقَامَةِ بَعْدَ الْحَجِّ».

12. (2907)- Bir rivayette de şöyle denmiştir: *"Hz. Osman (sonradan) bedeviler sebebiyle dört kılmıştır. Çünkü o sene pek çok bedevî hacc'a gelmişti. Namazın dört rek'at olduğunu öğretmek için halka dört rek'at kıldırdı."* [Ebu Dâvud, **Menasik 76, (1962).]**

Bir rivayette de şöyle denmiştir: *"(Hz. Osman Mina'da dört kıldı.) Çünkü o, Hacc'tan sonra ikamete azmetmişti."*

2908 ١٣- وله عن ابن مسعود: [أنَّهُ صَلَّى أَرْبَعاً فَقِيلَ لَهُ: عِبْتَ عَلَى عُثْمَانَ ثُمَّ صَلَّيْتَ أَرْبَعاً؟ فَقَالَ: الْخِلاَفُ شَرٌّ].

«الإجْمَاعُ» الْعَزْمُ وَالنِّيَّةِ على الشىء.

13. (2908)- *Yine Ebu Dâvud'un kaydına göre İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) (Mina'da) namazı dört kılmıştı. Kendisine:*

"Sen, (daha önce dört kıldığı için) Osman'ı ayıplamıştın, şimdi ise dört kılıyorsun!" denilmişti. (Özür beyan ederek) şu cevabı verdi:

"Muhalefet zararlıdır." [Ebu Dâvud, **Menâsik 76, (1960).]**

2909 ١٤- وعن عمر رضى الله عنه [أنَّهُ صَلَّى بِالنَّاسِ بِمَكَّةَ رَكْعَتَيْنِ فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ: يَا أَهْلَ مَكَّةَ أَتِمُّوا صَلاَتَكُمْ فَإنَّا قَوْمٌ سَفْرٌ]. أخرجه مالك.

14. (2909)- *Hz. Ömer (radıyallahu anh)'den anlatıldığına göre, Mekke'de namazı halka iki rek'at kıldırdı. Selamı verince:*

"Ey Mekkeliler!" dedi, namazlarınızı dörde tamamlayın. Biz yolcuyuz (bu sebeple iki kıldık)!." [Muvatta, Kasru's-Salât 19, (1, 149).]

AÇIKLAMA;

Hz. Ömer, Mekke'ye gelince, halife olması haysiyetiyle imam olmuştur. Müsafir olduğu için namazı iki rek'at kıldırmıştır. *İbnu Abdilberr "Resulullah'ın sünnetine ittibâen iki rek'at kıldırdı"* der. 2902 numaralı *İmran İbnu Husayn* hadisinde, aleyhissalatu vesselâm'ın fetih senesinde Mekke'de onsekiz gün kalmasına rağmen namazları hep iki kıldığını ve Mekkelilere: **"Siz dört kılın, biz yolcuyuz"** dediğini gördük. Şu hâlde *Hz. Ömer* benzer bir hatırlatmada bulunmuştur.

İKİNCİ FASIL

SEFERDE İKİ NAMAZIN CEMEDİLMESİ

2910 ١- عن أنس رضى الله عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ إذَا ارْتَحَلَ قَبْلَ أنْ تَزِيغَ الشَّمْسُ أَخَّرَ الظُّهْرَ إلى وَقْتِ الْعَصْرِ ثُمَّ يَنْزِلُ فَيَجْمَعُ بَيْنَهُمَا. وَإنْ زَاغَتِ الشَّمْسُ قَبْلَ أنْ يَرْتَحِلَ صَلاَّهُمَا ثُمَّ ارْتَحَلَ].

1. **(2910)**- *Hz. Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), güneş batıya meyletmeden yola çıkınca, öğle namazını ikindi vaktine te'hîr eder, ikindi olunca mola verir, ikisini cemederdi (beraber kılardı). Yola çıkmazdan önce güneş batıya meyletti (öğle vakti girdi) ise, hareketten önce her ikisini de (öğle ve ikindi) kılar sonra yola çıkardı."*

2911 ٢- وفى زواية: [إذَا كَانَ عَجِلَ عَلَيْهِ السَّيْرُ يُؤَخِّرُ الظُّهْرَ إلى وَقْتِ الْعَصْرِ وَيَجْمَعُ بَيْنَهُمَا وَبَيْنَ الْعِشَاءِ حِينَ يَغِيبَ الشَّفَقُ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

2. **(2911)**- Bir rivayette de şöyle gelmiştir: *"...Acele yürümek gerekirse öğleyi ikindiye te'hir eder, ikisini birleştirirdi, keza ufuktaki aydınlık kaybolunca da akşamla yatsıyı birleştirirdi."* [Buharî, Taksîru's-Salât 16, 15; Müslim, Müsâfirîn 46, (704); Ebu Dâvud, Salât 274, (1218, 1219); Nesâî, Mevâkît 42, (1, 284-285).]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Enes (radıyallahu anh)*'ten iki farklı şekilde gelen bu rivâyete göre *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yolculuk sırasında öğle ile ikindiyi, "ikindi vaktinde" kılması mevzubahistir. Yani öğle vaktini te'hîr ederek ikindi ile birlikte kılması...

Sadedinde olduğumuz iki rivayetten birincisine göre, "*öğle vakti tam girmeden yola çıkma*" halinde öğle namazı tehir edilmektedir, ikincisinde ise bu, "*acele yürümek gerektiği*" durumda mevzubahistir.

Öğle namazının bu şekilde te'hîr edilerek ikindi ile veya akşamın te'hir edilip yatsı ile birleştirilerek kılınmasına *cem-i te'hîr* denir. *İmam Şâfi'î* yolculukta

bunu esas almıştır. *Ebu Hanîfe* bunu: "*Akşamı son vaktinde, yatsıyı da ilk vaktinde kılmak olarak*" izah ederek, iki ayrı namazın bir vakitte kılınmasını reddetmiştir.

2- Bu hadislere göre, iki namazı birleştirme işi ikinci vakitte mümkündür, önceki vakitte değil. Ülemâdan bir kısmı bunu esas alarak, iki namazı, *cem-i takdîm* denen evvelki namazın vaktinde birlestirmeye karşı çıkmıştır. Ancak *İbnu Râhuye*'nin tahrîc ettiği bir rivâyette: كَانَ اِذَا كَانَ فِي سَفَرٍ فَزَالَتِ الشَّمْسُ صَلَّى الظُّهْرَ وَالعَصْرَ جَمِيعًا ثُمَّ ارْتَحَلَ "*... Güneş batıya kaydığı zaman yola çıkacak olursa öğle ve ikındiyi (öğle vaktinde) beraberce kılar, ondan sonra yola çıkardı*" buyrulmuştur. Cem-i takdîm mevzuunu tahkîk eden *İbnu Hacer*, Tirmizî, Ebu Dâvud, Ahmed İbnu Hanbel ve İbnu Hibbân da *Muaz İbnu Cebel*'den kaydedilen rivayetlerle, yine Ahmed İbnu Hanbel ve Ebu Dâvud'da (tâlik olarak) *İbnu Abbâs*'tan kaydedilen rivâyetleri zikreder ve bunların, zayıflıkları sebebiyle, büyük muhaddislerce itibar görmediklerini belirtir.

Seferde namazların cemedilmesi meselesine temas eden rivayetlerin çokluğu, farklılığı ve değişik yorumlara kâbil oluşları gibi durumlar, ülemânın bu mevzuda değişik sonuçlara varmasına sebep olmuştur. Şöyle ki:

1) Bir kısım imamlar, yolculuk sırasında öğle ile ikindiyi, akşamla da yatsıyı, ikisinden birinin vaktinde kılmayı câiz görürler. Ashabtan birçoğundan bunun tatbikatıyla ilgili rivayet gelmiştir: *Hz. Ali, Sa'd İbnu Ebî Vakkas, Muaz İbnu Cebel, Ebu Musa el-Eş'arî* vs; Tâbiîn ve Etbaut tâbiîn'den *Atâ, Tâvus, Mücâhid, Sevrî* vs. *İmam Şâfi'î* ile *Ahmed İbnu Hanbel* ve *İshak*'ın görüşleri de budur. Ancak *İbnu Hacer, Şâfi'î* hazretlerinin تَرْكُ الْجَمْعِ أَفْضَلُ "*Cem'i terketmek daha iyidir*" dediğini, *İmam Mâlik*'in -bir rivayette- daha da ileri giderek "cem"i mekruh addettiğini kaydeder.

2) İki namazın cem'i özür sahipleri için câizdir. *Evzâî* böyle söylemiştir.

3) İki ayrı vaktin namazını bir vakitte birleştirmek, sadece acelesi olan yolculuklarda caizdir. *İmam Mâlik* bu görüştedir. Ashabtan *Abdullah İbnu Ömer, Üsâme, İbnu Zeyd (radıyallahu anhüm)* de bu görüşte idiler.

4) İki namazın cem'i, yol almak istendiğinde câizdir. Mâlikîlerden *İbnu Habîb* bu görüştedir.

5) İki namazın cem'i mekruhtur, bu görüş *İmam Mâlik*'ten rivâyet edilmiştir.

6) Cem-i te'hîr câizdir fakat cem-i takdim câiz değildir. *İbnu Hazm* bu görüştedir. Bu kavl *İmâm-ı Ahmed* ve *Mâlik*'ten de mervidir.

7) Seferde cem etmek caiz değildir. Cem sâdece Hacc sırasında Arafat'ta ve Müzdelife'de yapılır. Arafat'ta cem-i takdim yapılarak öğle ile ikindi birleştirilir, Müzdelife'de ise aksam te'hir edilerek yatsı ile birleştirilir. Hanefî ülemâsı

bu görüştedir. Ashab'tan *Abdullah İbnu Mes'ud, Sa'd İbnu Ebî Vakkâs* ve *Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhüm)* gibi bazılarından da bu görüş rivayet edilmiştir. *Hasân Basrî, İbnu Sîrîn, İbrahim Nehâ'î, Esved* gibi birkısım Selef de bu görüştedir. Bir rivayette *İmam Mâlik*'in tercihi de budur.

Hanefî mezhebinin dayandığı *İbnu Mes'ud* ve *İbnu Abbâs (radıyallahu anhüm)* rivâyetleri müteakiben gelecektir (2914, 2916).

8) Cem mevzuunda, fukahâca amel edilmeyen bir rivayet *İbnu Abbâs (radıyallahu anhüm)*'dandır: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) mukim iken hiçbir meşrû sebep de yokken, cem'e yer vermiş olmalıdır.*" Bu hadis bâbın son rivayeti olarak (2918) gelecek.

2912 ٣- وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يَجْمَعُ بَيْنَ صَلاَتَى الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ إذَا كَانَ عَلَى ظَهْرِ سَيْرٍ وَيَجْمَعُ بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ]. أخرجه الشيخان.

3. **(2912)**- *İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) yol halinde iken öğle ile ikindiyi birleştirirdi, akşam ile yatsıyı da birleştirirdi.*" [Buharî, Taksîru's-Salât 13.]

2913 ٤- وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قَالَ: [صَلّى النَّبِىُّ ﷺ الْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ بِالْمُزْدَلَفَةِ جَمِيعاً كُلَّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا بِإقَامَةٍ وَلَمْ يُسَبِّحْ بَيْنَهُمَا وَلاَ عَلَى أثَرِ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا]. أخرجه الستة.

4. **(2913)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) akşam ve yatsıyı Müzdelife'de beraberce kıldı. Bunlardan herbiri için ayrı bir ikâmet okudu. İki namaz arasında nafile kılmadı, bunlardan birinden sonra da nafile kılmadı.*" [Buharî, Hacc 93, 96; Müslim, Hacc 286, (703); 987, (1288); Muvatta, Hacc 196, (1, 400); Ebû Dâvud, Menâsik 65, (1926-1933); Tirmizî, Hacc 56, (887, 888); Nesâî, Mevâkit 49, (1, 291).]

AÇIKLAMA:

Müzdelife, Mina ile Arafat arasında bir vakfe yeridir. Arefe günü, akşam vakti girer girmez daha namaz kılmadan Arafat'tan sökün eden hacılar Müzdelife'ye gelirler. Burada akşamla yatsıyı cem-i tehir yaparak beraber kılarlar. Sadedinde olduğumuz hadis, bu namazların kılınışını anlatıyor:

a) Namazlar peş peşe kılınsa da her biri için ayrı bir ikamet okunacaktır.

b) Nafileler terkedilecektir. Hadiste nafile kelimesi geçmez, tesbîh kelimesi

geçer; ancak şârihler tesbihle nafile namazının kastedildiğini belirtirler. Yani hem akşamın arkasından, hem de yatsının arkasından kılınan nafileleri *Resulullah* terkediyor. Ancak geceleyin nafileyi kılmış olması ihtimalden uzak değildir. Bu sebeple ülemâ: *"Akşam ve yatsının nafileleri, onlardan geciktirilebilir"* demiştir. *İbnu'l-Münzir* der ki: *"Müzdelife'de akşamla yatsı arasında nafilenin terkinde ülemâ icma etmiştir. Çünkü derler ittifakla, Müzdelife'de akşamla yatsının arasını birleştirmek gerekir. Arada nafile kılan bu birleştirmeyi bozmuş olur."*

2914 ٥- وعن ابن مسعود رضى الله عنه قال: [مَا رَأَيْتُ رسولَ اللهِ ﷺ صَلَّى صَلاَةً لِغَيْرِ مِيقَاتِهَا إِلاَّ صَلاَتَيْنِ، جَمَعَ بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ بِالْمُزْدَلِفَةِ، وَصَلَّى الْفَجْرَ يَوْمَئِذٍ قَبْلَ مِيقَاتِهَا]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

5. **(2914)-** *İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Ben Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı şu ikisi hariç, vakti dışında tek bir namazı kıldığını görmedim: Müzdelife'de akşamla yatsıyı birleştirdi. O gün sabahı da vaktinden önce kıldı."* [Buharî, Hacc 99, 97; Müslim, Hacc 292, (1289); Ebu Dâvud, Menasik 65, (1934); Nesâî, 49, (1, 291-292).]

AÇIKLAMA:

Hanefîler, Arefe günü Arafat'ta ve sonra da Müzdelife'deki cem'ler dışında, namazların cem'edilmesine karşı çıkarken, *İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)* tarafından rivayet edilen bu hadise dayanırlar. Namazların cem'edilmesine fetva verenler de: *"Bir meselede rivâyet bilenler, bilmeyenlere karşı hüccettir"* dedikten sonra *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın cem'ettiğine dair rivayette bulunan *İbnu Abbas, İbnu Ömer, Hz. Enes (radıyallahu anhüm)* vs'yi ve rivayetlerini gösterirler. Bu rivayetlerden bir kısmı yukarıda kaydedildi (2910-2913).

2915 ٦- وعن جعفر بن محمد قال: [صَلَّى النَّبِىُّ ﷺ الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ بِأَذَانٍ وَاحِدٍ وَإِقَامَتَيْنِ بِعَرَفَةَ وَلَمْ يُسَبِّحْ بَيْنَهُمَا، وَصَلَّى الْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ بِجَمْعٍ بِأَذَانٍ وَاحِدٍ وَإِقَامَتَيْنِ وَلَمْ يُسَبِّحْ بَيْنَهُمَا] أخرجه أبوداود.

6. **(2915)-** *Ca'fer İbnu Muhammed İbni Mesleme (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğle ve ikindi namazlarını, Arafat'ta tek bir ezan ve iki ayrı ikâmetle kıldı. İki namaz arasında nafile kılmadı. Müzdelife'de de akşamla yatsıyı bir ezan ve iki ikâmetle kıldı ve aralarında nafile kılmadı."* [Ebu Dâvud, Menâsik 57, (1906).]

AÇIKLAMA için 2913 numaralı hadise bakınız.

2916 ٧– وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [مَنْ جَمَعَ بَيْنَ صَلاَتَيْنِ مِنْ غَيْرِ عُذْرٍ فَقَدْ أَتَى بَاباً مِنْ أَبْوَابِ الْكَبَائِرِ]. أخرجه الترمذى وضعفه.

7. **(2916)**- *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)* demiştir ki: *"Kim iki namazı özürsüz olarak cem'ederse büyük günah kapılarından bir kapıya gelmiş olur."* [Tirmizî, Salât 138, (188).]

AÇIKLAMA:

Tirmizî, ehl-i ilmin bu hadisle amel ettiğini; "Sefer ve Arafat" dışında namazları cemetmeye fetva vermediğini belirtir.

Ancak, *Hanefîler* seferin özür sayılmayacağını ileri sürüp bu hadisle amel ederler. Onları göre seferde namaz birletirilemez. *Şâfiî* hazretleri ise: *"Sefer, özür sayılır"* diyerek seferde iki namazın birleştirilmesine fetva verirler. Açıklaması daha önce geçti (2911) numaralı hadis).

2917 ٨– وعنه رضى الله عنه قال: [صَلَّى النَّبِيُّ ﷺ بِالْمَدِينَةِ سَبْعاً وَثَمَانِياً الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ وَالْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ. قَالَ أَبُو أَيُّوبَ: لَعَلَّهُ فِي لَيْلَةٍ مَطِيرَةٍ؟ قَالَ عَسَى]. أخرجه الستة.

وزاد فى رواية الشيخين: «قِيلَ لِلرَّاوِى عَنْ ابنِ عَبَّاسٍ أَظُنُّهُ أَخَّرَ الظُّهْرَ وَعَجَّلَ الْعَصْرَ وَأَخَّرَ الْمَغْرِبَ وَعَجَّلَ الْعِشَاءَ. قَالَ: وَأَنَا أَظُنُّ ذٰلِكَ].

8. **(2917)**- *Yine İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)* demiştir ki: *"Resulullah (aleyhissalâtu vessalâm) Medine'de yedi ve sekiz (rek'at) öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını (cemederek) kıldı. Eyyub (es-Sahtiyânî)* der ki: *"Belki de bu, yağmurlu bir gecedeydi." Öbürü (Ebu'ş-Şa'sâ): "Belki!" dedi."* [Buharî, Mevâkît 12, Teheccüt 30; Müslim, Müsâfirîn 49, (705); Ebu Dâvud, Salât 274, (1210, 1211, 1214); Tirmizî, Salât 138, (187); Nesâî, Mevâkît 47, (1, 290).]

Sahiheyn'in bir rivayetinde şu ziyade var: *"Hadisi İbnu Abbas'tan rivayet eden râviye dendi ki: "Zannederim, öğleyi te'hir, ikindiyi ta'cil, keza akşamı te'hir yatsıyı da ta'cil etmiş olmalı?"* Cevaben: *"Bunu ben de böyle zannediyorum!" dedi.*

AÇIKLAMA:

1- "Yedi ve sekiz (rek'at)"ın manası şudur:

★ Sekiz rek'at dört öğle dört ikindi farzlarıdır.

★ Yedi rek'attan maksad da üç akşam, dört yatsı farzlarıdır.

2- Hadisin sonundaki açıklamada bu namazların cemedilerek kılındığı tasrîh edilmektedir. Öğle ile ikindi, akşam ile yatsı birleştirilmiştir. Bu birleştirme de birinin te'hiri diğerinin ta'cili suretinde olmuştur. Esasen öğlenin son vakti ile ikindinin ilk vakti, keza akşamın son vakti ile yatsının ilk vakti son derece kesin hatlarla ayrılmış değildir, ihtilaflıdır.[36] Bu açıdan bakınca *Ebu Hanife*'nin daha önce kaydettiğimiz yorumu fevkalade isabetli olmakta, *Şâfiî* hazretlerinin anladığı manada iki vaktin mutlak birleştirilmesi mevzubahis olmamaktadır.

3- *Resulullah*'ın Medine'de icra ettiği bu *cem işi*'nin tamamen normal şartlarda değil, özür şartlarında olma ihtimaline de yer verilip: "Yağmurlu bir günde" olabileceğine dikkat çekiliyor. Müteakip rivayette görüleceği üzere *İmam Mâlik* de "yağmur" ihtimali üzerinde duracaktır. Bazı âlimler da "hastalık" sebebiyle birleştirmiş olabileceğini de söylemiştir. Bunun zayıf bir ihtimal olduğunu, öyle olsaydı *Resulullah*'ın hasta olmayanlara normal kılmalarını emredeceğini belirten *İbnu Hacer*, bir başka yorum nakleder: *"Hava belki de bulutluydu. Öğleyi kıldı, sonra bulut açıldı, anlaşıldı ki ikindi girmiş, derhal ikindiyi kıldı."* *Nevevî*: *"Bu bâtıl bir iddia, böyle bir durum öğle ile ikindi hakkında vârid olsa bile akşamla yatsı arasında asla olamaz"* der. *İbnu Hacer*'in kaydettiği münakaşalar, selef ve halef büyüklerinin ekseriyetle bir vaktin te'hiri, diğerinin tacili suretinde bu "cem"lerin yapıldığı merkezinde toplanmaktadır. Nitekim, bizzat râviler de o hususta zan beyat etmektedirler.

2918 ٩- وفى أخرى لمسلم: [صَلّى الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ جَمِيعاً وَالْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ جَمِيعاً مِنْ غَيْرِ خَوْفٍ وَلاَ سَفَرٍ. وَقَالَ مَالك: أَرَى ذٰلِكَ فِى الْمَطَرِ].

9. (2918)- Müslim'de gelen bir başka rivayette şöyle denmiştir: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) korku ve sefer hali olmaksızın öğle ve ikindiyi birleştirerek, akşam ve yatsıyı da birleştirerek kıldı.*"

İmam Mâlik: "Ben bunun, yağmurlu günde yapılmış olacağını zannediyorum" demiştir." [Muvatta, Kasru's-Salât 4, (1, 144); Müslim, Müsâfirîn 49, (705).]

AÇIKLAMA:

İbnu Abbâs'tan yapılan bu rivayet bir öncekine rağmen daha sarih olarak, sefer hali, korku hali gibi namazların birleştirilerek kılınmasına (bazı hak mezheblerde olduğu üzere) cevaz veren herhangi meşru bir sebep olmaksızın *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namazları cemettiğini ifade etmektedir. Bu

(36) *İmam Şâfiî*'nin: *"Öğle vakti ile ikindi vakti arasında ne öğleye ne de ikindiye ait olmayan bir fasıla (ara ve tampon bir vakit) vardır"* dediği rivayet edilmişse de *İbnu Hacer* bunu reddeder ve *"Mezheb kitaplarında Şâfiî'den böyle bir söze rastlanmaz, ondan menkûl lan, öğlenin son vaktinin, ikindinin ilk vaktine kadar devam ettiği görüşüdür"* der.

manadaki rivayet, değişik vecihlerde Kütüb-i Sitte'nin bütün kitaplarında rivayet edilmiştir. Nitekim önceki rivayette yerleri gösterildi.

Hadisin Müslim'de de kaydedien bir veçhinde şu ziyâde var: *"Ebu'z-Zübeyr der ki: "Ben bu hadisi işitince Sa'îd İbnu Cübeyr'e: "(Resulullah) bunu niye yapmış olabilir?" diye sordum. Bana dedi ki: "Aynen senin bana sorman gibi ben de İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a sordum, şu cevabı verdi:* أَرَادَ أَنْ لاَ يُحْرِجَ أَحَدًا مِنْ أُمَّتِهِ *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ümmetinden kimseye meşakkat vermek istemedi."*

Tirmizî, Sünen'in Kitabu'l-İlel bölümünde *İbnu Abbâs*'ın rivayet ettiği bu hadisle ehl-i ilimden kimsenin amel etmediğini söyler. Yani iddiasına göre sefer, yağmur, (korku, hastalık gibi) namazın birleştirilmesine ruhsat tanıyan bir mazeret olmadan namazın birleştirilmesine hiç bir âlim fetva vermemiş olmalı. Ancak, bu iddiasının gerçeği aksettirmediği söylenmiştir. Buna geçmeden şunu bilelim ki, *Tirmizî,* başka rivâyetlerle birlikte bu hadisin de yer aldığı, مَاجَاءَ فِي الْجَمْعِ بَيْنَ الصَّلاَتَيْنِ فِي الْحَضَرِ *"Hazerde iki namazın arasını birleştirme hususunda gelenler"* adlı babta, hadislerin peşlerinden şu bilgileri sunar:

★ Ehl-i ilim, iki namazın sadece seferde ve Arafat'ta birleştirileceğine hükmetmiştir.

★ Tâbiîn'den bazı âlimler, hastanın iki namazı birleştireceğine hükmetmiştir.

★ Bazı âlimler de yağmur sırasında iki namazın arasının birleştirilebileceğini söylemiştir. *Şâfi'î, Ahmed ve İshak* bu görüşte olanlardır. Ancak *Şâfi'î* hastanın iki namazı birleştirmesini caiz görmez.

Tirmizî'nin *İbnu Abbas* tarafından rivayet edilen *"Resulullah korku ve sefer hali olmaksızın öğle ve ikindiyi birleştirerek, akşam ve yatsıyı da birleştirerek kıldı" hadisi için, "Bununla hiç bir fakih amel etmemiştir"* iddiasına yapılan itiraza gelince: *İbnu Hacer, Nevevî*'den naklen bazı örnekler sunar: *"İmamlardan bir cemaat, bu hadisin zâhirini esas alarak, mutlak bir ifâde ile "ihtiyaç" sebebiyle bir şartla hazerde "cem"i tecviz ettiler. O şart da bu birleştirme işini bir âdet edinmemektir. Bu görüşte olanlar meyanında İbnu Sîrîn, Rebîa, Eşheb, İbnu'l-Münzir, el-Kaffâlu'l-Kebîr sayılabilir. Aynı görüşü Hattâbî ashâbu'l-hadis'ten bir gruptan da hikaye eder. Ve bu hadisin Müslim'de Sâid İbnu Cübeyr tarîkinden zikredilen: "İbnu Abbâs'a sordum: "Bunu Resulullah niçin yaptı?" Bana: "Ümmetinden kimseye meşakkat vermek istemedi" diye cevap verdi" veçhiyle istidlâl eder. Keza Nesâî'nin bir rivayetine göre İbnu Abbâs, Basra'da öğle ve ikindiyi aralarında hiç fasıla olmadan kılmıştır. Akşam ve yatsıyı da peşpeşe aralarında fasıla olmadan kılmıştır. Bu birleştirmeyi meşguliyet sebebiyle yapmıştır. İşte bu rivayette, aynı birleştirmeyi Resulullah'ın yaptığını da söyler. Müslim'de gelen bir rivayette, İbnu Abbâs'ın mezkur meşguliyetinin hutbe olduğu,*

ikindi namazından sonra da yıldızlar doğuncaya kadar hutbesine devam ettiği, sonra akşamla yatsıyı birleştirdiği belirtilir. Bu rivayette İbnu Abbâs'ın iki namazı cemetme işini Resulullah'a nisbetinin, Ebu Hüreyre tarafından te'yidi de vardır. Taberânî'nin bir tahricinde, benzer merfu bir rivayet İbnu Mes'ud'dan kaydedilir: جَمَعَ رَسولُ اللّهِ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ وَبَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ فَقِيلَ لَهُ فِي ذٰلِكَ فَقَالَ صَنَعْتُ ذٰلِكَ لِئَلاَّ تَحَرَّجَ أُمَّتِي *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) (hiçbir meşru sebep yokken) öğleyle ikindiyi, akşamla yatsıyı cemetti. Kendisine "Bunu niye yaptın!" diye sorulunca:* **"Ümmetimin meşakkatte kalmaması için"** *diye cevap verdi."*

Görüldüğü üzere, gerek fukahâ ve gerekse muhaddisînden bazıları, bazı kayıtlarla sadedinde olduğumuz *İbnu Abbâs* hadisiyle amel etmiştir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

YOLCULUKTA NAFİLE NAMAZLAR

2919 ١- عن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [صَحِبْتُ النَّبِىَّ ﷺ فَلَمْ أَرَهُ يُسَبِّحُ فِى السَّفَرِ، وَقَالَ اللّهُ تَعَالى: «لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِى رَسُولِ اللّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ». وَقَالَ ابن عمر: لَوْ كُنْتُ مُسَبِّحاً لأَتْمَمْتُ صَلاَتِى]. أخرجه الستة.

1. **(2919)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhis-salâtu vesselâm)'a (onsekiz defa) refakat ettim. Ancak, sefer sırasında nafile kıldığını hiç görmedim. Allah Teâlâ hazretleri şöyle buyurmuştur:* لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِى رَسُولِ اللّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ **"Resulullah'ta sizin için güzel örnek vardır"** (Ahzâb 21). *İbnu Ömer devamla der ki: "Eğer nâfileyi kılsaydım namazı da tamkılardım."* [Buharî, Taksîru's-Salât 11; Müslim, Müsâfirin 9, (689); Muvatta, Kasru's-Salât 22, (1, 150); Ebu Dâvud, Salât 276, (1223); Tirmizî, Salât 391, Nesâî, Taksîru's-Salât 5, (3, 122, 123).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, sünnete bağlılığıyla meşhur yüce sahabi *Abdullah İbnu Ömer*'in sefer namazı kıldığı vakit, nafile kılmadığını, çünkü *Resulullah*'ın da yolculukta farzdan önce veya sonra nafile namaz kılmadığını belirtiyor. Bu husustaki sünnete uymanın gereğini âyetle şâhidliyor.

2- Hadisin Ebu Dâvud'daki veçhinde *İbnu Ömer, Resulullah'a* onsekiz (18) kere refakat ettiğini tasrîh eder. Tercümede bunu belirttik. Yine *Ebu Dâvud*'un bir başka rivayetinde, *İbnu Ömer*, Hülâfa-i Raşidîn'den üçüne (*Hz. Ebu Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman'a*) seyahatte refakat ettiğini, onların da iki rekatlık farza ilâvede bulunmadıklarını belirtir.

3- *Nevevî "nafile namaz kılsaydım, namazı dörde tamamlardım"*den şu manayı anlar: *"Eğer nafile kılmayı tercih etseydim, farzımı dörde t. lamak bana daha hoş gelirdi, lâkin bunlardan her ikisini de uygun görmüyorum. Sünnet, namazı kasretmemektir ve nafileyi terktir."*

Buradaki nafileden maksad *revâtib* denen namaza bağlı nafilelerdir. Bazısı namazın önünde, bazısı sonundadır. Mutlak nafilelere gelince, *İbnu Ömer*'in sefer sırasında bu çeşit nafile kıldığı hususunda rivayet gelmiştir. Ülemâ seferde

mutlak nafile kılmanın müstehab olduğu hususunda ittifak eder. Ancak revatib nafilelerin müstehab olup olmadığı ihtilaflıdır. *İbnu Ömer* ve bazıları revatibi terketmiştir. *Şâfi'î*, ashâbı ve cumhur bunu müstehab addeder.

2920 ٢- وعن البراء رضى اللّه عنه قال: [صَحِبْتُ النَّبِىَّ ﷺ ثَمَانِيَةَ عَشَرَ سَفَراً فَمَا رَأَيْتُهُ تَرَكَ رَكْعَتَيْنِ إذَا زَاغَتِ الشَّمْسُ قَبْلَ الظُّهْرِ]. أخرجه أبوداود والترمذى.

2. **(2920)**- *Bera (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Ben, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a onsekiz seferde iştirak ettim. Onun, güneş meyledince öğleden önce kıldığı iki rek'ati terkettiğini görmedim."* [Ebu Dâvud, Salât 276, (1222); Tirmizî, Salât 393, (550).]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer'in güneşin meylinden önce kıldığı iki rek'at namazın abdest için kılınan şükür namazı veya öğlede kılınan iki rek'atlik sünnet olabileceği söylenmiştir. Bu durumda hadis, sefer sırasında revatip kılınabileceğini söyleyenlere delil olur. *"Resulullah, seferde sabahın sünneti dışında hiçbir sünnet kılmamıştır"* iddiasında bulunan bazılarına, *İbnu Hacer* sadedinde olduğumuz *Bera (radıyallahu anh)* rivayetini gösterir.

2921 ٣- وعن نافع قال: [كَانَ ابنُ عُمَرَ يَرَى وَلَدَهُ عُبَيْدَ اللّهِ يَتَنَفَّلُ فِى السَّفَرِ فَلاَ يُنْكِرُ عَلَيْهِ]. أخرجه مالك.

3. **(2921)**- *Nâfi* anlatıyor: *"İbnu Ömer (radıyallahu anh), oğlu Ubeydullah'ı seferde nafile kılarken görürdü de bundan dolayı onu kınamazdı."* [Muvatta, Kasru's-Salât 24, (1, 150).]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer (radıyallahu anh) sefer sırasında nafile kılınmayacağı kanaatinde olmasına rağmen, oğlu *Ubeydullah*'ın seferde nafile kılması dikkat çekici bir durumdur. Hatıra geldiği üzere, "niçin?" diye bir soru karşımıza çıkmaktadır. *Ebu'l-Velîd el-Bâcî* iki tahminde bulunur:

1) Belki de oğlunun geceleyin nafile kıldığını görmüştür. Bu durumda müdahaleye gerek kılmaz. Zira bu onun kendi mezhebidir.

2) Mamafih oğlunun gündüz kılması muhtemeldir, müdahale etmemiştir, çünkü bu meselede kendisine muhalefet edenler çok olmuştur. Bu görüş daha mâkul gelmektedir.

2922 ٤- وعن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [اعْتَمَرْتُ مَعَ النَّبِىِّ ﷺ مِنَ الْمَدِينَةِ حَتَّى إِذَا قَدِمْتُ مَكَّةَ قُلْتُ: بِأَبِى أَنْتَ وَأُمِّى يَارَسُولَ اللّهِ، قَصَرْتَ وَأَتْمَمْتُ وَأَفْطَرْتَ وَصُمْتُ؟ قَالَ: أَحْسَنْتِ يَاعَائِشَةُ وَمَا عَابَ عَلَىَّ]. أخرجه النسائى.

4. **(2922)**- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte umre yapmak üzere Medine'den Mekke'ye doğru yola çıktık. Mekke'ye gelince:*

"Ey Allah'ın Resûlü, annem babam sana feda olsun. Sen kısa kıldın, ben tam kıldım, sen yedin ben oruç tuttum, (ne dersiniz?)" dedim. Şu cevabı verdi:

"Ey Aişe güzel yaptın!" *buyurdu ve bu işimde beni kınamadı" dedi."* [Nesâî, Taksîru's-Salât 4, (3, 122).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, kısaltmanın bir vecibe olmadığına delildir. Ancak vâcib olduğuna delalet eden rivayetler de vardır.

KORKU NAMAZI BÂBI

UMUMİ AÇIKLAMA:

Korku namazının diğer adı *salât-ı havf*'dır. Bu düşman, sel, yangın, büyük bir canavar gibi ciddi bir tehlike karşısında bulunan bir müslüman cemaatin, farz namazlarını, başlarındaki idârecinin imamlığı altında nöbetle kılmalarıdır. Bu namaz, korkulu anlarda kılınan müstakil bir namaz çeşidi değildir, farz olan beş vakitten biridir. Ancak cemaat halinde kılınmasının kendine has âdabı vardır. *İmam Ebu Yusuf (rahimehullah)* bu namazın sadece *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* devrine ait olduğu kanaatindedir. Korku namazının nasıl kılınacağını târif eden âyet-i kerime de mevcuttur:

"Yolculuk ettiğinizde kâfirlerin size bir fenalık yapmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızda size bir sorumluluk yoktur. Zira kâfirler size apacık düşmandırlar.

"(Ey Muhammed!) Sen içlerinde olup da namazlarını kıldırdığın zaman, bir kısmı seninle beraber namaza dursun ve silahlarını da yanlarına alsınlar. Secdeyi yaptıktan sonra onlar arkanıza geçsinler; kılmayan öbür kısım gelsin, seninle beraber kılsınlar, tedbirli olsunlar, silahlarını alsınlar. Kâfirler size ansızın bir baskın vermek için silah ve eşyanızdan ayrılmış bulunmanızı dilerler. Yağmurdan zarar görecekseniz veya hasta olursanız, silahlarınızı bırakmanıza engel yoktur. Fakat dikkatli olun, Allah kâfirlere şüphesiz ağır bir azab hazırlamıştır. Namazı kıldıktan başka Allah'ı ayakta iken, otururken, yan yatarken de zikredin. Emniyete kavuştuğunuzda, namazı gereğince kılın. Namaz şüphesiz mü'minlere belirli vakitlerde farz kılınmıştır" (Nisa 101-103).

Âyette görüldüğü üzere:

★ Korku namazı, düşman karşısında bile namazın cemaatle kılınmasıdır.

★ Silahlar musallinin -imkân nisbetinde- beraberinde olacak ve musalli her an düşmana karşı tetikte bulunacak...

★ Cemaatin bir yarısı imamın arkasında durur, iki rekatli bir namazın ilk rekatini; üç veya dört rek'atli bir namazın da ilk iki rek'atini imam ile beraber kılıp, ikinci secdeden veya birinci ka'dede teşehhüdden sonra kalkıp düşman karşısındaki yerini alır. Namazın bu kısmına katılmayan zümre, derhal gelip ima-

mın arkasında yer alır, imamla birlikte namazın geri kalan kısmını kılarlar ve selam vermeden tekrar düşman karşısına giderler. İmam selam verir, namazdan çıkar. Birinci zümre döner gelir, namazın geri kalan kısmını kıraatsiz olarak tamamlar, selam verir, düşman karşısına gider. Sonra ikinci zümre gelir, namazlarını kıraatle ikmal edip düşmanın karşısında yerini alır. Bunlar namazlarını, cemaat teşkil edilen yere gelmeksizin bulundukları yerde de tamamlayabilirler.

NOT:

1- Birinci zümre *lâhik*, ikinci zümre de *mesbuk* hükmündedirler.

2- Bu namaz, bütün cemaatin aynı şahsın arkasında namaz kılma arzusunu ortaya koyup niza etmeleri durumundadır, aksi takdirde farklı imamların arkasında grup grup normal şartlardaki şekilde kılınacak namazın efdal olduğu kabul edilmiştir.

3- Korku namazının sıhhatli olması için imama uyan zümrelerin namaz esnasında namaza uymayan davranışlarda bulunmaması gerekir. Harbetmek, mevki değiştirmek, gidip gelirken vasıtaya binmek, konuşmak vs. gibi. Aksi halde imamla kıldığı namaz bozulur, namazlarını yeniden kılmaları lazım gelir.

4- Durumun ciddiyeti artar, binilen atlardan inmeye fırsat bile olmazsa her asker biner vaziyette muktedir bulunduğu cihete doğru ima ile namazını kılar, bu da mümkün olmazsa namazını bilahare kılmak üzere te'hîr eder. Nitekim Hendek savaşı sırasında bazı vakit namazları kazaya bırakılmış, geceleyin kılınmıştır.

Peygamberimiz (aleyhissalatu vesselam) Zâturrika, Batn-ı Nahl, Usfân, Zîkared gazvelerinde korku namazı kıldırmıştır. *Resulullah*'tan sonra ashâb da bazı cephelerde namazlarını bu şekilde kılmıştır. Müteakip rivayetlerde bazı örnekler göreceğiz. Bunların her birinde farklı şartlar hâkim olduğu için, *Resulullah* korunma ve namaz âdâbına en uygun tarzı aramış, bunun sonunda ruh itibariyle aynı kalmakla beraber şeklen farklı olan tarzlarda namaz kıldırmıştır. Bu sebeple hadislerdeki korku namazı tavsifleri farklılıklar arzeder. Hanefî ülemâsınca yapılan tarife uymayan tavsifler bundan ileri gelir.

2923 ١ – عن سهل بن أبي حَثْمَة رضى الله عنه قال: [صَلَّى النَّبِيُّ ﷺ بِأَصْحَابِهِ فِي الْخَوْفِ، فَصَفَّهُمْ خَلْفَهُ صَفَّيْنِ فَصَلَّى بِالَّذِينَ يَلُونَهُ رَكْعَةً ثُمَّ قَامَ فَلَمْ يَزَلْ قَائِماً حَتَّى صَلَّى الَّذِينَ خَلْفَهُ رَكْعَةً ثُمَّ تَقَدَّمُوا وَتَأَخَّرَ الَّذِينَ كَانُوا قُدَّامَهُمْ فَصَلَّى بِهِمْ رَكْعَةً ثُمَّ قَعَدَ حَتَّى صَلَّى الَّذِينَ تَخَلَّفُوا رَكْعَةً ثُمَّ سَلَّمَ]. أخرجه الستة.

1. (2923)- *Sehl İbnu Ebî Hasme (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ashabına korku namazı kıldırdı. Bu maksadla ashabı arkasın-*

da iki saf yaptı. Hemen arkasında bulunan safa birinci rek'ati kıldırdı. Sonra ayağa kalktı ve arkasındakilere bir rek'at namaz kıldırıncaya kadar kıyamda kaldı. Sonra gerideki safta bulunanlar ilerledi, ön safdakiler de geriledi. Bu şekilde ilerleyenlere de bir rek'at namaz kıldırdı. Sonra gerileyenler bir rek'at namaz kılıncaya kadar yerinde oturdu. Sonra da selam verdi." [Buharî, Megâzi 31; Müslim, Müsâfirîn 309, (841); Muvatta, Salâtu'l-Havf 1, (1, 183); Tirmizî, Salât 398, (565); Ebu Dâvud, Salât 282, (1337, 1338, 1339); Nesâî, Salâtu'l-Havf 1, (3, 170-171).]

2924 ٢- وفى أخرى لمالك: [صَلاَةُ الْخَوْفِ أَنْ يَقُومَ الإِمَامُ وَمَعَهُ طَائِفَةٌ مِنْ أَصْحَابِهِ وَطَائِفَةٌ مُوَاجِهَةُ الْعَدُوِّ، فَيَرْكَعُ الإِمَامُ رَكْعَةً وَيَسْجُدُ بِالَّذِينَ مَعَهُ، ثُمَّ يَقُومُ فَإِذَا اسْتَوَى قَائِماً ثَبَتَ وَأَتَمُّوا لأَنْفُسِهِمْ الرَّكْعَةَ الْبَاقِيَةَ ثُمَّ يُسَلِّمُونَ وَيَنْصَرِفُونَ وَالإِمَامُ قَائِمٌ فَيَكُونُونَ وِجَاهُ الْعَدُوِّ ثُمَّ يُقْبِلُ الآخَرُونَ الَّذِينَ لَمْ يُصَلُّوا فَيُكَبِّرُون وَرَاءَ الإِمَامِ فَيَرْكَعُ بِهِمْ رَكْعَةً وَيَسْجُدُ ثُمَّ يُسَلِّمُ فَيَقُومُونَ فَيَرْكَعُونَ لأَنْفُسِهِمُ الرَّكْعَةَ الْبَاقِيَةَ ثُمَّ يُسَلِّمُونَ].

2. **(2924)**- Muvatta'nın bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir: "*Korku namazı şöyledir: "İmam, beraberinde arkadaşlarından bir grup olduğu halde namaza durur, bir grup da düşmana karşı yerini alır. İmam bir rek'ati beraberindekilerle rükû ve secde ile kılar, ve ayağa (ikinci rek'ate) kalkar. Tam doğrulunca öyle kalır. Cemaat geri kalan rek'ati kendi başlarına tamamlayıp selam verirler ve oradan ayrılırlar. İmam yerinde ayakta durmaya devam eder. Namazını kılanlar düşmanın karşısında yerlerini alırlar. Namaz kılmamış olan diğerleri gelip imamın arkasında dururlar, tekbir getirerek uyarlar. İmam onlara da bir rek'at namaz kıldırır, secdeden sonra oturur ve selam verir. İmama uyan bu ikinci grup imam selam verince kalkıp, geri kalan rek'ati kılıp selam verirler.*" [Muvatta, Salatu'l-Havf 2, (1, 183).]

AÇIKLAMA:

1- Korkulu anlarda kılınacak vakit namazının âdab yönüyle farklı olabileceğini ve o farklılığı yukarıda açıklamış idik. Sadedinde olduğumuz rivayet, korku esnasında namaz, iki rek'at kılınacakmış gibi bir anlatış üslûbuna sâhip. Biz bunu, iki rek'atli bir namazın kılınış şeklinin tarifi olarak anlamalıyız. Mukim şartlarına tabi olunduğu hallerde kılınan namaz, iki, üç ve dört rek'atli olabilir. Şu halde asıl olan yukarıda sunulan tariftir.

2- Ancak şunu da belirtelim ki, *İbnu Abbâs*'tan gelen bir rivayete göre, kor-

ku hali namazın rek'atine te'sîr eder ve bu durumda tek rek'at kılınır: "*Allah namazı Peygamberimizin dilinden hazarda dört, seferde iki ve harpte bir rek'at olarak farz kılmıştır.*" *Dahhâk, Mücâhid, Atâ, Katâde, İshak İbnu Râhûye* gibi Tabiînden bazıları da bu görüştedir.

Fakat cumhur, harp durumunun rek'at sayısına tesir etmediği kanaatindedir. Tek rek'atli namazın caiz olmayacağını söyler. Namazın kısa kılınması harp hâlinden ileri gelmez, sefer halinden ileri gelir. Harp hali, cemaatle kılınış âdabına te'sir eder. *Ebu Hanife, Şâfi'î, İmam Mâlik, Sevrî, Neha'î, İbnu Ömer* gibi birçok Selef büyüğü hep böyle hükmetmişlerdir.

Muvatta'da gelen rivayet, namazın kılınış tarzını, yukarıda sunduğumuz tariften biraz farklı yapmaktadır. Bu, birçok meselede olduğu gibi, ulemânın yorum farklılığından ileri gelmektedir.

2925 ٣- وعن جابر رضى الله عنه قال: [كُنَّا مَعَ النَّبِىِّ ﷺ بِذَاتِ الرِّقَاعِ فَإِذَا أَتَيْنَا عَلَى شَجَرَةٍ ظَلِيلَةٍ تَرَكْنَاهَا لِلنَّبِىِّ ﷺ. فَجَاءَ رَجُلٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَسَيْفُ النَّبِىِّ ﷺ مُعَلَّقٌ بِالشَّجَرَةِ. فَاخْتَرَطَهُ فَقَالَ: تَخَافُنِى؟ فَقَالَ: لاَ. قَالَ: فَمَنْ يَمْنَعُكَ مِنِّى؟ قَالَ: اللهُ. فَتَهَدَّدَهُ أَصْحَابُ النَّبِىِّ ﷺ وَأُقِيمَتِ الصَّلاَةُ فَصَلَّى بِطَائِفَةٍ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ تَأَخَّرُوا وَصَلَّى بِالطَّائِفَةِ الأُخْرَى رَكْعَتَيْنِ. فَكَانَ لِلنَّبِىِّ ﷺ أَرْبَعٌ وَلِلْقَوْمِ رَكْعَتَانِ]. أخرجه الشيخان والنسائى.

«اخْتَرَطَ السَّيْفَ» إذا استله من غمده.

3. **(2925)**- *Hz. Câbir (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Biz Zâturrikâ'da Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile beraberdik. Koyu gölgeli bir ağacın yanına gelmiştik. Bu ağacı, altında dinlenmesi için Aleyhissalatu vesselam'a bıraktık.(Resulullah kılıncını ağaca asıp istirahate çekilmişti ki, O'nu gizlice tâkip eden) müşriklerden biri gelip (asılı olan kılıncı kapıp) kınından sıyırarak (Resulullah'a):*

"*Benden korkmuyor musun?*" *dedi. Aleyhissalatu vesselam:*

"**Hayır!**" *deyince:*

"*Peki seni benden kim kurtaracak?*" *dedi. Efendimiz:*

"**Allah!**" *diye cevap verdi. (Duruma muttali olan) ashab adamı tehdîd etti. (O da kılıncı kınına koydu ve ağaca astı).*

Sonra namaz kılındı. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir gruba iki rek'-ak kıldırdı. Bunlar geri çekildiler. Sonra ikinci grup geldi, onlara da iki rek'at namaz kıldırdı. Resulüllah'ın namazı dörde tamamlanmıştı, cemaatin namazı ise iki rek'atti." [Buharî, Megâzi 31, 84, 87; Müslim, Müsâfirîn 307-311, (840, 843); Nesâî, Salâtu'l-Havf 1, (3, 175, 176, 178).]

AÇIKLAMA:

1- Bu gazvenin yılı hakkında ihtilâf edilmiştir. Hicretin dördüncü veya beşinci yılında cereyan etmiş olma ihtimali var. *Buharî*, Hayber'in fethinden sonra olduğu kanaatindedir. *Beyhâkî* ise, iki ayrı gazveye bu ismin verildiğine hükmetmiştir. *İbnu'l-Esir*, el-Kâmil'de dördüncü yıl hâdiseleri arasında zikreder. *Hayber*'den sonra olması halinde yedinci yılda cereyan etmiş olması gerekir.

2- *Zâtu'r-rikâ'* isminin nereden geldiği hususu da münakaşalıdır, ancak bu teferruata girmeyeceğiz. Şu noktayı belirtelim ki, bu gazvenin bazı kaynaklarda *Gazvetu Muhârib* diye geçen gazve olduğunda megâzi sahiplerinin cumhuru ittifak eder.

3- Korku namazının ilk defa ne vakit kılındığı ihtilaflı ise de çoğunluk bu gazvede kılındığını kabul eder.

4- Hâdise farklı tariklerden rivayet edilmiştir. Bazılarında burada olmayan teferruat vardır. Sözgelimi:

1) *Resulullah*'a kılıç çeken zat, Muhârib kabilesinin reisidir, cesur bir kimsedir, adı *Gavres İbnu Hars*'dır.

2) *Buharî*'nin bazı rivayetlerinde hadise bazı ziyadelerle anlatılır. *Hz. Câbir*'in rivayeti şöyle: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın beraberinde Necd tarafına gazaya gittim. Resulullah bu gazadan dönünce ben de beraber döndüm. Dönüşte büyük ağacı çok olan bir vadi içinde kafileye öğle sıcağı vurdu. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bineğinden inerek istirahat verdi. Askerler de ağaçların altında gölgelenmek üzere dağıldılar. Aleyhissalatu vesselam da bir semüre (sakız) ağacı altına indi ve kılıcını ağaca astı."* Cabir anlatmaya devam eder.

"Biz biraz uyumuştuk. Sonra bir de gördük ki, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bizleri çağırıyor. Yanına gittik. Müşriklerden bir bedevi yanında oturuyordu. Bize Resulullah şunu anlattı:

"Şu bedevi Arap ben uyurken gelip (gafletimden bil-istifâde) kılıcımı alıp kınından sıyırmış. Bu sırada ben uyandım. Kılıç kınından sıyrılmış, elinde idi. Bana:

"Şu anda seni benden kim kurtarabilir?" **dedi. Ben de:**

"Allah korur!" dedim. İşte bu hadisenin kahramanı şu oturan bedevidir."

3) Rivâyetler, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu bedevîyi cezalandırmayıp serbest bıraktığını, kabilesine dönen *Gavres*'in müslüman olduğunu ve birçok kimsenin de müslüman olmasına vesile olduğunu belirtir.

2926 ٤- وعن أبى عياش الزُّرَقِى رضى اللّه عنه قَالَ: [كُنَّا مَعَ النَّبِىِّ ﷺ بِعُسْفَانَ وَعَلَى الْمُشْرِكِينَ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ، فَصَلَّيْنَا الظُّهْرَ. فَقَالَ الْمُشْرِكُونَ: لَقَدْ أَصَبْنَا غَفْلَةً لَوْ كُنَّا حَمَلْنَا عَلَيْهِمْ وَهُمْ فى الصَّلاَةِ؟ فَنَزَلَتْ آيَةُ الْقَصْرِ بَيْنَ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ. فَلَمَّا حَضَرَتِ الصَّلاَةُ قَامَ ﷺ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ وَالْمُشْرِكُونَ أَمَامَهُ فَصَفَّ خَلْفَهُ صَفٌّ، وَصَفَّ بَعْدَ ذٰلِكَ الصَّفِّ صَفٌّ آخَرُ. فَرَكَعَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ وَرَكَعُوا جَمِيعاً. وَسَجَدَ وَسَجَدَ مَعَهُ الصَّفُّ الَّذِى يَلِيهِ ثُمَّ قَامَ الاٰخَرُونَ يَحْرُسُونَهُمْ فَلَمَّا صَلَّى هٰؤُلاَءِ السَّجْدَتَيْنِ وَقَامُوا سَجَدَ الاٰخَرُونَ الَّذِينَ كَانُوا خَلْفَهُمْ، ثُمَّ تَأَخَّرَ الصَّفُّ الَّذِى يَلِيهِ إِلى مَقَامِ الاٰخَرِينَ، وَتَقَدَّمَ الصَّفُّ الأَخِيرُ إِلى مَقَامِ الصَّفِّ الأَوَّلِ ثُمَّ رَكَعَ رسولُ اللّهِ ﷺ وَرَكَعُوا جَمِيعاً، ثُمَّ سَجَدَ وَسَجَدَ مَعَهُ الصَّفُّ الَّذِى يَلِيهِ وَقَامَ الاٰخَرُونَ يَحْرُسُونَهُمْ، فَلَمَّا جَلَسَ ﷺ وَالصَّفُّ الَّذِى يَلِيهِ سَجَدَ الاٰخَرُونَ ثُمَّ جَلَسُوا جَمِيعاً فَسَلَّمَ بِهِمْ جَمِيعاً]. أخرجه أبو داود والنسائى.

4. **(2926)**- *Ebu Ayyâş ez-Zürâkî (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Biz Usfân'da Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile beraberdik. Müşriklerin başında (henüz müslüman olmayan) Hâlid İbnu'l-Velîd vardı. Öğleyi kılmıştık. Müşrikler (kendi kendilerine aralarında şöyle) konuştular: "İyi bir fırsat elimize geçmişti, onlar namazda iken saldırsaydık ya!"*

Bunun üzerine hemen kasr (namazı kısaltma) ile ilgili âyet öğle ile ikindi arasında nâzil oldu. İkindi vakti olunca, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) kalkıp kıbleye karşı durdu. Müşrikler de önlerindeydi. Arka tarafına da bir saf yaptı. Bu safın arkasına da bir saf koydu. Resulullah rükûya varınca hep birlikte rükû yaptılar. Resulullah secde yaptı, hemen arkasındaki safdakiler de secde yaptı. Diğerleri (rükûdan) doğrulup onları korumak üzere kıyamda kaldılar. Bunlar iki secdeyi tamamlayıp kalkınca arkalarında bulunanlar secdeye gittiler. Sonra Resulullah'ın arkasındaki saftakiler diğerlerinin yerlerine gittiler, arkadaki saftakiler de öndekilerin yerine ilerlediler. Sonra Resulullah rükûya gitti, hepsi O'nunla

birlikte rükû yaptı. Sonra Resulullah secde yaptı ve hemen arkasındaki safdakiler de secde yaptılar. Bu sırada arkadakiler bunları korumak üzere kıyamda kaldılar.

Aleyhissalatu vesselam ve arkasındakiler oturunca, en arkadakiler secdeye gittiler. Sonra hep beraber oturup hep beraber selam verdiler.'' [Ebu Dâvud, Salât 281, (1236); Nesâî, Salâtu'l-Havf 1, (3, 176-177).]

AÇIKLAMA:

1- *Usfân* Mekke'ye iki merhale uzaklıkta bir yerin adıdır. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* oraya hicretin altıncı yılının başlarında gazâda bulunmuştur.

2- İndiği belirtilen *kasr âyet*'inden maksad havf namazıdır.

3- Burada *salatu'l-havf*'ın tavsifinde dikkat çeken husus şudur: Bu namaza bütün cemaat iki kısım halinde iştirak etmekte, namazın rükünleri müştereken icra edilmekte, en sonda selam müştereken verilmekte, sadece secde esnasında bir zümre secde ederken diğer zümre onları kollamakta, düşmanı gözetlemektedir.

Bu tavsif, *umumi açıklama* kısmında Hanefî mezhebinde esas alınan şekle uygun olarak yapılan târife uymamaktadır. Sebebini *Hattâbî*'nin açıklamasından takip edelim:

''Korku namazının çeşitleri var. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) onu farklı günlerde, birbirine uymayan şartlarda kıldı. Bu farklı şartlar içinde kılınan namaz esnasında hem ''korunmayı'' en iyi sağlayacak hem de normal şartlarda kılınan ''namazın âdabı''na en ziyade muvafık düşecek tarz aranmıştır. Bu tarz, dış görünüşü itibariyle farklı olsa da mana ve ruh itibariyle kaynaşma arzeder. Kaydedilen bu çeşit, düşmanın kıble ile müslüman askerlerin arasında yer alma durumunda tercih edilen tarzdır. Eğer düşman kıblenin gerisinde ise o zaman Resulullah askerlere Zâtu'r-Rikâ'da kıldırdığı şekilde namaz kıldırmıştır.''

2927 ٥- وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [صَلّى النبىُّ ﷺ صَلاَةَ الْخَوْفِ بِإحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ رَكْعَةً وَاحِدَةً وَالطَّائِفَةُ اْلأُخْرَى مُوَاجِهَةُ الْعَدُوِّ، ثُمَّ انْصَرَفُوا وَقَامُوا فِى مَقَامِ أَصْحَابِهِمْ مُقْبِلِينَ عَلَى الْعَدُوِّ، وَجَاءَ أُولٰئِكَ فَصَلّى بِهِمْ رَكْعَةً، ثُمَّ قَضَى هٰؤُلاَءِ رَكْعَةً وَهٰؤُلاَءِ رَكْعَةً]. أخرجهُ الستة.

5. **(2927)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *''Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) korku namazını iki gruptan birine tek rek'at olarak kıldırırken, diğer grup düşmana karşı durmuştur. Kılanlar kalkıp, düşmana dönük vaziyette, (bekleyen) arkadaşlarının yerine geçtiler, onlar da gelip (Resulullah'ın arkasına geçtiler), O da bunlara bir rek'at namaz kıldırdı, sonra da bu iki gruptan her biri*

birer rek'at namazlarını kaza ettiler.'' [Buharî, Salatu'l-Havf 2, Megâzî 31, Tefsir, Bakara 44; Müslim, Müsâfirîn 205, (839); Muvatta, Salâtu'l-Havf 3, (1, 184); Ebu Dâvud, Salât 285, (1243); Tirmizî, Salât 398, (564); Nesâî, Salâtu'l-Havf 1, (3, 171-173).]

2928 ٦- وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [نَزَلَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ بَيْنَ
ضَجْنَانَ وَعُسْفَانَ مُحَاصِرَ الْمُشْرِكِينَ. فَقَالَ الْمُشْرِكُونَ: إنَّ لِهٰؤُلاَءِ صَلاَةً هِيَ
أَحَبُّ إلَيْهِمْ مِنْ أَبْنَائِهِمْ وَأَبْكَارِهِمْ وَهِيَ الْعَصْرُ فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ فَمِيلُوا عَلَيْهِمْ مَيْلَةً
وَاحِدَةً، وَإنَّ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ أَتَى النبىَّ ﷺ فَأَمَرَهُ أَنْ يُقْسِمَ أَصْحَابَهُ نِصْفَيْنِ
فَيُصَلِّى بِطَائِفَةٍ مِنْهُمْ وَتَقُومُ طَائِفَةٌ أُخْرَى وَرَاءَهُمْ، وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلَحَتَهُمْ
فَيُصَلِّى بِهِمْ رَكْعَةً. ثُمَّ يَتَأَخَّرُ هٰؤُلاَءِ وَيَتَقَدَّمُ أُولٰئِكَ فَيُصَلِّى بِهِمْ رَكْعَةً فَتَكُونُ
لَهُمْ مَعَ النَّبِىِّ ﷺ رَكْعَةٌ رَكْعَةٌ وَلِلنَّبِىِّ ﷺ رَكْعَتَانِ]. أخرجه أصحاب السنن
واللفظ لغير الترمذى.

6. **(2928)**- *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *''Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Dacnân ile Usfân arasına, müşriklerle sarılmış bir yere indi. Müşrikler (aralarında):*

''Bu müslümanların bir namazları var (topluca kılarlar), bu onlara evlatlarından da, bâkirelerinden de kıymetlidir, işte bu, ikindi namazlarıdır. Hazırlığınızı yapın, üzerlerine toptan bir kerede çullanın!'' dediler. Cebrail aleyhisselam, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek ashabını iki kısma ayırmasını, onlardan bir grupla namaz kılarken diğer grubun geri tarafta ayakta beklemesini, tedbirli olmalarını ve silahlarını beraberlerinde almalarını, birinci gruba bir rek'at kıldırmasını, bu kısmın birinci rekatten sonra geri çekilmesini, arkadaki grubun öne ilerlemesini, bu yeni gruba da bir rek'at kıldırmasını, böylece her bir grubun Resulullah'la birlikte birer rek'atlerinin olmasını, Resulullah'ın da böylece iki rek'at kılmış olmasını emretti.'' [Ebu Dâvud, Salât 284, (1240, 1241); Tirmizî, Tefsîr, Nisa, (3038); Nesâî, Salâtu'l-Havf 1, (3, 173, 174).]

2929 ٧- وعن عبد اللّه بن أُنَيْسٍ رضى اللّه عنه قال: [بَعَثَنِى رسولُ اللّهِ ﷺ
نَحْوَ خَالِدِ بْنِ سُفْيَانَ الْهُذَلِيِّ أَنْ أَقْتُلَهُ، وَكَانَ نَحْوَ عُرَنَةَ وَعَرَفَاتٍ. فَقَالَ:

اذْهَبْ فَاقْتُلْهُ. فَرَأَيْتُهُ وَحَضَرَتْ صَلاَةُ الْعَصْرِ. فَقُلْتُ: إِنِّى لأَخَافُ أَنْ يَكُونَ بَيْنِى وَبَيْنَهُ مَا إِنْ أُؤَخِّرُ الصَّلاَةِ. فَانْطَلَقْتُ أَمْشِى وَأَنَا أُصَلِّى أُومِىءُ إِيمَاءً. فَلَمَّا دَنَوْتُ مِنْهُ قَالَ: مَنْ أَنْتَ؟ قُلْتُ: رَجُلٌ مِنَ الْعَرَبِ بَلَغَنِى أَنَّكَ تَجْمَعُ لِهٰذَا الرَّجُلِ فَجِئْتُكَ فِى ذٰلِكَ. فَقَالَ: إِنِّى لَفِى ذٰلِكَ. فَمَشَيْتُ مَعَهُ سَاعَةً حَتَّى إِذَا أَمْكَنَنِى عَلَوْتُهُ بِالسَّيْفِ حَتَّى بَرَدَ]. أخرجه أبو داود.

7. **(2929)**- *Abdullah İbnu Üneys (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), beni, Hâlid İbnu Süfyân el-Hüzelî'yi öldürmem için bulunduğu yere gönderdi. O, Urane*[37] *ve Arafât taraflarında idi.*

"Git onu öldür!" *dedi. Ben onu gördüğümde ikindi namazının vakti girmişti. Kendi kendime: "(Bu herifi öldürme işi) onunla benim arama girip namazımı geciktirmesinden korkarım" dedim. (Ara vermeden) ilerledim. Hem yürüyor hem de îma ile namazımı kılıyordum. Herife tam yaklaşmıştım ki:*

"Sen kimsin?" dedi.

"Araplardan biriyim. Duydum ki, şu adam için asker topluyormuşsun, onun için sana katılmaya geldim!" dedim.

"Evet ben bu işin içindeyim" dedi.. Onunla bir müddet yürüdüm, öldürmeme imkân sağlayacak bir fırsat doğunca kılıçla tepesine bindim ve geberttim." [Ebu Dâvud, Salât 289, (1249).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, çok tehlikeli hallerde, îma ile namazın kılınacağına delildir. Bu istidlâlin sıhhatinde âlimler herhangi bir şüpheye düşmezler. Çünkü *Abdullah İbnu Üneys*, bu işi *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sağlığında yapmıştır. Yani vahyin inmekte olduğu bir devrede... *Resulullah*'ın buna muttali olmamış bulunması muhaldir. Öyle ise dinin ruhuna uymasaydı müdahale eder, tashîh ederdi. Bunu reddeden bir hadis mevcut değildir. Sahâbenin fiili de dinde bir hüccettir, yeter ki merfu bir hadis ona muhalefet etmesin.

İbnu'l-Münzir der ki: *"Abdullah İbnu Üneys'ten hadis alan her râvi: "Düşman önünden kaçan herkes bineğinin üzerinde îma ile namaz kılar."* demiştir.

Şâfi'î hazretleri: *"Ancak, arkadaşlarından kopacaksa ve kovaladığı kimsenin, üzerine geri geleceğinden korkarsa o da îmâ ile kılar"* demiştir. Böylece o da, kovalayanla kovalanan arasında fark olduğuna dikkat çekmiş olmaktadır. İkisi arasındaki fark açıktır: Kaçan daha şiddetli bir korku içindedir. Kovalayan

(37) Urane, Arafat'ın hizasında bir vâdinin adıdır.

ise, düşmanın yakalaması korkusunu yaşamaz, düşmanı kaçırma endişesi yaşar.

İbnu Hacer der ki: *"İbnu'l-Münzîr'in naklettiği husûs, Evzâî'nin sözüyle tenkid edilir. Zira Evzâî ima ile namazın cevazını sadece "şiddetli korku" şartıyla kayıdlamıştır, kovalayanla kovalanan arasında tefrik yapmamıştır. Malikîlerden İbnu Habîb de bu görüştedir. Ebu İshâk el-Fezârî,* Kitabu's-Sünen*'inde Evzâî'nin şu sözünü nakleder: "Kovalayanlar, yere indikleri takdirde, düşmanı kaçıracağından korkarsa, her ne hal üzere olursa olsun, o halde namazını kılar."*

Görünen o ki, bu ihtilafın kaynağı âyet-i kerîmede zikri geçen "korku"dur. Bu korkuyu "düşmandan cana ve mala gelecek zarar korkusu" diye kayıtlayanlar için kovalayanla kovalanan arasında fark vardır. Böyle bir kayda yer vermeyip daha umumi anlayan için ikisi arasında fark yoktur.

Ayrıca, bu cevaz yaya için de, atlı için de mevzubahistir, yeter ki korku hali hakim olsun...

Aynî şu özetlemeyi yapar: *"Bu meselede fakihlerin görüşleri şöyledir:*

★ *Ebu Hanife'ye göre kişi kovalanıyor ise yürürken namazını kılmasında bir beis yoktur, kovalıyor ise, yürürken namaz kılamaz.*

★ *İmam Mâlik ve ashabından bir gruba göre, kovalayan da kovalanan da eşittir, bineğinin üzerinde namaz kılabilirler.*

★ *Evza'î ve Şâfi'î*, sonuncular hakkında *Ebu Hanife* gibi hükmederler. Bu aynı zamanda *Atâ, Hasan, Sevrî, Ahmed* ve *Ebu Sevr*'in kavilleridir.

Şâfi'î'den şu söz de rivayet edilmiştir: *"Kovalayan, düşmanı kaçıracağından korkarsa imâ ile kılar, korkmazsa imâ caiz değildir."*

İKİNCİ KISIM
NAFİLE NAMAZLAR
(Bu kısım iki babtır)



BİRİNCİ BÂB
VAKTE MAKRUN OLAN NAFİLELER
(Altı Fasıldır)



BİRİNCİ FASIL
BEŞ VAKİT NAMAZA BAĞLI (REVATİB) NAFİLELER

ÖĞLE NAMAZININ NAFİLESİ

İKİNDİ NAMAZININ NAFİLESİ

AKŞAM NAMAZININ NAFİLESİ

YATSI NAMAZININ NAFİLESİ

CUM'A NAMAZININ NAFİLESİ



İKİNCİ FASIL
VİTİR NAMAZI



ÜÇÜNCÜ FASIL
GECE NAMAZI



DÖRDÜNCÜ FASIL
KUŞLUK NAMAZI



BEŞİNCİ FASIL
RAMAZAN KIYAMI VE TERAVİH



ALTINCI FASIL

BAYRAM NAMAZLARI

BAYRAM VE CUM'ANIN BİR GÜNDE BİRLEŞMESİ



İKİNCİ BÂB

SEBEPLERE MAKRUN OLAN NAFİLELER

(Dört fasıldır).



BİRİNCİ FASIL

KÜSÛF NAMAZI



İKİNCİ FASIL

İSTİSKA (YAĞMUR İSTEME) NAMAZI



ÜÇÜNCÜ FASIL

CENAZE NAMAZI



DÖRDÜNCÜ FASIL

MÜTEFERRİK NAMAZLAR

TAHİYYETÜ'L-MESCİD

İSTİHÂRE NAMAZI

HACET NAMAZI

TESBİH NAMAZI

NAMAZA MÜTEALLİK MÂNÂ TAŞIYAN HADİSLER

BİRİNCİ FASIL

BEŞ VAKİT NAMAZA BAĞLI (RÂTİB) NAFİLELER

UMUMİ AÇIKLAMA:

Farzın dışında kılınan namazlara toptan nafile nedir. Bunların çeşitleri var. Bir kısmı beş vakit namaza bağlı olarak kılınır. Onlardan önce veya sonradır veya öğle ve yatsıda olduğu gibi hem önce hem de sonradır. İşte bu çeşit namaza râtib (râtibe) cemi olarak *revâtıb* denir. Şu halde bu fasılda râtibe olanlar görülecektir.

2930 ١ - عن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عنهما قال: [صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ الظُّهْرِ وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَهَا، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْجُمُعَةِ، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعِشَاءِ، فَأَمَّا الْمَغْرِبُ وَالْعِشَاءُ فَفِى بَيْتِهِ]. أخرجه الستة.

1. **(2930)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte iki rek'at öğleden evvel, iki rek'at sonra, keza iki rek'at cum'adan sonra, iki rek'at akşamdan sonra, iki rek'at yatsıdan sonra namaz kıldım. Akşam ve yatsı(dan sonrakiler) evinde idi.*" [Buharî, Teheccüd 29, 25, 34; Cum'a 39; Müslim, Müsafirîn 291, (729), Cum'a 71, (882); Muvatta, 69, (1, 166); Ebu Dâvud, Salât 290, (1252); Nesâî, İkâmet 64, (2, 119), Cum'a 43, (3, 113); Tirmizî, Salât 220, (433, 434).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayetle, müteakiben *Hz. Aişe*'den kaydedeceğimiz 2931 numaralı hadis arasında bir meselede farklılık mevcuttur. Burada öğleden evvel iki rek'atten bahsedilirken orada dört rek'atten bahsedilmektedir. Bu farklılık üzerine farklı yorumlar yapılmıştır. *İbnu Hacer*: "*Daha doğru olanı, bunu iki ayrı duruma hamletmektir. Yani Efendimizin bazan iki, bazan da dört rek'at kılmış olabileceğini söylemektir*" der. Bazıları: "*Mescidde iki, evde dört kılmış da olabilir*" derken, bazıları da: "*Evde olduğu zaman iki kılıp mescide çıkınca iki daha kılması da mümkün. İbnu Ömer* sadece mescidde kıldığını görmüş, *Hz. Aişe ise her ikisine de muttali olmuştur*" demiştir. Evde dört kıldığını te'yid eden başka rivayetler de gelmiştir. *Ebu Cafer, Taberî* çoğu durumda dört, nadiren de olsa iki kılmıştır, der.

2931 ٢- وعن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [قال النبىُّ ﷺ: مَنْ ثَابَرَ عَلَى ثِنْتَى عَشَرَةَ رَكْعَةً مِنَ السُّنَّةِ بَنَى اللّهُ لَهُ بَيْتاً فِى الْجَنَّةِ: أَرْبَعِ رَكَعَاتٍ قَبْلَ الظُّهْرِ، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَهَا، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعَشَاءِ، وَرَكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْفَجْرِ]. أخرجه الترمذى والنسائي.

«الْمُثَابِرَةُ» المواظبة

2. (2931)- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* "**Sünnette gelen oniki rek'ate kim devam ederse Allah ona cennette bir ev bina eder. Bu oniki rek'atin:**

★ **Dördü öğleden önce,**

★ **İkisi öğleden sonra,**

★ **İkisi akşamdan sonra,**

★ **İkisi yatsıdan sonra,**

★ **İkisi de sabahtan önce.**" [Tirmizî, Salât 206, (414); Nesâî, Kıyamu'l-Leyl 66, (3, 260); İbnu Mâce, İkâmet 100, (1142).]

2932 ٣- وعنها رضى الله عنها قالت: [صَلاَتَانِ لَمْ يَتْرُكْهُمَا رسولُ الله ﷺ سِرًّا وَلاَ عَلاَنِيَةً فى سَفَرٍ وَلاَ حَضَرٍ. رَكْعَتَانِ قَبْلَ الصُّبْحِ، وَرَكْعَتَانِ بَعْدَ الْعَصْرِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

3. (2932)- *Yine Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: "*İki namaz var ki, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunları ne gizli ne de alenî olarak seferde ve hazerde hiç terketmedi: Sabahtan önce iki rek'at, ikindiden sonra iki rek'at.*" [Buharî, Mevâkîtu's-Salât 33, 73; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 300, (835); Ebu Dâvud, Salât 290, (1253); Nesâî, Mevâkîtu's-Salât 36, (1, 281), Kıyâmu'l-Leyl 56, (3, 251, 252).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyette, hal-i hazır tatbîkatımıza da uymayan bir hususa temas edilmektedir: "*İkindiden sonra kılınan iki rek'at...*" Müteakiben kaydedilen *Hz. Ali* rivayeti de buna ters düşmektedir. Zira orada *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in ikindi ve sabahtan sonra namaz kılmadığına dikkat çekmektedir.

Hemen şunu belirtelim ki bu husus bidayetten beri Selef arasında ihtilaflı bir mevzu olmuştur: *Ebu Dâvud*'un bir rivayeti de bu hususu açık bir şekilde aksettirir:

İbnu Abbas'ın âzadlısı *Kureyb* anlatıyor: "*İbnu Abbâs, Abdurrahman İbnu Ezher ve Misver İbnu Mahreme (radıyallahu anhüm) Kureyb'i Hz. Aişe'ye göndererek: "Bizden ona selam söyle ve ikindiden sonraki iki rek'at hakkında sor ve de ki:*

"Bize gelen habere göre sen bu iki rek'ati kılıyormuşsun. Halbuki bize ulaştığına göre Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunun kılınmasını yasaklamıştır!"

Bunun üzerine ben de gittim, benimle gönderdikleri mesajı tebliğ ettim. Hz. Aişe:

"Ümmü Seleme'ye git, ondan sor!" dedi. Ben geri döndüm ve Hz. Aişe'nin söylediklerini kendilerine ulaştırdım. Onlar beni bu sefer Ümmü Seleme'ye gönderdiler. Hz. Aişe'ye sorduklarını aynıyla ondan soruyorlardı. Ümmü Seleme:

"Ben Resulullah'ın o iki rek'ati yasakladığını işittim. Sonra kendisini, onları kılarken gördüm. İkindiyi kıldıktan sonra kıldığı iki rek'atin hikayesi şudur: (Bir keresinde) yanımda Ensâr'a mensup Benî Harâm'dan bazı kadınlar olduğu halde içeri girdi, mezkur iki rek'ati kılmaya başladı. Ben kendisine hemen cariyemi gönderip dedim ki:

"Kızım kalk, yanında dur ve de ki: "Ümmü Seleme diyor ki: "Ey Allah'ın Resulü! şu iki rek'ati yasakladığını bizzat senden işittim, şimdi ise kıldığını görüyorum. (Dikkat et), eğer eliyle "çekil!" işaretini yaparsa hemen dön!"

Ümmü Seleme der ki: "Câriye söylediğimi aynen yaptı. O (aleyhissalatu vesselam) eliyle işaret buyurdu, câriye de geri döndü. Resulullah namazdan çıkınca:

"Ey Ebu Ümeyye'nin kızı, ikindiden sonraki iki rek'atten sordun. Bana Abdulkays kabîlesinden müslüman olmak üzere bir heyet geldi. Öğleden sonra kılmakta olduğum iki rek'ati onlarla meşguliyetim sebebiyle kılamadım. Bu iki rek'at o iki rek'attir" *buyurdu."*

Bu rivayet, *Resulullah*'ın ikindiden sonra kıldığı iki rek'atin ne olduğunu açıkladığı gibi, vaktinde kılınamayan *râtib* namazlarının bilahare kaza edilmelerinin müstehab olduğunu, namaz esnasında elle yapılan hafif bir işaretin namazı bozmadığını da gösterir. Âlimler, bu rivâyetten, sünnete dayanan bir sebebi bulunan nafilenin yasak vakitte kılınmasında kerahet olmadığı, sebepsiz kılınan namazın mekruh olduğu hükmünü çıkarmışlardır.

Bu halin *Resulullah*'a has olduğunu söyleyen olmuşsa da: "*Dinde asıl Resulullah'a ittibadır, açık bir delil olmadıkça da fii'l-i Nebî'nin hususiliği iddia edilemez*" diye cevaplandırılmıştır. Ayrıca bu hadiste *Resulullah*'ın "*Bu bana ait bir ruhsattır*" şeklinde tavzihte bulunmadığına dikkat çekilmiştir (*Nevevî*).

İbnu Abdi'l-Berr, "*Sabah ve ikindiden sonraki yasak,nafile ve tetavvu olarak kılınacaklarla ilgilidir. Farz namazlar, sünnet namazlar veya Resulullah'ın devam ettiği nâfileler bu yasağa girmez*" der.

2933 ٤ - وعن علي رضى اللّٰه عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يُصَلِّى فِي إِثْرِ كُلِّ صَلاَةٍ مَكْتُوبَةٍ رَكْعَتَيْنِ إِلاَّ الْفَجْرَ وَالْعَصْرَ]. أخرجه أبو داود.

4..(2933)- *Hz. Ali (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) sabah ve ikindi hariç her namazın arkasından iki rek'at (nafile) namaz kılardı."* [Ebu Dâvud, Salât 299, (1275).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ikindi ve sabah namazlarından sonra nafile namaz kılmadığını ifade eder. Bu manayı te'yîd eden başka rivayetler de mevcuttur. Ancak güneş henüz yüksek ve parlakken kılınabileceğine dair ruhsat da gelmiştir.

İbnu Abdilber der ki: *"Âlimlerden bir grup, sabah ve ikindi namazlarından sonra nafile namazı kılmada bir beis olmadığını söylemiştir. Zira, bu husustaki nehiy, güneşin tam doğma ve batma anlarında namazın terkedilmesini kasteder. Bu meselede, mezkur vakitlerde namazı nehyeden hadisleri rivayet eden ashabtan bir cemaatin hadisleriyle ihticac ederler."* Keza *Resulullah*'ın şu sözü de bu isdidlâlde hüccet kılınmıştır: لاَ تُصَلِّى بَعْدَ الْعَصْرِ إِلاَّ اَنْ تُصَلُّوا وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ **"İkindi namazından sonra, güneş yüksekte değilse nâfile kılmayın."** Keza şu hadis de hüccet kılınmıştır: لاَ تَحَرَّوْا بِصَلاَتِكُمْ طُلُوعَ الشَّمْسِ وَغُرُوبَهَا **"Namazınızı güneşin doğuş ve batışında kılmayın."** Keza müslümanlar, güneşin tam doğma ve batma anları dışında sabah ve ikindi namazlarından sonra cenaze namazı kılınacağı hususunda icma ederler. Derler ki: *"Sabah ve ikindi namazlarından sonra namazın yasaklanmasının manası ve hakikatı işte budur."*

Âlimler bu hususta şunu da söylerler: *"Bu meselede gelen yasağın gayesi kat-ı zerî'a'dır. Yani zarara götüren sebebi de ortadan kaldırmak... Zira, sabah ve ikindi namazlarından sonra namaz, mubah kılınsaydı, asıl yasaklanmış olan güneşin doğma ve batma anlarına kadar namaz kılmaya devam edileceğinden korkulurdu."*

Bu söylediğimiz görüş, *İbnu Ömer*'e aittir. Ancak bir grup ülemâ bunu benimsemiştir. *Abdurrezzâk*'ın bir rivayetine göre *İbnu Ömer* demiştir ki: *"Ben güneşin doğma ve batma anlarını araması dışında kimseyi gece ve gündüzün her vaktinde namaz kılmaktan men etmem. O iki vakitten men ederim, çünkü onlardan Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) da men etti."*

Şunu da belirtelim ki, bu hususta İbnu Ömer'in görüşü babası *Hz. Ömer*'in görüşüne zıddır. *Hz. Aişe* de *İbnu Ömer* gibi düşünmektedir. Zira der ki: *"Ömer*

bu meselede yanılmıştır, çünkü Resulullah'ın namaz yasağı güneşin doğma ve batma anlarında kılınanlarla ilgilidir.''

İbnu Hacer der ki: *''Ebu'l-Feth el-Ya'merî bir grup Selefin şöyle söylediğini nakleder: ''İkindi ve sabah namazlarından sonra namaz kılma yasağı şu hususu duyurmak içindir: ''Bu iki namazdan sonra nafile kılınmaz. Bu nehiyle (ikindi ve sabah namazlarının kılındığı andan itibaren geçen bütün) vakit kastedilmemiş, güneşin doğuş ve batış anları kastedilmiştir. Bu hususu* Ebu Dâvud*'un Hz. Ali'-den hasen senetle rivayet ettiği şu hadis te'yid eder:* إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنِ الصَّلاَةِ بَعْدَ الْعَصْرِ اِلاَّ وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ *''Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), ikindiden ''sonra'' güneş yüksekte değilse namaz kılmayı yasakladı.''* Öyle ise ha*diste geçen ''sonra''lıkla kasdedilen müddet umum vakte şamil olma yıp, sadece doğuş ve batış anlarıyla, bu anlara yakın olan vakitlere şamildir.''*

2934 ٥- وعن عائشة رضى اللّٰه عنها قالت: [لَمْ يَكُنْ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ عَلَى شَيْءٍ مِنَ النَّوَافِلِ أَشَدَّ تَعَاهُداً مِنْهُ عَلَى رَكْعَتِي الْفَجْرِ]. أخرجه الخمسة.

5. **(2934)**- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *''Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) nafilelerden hiçbirine, sabah namazının iki rek'atlik nafilesi kadar aşırı ilgi göstermemiştir.''*

2935 ٦- وفى رواية لأبى داود عن أبى هريرة رضى اللّٰه عنه قال: [لاَتَدَعُوهُمَا وَلَوْ طَرَدَتْكُمُ الْخَيْلُ].

6. **(2935)**- Ebu Dâvud'un, *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'den kaydettiği bir rivayette şöyle gelmiştir:* **''Sizi, atlılar tardedecek (kovalayacak) bile olsa o iki rek'ati terketmeyin.''**

2936 ٧- وفى أخرى للنسائى: [رَكْعَتَانِ قَبْلَ الْفَجْرِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا جَمِيعاً].

7. **(2936)**- Nesâî'nin bir rivayetinde: *''Sabah namazından önce kılınacak iki rek'at nafile namaz dünyanın tamamından daha hayırlıdır.''* denmiştir. [Buharî, Teheccüd 27; Müslim, Salâtu'l-Müsafirin 96, (725); Ebu Dâvud, Salât 291, 292, (1254, 1258); Tirmizî, Salât 307, (416); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 56, (252).]

AÇIKLAMA:

Sabah namazının sünnetine teşvik sadedinde beyan buyrulan hadis çoktur. 2935 numarada geçen Ebu Dâvud hadisi iki surette tevil edilmiştir:

1- Atlılar ve binekliler harekete geçerek sizi bırakacak da olsalar, ordudan geri kalma tehlikesine rağmen bu iki rek'ati terketmeyin.

2- Düşman atları sizi saf dışı edecekse, yani siz düşman atlarının takibinde iken, onlar sizi öldürmek için üzerinize gelirken de o iki rek'ati bırakmayın, yani yönünüz, istikametiniz ne olursa olsun, at üzerinde kaçarken dahi imâ ile namazı kılın, sakın terketmeyin,

Dediğimiz gibi bu ifade namaza teşvikte mübalağalı bir üslûbtur.

2937 ٨- وعنها رضى اللّه عنها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يُصَلِّى رَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ بَيْنَ النِّدَاءِ وَالْإِقَامَةِ مِنْ صَلاَةِ الصُّبْحِ]. أخرجه الستة إلا الترمذى.

8. **(2937)**- *Yine Hz. Aişe* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) sabah namazında ezanla ikamet arasında hafif iki rek'at namaz kılardı."*

2938 ٩- وفى أخرى: [كَانَ يُخَفِّفُهُمَا حَتَّى أَقُولَ: هَلْ قَرَأَ فِيهِمَا بِأُمِّ الْقُرْآنِ].

9. **(2938)**- Diğer bir rivayette şu ibare var: *"O iki rek'atı öyle hafif tutardı ki, ben, "bunlarda Fatiha'yı okudu mu?" derdim."*

2939 ١٠- وفى أخرى للنسائى: [كَانَ إِذَا سَكَتَ الْمُؤَذِّنُ بِالْأَذَانِ الْأَوَّلِ مِنْ صَلاَةِ الْفَجْرِ قَامَ فَرَكَعَ رَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ قَبْلَ صَلاَةِ الْفَجْرِ بَعد أَنْ يَسْتَبِينَ الْفَجْرُ ثُمَّ يَضْطَجِعُ عَلَى شِقِّهِ الْأَيْمَنِ].

10. **(2939)**- Nesâî'*nin bir başka rivayetinde şöyle gelmiştir: "Müezzin sabah ezanının birincisini bitirip sükut ettimi kalkar, sabah namazından önce ve ufukta fecrin açılmasından sonra iki rek'at hafif namaz kılar, sonra da sağ yanının üzerine uyurdu."* [Buharî, Teheccüd 28, 12; Müslim, Müsafirin 90, (724); Muvatta, Salâtu'l-Leyl 29, (1, 127); Ebu Dâvud, Salât 292, (1255); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 60, (3, (256); 58, (3, 252-253).]

2940 ١١- وعن ابن عباس رضَى اللّهُ عنهُمَا قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ كَثِيراً مَا يَقْرَأُ فِى رَكْعَتَىْ الْفَجْرِ، فِى الْأُولى مِنْهُمَا: قُولُوا آمَنَّا بِاللّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا الْآيَةَ. وفى الثَّانِيَةِ بِالَّتِى فِى آلِ عِمْرَانَ: قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ الآية]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.

11. **(2940)**- *İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) sabahın iki rek'atında çoğunlukla şunları okurdu: Birinci rek'atta (mealen):* **"(Ey müminler) deyin ki: "Biz Allah'a, bize indirilene (Kur'an'a, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Ya'kûb'a ve torunlarına (esbâta)**

indirilenlere, Musâ'ya, İsâ'ya verilenlere ve bütün peygamberlere Rabbleri katından verilen (Kitap ve âyetlere) îman ettik. Onlardan hiç birini (kimine inanmak, kimini inkâr etmek suretiyle) diğerinden ayırd etmeyiz. Biz, (Allah'a) teslim olmuş (müslümanlar)ız'' (Bakara 136). *İkinci rek'atte de, Al-i İmran sûresindeki şu âyet (meâlen):* **''De ki: ''Ey Ehl-i Kitap (Yahudiler, Hıristiyanlar) hepiniz bizimle sizin aranızda müsavi (ve âdil) bir kelimeye gelin. (Şöyle) diyerek: ''Allah'tan başkasına tapmayalım, Ona hiçbir şeyi eş tutmayalım. Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi Rabler (diye) tanımayalım. (Buna rağmen) eğer yine yüz çevirirlerse (o halde) deyin ki: ''Şahid olun, biz muhakkak müslümanlarız''** (64. âyet). [Müslim, Müsafirin 99, (727); Ebu Dâvud, Salât 292, (1259); Nesâî, İftitah 38, (2, 155).]

2941 ١٢ – وعن أبي هريرة رضى اللّه عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ كَثِيراً
مَا يَقْرَأُ فِي رَكْعَتَى الْفَجْرِ فِي الْأُولَى مِنْهُمَا: قُولُوا آمَنَّا بِاللّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا الآيَةَ.
وَبِهٰذِهِ الآيَةِ: رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ].
أخرجه أبو داود.

12. (2941)- *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *''Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) sabahın iki rek'atında çoğunlukla şunları okurdu:* **''(Ey mü'minler) deyin ki: ''Biz Allah'a, bize indirilene (Kur'an'a), İbrahim'e, İsmâil'e, İshâk'a, Ya'kub'a ve torunlarına (esbât) indirilenlere, Mûsa'ya, İsâ'ya verilenlere ve bütün peygamberlere Rabbleri katından verilen (Kitap ve âyetlere) iman ettik. Onlardan hiç birini (kimine inanmak, kimini inkâr etmek suretiyle) diğerinden ayırd etmeyiz. Biz, (Allah'a) teslim olmuş (müslümanlar)ız''**. (Bakara 136). *İkinci rek'atte de:* **''Ey Rabbimizi, senin indirdiğin (o Kitab'a) inandık, o peygambere de tabi olduk. Artık bizi (birliğini ve peygamberlerini tanıyan) şâhidlerle beraber yaz''** (Âl-i İmrân 53) [38] *ayetini okurdu.''*

2942 ١٣ – وعنه رضى اللّه عنه. [أَنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ: قَرَأَ فى رَكْعَتَى الْفَجْرِ:
قُلْ يَاأَيُّهَا الْكَافِرُونَ، وَقُلْ هُوَ اللّهُ أَحَدٌ]. أخرجه مسلم وأبوداود والنسائى.

13. (2942)- *Yine Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *''Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) sabahın iki rek'atinde şunları okudu: ''Kul ya eyyuhe'l-Kâfirun'' ve ''Kul hüvallahu ahad.''* [Müslim, Müsafirin 98, (726); Ebu Dâvud, Salât 98, (1256); Nesâî, İftitah 39, (2, 155, 156).]

(38) Ebu Davud'daki aslı ile biraz farkediyor ise de burayı esas aldık.

2943 ١٤- وللترمذى عن ابن مسعود قال: [رَمَقْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ شَهْراً وَكَانَ يَقْرَأُ فِى الرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْفَجْرِ: قُلْ يَاأَيُّهَا الْكَافِرُونَ، وقُلْ هُوَ اللّهُ أَحَدٌ].

14. **(2943)**- Tirmizî'nin *İbnu Mes'ud'dan kaydettiği bir rivayette şöyle gelmiştir: ''Ben bir ay kadar Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı göz ucuyla tâkib ettim, sabahın farzdan önce kılınan iki rek'atinde şu sureleri okuyordu: ''Kul yâ eyyühe'l-Kâfirun'' ve ''Kulhüvallahu ahad.''* [Tirmizî, Salât 308, (417).]

2944 ١٥- وللنسائى: [رَمَقْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ عِشْرِينَ مَرَّةً يَقْرَأُ فِى الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ المَغْرِبِ وَفِى الرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْفَجْرِ: قُلْ يَاأَيُّهَا الْكَافِرُونَ، وَقُلْ هُوَ اللّهُ أَحَدٌ].

15. **(2944)**- Bu rivayet Nesâî'de biraz farkla şöyle gelmiştir: *''Ben Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı yirmi kere göz ucuyla tâkib ettim, akşamın farzından sonra kılınan iki rek'atle, sabahın farzından önce kılınan iki rek'atte Kâfirûn ve İhlâs surelerini okuyordu.''* [Nesâî, Salât 68, (2, 170).]

2945 ١٦- وعن عائشة رضى اللّه عنها قالَتْ: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ إذَا صَلَّى رَكْعَتِى الْفَجْرِ، فَإنْ كُنْتُ مُسْتَيقِظَةً حَدَّثَنى وَإلاَّ اضْطَجَعَ حَتَّى يُؤَذَّنَ بالصَّلاَةِ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

16. **(2945)**- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *''Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) sabahın iki rek'at nafilesini kıldı mı, uyanıksam benimle konuşurdu, değilsem, müezzin namaz için (ikamet okuyuncaya kadar yatardı).''* [Buharî, Teheccüd 24, 26; Müslim, Müsafirin 133, (743); Ebu Dâvud, Salât 293, (1262, 1263); Tirmizî, Salât 309, (418).]

AÇIKLAMA:

Cumhûr bu hadisten, sabah namazının sünnetini kıldıktan sonra konuşmanın câiz olduğu hükmünü çıkarmıştır. *Şâfi'î* ve *Mâlik* bu görüştedir. Ancak *İbnu Mes'ud, Sa'îd İbnu Cübeyr, Atâ İbnu Ebî Rebâh, Sa'îd İbnu'l-Müseyyeb* bu esnada konuşmayı mekruh addetmişlerdir. Kufîlerin de benimsediği bu görüş mensupları mezkur vakti tevbe ve istiğfar vakti kabul edip konuşmayı mekruh addederler.

Kastalânî, İrşâdu's-Sârî'de: *''Hadise göre, sabahın iki rekatlik sünnetinden sonra mübah söz etmekte bir beis yoktur''* der. *İbnu'l-Arâbî* de şu açıklamayı yapmıştır: Bu vakitte sükut etmekte me'sur *(Resulullah'tan mervi)* bir fazilet yoktur. Me'sur fazilet, sabahın farzından sonra güneş doğuncaya kadarki zaman için mevcuttur.

Kerahetle ilgili rivayet *İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)*'dan Taberanî'de yapılmıştır. *Atâ* der ki: *"İbnu Mes'ud, sabahtan sonra konuşan bir cemaate rastlamıştı, onları konuşmaktan nehyetti ve onlara,* اِنَّمَا اَجَبْتُمْ لِلصَّلاَةِ فَاِمَّا اَنْ تُصَلُّوا وَاِمَّا اَنْ تَسْكُتُوا *"Siz namaza icâbet ettiniz ister kılın ister sükût edin"* dedi. Ülemâ bu rivayetin zayıflığına dikkat çeker, *"sahih olduğu takdirde mezkur konuşmanın mâlâyani olduğuna hamledilir"* der. Bizzat Şâriden mübah kelamla konuşma sâittir. Sahâbenin sözü *Resulullah*'ın sözü ile muvazeneye gelmez.

2946 ١٧ – وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قال رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ الرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ الصُّبْحِ فَلْيَضْطَجِعْ عَلَى يَمِينِهِ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

17. **(2946)**- *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Biriniz, sabahın farzından önce iki rek'atlik sünneti kılınca sağı üzerine yatsın..."** [Ebu Dâvud, Salât 203, (1261); Tirmizî, Salât 311, (420).]

AÇIKLAMA;

Sabah namazının sünnetinden sonra yatma meselesi ülemâ arasında farklı görüşlere sebep olmuştur. Mesele üzerinde muhtelif rivayet mevcuttur. *Mubarekfurî* Tirmizî Şerhi'nde bu görüşleri delilleriyle kaydeder. Özet olarak bu meselede beş farklı görüşten bahsedilmektedir:

1) Müstehab vasfıyla meşrudur. Nitekim Tirmizî, seleften bir kısmının tatbikatını rivayet etmiştir.

2) Bu yatma vacibtir, mutlaka yerine getirilmelidir, sabahın farzının, makbuliyet şartlarındandır. Bu görüş Zâhirîlerden *İbnu Hazm*'a aittir.

3) Bu yatma bid'attir, mekruhtur. *İbnu Mes'ud* ve *İbnu Ömer (radıyallahu anhüm)* bu kanaattedir.

4) Birinci görüşün muhalifidir. *Hasan Basrî* hazretleri sabahın sünnetinden sonra yatmaktan hoşlanmazmış.

5) Gece namazına kalkanlarla kalkmıyanlar hakkında bu yatmanın hükmü farklıdır: Gece namazına kalkanlar için istirahattir, meşrudur, kalkmayanlara meşru değildir.

Evlâ olan görüş birinci görüştür; sabahın sünnetini kıldıktan sonra yatmak meşrûdur, müstehabtır.

2947 ١٨ – وعن محمد بن إبراهيم عن جده قيس بن عمرو قال: [خَرَجَ رَسُولُ

اللّهِ ﷺ فَأُقِيمَتِ الصَّلاَةُ فَصَلَّيْتُ مَعَهُ الصُّبْحَ. ثُمَّ انْصَرَفَ فَوَجَدَنِى أُصَلِّى. فَقَالَ: مَهْلاً يَاقَيْسُ، أَصلاَتَانِ مَعاً؟ فَقُلْتُ: إِنِّى لَمْ أَكُنْ رَكَعْتُ رَكْعَتَى الصُّبْحِ. قَالَ: فَلاَ إِذَا]. أخرجه أبو داود والترمذى.

18. (2947)- *Muhammed İbnu İbrahim, ceddi Kays İbnu Amr'dan anlattığına göre: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) geldi ve namaza duruldu. Onunla birlikte sabah namazını kıldım. Sonra namaz bitince beni namaz kılar buldu.*

"Ağır ol ey Kays! *dedi.* **Bir namaz daha mı kılıyorsun?"**

"Ben sabahın sünnetini kılmamıştım (onu kılıyorum)" deyince:

" Öyleyse hayır, (bunda bir beis yok)" *buyurdu."* [Ebu Dâvud, Salât 295, (1267); Tirmizî, Salât 313, (422).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıdaki metin Tirmizî'ye aittir. Ebu Dâvud'un rivayeti biraz farklıdır:

"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) sabah namazından sonra iki rek'at kılan bir adam görmüştü:

"Sabah namazı iki rek'attir" *buyurdu. Adam:*

"Ben farzdan önceki iki rek'ati kılmamıştım, şimdi onları kılıyorum" dedi. Resulullah sükût buyurdu."

2- *"Bir namaz daha mı?"* yani aynı vakitte iki farz mı kılıyorsun? manasında inkârî bir sorudur.

3- *"Öyleyse hayır"* ifadesi de sünneti kılmanda bir beis yok, yasaklamıyorum manasında anlaşılmıştır. Rivayetin Ebu Dâvud'da gelen veçhinde *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* adamın açıklamasına sükûtla cevap veriyor, yani sabahın sünnetini kılmasına itiraz etmiyor.

2948 ١٩- وعن عبد اللّه بن مالك بن بُحَيْنَة قال: [رَأَى رَسُولُ اللّهِ ﷺ رَجُلاً وَقَدْ أُقِيمَتِ الصَّلاَةُ يُصَلِّى رَكْعَتَيْنِ. فَلَمَّا انْصَرَفَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ لاَثَ(١) بِهِ النَّاسُ. فَقَالَ لَهُ: آلصُّبْحَ أَرْبَعاً؟ آلصُّبْحَ أَرْبَعاً]. أخرجه الشيخان والنسائى.

19. (2948)- *Abdullah İbnu Mâlik İbnu Buhayne (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ikamet başladıktan sonra namaz kılmakta olan bir adam gördü. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) namazdan çıkınca halk adamın etrafını sardı ve (Resulullah ona):*

"Sabahı dört mü (kılıyorsun)? Sabahı dört mü (kılıyorsun)?" *dedi."* [Buharî, Ezan 38; Müslim, Müsafirin 65, (711); Nesâî, İmâmet 60, (2, 117).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis farklı vecihlerde gelmiştir. Müslim'deki veçhi daha açık bir mahiyettedir: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), sabah namazının farzını kılmak üzere ikamet getirilmiş iken sünnet kılan bir adamın yanından geçti. (Durarak) adama bir şeyler söyledi. Biz ne söylediğini bilmiyorduk. Namazdan çıkınca (ne söylediğini öğrenmek için) adamın etrafını sardık:*

"Sana Resulullah ne dedi?" diye sorduk. Adam:

Bana: **"Sizden biri, nerdeyse sabah namazını dört rek'at kılacak"** *dedi" cevabını verdi."*

Hadisin sadedinde olduğumuz veçhine göre *Resulullah* adama istifham-ı inkârî yoluyla **"Sabah namazını dört mü kıldın?"** demiştir ve aynı soruyu tekrarlayarak bu hareketi hoş karşılamadığını te'kîd etmiştir.

2- Burada sabah namazında ikamet sırasında sünnet kılmanın yasaklandığı görülmektedir. Ülema, *Resulullah*'ın namazı bozdurmayıp sadece hoşnutsuzluk (inkâr) ifade etmesinden hareketle kerâhetin tahrîmî değil, tenzihî olduğunu istidlal etmiştir. Ancak, sabahın farzına başlandığı zaman sünnet kılmanın hükmü hususunda ülemânın farklı hükümlere giderek ihtilaf ettiğini belirtmek isteriz. Çünkü, bazı hadislerde de her ne pahasına olursa olsun sabahın sünnetini bırakmamayı tavsiye eden hadisler de gelmiştir. Nitekim 2935 numaralı hadiste **"Sizi atlılar kovalamakta olsa bile sabahın sünnetini terketmeyin"** manasında irşâd-ı Nebevî vârid olmuştur

Sabah namazı için müezzin kâmete başlamış veya imam namaza durmuş olsa sünnet kılınmalı mı kılınmamalı mı? meselesi üzerine ileri sürülen görüşleri şöyle özetleyebiliriz:

1) *Hanefilere* göre farzda imama yetişmeyi -tahiyyatta bile olsa- kestiren bir kimse, sünneti safa dahil olmadan kılmalıdır. Mümkünse mescidin namaz kılınan sahan kısmında değil, kapının yanında kılmalıdır. Böyle müsait bir yer yoksa bir direğin arkasında veya imkan nisbetinde cemaatin dışında kılmalıdır. Aslında sabahın sünnetini evde kılmak efdaldir.

Önce sünneti kılıp, sonra imama da yetişmek suretiyle hem sünnet ve hem de cemaat sevabını elde etmiş olur. Sünnet kılmayı tecviz edenler, وَلَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ **"amellerinizi iptal etmeyin (bozmayın)"** (Muhammed 33) âyetini delil gösterirler. Ayrıca *Beyhâkî*'nin rivayet ettiği: *"Namaz için müezzin ikâmete başladı mı, sabahın iki rek'atlik sünneti hariç, farz namazdan başka namaz* kılınmaz" hadisi de delil yapılmıştır.

2) *İmam Şâfi'î, Ahmed İbnu Hanbel* başta olmak üzere *İbnu Ömer, Ebu Hüreyre, İbnu Cübeyr, İbnu Sîrîn* gibi bir kısım selef büyüklerinin inanç ve tatbikatına göre, imam farza durmuşken sünnet kılınamaz. Bu görüşte olanlar sadedinde olduğumuz hadisin zahirini esas almışlardır.

3) *Zâhirîler* bu meselede daha ileri giderek *''Bir kimse sünnet kılarken, farz için ikamet başlarsa, namazı orada kesip cemaate katılması gerekir, kıldığı namaz bâtıl olur''* derler.

4- *Süfyan-ı Sevrî*: *''İlk rek'atte imama yetişeceğini kestiren sünneti tamamlar, değilse hemen kesip imam uyar''* demiştir.

Mescidde sabah namazının sünnetini kılmayı mekruh addedenler müteâkiben kaydedeceğimiz *Abdullah İbnu Sercis* hadisini delil gösterirler.

2949 ٢٠ – وعن عبد الله بن سَرْجَس رضى الله عنه قال: [دَخَلَ رَجُلٌ المَسْجِدَ وَرَسُولُ اللّهِ ﷺ فى صَلاَةِ الْغَدَاةِ. فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ فى جَانِبِ المَسْجِدِ. ثُمَّ دَخَلَ مَعَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ فَلَمَّا انْصَرَفَ قالَ: يَافُلاَنُ؟ بِأَىِّ الصَّلاَتَيْنِ اعْتَدَدْتَ بِصَلاَتِكَ وَحْدَكَ؟ أَمْ بِصَلاَتِكَ مَعَنَا]. أخرجه مسلم وأبى داود والنسائى.

20. **(2949)**- *Abdullah İbnu Sercis (radıyallahu anh)* anlatıyor: *''Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) sabah namazını kılarken bir adam mescide girdi. Mescidin yan tarafında sünneti kıldı. Sonra Resulullah'a dahil olup O'nunla da farzı kıldı. Aleyhissalatu vesselam namazı bitirince:*

''Ey falan, şu iki namazdan hangisini sayıyorsun? Tek başına kıldığını mı, bizimle kıldığını mı!'' *buyurdular.''* [Müslim, Müsafirîn 67, (712); Ebu Dâvud, Salât 294, (1265); Nesâî, İmâmet 61, (2, 117).]

AÇIKLAMA:

Âlimler farz namaz kılınırken nafile kılmanın yasaklanış sebebi hususunda da bazı farklı yorumlarda bulunmuşlardır: *Nevevî* bidayetten itibaren cemaat sevabına nail olmak diye ifade eder. Ona göre, cemaatten hasıl olan sevap, ayrı kılınan nafileninkinden üstündür, öyleyse farzı ikmal eden şeyleri muhafaza etmek, nafile ile meşgul olmaktan evladır.

Bazı âlimler farz sırasında nafileden men etmeyi sedd-i zerâyı (yani çıkacak kötülüğü önceden önlemek) kabilinden bilirler. *''Böyle yapıla yapıla, zamanla sabah namazı dört rek'at sanılabilir, bu endişeyle farz sırasında sünnet yasaklanmıştır''* diyen olmuştur. Nitekim bizzat *Resulullah*'ın hadislerinde (2948): **''Neredeyse sizden biri sabah namazını dört rek'at kılacak''** endişesi sâdır olmuştur.

Resulullah'ın bu meseledeki hassasiyetinde "farz"ın ve cemaatin ehemmiyetini mü'minlerin zihinlerine nakşetme endişesini görmek de mümkündür.

2950 ١٢- وعن أبي سلمة قال: [سَمِعَ قَوْمٌ الإِقَامَةَ فَقَامُوا يُصَلُّونَ. فَخَرَجَ عَلَيْهِمُ النَّبِيُّ ﷺ فقَالَ: أَصَلاَتَانِ مَعاً؟ أَصَلاَتَانِ مَعاً؟ وَذٰلِكَ فِى صَلاَةِ الصُّبْحِ].

أخرجه مالك.

21. **(2950)**- *Ebû Seleme (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Ashabtan bir cemaat ikâmeti işitmişti, hemen (sünnet) namaza kalktılar. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) onlara:*

"İki namazı beraber mi kılıyorsunuz? İki namazı beraber mi kılıyorsunuz?" *diye çıkıştı. Bu (hâdise) sabah namazı sırasında cereyan etmişti."* [Muvatta, Salâtu'l-Leyl 31, (1, 128).]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in **"İki namazı beraber mi?"** şeklindeki sözünü şârihler hep tevbih ve zecr olarak değerlendirirler. Bu sebeple "çıkıştı" diye çevirdik.

2- *Resulullah*'ın çıkışması, ikâmet okunduktan sonra, artık nafile kılınmayacağı içindir. Çünkü ikâmetle birlikte, nafile kılmak üzere kalkmışlardır. Daha önce de belirttiğimiz üzere, ikâmet farz içindir ve farz başlayınca artık mescidde hiçbir nafilenin kılınması caiz değildir.

3- Hâdise sabah namazı esnasında cereyan etmiş ise de, ikâmet okunduktan sonra farzdan başka namazın caiz olmayacağı hükmü sabaha has değildir, bütün namazlar için mûteberdir. Zira Müslim ve diğer hadis kitaplarında geldiği üzere Efendimiz: اذا أُقِيمَتِ الصَّلاَةُ فَلاَ صَلاَةَ إِلاَّ الْمَكْتُوبَةَ **"İkamet okununca sadece farz kılınır"** buyurmuştur. Bu hadisin *İbnu Adiy* rivayetinde şu ziyade yer almıştır: *"Ey Allah'ın Resulü dendi, sabahın sünneti de mi kılınmaz?"* **"Evet, *buyurdular,* sabahın sünneti de!"** Bunu esas alan *İmâm Mâlik* şöyle demiştir: *"Kim mescide girdiği zaman farza başlanmış ise, artık sünnet kılmaz. Mescide girmemiş ise ve bir rek'ati kaçırmayacağı hususunda kanaat getirirse dışarıda - yani cumanın kılındığı avlunun haricinde sünneti kılar. Eğer birinci rek'ati kaçırmaktan korkarsa mescide girer, imama uyar, sünneti güneş doğduktan sonra kaza eder."*

2951 ٢٢- وعن أبي هريرة رضى اللّه عنه قال: [قال رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ لَمْ يُصَلِّ رَكْعَتَى الْفَجْرِ فَلْيُصَلِّهِمَا بَعْدَ مَا تَطْلُعُ الشَّمْسُ]. أخرجه الترمذى.

22. **(2951)**- *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Kim sabahın iki rek'atini vaktinde kılamazsa güneş doğduktan sonra kılsın."** [Tirmizî, Salât 314, (423).]

AÇIKLAMA:

1- Tirmizî, bu hadisin arkasından şunu ilave eder: *"Bazı ehl-i ilim bununla amel etmiştir. Süfyan-ı Sevrî, Şâfiî, Ahmed, İshak, İbnu'l-Mubârek bu hadisle hükmettiler."*

2- *Şevkânî* şu açıklamayı kaydeder: *"Irâkî, "Şâfi'î mezhebinde sahîh görüşe göre bu iki rek'at sabah namazından sonra eda olarak kılınır"* der ve ilave eder: *"Hadis bu sünneti farzdan önce kılamayan kimsenin, mutlaka güneş doğduktan sonra kılacağı hususunda sarih değildir. Hadiste, bunu mutlak olarak kılamayana illa da güneş doğduktan sonra kılması için bir emir de yok. Şurası şüpheden arîdir: Bu iki rek'at, eda vaktinde terke uğramış ise kaza vaktinde kılınır, ancak, hadiste sabah namazını kıldıktan sonra (daha güneşin doğmasını beklemeden) kılmayı men eden bir açıklık da mevcut değildir. Söylenen bu hususa (yani imamla farzı kıldıktan sonra vakit olduğu takdirde daha güneş doğmadan sabahın sünnetinin edaen kılınabileceğine), Dârakutnî, el-Hakîm ve el-Beyhâkî'nin bir rivayetleri de delalet etmektedir:'* مَنْ لَمْ يُصَلِّ رَكْعَتِى الْفَجْرِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ فَلْيُصَلِّهِمَا **"Kim sabahın iki rek'atını (sünneti) güneş doğuncaya kadar kılmamış ise onları kılsın."**(39)

2952 ٢٣- وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما. [أَنَّهُ فَاتَتْهُ رَكْعَتَا الْفَجْرِ فَقَضَاهَا بَعْدَ أَنْ طَلَعَتِ الشَّمْسُ]. أخرجه مالك بلاغاً.

23. **(2952)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'den anlatıldığına göre, sabah namazının sünnetini kaçırdığı olmuştur. Ancak güneş doğduktan sonra onu kaza etmiştir."* [Muvatta , Salâtu'l-Leyl 32, (1, 128).]

AÇIKLAMA:

İbnu Abdilberr der ki: *"Bu rivayet, sabah namazının sünnetinin müekked sünnetlerden olduğuna delildir. Şâfi'î, Atâ* ve *Amr İbnu Dînar bu iki rek'atin imam selam verip sabah namazından çıktıktan sonra kılınabileceğini söylemişlerdir. Ancak İmam Mâlik buna itiraz eder. Ülemânın ekserisi, bu namazın imamdan sonra kılınmasını yasaklamış, güneş doğduktan sonra kılınması gerektiğini söylemiştir."*

Zürkânî der ki: *"İmamın arkasından sabahın sünnetinn kılınabileceğini söy-*

(39) Burada ifade mutlaktır. Münferid kılan önce sünneti kılacağı için bu mevzubahis olamaz. Öyle ise şu mana da hadiste var: "Kim farzı imama yetişir, sünneti kılamaz, imamdan sonra da güneş doğuncaya kadar kılamamış ve böylece sünneti kazaya bırakmış ise, bunu güneş doğduktan sonra (kazâen) kılsın."

leyen İmam Şâfi'î bu hükmünde *Amr İbnu Kays*'ın şu rivayetine dayanır: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir gün, sabah namazından sonra iki rek'at sabah sünnetini kılan bir adam görmüştü. Adama:

"Sabah namazı iki rek'attir!" *ikazında bulundu. Adam:*

"Ben farzdan önce sünnet kılmamıştım, şimdi kılıyorum" deyince, Efendimiz sükût buyurdular."

ÖĞLENİN SÜNNETLERİ

2953 ١- عن على رضى اللّه عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يُصَلِّى قَبْلَ الظُّهْرِ أَرْبَعاً وَبَعْدَهَا رَكْعَتَيْنِ]. أخرجه الترمذى.

1. **(2953)**- *Hz. Ali (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğleden önce dört, öğleden sonra da iki rek'at kılardı.*" [Tirmizî, Salât 315, (424).]

AÇIKLAMA:

Tirmizî'nin hadis hakkında verdiği bilgilerden biri şudur: "*Ashab ve arkadan gelen ülemanın çoğu bununla amel etmiştir..*" Arkadan kaydedilen *Hz. Aişe*'nin rivayeti bunu takviye eder ve *Resulullah*'ın öğleden önce kıldığı dört rek'ati hiç bırakmadığını belirterek bunun müekked bir sünnet olduğunu dile getirir.

2954 ٢- وله فى أخرى عن عائشة رضىَ اللّه عنها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ إِذَا لَمْ يُصَلِّ أَرْبَعاً قَبْلَ الظُّهْرِ صَلاَّهَا بَعْدَهَا].

2. **(2954)**- Yine Tirmizî'nin bir diğer rivayetinde *Hz. Aişe şöyle der: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğlenin farzdan önceki dört rek'atli sünneti, namazdan önce kılamazsa sonra kılardı.*" [Tirmizî, Salât 317, (426).]

2955 ٣- وعن أم حبيبة رضى اللّهُ عنها قالت: [قال رسولُ اللّه ﷺ مَنْ صَلّى قَبْلَ الظُّهْرِ أَرْبعاً وَبَعْدَهَا أَرْبَعاً حَرَّمَهُ اللّهُ عَلَى النَّارِ]. أخرجه أصحاب السنن.

3. **(2955)**- *Ümmü Habîbe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* "**Kim öğleden önce dört, öğleden sonra da dört (rek'at nafile) kılarsa, Allah onu ateşe haram eder.**"

2956 ٤- وفى رواية: [مَنْ حَافَظَ عَلَى أَرْبَعٍ قَبْلَ الظُّهْرِ وَأَرْبَعٍ بَعْدَهَا حَرَّمَهُ اللّهُ عَلَى النَّارِ].

4. (2956)- Bir rivayette de şöyle gelmiştir: **"Kim öğleden evvel dört, öğleden sonra da dört (rek'at nâfile) kılmaya devam ederse Allah onu ateşe haram eder."** [Ebu Dâvud, Salât 296, (1269); Tirmizî, Salât 317, (427, 428); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 67, (3, 265).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisler öğleden önce kılınan dört rek'atli sünneti tekid eder. Öğleden sonra kılınan dörde gelince *Aliyyü'l-Kârî* bununla ilgili olarak der ki: "*Öğleden sonra kılınan iki de te'kid edilmiş olmaktadır. Diğer iki rek'at de müstehab kılınmış olmaktadır. Evla olanı bu dört rek'atı ikişer ikişer kılmak, farzdan önceki dört gibi tek bir selamla tamamlamamaktır.*"

2- Hadis şöyle bir soruya imkan sağlar: "*Buna bir sefer yapan da vaadedilen mükafaata mazhar olacak mıdır?*" Hadisin önceki (2955) veçhi "bir kere yapana da mükafaat" vardır" ihtimalini taşır ise de ikinci vecihte "devam ederse" kaydı yer almıştır. Şu halde öğleden önce ve sonra "dört" rek'at nafile kılmaya devam etmek gerekmektedir.

3- Şârihler, şu soruya da cevap aramışlardır: "*Hadis bu kimsenin hiç ateşe girmiyeceğini mi, yoksa girme mukadder olsa da, girdiği takdirde ateşin değmiyeceğini mi ifade ediyor?*" veya: "*Ateş ona değse bile tamamını kuşatması mı ateşe haram edilmiştir?*" Hadisin Nesâî'deki bir veçhinde gelen **"Ateş ebediyyen yüzüne değmez"** ifadesinde olduğu gibi, bu ifade *Resulullah*'ın bir başka hadislerinde "*secde mahallerini yakması ateşe haram edilmiştir*" hükmüne de uygun gelmektedir.

Şu halde bu rivayetler nazar-ı dikkate alınınca sadedinde olduğumuz hadiste cüz'ün kastedilip küllün (bütünün) zikredilmiş olduğu söylenebilir. Her şeye rağmen hadisin te'vile gidilmeyip, hakikate hamledilmesi de mümkündür, zira Cenâb-ı Hakk rahmetiyle bu kimsenin bedeninin tamamını da ateşe haram kılmış olabilir. Allah'ın fazlı ve rahmeti bundan da geniştir.

2957 ٥- وعن أبي أيوب رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: أَرْبَعٌ قَبْلَ الظُّهْرِ لَيْسَ فِيهِنَّ تَسْلِيمٌ تُفْتَحُ لَهُنَّ أَبْوَابُ السَّمَاءِ]. أخرجه أبو داود.

5. **(2957)**- *Hz. Ebu Eyyub (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"*Öğlenin farzından önce tek bir selamla kılınan dört rek'at nafile var ya bunların önünde sema kapıları açılır.*"** [Ebu Dâvud, Salât 296, (1270); İbnu Mâce, İkâmet 105, (1157).]

AÇIKLAMA:

Burada kastedilen namaz, *Gazâli*'nin açıklamasına göre öğlenin sünneti de-

ğildir. Zeval vaktinde öğlenin girmesine yakın kılınan dört rek'atli bir namazdır, *Sünnetü'z-Zevâl* denmektedir.

Namazın önünde sema kapılarının açılması, onun makbûliyetinden, hedefe sürat-i vüsûlünden kinayedir.

2958 ٦- وعن عبد اللّه بن السائِب قال: [كَانَ رَسولُ اللّهِ ﷺ يُصَلِّى أَرْبَعَ رَكْعَاتٍ بَعْدَ أَنْ تَزُولَ الشَّمْسُ قَبْلَ الظُّهْرِ. وَيَقُولُ إِنَّهَا سَاعَةٌ تُفْتَحُ فِيهَا أَبْوَابُ السَّمَاءِ. وَأُحِبُّ أَنْ يَصْعَدَ لِى فِيهَا عَمَلٌ صَالِحٌ]. أخرجه الترمذى.

6. **(2958)**- *Abdullah İbnu's-Sâib (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) güneşin zevalinden sonra ve öğleden önce dört rek'at namaz kılardı ve derdi ki:* **"Şimdi semâ kapılarının açıldığı bir vakittir. Bu anda salih bir amelimin oraya yükselmesini isterim"** [Tirmizî, Salât 347, (478).]

AÇIKLAMA

Irâkî, burada zikri geçen dört rek'atin, öğlenin dört rek'ati olmadığını söyler. Bu ve önceki hadis, *sünnet-i zevâl* denen aynı namazı mevzubahis etmektedirler. *Resulullah* o saatte sâlih bir amelinin yükselmesi arzusunu ifade etmekle, şu âyete telmihte bulunmaktadır: اِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ **"Güzel sözler O'na yükseltir, o sözleri de salih ameller yükselir"** (Fatır 10).

2959 ٧- وعن عمر رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: أَرْبَعٌ قَبْلَ الظُّهْرِ وَبَعْدَ الزَّوَالِ تُحْسَبُ بِمِثْلِهِنَّ فى السَّحَرِ، وَمَا مِنْ شَىْءٍ إِلاَّ يُسَبِّحُ اللّهَ تَعَالَى فى تِلْكَ السَّاعَةِ. ثُمَّ قَرَأَ: يَتَفَيَّأُ ظِلاَلُهُ عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَائِلِ سُجَّداً لِلّهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ]. أخرجه الترمذى.

«التفيؤ» التحول من جهة إلى أخرى.

7. **(2959)**- *Hz. Ömer (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Öğleden önce zevâlden sonra dört rek'at vardır ki bunlar seherde kılınan emsalleri değerindedirler. Her ne varsa, bu saatte mutlaka Allah'ı tesbîh eder."**

Resulullah, sonra şu âyeti okudular: يَتَفَيَّؤُ ظِلاَلُهُ عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَائِلِ سُجَّدًا لِلّهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ **"Allah'ın yarattığı şeylerin gölgeleri sağa sola vurarak, Allah'a boyun eğerek secde etmekte olduklarını görmüyorlar mı?"** (Nahl 48). [Tirmizî, Tefsir, Nahl (3127).]

İKİNDİNİN SÜNNETİ

2960 ١- عن عليّ رضى اللّهُ عنه قال: [كَانَ رسولُ اللّهِ ﷺ يُصَلِّى قَبْلَ الْعَصْرِ رَكْعَتَيْنِ]. أخرجه أبو داود.

1. **(2960)**- *Hz. Ali (radıyallahu anh)* anlatıyor: *''Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ikindiden önce iki rek'at kılardı.''* [Ebu Dâvud, Salât 297, (1272).]

AÇIKLAMA:

Şarihler, *Hz. Ali (radıyallahu anh)*'nin burada, ikindiden önce kılınan dört rek'atli sünneti kasdettiğini söylerler ve bu rivayetten *Resulullah*'ın zaman zaman bu sünneti iki rek'at olarak kılmış olduğunu anlarlar. Şu halde, kişi bunu iki veya dört kılmada muhayyerdir, dört kılması efdaldir.

2961 ٢- وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: رَحِمَ اللّهُ امْرَأً صَلَّى قَبْلَ الْعَصْرِ أرْبَعاً]. أخرجه أبو داود والترمذى.

2. **(2961)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *''Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **''İkindiden önce dört rek'at nafile kılan kimseye Allah rahmetini bol kılsın.''** [Ebu Dâvud, Salât 297, (1271); Tirmizî, Salât 318, (430).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, bazı rivayetlerde **''...arasını selamla ayırdığı dört rek'atı kılan....''** şeklinde gelmiştir. Yani ikindinin dört rek'atli sünneti ikişer ikişer kılınabilecektir. Mamafih selamı teşehhüd olarak anlayan da olmuştur. Böyle anlayanlar için ikindi namazında dördüncü rek'atın sonunda olmak üzere bir kere selam vardır.

Resulullah bu sünnete çeşitli ifadeleriyle teşvik etmiştir: **''Kim ikindiden önce dört rek'at nafile kılarsa ona ateş değmez''; ''Kim ikindiden önce dört rek'at kılarsa Allah ona mağfiret eder''; ''Kim ikindiden önce dört rek'ati devam ettirirse Allah ona cennette bir bina yapar''; ''Kim ikindiden önce dört rek'at kılarsa Allah onun bedenini ateşe haram eder.''**

Resulullah'ın tergib ve teşvik edici ifadelerle ehemmiyetini dile getirdiği dört rek'atli ikindi sünneti müstehabtır.

2962 ٣- وعن على رضى اللّه عنه قال: [كَانَ رسولُ اللّه ﷺ يُصَلِّى قَبْلَ الْعَصْرِ أَرْبَعاً: يَفْصِلُ بَيْنَهُنَّ بِالتَّسْلِيمِ عَلَى المَلاَئِكَةِ المُقَرَّبِينَ، وَمَنْ تَبِعَهُمْ مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُؤْمِنِينَ]. أخرجه الترمذى.

3. **(2962)**- *Hz. Ali (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ikindi namazından önce dört rek'at nafile kılardı. Bunların arasını (ikinci rek'atin teşehhüdünde) makarreb meleklerle müslüman ve mü'minlerden onlara tabi olanlara selam ile ayırırdı."* [Tirmizî, Salât 318, (2129).]

AÇIKLAMA:

Tirmizî, hadisin sonunda, hadiste geçen "teslim"le *Resulullah*'ın teşehhüdü kasdettiğinin anlaşıldığını belirtir. *İshâk İbnu İbrahim*, böyle anlar ve dört rek'atli bu sünneti selamla ikiye bölmezmiş. Ancak, yine *Tirmizî*'nin kaydına göre *Ahmed ve Şâfi'î* hazretleri gece ve gündüz nafilelerinin hep ikişer ikişer olacağına hükmetmişlerdir ve dörtlüleri böylece selamla ortadan bölerek ikişer ikişer kılmışlardır.

Bu vesileyle şunu da kaydedelim: Nafilelerin ikişer ikişer veya dördü birden kılınmasının efdaliyeti hususunda Selef ihtilaf etmiştir:

★ Bir rivayette *Ahmed İbnu Hanbel* gece namazlarının ikişer ikişer olmasını üstün görmüş, *"gündüzleyin kılarsa dördü beraber kılmasında beis yok"* demiştir.

★ Hanefiler de gündüz dört kılmanın efdal olacağını söylemiştir. Onlar bu hükme giderken, Tirmizî'de gelen:

صَلاَةُ اللَّيْلِ مَثْنَى فَإِذَا خِفْتَ الصُّبْحَ فَأَوْتِرْ بِوَاحِدَةٍ وَاجْعَلْ آخِرَ صَلاَتِكَ وِتْرًا **"Gece namazı ikişer ikişer kılınır. Sabahın girivermesinden korkarsan tek rek'at kılarak vitir yap, namazın tekle tamamlansın"** hadisine dayanır. Ayrıca Hanefiler, *"Teslimden maksad tahlil teslimi değil, teşehhüddür"* diye te'vilde bulunurlar.

2963 ٤- وعن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [مَا كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يَأْتِينِى فى يَوْمِى بَعْدَ الْعَصْرِ إلاَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ].

4. **(2963)**- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bana, günümde ikindi namazından sonra iki rek'at nafile kılarak gelirdi."*

2964 ٥- وفى رواية: [مَا تَرَكَ رَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعَصْرِ عِنْدِى قَطُّ].

أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

5. **(2964)**- *Hz. Aişe* bir başka rivayette şöyle demiştir: *"İkindi namazından sonra kıldığı iki rek'ati, yanımda hiç terketmedi."* [Buharî, Mevâkîtu's-Salât 33, Hacc 75; Müslim, Salâtu'l-Müsafirin 296-298, (833-835); Ebu Dâvud, Salât 299, (1279, 1280); Nesâî, Mevâkıt 36, (1, 280, 281).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayetler Selef'in bazı ihtilaflarına sebeptir:

★ Bazı âlimler bunlara dayanarak ikindi namazından sonra -kerâhet vaktine kalmamak şartıyla- nafile kılmayı mutlak olarak mübah addetmişlerdir. (Bu hususta mezheplerin görüşlerini daha önce kaydettik (2932. hadis)).

Mekruh addedenler, onlara şu cevabı verirler: *"Bu hadis, revâtibten kaçırılmış olanları kerahetsiz olarak kılmaya delalet eder. Resulullah'ın kesintisiz devâm etmiş olması, O'nun hasâisindendir. Bunun delili de* Ebu Dâvud*'da gelen Zekvân Mevlâ Aişe'nin şu rivayetidir: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ikindiden sonra namaz kılardı; fakat bize men ederdi. (Oruçta birkaç gün hiç iftar yapmadan) visalde bulunurdu, fakat bize visâli (iftar yapmadan bir kaç gün oruç tutmayı) yasaklardı."*

Müteakip rivayet *Resulullah*'ın ikindiden sonra kıldığı iki rek'ate bir başka açıklama (ve sebep) kaydedecektir.

2965 ٦- وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [إنَّمَا صَلّى النَّبِيُّ ﷺ رَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعَصْرِ لأنَّهُ اشْتَغَلَ بِقِسْمَةِ مَالٍ أتَاهُ عَنِ الرَّكْعَتَيْنِ اللَّتَيْنِ بَعْدَ الظُّهْرِ فَصَلاَّهُمَا بَعْدَ الْعَصْرِ. ثُمَّ لَمْ يَعُدْ لَهُمَا]. أخرجه الترمذى.

6. **(2965)**- *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ikindi namazından sonra iki rek'at nafile kılmıştır, çünkü kendisine gelen bir malın taksimini yapmış, bu meşguliyet O'nun öğle namazından sonra kılmakta olduğu iki rek'ati kılmasına mani olmuştu. Bunun üzerine onları ikindiden sonra kıldı. Sonra bir daha bu iki rek'ati kılmadı."* [Tirmizî, Salât 135, (184).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet daha önce kaydettiğimiz *Hz. Aişe* rivayetine ters düşmektedir. Zira orada *Hz. Aişe*'nin yanına ikindilerden sonraki her gelişinde mutlaka iki rek'at kıldığı ifade edilmektedir. Aradaki tearuz, râvinin *Hz. Aişe*'nin yanında

kıldığı bu namazı bilmemesi ile izah edilmiştir. Öyle ise *Hz. İbnu Abbâs*'ın nefyi, *Hz. Aişe*'nin te'yidini cerhedemez. İsbat eden, nefyedene mukaddemdir.

Keza *Ümmü Seleme*'nin bir rivayetinde de, ikindiden sonra, *Resulullah*'ın bir keresinde iki rek'at kılmış olduğu belirtilmektedir. Bu rivayete de *İbnu Abbâs*'ın rivayeti için söylenen şey cevap olur: Demek ki *Resûlullah*, ikindiden sonra kıldığı iki rekati sadece *Hz. Aişe*'nin evinde kılmaktaydı, işte hasaisten olan da budur. Diğer iki şehadet, belirtilen sebeplerle, *Resulullah*'ın vakti içinde kılamadığı öğlenin iki rek'atlik sünnetinin ikindiden sonra "kaza"sı olmaktadır. Nitekim Buharî'nin kaydettiği bir rivayette *Hz. Aişe*, bu namazı *Resulullah*'ın, *"ümmetine ağırlık olur korkusuyla"* mescidde kılmadığını belirtir.

2966 ٧- وعن المختار بن فُلْفُل قال: [سَألْتُ أنساً رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ عَنِ التَّطَوُّعِ بَعْدَ الْعَصْرِ. فَقَالَ: كَانَ عُمَرُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ يَضْرِبُ الأيْدِى عَلَى صَلاَةٍ بَعْدَ الْعَصْرِ، وَكُنَّا نُصَلِّى عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ رَكْعَتَيْنِ بَعْدَ غُرُوبِ الشَّمْسِ قَبْلَ صَلاَةِ الْمَغْرِبِ، وَكَانَ يَرَانَا نُصَلِّيهِمَا فَلَمْ يَأْمُرْنَا وَلَمْ يَنْهَنَا]. أخرجه مسلم.

7. (2966)- *Muhtar İbnu Fulful* anlatıyor: *"Hz. Enes'ten ikindiden sonra kılınacak nafile namaz hakkında sordum" dedi ki:*

"Hz. Ömer, ikindiden sonra nafile kılanların ellerine (sopayla) vururdu. Biz iki rek'ati, Resulullah devrinde güneş battıktan sonra akşam namazından önce kılardık. Bizi bunu kılarken efendimiz görürdü de ne emrederdi ne de nehyederdi." [Müslim, Müsafirin 302, (836).]

AÇIKLAMA:

Hadisin Müslim'deki aslında *Enes*'in akşamdan önce iki rek'at kıldıklarını söylemesi üzerine *Muhtar* sorar:

"Bu iki rek'ati Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) da kılar mıydı?" Enes: "Bizi kılarken görürdü de ne kılmamızı emreder ne de kılmaktan nehyederdi" cevabını verir.

Bu konuda gelen farklı rivayetler hakkında *Nevevî* şöyle bir açıklama sunar: *"Bu hususta ülemânın iki farklı görüşü var. Meşhur olan kavle göre, güneş battıktan sonra, hemen akşam kılınır, nafile müstehab değildir. İkinci görüşe göre bu, müstehabtır. Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhûye bu görüştedir. İmam Mâlik ve ekserî fukahaya, Ashab'tan Hz. Ebu Bekr, Ömer, Osman ve Ali (radıyallahu anhüm)'e göre müstehab değildir. İbrahim Nehâî kesinlikle "bid'at" olduğunu söyler."*

Nevevî, sadedinde olduğumuz hadise ve emsâline dayanarak bu namazın müstehab olacağını söyler, neshten bahsedenleri reddeder.

AKŞAMIN SÜNNETİ

2967 ١- وعن أنس رضى اللّهُ عنه قال: [كَانَ إِذَا أَذَّنَ الْمُؤَذِّنُ لِصَلاَةِ الْمَغْرِبِ قَامَ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ يَبْتَدِرُونَ السَّوَارِىَ حَتَّى يَخْرُجَ النَّبِىُّ ﷺ وَهُمْ كَذٰلِكَ يُصَلُّونَ رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْمَغْرِبِ]. أخرجه الشيخان والنسائى.

وزاد مسلم: «حَتَّى إِنَّ الرَّجُلَ الْغَرِيبَ لَيَدْخُلُ الْمَسْجِدَ فَيَحْسِبُ أَنَّ الصَّلاَةَ قَدْ صُلِّيَتْ، منْ كَثْرَةِ مَنْ يُصَلِّيهِمَا».

1. **(2967)**- *Hz. Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Müezzin akşam ezanını okuduğu zaman Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashâbından bir grup kalkıp mescidin sütunlarına doğru koşup Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) (evinden) çıkıncaya kadar akşamdan önce ikişer rek'at nafile kılıyordu."* [Buharî, Ezân 14, Salât 95; Müslim, Müsafirîn 303, (837); Nesâî, Ezân 39, (2, 28, 29).]

Müslim'in rivayetinde şu ziyade var: *"Bazan bir yabancı gelip mescide girecek olsa, namaz kılanların çokluğunu görünce, akşamın farzını kılınmış zannederdi."*

AÇIKLAMA:

1- Sütunlara koşmanın sebebi, onların arkasında durup sütre yapmaktır. Böylece önlerinden kimse geçmemiş olur.

2- Hadisle ilgili ziyade açıklama önceki rivayette geçti.

2968 ٢- وعن عبد اللّه بن مُغَفَّلٍ المُزَنِّى رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: صَلُّوا قَبْلَ الْمَغْرِبِ رَكْعَتَيْنِ. ثُمَّ قَالَ: صَلُّوا قَبْلَ الْمَغْرِبِ رَكْعَتَيْنِ لِمَنْ شَاءَ خَشْيَةَ أَنْ يَتَّخِذَهَا النَّاسُ سُنَّةً]. أخرجه أبو داود بهذا اللفظ.

2. **(2968)**- *Abdullah İbnu Mugaffel el-Müzenî (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) dediler ki:*

"Akşamdan önce iki rek'at namaz kılın!" *(Efendimiz) sonra, insanların bunu bir sünnet yapmasından korkarak* **"Dileyen kılsın"** *dediler."* [Ebu Dâvud,

Salât 300, (1281); Buharî, Teheccüt 35, İ'tisâm 27; Müslim, Müsafirîn 304, (838).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis Ebu Dâvud'dan başka Buharî ve Müslim'de de bazı küçük farklılıklarla gelmiştir. Yukarıdaki metin Ebu Dâvud'daki veçhidir. Buharî'nin rivayetinde *Resulullah (aleyhissalatu vesselam)*'ın: **"Akşamdan önce iki rek'at kılın!"** emrini üç kere tekrar ettiği, üçüncüde, **"Dileyen"** dediği belirtilir.

Müslim'deki rivayet şöyledir: *"Resulullah*: **"Herbir iki ezan** (40) **arasında namaz vardır"** *dedi ve üç kere tekrar etti, üçüncü seferde,* **"Dileyen için"** *ibaresini ilave etti."*

2- Görüldüğü üzere buradaki teşvik akşamdan önce kılınacak iki rek'ate has değil. Beş vaktin hepsine şâmildir. Bazı âlimler, bu ıtlaktan hareketle, ezanla ikamet arasında dileyenin başka namaz kılabileceğine hükmetmiştir.

3- Hadiste gelen **"Dileyen"** tabiri bu namazın derece itibariyle farzlara mukârin olarak kılınan revâtib sünnetlerden düşük olduğunu belirtmektedir. Nitekim ülemâ çoğunluk itibariyle bu namazı revâtib arasında zikretmez.

2969 ٣- وفي أخرى للشيخين قال: [صَلُّوا قَبْلَ صَلاَةِ الْمَغْرِبِ. ثُمَّ قَالَ فِى الثَّالِثَةِ: لِمَنْ شَاءَ كَرَاهِيَةَ أَنْ يَتَّخِذَهَا النَّاسُ سُنَّةً].

3. **(2969)**- Sahîheyn'in kaydettiği bir başka rivayette şöyle gelmiştir: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Akşam namazından önce namaz kılın"** *dediler ve (bunu üç kere tekrar ettiler), üçüncüde ise, halk bunu bir sünnet edinir korkusuyla,* **"Dileyen"** *buyurdular."*

AÇIKLAMA:

Burada "sünnet edinmek"ten murad devamlı uyulan bir şeriat, bir yol edinmektir. Peygamberimiz, bu namazı tavsiye etmekte ama ısrarla yapılmasını dilememektedir. Hatta bazı âlimler: *"Ezan okunduktan sonra başka namaz kılınmaz"* beyanını, *Resulullah*'ın burada tavzih ettiğini, bu yasaklamadan maksadın farz namaz olduğunu belirttiğini söylemiştir. Şu halde hadis, ezan okununca, ikamet okununcaya kadar nafile kılınabileceğine bir cevaz getirmiş olmaktadır.

2970 ٤- وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [صَلَّيْتُ مَعَ النَّبِىِّ ﷺ رَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ فِى بَيْتِهِ]. أخرجه الترمذى وصححه.

4. **(2970)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâ-*

(40) İki ezandan maksad ezan ve ikâmettir.

tu vesselâm)'la birlikte, akşam namazından sonra hâne-i saadetlerinde iki rek'at (nafileyi) kıldım." [Tirmizî, Salât 320, (432).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis *İbnu Ömer*'in *Resulullah*'a iktida ettiğini ifâde etmez. Şârihler, ayrı ayrı kılmış olacaklarını belirtir.

2- Bu hadis akşamın sünnetini evde kılmanın efdal olduğunu gösterir.

2971 ٥– وعن كعب بن عُجْرَةَ رضى اللّه عنه قال: [صَلّى النَّبِىُّ ﷺ فى مَسْجِدِ بَنِى عَبْدِ الأَشْهَلِ الْمَغْرِبَ. فَلَمَّا قَضَواْ صَلاَتَهُمْ رَآهُمْ يَسَبِّحُونَ بَعْدَهَا فَقَالَ: هٰذِهِ صَلاَةُ الْبُيُوتِ]. أخرجه أبو داود والنسائِى.

وعنده: «عَلَيْكُمْ بِهٰذِهِ الصَّلاَةِ فِى الْبُيُوتِ».

5. **(2971)**- *Ka'b İbnu Ucre (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Benî Abdi'l-Eşhel mescidinde akşam namazını kılmıştı. Cemaat, farzı bitirince nafileyi kılmaya başladı. Bunu gören Resulullah:* "**Bu, evlerin namazıdır**" *buyurdular.*" [Ebu Dâvud, Salât 304, (1300); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 1, (3, 198, 199).]

Nesâî'de şu ifade vardır: "**Size, bu namazı evlerde kılmanız gerekir.**"

AÇIKLAMA:

1- **Burada** tesbîhten maksad nafile namazdır.

2- **Akşamın** sünnetinin evde kılınması efdaldir, çünkü riyadan, gösterişten uzak ve ihlaslıdır. Ayrıca aile efradından küçüklerin vs. namaz kılındığını görmesi, onların terbiyesi için gereklidir. Farz, nafile bütün namazların mescidde kılınması evdeki zikri azaltır. Halbuki bazı hadislerde evlerin kabirlere çevrilmemesi, evlerin zikirle nurlandırılması emredilmiştir. "**Nafile namazlarınızı evlerinizde kılın, onları kabirlere çevirmeyin**"; "**Kişinin evindeki namazı nurdur. Öyle ise evlerinizi (namazla) nurlandırın**"; "**Mescidde namazınızı eda edince eviniz için de bir nasib ayırın, zira Allah bu namazdan dolayı eve (hususî) bir hayır yapar**"; "**Farzdan sonra en hayırlı namazınız evlerinizde kıldığınız namazdır.**" *İbnu Ömer*'den gelen bir rivayette: كَانَ النَّبِىُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّى الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ فِى بَيْتِهِ "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) akşamın sünnetini evinde kılardı*" buyurarak bu husustaki sünneti te'kid eder. Ancak bu bir vecibe değildir. Sözgelimi mû'tekif namazını mescitte kılar.

2972 ٦- وعن مكحول يرفعه. [مَنْ صَلَّى بَعْدَ الْمَغْرِبِ قَبْلَ أَنْ يَتَكَلَّمَ رَكْعَتَيْنِ
وفى رَوَايَةٍ: أَرْبَعاً رُفِعَتْ صَلاَتُهُ فِى عِلِّيِّينَ].

6. (2972)- *Mekhûl* merfu olarak rivayet etmiştir: [*"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki]: **"Kim akşam namazından sonra hiç konuşmadan iki rek'at -bir rivayette dört- kılarsa namazı illiyyûna yükseltilir."** [*Rezin* tahriç etmiştir. (Feyzu'l-Kadîr 6, 167).]

AÇIKLAMA:

1- ***Mekhûl***, **bu hadisi merfu *(Resulullah*'ın sözü) olarak rivayet etmiştir. Hangi sâhâbiden işittiğini belirtmediği için hadis mürseldir.**

2- Akşam namazı ile iki rek'atlik nafile arasında dünyevi bir şey konuşulmaması gerektiği anlaşılmaktadır. Mamafih hadis "dünyevi" kaydını ihtiva etmez, binaenaleyh bunun ıtlakı üzere yani dünyevi ve uhrevi hiçbir şeyin konuşulmaması gereği de maksud olabilir.

3- Hadisin Câmiu's-Sağir'de kaydedilen veçhinde رُفِعَتْ yerine كُتِبَتَا denmiştir, yani *"iki rekat namazı illiyyîne yazılır."*

4- *İlliyyûn*: Meleklerin ve cin ve ins sâlihlerinin işlediği her çeşit hayırların yazıldığı divanın adıdır. Buna illiyyûn denmesi, cennetin en yüksek yerine yükselmesi sebebiyledir veya yedinci semâda kerrubiyyûn denen Allah'a yakın olan meleklerin yanında bulunması sebebiyledir.

2973 ٧- وعن حذيفة رضي اللّه عنه نحوه. وزاد [وَكَانَ يقولُ: عَجِّلُوا الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرِبَ فَإنَّهُمَا يُرْفَعَانِ مَعَ الْمَكْتُوبَةِ]. أخرجهما رزين.

7. (2973)- *Huzefye (radıyallahu anh)* de benzer bir rivayette bulunmuş ve şu ziyadeyi yapmıştır: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) derdi ki:* **"Akşamın farzından sonraki iki rek'ati kılmada acele edin, çünkü onlar farz namazla birlikte yükselirler."** [*Rezîn* ilavesidir. (Feyzu'l-Kadir 4, 307).]

AÇIKLAMA:

Âlimler, akşamın farzından sonra kılınan iki rek'atlik nafileye de müekked sünnet demişlerdir. Çünkü, görüldüğü üzere bu nafilenin "farz"la birlikte yükseleceği ifade edilmektedir.

YATSININ NAFİLESİ

2974 ١- عن شُرَيْح بن هانِىءٍ قَال: [سَأَلْتُ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا عَنْ صَلاَةِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فَقَالَتْ: مَا صَلَّى الْعِشَاءَ قَطُّ فَدَخَلَ عَلَيَّ إلاَّ صَلَّى أَرْبَعَ رَكْعَاتٍ أَوْ سِتَّ رَكَعَاتٍ، وَلَقَدْ مُطِرْنَا مَرَّةً مِنَ اللَّيْلِ فَطَرَحْنَا لَهُ نِطَعاً فَلَكَأَنِّى أَنْظُرُ إلى ثَقْبٍ فِيهِ يَنْبُعُ مِنْهُ الْمَاءُ، وَمَا رَأَيْتُهُ مُتَّقِياً الأَرْضَ بِشَىْءٍ مِنَ ثِيَابِهِ قَطُّ]. أخرجه أبو داود.

1. **(2974)**- *Şureyh İbnu Hâni* anlatıyor: *"Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namazından sordum. Dedi ki:*

"Yatsıyı her kılışında yanıma gelince mutlaka dört veya altı rek'at nafile kılardı. Bir gece yağmura yakalandık. Aleyhissalatu veseslam'a bir post yaydık, postta suyun akmakta olduğu bir deliğe hâlâ bakar gibiyim. Efendimizin, elbisesini hiçbir surette yerden sakındığını görmedim. [Ebu Dâvud, Salât 305, (1303).]

AÇIKLAMA:

Başka rivayetler de gözönüne alınınca yatsıdan sonra *Resulullah, Hz. Aişe*'nin yanında 2-6 rek'at arasında değişen miktarda namaz kılmıştır. *Aliyyü'l-Kâri*, bunu *Resulullah*'ın bazan iki, bazan dört ve bazan da altı rekat kılmış olmasıyla izah eder. İlk iki müekkeddir, diğerleri müstehab ve nafiledir der.

CUMANIN NAFİLELERİ

2975 ١- عن جابر رضى الله عنه قال: [دَخَلَ رَجُلٌ وَالنَّبِىُّ ﷺ يَخْطُبُ فَقَالَ لَهُ ﷺ: صَلَّيْتَ؟ قَالَ: لاَ. قَالَ: فَصَلِّ رَكْعَتَيْنِ].

وفى رواية: «قُمْ فَارْكَعْ رَكْعَتَيْنِ». أخرجه الخمسة.

1. **(2975)**- *Hz. Câbir (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) hutbe verirken bir adam girdi. Resulullah adama:*

"Namaz kıldın mı?" *dedi. Adam:*

"Hayır!" dedi. Efendimiz:

"Öyleyse iki rek'atini kıl!" *diye emretti.*" [Buharî, Cum'a 32, 33, Teheccüd 25; Müslim, Cum'a 55, Ebu Dâvud, Cum'a 237; Tirmizî, Salât 367, (510); Nesâî, Cum'a 21, 27, (3, 103, 107).]

Bir rivayette şöyle gelmiştir: **"...Kalk, iki rek'at kıl."**

2976 ٢- وعن أبى هريرة رضى الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إذَا صَلَّى أَحَدُكُمُ الْجُمُعَةَ فَلْيُصَلِّ بَعْدَهَا أَرْبَعاً].

2. **(2976)**- *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Sizden biri cumayı kıldı mı, ondan sonra da dört rek'at kılsın."**" [Müslim, Cum'a 67, (881); Ebu Dâvud, Salât 244, (1131); Tirmizî, Salât 376.]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, cum'adan sonra dört rek'at kılmanın meşrûiyyetini göstermektedir. Bazı rivayetler *Resulullah*'ın cuma'dan sonra eve gelerek iki rek'at kıldığını ifade eder. Sadedinde olduğumuz rivayetle, evde iki kıldığını haber veren rivayetin arası şöyle te'lif edilmiştir: Efendimiz cuma'dan sonra namazı mescidde kılınca dört rek'at kılmıştır, evde kılınca da iki rek'at kılmıştır.

Efendimiz bu namazı bazan evde, bazan mescidde kıldığına göre, evde de mescidde de kılınabilecektir.

2977 ٣- وفى رواية: [فَإِنْ عَجِلَ بِكَ شَىْءٌ فَصَلِّ رَكْعَتَيْنِ فِى الْمَسْجِدِ وَرَكْعَتَيْنِ إِذَا رَجَعْتَ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى.

3. **(2977)- Bir rivayette şöyle buyrulmuştur: "Senin acele etmen gereken bir şeyin olursa mescidde hemen iki rek'atı kıl, iki rek'at de dönünce kıl."** [Müslim, Cum'a 67, (881).]

2978 ٤- وعن نافع. [أَنَّ ابنَ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا رَأَى رَجُلاً يُصَلِّى رَكْعَتَيْنِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فِى مُقَامِهِ فَدَفَعَهُ وَقَالَ: أَتُصَلِّى الجُمُعَةَ أَرْبَعاً؟ وَكَانَ يُصَلِّى يَوْمَ الْجُمُعَةِ رَكْعَتَيْنِ فِى بَيْتِهِ وَيَقُولُ: هٰكَذَا فَعَلَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ]. أخرجه الخمسة. واللفظ لأبى داود.

4. **(2978)**- *Nâfi* merhum anlatıyor: *"İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), cuma günü bir adamın cumayı kılarken durduğu yerden hiç kımıldamaksızın iki rek'at daha kılmaya devam ettiğini görmüştü, adamı bundan men etti ve:*

"Cum'a'yı dört mü kılıyorsun?" dedi. İbnu Ömer, cum'a günü evinde iki rekat kılar ve etrafındakilere:

"Resulullah böyle kılardı!" derdi." [Buharî, Cuma 39, Teheccüd 25, 29; Müslim, Cum'a 70, (882); Ebu Dâvud, Salât 244, (1127, 1128); Tirmizî, Salât 376, (521, 522); Nesâî, Cum'a 42, 44, (3, 113).]

2979 ٥- وعن عطاء قال: [كَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا إِذَا صَلَّى الْجُمُعَةَ بِمَكَّةَ تَقَدَّمَ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ يَتَقَدَّمُ فَيُصَلِّى أَرْبَعاً. فَإِذَا كَانَ بِالْمَدِينَةِ صَلَّى الجُمُعَةَ ثُمَّ رَجَعَ إِلى بَيْتِهِ. فَصَلى رَكْعَتَيْنِ وَلَمْ يُصَلِّ فِى الْمَسْجِدِ، فَقِيلَ لَهُ؟ فَقَالَ: كَانَ النَّبِىُّ ﷺ يَفْعَلُهُ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

5. **(2979)**- *Atâ* anlatıyor: *"İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) Mekke'de cumayı kıldı mı ilerler iki rek'at daha kılardı; sonra biraz daha ilerler ve dört rek'at daha kılardı. Medine'de olunca da cum'ayı kılar sonra evine döner, iki rek'at daha kılardı, bunu mescidde kılmazdı. Bu durumun sebebi nedir? diye kendisinden sorulmuştu:*

"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) böyle yapardı" dedi." [Ebu Dâvud, Salât 244, (1130, 1131); Tirmizî, Salât 376, (523).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet *İbnu Ömer*'in cum'adan sonra Mekke'de farklı, Medine'de farklı şekilde nafile kıldığını ifade ediyor:

1- Mekke'de iki bir, dört de bir olmak üzere altı rek'at kılar; Medine'de iken cum'adan sonra evine gidip iki rek'at kılardı.

2- *İbnu Ömer*'den sorulunca, *Resulullah*'ın böyle yaptığını haber verir. *İbnu Ömer*'in *Resulullah*'a nisbet ettiği kısım Medîne'deki tatbikatı olmalıdır. Çünkü, bazı şarihlerin de belirttiği üzere *Resulullah*'ın Mekke'de, *İbnu Ömer*'in söylediği şekilde cum'a kıldığına dair hiçbir bilgi mevcut değildir, bilgiyi bırakalım, bir zanna da yer verilmemiştir. Hatta *Resulullah*'ın Mekke'de cum'a kıldığı da sahih değildir. *Resulullah*'tan bunun Mekke'de vukûu kabul edilme takdirinde, bunun çoğunlukla yaptığı durumu aksettirmediğine, bilakis nadir bir ameli olduğuna hamledilir. Veya şu da söylenebilir: Bazı zamanlarda namazda tahfif *Resulullah*'ın hasaisindendir. Şöyle ki: Hutbe veriş tarzı ile gelen tavsifler, hutbe sırasında Aleyhissalatu vesselam'ın gözlerinin kızardığını, öfkesinin arttığını, sesinin yükseldiğini, askerlere hitab eden bir ordu komutanı ciddiyetinde hitabta bulunduğunu ifade eder. Şu halde bu tarzın bazı kereler Efendimizin yorulmasına sebep olması, bu yüzden cum'adan sonra evinde iki rek'atla yetinmesi mümkündür. Ama normalde, *Resulullah* cum'a'dan sonra dört rek'at kılınmasını emretmiştir. Ayrıca bu dört rek'atin evde veya mescidde olmasını belirtmemiş, mutlak bırakmıştır. Sadedinde olduğumuz hadiste görüldüğü şekilde, *Resulullah*'ın bazan iki rek'at kılmış olması, dört rek'at kılmanın meşruiyyetine mani teşkil etmez, zira aralarında bir teâruz mevcut değildir. Şu halde iki kılmak da dört kılmak da meşrûdur. Ancak çoğunlukla dört kılmış olduğu için efdal olan dört kılmaktır.

İKİNCİ FASIL
VİTİR NAMAZI

UMUMİ AÇIKLAMA:

Vitr kelime olarak şef'in (çift'in) zıddıdır, yani "tek" demektir. Yatsıdan sonra kılınan bir namazın adıdır. Bu namaz hususunda ülemâ çeşitli meselelerde ihtilaf eder:

1- Vacib mi, değil mi?

2- Kaç rek'at?

3- Niyet şart mı, değil mi?

4- Hususi kıraat var mı?

5- Bundan önceki namaz çift olmalı mı?

6- Son vakti ne zaman?

7- Seferde hayvan üzerinde kılınır mı?

8- Kazası gerekir mi?

9- Kunutu nedir, okunacağı yer neresidir? Kunutta ne söylenecektir, kunut ayrı mı okunur, vasledilerek mi okunur?

10- Vitirden sonra iki rek'at daha kılmak sünnet midir?

11- İlk vakti ne zamandır?

12- En faziletli nafile bu mudur, yoksa revâtibler bundan efdal midir? vs.

Müteakiben kaydedilecek hadislerde ihtilafların bir kısmı görülecektir.

2980 ١ – عن بُريدة رضى الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: الْوَتْرُ حَقٌّ. فَمَنْ لَمْ يُوتِرْ فَلَيْسَ مِنَّا. قَالَهَا ثَلاَثاً]. أخرجه أبو داود.

1. **(2980)**- *Hz. Büreyde (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* "**Vitr namazı haktır. Kim bunu kılmazsa bizden değildir.**" *Bunu Efendimiz üç kere tekrar etti.*" [Ebu Dâvud, Salât 337, (1419).]

AÇIKLAMA:

1- **"Vitir haktır"** sözü vitir kılmaya teşvik içindir. Bu hususta gelen sahih rivayetler "hak"la farzın kastedilmediğini gösterir. Sözgelimi *Ubade İbnu Sâmit*'e, Ensar'dan *Ebu Muhammed*'in *"Vitir haktır"* dediği kulağına gelince: *"Ebu Muhammed hata etti"* der ve *Resulullah*'ın namazların sayısını beş olarak ifade eden hadislerini rivayet eder. Keza *Talha İbnu Ubeydillah* da bir Arâbinin sualine verdiği cevapta namazın beş olduğunu belirtir. *Enes* de Mirac hadisinde farz namazın beş olduğunu ifade eder. Hülasa ülemâ vitrin farz olmadığı hususunda icma etmiştir. Sadece *Hasan İbnu Ziyad, Ebu Hanife*'nin farz dediğini rivayet etmiştir. Ancak *imamın ashabı* bunu kabul etmemiştir. Şayet bu rivayet sahihse, şunu bilmek gerekir imamdan önce bu meselede icma vaki olmuştur.

2- *"Kılmayan bizden değildir"* ifadesini, *"sünnetten nefret ederek kılmayan bizden değildir"* şeklinde anlamak gerekmektedir.

2981 ٢- وعن على رضى الله عنه قال: [الْوِتْرُ لَيْسَ بِحَتْمٍ كَالصَّلاَةِ الْمَكْتُوبَةِ، وَلَكِنَّ رسولَ اللّهِ ﷺ قَالَ: إِنَّ اللّهَ تَعَالَى وِتْرٌ يُحِبُّ الْوِتْرَ. فَأَوْتِرُوا يَا أَهْلَ الْقُرْآنِ]. أخرجه أصحاب السنن.

2. **(2981)**- *Hz. Ali (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Vitir namazı farz namaz gibi kesin değildir. Ancak Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Allahu Teâlâ hazretleri tektir, tek'i sever, öyleyse ey ehl-i Kur'an vitri kılın!"** *buyurmuştur."* [Tirmizî, Salât 333, (453, 454); Ebu Dâvud, Salât 336, (1416); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 27, (3, 228, 229).]

AÇIKLAMA:

1- Hatm, farz ve vacib manasına gelir. Biz vitr husustındaki mezhebimizin hükmüne uygun düşmek için "kesin" tabirini tercih ettik.

2- Cumhur vitir namazının vacib olmadığı, sünnet olduğu hususunda icma eder. *Ebu Hânife* merhum bu meselede cumhûra muhalefet eder, vacib olduğunu söyler. *"Farzdır"* dediği de rivayet edilmiştir. *İbnu Hacer, İmam Muhammed* ve *İmam Yusuf* bu meselede *Ebu Hanife*'ye muhalefet etmiş olsalar da *Ebu Hanife*'nin bu hükümde yalnız olmadığını, *Said İbnu'l-Müseyyeb, Ebu Ubeyde, Abdillah İbnu Mes'ûd* ve *Dahhâk*'ın da vitrin vücubuna hükmettiklerine dair *İbnu Ebi Şeybe*'nin rivayet kaydettiğini belirtir.

2982 ٣- وعن ابن مُحَيْرِيزٍ: [أَنَّ رَجُلاً مِنْ بَنِى كِنَانَةَ يُدْعَى الْمُخْدِجِىَّ سَمِعَ

رَجُلا بِالشَّامِ يُكَنَّى أَبَا مُحَمَّدٍ يَقُولُ: الْوَتْرُ وَاجِبٌ. قَال الْكِنَانِىُّ: فَسَأَلْتُ عُبَادَةَ بنَ الصَّامِتِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ فَقَالَ: كَذَبَ أَبُو مُحَمَّدٍ. سَمِعْتُ رسولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ: خَمْسٌ صَلَوَاتٍ كَتَبَهُنَّ اللّهُ تَعَالى عَلَى الْعِبَادِ. فَمَنْ جَاءَ بِهِنَّ وَلَمْ يُضَيِّعْ مِنْهُنَّ شَيْئاً اسْتِخْفَافاً بِحَقِّهِنَّ كَانَ لَهُ عِنْدَ اللّهِ عَهْدٌ أَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ، وَمَنْ لَمْ يَأْتِ بِهِنَّ فَلَيْسَ لَهُ عِنْدَ اللّهِ عَهْدٌ، إنْ شَاءَ عَذَّبَهُ وَإنْ شَاءَ أَدْخَلَهُ الْجَنَّةَ]. أخرجه الأربعة إلا الترمذى.

«أَبُو مُحَمَّدٍ» هذا من الأنصار له صحبة.

وقول عبادة: «كَذَبَ أَبُو مُحَمَّدٍ» أى أخطأ، ولا يجوز أن يكذب فى شىء من الأخبار عن رسولِ اللّهِ ﷺ.

3. **(2982)**- *İbnu Muhayrîz* anlatıyor: *"Benî Kinâne'den el-Muhdicî denen bir adam, Şam'da Ebu Muhammed diye künyesi olan bir adamın:*

"Vitir namazı vacibtir" dediğini işitti. Kinanî dedi ki:

"Ben bunu Ubade İbnu's-Sâmit (radıyallahu anh)'e sordum da:

"Ebu Muhammed hata etmiş. Ben Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı dinledim şöyle demişti:

"Allah'ın kullar üzerine yazıp farz kıldığı beş namaz mevcuttur. Kim onları eda eder, istihfafla herhangi bir eksikliğe meydan vermeden tam yaparsa Allah indinde ona verilmiş bir söz vardır: Onu cennete koyacaktır. Onları kılmayana ise Allah'ın bir vaadi yoktur. Dilerse azâb eder dilerse cennete koyar" *der."* [Muvatta, Salâtu'l-Leyl 14, (1, 123); Ebu Dâvud, Salât 9, (425); 337, (1420); Nesâî, Salât 6, (1, 230).]

AÇIKLAMA:

1- Beş vakti Allah'ın yazması, farz kılması demektir.

2- Bu hadisten, bazı âlimler vitir namazının vâcib olmadığı hükmünü çıkarmışlardır.

3- Hadis "istihfafla (=hafife alarak, ehemmiyet vermeyerek) demek suretiyle; unutarak, sehven, kasıtsız olarak yapılan hataları istisna tutmuş olmaktadır.

4- Hadis, namazı terkedenlerin de mü'min olduklarına, bu yüzden tekfir edilemiyeceklerine delildir.

5- "..**Dilerse azâb eder**" ifadesi "**günahı miktarınca azab çeker**" demektir.

6- Hadiste geçen "*Ebu Muhammed hata etmiş*" ifadesinin aslı *Ebu Muhammed kizb (yalan) etmiş* şeklindedir. Şârihler buradaki kizb kelimesinin dilimizdeki yalan'ı kasdetmediğini, bilakis hata etti demek olduğunu belirtirler. Kizb Arapçada hata manasına da kullanılmaktadır. Çünkü, hatanın zıddı sıdk'dır. Yalanın zıddı da sıdk'tır. Şu halde hata da sıdk'ın zıddı olması sebebiyle "kizb" kelimesiyle ifade edilebilir. Bunun örneğine, yani hata etmiş demek için kizb etmiş sözünün kullanılmış olmasına hadislerde sıkça rastlarız. Ashabın hiçbir şeyde yalan söylemesi mevzubahis değildir. Birbirlerini yalanla da itham vâki olmamıştır.

2983 ٤- وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [قَال رسولُ اللّهِ: اجْعَلُوا آخِرَ صَلاَتِكُمْ بِاللَّيْلِ وِتْراً]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

4. **(2983)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* "**Gece namazınızın sonu tek olsun.**" [Buharî, Vitr 4; Müslim, Müsafirîn 149, (751); Ebu Dâvud, Salât 343, (1438); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 30, (3, 230, 231).]

2984 ٥- ولمالك عن ابن مسعود: [اجْعَلُوا آخِرَ صَلاَتِكُمْ مِنَ اللَّيْلِ وِتْراً].

5. **(2984)**- *İmam Mâlik, İbnu Mes'ûd*'dan naklediyor: "*İbnu Mes'ud demiştir ki: "Geceleyin kılacağınız namazın sonunu tek kılın.*" [Muvatta'da bulunamadı.]

2985 ٦- وعن أبى أيوب رضى اللّه عنه قال: [قَال رسولُ اللّهِ ﷺ: الْوِتْرُ حَقٌّ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ، فَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يُوتِرَ بِخَمْسٍ فَلْيَفْعَلْ، وَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يُوتِرَ بِثَلاَثٍ فَلْيَفْعَلْ، وَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يُوتِرَ بِوَاحِدَةٍ فَلْيَفْعَلْ]. أخرجه أبو داود، وهذا لفظه، والنسائى.

6. **(2985)**- *Ebu Eyyub (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* "**Vitir her müslüman üzerine bir haktır (vazifedir). Kim beş ile vitir kılmayı severse yapsın. Kim de üç ile vitir kılmak isterse**

yapsın. Kim tek ı ek'atle vitr kılmayı dilerse kılsın.'' [Ebu Dâvud, Salât 338, (1422); Nesâî, Salâtu'l-Leyl 40, (3, 238, 239); İbnu Mace, İkâmet 123, (1190).]

AÇIKLAMA:

Hak Şâri'in örfünde *vâcib* manasında kullanılmıştır. Vacib de haber-i vahidle sübut bulan demektir. Hak kelimesinin kullanılışı sebebiyle bu hadis vitr namazına vacib diyenlere delildir, ancak cumhûr bunun vâcib değil, sünnet olduğuna hükmetmiştir. *Ebu Hânife* bu hususta muhaliftir ve vacib olduğunu söylemiştir. *İbnu Ömer* bir rivayette, *Resulullah*'ın devenin sırtında vitir kıldığını bildirir. Bu rivayet vitrin vacib olmadığını söyleyenlere delil olmuştur, çünkü aleyhissalatu vesselam binek üzerinde farz kılmamıştır.

2- Sadedinde olduğumuz hadis, vitrin miktarında da bir muhayyerlik getirmiş bulunmaktadır. Bu husus da onun farz ve vâcib olmadığına delil kılınmıştır. Keza Necid taraflarından gelen bir bedevinin *Resulullah*'a soru sormasıyla ilgili rivayet de vitrin sünnet olduğuna delil gösterilmiş, mezkur rivayette *Resulullah*: **"Gece ve gündüzde toplam beş vakit namaz var!"** der. Bedevî *"daha fazla var mı?"* diye tekrar sorar. *Resulullah*, **"Nafile olarak isteyen kılabilir"** der.

2986 ٧- وعن أم سلمة رضى الله عنها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُوتِرُ بِثَلاَثَ عَشْرَةَ. فَلَمَّا كَبُرَ وَضَعُفَ أَوْتَرَ بِسَبْعٍ]. أخرجه الترمذى والنسائى.

وزاد الترمذى فقال: وقال إسحاق بن إبراهيم: معنى ما روى أنه كان يُوتِر بثلاث عشرة. أنه كان يصلى من الليل ثلاث عشرة ركعة مع الوتر، فنسبت صلاة الليل إلى الوتر.

7. **(2986)**- *Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) onüç rek'at kılarak vitir yapardı. İhtiyarlayıp zayıflayınca yedi rek'atte vitir yaptı."* [Tirmizî, Salât 336, (458); Nesâî, Kıyamu'l-Leyl 30, 40, 45, (3, 237, 243).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın 13 ve 7 rek'at kılarak vitir yaptığı belirtilir. *Tirmizî*, bu rivayetin sonunda, *Resulullah*'ın muhtelif rivayetlere göre onüç rek'atte, onbir rek'atte, dokuz, yedi, beş, üç ve tek rek'atte vitir yaptığını belirtir.

2- Yine Tirmizî'nin *İshâk İbnu İbrahim*'den kaydettiği bir açıklamaya göre, onüç rek'atte vitir kılmasının manası şudur: Efendimiz, geceleyin, vitirle birlik-

te onüç rek'at namaz kılardı. Rivayette gece namazı "vitr"e nisbet edilmiştir. Şu halde, bu rakamı yatsı namazının buna tevafuk eden rakamlarıyla karıştırmamak gerekir.

2987 ٨- وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: الْوِتْرُ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ]. أخرجه الستة إلا أبا داود، وهذا لفظ مسلم.

8. **(2987)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Vitir gecenin sonunda kılınır."**"

2988 ٩- وفى رواية للبخارى: [صَلاَةُ اللَّيْلِ مَثْنَى مَثْنَى، فَإِذَا أَرَدْتَ أَنْ تَنْصَرِفَ فَارْكَعْ رَكْعَةً تُوتِرُ لَكَ مَا قَدْ صَلَّيْتَ].

9. **(2988)**- Buharî'nin bir rivayetinde şöyle denmiştir: "*Gece namazı ikişer ikişerdir. Gece namazından ayrılacağın zaman, tek rek'at daha kıl, bu sana kıldığın namazların tek olmasını sağlar.*" [Buharî, Vitr 1, Salât 24, Teheccüt 10; Müslim, Müsafirin 155-147, (749, 753); Muvatta, Salâtu'l-Leyl 13, (1, 123); Tirmizî, Salât 323, (437); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 26, (3, 227, 228), 35, (3, 233).]

AÇIKLAMA:

Bu iki rivayette *Resulullah* gece namazlarının nasıl kılacağını ve vitir namazının vaktini beyan ediyor. Buharî'nin rivayetinde bu husus bir soruya cevap olarak beyan edilmiştir.

Başta da belirttiğimiz gibi, vitrin zamanı ihtilaflı olduğu gibi, kaç rek'at kılınacağı, rek'atlerin ikişer ikişer mi kılınacağı, bunların selamla ayrılıp ayrılmayacağı da ihtilaflı hususlardır. Bu rivayetler vitrin gecenin sonunda olacağını, ikişer ikişer kılınıp selamla fasledileceğini söyleyenlere delildir.

Hanefiler, "ikişer ikişer" tabirini, "her iki rek'atte teşehhüd okunur" diye anlamış, "selam verilir" dememiştir. Ama ekseriyet: "*Her iki rek'atte selam verilir*" diye anlamıştır. *İbnu Hacer*: "*Resulullah'tan ikişer ikişer ayırarak kıldığı, dörder dörder vaslederek de kıldığı hususunda sahih rivayetler vardır*" der.

Keza *Hz. Aişe*'den gelen bir rivayete göre "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) yatsıdan sonra güneş doğuncaya kadar onbir rek'at namaz kılar, her iki rek'atte selam verir (son rek'ati de müstakil kılar)dı.*"

Diğer taraftan bir kısım hadisler, gece namazının tek rek'atle tamamlanmasını emreder.

2989 ١٠- وعن عبد العزيز بن جريج قال: [سَأَلْنَا عَائِشَةَ رَضِىَ اللّٰه عَنْهَا. بِأَىِّ شَىْءٍ كَانَ يُوتِرُ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ؟ قَالَتْ: كَانَ يَقْرَأُ فِى الْأُولى بِسَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى، وَفِى الثَّانِيَةِ بِقُلْ يَاأَيُّهَا الْكَافِرُونَ، وَفِى الثَّالِثَةِ بِقُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ وَالْمَعَوِّذَتَيْنِ]. أخرجه أصحاب السنن.

10. **(2989)**- *Abdülazîz İbnu Cüreyc* anlatıyor: *"Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ya Resulullah ne ile vitir namazı kılardı? diye sorduk. Dedi ki: "Birinci rek'atte Sebbih isme Rabbeke'l-a'layı ikinci rek'atte Kulyâ eyyühâ'l-kâfirun suresini, üçüncü rek'atte de Kulhüvallahü ahad ve Muavvizateyn'i okurdu."* [Ebu Dâvud, Salat 339, (1424); Tirmizî, Salât 340, (463), Nesâî, Kıyamu'l-Leyl 47, 48, (3, 244, 245).]

2990 ١١- وعن خارجة بن حُذَافة رضى اللّٰه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: أَمَدَّكُمُ اللّٰهُ بِصَلاَةٍ هِىَ خَيْرٌ لَكُمْ مِنْ حُمْرِ النَّعَمِ، وَهِىَ الْوِتْرُ. فَجَعَلَهَا اللّٰهُ لَكُمْ فِيمَا بَيْنَ الْعِشَاءِ الْآخِرَةِ إِلى طُلُوعِ الْفَجْرِ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

«حُمْرُ النَّعَمِ» خيار الإبل وأغلاها قيمة.

11. **(2990)**- *Hârice İbnu Huzafe (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **" Allah size (öyle) bir namazla imdâd etti ki, O sizin için kızıl deve sürülerinden daha hayırlıdır. İşte bu namaz vitirdir. Allah onu, sizin için yatsı namazı ile şafağın sökmesi arasına koydu."** [Ebu Dâvud, Salât 336, (1418); Tirmizî, Salât 332, (452).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen أمَدَّ kelimesi ziyade etti, imdad etti (yardım etti) manalarına gelir. Yani: *"Allah beş vakte vitri de ziyade etmekle size büyük bir imdadda bulundu, onu kıldınız mı âhiret hazırlığınız daha güçlü olacak"* demektir. Hadisin devamı, âhiret için büyük sevaba vesile olacağı için bu namazın "dünya mallarının en kıymetlileri"nden daha hayırlı olacağını belirtmiştir. Humru'n-niam, *kızıl develer* demek ise de en kıymetli mal manasına deyim olmuştur.

2991 ١٢- وعن عائشة رضى اللّٰه عنها قالت: [مِنْ كُلِّ اللَّيْلِ قَدْ أَوْتَرَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ مِنْ أَوَّلِ اللَّيْلِ وَأَوْسَطِهِ وَآخِرِهِ فَانْتَهَى وَتْرُهُ إِلى السَّحْرِ]. أخرجه الخمسة.

12. **(2991)**- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) her gece vitir kılardı. Gecenin evvelinde de kıldı, ortasında da kıldı; sonunda da kıldı (ölümü sırasında) gecenin sonunda kıldı."* [Buharî, Vitr 2, Müslim, Müsafirîn 137, (745); Nesâî, Kıyamu'l-Leyl 30, (3, 230); Tirmizî, Salât 334, (456), Sevâbu'l-Kur'an 23, (2925); Ebu Dâvud, Salât 343, (1435, 1437).]

AÇIKLAMA:

1- *Ebu Dâvud*'un rivayetinde *Hz. Aişe* bu açıklamayı, *Mesruk*'un: *"Resulullah vitri ne zaman kılardı?"* sorusu üzerine yapar.

2- Bu rivayet, *Resulullah*'ın vitri, yatsının bitiminden fecrin doğuşuna kadar gecenin her vaktinde kıldığını ifade etmektedir. Ömrünün sonunda seher vaktinde kılmış olmasından, "Müstehab vakit budur" diye hüküm çıkaran âlim olmuştur.

3- Ebu Dâvud ve Tirmizî'nin rivayetlerinde *"öldüğü zaman"* açıklaması vardır. Yani vitri, sadedinde olduğumuz hadiste belirtildiği şekilde kılma işi, *Resulullah*'ın ömrünün sonlarında cereyan etmiş olmalıdır. Şu halde, vitrin vaktiyle ilgili ihtilaflar, ahvâlin ihtilafından ileri gelmektedir.

4- Seher'i âlimler farklı şekillerde tarif eder:

★ Sabahtan az önceki vakittir.

★ *Maverdî*: *"Gecenin son altıda biridir"* demiştir.

★ Başlangıcının ilk fecir (fecr-i kâzib) olduğu da söylenmiştir.

2992 ١٣– وعن جابر رضى اللّه عنه قال: [قَال رسُولُ اللّهِ ﷺ مَنْ خَافَ أَنْ لاَ يَقُومَ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ فَلْيُوْتِرْ أَوَّلَهُ، وَمَنْ طَمِعَ أَنْ يَقُومَ آخِرَهُ فَلْيُوْتِرْ آخِرَ اللَّيْلِ فَإِنَّ صَلاَةَ آخِرِ اللَّيْلِ مَشْهُودَةٌ مَحْضُورَةٌ وَذٰلِكَ أَفْضَلُ].

أخرجه مسلم والترمذى.

13. **(2992)**- *Hz. Câbir (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Kim gecenin sonunda kalkamamaktan korkarsa vitrini gecenin başında kılsın. Kim gecenin sonunda kalkmayı umuyorsa gecenin sonunda vitrini kılsın. Çünkü gecenin sonunda kılınan namaz (gece ve gündüz meleklerinin huzurlarında ve şehadetleri altında kılındığı için) meşhûd ve mahzûrdur. Bu yüzden (gecenin başında kılanana nazaran) daha faziletlidir."** [Müslim, Müsafirin 162, (755); Tirmizî, Salât 334, (455).]

AÇIKLAMA:

Gecenin her bölümünde kılınması caiz olan vitir namazını, *Resulullah* bu ha-

dislerinde, gecenin sonunda kılmayı tavsiye buyurmakta ve sonda kılmanın efdal olacağını belirtmektedir. Efendimiz sebep olarak, gecenin sonunda kılınan namazın *meşhud* ve *mahzur* olduğunu söylemektedir.

Meşhûd, şahidlenmiş, şâhidlerin nazarı altında yapılmış demektir.

Mahzûr da aynen şâhid gibi, huzurda yapılmış şey demektir. Yani gece ve gündüz melekleri namaz kılanın yanında hazır bulunup, namaza şahid olurlar, böylece namaz meşhud (şâhidlenmiş) ve mahzûr (huzurlanmış) olur demektir.

2993 ١٤– وعن أبى قتادة رضى اللّه عنه قال: [قَال رسُولُ اللّهِ ﷺ لأَبِى بَكْرٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: مَتَى تُوَتِرُ؟ فقَالَ: أُوتِرُ مِنْ أوَّلِ اللّيْلِ. وَقَالَ لِعُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ مَتَى تُوتِرُ؟ فقَالَ: أُوتِرُ آخِرَ اللّيْلِ. فَقَالَ لأَبِى بَكْرٍ: أَخَذَ هٰذَا بِالْحَذَرِ، وَأَخَذَ هٰذَا يَعْنِى عُمَرَ بِالْقُوَّةِ]. أخرجه مالك وأبوداود.

14. **(2993)**- *Ebu Katâde (radıyallahu anh)* anlatıyor: *''Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh)'e:*

"Vitri ne zaman kılıyorsun?" *diye sordu. Hz. Ebu Bekr:*

''Gecenin başında kılıyorum!'' dedi. Aynı şekilde:

"Vitri ne zaman kılıyorsun?" *diye Hz. Ömer'e de sordu:*

''Gecenin sonunda kılıyorum!'' dedi. Bunun üzerine Aleyhissalatu vesselam, Hz. Ebu Bekr'e:

"Sen ihtiyatla amel ediyorsun!" *dedi. Hz. Ömer'e de:*

"Sen de kuvvet(li olan, takvaya uygun olan) ile amel ediyorsun!" *buyurdu.''* [Muvatta, Salâtu'l-Leyl 16, (1, 124); Ebu Dâvud, Salât 342, (1434).]

AÇIKLAMA:

Hz. Ebu Bekr'e, *Resulullah* **"Sen ihtiyatla amel ediyorsun!"** demekle şunu kastetmiştir: *''Vitir'i gecenin başında, daha uyumadan kılıp garantiye alıyorsun, gecenin sonuna bıraktığın takdirde uyanamama ve kaçırma ihtimali var, önceden kılınca bu ihtimale karşı ihtiyatlı davranmış oluyorsun.''*

Hz. Ömer'e **"Kuvvetle amel ediyorsun!"** demekle de, *''aslında daha kavi, daha muteber sevabca daha üstün olan gece kıyamına kalkma azmini ortaya koyan bir amel yapıyorsun''* demeyi kastetmiş olmaktadır.

Bu hadiste, gecenin sonunda kılmanın üstünlüğü ifade edilmiş ise de başında kılan da kınanmamıştır. İsteyen istediği şekilde amel eder.

2994 ١٥ - وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [قَال رسولُ اللهِ ﷺ صَلاَةُ
اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ مَثْنَى مَثْنَى]. أخرجه أصحاب السنن.

15. **(2994)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Gece ve gündüz namazları ikişer ikişerdir."** [Ebu Dâvud, Salât 302, (1295); Tirmizî, Cum'a 418, (597); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 26, (3, 227); İbnu Mâce, İkâmet 172, (1322).]

AÇIKLAMA:

Hadis mutlak ise de ülemâ umumiyetle nafile namazlara hamlederek onların ikişer ikişer kılınmasının efdal olacağını söylemiştir. *Şevkânî*, Neylü'l-Evtâr'da der ki: *"Bu hadis, gece ve gündüz kılınacak tetavvu namazlarını ikişer ikişer kılmanın müstehab olduğuna delâlet eder. Ancak ister ziyade isterse noksan kılınması hususunda istisna edilerek zikredilenler hariç."*

Nafilelerin ikişer ikişer kılınacağı hususunda *İmam Mâlik, Şâfi'î ve Ahmed İbnu Hanbel* ittifak ederler. Nitekim *Resulullah* Fetih günü sekiz rek'at kuşluk namazı kılmış, ikişer ikişer selam vermiştir. Keza bayram namazı, yağmur namazı -ki hepsi de gündüz kılınır- iki rek'attir.

2995 ١٦ - وعن أبى سعيد رضى الله عنه قال: [قَال رسولُ اللهِ ﷺ: مَنْ
نَامَ عَنْ وِتْرِهِ أَوْ نَسِيَهُ فَلْيُصَلِّ إِذَا ذَكَرَ أَوِ اسْتَيْقَظَ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

16. **(2995)**- *Ebu Sâid (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Vitir namazını kılmadan kim uyur veya unutursa hatırladığı veya uyandığı zaman hemen kılsın."** [Ebu Dâvud, Salât 341, (1431); Tirmizî, Salât 342, (465).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, vaktinde kılınmadığı takdirde vitrin kaza edilmesinin meşruluğuna delil olduğu gibi vitre vâcib diyenlere de bir delil olmaktadır. Ancak, cumhur vitrin kazasına mendub demiştir. Vaktinde kılınmadığı takdirde kaza edilmesine hükmedenler arasında Ashab'tan *Hz. Ali, Sâ'd İbnu Ebî Vakkâs, Abdullah İbnu Ömer, Ubâde İbnu's-Sâmit, Ebu'd-Derdâ, Âmir İbnu Rebî'a, Muaz İbnu Cebel, İbnu Abbas* zikredilebilir. Tâbiinden *Amr İbnu Şurahbîl, İbrahim Nehâî, Ebu'l-Âliye, Hammâd İbnu Ebî Süleymân; imamlardan Süfyan Sevrî, Ebu Hanife, Evzâî, Mâlik, Şâfi'î, Ahmed, İshâk* vs. var. Ancak bunlar ne zaman kaza edileceği hususunda ihtilaf ederler. Sekiz ayrı görüş ortaya çıkmıştır:

★ Sabahı kılmazdan önce.

★ Güneş doğmazdan önce, sabahı kıldıktan sonra bile olsa.

★ Sabah namazından ve güneşin de doğmasından sonra, zevâle kadar vs.

2996 ١٧ - وعن أبي جُمْرَةَ قَالَ: [سَأَلْتُ عَائِذَ بنَ عَمْرٍو وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُمْ. هَلْ يُنْقَضُ الْوِتْرُ؟ قَالَ: إِذَا أَوتَرتَ مِنْ أَوَّلِهِ فَلاَ تُوتِرْ مِنْ آخِرِهِ]. أخرجه البخارى.

وزاد رزين رحمه اللّه قال: رسول اللّه ﷺ: «لاَوِتْرَانِ فِي لَيْلَةٍ».

17. **(2996)**- *Ebu Cemre* anlatıyor: *"Ashab-ı Şecere (radıyallahu anhüm)'den olan Aiz İbnu Amr'a sordum:*

"Vitir namazı nakzedilir mi?"

"Eğer, evvelinde vitir kıldıysan âhirinde vitir kılma" dedi." [Buharî, Megazî 35.]

Rezîn merhum şunu ilave eder: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular: **"Bir gecede iki vitir kılınmaz."**

AÇIKLAMA:

Vitir namazının nakzından (bozulmasından) maksad şudur: Kişi vitrini kılıp yatar ve uyur, sonra uzanır ve nafile namaz kılmak ister. Bu durumda adam bir rek'at daha kılıp vitr'i çift yaptıktan sonra dilediği kadar kılar. Sonra **"Gecenizin son namazını tek yapın"** hadisi mucibince yeniden vitir kılar mı, yoksa bu hususu hiç düşünmeksizin önce kıldığı vitri bozmadan dilediği kadar nafile kılabilir mi?

İşte hadis, ikinci sıfatın tercihi istikametinde soruyu cevaplar: **"Gecenin evvelinde vitir kıldıysan (bu yeterlidir), sonunda tekrar vitir yapma."**

Ancak bu mesele Selef arasında ihtilaflıdır. *İbnu Ömer*, bu durumda vitrin nakzedilmesinin gereğine inanır. *Şâfi'îlere* göre, hadiste olduğu üzere, vitir nakzedilmez (bozulmaz) *Mâlikiler* de bu kanaattedir.

2997 ١٨ - وعن نافع قال: [كُنْتُ مَعَ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُمَا بِمَكَّةَ وَالسَّمَاءُ مُغَيِّمَةٌ فَخَشِيَ الصُّبْحَ فَأَوْتَرَ بِوَاحِدَةٍ. ثُمَّ انْكَشَفَ الْغَيْمُ فَرَأَى أَنَّ عَلَيْهِ لَيْلاً فَشَفَعَ بِوَاحِدَةٍ ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ فَلَمَّا خَشِيَ الصُّبْحَ أَوتَرَ بِوَاحِدَةٍ]. أخرجه مالك.

18. **(2997)**- *Nâfi* anlatıyor: *"Ben, İbnu Ömer (radıyallahu anh)'le Mekke'-*

deydim. Hava bulutlu olduğu için sabah namazını kaçırmaktan korkuyordu. Tek rek'at kılarak vitir yaptı. Sonra bulutlar açıldı. Gördü ki daha üzerinde gece var. Bir rek'at daha kılarak (önceki tek'i) çiftledi, sonra iki rek'at (bir miktar) namaz kıldı. Sabahın geçmesinden korkunca bir rek'at daha kılarak vitir yaptı." [Muvatta, Salâtu'l-Leyl 19, (1, 125).]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer (radıyallahu anh) geceleyin kılınacak namazın tek rek'atle sona ermesi gereğine inananlardandı. Bu sebeple vitirle (tekle) sona erdirdiği nafile namazından sonra, gecenin devam ettiğini görünce, tekrar nafileye devam edebilmek için önceki tek rek'ata müstakil bir rek'at daha ilave edip, onu çift kıldıktan sonra bir miktar daha nafile kılıp, en sonda tek kılarak gece namazını bitiriyor.

2998 ١٩- وعن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [كَانَ رسولُ اللّهِ ﷺ لاَ يُسَلِّمُ فِى رَكْعَتِى الْوَتْرِ]. أخرجه النسائى.

19. **(2998)**- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) vitrin ilk iki rek'atinde selam vermezdi."* [Nesâî, Kıyamu'l-Leyl 36, (3, 235).]

2999 ٢٠- وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يُسَلِّمُ فِى الرَّكْعَتَيْنِ مِنَ الْوَتْرِ حَتَّى يَأْمُرَ بِبَعْضِ حَاجَتِهِ]. أخرجه البخارى ومالك.

20. **(2999)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) vitrin ilk iki rek'atinde selam verirdi, öyle ki (o sırada) bazı ihtiyaçları için emirde bulunurdu."* [Buharî, Vitr 1, Muvatta, Salâtu'l-Leyl 20, (1, 125).]

AÇIKLAMA;

Bu sonuncu rivayetin zahiri, *Hz. Peygamber*'in üç rek'atini *mevsul* yani tek selamla kıldığını ifade eder. Çünkü, bir ihtiyacı zuhur edince ikinci rek'atte selam verip ihtiyacını söylemekte, geri kalan tek rek'ati de arkadan tamamlamaktadır. Bu durum, *"iki ayrı parça (mevsul) olmadıkça vitir sahih olmaz"* diyenlere cevaptır.

Bu hususta gelen farklı rivayetler vitir namazını ikinci rek'atte bölerek kılmanın da, bölmeksizin sadece teşehhüdde bulunup üçüncü rek'ati de kıldıktan sonra selam vermek suretiyle kılmanın da caiz olduğunu ifade eder. Nitekim *Hanefiler* üçünü birlikte kılarken, *Şâfi'îler* iki rek'atte selam verir ve üçüncü rek'ati müstakillen kılarlar.

3000 ٢١- وله فى أخرى [قال رسول اللّهِ ﷺ: صَلاَةُ الْمَغْرِبِ وَتْرُ النَّهَارِ].

21. (3000)- Muvatta'nın bir rivayetinde şöyle gelmiştir: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Akşam namazı gündüzün vitridir."** [Muvatta, Salâtu'l- Leyl 22, (1, 125).]

AÇIKLAMA:

Gündüz kılınan namazlar hep çifttir. Akşam namazı üç rek'at olması sebebiyle tektir. Akşam, gündüzleri kılınanlar arasında mütâlaa edilince, gündüz namazlarının vitri (teki) olmuş olur.

3001 ٢٢- وعن على رضى اللّه عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يَقُولُ فِي وِتْرِهِ: اللَّهُمَّ إنِّي أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ: وَبِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ لاَ أُحْصِى ثَنَاءَ عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ]. أخرجه أصحاب السنن.

22. (3001)- *Hz. Ali (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) vitrini kılarken şu duayı okurdu:*

"Allahım gadabından rızana sığınırım. Cezandan affına sığınırım. Senden sana sığınırım. Sana (yapılması gereken) senayı sayamam. Sen, kendi nefsine yaptığın övgüdeki gibisin." [Tirmizî, Da'avât 123, (3561); Ebu Dâvud, Salât 340, (1427); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 51, (3, 249).]

ÜÇÜNCÜ FASIL
GECE NAMAZI

3002 ١ – عن بلال رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَال: [قَال رسولُ اللّهِ ﷺ: عَلَيْكُمْ بِقِيَامِ اللَّيْلِ، فَإِنَّهُ دَأْبُ الصَّالِحِينَ قَبْلَكُمْ، وَقُرْبَةٌ إلى رَبِّكُمْ، وَمَنْهَاةٌ عَنِ الآثَامِ، وَتَكْفِيرٌ لِلسَّيِّئَاتِ، وَمَطْرَدَةٌ لِلدَّاءِ عَنِ الْجَسَدِ]. أخرجه الترمذى.

1. **(3002)**- *Hz. Bilal (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Size geceleyin kalkmayı tavsiye ederim. Çünkü o, sizden önce yaşayan salihlerin âdetidir; Rabbinize yakınlık (vesîlesi)dir; günahlardan koruyucudur; kötülüklere kefarettir, bedenden hastalığı kovucudur."** [Tirmizî, Da'avât 112, (3543, 3544).]

AÇIKLAMA:

Hadiste teşvik edilen gece kalkması (kıyamu'l-leyl) öncelikle teheccüd namazını da içine alan bir kalkmadır. Bahsin sonunda açıklayacağımız üzere, teheccüd mükerrer âyetlerde ele alınmış Kur'ânî bir ibâdettir. *Resulullah*'a farz, ümmete müstehabtır. *Resulullah* da pek çok hadislerinde teheccüte teşvik etmiştir. Bazı hadis kitaplarımızda ilgili hadisleri toplayan müstakil bölümler mevcuttur.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) sadedinde olduğumuz hadiste *kıyâmu'l-leyl*'in şu neticelerini hatırlatıyor:

★ Allah'a yaklaştırır. Yani O'nun rahmetini celbe vesîle olur.

★ Günahlardan uzaklaştırır, yani günah işletmez. Cenab-ı Hakk **"Namazın kötü ve çirkin işlerden koruyacağı"** (Ankebut 45); **"İyi amellerin kötü amelleri gidereceği"** (Hud 114) garantisini vermektedir:

★ Günahlara kefaret ve örtü olur.

★ Bedenden hastalıkları çıkarır, sıhhate vesîle olur.

3003 ٢ – وعن ابن عمرو بن العاص رضى اللّهُ عنهما قال: [قَال رسولُ اللّه ﷺ: مَنْ قَامَ بِعَشْرِ آيَاتٍ لَمْ يُكْتَبْ مِنَ الْغَافِلِينَ، وَمَنْ قَامَ بِمَائَةِ آيَةٍ كُتِبَ مِنَ الْقَانِتِينَ، وَمَنْ قَامَ بِألْفِ آيَةٍ كُتِبَ مِنَ الْمُقَنْطِرِينَ]. أخرجه أبوداود.

2. **(3003)**- *İbnu Amr İbni'l-As (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Kim geceyi on âyet okuyarak ihya ederse gafiller arasına yazılmaz. Kim de yüz âyetle gecesini ihya ederse "kânitîn" zümresine yazılır. Kim de bin âyet okuyarak geceyi ihya ederse mukantırîn arasında yazılır."** [Ebu Dâvud, Salât 326, (1398).]

AÇIKLAMA:

Gecenin ihyası namaz kılarak olabileceği gibi, Kur'an tilaveti, zikir, ilim vs. ile de olabilir. Sadedinde olduğumuz hadis, az miktarda tilâvetle de gece ihya edilebileceğini müjdeliyor. Sözgelimi bu maksadla on âyet tilâvet eden kimse "gâfiller" zümresine dahil edilmeyecektir. Ama yüz âyet okuyarak ihya ederse *kânitîn*'e dahil edilecektir.

Kânitîn birçok mana ifade eden bir tabirdir: *Kunût*'dan gelir; bu ise *tâat, huşû, dua, namaz, ibâdet, kıyâm, sükût* manalarının hepsini ifade eder. Bunlardan hangisinin öncelikle kastedilmiş olduğunu hadis metninden anlamak icabeder. Sadedinde olduğumuz hadiste kıyamu'l-leyl yani "gece kalkışı" olduğu anlaşılmaktadır.

Mukantır, çok mal sahibi, aşırı zengin demektir. Öyle ise, hadiste bin âyet okuyana çok sevap verileceği ifade edilmiş olmaktadır.

3004 ٣- وله فى أخرى عن عبد الله بن حُبْشِىٍّ قَالَ: [سُئِلَ رسولُ اللهِ ﷺ:
أَىُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ؟ قَالَ طُولُ الْقِيَامِ].

3. **(3004)**- Yine Ebu Davud'da *Abdullah İbnu Habeşî* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a: "Hangi amel efdaldir?" diye sorulmuştu. Şu cevabı verdi:*

"Kıyamı uzun olan." [Ebu Dâvud , Salât 313, (1325).]

AÇIKLAMA:

Sadedinde olduğumuz hadis, en efdal amelin uzun kıyam olduğunu gösteriyor. Halbuki bazı hadislerde, Allah'a en yakın halin secde hali olduğu söylenmiş ve secdede çok dua edilmesi tavsiye edilmiştir أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ مِنْ رَبِّهِ وَهُوَ سَاجِدٌ ve keza وَأَمَّا السُّجُودُ فَأَكْثِرُوا فِيهِ مِنَ الدُّعَاءِ Sadedinde olduğumuz hadisle bunlar arasında ortaya çıkan teâruz bazı âlimlerin dikkatini çekmiştir. *Şeyh İzzeddin İbnu Abdisselam*'ın getirdiği bir izahı çok tatminkar olmasa da ufak bir-iki tasarrufla kaydediyoruz: *"Kişinin Allah'a yakınlığı, ona yapacağı ihsâna tâbidir. Bu da sevap çokluğuyla olur. Şu halde kıyam uzadıkça (zikir ve dolayısiyle sevap çok olacağına göre) uzun kıyam efdal olacak demektir.*

Namazda, her ikisi de namazın efdal kısmı olan iki rüknün bulunması mümkün değildir. Öte yandan secde kıyamdan vacibiyle, nafilesiyle efdaldir, çünkü şeriat, mesbûk'a (namaza sonradan dahil olana) kıyam hususunda müsamaha göstermiştir, secdede bunu göstermemiştir. Yani, rükûya yetişmiş ise o rek'ate yetişmiş sayılır. Bu, secdenin vacibinin, kıyamın vacibinden efdal olduğuna delil olur. Vacibi efdal olan her şeyin nafilesi de efdal olur. Böylece sücudun farz ve nafilesi kıyama üstün gelir.''

Şârih devamla der ki: ''*Bu iki hadisten murad kıyamın sünneti ve sücudun sünnetidir. Birincisi, hadisteki kıyamı uzun olan* طُولُ الْقِيَامِ sözünden anlaşılır, kıyamın uzunluğu ise bil-icma vacib değildir. İkincisi ise hadisteki فَأَكْثِرُوا فِيهِ مِنَ الدُّعَاءِ **''secdede duayı çok yapın''** sözünden anlaşılır, dua da secdenin vacibleri arasında yer almaz. Soru sahibinin hangi namaz efdaldir? sözünde geçen namaz kelimesinden murad, namazdır. Çünkü ondaki elif-lâm manayı âmm kılmak içindir. Bu durumda takdir edilecek mana şöyle olur: ''*Namazın hangi sünnetleri efdaldir?*'' *Suyûtî* bu açıklamaya rağmen işkâlin devam ettiğini söyler.

3005 ٤- وعن عُبَادَةَ بن الصامت رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّه ﷺ مَنْ تَعَارَّ مِنَ اللَّيْلِ فَقَالَ: لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، الْحَمْدُ لِلّهِ، وَسُبْحَانَ اللّهِ، وَاللّهُ أَكْبَرُ، وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللّهِ. ثُمَّ قَالَ: اللَّهُمَّ اغْفِرْلِي، أَوْ دَعَا اسْتُجِيبَ لَهُ. فَإِنْ تَوَضَّأَ وَصَلَّى قُبِلَتْ صَلاَتُهُ]. أخرجه الشيخان.

«تعارّ» أى استيقظ.

4. **(3005)**- *Ubâdetu'b'nu's-Sâmit (radıyallahu anh)* anlatıyor: ''*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **''Geceleyin kim uyanırsa şunu söylesin:**

''Allah'tan başka ilâh yoktur, O birdir, ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd de O'na aittir, O herşeye kâdirdir. Hamd Allah'a aittir, Allah münezzehtir, Allah büyüktür, bütün amel ve ibadetler için gereken güç ve kuvvet Allah'tandır.

Sonra aleyhissalatu vesselam buyurdular: **''Rabbim beni affet!'' desin veya dua ederse duasına cevap verilir. Eğer abdest alır ve namaz kılarsa namazı kabûl edilir.''** [Buharî, Teheccüd 21.]

AÇIKLAMA:

Geceleyin uyanma olarak tercüme ettiğimiz *te'ârre* kelimesi çeşitli manalara gelir: Uyanmak, intibaha gelmek, konuşmak, bilmek, yürümek gibi. Çoğunluk "sesli olarak uyanmak" olduğunu söylemiştir. Gece uyanışlarında ses çıkarılır ama zikir yapılmaz. *Resulullah* böyle fırsatlarda zikir yapılmasını teşvik buyurmaktadır. Bu sebeple mezkur uyanışlarda söylenen zikirleri okumaya teşvik sadedinde hususi bir sevap vaadedilmektedir. *İbnu Hacer*, doğrudan uyanmak, intibaha gelmek manalarını taşıyan *istikâz ve intibah* kelimeleri varken *sesli uyanmak* manasına gelen *te'ârr* kelimesinin kullanılmasında söylenen sırrı görür. Ve ilâve eder: Bu işte zikre alışan, zikirle ünsiyet edip yaşayışına zikir galebe çalan kimseler muvaffak olur. Böylelerinin uykuda ve uyanıklıkta içlerinden geçen sözleri bile zikir olur. Nefsini terbiye edip bu vasıfları kazandıran kimse "duasına icâbet" ve "namazın makbuliyeti" gibi müstesna imtiyazlarla ikram görür. Bu hadîsin şerhinde *İbnu Battal*'ın dermeyân ettiği açıklama da burada kayde değer:

"*Cenab-ı Hak, Peygamberinin diliyle şu vaadde bulunmaktadır*: **"Kim uykusundan uyanırken Rabbinin tevhidini söyler, mülkün O'na ait olduğunu iz'an eder, nimetini itirafla hamdeder, tesbih okuyarak O'nu layık olmadığı sıfatlardan tenzîh eder, tekbir getirerek saygısını izhâr eder. Allah'ın yardımı olmadıkça hiçbir şeye kudreti olmadığını beyanla teslim olursa, dua ettiği takdirde icâbet görecek, namaz kıldığı takdirde kabul edilecektir."** *Öyle ise bu hadis kendisine ulaşan herkesin mucibiyle amel ederek ondan istifadesi, Rabbi karşısında ihlaslı bir niyyete girmesi gerekir.*"

Sözlerin en doğrusunu söyleyen, haberlerin en hakikatlısını konuşan, beyanları, müjdeleri her çeşit mübalağa ve mücazefeden uzak olan *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu hadiste haber verdiği büyük avantajın kıymetini takdir etmenin ehemmiyetini anlayan büyüklerimizden bazıları, "*Allah kimin tek bir hasenesini (hayırlı işini) kabul etse, artık ona azab etmez. Çünkü Allah Teâla işlerin neticelerini bildiği için sonra iptal edeceği bir şeyi önceden kabul etmez. Kişi yaptığı hayrın boşa gitmeyeceğinden emin oldu mu azab görmeyeceğinden de emin olmalıdır.*"

Bu gerçeğe binâen *Hasan Basrî Hazretleri* şöyle demiştir:

"*Allah'ın tek bir secdemi kabul ettiğini bilmeyi ne kadar isterdim.*"

3006 ٥- وعن المغيرة بن شعبة رضى الله عنه قال: [قَامَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ حَتَّى تَوَرَّمَتْ قَدَمَاهُ. فَقِيلَ لَهُ: قَدْ غَفَرَ لَكَ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ؟ قَالَ: أَفَلاَ أَكُونُ عَبْداً شَكُوراً]. أخرجه الخمسة إلا أباداود.

5. **(3006)**- *Muğîre İbnu Şu'be (radıyallahu anh)* anlatıyor: *''Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ayakları kabarıncaya kadar geceleri kalkıp namaz kılardı. Kendisine: ''Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını affetti (niye kendini bu kadar hırpalıyorsun?)'' denildi.*

''Şükredici bir kul olmayayım mı?'' *cevabını verdi.''* [Buharî, Teheccüd 16, Tefsir, Feth 1, Rikâk 20; Müslim, Sıfatu'l-Münâfikîn 79, (2819); Tirmizî, Salât 304, (412); Nesâî, Kıyamu'l-Leyl 17, (3, 219).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah*'ın ubudiyette en ileri mertebede olduğu bilinen bir husustur. Cenab-ı Hakk'a ibadette gerek kemmiyet ve gerek keyfiyyet cihetiyle hiç kimse aleyhissalatu vesselam'a yetişemez. Sadedinde olduğumuz hadis bunu kısmen aksettirmektedir. *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)*'nin rivayetinde: أَفَلاَ أُحِبُّ أَنْ أَكُونَ عَبْداً شَكُوراً **''Allah'a şükreden bir kul olmamı istemiyeyim mi?''** buyrulmuştur. *İbnu Hacer*, **''Olmayayım mı?''** ibaresinin sebep ifade ettiğini belirterek, mananın *''Teheccüt kılmayı bırakayım mı? O takdirde şükreden bir kul olamam''* demeye geldiğini söyler. Yani, *Resulullah*'ın mağfirete mazhar olarak geçmiş ve gelecek günahlarının affedilmiş olması, teheccütün şükür olmasına sebeptir. Öyleyse Efendimiz: **''Allah'ın bana lutfettiği mağfiret nimetine karşı nasıl olur da teheccüt şükrüyle mukabele etmem, bu şükrü terkederim?''** buyurmuş olmaktadır.

İbnu Battal der ki: *''Bu hadisten şu husus anlaşılmaktadır: ''Kişi, ibadet meselesinde meşakkati göze almalıdır, bedenine zarar verse bile. Zira, aleyhissalatu vesselam, günahlarının affedilmiş olduğunu bilmesine rağmen ayakları şişinceye kadar ibadet eder, zahmetlere girerse, cehenneme müstehak olup olmadığından emin olmak şöyle dursun, affa mazhar olup olmadığını bilmeyen başkalarının nasıl davranması gerekeceği açıktır.''*

İbnu Hacer bu noktada ihtirazî bir kayıd koyar: *''Kişinin ibadette zahmeti tercihi bıkkınlık derecesine varmamalıdır. Resulullah için böyle bir hal mevzubahis değildir, çünkü O en mükemmel ahvâle sahipti. Rabbine ibadetten asla usanmıyordu, bu bedenine zarar verse bile. Nitekim* وَجُعِلَتْ قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلاَةِ **''Gözümün nuru namazda kılındı''** *buyurmuştur. Öyleyse başkaları bıkmaktan veya usanmaktan korkarlarsa, nefislerini fazla ibadete zorlamamaları gerekir. Bu kimseler şu hadisle amel etmeyi esas almalıdırlar:* خُذُوا مِنَ الأَعْمَالِ مَا تُطِيقُونَ فَإِنَّ اللّٰهَ لاَ يَمَلُّ حَتَّى تَمَلُّوا **''Amellerden, tâkat getireceğiniz miktarı esas alın, zira Allah, sizin şevkle yaptığınızdan hoşnut olur.''**

Bediüzzaman da, günümüz şartlarında en müstakîm kulluk yolunu, bu ikinci hadisin ruhuna uygun olarak sünnete uymak, farzları işlemek, büyük günahları terketmek ve bilhassa namazları tadil-i erkanıyla kılmak, namazların arkasındaki tesbihâtı yapmak olarak tarif eder, açıklar.

2- Hadis, şükür için namaz kılmanın meşru olduğunu göstermektedir.

3- Şükür, lisanla olduğu gibi amelle de olmaktadır. Tıpkı şu âyette ifade edildiği üzere: اعملوا آل داود شكرا **"Ey Dâvud hânedânı, şükür için çalışın"** (Sebe' 13).

4- Hadis, *Resulullah*'ın Allah karşısında duyduğu haşyetin büyüklüğünü ve ibadet hususundaki gayretini de göstermektedir. Ülemâ der ki: *Peygamberler aleyhimüsselam*, Allah'ın nimetinin büyüklüğünü yeterince bildikleri için, Allah'tan fevkalade korku hissetmişlerdir. Onlar biliyorlardı ki, Allah onlara haketmedikleri pek çok nimeti peşinen vermiştir. Bu yüzden onlar, her ne yapsa insanoğlunun ödeyemeyeceği kadar fazla olduğunu bildikleri nimetler mukabilinde. kendilerine düşen şükrün bir kısmını da olsa yerine getirmek için büyük gayret sarfetmişlerdir.

5- *Kurtubî* bu hadis vesilesiyle, bir yanılgıya dikkat çeker: Bu soruyu *Resulullah*'a soran kimse, yani günahının affedilmiş olmasına rağmen ibadet yapmak için meşakkate girişinin sebebini soran kimse zannetmiştir ki: *"Allah'a günahlardan korkulduğu için, mağfiret, merhamet taleb etmek gayesiyle ibadet edilir, öyle ise kim mağfirete mazhar olduğu kanaatine varırsa artık ibâdete muhtaç değildir."* İşte *Resulullah*'ın cevabı bu inancın yanlışlığına dikkat çekmekte, ibadet yapmaya bir başka sebep göstermektedir: Bu sebep, bir kimsenin hiç de müstehak olmadığı bir nimete kavuşması, mağfirete mazhar olmasıdır. Bu hal, herkese çokça şükür etmek gerektiğini ortaya koyar. Çünkü:

Şükür, nimeti itiraftır ve nimete mukabil hizmet etmektir. Yani, kişi kendisine gelen iyiliğin hakkı olmadığı halde verildiğini bilirse işte bu şükürdür. Teşekkür etmek, bu durumda, iyilik yapana: *"Sen bana hakkım olmayan iyilikte bulundun, ben bunun idrakindeyim, sana memnuniyetimi; iyiliğini, lütfunu anladığımı ifade ediyorum"* demektir. Arapçada bunu çokça yapana *Şekûr* denmiştir. Şu halde yukarıda kaydettiğimiz *Dâvud hânedânını* şükretmeye çağıran âyetin sonunda geçen وَقَلِيلٌ مِنْ عِبَادِىَ الشَّكُورُ **"Kullarım arasında şekûr olan (yani istifade ettiği nimetlerin tarafımdan verildiğini hakkıyla bilen) azdır"** âyeti mühim bir gerçeğe dikkatimizi çekmektedir. İnsanlar arasında pek az kimse nimetlerin Allah'tan olduğunun idrakiyle şükür için ibâdet yapmaktadır. İbadetini yapmayanlar bir yana, yapanlar bile çoğunluk itibariyle bu mülahazadan uzaktır; cehennemden kurtulmak, cennete kavuşmak için ibadet yapılmaktadır. *Bediüzzaman*'ın ibadetin ne maksadla yapılması gerektiğini açıklayan bir cümlesi şöy-

ledir: *"Ey nefis! Ubudiyet, mukaddeme-i mükâfât-ı lâhika değil, belki netîce-i nimet-i sâbıkadır.* Yani *"ibadet gelecekte mazhar olacağımız nimetlerin bir ön sebebi değildir, aksine geçmişte mazhar olduğumuz nimetlerin neticesidir, onların şükrüdür."* Üstad şöyle devam eder: *"Evet, biz ücretimizi almışız. Ona göre hizmetle ve ubudiyetle muvazzafız."*

Kendisini fakir, başkasına muhtaç durumda hisseden bir kimse bu ifadeye itirazla: *"Ne nimetine mazhar olmuşum, herkesin şusu busu varken ben hepsinden mahrumum...vs."* diyebilir. Bu düşüncede olanlara *Bediüzzaman* şu cevabı verir ve mazhar olduğu nimetleri hatırlatır:

"Ey nefis! Hayr-ı mahz (tam bir hayır) olan vücudu sana giydiren Hâlık-ı Zülcelâl, sana iştahlı bir mide verdiğinden Rezzâk ismiyle bütün mâtumâtı (yiyecekleri) bir sofra-i nimet içinde senin önüne koymuştur.

★ *Sonra sana hassasiyetli bir hayat verdiğinden, o hayat dahi mide gibi rızık ister. Göz, kulak gibi bütün duyguların eller gibidir ki, ruy-i zemin kadar geniş bir sofra-i nimeti o ellerin önüne koymuştur.*

★ *Sonra manevi çok rızık ve nimetler isteyen insaniyeti sana verdiğinden, âlem-i mülk ve melekût (görülen ve görülmeyen alemler) gibi geniş bir sofra-i nimet, o mide-i insaniyet'in önüne ve aklın eli yetişecek nisbette sana açmıştır.*

★ *Sonra nihayetsiz nimetleri isteyen ve hadsiz rahmetin meyveleriyle tegaddi eden (gıdalanan) ve insaniyet-i kübra (en büyük insanlık) olan İslamiyet'i ve imanı sana verdiğinden, daire-i mümkinat ile beraber esma-i hüsnâ ve sıfat-ı mukaddesenin dairesine şamil bir sofra-i nimet ve saadet ve lezzet sana fethetmiştir (açmıştır).*

★ *Sonra imanın bir nuru olan muhabbeti sana vermekle, gayrı-mütenâhi bir sofra-i nimet ve saadet ve lezzet sana ihsan etmiştir.*

Yani cismâniyyetin itibariyle küçük, zaif, aciz, zelil, mukayyed (çok sınırlı) mahdut bir cüzsün. O'nun ihsaniyle cüz'i bir cüzden külli bir küll-i nuranî hükmüne geçtin. Zira hayatı sana vermekle cüz'iyyetten bir nevi külliyete; ve insanyyeti vermekle hakiki külliyete ve İslamiyet'i vermekle ulvi ve nurani bir külliyete, ve marifet ve muhabbeti vermekle muhit bir nura seni çıkarmış.

İşte ey nefis! Sen bu ücreti almışsın. Ubudiyyet gibi lezzetli, nimetli, rahatlı, hafif bir hizmetle mükellefsin!. Halbuki buna da tembellik ediyorsun. Eğer yarım yamalak yapsan da güyâ eski ücretleri kâfi gelmiyormuş gibi, çok büyük şeyleri mütehakkimâne istiyorsun. Ve hem, "Niçin duam kabul olmadı?" diye nazlanıyorsun. Evet senin hakkın naz değil, niyazdır. Cenab-ı Hakk cenneti ve saadet-i ebediyyeyi mahz-ı fazl ve keremiyle ihsan eder. Sen daima rahmet ve keremine iltica et..."

3007 ٦- وعن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [كَانَ رسولُ اللّهِ ﷺ لاَ يَدَعُ قِيَامَ اللَّيْلِ، وَكَانَ إِذَا مَرِضَ أَوْكَسِلَ صَلّى قَاعِداً]. أخرجه أبوداود.

6. **(3007)**- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) gece namazını hiç terketmezdi. Öyle ki hastalanacak veya ağırlık hissedecek olsa oturarak kılardı."* [Ebu Dâvud, Salât 307, (1307).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, teheccüt namazını *Resulullah*'ın bırakmadığını göstermektedir. Namaz kılabilecek dermanı bulundukça hasta bile olsa kılmıştır.

2- Ağırlık hissedince de oturarak kılması manidardır. Yani bu durumda Efendimizin kendisini zorlaması halinde ayakta kılması mümkündür, fakat zorlamayıp oturarak kılıyor. Bu durumdan hareket eden âlimler nafile namazların oturarak kılınabileceğine hükmederler. Hatta *Nevevî*: *"Bu hususta ülemâ icma etmiştir"* der.

İbnu Hacer el-Mekki de şunu söyler: *"Resulullah'ın oturarak kıldığı nafile namazın sevabının, ayakta kıldığı namazın sevabına eşit olması, O'nun hasaisindendir. Çünkü, oturarak kılınan namazın ayakta kılınana nisbetle sevabının yarım olmasını gerektiren ağırlıktan, Resulullah -sahih rivayetle bildirildiği üzere- emin kılınmıştır.* [41]

3- *Aliyyu'l-Kâri, İbnu Hacer el-Mekkî*'ye itirazen der ki: *"Bir kimse "zaruret sebebiyle" farz veya nafile namazını oturarak kıldığı takdirde sevabı tam olur. Bu, hasaisten sayılmaz. Şayet hadis, bu oturuşun zaruretle mi, zaruretsiz mi olduğunu belirtmeyip mutlak bırakmış olsaydı hüküm doğru olabilirdi."*

3008 ٧- وعن أبي هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: رَحِمَ اللّهُ رَجُلاً قَامَ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلّى وَأَيْقَظَ امْرَأَتَهُ فَإِنْ أَبَتْ نَضَحَ فِى وَجْهِهَا الْمَاءَ. رَحِمَ اللّهُ امْرَأَةً قَامَتْ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلَّتْ وَأَيْقَظَتْ زَوْجَهَا فَإِنْ أَبَى نَضَحَتْ فِى وَجْهِهِ الْمَاءَ]. أخرجه أبوداود والنسائي.

7. **(3008)**- *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Allah, geceleyin kalkıp namaz kılan ve hanımını da uyandıran, hanımı imtina ettiği takdirde yüzüne su döken kula**

---

(41) Burada kasdedilen sahih rivayet Müslim'de gelir: *"Resulullah'ı oturarak namaz kılarken gören Abdullah İbnu Amr: "Oturarak kılınan namazın ayakta kılınana nisbetle sevabının yarım olacağını söylemiştiniz"* demesi üzerine *Efendimiz*: **"Evet, ama ben sizler gibi değilim"** cevabını verir.

rahmetini bol kılsın. Allah, geceleyin kalkıp namaz kılan, kocasını da uyandıran, kocası imtina edince yüzüne su döken kadına da rahmetini bol kılsın." [Ebu Dâvud, Salât 307, (1308); Nesâî, Kıyamu'l-Leyl 5, (3, 205).]

AÇIKLAMA:

1- Burada kadın ve erkek, gece namazına teşvik edilmekte, ayrıca birbirlerini gece namazına kaldırmalarının fazileti belirtilmektedir. Âlimler bu işin sadece karı-kocaya mahsus olmadığını, aynı manada olan diğer yakınların (mehârim) da bu hükme dahil olduğunu belirtirler.

2- İkaz ve uyandırmanın öncelikle tembih, mev'ize ile yapılması gereğine de dikkat çekilmiştir.

3- Kaldırılmak istenen kimse uykunun veya tembelliğin galebesiyle imtina gösterirse uyandırılmaları için imkan dahilinde olan uygun çarelere başvurulmalıdır. Yüzüne su dökme cevazı bunu ifade eder. *İbnu'l-Melek* bu hadisten hareketle, bir kimsenin hayra icbar edilmesinin câiz ve hatta müstehab olacağını söyler.

3009 ٨- وعنه رضى اللّهُ عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: يَعْقِدُ الشَّيْطَانُ عَلَى قَافِيَةِ رَأْسِ أَحَدِكُمْ إِذَا هُوَ نَامَ ثَلاَثَ عُقَدٍ. يَضْرِبُ عَلَى مَكَانِ كُلِّ عُقْدَةٍ، عَلَيْكَ لَيْلٌ طَوِيلٌ فَارْقُدْ. فَإِنِ اسْتَيْقَظَ فَذَكَرَ اللّهَ انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ. فَإِنْ تَوَضَّأَ انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ. فَإِنْ صَلَّى انْحَلَّتْ عُقَدُهُ كُلُّهَا فَأَصْبَحَ نَشِيطاً طَيِّبَ النَّفْسِ، وَإِلاَّ أَصْبَحَ خَبِيثَ النَّفْسِ كَسْلاَنَ]. أخرجه الستة إلا الترمذى.

«قَافِيَةُ الرأس» مؤخره، ومنه قافية الشّعر، وقيل وسطه، والمراد جميع الرأس

8. **(3009)**- Yine *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Biriniz uyuyunca ensesine şeytan üç düğüm atar. Her düğümü atarken, düğüm yerine eliyle vurarak "üzerine uzun bir gece olsun, yat" dileğinde bulunur. Adam uyanır ve Allah'ı zikrederse bir düğüm çözülür, abdest alacak olursa bir düğüm daha çözülür, namaz kılarsa bütün düğümler çözülür ve böylece canlı ve hoş bir hâlet-i ruhiye ile sabaha erer. Aksi halde habis ruhlu (içi kararmış) ve uyuşuk bir halde sabaha erer."** [Buharî, Teheccüd 12, Bed'ü'l-Halk 11; Müslim, Müsafirîn 207, (776); Muvatta, Kasru's-Salât 95, (1, 176); Ebu Dâvud, Salât 307, (1306); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 5, (3, 203).]

AÇIKLAMA:

1- Şeytanın enseye düğüm vurması ile ifade edilmek istenen manâ, ülemâ arasında ihtilafa sebep olmuştur:

★ Bundan murad tembelliktir, şeytan tembelleşmeye sevkeder denmiştir. Buradaki tembelliği uyuşukluk, ağırlık, hantallık gibi kelimelerle ifade etmek de uygundur.

★ Bundan murad, şeytanın şaşırtması, uykuyu, rehaveti ve istirahati sevdirmesidir. Düğümün üçle kayıtlanması durumu te'kîd içindir. Veya bu halin ortadan kalkması üç şeyle tamamlanacağı içindir; zikir, abdest ve namaz... Sanki şeytan enseye attığı düğümle bu şeylerin her birinden kişiyi men etmektedir.

★ Düğüm mahalli olarak ensenin tahsisi, insandaki kuvve-i vâhime'nin ve onu kullanma mahallinin ense olması sebebiyledir. Vehim kuvveti, şeytana en ziyade itaat eden, en cabuk icabet eden kuvvettir.

★ Eliyle vurması, düğümü sağlamlaştırmak içindir. "Vurma"nın *perde çekme* manasına geldiği de söylenmiştir; yani uyuyanın uyanmaması için hissine perde çekilir.

2- Düğüm meselesinde mecaz mı, hakikat mı? ihtilafı da yapılmıştır. Bazı âlimler: *"Bu hakikattır, tıpkı sihirbazın sihir yaptığı kimse için düğüm vurması gibi şeytan da yatana uyuması için düğüm vurur"* demiş; bu görüşü te'yiden hadisin şu veçhini göstermiştir: إِنَّ عَلَى رَأْسِ كُلِّ آدَمِيٍّ حَبْلاً فِيهِ ثَلاَثَةُ عُقَدٍ | **"Her insanoğlunun başı üzerinde üç düğümlü bir ip vardır."** Buna, "mecaz" diyen de olmuştur. Onlara göre, şeytanın uyuyana yaptığı zikir ve namazına mani olişi, sihirbazın sihirlediği kimseyi istediğini yapmaktan engelleme işine benzemektedir.

Bu düğümlere bazıları *yemek, içmek ve uyku* demiştir. Zira çok yeyip içen çok uyur.

3- Düğümlerin açılmasına gelince:

★ Zikredince *gaflet* düğümü çözülmektedir.

★ Abdest alınca *necâset* düğümü çözülmektedir.

★ Namaz kılınca *tembellik*, ağırlık düğümü çözülmektedir.

4- Kişinin canlı ve hoş bir hâlet-i ruhiye ile sabaha ermesi, abdest alıp namaz kılmanın verdiği hafiflik, zindelik içinde olması, Rabbine ibadet etmiş olmanın, O'nun rızasını kazanmış olmanın rahatlığı, neşesi ve hazzını duymasıdır. Ayrıca şeytanın üzerine vurmuş olduğu düğümlerden ve ağırlıklardan halâs olmanın hafifliği de vardır.

5- Burada kastedilen namaz hangisidir? Teheccüd namazı mı, sabah namazı mı? Âlimler bu hususta da ihtilâf eder. Hadis mutlak gelmiştir, sabah veya teheccüd diye bir kayda yer vermez. Buharî, buradaki namazın farz namaz olduğu ve hatta yatsı namazı olduğu kanaatini iş'ar etmiştir. Yani hadis, yatsıyı kılmadan uyuyanları kastetmelidir.

Bazı âlimler, bununla teheccüd kastedildiğini ve hadisteki *vaîd'in şiddetinden de "teheccüd'ün vâcib olduğu"* hükmünü çıkarmıştır. [42] *İbnu Hacer* bu namazın teheccüt olmayacağı kanaatini te'yiden şu hadisi kaydeder: مَنْ صَلَّى الْعِشَاءَ فِى جَمَاعَةٍ كَانَ كَمَنْ قَامَ نِصْفَ لَيْلَة **"Kim yatsıyı cemaatle kılarsa gecenin yarısında kalkmış demektir."** Şu halde cemaatle yatsıyı kılan gece namazına kalkmış sayılacak, dolayısiyle bu kimse geceleyin teheccüt için kalkmasa da bu hadisin tehdidine girmemektedir. Hatta ashabtan *Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anhümâ)*'nin vitir namazını yatsıdan sonra ve yatmazdan önce kılıp yattıkları, gece namazına kalkmadıkları rivayet olunmuştur. *İbnu Abdilberr*, gerek farzları ve gerekse bir nafileyi muntazaman eda etmeyi adet haline getirmiş bir kimsenin, namazını bazan istemeyerek kaçırsa bile bu tehdide dahil olmayacağını söyler: *"Bu zemm namazı kılmayıp terkedenlere hastır. Farz namazını veya gece namazını kılmayı adet edinmiş kimseye gelince, bu kimseye uyku galabesiyle uyuyakalsa (ve namazını kaçırsa, rivayette* (3011 'de gelecek) *sabittir ki, Allah ona namazının ecrini verir ve uykusu ona (ilahî) bir sadakadır."*

İbnu Abdilberr şunu da ilave eder: *"Bazıları bu hadisin, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in:* لاَ يَقُولَنَّ اَحَدُكُمْ خَبُثَتْ نَفْسِى **"Sizden kimse nefsim habîs oldu demesin"** *hadisine zıt düştüğünü söyler. Böyle bir şey mevcut değildir, zira buradaki yasaklama, habisliği kişinin nefsine izafe etmesidir. Halbuki öbür hadis bunun yapılmasını zemmetmektedir, her ikisinin de muteber olduğu durumlar ayrıdır."*

6- *İbnu Hacer* hadisle ilgili olarak birkaç noktaya dikkat çeker. Özetle kaydediyoruz:

★ Hadisteki uykuda gece uykusu mezkûr ise de ona terettüp eden hüküm gündüz uykusuna da râcidir. Hususan kasdedilen namaz farz namaz olunca, bu daha açıktır. Gündüz uykusu da bazı namazların geçmesine sebeb olabilir.

★ Bazı âlimler bu hadisten de istifade ederek, *"Bir keçi sağma müddetince de olsa gece namazı vacibtir"* demişlerdir. Ancak cumhur bunun mendub olduğuna hükmetmiştir.

(42) Vaîd'in şiddetinden "vücub"a hükmedilmesinin manası: Dinin, küçük günahlara gösterdiği ceza hafiftir, büyük günahlara ise ağırdır. Büyük günah vacibin terki, haramın işlenmesine terettüp eder. Öyleyse bir fiilin terkine şiddetli va'îd (tehdid) zikredilmişse o fiil vâcibtir. İşlenmesine şiddetli va'îd varsa o da haramdır.

★ **"Uyurken Ayete'l-Kürsî'yi okuyana şeytan yaklaşamaz"** hadisiyle bu hadisin müteanz olduğunu söyleyen olmuştur. Bu iddia yanlıştır, çünkü sadedinde olduğumuz hadisin, namaza kalkmak niyetinde olmaksızın yatanları kasdettiği veya yatarken şeytanı defetmek üzere *Ayete'l-Kürsî*'yi okumadan yatanları kastetmiş olduğu söylenebilir.

★ Gece namazına -bazı hadislerde geldiği üzere (3015)- iki hafif rek'at kılınarak başlanmasının sırrı, şeytanın attığı düğümü çözmede acele etmek içindir. Çünkü, hadisin ifadesine göre, namaz tamamlanmadıkça, çözülme tamam olmaz. Kısacık iki rek'at çözülmeyi hemen tamamlar.

★ Hadiste be-tahsis abdestin zikri, gâlib duruma göredir. Cenâbetten temizliği zikir de buna dahildir. Cünüp kimse gusletmeksizin şeytanın düğümünden kurtulamaz. Cünüp olan kimseye teyemmüm abdest ve guslün yerini tutar mı? sorusu akla gelir. Şüphesiz "yerini tutar" ancak abdestin uykuyu defetmedeki yeri ayrıdır.

★ Zikir hususunda belli bir şey belirtilmemiş. Zikrullah'a müteallik herşey câizdir. Kur'an tilâveti, hadis kıraati, şer'î ilimle iştigal gibi.

3010 ٩– وعن ابن مسعود رضى اللّه عنه قال: [ذُكِرَ رَجُلٌ عِنْدَ النَّبِىِّ ﷺ فَقِيلَ مَا زَالَ نَائِماً حَتَّى أَصْبَحَ، مَا قَامَ إِلَى الصَّلاَةِ؟ فَقَالَ ﷺ: ذٰلِكَ رَجُلٌ بَالَ الشَّيْطَانُ فى أُذُنِهِ]. أخرجه الشيخان والنسائى.

9. **(3010)**- *İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanında bir adamın zikri geçti ve sabaha kadar uyuduğu, namaza kalkmadığı söylendi. Aleyhissalatu vesselam:*

"Bu adamın kulağına şeytan işemiştir" *buyurdu.*" [Buharî, Teheccüd 13, Bed'ü'l-Halk 11; Müslim, Müsâfirin 205, (774); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 5, (3, 204).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste zikredilen şahsın ismi açıklanmamıştır. Ancak *İbnu Hacer*, hadisin başka vecihlerinden elde ettiği karîneye dayanarak bu şahsın *Abdullah İbnu Mes'ud*'un kendisi olduğunu, bir gece namaza kalkamaması üzerine durumu *Resulullah*'a "*bir adam*" diye hikaye edince Efendimizin **"Allah'a yemin olsun, geceleyin şeytan arkadaşınızın kulağına işemiş"** dediğini belirtir.

Namaz vaktinde uyumanın fenalığı bu suretle ifade edilmiştir: *İbnu Mes'ud* şöyle der: "*Zarar ve şer olarak kişiye, sabaha kadar uyuması yeter, şeytan onun kulağına işemiş demektir.*"

2- Burada kalkılamayan namaz gece namazı mı, farz namaz mı? açık değil, ikisinin de olabileceği belirtilmiştir.

3- Şeytanın bevl'i hususunda ihtilaf edilmiştir. Bazısı bunun hakikate hamli gerekir demiştir. *Kurtubî* ve bazıları: *"Hakikate hamline bir mani yok, çünkü şeytan da yer içer, nikah yapar, öyleyse akıtmasına bir mani yok."*

★ Bazı alimler: *"Bundan makşad, şeytanın uyuyan kimsenin kulağını namaza kapaması, zikri dinlemesine mani olmasıdır"* demiştir.

★ Bazıları: *"Şeytan kişinin kulağını bâtıl şeylerle doldurup, zikri dinlemesine engel olmasından kinayedir"* demiştir.

★ Bazıları: *"Şeytanın onu alçaltmasından kinâyedir"* demiştir.

★ Bazıları: *"Bunun manası: Şeytan onu istila eder; öylesine alçaltır ki, kendisine bevl için hazırlanmış bir kenef yapar. Çünkü başkasını alçaltanların adeti hakaret ettiği kimsenin üstüne bevl etmektir"* demiştir.

★ Bazıları: *"Bu bir temsildir, uykunun ağırlığı sebebiyle namaza kalkamayanlar için getirilir, tıpkı kulağına bevl kaçıp da ağırlık basan ve işitme hissi fesada uğrayan kimse gibi. Araplar, "fesad"ı ifade için bevl kelimesini kinaye ederler"* demiştir.

4- *Tibî* der ki: *"Hadiste, gözün zikri daha uygun olduğu halde "kulak"ın zikredilmiş olması, uykunun ağırlığına işaret etmek içindir. Çünkü işitme organları uyanma vasıtalarıdır. "Bevl"in zikri de, çukurlara çabucak girmesi, damarlara hemen nüfuz ederek bütün azalarda tembellik hâsıl etmesi sebebiyledir."*

3011 ١٠– وعن عائشة رضى اللّه عنها قالَتْ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَا مِنْ آمْرِيءٍ تَكُونُ لَهُ صَلاَةٌ بِلَيْلٍ فَغَلَبَهُ عَلَيْهَا نَوْمٌ إلاَّ كُتِبَ لَهُ أَجْرُ صَلاَتِهِ، وَكَانَ نَوْمُهُ عَلَيْهِ صَدَقَةً]. أخرجه الأربعة إلا الترمذى.

10. **(3011)**- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"(Mûtad olarak) geceleyin namaz kılan bir kimse, uykunun galebe çalmasıyla (bir gece uyuyakalsa ve namazını kılamasa) Allah Teâlâ hazretleri onun namazının sevabını yine de yazar, onun uykusu (Allah'ın ona yaptığı bir ikram) bir sadaka olur."** [Muvatta, Salâtu'l-Leyl 1, (1, 117); Ebu Dâvud, Salât 310, (1314); Nesâî, Kıyamu'l-Leyl 61, (3, 257).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, insanın başına her zaman gelebilecek tabii bir aksama mevzubahis edilmektedir: Uyku... Uyku sebebiyle müslümanlar namazlarını kaçırabilir-

ler. Bu, farz da olabilir, mûtad kıldığı nafile ve mesela teheccüd de olabilir. *Resulullah* muntazaman namazını kılanlara, uyku sebebiyle vukua gelen aksamalar hususunda mü'mini ciddi bir müjde ile teselli etmektedir: Namazı aynen kılınmış gibi Cenab-ı Hakk sevabını yazmaktadır.

Burada: *"Bu suretle kaçırılan namaz öyleyse niye kaza ediliyor?"* diye bir soru akla gelmektedir. Ülemânın verdiği cevap şu: *"Âdetin devamını sağlamak ve ecrin katlanmasını sağlamak içindir."*

2- Uykunun sadaka olması, Allah'ın bir ikramı manasınadır. *Resulullah*, seferde namazın kısaltılmasını da **"Allah'ın sana yaptığı bir sadakadır..."** diye ifade buyurmuştur. Keza oruçlunun, unutarak yemesi de rivayetlerde *ilâhî bir ikram* olarak tavsif edilmiştir.

3012 ١١ - وعنها رضى اللّه عنها قالَتْ: [إنْ كَانَ رسولُ اللّهِ ﷺ لَيُوقِظَهُ اللّهُ تَعَالى مِنَ اللَّيْلِ فَمَا يَجِيءُ السَّحَرُ حَتَّى يَفْرُغَ مِنْ حِزْبِهِ]. أخرجه أبو داود.

11. **(3012)**- *Yine Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı Allah Teâlâ Hazretleri geceleyin uyandırmışsa seher vakti girinceye kadar, hizbini tamamlardı."* [Ebu Dâvud, Salât 312, (1316).]

AÇIKLAMA:

Seher vaktini, âlimler gecenin son altıda biri olarak tavsif ederler. Şu halde *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* o vakte kadar gece zikrini tamamlamakta ve o esnada yatmaktadır. *Kastalanî*, *"gece ibadet için kalkınca arkadan (bir miktar) uyumak vücudu dinlendirir, sabaha kadar uyanık kalmaktan hasıl olacak zararı ve bedene gelecek gevşemeyi giderir"* der. Çünkü arkadan şafak sökecek ve o zaman da sabah namazı için kalkılacaktır. Şu halde sünnete uygun gece kalkması, gecenin son altıda birine kadar sürecektir. Son altıda birde yatılacak, şafakla birlikte tekrar kalkılacaktır.

3013 ١٢ - وعن مسروق قال: [سَألْتُ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهَا: أىُّ الْعَمَلِ كَانَ أَحَبَّ إلى رَسولِ اللّهِ ﷺ؟ قَالَتْ: الدَّائِمُ. قُلْتُ: وَأَىَّ حِينٍ كَانَ يَقُومُ مِنَ اللَّيْلِ؟ قَالَتْ: كَانَ يَقُومُ إذَا سَمِعَ الصَّارِخَ، تَعْنِى الدِّيكَ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

12. **(3013)**- *Mesrûk (rahimehullâh)* anlatıyor: *"Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye sordum:*

"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a göre hangi amel efdaldi?" Bana:

"Devamlı olan!" diye cevap verdi. Ben tekrar:

"Gecenin hangi vaktinde kalkardı?" dedim.

"Bağıranı -yani horozu- işittiği zaman kalkardı!" diye cevap verdi." [Buharî, Teheccüd 7, Rikâk 18; Müslim, Müsafirîn 131, (741); Ebu Dâvud, Salât 312, (1317); Nesâî, Kıyamu'l-Leyl 8, (3, 208).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gece namazı hakkında bilgi verilmektedir. Gerçi hayırlı amelin devamlı yani belli bir sisteme ve periyoda göre yapılan olduğu belirtilirken namaz mevzubahis olmuyor. Ancak arkasından gelen sual, mevzunun öncelikle namazla ilgili olduğunu göstermekte ve Efendimizin gece namazlarına muntazaman devam ettiğini göstermektedir. Devamdan maksad, aralıksız devam etmek değil, belli bir düzene uygun olarak devam etmektir.

2- *Resulullah*'ın gece kalkış vakti, horozun ötüşüyle tayin ediliyor. İslâm alimleri bu hadisi açıklarken horozun umumiyet itibariyle gecenin yarısında öttüğünü söylerler. *İbnu't-Tîn* bu açıklamanın *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)*'ın meselemizi ilgilendiren bir beyanına muvafık düştüğünü belirtir. Bu beyanda *(radıyallahu anh): "Horozun ötmesi, gecenin yarısında veya az evvelinde veya az sonrasındadır"* demektedir. Ancak *İbnu Battâl*: *"Horoz gecenin üçte birinde öter"* demiştir.

Hz. Aişe'nin Buharî'de gelen bir diğer rivayeti de *Resulullah*'ın seher vaktinde uyuduğunu te'yid eder: مَا أَلْفَاهُ السَّحَرُ عِنْدِي إِلاَّ نَائِمًا *"Seher vakti, Resulullah'ı benim yanımda her seferinde uyurken yakalamıştır."*

Resulullah'ın takdir ettiği gece kalkışını açıklayan bir diğer rivayeti *Abdullah İbnu Amr İbni'l-As* nakleder: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) açıklamıştır ki:* **"Allah Teâlâ Hazretlerine en sevimli namaz Hz. Dâvud (aleyhisselam)'un namazıdır, Allah'a en sevimli oruç da yine Hz. Dâvud'un orucudur. O, gecenin yarısında uyur, üçte birinde kalkar, altıda birinde uyurdu, bir gün oruç tutar, bir gün yerdi."**

Şu halde bu rivayet de gecenin son altıda birinde uyuduğunu ifade etmektedir. Bu mevzuya giren başka hadisleri de gözönüne alan şarihler, *Resulullah*'ın ramazan geceleri dışında seher vaktinde uyuduğunu belirtirler. Çünkü ramazan ayında seherde *sahûr* dediğimiz gece yemeğini yerlermiş.

Dilimizdeki seherle karıştırılmaması için bir kere daha belirtelim, bu hadislerde geçen seherden maksad şafak sökmezden önceki gecenin son altıda biridir. Dilimizde seher deyince daha çok şafağın sökmesiyle başlanan sabahın alacakaranlık vaktine denir, o vakit, sabah namazının kılındığı vakittir.

Özetlemek gerekirse: Horoz ötüşüyle -ki gece yarısına tesadüf etmektedir- kalkıp ibadete başlayan *Resulullah*, gecenin son altıda birinde tekrar yatmakta ve namaz vaktine kadar istirahat buyurmaktadır.

3014 ١٣ – وعن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [كَانَتْ صَلاَةُ رسول اللّه ﷺ مِنَ اللَّيْلِ عَشْرَ رَكَعَاتٍ: يُوتِرُ بِسَجْدَةٍ. وَيَرْكَعُ رَكْعَتِى الْفَجْرِ. فَتِلْكَ ثَلاَثَ عَشْرَةَ رَكْعَةً]. أخرجه الستة، وهذا لفظ مسلم وأبى داود.

13. **(3014)**- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *''Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın gece namazı on rek'atti. Bir rek'at de tek kılardı. Sabahın sünnetini iki rek'at kılardı. Böylece hepsi onüç rek'at olurdu.''* [Buharî, Teheccüd 10, Müslim, Müsafirîn 121, 124, (736,,737); Muvatta, Salâtu'l-Müsafirîn 8, (1, 120); Ebu Dâvud, Salât 316, (1334-1341-1361); Tirmizî, Salât 325, (439-445); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 30, 35, 36, 44, 53, (3, 230, 233, 234, 239). Bu metin Müslim ve Ebu Dâvud'da gelmiştir.]

AÇIKLAMA:

Bu hadis kaynaklarda muhtelif şekillerde gelmiştir. Teysîr'in kaydettiği metin Müslim ve Ebu Dâvud'un birer rivayetine uymaktadır. Mesela bir rivayette: *''Resulullah'ın gece namazı onüç rek'atti, bir rek'atlik vitir ile sabahın iki rek'ati de buna dahildi''* denmektedir.

Bir rivayette de şöyle denmiştir: *''Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) yatsı namazını -ki halk buna atame derdi- kıldıktan sonra şafağın sökmesine kadar onbir rek'at namaz kılardı. Her iki rek'atte bir selam verirdi, bir rek'ati de tek kılardı. Müezzin sabah ezanını tamamlayıp, fecir vakti kesinlik kazanınca, müezzin kendisine gelirdi. Resulullah kalkar iki rek'at hafif namaz kılar, sağ tarafı üzerine yatar, müezzin O'na ikâmet okuyuncaya kadar öyle kalırdı.''*

Önceki rivayetlerde *Resulullah*'ın gece ibadeti açıklandığı için burada tekrar etmeyeceğiz.

3015 ١٤ – وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّه ﷺ: إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ مِنَ اللَّيْلِ فَلْيَفْتَتِحْ صَلاَتَهُ بِرَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ]. أخرجه مسلم وأبوداود.

وزاد: ثُمَّ لِيُطَوِّلْ بَعْدُ مَا شَاءَ.

14. (3015)- *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Biriniz gece namazına kalkınca ilk önce iki hafif rek'atle namaza başlasın."** [Müslim, Müsafirîn 198, (768); Ebu Dâvud, Salât 313, (1323, 1324).]

Ebu Dâvud'da şu ziyade var: **".... Sonra dilediğin kadar uzat."**

AÇIKLAMA:

Bu hadis, teheccüd namazı kılmak üzere gece kalkınca, evvela iki hafif rek'atle namaza başlamanın meşruiyyetine delildir. Burada hafiften maksad kısa demektir. Yani kısa surelerden okunmak suretiyle rek'atlerin uzunluğu kısa tutulacaktır. Böylece, geri kalan rek'atlerin daha şevkli kılınacağı söylenmiştir. 3009 numaralı hadisin açıklamasında kaydettiğimiz üzere bazı âlimler, bu ilk iki rek'atin kısa tutulmasının hikmetini, o hadiste, zikri geçen ve namazı kılmakla zâil olacağı belirtilen şeytanın uyuyan kimsenin ensesine vurduğu üçüncü düğümün bir an önce çözülmesi için acele edilir diye açıklamışlardır.

Aliyyu'l-Kâri bu hadisle ilgili olarak şu açıklamayı kaydeder: "El-Ezkâr'da denir ki: *"Bu iki rek'atten murad abdest üzerine kılınan iki rek'attir. Bu iki rek'atta tahfif (kısa surelerin okunması) müstehabtır. Çünkü, bunların hafif olacağına dair hem kavlî ve hem de fiilî rivayetler gelmiştir. Bu hususta zâhir olan şudur: Bu iki rek'at teheccüdün bir parçasıdır, bunlar abdest namazı yerine geçerler. Çünkü abdestin tek başına kılınan bir namazı mevcut değildir. Böylece rivayette şu hususa da bir işaret vardır: Kim bir iş yapmak isterse ona hafiften başlamalıdır, tedricen ağırlaştırmalıdır."*

Tîbî der ki: *"Bu iki rek'atın hafif olması namaza şevkle başlaması içindir. Bunlarla alışır, sonra artırır."*

KIYAMU'L-LEYL VE EHEMMİYETİ

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hayatında fevkalâde mühim bir yer tutan *kıyâmu'l-leyl* ile ilgili olarak, buraya kadar kaydettiğimiz hadisler ve onların açıklamalarıyla yetinmeyip, bu konuda zaman üzerine yapmış bulunduğumuz bir çalışmadan bir pasaj sunacağız:

KIYAMU'L-LEYL (GECE KALKIŞI): Gece zamanının değerlendirilmesinde mühim bir husus olan kıyâmu'l-leyl üzerinde müstakillen durmak gerekiyor. Zira dinin bu emri, bugün nerdeyse unutulacak derecede çoğunluğun hayatından çıkmış durumdadır. Halbuki, İslam medeniyetinin parlama dönemlerini hazırlayan büyük medeniyet ustalarının hayatında gece kalkışı mühim yer tutmakta, onların verimli ve başarılı olmalarının âmillerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bugün kıyâmu'l-leyl'in ana gayesi olan *teheccüd namazı "Peygamber'e farzdır, ümmete nafiledir"* diye değerlendirip geçiliyor. Bu hüküm fıkhen doğru da olabilir. Ancak, bu nafilenin *"yaparsak sevâbı var, yapmazsak günahı yok"* diye ifade edilen diğer dinî âdab ve sünnetlerle bir tutulması, bizleri çok hatalı neticelere götürmektedir. Şöyle ki:

1- Bu "sünnet" bizzat Kur'ân-ı Kerîm'in emridir. Ve Kur'an bu emri, mükerrer sure ve ayetlerde tekrar tekrar ele almıştır. Birkaç örnek:

"Rabbinin adını sabah-akşam an (zikret). Geceleyin O'na secde et. O'nu geceleri uzun uzun tesbih et" (İnsan 26).

Bir diğer âyet: **"Onların dediklerine sabret; güneşin doğmasından ve batmasından önce Rabbini hamd ile tesbih et; gece saatlerinde ve gündüzleri de tesbih et ki, Rabbinin rızasına eresin"** (Tâ-ha 130).

Şu âyette gece kalkanların kalkmayanlara üstünlüğü açıklanır: **"Geceleyin secde ederek ve ayakta durarak boyun büken, âhiretten çekinen ve Rabbinin rahmetini dileyen kimse inkâr eden kimse gibi olur mu?"** (Zümer 9).

Sûre-i Secde'de gerçek iman ehlinin bazı vasıfları sayılırken, **"vücudlarını yataklardan uzak tutup korkarak ve umarak Rablerine yalvaranlar.."** vasfı da ilâve edilir (Secde 16).

Şu ayette ehl-i Kitap'tan *kıyâmu'l-leyl*'de bulunanlar da övülür: **"Kitap ehlinin hepsi bir değildir; onlardan geceleri secdeye kapanarak Allah'ın âyetlerini okuyup duranlar vardır, bunlar Allah'a, âhiret gününe inanır, kötülükten men eder, iyiliklere koşarlar. İşte onlar iyilerdir"** (Âl-i İmran 113).

Şu âyet, kıyâmu'l-leyl'i, Allah'ın vaadettiği fazl'a, kurtuluşa ve üstünlüğe erecek ***"kâmil mü'min"***'in tamamlayıcı vasıflarından biri olarak dikkatlerimize arzeder: **"Müttakiler Rablerinin kendilerine verdiğini almış olarak bahçelerde ve pınar başlarındadırlar. Çünkü onlar bundan önce iyi davranan kimselerdi. Onlar geceleri az uyuyanlardı. Seher vaktinde bağışlanma dilerlerdi..."** (Zariyat 16-18).

2- Kur'ân-ı Kerîm, gece kıyâmından, yukarıdaki âyetlerde görüldüğü şekilde teşvikkâr bir üslûbla bahsetmekle kalmaz, onun âdâbıyla ilgili bazı teferruatı da belirtir. Nitekim, Müzzemmil sûresinde bu meseleye, çok farklı zaman aralıklarında nazil olmuş iki ayrı pasajda temas edilir. Her ikisinde de *kıyâmu'l-leyl*'in ehemmiyeti ve müddeti üzerinde durulur.

Birinci vahiy, gece kalkmayı emreder ve *"farz"* telâkki edilecek bir kesinlik taşır. İkincisi, *kıyâmu'l-leyl*'den akşam ve yatsı namazlarının anlaşılmasına bile imkân sağlayacak bir tahfif ve kolaylık getirir, yapamayacak durumda olanlar için istisna zikreder.

Birinci vahiy: **"Ey örtünüp bürünen, gecenin yarısında, istersen biraz sonra, istersen biraz önce kalk ve ağır ağır Kur'ân oku. Doğrusu biz, sana taşıması ağır bir söz vahyedeceğiz. Şüphesiz gece kalkışı daha te'sirli ve o zaman okumak daha elverişlidir. Çünkü gündüz, seni uzun uzun alıkoyacak işler vardır"** (Müzzemmil 1-7).

Âyet-i kerîmenin icazı, *kıyâmu'l-leyl*'in miktarı hususunda, âlimleri şu rakamlara ulaşmaya sevketmiştir:

1- Gece müddetinin yarısı,

2- Dörtte üçü,

3- Üçte ikisi,

4- Dörtte biri...

Bazı rivayetlerin tasrihine göre, emri *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* bidayette farz olarak anlar. Harfiyyen tatbik eder. Müslümanlardan bir kısmı da *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'e uyar. Hatta, âyette ifade edilen zaman nisbetini koruyamama endişesiyle bütün gece *"kıyâmu'l-leyl"* yapanlar olur. Öyle ki, bir çoğunun ayakları ve bacakları şişer.

Sûrenin başında gelen bu emrin, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* ve diğer müslümanlar tarafından nasıl anlaşıldığını, tatbikatının nasıl yapıldığını açıklayan ve mes'ele üzerine başka teferruat getiren müteakip vahye nazar edelim:

"(Ey Muhammed), şüphesiz Rabbin biliyor ki, sen ve beraberinde bulunanlardan bir grup, gecenin üçte ikisine yakın ve yarısı ve üçte biri kalkıyorsunuz. Halbuki, geceyi ve gündüzü Allah takdir eder, (Allah) bildi ki, siz onu bundan öte başaramazsınız. Onun için size lütuf ile baktı. Bundan böyle, Kur'ân'dan ne kolay gelirse okuyun. Allah bildi ki, içinizden hastalar olacak, diğer bir kısımları Allah'ın fazlından bir kâr aramak üzere yeryüzünde yol tepecekler. Diğer bir kısımları da Allah yolunda çarpışacaklar. O halde ondan ne kolay gelirse okuyun ve namazı kılın ve zekâtı verin.." (Müzzemmil 20).

Rivayetler, buraya kadar bir kısmını kaydettiğimiz son âyetin, kıyâmu'l-leyl'i emreden, surenin başındaki ilk âyetten -8 ayla 10 yıl arasında değişen bir müddetsonra geldiğini belirtirler. Burada gece kalkışıyla ilgili hafifletmeler ifade edilmiştir. Ayrıca hastalar, cihada çıkanlar gibi bir kısım mazeret sahipleri "gece kalkışı"ndan muaf tutulmaktadır.

Âyetle ilgili olarak müfessirlerin ortaya koyduğu bazan ittifaklı, bazan ihtilaflı birkısım teferruata girmeksizin mevzumuz açısından ehemmiyet arzeden birkaç nokta tesbit edebiliriz:

1- *Kıyâmu'l-Leyl* bidayette, en azından *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* için kesin bir emir olmuştur. Bir grup müslüman da *Hz. Peygamber*'e uyarak "kesin emir" telâkki etmiş ve tatbik etmiştir.

2- Bu emir sonradan tamamen neshedilmemiş, fakat vücubtan nedb'e çevrilmiştir. Yani farz olmaktan çıkarılmış, nafile kılınmıştır, artık isteyen yapacaktır.

3- *Kıyâmu'l-leyl* için ifade edilen faydalar şunlardır:

★ Gece kalkışı daha te'sirlidir.

★ Gece okumak daha uygundur, gündüz fazla meşguliyet vardır.

★ Gece kalkışı, ağır olan ertesi günkü vazifenin hakkıyla yürütülmesinde bir nevi hazırlık safhası olmaktadır.

4- Kur'ân-ı Kerim, her asra hitap ettiği için, bu emre en az mendup (ihtiyarî) manasında, her müslüman muhatap olmaya devam etmektedir.

5- *Peygamber (aleyhissalatu vesselam)*'in sünnetine uymak dinin tatbikatında yüce bir mertebe olması yönüyle, bu mertebeyi elde etmek isteyen mü'minler için de *kıyâmu'l-leyl* gerekmektedir. Zira, her hüşyar (manevi uyanıklığa sahip) mü'minin en büyük ideali olan "*Allah'ın muhabbet ve rızasını elde etmek*" hedefi Cenâb-ı Hakk tarafından sünnete uymaya bağlanmıştır: "**(Ey Resûlüm, inananlara şöyle) söyle: "Eğer sizler Allah'ı seviyorsanız bana uyun, ta ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın**" (Âl-i İmran 31).

Ciddî ve ağır bir vazife olan dinin neşri açısından *kıyamu'l-leyl*, kendisini din hizmetine adayanlar için ayrı bir mana taşımaktadır. Âyette görüldüğü üzere, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* "taşıması ağır bir vahy"e, bir vazifeye hazırlanması maksadıyla gece kalkışına çağrılmıştır. Din hizmetini gaye edinenler, bu şartı aynen *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* gibi yerine getirmeli, kendisini disipline etmeli, vazifesine hazırlanmalıdır.

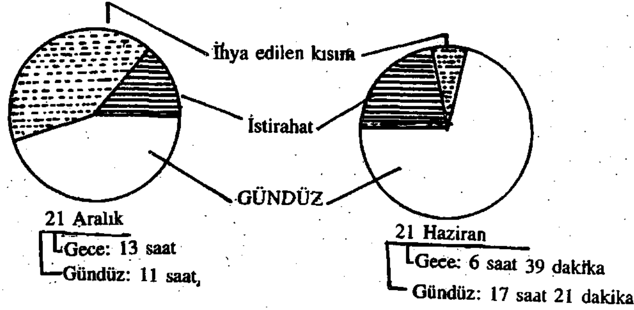
7- Kıyâmu'l-leyl esas itibariyle, namaz ve Kur'ân tilâveti ifade ederse de, başka meşguliyete ve hususan ilmî tetebbuya mani değildir. Nitekim az ileride görüleceği üzere, eser bırakan büyük âlimlerimiz, gecelerini ibadetle birlikte ilmî müzakere ve araştırmalarla geçirmişlerdir.

Şu halde, en azından müessir şekilde İslâm'a hizmet etmek isteyenler ve *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in sünnetine uymak arzu edenler için ehemmiyetli bir "sünnet-i ilâhî", bir "nedb-i Kur'ânî" olan kıyamu'l-leyl'in vakti ve müddeti hususunda biraz durmada fayda var:

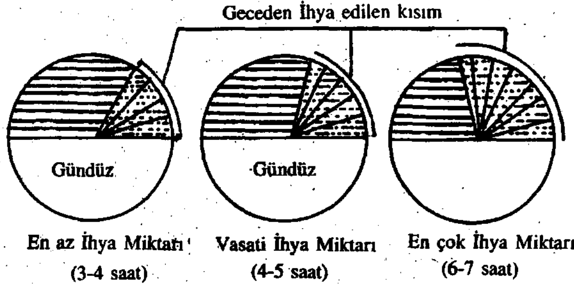
KIYÂMU'L-LEYL'İN MÜDDETİ: Gece kalkılacak müddetin yukarıda gecenin asgari dörtte biri, azami dörtte üçü olması gerektiğini belirtmiştik. Miktardaki bu büyük farklılık, temelde gece ve gündüz arasında mevsime veya üzerinde

bulunulan coğrafi duruma bağlı olarak devamlı değişen uzunluk-kısalıktan ileri gelir. Ferdin içinde bulunduğu içtimaî şartların değişikliği de göz önüne alınmış olmalıdır.

Kaba bir fikir verebilmek için, belli bir yere göre, yılın en uzun gecesi ile en kısa gecesini alıp, verilen nisbetlere uygulayabiliriz: Azami kalkış miktarını en uzun geceye, asgarî kalkış miktarını da en kısa geceye uygulayalım ve diyagramlarla şekle dökelim:



Şema 1: En az ve en çok ihyâ müddetleri.



Şema 2: 12 saatlik bir gecede ihyâ edilecek miktârlar

Yılın en uzun gecesi (İstanbul esas alındıkta) 21 Aralık'ta 13 saattir. [43] Bunun dörtte üçü 9 saat 45 dakika yapar. Şu halde istirahat ve uykuya 3 saat 15 dakika kalmaktadır.

Yılın en kısa gecesi 21 Haziran'da 6 saat 39 dakikadır. Bunun dörtte biri 1 saat 40 dakika yapar. Bu durumda istirahat için gözüken miktar 5 saat 3 dakikadır (Bak: Şema 1-2).

(43) Bugünkü resmi takvimde bu, 15 saat 21 dakikadır. Fark şuradan ileri gelir: Gündüz, dinî esaslara göre, *fecr-i sâdıkla* yani *imsak* saatiyle başlar, güneşin batışına kadar, (akşam namazı vakti veya iftar vakti) devam eder. Gece ise, akşamla başlar, imsak vaktine kadar devam eder. Nitekim *Kadr sûresinde* gecenin hududu fecr ânıyla sınırlandırılır (3-5. âyetler). Yeni hesaplamada gündüz, güneşin doğuşundan batışına (akşam vaktine) kadar devam eder; sabahın ve akşamın alacakaranlıkları geceye dahildir.

Bulunulan yerin ekvatora veya kutuplara yakınlığı, gece ile gündüz arasındaki müddet farkını son derece değiştirir. Öyle ki, kutuplara yaklaştıkça fark büyüyerek bir hafta, bir ay, altı ay süren "gündüzler"e yer verir. Âyet-i kerimede gelen *kıyâmu'l-leyl* ile ilgili miktarları, daha ziyade gece ile gündüz arasında çok büyük farklar bulunmayan bölgeler için düşünmek gerekecek. Dünyanın insanlarla meskûn olan büyük kısmı böyledir. Hüküm ise daima ekseriyete göre verilir.

Kıyâmu'l-leyl'den Maksad: Gece kalkışı, öncelikle ibadet içindir. Yani namaz ve tilâvet-i Kur'ân. Nitekim kıyam kelimesi Kur'ân'da bazı kereler namazı ifade etmek için kullanılmıştır (Bakara 238). Böyle olunca, kıyâmu'l-leyl gece namazı manasına da gelir.

Ancak, kıyâmu'l-leyl'den yalnızca ibâdet anlamamak gerekir. Nitekim, şu âyet secde ve kıyâmı berâber zikreder:

"Onlar gecelerini Rabbleri için secde ve kıyamla geçirirler" (Furkân 64). Burada "*secde*" ile namaz ifade edildiğine göre, kıyam kelimesinde daha başka bir mana arayabiliriz, mesela "uyanıklık" gibi. Öyle ise geceleyin kalkan kişi, namaz ve tilavetle birlikte ilmî tetebbuatla da meşgul olacaktır. Nitekim *Buharî*, bu hususa delalet eden rivayetlere dayanarak, geceleyin ilmî teâti üzerine iki bab açmıştır.

Hz. Ömer (radıyallahu anh)'den gelen bir rivayet, onun gecedeki ilmî müzakareyi "namaz" olarak isimlendirip ona tercih ettiğini görmekteyiz.

İbnu Hacer'in belirttiğine göre, bir kısım âlimler bu rivayetlerden hareketle: "*İlim için geceleyin uyanık kalmak, nafile namaz için uyanık kalma yerine geçer*" hükmünü çıkarmışlardır.

Büyük âlimlerimiz gecelerini üçe ayırmışlardır:

1- İstirahat,

2- İbâdet,

3- Müzakere (ilmî çalışma).

Müzakere bölümüne daha çok yer verilen bu prensibin tatbikatıyla ilgili, ibretâmiz bir menkîbeyi hadis ilminin büyük şahsiyetlerinden olan Tâbiîn'e mensup *Muhammed İbnu Şihâbu'z-Zührî*'den kaydedeceğiz:

Zührî (v. 124/741), gündüzleyin hocalarından öğrendiği yeni hadisleri, gece eve döndüğü vakit cariyesine tekrar ederek müzakere ederdi. Bir gün her zamankinden daha geç eve dönen *Zührî*, cariyesini uyumuş bulur. Uyandırıp, yine de: "*Bana falan rivayet etti, o da falancadan dinlemiş, onun da Resulullah (aleyhissalatu vesselam)'dan dinlediğine göre şöyle buyurmuştur..*" diye ezberden hadis okumaya başlayınca, gözlerini oğuşturan câriye: "*Bu rivayetten bana ne?*" di-

yerek hoşnudsuzluk ifade eder. *Zührî* şu cevabı verir: *"Biliyorum, bu senin işine pek yaramaz. Ancak bu hadisi ben yeni işittim, bir kimseye okuyarak müzakere etmem gerek."*

İlmî tetebbuâtın umumiyetle gecenin son kısmında yani sabahtan önce olması da yapılan tavsiyeler arasındadır. *"Zira* denir, *kişiye uyanıklık gecenin sonunda gelir. Çünkü o vakit, hizmetlerin ve ihsanların taksim vaktidir. Bir grubun nasibi az, bir grubun çoktur, bir grup da mahrumdur..."*

Kıyâmu'l-leyl ve Âile: *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* zaman mevzuunda ferde bir başka sorumluluk hatırlatmaktadır: Mü'min kişi, zaman mes'elesinde, ferdî planda problemini çözmekle yetinemez. Âilesini de bu hususta şuurlandırmalı, zamanla ilgili birkısım alışkanlıkları onlara da aynen kazandırmalıdır. Bu mes'eleyi *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bir hadislerinde gece kalkışıyla ilgili olarak, *Hz. Dâvud (aleyhisselâm)*'u örnek vererek tesbit eder: **"Allah'ın Peygamberi Dâvud (aleyhisselâm)'un, âilesini de kaldırdığı bir saati vardı. O saatte âilesini uyandırır ve şöyle derdi: "Ey Dâvud âilesi, kalkın ve namaz kılın. Zira bu saatte Allah, sihirbaz ve (cahiliye küfrü üzerine olduğu halde) öşür alan kimselerin duası hariç, bütün duaları kabul eder."**

Resulullah'ın da ramazanın son on gününde, âilesini geceleyin kaldırdığını, *Hz. Aişe* rivayet etmektedir.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) âileden bilhassa karı veya kocanın kalkması durumunda, diğerlerini de kıyâmu'l-leyl'e alıştırmaya teşvik eder: **"Allah şu kişiye rahmetini bol kılsın: Geceleyin kalkar, namazını kılar, sonra da karısını uyandırır, o da namazını kılar. Şayet kadın kalkmazsa yüzüne su serper. Allah şu kadına da rahmet etsin; geceleyin kalkar, namaz kılar. Sonra kocasını uyandırır. O da namaz kılar. Şayet kalkmaktan imtina ederse yüzüne su serper (ve bu suretle kaldırır)."**

Rivayetlerden aile ferdleri arasındaki gece kaldırma işinin karı-koca arasında sınırlanmaması gerektiğini anlamaktayız. Zira *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*, damadı olan *Hz. Ali (radıyallahu anh)*'nin kapısını geceleyin çalarak onu ve kızı *Fâtıma*'yı uyandırarak namaz kılmalarını emretmiştir.

Burada şu noktayı da açıklamamız gereklidir: *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'in âilesini kıyâmu'l-leyl için uyandırması, her gece yaptığı mûtad bir prensibi değildir. Hâdiseyi rivayet eden *Hz. Aişe*, bunun ramazan ayının son on gününde olduğunu belirtir. Keza kızı *Fâtıma* ve damadı *Hz. Ali*'yi kaldırması da öyle... Rivayet mûtad bir prensibi ifade etmiyor. Keza bir keresinde yanında geceleyen *İbnu Abbâs*'ın müşahadeleri de bunu te'yid etmektedir: *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* kendisi kalkıyor, fakat âilesini uyandırmıyor.

Gece Üzerinde Niçin Israr? Buraya kadar kaydedilen nasslardan iki husus bilhassa dikkatimizi çekmektedir:

1- "Gece" ile ilgili âyetler "gündüz" ile ilgili âyetlerden sayıca daha çok (leyl = gece kelimesi 92, nehâr = gündüz kelimesi 57 adet).

2- Kıyamu'l-leyl ile, yani gecenin değerlendirilmesiyle alakalı ilahi emir *Hz. Peygamber*'e peygamberliğin ilk yıllarında geliyor. Yani gecenin tanzimi üzerine gelen ve dörtte üç miktarına varıncaya kadar büyük bir bölümünün uyanık geçirilmesini emreden Müzzemmil sûresi, geliş (nüzul) sırası itibariyle 3. sırada yer almaktadır. Demek ki, ilk ilahi emirlerden biri gecenin değerlendirilmesi ve tanzimi olmuştur. Halbuki gündüz vaktinin tanzimini böylesine teferruatla ele alan bir âyet hiçbir zaman nâzil olmamıştır.

Bu durumu, gecenin beşeri hayattaki ehemmiyetiyle izah edebiliriz. Gerek başarıda ve gerekse başarısızlıkta olsun, insana hayatı boyunca derin ve kesin te'sir icra eden hususlardan biri, gece hayatıdır. Gece, insan hayatının yarısını teşkil ettiği halde, ihmal edilme, gafletle geçirilme tehlikesine maruzdur. Şu halde, ikaz ve uyarıların, ciddi dikkat çekmelerin bu hususta daha çok olması gerekmektedir. Kur'ân bunu yapmıştır.

İlâhî emirle geceyi tanzim edip değerlendirecek olan insan, gündüz vaktini de azami şekilde değerlendirecek demektir. Zira gece mes'elesinde muvaffakiyet bir azim, gayret ve irade işidir, şuur işidir.

Zor olanı halleden, kolay olanda takılır mı? Geceyi ihyâ eden, gündüzü öldürür mü? Bu hikmete binâen, daha peygamberliğin başında, Cenâb-ı Hak, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a zamanı iyi kullanma dersini vermek için kıyamu'l-leyl'i emretmiştir.

Hz. Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in mûcizevi başarısında, gecenin değerlendirilmesi olan kıyamu'l-leyl'in mühim payını görmemek mümkün mü?

Gerek uhrevî kurtuluşunu ve gerekse İslâm'ın tekrar teâlisini gaye edinenlerin, rahmet-i Rahman'ın celb ve tecellisinde böylesine müessir bir vasıtayı şevkle tutmaları, kıyamu'l-leyl kapısından vecdle girmeleri gerekmez mi?

DÖRDÜNCÜ FASIL
KUŞLUK NAMAZI

3016 ١- عن عائشة رضى الله عنها قالَتْ: [مَا سَبَّحَ رَسُولُ اللهِ ﷺ سُبْحَةَ الضُّحَى قَطُّ، وَإِنِّى لأُسَبِّحُهَا]. أخرجه الستة إلا الترمذى.

1. **(3016)**- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) kuşluk namazını her kılışında mutlaka ben de kıldım."* [Buharî, Teheccüd 5, 32; Müslim, Müsafirin 75, 77, (717, 718); Muvatta, Kasru's-Salât 29, (152-153); Ebu Dâvud, Salât 301, (1292, 1293); Nesâî, Savm 35, (4, 152).]

AÇIKLAMA:

1- Kuşluk namazının vakti, sabahleyin mekruh olan vaktin çıkmasıyla başlar. Mekruh vakit, güneşin doğmasından bir mızrak boyu, yani beş derece yükselmesine kadar olan vakittir. Türkiye'de kırk-elli dakikalık bir müddettir. Mekruh vaktin çıktığını anlama hususunda şu basit usülden de istifade edilebilir: Çeneyi göğse dayayarak güneşe doğru bakınca, eğer güneş ufukta görülemeyecek kadar yükselmişse artık kerâhet vakti çıkmıştır.

2- Hadiste kuşluk namazı *sübhatu'd-Duha* yani *kuşluk sübha*'sı diye ifade edilmiş, namaz manasına gelen *salât* kelimesi kullanılmamıştır. Burada namaza *tesbih* kökünden gelen *sübha* denmesi namazın nafile olmasındandır. Çünkü burada *nafile* manasınadır. Nafile namazın tesbih aslından gelen sübha ile tesmiyesi farz namazlarda tesbîhin nafile olması sebebiyledir.

Şöyle de denmiştir: *"Nafile namaz için sübha* denmiştir, çünkü o, farz namazdaki tesbîh gibidir."

3017 ٢- وعن عبد الرحمن بن أبى ليلى قال: [مَا حَدَّثَنَا أَحَدٌ أَنَّهُ رَأَى النَّبِىَّ ﷺ يُصَلِّى الضُّحَى غَيْرَ أُمِّ هَانِىءٍ. فَإِنَّهَا قَالَتْ: دَخَلَ عَلَى رَسُولُ اللهِ ﷺ بَيْتِى يَوْمَ الْفَتْحِ فَاغْتَسَلَ وَصَلَّى ثَمَانِىَ رَكَعَاتٍ. فَلَمْ أَرَ صَلاَةً قَطُّ أَخَفَّ مِنْهَا. غَيْرَ أَنَّهُ يُتِمُّ الرُّكُوعَ وَالسُّجُودَ]. أخرجه الستة.

2. **(3017)**- *Abdurrahman İbnu Ebî Leyla (rahimehullah)* anlatıyor: *"Bize, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kışluk namazı kıldığını Ümmü Hâni'den başka kimse anlatmadı. O dedi ki:*

"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Fetih günü, benim eve geldi, yıkandı ve sekiz rek'at namaz kıldı. Ben bundan daha hafif bir namazı hiç görmedim. Ancak rükû ve secdeleri tam yapıyordu." [Buharî, Teheccüd 31, Taksîru's-Salât 12, Megâzî 50; Müslim, Hayz 71, (336); Müsafirîn 80, (336); Muvatta, Kasru's-Salât 28, (1, 152); Ebu Dâvud, Salât 301, (1290, 1291); Tirmizî, Salât 346, (474); Nesâî, Tahâret 143, (1, 126); Gusl 11, (1, 202).]

AÇIKLAMA:

1- Kuşluk namazı en az iki, en fazla sekiz rek'at olarak kılınır. Sadedinde olduğumuz rivayet, Fetih günü *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Mekke'de sekiz rek'at kuşluk kıldığını ifade etmektedir.

2- *İbnu Ebî Leyla*'nın ifadesinde de görüldüğü üzere, bu sünnet son derece yaygınlık kazanmamış olmalıdır. Bazı sahâbîler *Hz. Peygamber*'in kuşluk kıldığını görmemişler bile. Nitekim *Abdullah İbnu Ömer* bu namaza bid'a diyenlerdendir. Ancak "Ne güzel bid'a", "Bu, bid'aların en güzelidir" gibi tasvipkâr, takdirkâr ifadelerde bulunmuştur.

Buharî'nin bir rivayetinde *Müverrik* der ki: *"İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e sordum: "Kuşluk namazı kılar mısın?" Bana "Hayır!" dedi. Ben tekrar sordum: "Ya Ömer?", "Hayır!" dedi. Ben: "Ya Ebu Bekr?" dedim. O: "Hayır!" demeye devam etti. "Pekala, dedim ya Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)?"*

"O'nun da kıldığını zannetmiyorum" cevabını verdi."

Hz. İbnu Ömer, Resulullah hakkında kesin bir redde yer vermiyor, *"zannetmiyorum"* diyor. Bunun sebebi, *Resulullah*'ın kuşluk kıldığını işitmiş olmasıdır.

Âlimler, *İbnu Ömer*'in inkârını "görmemiş" olmasıyla izah ederler. Efendimizi kuşluk kılarken görmüş olsaydı, sünnete bağlılığı ile meşhur olan *İbnu Ömer*'in bunu inkâr edeceğini akıl kabul etmez. *İbnu Ömer*'in *Kuba*'da ve Mekke'ye gelişinde kuşluk namazı kıldığına dair rivayetler mevcut ise de bunların kuşluk vaktine rastlayan *tahiyyetu'l-mescid* ve tavaf namazı oldukları söylenmiştir. Nitekim *İbnu Ömer*'den rivayet edilen bir hadiste: كَانَ النَّبِىُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لاَ يُصَلِّى الضُّحَى اِلاَّ اَنْ يَقْدِمَ مِنْ غَيْبَةٍ *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) sadece seferden döndüğü zaman kuşluk kılardı"* der. Yani sefer dönüşünü hep gündüze rastlatan aleyhissalatu vesselam, ilk iş mescide gider, namaz kılar sonra evine giderdi. *Hz. Abdullah İbnu Ömer* bunu görmüş olmalı, *Resulullah*'ın evde kılmış olduğu kuşlukları görmemiş olmalıdır.

Öyleyse onun inkârı, Efendimizin bu namazı nefsülemirde kılmadığını ifade etmez, *İbnu Ömer*'in kuşluğu kıldığını görmediğini ifade eder. Nitekim *İbnu Mes'ud*'dan yapılan bir rivayette, O'nun, kuşluk kılan bir cemaati görünce onları azarladığı ve إنْ كَانَ وَلاَ بُدَّ فَفِي بُيُوتِكُمْ *"mutlaka kılacaksanız evlerinizde kılın"* dediği belirtilir. Yani, bunun kılınmasında esas, evde kılınmış olmasıdır.

3- Fetih günü yaptığı gusülle ilgili rivayetler de ihtilâflıdır. Sadedinde olduğumuz rivayette Efendimiz *Ümmü Hânî*'nin evinde gusletmiştir. Halbuki bir rivayette *Ümmü Hânî*, fetih günü *Resulullah*'a gider ve O'nun Mekke'nin yukarı kısmında yıkanır bulur. Bir rivayette *Resulullah*'a bu sırada *Ebu Zerr (radıyallahu anh)* perde tutmaktadır, bir başka rivayette ise kızı *Fâtıma* perde tutmaktadır. Âlimler bu farklı durumları te'lif ederler:

★ *Ümmü Hânî*, iki ayrı hâdiseyi rivayet etmektedir. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın iki ayrı yıkanma hadisesi mevzubahistir: Biri Mekke'ye ilk geldiği sırada Mekke'nin yukarı kısmında, diğeri *Ümmü Hânî*'nin evinde. Mekke'nin yukarı kısmındaki yıkanması sırasında *Hz. Fâtıma (radıyallahu anhâ)* ile *Ebu Zerr* hazretleri sırayla perde tutmuşlardır.

4- Bu namazın hafif olduğu belirtilir. Öyle ki bir rivayette râvi: مَنْ صَلَّى الضُّحَى ثِنْتَى عَشْرَةَ رَكْعَةً بَنَى اللَّهُ لَهُ قَصْرًا فِي الْجنة *"Bilmiyorum, kıyamı mı daha uzun çekmişti, yoksa rükû veya secdesi mi?"* der. Buradan hareketle kuşluk namazını hafif tutmanın müstehab olduğuna hükmedilmiş ise de, uzun da olabileceği, *Resulullah*'ın o gün fetih işleriyle ziyade meşgul bulunduğu için rek'atleri kısa tutmuş olabileceği söylenmiştir.

5- Kuşluk Namazı Kaç Rek'at? Fetih günü, *Resulullah*'ın kılmış olduğu namazla ilgili olarak da rivayetler farklıdır. Bazısı her iki rek'atte selam verdiğini tasrîh ederken, bazısı bu sarahate yer vermez. *Ümmü Hânî* sekiz rek'at kıldığını söylerken, *İbnu Ebî Evfa*'nın rivâyetinde iki rek'at kılmış olması mevzubahistir. Bu duruma: *"İbnu Ebî Evfa sadece iki rek'ati görmüş olabilir, sekiz diyen Ümmü Hânî ise tamamını görmüş olabilir"* diye cevap verilmiştir. Diğer taraftan *Resulullah*'ın kıldığı kuşluk namazının miktarıyla ilgili farklı rivayetlerde farklı rakamlar gelmiştir. *Hz. Aişe*'nin bir rivayetinde "dört rek'at", *Hz. Câbir*'in bir rivayetiğnde "altı rek'at" zikredilir. *Tirmizî*'nin bir rivayetinde Efendimiz: لاَ أَدْرِى أَقِيَامُهُ فِيهَا أَطْوَلُ أَمْ رُكُوعُهُ أَمْ سُجُودُهُ **"Kim kuşluk namazını oniki rek'at kılarsa Allah ona cennette bir köşk bina eder"** buyurur. *Taberânî*'nin bir rivayetinde kuşluk namazının oniki rek'at olmasına teşvik olduğu gibi, iki rek'at olabileceğini de ifade eder: **"Kuşluğu kim iki rek'at kılarsa gâfillerden yazılmaz. Kim dört kılarsa tevbe edenler arasına yazılır. Kim altı kılarsa, bu ona**

o gün kâfidir. Kim sekiz kılarsa âbidlerden biri olarak yazılır. Kim oniki kılarsa, Allah ona cennette bir köşk yapar." *Nevevî* bu mevzuda gelen muhtelif hadisleri ve sıhhat durumlarını gözönüne alarak: *"Kuşluk namazının efdali sekiz rek'attir, en çoğu da oniki rek'attir"* der.

3018 ٣- وعن أبي هريرة رضى اللّه عنه قال: [أَوْصَانِي خَلِيلِي ﷺ بِصِيَامِ ثَلاَثَةِ أَيَّامٍ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ، وَرَكْعَتَيِ الضُّحَى، وَأَنْ أُوتِرَ قَبْلَ أَنْ أَرْقُدَ]. أخرجه الخمسة.

3. **(3018)**- *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Dostum aleyhissalatu vesselam, bana her ay üç gün oruç tutmamı, iki rek'at kuşluk, yatmazdan önce de vitir namazı kılmamı tavsiye etti."* [Buharî, Teheccüd 33, Savm 60; Müslim, Müsafirîn 85, (721); Ebu Dâvud, Salât 342, (1432); Tirmizî, Savm 54, (760); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 28, (3, 229).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'ye üç şey vasiyet ediyor:

1- **Her ay üç gün oruç:** Bu üç gün *eyyâmu'l-bîz* denen ayın ortasındaki 13, 14 ve 15. günleridir. Bu üç gün için ayın başından, ortasından ve sonundan birer gün dahi denmiştir. Keza *"Her on günün evvelindeki birinci gündür"* diyen de olmuştur. *"Her hangi bir kayıt olmaksızın mutlak olarak üç gündür"* diyen de olmuştur.

2- **İki rek'at kuşluk namazı**: Bununla ilgili açıklama önceki hadiste geçti.

3- **Yatmazdan önce vitir kılmak:** Bu namazın vâcib olduğunu belirttik. Ancak gece de kılınabilir. Zira vakti, yatsının bitiminden itibaren şafak sökmesine kadardır. *Resulullah*'ın yatmazdan önce kılınmasını tavsiye etmesi, uyuduktan sonra uyanamama tehlikesine binaendir. Uyanmaktan emin olan, uyanmak için müessir tedbir alınış olan için, gece kılmasının efdal olacağı söylenmiştir.

3019 ٤- وعن أبي ذرّ رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: يُصْبِحُ عَلَى كُلِّ سُلاَمَى مِنْ أَحَدِكُمْ صَدَقَةٌ، فَكُلُّ تَسْبِيحَةٍ صَدَقَةٌ، وَكُلُّ تَحْمِيدَةٍ صَدَقَةٌ، وَكُلُّ تَهْلِيلَةٍ صَدَقَةٌ، وَكُلُّ تَكْبِيرَةٍ صَدَقَةٌ، وَأَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ صَدَقَةٌ، وَنَهْىٌ عَنِ الْمُنْكَرِ صَدَقَةٌ، وَيُجْزِئُ مِنْ كُلِّ ذٰلِكَ رَكْعَتَانِ يَرْكَعُهُمَا الْعَبْدُ مِنَ الضُّحَى]. أخرجه مسلم وأبوداود.

4. **(3019)-** *Ebu Zerr (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Her gün, sizin her bir mafsalınız için bir sadaka terettüp etmektedir. Her tesbih bir sadakadır. Her tahmîd bir sadakadır, her bir tehlîl bir sadakadır. Emr-i bi'l-ma'ruf bir sadakadır. Nehy-i ani'l-münker de bir sadakadır. Bütün bunlara, kişinin kuşlukta kılacağı iki rek'-at namaz kâfi gelir."** [Müslim, Müsâfirîn 84, (720); Ebu Dâvud, Salât 301, (1286).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet kuşluk namazının ehemmiyetine parmak basmakta, sağlığımız için hergün vermemiz gereken sadakaların yerini tek başına tutacağını belirterek, iki rek'at kuşluk kılmaya teşvik etmektedir.

Müteakiben kaydedilecek olan bir Müslim hadisi, insanda üçyüz altış mafsal olduğunu belirtir. Buna göre irâdî olarak her bir mafsal için verilmesi gereken günlük sadaka 360 adedi bulmaktadır. Bu maddi sadakayı karşılayabilen iki rek'-atlik namaz kıymetli bir ibadet olmalıdır.

Ne mutlu bunu yerine getirenlere!

3020 ٥- وعن بريدة رضى اللّهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّه ﷺ: فِى الإنْسَانِ ثَلاثِمائَةٍ وَسِتُّونَ مَفْصَلاً. فَعَلَيْهِ أنْ يَتَصَدَّقَ عَنْ كُلِّ مُفْصَلٍ مِنْهُ صَدَقَةً. قَالُوا مَنْ يُطِيقُ ذٰلِكَ؟ قَالَ النخَاعَةُ فِى الْمَسْجِدِ يَدْفِنُهَا. وَالشَّىْءُ يُنَحِّيهِ عَنِ الطَّرِيقِ فَإنْ لَمْ يَجِدْ فَرَكْعَتَانِ يَرْكَعُهُمَا مِنَ الضُّحَى، أخرجه أبو داود.

«النخاعة» بالضم: النخامة.

5. **(3020)-** *Büreyde (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"İnsanda üçyüzaltmış mafsal vardır. Her bir mafsal için bir sadakada bulunması gerekir."** *(Bunu işitenler): "Buna kimin gücü yeter?" dediler. Aleyhissalatu vesselam:*

"Mescidde toprağa gömeceği bir balgam, yoldan bertaraf edeceği bir engel... Bunları bulamazsa, kuşluk vakti kılacağı iki rek'at namaz!" [Ebu Dâvud, Edeb 172, (5242).]

3021 ٦- وعن أبى ذر وأبى الدرداءِ رضى اللّه عنهما قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: قَالَ اللّهُ تَعَالى: ابنَ آدَمَ ارْكَعْ لى أرْبَعَ رَكَعَاتٍ أوَّلَ النَّهَارِ أكْفِكَ آخِرَهُ].

6. **(3021)-** *Ebu Zerr ve Ebu'd-Derdâ (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Allah Teâlâ hazretleri dedi ki: "Ey Ademoğlu! Günün evvelinde benim için dört rek'at namaz kıl, ben de sana günün sonunu garantileyeyim."** [Tirmizî, Salât 346, (475).]

AÇIKLAMA:

Âlimler hadisten şu manayı çıkarmışlardır: *"Cenâb-ı Hak şöyle buyurmaktadır:* **"Ey insanoğlu, günün başında kalbini ibadetim için dünyevî meşguliyetlerden uzak tut, bana yönel. Ben de günün sonunda senin ihtiyaçlarını yerine getirerek senin zihnini o dünya meşgalesinden uzak tutayım."** Böylece kuşluk namazından itibaren günün sonuna kadar, kişinin ihtiyaçlarının karşılanması, hoşuna gitmeyen şeylerden onun korunması gibi dünyevî sıkıntılara karşı ilâhî bir garanti vaadedilmiş olmaktadır.

3022 ٧- وعن أبي هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَال رسُولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ حَافَظَ عَلَى شُفْعَةِ الضُّحَى غُفِرَتْ ذُنُوبُهُ وَإِنْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ]. أخرجه الترمذى.

7. **(3022)-** *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Kim kuşluğun bir çift (namaz)ına devam ederse, deniz köpüğü kadar çok da olsa, Allah günahlarını affeder."** [Tirmizî, Salât 346, (476).]

3023 ٨- وعن أنس رضى اللّه عنه قال: [قَال رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ صَلّى الضُّحَى ثِنْتَىْ عَشْرَةَ رَكْعَةً بَنَى اللّهُ لَهُ تَعَالى قَصْراً فِى الْجَنَّةِ مِنْ ذَهَبٍ]. أخرجه الترمذى.

8. **(3023)-** *Hz. Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Kim kuşluk namazını oniki rek'at kılarsa Allah Teâlâ Hazretleri, cennette onun için altından bir köşk bina eder."** [Tirmizî, Salât 346, (473).]

3024 ٩- وعن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [كَانَ رسُولُ اللّهِ ﷺ يُصَلّى الضُّحَى أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ وَيَزِيدُ مَا شَاءَ اللّهِ].

9. **(3024)-** *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) kuşluğu dört kılar, (bazan) dilediğince de artırırdı."* [Müslim, Müsâfirîn 78, 79, (719).]

3025 ١٠- وعن زيد بن أرقم رضى اللّه عنه قال: [قَال رسُولُ اللّهِ ﷺ:

صَلاَةُ اْلأَوَّابِينَ حِينَ تَرْمَضُ بِفِصَالُ مِنَ الضُّحَى]. أخرجهما مسلم.

10. (3025)- *Zeyd İbnu Erkam (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Kuşluk namazı, boduğun (yani deve yavrusunun) ayağı kumdan yanmaya başladığı andan itibaren kılınır."** [Müslim, Müsâfirîn 43, (748).]

AÇIKLAMA:

Yerdeki kumlar ısındıkça ayakları yakmaya başlar. Deve yavrusunun ayağı yanmaya başladı mı, kuşluk namazının vakti girmiştir.

BEŞİNCİ FASIL

RAMAZANDA GECE KALKIŞI TERAVİH NAMAZI

3026 ١- عن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يُرَغِّبُهُمْ فِي قِيَامِ رَمَضَانَ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَأْمُرَهُمْ بِعَزِيمَةٍ فَيَقُولُ: مَنْ قَامَ رَمَضَانَ إِيمَاناً وَاحْتِسَاباً غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ، فَتُوُفِّيَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ وَالأَمْرُ عَلَى ذٰلِكَ ثُمَّ كَانَ الأَمْرُ عَلَى ذٰلِكَ خِلاَفَةَ أَبِي بَكْرٍ، وَصَدْراً مِنْ خِلاَفَةِ عُمَرَ].

1. **(3026)**- *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'nin anlattığına göre: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) onları, kesin bir emirde bulunmaksızın ramazan gecelerini ihyaya teşvik ederdi. (Bu maksadla) derdi ki:* **"Kim ramazan gecesini, sevabına inanarak ve bunu elde etmek niyetiyle namazla ihya ederse geçmiş günahları affedilir."**

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) -bu tavsiyesi herhangi bir değişikliğe uğramadan- vefat etti. Bu durum (terâvihin ferden kılınması) Hz. Ebu Bekir'in hilafeti zamanında da böylece devam etti, Hz. Ömer'in hilâfetinin başında da böyle devam etti."

3027 ٢- وفى رواية: [مَنْ قَامَ لَيْلَةَ الْقَدْرِ إِيمَاناً وَاحْتِسَاباً غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ]. أخرجه الستة.

وأخرج البخارى: «المَرْفُوعَ مِنْهُ فِي قِيَامِ رَمَضَانَ وَقِيَامِ لَيْلَةِ الْقَدْرِ».

2. **(3027)**- *Bir rivâyette şöyle gelmiştir:* **"Kadir gecesini, kim sevabına inanıp onu kazanmak ümidiyle ihya ederse, geçmiş günahları affedilir."** [Buharî, Terâvih 1, Müslim, Müsâfirîn 174, (759); Ebu Dâvud, Salât 318, (1371); Tirmizî, Savm 83, (808); Nesâî, Siyam 39, (4, 154, 155); Muvatta, Salât fi Ramazan 2, (1, 119). *Buharî,* Ramazan kıyamı ile, Kadir gecesi kıyamı üzerine ondan merfu rivâyet kaydeder.]

AÇIKLAMA:

1- Ramazan gecelerini ihya etmek demek o geceleri namaz kılarak geçirmek

demektir. Ancak *Nevevî*, ramazandaki kıyâmu'l-leylin, ramazan ayındaki teravih namazını kılmakla hâsıl olacağını anlamıştır. Yani, teravihi kılan kimse, kıyâmdan matlub olan sevaba nâil olur, ancak bu, kıyâmu'r-ramazan teravihsiz olmaz manasına gelmez.

2- Ramazan gecesini ihya edenin uğrayacağı mağfiret büyük günahtan mıdır, küçüklerden midir, her ikisinden midir? *İbnu'l- Münzir*'e göre hadis mutlak geldiğine göre her ikisindendir. Ancak *Nevevî*, bu gibi ifadelerle küçük günahların kastedildiğini söylemiştir. *İmâmu'l Haremeyn* de bu hususta cezmeder (= kesin kanaat ifade eder).

3- Hadiste teravih namazının kılınmasıyla ilgili Nebevî tavsiye bunun evlerde ferdî olarak kılınmasını ifâde eder, *Resulullah* ve *Hz. Ebu Bekir* devrinde teravihler böyle yani ferdî olarak kılınmış ve durum *Hz. Ömer*'in hilafetinin başlarına kadar bu minval üzere devam etmiştir. *Hz. Ömer (radıyallahu anh)*'in emriyle teravihler, *Übey İbnu Ka'b*'ın imamlığında cemaatle kılınmaya başlanmıştır. Bazı rivâyetlerde: *"Bu, ramazanda halkın bir kimsenin arkasında tek bir cemaat teşkil etmesi ilk defa vukua gelen bir hadiseydi"* denmiştir. *Hz. Ömer*, bir Buharî hadisinde, bu cemaatin daha önce olmayışına telmihte bulunarak: *"Bu ne güzel bid'at"* der.

3028 ٣- وعن عائشة رضى الله عنها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يَجْتَهِدُ فِى رَمَضَانَ مَالاَ يَجْتَهِدُ فِى غَيْرِهِ، وَفِى الْعَشْرِ الْأَوَاخِرِ أَشَدَّ، وَكَانَ يُحْيِى لَيْلَهُ وَيُوقِظُ أَهْلَهُ وَيَشُدُّ مِئْزَرَهُ]. أخرجه الخمسة.

«شَدُّ الْمِئْزَرِ» كناية عن اجتناب النساء أو عن الجد والاجتهاد فى العمل.

3. **(3028)**- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ramazan ayında, diğer aylarda görülmeyen bir gayrete girerdi. Ramazanın son on gününde ise çok daha şiddetli bir gayrete geçerdi. Son on günde geceyi ihya eder, ailesini de (gecenin ihyası için) uyandırırdı, izârını da bağlardı."* [Buharî, Fadlu Leyleti'l- Kadir 5, Müslim, İ'tikâf 8, (1175); Ebu Dâvud, Salât 318, (1376); Tirmizî, Savm 73, (796); Nesâî, Kıyâmu'l-leyl 17, (3, 218).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, *Resulullah*'ın ramazan ayında daha çok zikrullah yapma gayretine girdiğini göstermektedir. Bu ayda artan fevkalâde gayret son on gününde daha da artmaktadır; zikir, ibadet, tevbe vs. şeklinde... Ramazanda artan gayret O ayın kudsiyetinden, yapılan ibâdetlerin sevabca üstünlüğünden ileri gelir. Hususan bin aydan hayırlı olduğu nass-ı Kur'ân ile te'yid edilen *Kadir gecesi* bu

ayın içerisindedir. Hangi gün olduğu belirtilmediği için her gecenin Kadir gecesi olma ihtimali var. Efendimiz ona isabet etmek için de gayreti artırmış olabilir. Bu kıymetli gecenin son on günde olma ihtimali daha fazladır. Öyle ise bu günlerde daha çok gayrete gelerek her geceyi *"Kadir gecesi olabilir"* heyecanıyla karşılamak gerekir, *Resulullah*'ın yaptığı işte budur.

2- Şeddül- Mi'zer= İzarın bağlanması: Âlimler bununla, *Resulullah*'ın son on günde hanımlarını terketmiş olduğunun kinâye edildiğini belirtirler. Böylece ibadete daha çok vakit ayırma imkânı aramış olmaktadır.

3029 ٤- وعن أنس رضى اللّه عنه قال: [كَانَ رسولُ اللّهِ ﷺ يَقُومُ فِي رَمَضَانَ فَجِئْتُ فَقُمْتُ إلى جَنْبِهِ. فَجَاءَ رَجُلٌ آخَرُ فقَامَ أيْضاً حَتَّى كُنَّا رَهْطاً. فَلَمَّا أحَسَّ أنَّا خَلْفَهُ جَعَلَ يَتَجَوَّزُ فِي الصَّلاَةِ. ثُمَّ دَخَلَ رَحْلَهُ فَصَلَّى صَلاَةً لاَ يُصَلِّيهَا عِنْدَنَا. فَقُلْتُ لَهُ حِينَ أصْبَحْتُ: أفَطِنْتَ لَنَا اللَّيْلَةَ؟ قَالَ: نَعَمْ، ذٰلِكَ الَّذِى حَمَلَنِي عَلَى مَا صَنَعْتُ]. أخرجه مسلم.

«التَّجَوُّزُ» الإسراع فى العمل وتخفيفه.

4. (3029)- *Hz. Enes (radıyallâhu anh)* anlatıyor: ***"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ramazanda geceleyin namaz kılardı. (Bir gece) gelip yanında ben de namaza uydum. Sonra bir erkek daha geldi, o da namaza uydu, derken (sayımız arttı ve) bir cemaat olduk. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bizim arkasında olduğumuzu hissedince namazı hızlandırdı. Sonra (selam verip) ayrıldı ve evine girdi. Orada bizim yanımızda kılmadığı bir namaz kıldı. Sabah olunca kendisine:***

"Bizim arkanıza durduğumuzu geceleyin farketmiş miydiniz?" diye sordum. Bana:

"Evet. Ve işte bu, beni o yaptığıma sevkeden şeydir. (Yani sizi arkamda hissedince namazı hızlı kılarak yanınızdan ayrıldım)" *buyurdu."* [Müslim, Siyam 59, (1104).]

3030 ٥- وعن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [صَلَّى رسولُ اللّهِ ﷺ فِي الْمَسْجِدِ فَصَلَّى بِصَلاَتِهِ نَاسٌ كَثِيرٌ ثُمَّ صَلَّى مِنَ الْقَابِلَةِ فَكَثُرُوا. ثُمَّ اجْتَمَعُوا مِنَ اللَّيْلَةِ الثَّالِثَةِ فَلَمْ يَخْرُجْ إلَيْهِمْ. فَلَمَّا أصْبَحَ قَالَ: قَدْ رَأيْتُ صَنِيعَكُمْ فَلَمْ يَمْنَعْنِي مِنَ الْخُرُوجِ إلَيْكُمْ إلاَّ أنِّي خَشِيتُ أنْ تُفْرَضَ عَلَيْكُمْ، وَذٰلِكَ فى رَمَضَانَ].

أخرجه الستة إلا الترمذى

5. **(3030)**- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) (bir gece) mescidde (nafile) namaz kılmıştı. Birçok kimse de (ona iktida ederek) namaz kıldı. (Sabah olunca "Resulullah geceleyin mescidde namaz kıldı" diye konuştular.) Ertesi gece de Efendimiz namaz kıldı. (Halk yine olanları konuştu, katılacakların) sayısı iyice arttı. Üçüncü (veya dördüncü) gece halk yine toplandı. (Öyle ki mescid, insanları alamayacak hâle gelmişti.) Ancak aleyhissalâtu vessalâm (bu dördüncü gecede) yanlarına çıkmadı. Sabah olunca Efendimiz:*

"Yaptığınızı gördüm. Size çıkmamdan beni alıkoyan şey, namazın sizlere farz oluvermesinden korkmamdır" *dedi. İşte bu hâdise ramazanda cereyan etmişti."* [Buharî, Salâtu't-Terâvih 1, Cum'a 29, 5; Müslim, Müsafirîn, 177, (761); Muvatta, Salât-fi'r Ramazan 1, (1, 113); Ebu Dâvud, Salât 318, (1373, 1374); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 4, (3, 202).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hâdise çeşitli tariklerden farklı ifadelerle gelmiştir. Parantez içerisindeki ilavelerimiz rivâyetin başka vecihlerinden alınmadır.

2- *Resulullah (aleyhissalâtü vesselâm)*'ın **"Size farz oluvermesinden korktuğum için namaza inmedim"** sözü bazı âlimler tarafından müşkil bulunmuştur. Çünkü *Resulullah* farz namazlarla kılınan ve *revâtib* denen nâfilelere devam etmiş, ashâb da devam etmiş ama yine de farz hükmünü almamışlardır. Bu sebeple, *Resulullah*'ın o sözü bazı yorumlara tabi tutulmuştur:

★ *Muhibbu't-Taberi* der ki: *"Muhtemeldir ki Cenab-ı Hak, Peygamberine:* **"Eğer sen bu namaza onlarla birlikte devam edersen, bu onların üzerine farz oluverir"** *diye vahyetmiştir de bu sebeple Resulullah, ashabına tahfifi tercih etmiş ve devamdan vazgeçmiştir. Mamafih bu vahiy değildir de içinden bu düşünce geçmiştir, nitekim Allah'a yaklaştıran bazı amellere Efendimiz devam etmiş, bu da O'nun şahsı için farz oluvermiştir."*

★ *"Ümmetinden birinin, kendisinin devamlı kılmış olmasından hareketle bu namazın vâcib olduğunu zannetmesinden korktu"* diyen de olmuştur. Bu görüşe meyl eden *Kurtubî* der ki: **"...Namazın size farz oluvermesinden korktum"** sözü, *"Sizin onu farz zannetmenizden, böylece o zanna düşene farz oluvermesinden korktum" demektir. Nitekim bir müçtehid bir şeyin helal veya haram olduğunu zannetse, onun, bu zannıyla amel etmesi gerekir."*

★ Şöyle de denmiştir: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın burada ifâde ettiği hüküm şu idi: "Kendisi hayırlı bir amele devam eder, o amelde halk da*

O'na uyarsa bu amel onlara farz olur."

★ *İbnu Battal* der ki: *"Resulullah'ın bu sözü, gece namazı kendisine farz olduğu halde ümmetine farz olmadığı bir zamanda söylemiş olması da mümkündür. Bu sebeple, onlara çıktığı takdirde, onlar da uymaya devam edecek ve sonunda hüküm yönüyle onlarla kendisi arasında fark kalmayacak ve hepsine farz durumuna geçecek diye korkmuştur. Çünkü dinde asıl olan müsâvaattır: İbadet meselelerinde ümmeti ile Resulullah arasında müsâvaat vardır."*

★ Şu da söylenmiştir: *"Efendimizin, Ashab'ın bu namaza devam etmeleriyle vacib olmasından, bilahare de devam etmekten acze düşüp, Resulullah'a uymayı bırakmak sebebiyle âsi duruma düşmelerinden korkmuş olması da muhtemeldir."*

★ *Hattabî* de, hadiste geldiği üzere, Mîrac'ta namazın farz olması sırasında Cenab-ı Hakk'ın: هُنَّ خَمْسٌ وَهُنَّ خَمْسُونَ لاَ يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَىَّ **"Namaz (günde) beş vakittir ve (aynı zamanda) elli (vakit değerinde)dir, bu söz artık benim nezdimde değişmez"** sözü gözönüne alınınca, sadedinde olduğumuz hadis müşkildir. Çünkü, Allah'ın *"beş"* hükmünün değişmiyeceğinden emin olduktan sonra nasıl olur da artmasından *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* korkuya düşer? der.

Hattabi bu müşkili şöyle halleder: *"Gece namazı aleyhissalâtu vesselâm'a farz idi. Şer'î amellerinde O'na uymak ümmetine farzdır. Yani, Resulullah'ın bu farza aralıksız devam etmesi hâlinde ümmetine farz idi. İşte bu sebeple, bu namazın vacibler arasına girmemesi için (dördüncü gece) onların yanına gidip onlarla bu namazı kılmayı terketti. Tâ ki, kendisine iktida yoluyla husûle gelecek vücub'la beşe, ziyâde yeni bir farz hâsıl olmasın. Burada inşa (müstakil bir emir) yoluyla değil, iktida yoluyla hâsıl olacak bir farz melhuzdur. Tıpkı, kişinin nezr ederek bir namazı nefsine vâcib kılması gibi. Nezir namazı ona ziyâde bir vâcibtir, ama bu, şeriatın aslından gelmez."* Hattâbî sözüne devamla bir başka ihtimâl daha beyan eder:

"Allah namazı elli vakit olarak farz kıldı. Sonra peygamberinin şefaatiyle çoğunu kaldırdı. Eğer ümmet, kemndisine bağışlanan kısma dönüp, peygamberlerinin kendileri için affedilmesini taleb ettiği kısmı iltizam edecek olursa bunun onların üzerine farz olması normal karşılanır, yadırganmaz. Nitekim onlardan önce bir kısım insanlar ruhbanlığı iltizam etmişler, Allah da, onda düştükleri kusur sebebiyle onları şöyle diyerek kınamıştı: **"...Üzerlerine bizim gerekli kılmadığımız fakat kendilerinin güya Allah'ın rızasını kazanmak için ortaya attıkları ruhbaniyete bile gereği gibi riayet etmediler..."** (Hadis 27). *Şu halde Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), ümmetinin de bu âyette zikredilenlerin durumuna düşmelerinden korkmuş olarak, onlara olan şefkatin sevkiyle bu amelden*

vazgeçmiştir.''

Bu yorumlar üzerine de bazı münakaşalar devam eder, ancak biz bu kadarıyla yetiniyoruz.

3- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FEVÂİD:

★ *Kıyamu'l- Leyl* cemaatle mendubtur, hususen ramazanda olursa... Çünkü Efendimizin vefatından sonra, farz olma endişesi mevcut değildir. Bu sebeple *Hz. Ömer*, teravihlerin *Ubey İbnu Kab*'ın arkasında cemaatle kılınmasını emretmiştir.

★ Bu hadiste Allah'ın kaderinden Allâh'ın kaderine kaçmanın cevazı vardır.

★ Büyük, etbaının alışkanlıklarına ters düşen bir şey yapınca sebebini açıklamalı: hükmünü, hikmetini belirtmelidir.

★ *Resulullah*'ın dünyaya karşı zühdüne, dünyadan az şeyle iktifa etmesine, ümmetine karşı duyduğu şefkate ve re'fete örnek mevcuttur.

★ Fesada meydan vermemek için bazı maslahatı terketmeye örnek var.

★ İki maslahattan daha mühim olanı öne alınmıştır.

★ İmam olmaya niyet etmeksizin namaz kılmaya başlamış bulunan kimseye iktida edilebilir. Ancak bazı âlimler: ''*Peygamber aleyhissalâtu vessalâm'ın böyle bir niyette bulunmadığını kesinlikle iddia edemeyiz, bu hususta bir sarahat nakledilmemiştir, zanla O'na muttali olunamaz*'' demiştir.

★ Cemaatle de kılınsa, nafile için ezan ve ikâmet okunması terkedilir.

3031 ٦- وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [خَرَجَ رسولُ اللّهِ ﷺ عَلَى النَّاسِ فى رَمَضَانَ وَهُمْ يَصَلُّونَ فِى نَاحِيَةِ الْمَسْجِدِ: فَقَالَ: مَا هُؤُلاَءِ؟ قِيلَ أُنَاسٌ لَيْسَ مَعَهُمْ قُرْآنٌ. وَأُبَىُّ بْنُ كَعْبٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ يُصَلِّى بِهِمْ فَقَالَ: أَصَابُوا وَنِعْمَ مَا صَنَعُوا]. أخرجه أبو داود، وقال: هذا الحديث ليس بالقوى.

6. **(3031)**- *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) buyurdular ki: ''Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ramazan'da, mescidin bir kenarında namaz kılmakta olan bir gruba uğramıştı.*

''Bunlar ne yapıyorlar?'' *diye sordu. ''Bunlar, yanlarında (ezberlenmiş fazla) Kur'an bulunmayan kimselerdir, Übeyy İbnu Ka'b (radıyallahu anh) bunlara namaz kıldırıyor!'' dediler. Efendimiz aleyhissalâtu vesselâm:* **''İsabet etmişler, bu davranış ne kadar iyi!''** *buyurdular.''* [Ebu Dâvud, Salât 318, (1377).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *Resulullah*'ın sağlığında, *Übeyy İbnu Ka'ab*'ın ramazan ayında cemaatle (teravih) namazı kıldırdığı fikrini zihne getirebilmektedir. Bu meselede, *İbnu Hacer*'in de belirttiği gibi, esas olan teravih namazının *Hz. Ömer* zamanında resmen cemaatle kıldırılmış olmasıdır. Meseleyi ilgilendiren bazı teferruatı, sadedinde olduğumuz babın 1. ve 2. hadislerinde (3026-3027) açıkladık. Burada mevzubahis olan hâdise, teravih dışındaki bir namaz da olabilir, kısmî bir cemaat de olabilir.

3032 ٧– وعن أبى ذرٍّ رضى اللّه عنه قال: [صُمْنَا مَعَ رسولِ اللّهِ ﷺ فَلَمْ يَقُمْ بِنَا شَيْئاً مِنَ الشَّهْرِ حَتَّى بَقِىَ سَبْعٌ مِنَ الشَّهْرِ فَقَامَ بِنَا حَتَّى ذَهَبَ ثُلُثُ اللَّيْلِ. ثُمَّ لَمْ يَقُمْ بِنَا فِى السَّادِسَةِ وَقَامَ فِى الْخَامِسَةِ حَتَّى ذَهَبَ شَطْرُ اللَّيْلِ. فَقُلْنَا لَهُ: لَوْ نَفَّلْتَنَا بَقِيَّةَ لَيْلَتِنَا هٰذِهِ؟ فَقَالَ: إِنَّهُ مَنْ قَامَ مَعَ الْإِمَامِ حَتَّى يَنْصَرِفَ كُتِبَ لَهُ قِيَامُ لَيْلَةٍ. ثُمَّ لَمْ يَقُمْ بِنَا حَتَّى بَقِىَ ثَلاَثٌ مِنَ الشَّهْرِ فَصَلَّى بِنَا فِى الثَّالِثَةِ وَدَعَا أَهْلَهُ وَنِسَاءَهُ وَقَامَ بِنَا حَتَّى خَشِينَا أَنْ يَفُوتَنَا الْفَلاَحُ. قِيلَ: وَمَا الْفَلاَحُ؟ قَالَ: السَّحُورَ]. أخرجه أصحاب السنن وصححه والترمذى.

«السَّحُورَ» بفتح السين: ما يتسحر به، وبالضم: الفعل نفسه.

7. **(3032)**- *Hz. Ebu Zerr (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile (bir ramazan) ayında beraber oruç tuttuk. Ay boyunca bize son yedi güne kadar hiç (ziyade) namaz kıldırmadı. Ayın son yedinci gününde gecenin üçte biri geçinceye kadar bize namaz kıldırdı. Altıncı gününde yine bir şey kıldırmadı. Beşinci gününde gecenin yarısı geçinceye kadar namaz kıldırdı. Kendisine: "Bu gecemizin geri kalan kısmında da bize nâfile kıldırsanız!" dedik. Talebimize karşı:*

"Kim imamla namaza başlar, sonuna kadar devam ederse, kendisine gecenin tamamını namazla geçirmiş (sevabı) yazılır" *buyurdular. Sonra Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), aydan son üç gece kalıncaya kadar başka namaz kıldırmadılar. Üçüncü gece bize namaz kıldırdılar. Ehline ve kadınlarına dua ettiler. Bize (o kadar uzun) namaz kıldırdılar ki "Felâh"ı kaçırmaktan korktuk.*

(Ebu Zerr'e:) "Felâh" nedir? diye soruldu:

"Sahûr!" cevabını verdi. (Sonra ayın geri kalan kısmında bize namaz kıldırmadı.)" [Ebu Dâvud, Salât 318, (1375); Tirmizî, Savm 81, (805); Nesâî, Sehv 103, (3, 83, 84), Kıyamu'l-Leyl 4, (3, 202).]

AÇIKLAMA:

1- *Ebu Zerr (radıyallâhu anh)*, bu rivayette *Resulullah*'ın ramazan ayında teravihi nasıl kıldırdığı hususunda bilgi vermektedir. Hangi seneye ait olduğunu tasrih etmediği ramazan gecelerinde son haftanın birkaç günü dışında farzdan başka namaz kıldırmamıştır. Farzları kılan Efendimiz odasına çekilmektedir.

2- Şu halde cemaate nâfile namaz kıldırdığı günlerin tesbitine gelince: Eğer ramazanın 29 olmasını esas alırsak:

★ Sondan yedinci gün, 23 ramazandır.

★ Sondan altıncı gün, 24 ramazandır.

★ Sondan beşinci gün, 25 ramazandır.

Ramazan ayının otuz olması esas alınırsa hadiste geçen günleri tesbit için yukarıdaki rakamlara birer ilave etmemiz gerekecek: 24, 25, 26... Hadisin sonunda, parantez içerisinde kaydettiğimiz kısım, bazı rivâyetlerde mevcuttur. Ayın son iki gününde 28 ve 29. günlerinde oruç tutulmadığını ifade eder.

3- *Hattâbî, Felâh*la ilgili şu açıklamayı yapar: "*Felâh*'ın aslî mânası *bekâ*'dır, Sahûr yemeğine *felâh* denmesi, onun orucun bekasına sebep ve yardımcı olmasından dolayıdır. Nitekim حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ *"felâh'a gelin"* denir, yani *"sizi cennette baki kılacak amele gelin"* demektir. Bazı âlimler: *"Felâh'a götüren orucun itmâmına (tamamlanmasına) yardımcı olduğu için felâh denmiştir"* der.

4- *Sahûr* kelimesi *suhûr* şeklinde de gelmiştir. İki okunuş da câizdir. *Sahûr* geceleyin yenen ve içilen şeylerdir. *Suhûr* ise, masdardır, fiilin kendisidir. Rivâyetlerde umumiyet itibariyle *sahûr* şeklinde gelmiştir. Ancak en-Nihâye'nin kaydına göre: *"Doğrusu suhûr olmalıdır, çünkü sahûr yiyecek, bereket ve ecr mânasına gelir, sevab fiildedir, ta'amda değil" de denmiştir."*

5- *Aliyyu'l-Kari:* Hadis, Ashâb'ın *sahûr*'a verdikleri ehemmiyeti göstermektedir, çünkü kaçırmaktan korktuklarını belirtmektedir.

6- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu gecelerde kıldırdığı namazların kaç rek'at olduğuna dair rakam *Muhammed İbnu Nasri'l- Mervezî*'nin Kıyâmu'l-Leyl'deki bir rivâyetinde gelmiştir. O rivâyette *Hz. Câbir* der ki: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ramazan ayında bize sekiz rek'at ve vitr kıldırdı. Müteakip gece gelince mescidde toplandık, gelip bize namaz kıldırmasını rica ettik. (Geldi) o gece sabaha kadar bize namaz kıldırdı. Kendisine:*

"Ey Allah'ın Resulü, şu namazı bize kıldırmanız için size ricada bulunduk

(da öyle geldiniz, kendi kendinize gelip bunu bize kıldırmadınız, bunun sebebi nedir?)" dedik. Bunun üzerine:

"Ben vitrin size farz oluvermesinden korktum!" *buyurdu."*

Huzeyfe (radıyallahu anh)'den gelen bir rivâyette, namazla ilgili bazı teferruat yer almaktan başka *"... Resulullah'ın ramazanın bir gecesinde kendilerine dört rek'atlik namaz kıldırdığını, bunun tamamlanması sırasında Hz. Bilâl'in gelip sabahı haber verdiğini belirtir."*

Yine *Câbir (radıyallahu anh)*'den kaydedilen bir rivâyette: *"Bir ramazan günü Ubeyy İbnu Kab'ın Resulullah'a gelerek: "Ya Resulullah bu gece benden bir hâdise vâkî oldu (...) Mahallemden bazı kadınlar evime uğrayarak "Biz Kur'an okuyamıyoruz, senin arkanda namaz kılmak istiyoruz" dediler. Ben de onlara sekiz rek'at ve vitr kıldırdım" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm sesini çıkarmadı, fakat rıza izhâr etti"* dendiğini görmekteyiz.

Hz. Ömer'in emri üzerine *Ubeyy İbnu Ka'b*'ın halka onbir, -ve bazı rivâyetlerde onüç- rek'at kıldırdığını daha önce kaydetmiştik. Ramazanda halka cemaatle namaz kıldırma işini *Hz. Ömer*'in, *Ubeyy İbnu Ka'b*'la birlikte *Temîmü'd-Dârî*'ye de verdiği, ikisinin birlikte bu vazifeyi üzerlerine aldıkları belirtilir.

3033 ٨- وعن عبد اللّه بن أبي بكر قال: [سَمِعْتُ أُبَيًّا رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ يَقُولُ:
كُنَّا نَنْصَرِفُ فِي رَمَضَانَ مِنَ الْقِيَامِ فَنَسْتَعْجِلُ الْخَدَمَ بِالطَّعَامِ مَخَافَةَ فَوْتِ
السَّحُورِ]. أخرجه مالك.

8. **(3033)**- *Abdullah İbnu Ebi Bekir* anlatıyor: *"Ubeyy (radıyallahu anh)'i dinledim, diyordu ki: "Ramazanda (teravih) namazından ayrılıp, hizmetçilerden alel acele sahur yemeği getirmelerini isterdik, çünkü vaktin çıkmasından korkardık."* [Muvatta, es-Salât fi'r-Ramazân 7, (1, 116).]

ALTINCI FASIL

BAYRAM NAMAZLARI

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Arapçada bayram, عيد (îd) kelimesiyle ifade edilir. Aslı, *dönmek* mânasına gelen عَوْدَة *avdet* kelimesinden gelir. Peş peşe tekrar etmek, her sene gelmek mânasindan, *îd* dendiği söylenmiştir.

3034 ١ - عن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [خَرَجَ رسولُ اللهِ ﷺ يَوْمَ عِيدٍ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ لَمْ يُصَلِّ قَبْلَهُمَا وَلاَ بَعْدَهُمَا]. أخرجه الخمسة.

1. **(3034)**- *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bayram günü çıkıp iki rek'at namaz kıldırdı. Ne bunlardan önce ne de bunlardan sonra başka namaz kıldırmadı."* [Buharî, Iydeyn 8, 16, 18, 26, 32, Ezân 161, Zekât 21, 33, Tefsir, Mümtahine 1, Nikâh 124, Libâs 56, 57, 59, İ'tisam 16; Müslim, Iydeyn 13, (884); Ebu Dâvud, Salât 256, (1159); Tirmizî, Salât 387, (537); Nesâî, Iydeyn 29, (3, 193).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, musallâda iki rek'atlik bayram namazından baska nafile namazı kılınmadığını ifade etmektedir. *Ebu Saîd'il-Hudrî*'den gelen bir rivâyet, *Resulullah*'ın, evine dönünce iki rek'at daha kıldığını ifade eder.

İbnu Kudâma, musallâda bayram namazından önce veya sonra nafile namazı kılmanın mekruh olduğu husûsunda ülemânın icma ettiğini kaydeder. Ancak, *Tirmizî*'nin bir rivâyeti, Ashabtan bazılarının bayram namazından önce ve sonra nafileyi tecviz ettiklerini kaydeder. Böyle olunca icma iddiası muallel hale düşmektedir.

Irâkî de bir kısım Sahâbe ve Tâbiîn'in bunu câiz gördüklerini rivâyet eder. *İbnu Ebî Şeybe*, Tâbiîn'in bu husustaki görüşlerini kaydeder. *Ahmed İbnu Hanbel*'den rivâyete göre: *"Kûfîler (Ebu Hanîfe, Evzâî, Sevrî) bayram namazından sonra, Basrîler (Hasan Basrî ve bir grup), bayram namazından önce namaz kılmışlardır. Medineliler ise (Zührî, İbnu Cüreyc, Ahmed) ne önce, ne sonra kılmamışlardır." İmam Mâlik* bunu musallada yasaklar. Ona göre mescidde kılınması hususunda iki rivâyet mevcuttur.

3035 ٢- وَعن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [كَانَ رسولُ اللّهِ ﷺ يُكَبِّرُ فِى الْفِطْرِ وَالأَضْحَى فى الأُولى سَبْعَ تَكْبِيرَاتٍ وَفِى الثَّانِيَةِ خَمْسَ تَكْبِيرَاتٍ سِوَى تَكْبِيرَتَى الرُّكُوعِ]. أخرجه أبو داود.

2. **(3035)**- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), fıtr (ramazan) ve kurban bayramlarının namazlarında, birinci rek'atte yedi (ziyade) tekbir getirirdi, ikinci rek'atte ise, iki rüku tekbirinden başka beş (ziyade) tekbir getirirdi."* [Ebu Dâvud, Salât 252, (1149, 1150.]

AÇIKLAMA:

1- Bu tekbirlerin tavsifinde fakihler arasında bazı yorum farklılıkları mevcuttur. *Nevevî*'nin açıklamasına göre:

★ *Şâfi'î*'ye göre, birinci rek'atte iftitah tekbirinden başka yedi tekbir vardır, ikinci rek'atte kıyam tekbirinden başka beş ziyade tekbir vardır.

★ *İmam Mâlik, Ahmed* ve *Ebu Sevr*'e göre de rakam aynıdır, ancak birincideki "yedi"nin biri iftitah tekbiridir.

★ *Ebu Hanife* ve *Sevrî*'ye göre birincide beş, ikincide dört tekbir vardır; iftitah ve kıyam tekbirleri bu rakamlara dâhildir.

2- Cumhur-u ülemâ bu ziyâde tekbirlerin ard arda söylenmesi gereğini belirtir. *Atâ, Şâfi'î ve Ahmed* ise her iki tekbirin arasına zikrullah girmesine müstehab derler. Bu görüş *İbnu Mes'ud*'dan da rivâyet edilmiştir.

3036 ٣- وعن كثير بن عبد اللّه عن أبيه عن جده قال: [كَانَ رسولُ اللّهِ ﷺ يُكَبِّرُ فِى الْعِيدَيْنِ فِى الأُولَى سَبْعاً قَبْلَ الْقِرَاءَةِ، وَفِى الثَّانِيَةِ خَمْساً قَبْلَ الْقِرَاءَةِ]. أخرجه الترمذى.

3. **(3036)**- *Kesîr İbnu Abdillah an ebîhi an ceddihi* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bayramlarda birinci rek'atte kıraatten önce yedi kere tekbir getiriyordu. İkinci rek'atte de kıraatten önce beş kere tekbir getiriyordu."* [Tirmizî, Salât 386, (536).]

AÇIKLAMA:

1- Senedde geçen *Kesîr İbnu Abdillah*'ın babası, *Abdullah İbnu Amr İbni Avf*'tır. Dedesi de *Amr İbnu Avf el- Müzenî (radıyallahu anh)*'dir. *Bedir Savaşı*'na katılmış yüce sahabilerden, bahtiyârândan biridir. Hadisin mahreci budur *(Amr İbnu Avf)*.

2- Burada, önceki rivâyette olduğu üzere, rakamlara birinci rek'atte iftitah tekbiri, ikinci rek'atte kıyam tekbiri dâhil değildir.

Tirmizî, hadisin sonuna şu bilgiyi ekler: *"Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'nin Medine'de (yaptığı imamlık sırasında) bu hadiste tarif edilene uygun şekilde bayram namazı kıldırdığı rivâyet edilmiştir. Bu aynı zamanda Medine Ehli'nin de kavlidir. İmam Mâlik, Şâfi'î, Ahmed İbnu Hanbel ve İshak İbnu Râhûye de buna hükmetmişlerdir."*

3- Hadiste dikkat çekmemiz gereken bir diğer husus, tekbirlerin yeridir: Her iki rek'atte de kıraatten önce olduğunu söyler. Bu, *Hanefî* tatbikata uymaz. Çünkü Hanefîler, tekbirleri ikinci rek'atte kıraatten sonra okurlar. Bu, *İbnu Mes'ud*'un rivâyetine dayanır. *Tirmizî* aynı babta, az önce kaydettiğimiz açıklamasının devamında. *İbnu Mes'ud*'un bu rivâyetini verir. Şöyle buyurmuştur: ... تِسْعُ تَكْبِيرَاتٍ فِى الرَّكْعَةِ الْاُولَى وَخَمْسَ تَكْبِيرَاتٍ قَبْلَ الْقِرَاءَةِ فِى الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ يَبْدَأُ بِالْقِرَاءَةِ ثُمَّ يُكَبِّرُ اَرْبَعًا مَعَ تَكْبِيرَةِ الرُّكُوعِ *"Birinci rek'atte dokuz tekbir vardır. Bunun beşi kıraatten öncedir.*[44] *İkinci rek'ate kıraatle başlanır. Kıraat bitince rükû tekbiriyle birlikte dört tekbir getirilir."*

Görüldüğü üzere, burada ikinci rek'atte ziyade tekbirlerin kıraatten sonra rükuya gitmezden önce okunacağı, dördüncü tekbir olarak da rükû tekbirinin okunacağı açık olarak ifade edilmiştir.

İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un bu mevkuf rivâyetini *Abdurrezzak* ve *Ebu Dâvud* tahic etmiştir. Bazılarına göre sened sahihtir. Rivâyetin aslına bakıldığı zaman, *İbnu Mes'ud* bu açıklamayı yaptığı zaman yanında *Huzeyfe İbnu'l-Yeman, Ebu Musa el-Eş'arî, Sa'îd İbnu'l-As* gibi başka sahabeler var *(radıyallahu anhüm ecmaîn)*. *Saîd İbnu'l-As*, bayram tekbirleri hakkında soru tevcih eder. *Huzeyfe (radıyallahu anh)*: *"Bunu Eş'arî'ye sor"* der. *Eş'arî* de: *"Abdullah'a sor, çünkü o bizim en eskimiz, en âlimimiz"* der. *Saîd* soruyu ona tevcih eder. O şu cevabı verir: *"Dört tekbir getirilir, sonra kıraate geçilir, sonra tekbir getirilip rükuya gidilir, ikinci rek'ate kalkınca kıraat yapılır, kıraatten sonra dört tekbir getirilir (dördüncüsü ile rükuya gidilir.)"*

Hanefîler, başka rivâyetlerle de takviye edilmiş olan bu hadisle ameli esas almışlardır.* İkinci rek'atte ziyade tekbirleri -ki zevâid tekbirleri denir- kıraatten sonra, rükûden önce okurlar.

3037 ٤– وعن جابر بن سمرة رضى اللّه عنه قال: [صَلَّيْتُ مَعَ رَسولِ اللّهِ ﷺ الْعِيدَيْنَ غَيْرَ مَرَّةٍ بِغَيْرِ أَذَانٍ وَلاَ إِقَامَةٍ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى.

(44) Birinci rek'atteki dokuz tekbirin hepsi ziyâde tekbirler değildir. Biri iftitah tekbiri, üçü ziyade tekbiri, beşincisi rüku'ya giderken çekilen tekbir, altıncısı secdeye giderken, yedincisi birinci secdeye, sekizincisi ikinci secdeye giderken, dokuzuncusu secdeden ikinci rek'ate kalkarken çekilen tekbirlerdir.

4. (3037)- *Câbir İbnu Semüre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte, birçok kereler bayram namazını ezansız ve ikâmetsiz kıldım."* [Müslim, Iydeyn 7, (887); Ebu Dâvud, Salât 250, (1148); Tirmizî, Salât 384, (532).]

AÇIKLAMA:

Bagavi, Şerhu's-Sünne'de, hadisin sahih olduğunu belirttikten sonra: *"Sahâbe ve sahâbe olmayan ilim ehlinin tamamı bununla amel etmiştir. Bayram namazlarında ne ezân ne de ikâmet her ikisi de okunmaz. Diğer nafilelerde de okunmaz"* der.

3038 ٥ – وعن نافع أن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا يُصَلُّونَ الْعِيدَيْنِ قَبْلَ الْخُطْبَةِ].

أخرجه الخمسة إلا أباداود.

5. (3038)- *Nâfi rahimehullah* anlatıyor: *"İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) dedi ki: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ömer ve Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anhümâ), bayram namazlarını hutbeden önce kılarlardı."* [Buharî, Iydeyn 7, 8; Müslim, Iydeyn 8, (888), Tirmizî, Salât 383, (531) Nesâî, Iydeyn 9, (3, 183).]

AÇIKLAMA:

Bayram hutbeleri, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında namazdan sonra okunmuştur. Halbuki cum'a hutbeleri namazdan öncedir. Emevîler devrinde ilk defa *Hz. Muaviye*'nin *Medine valisi Mervân* tarafından hutbelerin muhtevasını, medhe layık olmayanları medhetmek, sebbe müstehak olmayanları da sebbetmek suretiyle siyasî ağırlıklı yaptıkları için cemâat bayram namazını kılar kılmaz camiyi terkederek hutbeleri dinlememeye başlamış, bunun üzerine hutbe dinlemeyi halka mecbur etmek için hutbe namazdan önceye alınmıştır. Ancak bu durum cemaat tarafından hoş karşılanmamış, bazı hâdiselere sebep olmuştur. Bununla ilgili bir vak'aya daha önce temas etmiştik. [45] Ancak, *Mervan*'dan önce *Hz. Osman*'ın *"Cemaat namaza yetişsin"* mülahazasıyla hutbeyi namazdan öne aldığı da söylenmiştir. *İbnu Hacer, Hz. Osman*'ın buna bazan, *Mervan*'ın ise her zaman başvurmuş olması sebebiyle hâdisenin *Mervan*'a nisbet edilmiş olabileceğini söyleyerek ihtilafı çözmeye çalışır. Ancak, *Kadı İyaz*'ın yorumunu da bilmemizde fayda var. *İyaz* bu babtaki rivâyetleri değerlendirerek hutbeyi öne alma işini ilk defa *Hz. Muâviye*'nin yaptığını, ona uyarak Medine'de *Mervan*, Basra'da *Ziyâd*'ın yaptığını söyler.

(45) 89. hadîse ve açıklamasına bakılsın. Cilt 2, s. 375-376.

3039 ٦- وعن جابر رضى اللّه عنه قال: [شَهِدْتُ الْعِيدَ مَعَ رسول اللّهِ ﷺ فَبَدَأَ بِالصَّلاَةِ قَبْلَ الخُطْبَةِ بِلاَ أَذَانٍ وَلاَ إِقَامَةٍ. ثُمَّ قَامَ مُتَوَكِّئاً عَلَى بِلاَلٍ رَضِىَ اللّهُ عنهُ فَأَمَرَ بِتَقْوى اللّهِ وَحَثَّ عَلَى طَاعَتِهِ وَوَعَظَ النَّاسَ وَذَكَّرَهُمْ. ثُمَّ أَتَى النِّسَاءَ فَوَعَظَهُنَّ وَذَكَّرَهُنَّ وَقَالَ: تَصَدَّقْنَ. فَإِنَّ أَكْثَرَكُنَّ حَطَبُ جَهَنَّمَ. فَقَامَتِ امْرَأَةٌ مِنْ سِطَةِ النِّسَاءِ سَفْعَاءُ الخَدَّينِ. فَقَالَتْ: لِمَ يَارَسُولَ اللّهِ؟ قَالَ: لأَنَّكُنَّ تُكْثِرْنَ الشَّكَاةَ وَتَكْفُرْنَ الْعشِيرَ. فَجَعَلْنَ يَتَصَدَّقْنَ مِنْ حُلِيِّهِنَّ يُلْقِينَ فِي ثَوْبِ بِلاَلٍ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

«سِطَةُ النساءِ» أو ساطهن حَسَباً ونسباً.

«وَالسُّفعةُ» سواد فى اللون.

«وَالشّكاةُ» بفتح الشين والشكوى.

«والعشير» الزوج.

6. **(3039)**- *Hz. Câbir (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte bayrama katıldım. Efendimiz hutbeden önce, ezansız ve ikametsiz namaz kıldırdı. Sonra Bilâl (radıyallahu anh)'e dayanarak kalktı. Allah'tan korkmayı emretti ve O'na itaate teşvik etti. İnsanlara vaaz edip (ölümü, âhireti, cenneti, cehennemi) hatırlattı.*

Sonra kadınlar bölümüne geçti. Onlara da aynı şekilde vaaz etti, hatırlatmalarda bulundu. Ve:

"Allah için tasadduk edin, zira sizin ekseriyetiniz cehennem odunusunuz!" *buyurdu. Yanakları kararmış itibarlı kadınlardan biri kalkarak:*

"Niçin ey Allah'ın Resûlü? dedi (niye cehennem odunlarıyız?)" Resulullah açıkladı:

"Zira siz kadınlar çok şikâyette bulunuyor, kocalarınıza nankörlük ediyorsunuz."

Bunun üzerine kadınlar takılarından tasadduk etmeye başladılar, Hz. Bilâl'in eteğine atıyorlardı." [Buharî, Iydeyn 7; Müslim, Iydeyn 4, (885); Ebu Dâvud, Salât 248, (1141); Nesâî, Iydeyn 19, (3, 186, 187).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hâdise birçok sahâbe tarafından farklı ziyadelerle rivâyet edilmiştir. Burada kaydetmeye değer farklılıklar ihtiva eden bir veçhi, *Buharî*'nin *Kitâbu'l-Hayz*'da, *Ebu Sa'îdi'l- Hudrî* tarafından rivâyet edilmiştir. Aynen şöyle:

"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), kurban veya ramazan bayramında (namaz için) musallaya çıktı. (Namazdan sonra) kadınlar kısmına geçti ve:

"Ey kadınlar cemaati! Sadaka verin, zira bana, sizler cehennem ehlinin ekseriyeti olarak gösterildiniz!" *buyurdular. Kadınlar:*

"Niye ey Allah'ın Resulû?" dediler.

"Laneti çok yapıyorsunuz, kocalarınıza nankörlük ediyorsunuz. Ben aklı ve dini noksan olanlar arasında, iradesi kavî erkeklerin aklını sizin kadar çelen birini görmedim!" *buyurdu. Kadınlar yine sordular:*

"Ey Allah'ın Resulü! Dinimizin ve aklımızın noksanlığı nedir?"

"Kadının şehadeti erkeğini şehadetinin yarısı değil mi?"

"Evet!" dediler.

"İşte bu, *dedi.* **Kadınların aklının noksanlığıdır. Kadınlar hayız oldukları zaman namaz kılmazlar, oruç tutmazlar öyle değil mi?"** *diye sordu. Onlar:*

"Evet!" dediler. Aleyhissalatu vesselam:

"İşte bu, *dedi,* **onların dinlerinin noksanıdır."**

2- Buradaki ifâdeler ilk bakışta kadınları istiskâl ediyor gibi gelebilir. Aslında öyle değildir. Çünkü dinimiz, kadın ve erkek her iki cinsi aynı değerde mütâlaa eder. Ancak kadın ve erkek iki ayrı cinstir, her ikisinin hayattaki farklı olan rolleri gereği aralarında fıtrattan yani yaratılıştan gelen bazı farklar vardır. Kadın anne olacaktır, şefkate muhtaç yavruları yetiştirecektir, bu sebeple onlar daha müşfik, daha mülayim, daha hissî bir mizaca sahiptirler. Bazı tabiblerin ifadesiyle, kadın-erkek farkı her bir beden hücresinde kendini göstermektedir. İşte İslâm bu fıtrî farkı esas alarak, bir kısım hukukun zayi olmaması için, onların şehâdetini nâkıs addetmiştir. Şâhidlik bir hak olmayıp, bir vazifedir. Bu sebeple şahidliğin noksan addedilmesi onların hukukunu zedelemez. Şâhidliklerine başvurulacak dâvalarda hukukun korunmasına yönelik bir tedbirdir. Yarattığını en iyi bilen Yaratıcımız (Mülk 14), kadınların fıtratlarından gelen hissîliğin verdiği zaaf sebebiyle, iki kadının şehâdetinin bir sayılmasına, (أَنْ تَضِلَّ اِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ اِحْدَاهُمَا الأُخْرَى) biri unuttuğunda diğerinin ona hatırlatması gerekçesini göstermiştir.

Resulullah, sadedinde olduğumuz hadiste onların, Yaratıcı tarafından beyan edilen bu fıtri durumlarını aklen noksanlık olarak ifade buyurmuştur. Yine aynı fıtrî zaafın bir başka tezâhürü olan lâneti çok yapma, hissiyâta kapılarak çabuk parlama ve bunun neticeşi olarak kocayla geçimsizlik çıkarma vs.'ye parmak basıyor.

Biz, kadınlara yapılan hususî bir hitabede, onların dikkatlerini fıtrî zaaflarına çekmeyi, onların lehine bir davranış olarak görüyoruz. Böylece zaafının şuuruna eren bir kimse, kendisini zayıf olduğu yerde hususî bir kollamaya tâbî tutar ve kontrol altına alarak o cihetten gelecek zararı asgariye indirebilir.

Bu noktanın anlaşılması için *Resûlullah*'ın وَيْلٌ لِلْاَعْقَابِ مِنَ النَّارِ uyarısını hatırlatmak isteriz. Abdest sırasında abdest uzuvlarında kuru yer bırakılmaması gerekmektedir. *Resûlullah* bu husûsu zihinlerde tesbît ederken, yüz veya kolu zikretmiyor. Ökçeyi zikrediyor ve: **"Yazık ateşte yanacak o ökçelere!"** diyor. Ökçeyi zikredişinin sebebi, onun ihmale uğraması ihtimalinin fazlalığındandır. Aslında yüz veya kol iyi yıkanmayarak kuru yer bırakılsa yine aynı şey söylenebilir: *"Yazık ateşte yanacak o yüze -veya kola- !"* Abdest uzvu olarak hangisi kuru kalırsa kalsın, hepsinin değeri ve hükmü aynıdır. Ancak ayağın tam yıkanabilmesi için hususi itina gösterilmesi gereklidir. İşte bu sebeple Efendimiz o hususa ayrı bir ağırlık vermiş, oraya dikkat çekmiştir.

Kadınlar için de durum böyledir. *Resulullah* onların bu zayıf noktalarına dikkatlerini çekerek o cihette her an maruz kalacakları tehlikeye karşı her an uyanık olmalarını sağlamak istemiştir.

3- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FEVAİD:

★ Kadınlara vaaz etmek, onlara dinin ahkâmını öğretmek, vazifelerini hatırlatmak müstehabtır.

★ Kadınları sadaka vermeye teşvik etmek müstehabtır.

★ Kadınların ta'limi için ayrı bir gün, ayrı bir zaman ayırmak, müstakil bir mecliste onlara hitab etmek de müstehabtır, yeter ki fitne ve fesaddan emin olunsun.

★ Kadınlar bayramlarda musallaya çıkabilirler.

★ Kadının kendi malından kocasının izni olmadan tasarruf hakkı vardır, sadaka vermesi câizdir. Bu tasarruf belli bir miktarla da kayıtlı değildir. Malikîler *"Üçte bir çerçevesinde yetkilidir, fazlasında değil..."* demiştir.

★ Sadaka, azabı uzaklaştıran sebeplerden biridir. Zira aleyhissalâtu vessalâm kadınlara sadaka emretti. Sebep olarak cehennem ehlinin ekseriyetini teşkil ettiklerini söyledi, yani ondan kurtulmak için sadaka vermelerini hatırlatmış oldu.

★ Nasihatı çok yapmak, muhataba göre sert çıkışmak müstehabtır.

★ Muhtaçlar için zenginlerden sadaka taleb etmek câizdir, tâlib muhtaç olmasa da.

★ Rivâyet, sahabe hanımların cömertliğini, *Resulullah*'ın emirlerine icabette acele ettiklerini de göstermektedir. Zira takılarından herkes yüzük, küpe, bilezik her ne varsa tasaddukta bulunmuşlardır.

★ Nankörlük haramdır.

★ Kötü sözleri çok kullanmak, lânet, sebb, şetm vs. haramdır. *Nevevî* bunları kebâirden saymıştır.

★ Lanet kötülenmiştir, yani Allah'ın rahmetinden uzak kılınmasını taleb etmek dinimizde mezmumdur, dili alıştırmamalıdır.

★ Dinden çıkarmayan günahlara, tağliz maksadıyla küfür denmesi câizdir.

★ Akıl, ziyade ve noksan olabilir, iman da böyle.

★ Kadınlardaki noksanlığı zikretmek onları levm etme gayesi gütmez, çünkü bu, yaratılıştan gelmektedir. Bu noksanlar sebebiyle fitneye düşmelerini önlemek için bir uyarıdır. Nitekim hadiste azabın, noksanlıkları sebebiyle değil, küfran vs.'leri sebebiyle olacağı söylenmiştir.

★ Din noksanlığı sadece günah hâsıl eden şeylerle olmaz, daha umumî şeylerden de ileri gelebilir, zira bu nisbî, izafî bir durumdur. Söz gelimi kâmil, ekmelden nâkıstır. Bu sebeple hayızlı kadın, bu esnada namazı terketmekle günaha girmez, fakat namaz kılana nisbetle nâkıstır.

★ Hadiste talebenin hocasına, tâbi olanın tâbi olduğu kimseye anlamadığı hususlarda başvurmasının câiz olduğu ifade edilmektedir.

★ Bu rivâyet, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yüce ahlâklarına, müsamaha, rıfk ve re'fet gibi sâmî sıfatlarına da delâlet etmektedir.

3040 ٧– وعن عبيد اللّه بن عبد اللّه بن عُتبة بن مسعود قال: [سَأَلَ عُمَرُ أَبَا وَاقِدٍ اللَّيْثِىَّ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا: مَا كَانَ يَقْرَأُ رسولُ اللّهِ ﷺ فِى الأَضْحَى وَالْفِطْرِ. قَالَ: كَانَ يَقْرَأُ فِيهِمَا بِقَافْ وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ. وَاقْتَرَبَتْ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ].

أخرجه الستة إلا البخارى.

7. (3040)- ***Ubeydullah İbnu Abdillah İbni Utbe İbni Mes'ud (radıyallahu anh)*** **anlatıyor:** ***"Hz. Ömer (radıyallahu anh), Ebu Vâkid el-Leysî (radıyallahu anhümâ)'ye sordu:***

"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) kurban ve ramazan bayramlarında ne kıraat buyururdu?"

"Resulullah bu namazlarda Kâf ve'l-Kur'ani'l-Mecid, İkterebeti's-sâatu ve'n-Şakka'l- Kameru sûrelerini okurdu" diye cevap verdi." [Müslim, Iydeyn 14, (891); Muvatta, Iydeyn 8, (1, 180); Ebu Dâvud, Salât 252, (1154), Tirmizî, Salât 385, (534); Nesâî, Iydeyn 12, (3, 183, 184).]

3041 ٨- وعن النعمان بن بشير رضى اللّه عنهما قال: [كَانَ رَسُولُ اللّه ﷺ يَقْرَأُ فِى الْعِيدَيْنِ وَفِى الْجُمُعَةِ بِسَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الأَعْلَى، وَهَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ، وَرُبَّمَا اجْتَمَعَا فِى يَوْمٍ وَاحِدٍ فَقَرَأَ بِهِمَا]. أخرجه الستة إلا البخارى.

8. **(3041)**- *Nu'mân İbnu Beşîr (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bayramlarda ve cum'ada Sebbihi'sme Rabbike'l- A'lâ, Hel etâke hadisu'l-ğâşiye okurdu. Bazan cuma ve bayram bir günde birleşirlerdi. Resulullah bu sûrelerin her ikisini de (cuma ve bayram) namazlarında birlikte okurdu."* [Müslim, Cum'a 62, (878); Muvatta, Cum'a 19, (1, 111); Ebu Dâvud, Salât 242, (1122, 1123); Tirmizî, Salât 385, (533); Nesâî, Iydeyn 13, (3, 184).]

AÇIKLAMA:

Son iki rivâyet *Resulullah*'ın cuma ve bayram namazlarında *Fâtiha*'dan sonra zamm-ı sûre olarak neleri okuduğunu göstermektedir. *İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)*'un rivâyetine göre, birinci rek'atte *Kâf ve'l-Kur'âni'l-Mecid*'i; ikinci rek'atte ise *İkterebetü's-Sâatü Ve'n-Şakka'l-Kameru* sûrelerini okumaktadır. *Nu'man İbnu Beşîr*'in rivâyetine göre birinci rek'atte *Sebbihi'sme rabbike'l-A'lâ*'yı, ikinci rek'atte de *Hel etâke hadîsu'l-ğâşiye*'yi okumaktadır.

İki ayrı rivâyetin varlığı, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bunlardan birini seçmede musır olmadığını, bazan birini bazan ötekini ve hatta daha başka sûreleri de okumuş olabileceğini, ama yine de çoğunlukla bunları kıraat buyurduğunu ortaya kor. Nitekim, cum'anın birinci rek'atinde *Cum'a sûresi*'ni, ikinci rek'atte de *Münâfikûn Sûresi*'ni okuduğu da rivâyet edilmiştir (2881, 2883. hadisler).

Hasan-ı Basri'nin, imamın bu namazlarda dilediği herhangi bir sûreyi de okuyabileceğine dair beyânını *Ebu Hanife* ve ashabından *İbnu Ebi Şeybe* rivâyet etmiştir. *İbnu Uyeyne*, cum'alarda sadece bu rivayetlerde gelenleri okumanın mekruh olduğunu söylemiştir. *İbnu Mes'ud, Hz. Ebu Bekir*'in Bakara'yı okuduğunu rivâyet etmiştir. Bu hususta başka rivâyetler de mevcuttur.

CUMA VE BAYRAMIN AYNI GÜNE RASTLAMASI

3042 ١- عن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَال رَسُولُ اللّهِ ﷺ: اجْتَمَعَ فِى يَوْمِكُمْ هٰذَا عِيدَانِ فَمَنْ شَاءَ أَجْزَأَهُ مِنَ الْجُمُعَةِ وَإِنَّا مُجَمِّعُونَ].

أخرجه أبوداود.

1. (3042)- *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* "**Şu gününüzde iki bayram bir araya geldi. Dileyene (bayram namazı) cum'a için de yeterlidir. Biz her ikisini birleştiriyoruz.**" [Ebu Dâvud, Salât 217, (1074); İbnu Mâce, İkâmet 166, (1311).]

AÇIKLAMA:

Muhtelif rivâyetler, gerek *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde ve gerekse daha sonra, bayram namazının cuma'ya rastladığını belirtir. Bu durumda iki bayramın bir günde içtima etmesi mevzubahistir: 1- Cum'a bayramı, 2- Kurban (veya Ramazan) bayramı.

Sadedinde olduğumuz rivâyet, bu durumda *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bayram namazını kıldırdığını, cum'ayı da kılıp kılmama husûsunda cemaati muhayyer bıraktığını göstermektedir. Öyle ise, bayram namazı kılınması hâlinde, cum'a namazını kılmanın da, kılmamanın da câiz olması gerekir. Ancak bayramı kılamayana, cum'ayı kılmak muhayyer olmaz, farz olmaya devam eder. Bir grup âlim, imam ile üç kişiyi bu hükümden hariç tutmak kaydıyla buna hükmeder. Müteakiben kaydedilecek olan *İbnu'z-Zübeyr* hadisi (3044), meseleyi ashab'ın da buna yakın anladığını göstermektedir.

İmam Şâfii ve bir grup âlim ise, bu ruhsatı kabûl etmezler. Onlara göre, "*cum'anın vâcib olma delili bütün cuma günlerine şâmildir, bayramın rastladığı gün de bu âmm hükme dâhildir; tahsis ifade eden rivâyetler, sened yönüyle, bu hükmü değiştirecek güçte değildir.*"

Atâ'ya göre bu babta gelen hadis sahihtir ve ruhsat âmmdır, herkesi içine alır. *İbnu'z-Zübeyr* de böyle tatbik etmiştir. Görüleceği üzere *İbnu'z-Zübeyr*, bayramı kıldığı gün sadece cum'ayı değil, öğleyi de kıldırmamıştır. Bu hususu bâzıları şöyle izah etmiştir: "*Cum'a günü cuma namazı asıldır, öğle namazı ona bedeldir. Bu görüşten şu netice çıkar: Aslın vücûbu, eda imkânına rağmen düşerse, bedel de düşer.*" Ancak, cuma gününde öğle namazının asıl, cum'anın be-

del olduğunu, zîra ilk defa öğlenin farz kılındığını, cum'a namazının ise müteahhiren farz kılındığını söyleyerek bu görüşe itiraz eden de olmuştur. Bunlara göre cum'ayı kaçırana öğlenin icmâen farz olması da öğlenin asıl olduğuna bir delildir.

İbnu'z- Zübeyr hadîsinde bazı açıklama daha sonra gelecek.

3043 ٢- وعن أبى عبيد سعيد بن عبيد. [أَنَّهُ شَهِدَ الْعِيدَ مَعَ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ فَصَلَّى قَبْلَ الْخُطْبَةِ ثُمَّ خَطَبَ النَّاسَ فَقَالَ: إِنَّ رسولَ اللّٰهِ ﷺ نَهَاكُمْ عَنْ صِيَامِ هٰذَيْنِ الْعِيدَيْنِ. أَمَّا أَحَدُهُمَا فَيَوْمُ فِطْرِكُمْ مِنْ صِيَامِكُمْ، وَأَمَّا الْآخَرُ فَيَوْمٌ تَأْكُلُونَ فِيهِ مِنْ نُسُكِكُمْ. قَالَ أبو عبيد: وَشَهِدْتُهُ مَعَ عُثْمَانَ فَصَلّى قَبْلَ أَنْ يَخْطُبَ، وَكَانَ ذٰلِكَ يَوْمَ جُمْعَةٍ. فَقَالَ لأَهْلِ الْعَوَالِى: مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَنْتَظِرَ الْجُمُعَةَ فَلْيَفْعَلْ، وَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يَرْجِعَ إِلى أَهْلِهِ فَقَدْ أَذِنَّا لَهُ]. أخرجه الشيخان.

2. (3043)- ***Ebu Ubeyd Sa'îd İbnu Ubeyd'in anlattığına göre, Hz. Ömer (radıyallahu anh) ile bir bayramda beraber olmuştur. Hz. Ömer önce namaz kıldırmış, sonra hutbe okuyup halka şöyle hitab etmiştir:***

"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) sizleri bu iki bayram gününde oruç tutmaktan men etti. Bu iki bayramdan biri oruç tuttuğunuz aydaki ramazan bayramınızdır. Diğeri de kurbanlarınızdan yediğiniz günün bayramıdır!"

Ebu Ubeyd der ki: "Ben Hz. Osman (radıyallahu anh) ile de bayram geçirdim. O da hutbeden önce namaz kıldırdı. Hatta bu bir cum'a günüydü. Avâli halkına şöyle dediler:

"Kim cum'ayı beklemek isterse beklesin, kim de ailesine dönmek isterse dönsün, kendisine izin verdik." [Buharî, Edâhi 16, Savm, 66, 67; Müslim, Siyâm 138, (1137).]

AÇIKLAMA:

1- *Avâli, "Âliye"nin* cem'idir, Medine'ye yakın köylerin müşterek adıdır.

2- Bu hadis, bayramlardan biri cum'aya rastladığı takdirde, bayram namazını kıldığı takdirde cum'anın farziyyetinin düşeceğine hükmedenlere delil olmuştur. Bu hüküm, *Ahmed İbnu Hanbel*'den nakledilmiştir. Ancak, *"İzin verdik"* ifadesinin, *"geri dönüşü olmayan bir izn"e delâlet etmede* sarih olmadığı söylenerek hükme itiraz edilmiştir. Ayrıca, burada izin verilenlerin *Avâli ahalisi* olması üzerinde de durulmuştur. Çünkü onlar Medine'ye olan uzaklıkları sebebiyle

cum'a onlara farz değildi denilmiştir.

3- Bu hadis, iki bayram günlerinde oruç tutmayı tahrim etmektedir. Haram edilen oruç nafile, nezir, kefâret, kaza her çeşit oruçtur. Bu hususta ülemâ icma etmiştir.

Yasağa rağmen tutmuş olan kimsenin hükmü hususunda ihtilaf edilmiştir.

★ *Ebu Hanife*'ye göre bu, oruç sayılır.

★ Cumhur, *Ebu Hanife*'ye muhalefet eder. Şöyle ki: Bir kimse "*Onbeş gün sonra bir gün oruç tutacağım*" dese ve o gün bayrama rastlasa, cumhura göre bu nezri tutmak gerekmez, *Ebu Hanife*'ye göre nezir sahihtir, orucu o gün tutmaz, bir başka gün kaza eder. *Evzaî: "Kaza eder, ancak bayramı istisna etmeye niyetlenmiş idiyse kaza etmez"* der. *İmam Mâlik*, -bir rivâyette-: "*Kazaya da niyet etmiş idiyse kaza gerekir, değilse gerekmez*" demiştir.

Buharî'nin bir rivâyetine göre, bir adam *Abdullah İbnu Ömer*'e gelerek sorar:

"*Bir kimse pazartesi günü oruç tutmaya niyet eder, bu da bayrama rastlarsa ne yapmalıdır?*"

İbnu Ömer:

"*Allah nezirlere uymayı, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) da, bayram günü oruç tutmamayı emretti*" diye cevap verir ve kesin bir fetvadan kaçınır.

Ülemâ, *İbnu Ömer*'in davranışını yorumlamada ihtilaf eder. Burada teferruata girmeyeceğiz. Şu kadar söyleyelim ki *İbnu Ömer (radıyallahu anh)*, sünnete bağlılığından neş'et eden verâsı sebebiyle kesin hükümden kaçınmasıyla muşhurdur, hele bu, ihtilâflı hadislerden ise.

3044 ٣– وعن عطاء بن أبى رَباح قال: [صَلّى بِنَا ابنُ الزُّبَيْرِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا يَوْمَ عِيدٍ فِى يَوْمِ جُمُعَةٍ أَوَّلَ النَّهَارِ ثُمَّ رُحْنَا إِلى الْجُمُعَةِ فَلَمْ يَخْرُجْ إِلَيْنَا وَصَلَّيْنَا وُحْدَاناً، وَكَانَ ابنُ عَبَّاسٍ رضى اللّهُ عنهما بِالطَّائِفِ. فَلَمَّا قَدِمَ ذَكَرْنَا لَهُ فَقَالَ أَصَابَ السُّنَّةَ].

3. **(3044)**- *Atâ İbnu Ebi Rebâh merhum* anlatıyor: "*İbnu'z-Zübeyr (radıyallahu anhümâ), bize bir cum'a günü gündüzün başında (bayram) namazı kıldırdı. Sonra biz (öğle vakti) cum'a namazı kılmak üzere (mescide) gittik. İbnu'z-Zübeyr, bize (namaz kıldırmak üzere mescide) gelmedi. Biz de tek başımıza (öğle namazlarımızı) kıldık. O sırada İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) Tâif'te idi. Medîne'ye döner dönmez durumu ona açtık.*

"*Sünnet'e uygun hareket etmiş!*" *dedi.*

3045 ٤– وفى رواية: [اجْتَمَعَ يَوْمُ الْجُمُعَةِ وَيَوْمُ الْفِطْرِ عَلَى عَهْدِ ابْنِ الزُّبيرِ. فَقَالَ: عِيدَانِ اجْتَمَعَا فِى يَوْمٍ وَاحِدٍ فَجَمَعَهُمَا جَمِيعاً فَصَلاَّهُمَا رَكْعَتَيْنِ بُكْرَةً لَمْ يَزِدْ عَلَيْهِمَا حَتَّى صَلَّى الْعَصْرَ]. أخرجه أبو داود النسائى.

4. (3045)- Bir başka rivâyette şöyle gelmiştir: *"İbnu'z-Zübeyr zamanında ramazan bayramı cum'a gününe rastlamıştı."*

"İki bayram, aynı günde bir araya geldiler!" dedi. Sonra ikisini birleştirip iki rek'at hâlinde sabah erkenden kıldırdı. Artık, ikindiyi kılıncaya kadar başka bir şey kılmadı." [Ebu Dâvud, Salât 217, (1071, 1072); Nesâî, Iydeyn 32, (3, 194).]

AÇIKLAMA:

1- Daha önce de belirttiğimiz gibi bu mesele ihtilâflıdır. *İmam Şâfi'î*'den rivâyet edilen iki kavlinden birine ve ülemânın ekseriyetinin görüşüne göre, bayramı kılan kimseye cum'ayı terketme ruhsatı verilmez. Çünkü vücub ifâde eden delil mufassal değildir; yanı istisnaî duruma yer vermez. Sadedinde olduğumuz hadisler ise, su götürür; aksi istikamette yoruma elverişlidir. Nitekim *İmam Şâfi'î*'den: *"Ruhsat şehrin dışında oturanlara verilmiştir"* diye kısıtlayıcı açıklama yaptığı da rivâyet edilmiştir. Bu husûsa, *Hz. Osman*'ın şu sözü ile de istidlal edilmiştir: *"Avâli ahâlisinden kim bizimle cum'a kılmak isterse (burada kalıp) kılsın, gitmek isteyen de gitsin."* Bu hükme: *"Hz. Osman'ın sözü ile Resulullah'ın sözü tahsis edilemez"* diyerek karşı çıkmak isteyen de olmuştur.

★ *Hanefî* mezhebine göre, bayram cuma'ya rastladığı takdirde, belde ahâlisine cum'a vâcibtir, bayram kılmakla sâkıt olmaz.

★ *Şâfi'î* mezhebine göre, belde ahâlisinden, bayramın kılınması ile cum'a sâkıt olmaz, köylerden gelenlerden sâkıt olur, bayramı kılan, dilerse cuma'yı beklemeden geri dönebilir, cumayı terkedebilir.

★ *Ahmed İbnu Hanbel: "Bu durumda bayram kılan kimse, bölge halkından da olsa, köyden de gelse farketmez, cuma üzerlerinden düşer, sadece öğle namazı kılarlar"* demiştir.

★ *Atâ: "Hem cum'a hem de öğle namazı her ikisi de düşer"* demiştir.

2- Sadedinde olduğumuz hadis, *İbnu'z-Zübeyr (radıyallahu anhümâ)*'in öğleyi de kılmadığını ifâde etmektedir. Bu hadise göre, cum'a namazı meşru olan sebeplerden biriyle kişinin üzerinden düştüğü takdirde öğleyi kılması da ona vâcib olmaz. *Atâ* işte bu görüştedir. Bunlar görüşlerini, önce de temas ettiğimiz üzere, öğle namazını *asıl* kabul edip cuma'nın ona bedel olduğuna hükmetmele-

rine bina etmişlerdir. Ancak, çoğunluk bu yorumu muvafık bulmamıştır. Cum'ayı herhangi bir sebeple kılamayana öğleyi kılmak vâcib olur.

3046 ٥- وعن أنس رضى الله عنه قال: [كَانَ النَّبِىُّ ﷺ لاَ يَغْدُوا إلى الصَّلاَةِ يَوْمَ الْفِطْرِ حَتَّى يَأْكُلَ تَمَرَاتٍ وَيَأْكُلُهُنَّ وِتْراً]. أخرجه البخارى والترمذى.

5. (3046)- ***Hz. Enes (radıyallahu anh)*** **anlatıyor:** ***"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Ramazan bayramında, sayıca tek olan birkaç hurma yemedikçe namaza gitmezdi."*** **[Buharî, Iydeyn 4, Tirmizî, Salât 390, (543).]**

AÇIKLAMA:

1- ***Resulullah'ın*** **Ramazan bayramı namazına giderken birşeyler yemesinin hikmetini, bazı şârihler:** ***"Kimse namaz kılıncaya kadar oruca devam ediliyor zannetmesin diyedir, sanki bu yanlışlığın yolunu kapamak istemiştir"*** **şeklinde açıklamışlardır. Keza:** ***"Oruç tutma vücûbundan sonra orucu açma vücûbu gelince, bunda da Allah'ın emrine uymada acele ve sür'at gerektiği içindir"*** **diyen de olmuştur. Başka teviller de yapılmıştır.**

İbnu Kudâma, **namazdan önce birşeyler yemenin müstehab olması husûsunda bir ihtilâf bilmediğini belirtir.**

2- Hurmanın tercihi, oruç sebebiyle zayıflayan basarın tatlı ile kuvvetlenmesi diye izah edilmiştir. Tâbiin'den bazısı tatlı şeylerin (hazımca) kolaylığı, kalbe kazandırdığı rikkat, imâna muvafık olması gibi çeşitli faziletleri sebebiyle, bayram günü mezkur iftarı, hurma yoksa bal gibi tatlı bir şeyle yapmanın müstehab olduğuna hükmetmiştir. Tatlının, bevli tuttuğu da söylenen faziletleri arasındadır.

Esas olan, sade su ile de olsa iftar yapmaktır. Kurban bayramında ise, namaza kadar bir şeyler yenmemesi esastır.

3- Hurmanın tek kılınması Allah'ın birliğine işaret içindir. ***Resulullah*** **"tek" ile teberrük için imkan olan her şeyi tek yapardı: "Allah tek'tir teki sever" buyurmuştur.**

3047 ٦- وعن على رضى الله عنه قال: [مِنَ السُّنَّةِ أَنْ تَخْرُجَ إلَى الْعِيدِ مَاشِياً، وَأَنْ تَأْكُلَ شَيْئاً قَبْلَ أَنْ تَخْرُجَ]. أخرجه الترمذى.

6. (3047)- ***Hz. Ali (radıyallahu anh) demiştir ki: "Bayram namazına yaya gitmen, çıkmazdan önce bir şeyler yemen sünnettendir."*** **[Tirmizî, Salât 382, (530); İbnu Mâce, İkamet 161, (1296).]**

AÇIKLAMA:

Bu hadis, bayram namazına yaya gitmenin müstehab olduğunu ifâde ediyor.

Hadis zayıf ise de aynı hükmü ifâde eden başka hadislerle takviye edilmiştir. Namazdan önce yeme, ramazan bayramına hastır. Kurban bayramında namazdan dönünceye kadar bir şey yenmez. Nitekim önceki hadiste geçti.

3048 ٧– وعن بُريدة رضى اللّهُ عنه قال: [كَانَ رسولُ اللّهِ ﷺ لاَ يَخْرُجُ يَوْمَ الْفِطْرِ حَتّى يَطْعَمَ وَلاَ يَطْعَمُ يَوْمَ الأَضْحَى حَتّى يُصَلّىَ]. أخرجه الترمذى.

7. **(3048)**- *Büreyde (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), ramazan bayramı namazına bir şeyler yemeden çıkmazdı. Kurban bayramında ise, namazdan dönünceye kadar bir şey yemezdi."* [Tirmizî, Salât 390, (542).]

3049 ٨– وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [كَانَ رسولُ اللّهِ ﷺ يَأْخُذُ يَوْمَ الْعِيدِ فِى طَرِيقٍ ثُمَّ يَرْجِعُ فِى طَرِيقٍ آخَرَ]. أخرجه أبو داود.

8. **(3049)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bayram namazına giderken bir yoldan gider, dönerken başka bir yoldan dönerdi."* [Ebu Dâvud, Salât 254, (1156).]

AÇIKLAMA:

Hadis, bayram namazına gidiş ve gelişi başka başka yollardan yapmanın müstehab olduğunu ifâde etmektedir. Bu, hem imam ve hem de me'mûm için böyledir. Ülemâ çoğunluk itibariyle böyle hükmetmekte müttefiktir. Ancak *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gidiş ve gelişi ayrı ayrı yollardan yapmasının hikmeti husûsunda ihtilâf etmiştir.

3050 ٩– وعن أم عطية رضى اللّه عنها قالت: [أَمَرَنَا رَسُولُ اللّهِ ﷺ أَنْ تُخْرِجَ فِى الْعِيدِ الْعَوَاتِقَ وَذَوَاتِ الْخُدُورِ وَالْحُيَّضَ. فَأَمَّا الْحُيَّضُ فَيَشْهَدْنَ جَمَاعَةَ الْمُسْلِمِينَ وَدُعَاءَهُمْ وَيَعْتَزِلْنَ مُصَلاَّهُمْ]. أخرجه الخمسة.

9. **(3050)**- *Ümmü Atiyye (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Resulullah bize, bayram namazlarına genç kızları, çadırda kalan genç bâkireleri, ve hayızlı kadınları da çıkarmamızı emretti. Hayızlıların da katılmaları müslümanların cemaatlerini görmeleri, dualarında hazır bulunmaları içindi, bunlar namazgâhların dışında kalacaklardı."* [Buharî, Iydeyn 15, 20, Hayz 23, Salât 2, Hacc 81; Müslim, Iydeyn 10, (890); Ebu Dâvud, Salât 247, (1136-1139); Tirmizî, Salât 388, (539, 540); Nesâî, Iydeyn 3,4, (3, 180, 181).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet ve benzerleri, bayram namazlarına mümkün mertebe herkesin katılmasının teşvik edildiğini göstermektedir. *Muhaddar* denen ve çadırda kalan genç kızların ve hatta namaz kılmayan hayızlı kadınların, küçük çocukların dahi katılmalarının taleb edilmesi rivâyetlerde gelmiştir.

2- Hadise rağmen Selef büyükleri kadınların bayrama çıkmaları husûsunda ihtilâf etmiştir. Bir grup, bunu kadınların bir hakkı görür. *Hz. Ebu Bekir, Hz. Ali, İbnu Ömer* vs. bu görştedir. Bazıları da buna karşıdır. *Urve, Kâsım, Yahya El-Ensârî, İmam Mâlik, Ebu Yuşuf* bu görüştedir. *Ebu Hanîfe* bir defasında "câiz" derken, bir başka defasında "câiz değil" demiştir.

Hattabi der ki: *"Resulullah bütün kadınların bayram günü musallaya gelmelerini emretmiştir, tâ ki özrü olmayanlar namaz kılsın, özrü olanlar da yapılan duaların bereketinden müstefid olsun. Hadiste, herkesin namazlara, zikir meclislerine katılması, sâlihlerin yakınlığını elde etmesine teşvik vardır, tâ ki onların bereketine nâil olsunlar."*

Ümmü Atiyye'nin Ebu Dâvud'da gelen bir diğer rivâyetinde bu teşvikin neticesini görmekteyiz: *"Hayızlı kadınlar insanların gerisinde durup herkesle birlikte tekbir getiriyorlardı."*

3051 ١٠ - وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [كَانَ رسولُ اللّهِ ﷺ يُخْرِجُ الْعَنَزَةَ يَوْمَ الْفِطْرِ وَيَوْمَ الأَضْحَى يَرْكُزُهَا فَيُصَلِّى إِلَيْهَا]. أخرجه النسائى.

«الْعَنَزَةُ» شبه العُكَّازة: وهى مثل نصف الرُّمح أو أكثر قليلاً، ولها سِنان كسنان الرمح.

10. **(3051)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ramazan ve Kurban bayramlarında yanında bir mızrak olduğu halde musallaya çıkıyor, (namaz sırasında kıble cihetine) sütre olarak dikiyor, ona doğru namazını kılıyordu."* [Nesâî, Iydeyn 10, (3, 183).]

3052 ١١ - وعن ثعلبة بن زَهْدَمَ. [أَنَّ عَلِيّاً رضىَ اللّهُ عَنْهُ. اسْتَخْلَفَ أَبَا مَسْعُودٍ رضىَ اللّهُ عَنْهُ عَلَى النَّاسِ فَخَرَجَ يَوْمَ عِيدٍ فقَالَ: يَاأَيُّهَا النَّاسُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنَ السُّنَّةِ أَنْ يُصَلَّى قَبْلَ الإِمَامِ]. أخرجه النسائى.

11. **(3052)**- *Sa'lebe İbnu Zehdeme* anlatıyor: *"Hz. Ali (radıyallahu anh) Ebu Mes'ud (radıyallahu anh)'u halkın başına koyup kendisi bayram günü namaza*

gitti ve: "Ey insanlar! dedi, imamdan önce namaz kılmak sünnette yoktur!" [Nesâî, Iydeyn 6, (3, 181, 182).]

AÇIKLAMA:

Hz. Ali (radıyallahu anh) burada, imamdan önce namaz kılmanın kerahetine dikkat çekiyor. Yasaklama musallaya has gözükmüyor, mutlak olarak geldiğine göre evde de, mescidde de olsa imamdan ayrı olarak ondan önce namaz kılınmamalıdır.

İKİNCİ BÂB

BAZI SEBEPLERE BAĞLI NAFİLELER

(Bu babta dört fasıl vardır)

★

BİRİNCİ FASIL

KÜSUF NAMAZI

★

İKİNCİ FASIL

İSTİSKA (YAĞMUR) NAMAZI

★

ÜÇÜNCÜ FASIL

CENAZE NAMAZI

★

DÖRDÜNCÜ FASIL

MÜTEFERRİK NAMAZLAR

★

TAHİYYETÜ'L-MESCİD

★

İSTİHARE NAMAZI

★

HÂCET (DİLEK) NAMAZI

★

TESBİH NAMAZI

★

NAMAZA MÜTEALLİK BAZI HADİSLER

UMUMÎ AÇIKLAMA

İslam dinine göre, cin ve insanların yaratılışı ibadet içindir. İbadet kulla Allah arasındaki en yüce irtibattır. İbadetin zekât, oruç, hacc, sadaka gibi değişik tezahürleri ve çeşitleri vardır. Bütün ibâdet çeşitleri arasında en yücesi, en ulvî ve en kıymetlisi namazdır. Bu sebeple namaz, İslâm'ın direği ve alemi olmuştur.

Namaz İslâm'ın en ziyâde üzerinde durduğu, en fazla ehemmiyet verdiği ibadettir. Büluğdan ölüme aklı başında her insana şâmildir; yaşı, cinsiyeti, içinde bulunduğu şartları ne olursa olsun namazı bırakması, muaf sayılması mümkün değildir. Adeta mü'min, namaz için yaratılmıştır; namaz kılmak için müslümandır.

Bu kıymetli, ehemmiyetli ibadetin farz, vacib ve nafile nev'inden çeşitleri var. Bunlardan farzları ve farzlarla birlikte kılınan nâfileleri (revâtib) gördük.

Burada, din tarafından tesbit edilen, bazı vesilelerle kılınması gereken namazları göreceğiz. Bunlar vacib değildir, kılmayanlar günahkâr olmaz. Ancak yapan büyük fazilete erer, mü'minlik edebine kâmil mânada uymanın bazı adımlarını daha atmış olur. Bunlar da *Resulullah*'ın irşadıyla belirlenmiştir. Onlar sayesinde, ibadet yapmamız gereken mühim vakitleri öğrenir ve anlarız ki, farz ve vâcibler dışında bazı haricî durumlara, mevsimlere, coğrafi ve kevnî şartlara göre ortaya çıkan ibadet ve namaz vakitleri vardır. O vakitler gelince kulluğumuzu izhâra, *Resul-ü Ekrem*'e ve sünnetine bağlılığımızı göstermeye koşmamız istenmektedir.

Evet hâlikımız mâbudumuzdur,

Bizleri âbidler,

Dünyayı da bir mâbet

Olarak yaratmıştır.

Farz dışı namazlar mâbedde âbidin edebidir.

Sadedinde olduğumuz babta göreceğimiz tahiyyetü'l- mescid, istihâre, hacet, tesbîh, cenaze ... namazları, bu açıdan değerlendirilmeli ve bilinmelidir ki, güneşin batması akşam namazının vakti olduğu gibi, kuraklık da istiska (yağmur) namazının vaktidir. Diğerleri de öyle...

BİRİNCİ FASIL

KÜSÛF NAMAZI

Küsûf ve *hüsûf* namazları güneş ve ayın tutulmaları zamanında kılınan namazların adıdır. Bazı âlimler *küsûf* güneş tutulması için, *hüsûf* da ay tutulması için kullanılır demiştir. Aksini söyleyen de vardır. Ancak esas olan şudur: Küsûf ve hüsûf kelimeleri müteradif gibidir, her ikisi de hem güneş ve hem de ay tutulması için kullanılır. Bunların tutulmaları sırasında cemaatle olsun, münferiden olsun iki veya dört rek'at namaz kılmak müstehabtır. Bu namazlar musallâ denen sahrada da kılınabilir. Bu namaz ay ve güneşi tutulma hâlinden kurtarmak gayesiyle yapılan bir dua mânasına gelmez. Herhangi bir kimsenin ölümü veya doğumuyla da bir alakası yoktur. Allah'ın tecelli eden âyeti karşısında duyulan haşyeti ibadetle ifadeden, sünneti îfâ etmekten ibarettir.

Şiddetli rüzgâr, fazla karanlık, yer sarsıntıları, gece vakti görülen fazla aydınlık, umumi salgın hastalıklar, büyük musibetler gibi mûtadın dışında vukua gelen, hissiyat üzerinde müessir olup dikkatleri kendine çeken hâdiseler hengâmında böyle küsûf ve hüsûf namazları nev'inden ibadetler yapılır, bu hâdiselerin gerçek fâili Allah hatırlanır, sükûnete erilir, kendine gelinir.

3053 ١ – عن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [كُسِفَتِ الشَّمْسُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ فقَامَ فَصَلَّى بِالنَّاسِ فَأَطَالَ الْقِرَاءَةَ، ثُمَّ رَكَعَ فَأَطَالَ الرُّكُوعَ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ فَأَطَالَ الْقِرَاءَةَ، وَهِيَ دُونَ قِرَاءَتِهِ الْأُولَى، ثُمَّ رَكَعَ فأَطَالَ الرُّكُوعَ، وَهُوَ دُونَ رُكُوعِهِ الْأَوَّلِ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ، ثُمَّ سَجَدَ سَجْدَتَيْنِ، ثُمَّ قَامَ فَصَنَعَ فِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ مِثْلَ ذٰلِكَ، ثُمَّ سَلَّمَ وَقَدْ تَجَلَّتِ الشَّمْسُ، ثُمَّ قَامَ فَخَطَبَ النَّاسَ فَقَالَ: إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لاَ يَكْسِفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلاَ لِحَيَاتِهِ، وَلٰكِنَّهُمَا آيَتَانِ مِنْ آيَاتِ اللّهِ تَعَالَى يُرِيهِمَا عِبَادَهُ، فَإِذَا رَأَيْتُمْ ذٰلِكَ فَافْزَعُوا إِلَى الصَّلاَةِ]. أخرجه الستة.

1. **(3053)**- ***Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)*** anlatıyor: ***"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında güneş tutulmuştu. Hemen kalkıp halka namaz kıldırdı. Na-***

mazda kıraatı uzun tuttu. Sonra rükuya gitti, rükuyu da uzun tuttu. Sonra başını kaldırdı, bu sırada uzun okudu, ancak bu okuyuşu öncekinden daha kısa idi. Sonra tekrar rükû yaptı ve rükûyu uzattı, ancak önceki rükûdan kısa idi. Sonra başını kaldırdı, sonra secdeye gidip iki secde yaptı. Sonra kalkıp, birinci rek'atte yaptıklarını aynen yaptı. Sonra selam verdi. Artık güneş de açıldı.

Sonra kalkıp halka hitab etti. Dedi ki: **"Bilesiniz, güneş ve ay bir kimsenin ölümü veya hayatı için tutulmaz. Onlar Allah'ın âyetlerinden iki âyetidir, kullarına gösterir. Bunların tutulduğunu görünce namaza koşun."** [Buharî, Küsûf 2, 4, 5, 13, 19, el-Amel fi's- Salât 11, Bed'ü'l-Halk 4, Tefsir, Maide 13; Müslim, Küsûf 1, 8, (901, 902, 903); Muvatta, Küsûf 1, (1, 186); Ebu Dâvud, 261, 263, 264, 265, (1177, 1180, 1187, 1188, 1190, 1191); Tirmizı, Salât 396, (561, 563); Nesâî, Küsûf 6, 7, 10, 11, (3, 127, 128, 129, 130).]

AÇIKLAMA:

1- Sadedinde olduğumuz hadis *Resulullah*'ın halka cemaatle küsûf namazı kıldırdığını ifade ediyor. Bu namazın meşruiyyetinde ülemâ ittifâk eder. Ancak hükmü hususunda ihtilâf edilmiştir:

★ Cumhûr, *müekked sünnet* olduğunu söyler.

★ *Ebu Avâne*, Sahih'inde *vacib* olduğunu tasrih eder. *İmâm Mâlik*'in de bunu aynen cuma gibi değerlendirdiği belirtilmiştir.

★ *Ebu Hanîfe*'nin de vacib addettiğini *Zeyn İbnu'l-Münir* nakletmiştir. Hanefîlerden bazıları vâcib derse de, çoğunluk sünnet olduğuna hükmetmiştir.

2- **Küsuf namazının keyfiyeti:** Bu husûs ihtilâflıdır. Bazıları dört rükû, dört secde ile iki rek'at olarak tarif eder. Sadedinde olduğumuz rivâyet, birinci rek'atte iki uzun rükû ile iki uzun kıyamdan bahseder. Kıraatların ve rükûların her biri, bir öncekine nazaran biraz kısa da olsa, normalde uzundur.

Bazı rivâyetler iki rükû ve dört secde ile iki rek'at, bazılarında altı rükû ve dört secde ile iki rek'at, bazılarında on rükû ve dört secde ile iki rek'at olarak kılındığı belirtilir. Başka şekillerinin varlığına da Ebu Dâvud'da dikkat çekilir. Buharî *şârihi Aynî* bu ihtilâflı tavsif ve tarifleri, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu namazı farklı şekillerde birçok defalar kılmış olmasıyla izâh eder. Rivâyetler, Efendimizin küsûf namazını güneş açılıncaya kadar devam ettirip, açılmadan sonra selam verdiğini belirtir. *Aynî*, küsûf namazının uzunluk ve kısalığını bu açılma müddetinin uzun sürmesi veya kısa çekmesi ile de irtibatlandırır. *Aynî*'ye göre, yerine ve ihtiyaca göre, hadislerde gelen şekillerden biri ile küsûf namazı kılınabilir; hepsi de câizdir.

★ *Hanefîler, İmam Mâlik, İmam Şâfi'î, Ahmed İbnu Hanbel, Ebu Sevr* ve *Leys İbnu Sa'd*'a göre küsûf namazı iki rek'attir.

★ *Hanefîler, İbrahim Neha'î* ve *Süfyan-ı Sevrî*'ye göre küsûf namazı diğer nâfileler gibi kılınır, yani her rek'atte bir rükû, iki secde yapılır. *İmam-ı Azam*'ın: *"Dileyenin dört rek'at ve hatta daha fazla rekat kılabileceğini"* söylediği rivâyet edilmiştir.

★ Şâfi'îlerle diğer fakihler, küsûf namazının her rek'atinde iki rükû ve iki secde yapılarak kılınacağını söylemişlerdir. Böylece iki rek'atli bir küsûf namazında dört rükû, dört secde yapılmış olur.

★ *Tâvus, İbnu Cüreyc* ve *Hubeyd İbnu Ebî Sâbit*, küsûf namazının, her rek'atte dört rükû ve iki secde yaparak kılınacağını söylemişlerdir. Bu tarz, *Hz. Ali* ile *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)*'dan rivâyet edilmiştir.

★ *Katâde, Atâ İbnu Ebî Rebâh, İshak İbnu Râhûye* ve *İbnu Münzir*'e göre her rek'atte üç rükû ve iki secde yapılmalıdır.

3- Sadedinde olduğumuz hadis, küsûf namazından sonra *Resulullah*'ın halka hitabettiğini belirtir ise de, *Ebu Hanîfe, İmam Mâlik* ve *İmam Ahmed*'e göre bu namazdan sonra hutbe okunmaz. Çünkü, çoğunluk itibariyle rivayetlerde *Resulullah* küsûf meydana gelince namaz kılmayı, dua etmeyi, sadaka vermeyi tavsiye buyurmuş, hutbe okunmasını emretmemiştir. Ancak *İmam Şâfi'î* ve bir kısım muhaddislere göre namazdan sonra hutbe okumak müstehabtır.

İKİNCİ FASIL

İSTİSKÂ (YAĞMUR) NAMAZI

3054 ١- عن أنس رضى اللّه عنه قال: [أَصَابَتِ النَّاسَ سَنَةٌ فَبَيْنَا النبىُّ ﷺ يَخْطُبُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ إذْ قَامَ أَعْرَابِىٌّ، فَقَالَ يَارَسُولَ اللّهِ: هَلَكَ المَالُ، وَجَاعَ الْعِيَالُ، فَادْعُ اللّهَ لَنَا، فَرَفَعَ يَدَيْهِ وَمَا تَرَى فى السَّمَاءِ قَزَعَةً، فَوَ الَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ مَا وَضَعَهُمَا حَتّى ثَار السَّحَابُ أَمْثَالَ الْجِبَالِ، ثُمَّ لَمْ يَنْزِلْ مِنْ عَلَى الْمِنْبَرِ حَتّى رَأَيْتُ الْمَطَرَ يَتَحَادَرُ عَلَى لِحْيَتِهِ، فَمُطِرْنَا يَوْمَنَا ذٰلِكَ وَمِنَ الْغَدِ، وَمِنْ بَعْدِ الْغَدِ، وَالَّذِى يَلِيهِ حَتّى الْجُمُعَةِ الأُخْرَى، فَقَامَ ذٰلِكَ الأَعْرَابِىُّ أَوْ غَيْرُهُ، فَقَالَ: يَارَسُولَ اللّهِ: تَهَدَّمَ الْبِنَاءُ وَغَرِقَ الْمَالُ، فَادْعُ اللّهَ تَعَالى لَنَا، فَرَفَعَ يَدَيْهِ وَقَالَ: اللَّهُمَّ حَوَالَيْنَا وَلاَ عَلَيْنَا، فَمَا يُشِيرُ بِيَدِهِ إلى نَاحِيَةٍ مِنَ السَّحَابِ إلاَّ انْفَرَجَتْ، وَصَارَتِ المَدِينَةُ مِثْلَ الْجَوْبَةِ].

وفى رواية: «اللَّهُمَّ حَوَالَيْنَا وَلاَ عَلَيْنَا. اللَّهُمَّ عَلَى الآكَامِ وَالظِّرَابِ، وَبُطُونِ الأَوْدِيَةِ، وَمَنَابِتِ الشَّجَرِ. قَالَ: فَانْقَلَعَتْ وَخَرَجْنَا نَمْشِى فِى الشَّمْسِ]. أخرجه الستة إلا الترمذى.

«الْقَزَعَةُ»: بالتحريك: قطعة من الغيم، والجمع قزع.

1. **(3054)**- *Hz. Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: *''İnsanlar kıtlığa maruz kaldılar. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir cum'a günü hutbe verirken bir bedevî kalkıp:*

''Ey Allah'ın Resûlü, malımız helâk oldu, horantamız aç kaldı, bizim için Allah'a dua ediver!'' dedi. Bunun üzerine aleyhissalâtu vesselâm ellerini kaldır-

dı. Biz gökte bir bulut göremiyorduk. Nefsim elinde olan Zât'a yemin olsun, daha ellerini geri çekmeden, semâda dağlar gibi bulutlar peydah oldu. Derken daha minberden inmemişti bile ki, sakalından yağmur damlaları dökülmeye başladı. O gün, ertesi güne kadar yağmur yağdı. Daha sonraki günde de yağdı, onu takib eden günde de yağdı, hatta müteakip cum'aya kadar yağış devam etti.

Öyle ki, o bedevî veya bir başkası kalkıp:

"Ey Allah'ın Resûlü, binalarımız yıkıldı, mallarımız suda boğuldu, bizim için Allah'a dua ediver (artık yağmur kesilsin)" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm ellerini kaldırıp:

"Allahım etrafımıza yağdır, üzerimize olmasın!" *diye dua ettiler. Eliyle bulutlara doğru hangi istikametteki buluta işâret etti ise, bulutlar orada açıldı. Bütün Medine buluttan temizlendi."*

Bir rivayette de şöyle denmiştir: **"Allahım, (yağmur) etrafımıza yağsın, üzerimize değil! Allahım, dağların ve tepelerin üzerine, vadilerin içine, ağaç biten yerlere olsun!"** *Hz. Enes* der ki: *"Bulut hemen çekildi, biz de çıkıp güneşte yürüdük."* [Buharî, İstiskâ 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 24, Menâkıb 25, Cum'a 34, 35, Edeb 68, Da'avât 24; Müslim, İstiskâ 9, (897); Muvatta, İstiskâ 3, (1,191); Ebu Dâvud, Salât 260, (1174, 1175); Nesâî, İstiskâ 1, 9, 10, 17, 18, (3, 154, 155, 158, 160, 165, 177).]

3055 ٢– وعن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [شَكَى إلى رَسُولِ اللّهِ ﷺ قُحُوطُ الْمَطَرِ، فَأَمَرَ بِمِنْبَرٍ فَوُضِعَ لَهُ فِى الْمُصَلَّى، وَوَعَدَ النَّاسَ يَوْماً يَخْرُجُونَ فِيهِ قَالَتْ: فَخَرَجَ حِينَ بَدَأَ حَاجِبُ الشَّمْسِ، فَقَعَدَ عَلَى الْمِنْبَرِ، فَكَبَّرَ وَحَمِدَ اللّهَ تَعَالى، ثُمَّ قَالَ: إِنَّكُمْ شَكَوْتُمْ جَدْبَ دِيَارِكُمْ، وَاسْتِئْخَارَ الْمَطَرِ عَنْ أَبَّانِ زَمَانِهِ عَنْكُمْ، وَقَدْ أَمَرَكُمُ اللّهُ تَعَالى أَنْ تَدْعُوهُ، وَوَعَدَكُمْ أَنْ يَسْتَجِبَ لَكُمْ، ثُمَّ قَالَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ. لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّهُ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ. اللَّهُمَّ أَنْتَ اللّهُ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ أَنْتَ الْغَنِىُّ وَنَحْنُ الْفُقَرَاءُ، أَنْزِلْ عَلَيْنَا الْغَيْثَ، وَاجْعَلْ مَا أَنْزَلْتَ لَنَا قُوَّةً وَبَلاَغاً إِلى حِينَ، ثُمَّ رَفَعَ يَدَيْهِ فَلَمْ يَزَلْ فِى الرَّفْعِ حَتَّى بَدَا بَيَاضُ إِبْطَيْهِ، ثُمَّ حَوَّلَ إِلى النَّاسِ ظَهْرَهُ، وَحَوَّلَ رِدَاءَهُ، وَهُوَ رَافِعٌ يَدَيْهِ، ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَى النَّاسِ وَنَزَلَ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ، فَأَنْشَأَ اللّهُ تَعَالى سَحَابَةً فَرَعَدَتْ

وَبَرَقَتْ، ثُمَّ أَمْطَرَتْ بِإِذْنِ اللّهِ تَعَالى، فَلَمْ يَأْتِ مَسْجِدَهُ حَتّى سَالَتِ السُّيُولُ، فَلَمَّا رَأَى سُرْعَتَهُمْ إِلى الْكِنِّ ضَحِكَ حَتّى بَدَتْ نَوَاجِذُهُ، ثُمَّ قَالَ: أَشْهَدُ أَنَّ اللّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، وَأَنِّى عَبْدُ اللّهِ وَرَسُولُهُ]. أخرجه أبو داود.

2. (3055)- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a yağmur kıtlığından şikâyet edildi. Bunun üzerine bir minber getirilmesini söyledi. Musallaya minber kuruldu. Halka, oraya gidilecek gün tesbit edildi."*

Hz. Aişe devamla der ki: "Güneşin kızıllığı ufukta görülür görülmez yola çıktı. Musallaya varıp minbere oturttu. Tekbir getirdi. Allah'a hamdetti. Sonra:

"Sizler memleketinizin kuraklığa uğradığından, yağmurun normal yağma zamanında gelmeyip gecikmesinden şikayetlendiniz. Allah (celle celaluhu) kendisine dua etmenizi emrediyor. Duanıza icebet edeceğini vaadetti" *buyurdular ve sonra şöyle dediler:*

"Hamd âlemlenin Rabbine aittir. O, Rahman ve Rahim'dir, âhiret gününün sâhibidir. Allah'tan başka ilah yoktur, O dilediğini yapar. Ey Rabbimiz, sen kendisinden başka ilah olmayan Allah'sın. Sen zenginsin, biz fakiriz. Üzerimize yağmur indir. İndirdiğini bize kuvvet ve güç kıl. Ecel zamanımıza kadar yetecek kıl!"

Bunu söyledikten sonra ellerini kaldırdı. O kadar yukarı kaldırdı ki, koltuk altı beyazlığı göründü. Sonra sırtını halka dönderdi, elbisesini ters çevirdi, elleri bu sırada hep kalkmış vaziyette idi. Sonra tekrar halka yöneldi. Minberden indi ve iki rek'at namaz kıldı. Anında Allah bulut hâsıl etti. Gök gürledi. Şimşek çaktı. Allah'ın izniyle yağmur başladı.

Resullullah daha mescidine dönmeden seller aktı. Aleyhissalâtu vesselam, cemaatin sığınağa dönmekteki acelelerini görünce azı dişleri görününceye kadar güldü. Ve: **"Şehadet ederim ki, Allah her şeye kâdirdir ve ben de Allah'ın kulu ve Resulüyüm"** *buyurdular."* [Ebû Dâvud, Salât 260, (1173).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisler, kuraklık olduğu takdirde imamın halkı duâya çağırmasının müstehab olduğunu göstermektedir. *İbnu Hibbân, Resûlullah*'ın burada mezkûr yağmur namazını, hicretin altıncı yılında kıldırdığını zikreder.

2- İkinci hadis, istiska namazının hutbesinde minberin üzerine çıkmanın müstehab olduğuna delildir.

3- İstiska namazı şehrin haricinde kılınmalıdır.

4- Yağmur namazına güneş doğarken gitmek müstehabdır. *İbnu Abbâs*'tan gelen rivâyetler, *Resullah*'ın yağmur namazında, bayram namazındaki gibi yaptığını, bayram namazı vaktinde yağmur namazı kıldırdığını söyler. Ancak şârihler vakit hususunda ülemânın ihtilaf ettiğini belirtir. *İbnu Hacer: "Râcih görüş şudur: "Yağmur namazı için muayyen bir vakit yoktur. Birçok hükmüyle bayrama benzese bile bunun muayyen bir günü olmaması sebebiyle ondan ayrılır"* der. *İbnu Kudâme*, kerahet vaktinde kılınmayacağı hususunda ülemânın icmâından bahseder.

5- Hadiste temas edilen: "*Allah'ın dua etmemizi emretmesi*" meselesi Kur'an'da geçen, ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ "**Dua edin icabet edeyim**"(Gâfir 60) ayetindedir.

6- *Resulullah*, hutbeye hamdele ile başlıyor, besmele çekmiyor. Aleyhissalâtu vesselâm'ın tahmid'den başka bir şeyle hutbeye başladığını söyleyen hiçbir rivayet mevcut değildir.

7- Yağmur namazında duâda eller mübalağalı şekilde kaldırılmalıdır, bu müstehabtır.

8- Hatib elbisesini ters çevirirken *kıbleye* yönelmelidir.

3056 ٣- وعن أنس رضى اللّهُ عنه قال: [أَصَابَنَا مَطَرٌ وَنَحْنُ مَعَ رسُولِ اللّهِ ﷺ فَحَسَرَ ثَوْبَهُ حَتّى أَصَابَهُ مِنَ المَطَرِ، فَقُلْنَا: لِمَ صَنَعْتَ هٰذَا؟ قَالَ: إِنَّهُ حَدِيثُ عَهْدٍ بِرَبِّهِ]. أخرجه أبوداود.

3. **(3056)**- *Hz. Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Biz Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile beraberken bize yağmur isâbet etti. Efendimiz elbisesini açtı, bedenine yağmur isabet etti.*

"*Bunu niye yaptınız?*" diye sorduk.

"**O Rabbinden yeni geliyor**" *buyurdular.*" [Ebu Dâvud, Edeb 114, (5100), Müslim, İstiskâ 13, (898).]

AÇIKLAMA:

1- Yağmurun Rabbinden yeni geldiğini söylemesi: "*Yağmur bir rahmettir, Allah Teâla onu yeni yaratmıştır, onunla teberrük olunmaya değer*" demektir.

2- Yağmur suyundan teberrüken bedene sürünmek müstehabtır. *Nevevî*'ye göre avret yerleri dışında bedenin her tarafı yağmur sırasında açılıp ıslatılabilir. Bu hadîse dayanarak bazı alimler bu şekilde hükmetmiştir.

3- Bu hadise göre, mertebece, ilimce üstün olan bir kimse, sebebi anlaşılmayan bir şey yaptığı takdirde, onunla amel etmek ve başkasını da o amele sevketmek için, mahiyetinin ne olduğunu o şahsa sormak müstehabtır.

4- Yağmur suyu kuyu suyundan efdaldir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

CENAZE NAMAZI

3357 ١– عن أبي هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ شَهِدَ الْجَنَازَةَ حَتّى يُصَلِّى عَلَيْهَا فَلَهُ قِيرَاطٌ، وَمَنْ شَهِدَهَا حَتّى تُدْفَنَ فَلَهُ قِيرَاطَانِ، وَالْقِيرَاطُ مِثْلُ أُحُدٍ]. أخرجه الخمسة، وهذا لفظ البخارى.

1. **(3057)**- *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *''Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **''Kim üzerine namaz kılıncaya kadar cenazede hazır bulunursa kendisi için bir kîrat sevab vardır. Kim de cenaze gömülünceye kadar hazır bulunursa iki kîratlık sevab vardır. Bir kîrat'ın miktarı Uhud dağı kadardır.''** [Buharî, Cenâiz 59; Müslim, Cenaiz 57, (946); Ebu Dâvud, Cenâiz 45, (3168); Nesâi, Cenâiz 54, 59, (4, 54-55, 76, 77); Tirmizî, Cenâiz 49, (1040); İbnu Mâce, Cenâiz 34, (1539).]

3058 ٢– وعنه رضى اللّه عنه قال: [نَعَى النَّبِيُّ ﷺ النَّجَاشِيَّ رَحِمَهُ اللّهُ فِى الْيَوْمِ الَّذِى مَاتَ فِيهِ، وَخَرَجَ بِهِمْ إِلَى الْمُصَلّى فَصَفَّهُمْ، وَكَبَّرَ عَلَيْهِ أَرْبَعَ تَكْبِيرَاتٍ]. أخرجه الستة.

2. **(3058)**- Yine *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *''Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Necaşi rahimehullah'ın vefatını, ölümünün aynı gününde haber verdi. Ashabıyla musallaya gitti, orada saf bağlatıp dört tekbir getirerek namaz kıldırdı.''*

3059 ٣– وفى أخرى للشخين والنسائِى: [نَعَى النَّجَاشِيَّ فى الْيَوْمِ الَّذِى مَاتَ فِيهِ وَقَالَ: اسْتَغْفِرُوا لأَخِيكُمْ وَلَمْ يَزِدْ].

3. **(3059)**- Sahiheyn ve Nesâî'de gelen bir diğer rivâyette şöyle denir: *''(Resulullah aleyhissalâtu vesselâm) Necâşî'nin ölüm haberini öldüğü günde haber verdi ve:*

''Kardeşiniz için (Allah'tan) mağfiret taleb edin!'' *dedi ve başka bir şey söylemedi.''* [Buharî, Cenâiz 4, 55, 61, 65; Menakibu'l-Ensar 38; Müslim, Ce-

nâiz 62, 63, (951); Muvâtta, Cenâiz 14, (1, 226, 227); Ebu Dâvud, Cenâiz 62, (3204); Tirmizî, Cenâiz 37, (1022); Nesâî, Cenâiz 76, (4, 72).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, mü'min kardeşinin cenazesine katılmayı, ona karşı olan vazifelerinden biri olarak teşri etmiş, birçok hadislerinde bunu tekrar etmiştir. Bu dinî vazifenin yerine getirilmesi büyük sevabı mucibtir. Ancak sevab, cenazeye katılma nisbetinde artmaktadır. En büyük sevab, namaz ve def'ine varıncaya kadar, cenaze ile ilgili hizmetlerin hepsine katılana verilecektir.

Şu halde en azından komşu ve yakınların cenazesine, defnedilinceye kadar iştirak etmek, yardımcı olmak din-i mübin-i İslâm'ın vazettiği güzel âdabtan biridir.

2- Son iki hadiste *Resullulah aleyhissalâtu vesselâm*'ın bir mucizesine şahid olmaktayız: Habeşistan'da vefat eden Habeş kralı *Necâşî*'nin vefatını, aradaki bunca mesafeye rağmen öldüğü gün haber veriyor, gıyabında cenâze namazı kıldırıyor. Bilâhare gelen haber, *Resûlullah*'ın namaz kıldırdığı aynı günde *Necâşî*'nin ölümünü bildiriyor ve önceki ihbarı doğruluyor.

3- *Necâşî*, aslında Habeş kralının ismi değil lakabıdır. Tıpkı Türk hükümdarlarına *hâkan*, İran krallarına *kisra*, Bizans krallarına *kayser* denmesi gibi. Asıl adı *Ashame*'dir (Arapçada *Atiyye* demektir).

Resûlullah Hudeybiye sulhü üzerine civar meliklere elçiler göndererek İslâm'a davet etmişti. *Amr İbnu Umeyye ed-Damrî*'yi de bir mektupla *Necaşî*'ye göndermişti. *Necâşî, Resulullah*'ın mektubunu alınca büyük bir saygı ile yüzüne sürer ve müslüman olur. Müslümanlığını *Resulullah*'a yazarak bildirir. Kendisine sığınan müslümanlara himayekâr olur, güzel muâmelede bulunur.

Necâşî öldüğü zaman *Resulullah*, Ashâbına: قَدمَاتَ الْيَوْمَ عَبْدٌ صَالِحٌ يُقَالُ لَهُ اصْحَمَةُ "**Bugün, kendisine Ashame denen sâlih bir kul vefat etti. Kalkın Ashame üzerine namaz kılın....**" der. Al-i İmran'ın 199. âyetinin *Necâşî* hakkında indiği belirtilmiştir: وَ اِنَّ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ وَمَا اُنْزِلَ اِلَيْهِمْ

"**Hakikat, ehl-i kitap içinde Allah'a, ve hem size indirilene, hem kendilerine indirilene -Allah'a büyük saygı gösteren kimseler olarak- inananlar da vardır...**'

Şunu da belirtelim: *Resulullah*'ın cenaze namazını kıldırdığı *Necâşî* ile, mektup yazdığı *Necâşî*'nin başka başka şahıslar olduğu da rivâyetlerde gelmiştir. Mamafih aleyhissalâtu vesselâm'ın, müslüman olan *Necâşî*'nin vefatından sonra yerine geçen *Necâşî*'ye de mektup yazmış olması ihtimali üzerinde de durulmuştur.

4- Bir kimse öldüğü zaman bunu ilân etmek mübahtır. Bu suretle halkın cenazeye iştirakleri sağlanır. Bazı alimler ve Hanefîlerin ekseriyeti bunu müstah-

sen ve gerekli bulurlar. Böylece çok sayıda kimsenin cenaze namazına iştirâki ve duâ etmeleri sağlanmış olur.

Şâfiîlerle, Ahmed İbnu Hanbel ölüm haberini ilân etmeyi mekruh addederler, sadece ölenin dost ve yakınlarına duyurmayı uygun görürler.

Nevevî, mekruh addedilen ölüm îlânının cahiliye âdetlerine uygun tarzda yapılan îlân olduğunu söyler. Belirttiğine göre cahiliye devrinde şerefli bir kimse ölünce bütün kabilelere atlı haberci gönderip: *"Falanın ölmesiyle bütün Araplar helâk olmuştur"* şeklinde ifadelerle bağırıp çağırmaya, feryad u figan etmeye yer verirlerdi. İslâm bu tarzı yasaklamıştır.

5- *Hz. Peygamber*'in, ölüm haberini mescidde verdiği hâlde namaz için musallaya çıkmasından, cenâze namazının mescidde kılınamıyacağı hükmünün çıkarılmasına sebep olmuştur.

6- Cenâze namazını saf teşkîl ederek kılmak sünnettir.

7- Hadis gaib üzerine namaz kılınabileceğini gösterir. *İmam Şafiî* ile *İmam Ahmed* gaib üzerine cenâze namazı kılınabileceğine kail olmuşlardır.

8- Cenâze namazında alınacak tedbirlerin sayısı ihtilâf konusudur. Râvîler, üçten yediye kadar muhtelif sayıda rakamlar söylerler. *İbnu Mes'ud: "Cenâze namazında imam kaç tekbir alırsa, cemaat de o kadar tekbir alır"* demiştir.

3060 ٤– وعن عبد الرحمن بن أبى ليلى قال: [كَانَ زَيْدُ بْنُ أَرْقَمَ يُكَبِّرُ عَلَى جَنَائِزِنَا أَرْبَعاً، وَإِنَّهُ كَبَّرَ عَلَى جَنَازَةٍ خَمْساً، فَسَأَلْنَاهُ فَقَالَ كَانَ النَّبِىُّ ﷺ يُكَبِّرُ].

أخرجه الخمسة إلا البخارى.

4. **(3060)**- *Abdurrahman İbnu Ebî Leyla* anlatıyor: *"Zeyd İbnu Ebî Erkâm cenazelerimiz üzerine dört tekbir getirirdi. Bir ara bir cenâze üzerine de beş tekbir getirmişti. Sebebini kendisinden sordum, dedi ki: "Resûlullah o tekbirleri getirirdi."* [Müslim, Cenaiz 72, (957); Ebu Dâvud, Cenâiz 58, (3197); Tirmizî, Cenâiz 37, (1023); Nesaî, Cenâiz 76, (4, 72).]

3061 ٥– وعن حميد بن عبد الرحمن قال: [صَلَّى أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ، وَكَبَّرَ ثَلاَثاً، وَسَهَا فَسَلَّمَ، فَقِيلَ لَهُ: فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ، وَكَبَّرَ الرَّابِعَةَ ثُمَّ سَلَّمَ].

أخرجه البخارى فى ترجمه.

5. **(3061)**- *Humeyd İbnu Abdirrahmân* anlatıyor: *"Hz. Enes İbnu Mâlik (ra-*

dıyallahu anh) (cenaze) namazı kıldı. Yanılıp üç sefer tekbir getirdi ve selâm verdi. Kendisine (üç sefer tekbir getirdiği) söylendi. Bunun üzerine kıbleye yönelerek dördüncü bir tekbir daha getirdi ve sonra selâm verdi." [Buharî, Cenâiz 65. (Bunu ta'lik olarak, bab başlığında zikretmiştir).]

AÇIKLAMA:

1- Cenaze namazında getirilecek tekbirlerin sayısı husûsunda ihtilâflı rivâyetler gelmiştir. Teysir'in yukarıda kaydettiği iki rivâyet, çoğunluğun benimsediği görüşü aksettirmektedir. Yani, cenâze namazında tekbir sayısı dörttür.

İbnu Hacer'in kaydettiği açıklama şöyle: Selef bu tekbirlerin sayısında ihtilâf eder. *Müslim*'in *Zeyd İbnu Erkam*'dan rivâyetine göre beştir. Ve bunu *Resulullah*'a nisbet eder.

İbnu'l-Münzir'in *İbnu Mes'ud*'dan rivâyetine göre, *Benî Esed*'den bir cenazeye namaz kıldırmış, beş tekbir getirmiştir.

Yine *İbnu'l-Münzir* ve başkalarının *Hz. Ali*'den rivâyetine göre, *(radıyallahu anh)* Bedir ashabına altı tekbir, sahâbeye beş tekbir, bir başka cenazeye dört tekbir alırdı.

Ebu Mâbed der ki: *"İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın arkasında bir cenazenin namazını kıldım. Üç kere tekbir getirmişti..."*

Bu hususta başka görüşler de vardır.

Said İbnu'l-Müseyyeb'in dediğine göre, cenâze namazında tekbir sayısı dört ve beştir, *Hz. Ömer,* halkı dörtte birleştirdi.

Beyhâkî'nin *Ebu Vâil*'den kaydettiğine, *Resulullah* zamanında tekbir sayısı yedi, altı, beş ve dört idi. *Hz. Ömer,* halkı dörtte birleştirdi.

Hülâsa, büyük çoğunluk cenâze tekbirinin dört olduğunu söyler. *İbnu Hacer*, üç olduğunu söyleyen rivâyetler için: *"İftitah tekbirini hesaba katmayanlara göre üç olmalıdır"* diyerek üç diyenlerle dört diyenleri te'vil ve te'lif eder.

3062 ٦- وعن ابن عباس رضى الله عنهما :[أَنَّهُ صَلَّى عَلَى جَنَازَةٍ فَقَرَأَ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ فَقِيلَ لَهُ فِي ذٰلِكَ، فَقَالَ: إِنَّهُ مِنَ السُّنَّةِ]. أخرجه الخمسة إلا مسلماً وهذا لفظ أبوداود.

6. **(3062)**- *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın anlattığına göre, bir cenaze üzerine namaz kılmış ve namazda Fâtiha'yı okumuştur. Bu hususta kendisine (niye onu okuduğu) sorulunca: "Bu, sünnettendir!" diye cevap vermiştir."* [Buharî, Cenâiz 66; Ebu Dâvud, Cenâiz 59, (3198); Tirmizî, Cenâiz 39, (1026); Nesâî, Cenâiz 77, (4, 74, 75).]

AÇIKLAMA:

Fâtiha'nın cenâze namazında okunmasının sünnetten olması demek, onun okunmasının meşruiyyetine delil var demektir. Nitekim *İbnu'l-Münzir, İbnu Abbâs, Hasan İbnu Ali, İbnu'z-Zübeyr, Misver İbnu Mahreme*'den bunun meşruiyyetini nakletmiştir. Ancak sahabenin: "*....Sünnettendir*" dediği şeyin hükmen merfu sayıldığı, çoğunluğun görüşüdür.

İmam Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhûye de böyle hükmetmiştir. *Ebu Hüreyre* ve *İbnu Ömer* "*cenâze namazında kıraat yok*" demişlerdir.

3063 ٧- وعن نافع: [أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّه عَنْهُمَا كَانَ لاَ يَقْرَأُ فِي الصَّلاَةِ عَلَى الْجَنَازَةِ]. أخرجه مالك.

7. (3063)- *Nâfi rahimehullah* anlatıyor: "*İbnu Ömer, cenâze için kılınan namazda kıraata yer vermezdi.*" [Muvatta, Cenâiz 19, (1, 225).]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) cenâze namazında Fâtiha suresini okumaz, dua ve senâ ile yetinirdi. *Ebu Hüreyre* ile Tâbiînden birçokları bu görüştedir: *Ebu Hanîfe, İmam Mâlik* de bu görüşte olmuşlardır.

Daha önceki rivâyette de görüldüğü üzere *İbnu Abbâs, İbnu Mes'ud, Hasan İbnu Ali, İbnu'z-Zübeyr, Misver İbnu Mahreme* Fâtiha okumanın meşruluğuna hükmetmişlerdir. *İmam Şâfiî* ve *Ahmed İbnu Hanbel* de bu görüştedir. Bunlar, Fâtiha'yı okumanın vacib olduğunu iddia etmezler, müstehabtır derler. Fâtiha'nın namazın neresinde okunacağı da tasrih edilmez. Ancak ilk tekbirden sonra okunacağına dair zayıf rivâyetler gelmiştir.

Beyhâkî'de zayıf bir senetle *Hz. Câbir*'den gelen bir rivayete göre, ilk tekbirden sonra Fatiha'nın okunması meşrudur. Nesâî'nin *Ebu Ümâme*'den kaydettiği bir rivâyette şöyle denir: "*Cenaze namazında sünnet şudur: "Tekbir getirilir, sonra Fâtiha okunur, sonra Resulullah'a salât okunur, sonra ölüye dua edilir; kıraat sadece ilk tekbirdedir.*"

3064 ٨- وعن أبي هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إِذَا صَلَّيْتُمْ عَلَى الْمَيِّتِ فَأَخْلِصُوا لَهُ الدُّعَاءَ]. أخرجه أبوداود.

8. (3064)- *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* "**Ölü üzerine namaz kıldınız mı ona ihlasla dua edin.**" [Ebu Dâvud, Cenâiz 60, (3199); İbnu Mâce, Cenâiz 23, (1497).]

AÇIKLAMA:

Cenâze için yapılan duanın hâlisâne olması gerekir. Yani ölünün istifade edeceğine inanarak samimi hislerle dua etmelidir. Hadis mutlak geldiğine göre, cenâze sâlih bir kişi de olsa gayr-ı sâlih bir kişi de olsa hüküm aynıdır, ayırım yapılmaksızın hayırlı dualarda bulunulmalıdır. Şârihler: *''Çünkü günahlara bulaşan kimse, mü'min kardeşlerinin dua ve şefaatlarına daha çok muhtaçtır. Bu sebeple onlara getirilmiş, önlerine çıkarılmıştır.''*

٩- وعنه رضى اللّه عنه: [وسئل كَيْفَ تُصَلِّى عَلَى الْجَنَازَةِ؟ فَقَالَ: أَتْبَعُهَا مِنْ بَيْتِ أَهْلِهَا، فَإِذَا وُضِعَتْ كَبَّرْتُ وَحَمِدْتُ اللّهَ تَعَالى وَصَلَّيْتُ عَلَى نَبِيِّهِ ﷺ ثُمَّ أَقُولُ: اللَّهُمَّ إِنَّهُ عَبْدُكَ، وَابْنُ عَبْدِكَ، وَابْنُ أَمَتِكَ. كَانَ يَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ، وَأَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ وَأَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ، اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ مُحْسِناً فَزِدْ فى إِحْسَانِهِ، وَإِنْ كَانَ مُسِيئاً فَتَجَاوَزْ عَنْ سَيِّئَاتِهِ. اللَّهُمَّ لاَ تَحْرِمْنَا أَجْرَهُ، وَلاَ تَفْتِنَّا بَعْدَهُ]. أخرجه مالك.

9. **(3065)**- *Yine Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'nin anlattığına göre, kendisine: ''Cenaze üzerine nasıl namaz kılarsın?'' diye sorulmuştu. Dedi ki:*

''Ailesinin evinden takibe başlarım, yere kondu mu tekbir getirir, Allah'a hamd, Resulüne sâlat eder, sonra şu duayı okurum:

"Ya Rabbi o senin abdindir, abdinin oğludur, cariyenin oğludur. O, senden başka ilah olmayıp sadece senin ilah olduğuna, Muhammed'in senin kulun ve elçin olduğuna şehadet ederdi, sen onu (bizden) daha iyi bilirsin. Ey Allahım, eğer o muhsin ise ona yapacağın ihsanı artır. Eğer kötülerden ise, günahlarını affet. Ey Allahım, bizi (ona kılınan namazın) ecrinden mahrum etme, ondan sonra bize fitne verme." [Muvatta, Cenâiz 17, (228).]

AÇIKLAMA:

Hadis, cenâzeye katılan kimsenin, cenâze namazında kendisi için de dua etmesinin meşru olduğunu göstermektedir. Zira sondaki iki talep ölü için değil, musalli içindir.

١٠- وعن عوف بن مالك رضى اللّهُ عنهُ قال: [صَلَّى النَّبِيُّ ﷺ عَلَى جَنَازَة فَحَفِظْنَا مِنْ دُعَائِهِ. اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهُ وَارْحَمْهُ، وَعَافِهِ وَاعْفُ عَنْهُ، وَأَكْرِمْ نُزُلَهُ،

وَوَسِّعْ مَدْخَلَهُ، وَاغْسِلْهُ بِالْمَاءِ وَالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ، وَنَقِّهِ مِنَ الخَطَايَا كَمَا يُنَقَّى الثَّوْبُ الأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ، وَأَبْدِلْهُ دَاراً خَيْراً مِنْ دَارِهِ، وَأَهْلاً خَيْراً مِنْ أَهْلِهِ، وَزَوْجاً خَيْراً مِنْ زَوْجِهِ، وَأَدْخِلْهُ الْجَنَّةَ، وَأَعِذْهُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَمِنَ عَذَابِ النَّارِ. قَالَ عَوْفٌ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ: حَتّى تَمَنَّيْتُ أَنْ أَكُونَ أَنَا ذٰلِكَ الْمَيْتَ]. أخرجه مسلم، واللفظ له والترمذى والنسائى.

10. **(3066)**- *Avf İbnu Mâlik (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir cenâzenin namazını kıldırdı. Okuduğu duadan şunları ezberledik:*

"Allahım, şunu mağfiret et ve şuna rahmet eyle. Âfiyet ver, affeyle, vardığı yerde ikramda bulun, girdiği yeri genişlet. Onun (günahlarını) kar ve buzla yıka, hatalardan pâk eyle, tıpkı elbisenin kirden pâk edilmesi gibi. Onu dünyadaki evinden daha iyi bir eve, ailesinden daha hayırlı bir aileye koy, eşinden daha hayırlı bir eşe ulaştır. Onu kabir azabından, ateş azabından sakındır."

Avf (radıyallahu anh) der ki: *"(Resulullah'ın bu dualarını işitince) o ölünün yerinde kendimin olmasını temenni ettim."* [Müslim, Cenâiz 85, (963); Tirmizî, Cenâiz 38, (1025); Nesâî, Cenâiz 77, (4, 73).]

3067 ١١ – وعن الحسن أنه قال: [يُقْرَأُ عَلَى الطِّفْلِ فَاتِحَةُ الْكِتَابِ، وَيَقُولُ: اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ لَنَا سَلَفاً وَفَرَطاً وَذُخْراً وَأَجْراً]. أخرجه البخارى فى ترجمة.

11. **(3067)**- *Hasan Basri (rahimehullah): "Çocuk üzerine Fâtiha okunur" der ve şöyle dua ederdi: "Ey Allahım, bunu bize öncü yap, karşılayıcı kıl, (ahiret) azığı ve ücret yap."* [Buharî, Cenâiz 66. (Bab başlığında senetsiz olarak geçmiştir.)]

AÇIKLAMA:

1- Cenâze namazında Fâtiha okunup okunmayacağının ihtilâflı bir mesele olduğu daha önce geçti (3063).

2- Ölen küçük çocukların, ailesi için karşılayıcı ve Allah indinde mağfiret vesilesi, âhiret azığı olacağı hadisten anlaşılmaktadır.

3068 ١٢ – وعن عطاء رضى اللّه عنه قال: [صَلّى النَّبِيُّ ﷺ عَلَى ابْنِهِ

إِبْرَاهِيمَ وَهُوَ ابْنُ سَبْعِينَ لَيْلَةً]. أخرجه أبوداود.

12. **(3068)**- *Atâ (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) oğlu İbrahim (ölünce) üzerine namaz kıldırdı. O zaman çocuk yetmişinci gününde idi."* [Ebu Dâvud, Cenâiz 53, (3188).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, oğlu *İbrahim* üzerine namaz kılıp kılmadığı rivâyetlerde ihtilâflıdır. *Hz. Aişe*'nin bir rivâyetinde (3070), *İbrahim*'in 18 aylıkken öldüğü, *Resulullah*'ın üzerine namaz kılmadığı belirtilir.

Senet yönüyle *Hz. Aişe*'nin rivâyeti akva'dır, ancak bazı âlimler *"İsbat nefye tercih edilir"* esâsını iltizam ederler. Diğer taraftan *İbrahim*'in öldüğü gün güneş tutulması da olmuştur. O gün *Resulullah* küsûf namazı kıldığı için, *İbrahim*'in cenazesiyle meşguliyet aksadığı için *"namaz kılmadı"* diye şüyû bulmuş olabileceği ihtimali üzerinde durulmuştur.

Namaz kıldırdı veya "kıldırmadı" diyen başka rivâyetler de var.

3069 ١٣- وعن جابر رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: الطِّفْلُ لاَ يُصَلَّى عَلَيْهِ، وَلاَ يَرِثُ، وَلاَ يُورَثُ حَتّى يَسْتَهِلَّ]. أخرجه الترمذى.

13. **(3069)**- *Hz. Câbir (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Çocuk (doğumunda) ağlamadan ölürse üzerine namaz kılınmaz, vâris olmaz, ona da vâris olunmaz."** [Tirmizî, Cenâiz 43, (1032); İbnu Mâce, Cenâiz 26, (1508).]

AÇIKLAMA:

Ağlamak diye tercüme ettiğimiz kelime, *istihlal*'dir. Doğduğu zaman çocuğun çıkardığı ses ve ilk ağlamalardır. Bu ses onun canlı doğduğunun delilidir. Birkısım hukuki ahkâm bu ağlamaya terettüp eder. Bu ses yoksa çocuk ölü doğmuş demektir. Buna namaz kılınmaz, vâris olamaz, kendisine de kimse vâris olamaz. Ancak, ağlama dışında diğer hayat belirtileri de muteber addedilir. Hapşırması, kımıldaması, hareket etmesi gibi...

Hattâbi der ki: *"Düşük (ölü doğan) hakkında ülemâ ihtilâf etmiştir, namaz kılınır mı, kılınmaz mı? İbnu Ömer (radıyallahu anh)'in: "Düşük üzerine, ağlamasa bile namaz kılınır" dediği rivâyet edilmiştir. İbnu Sîrîn ve İbnu'l-Müseyyeb de bu görüştedir. Ahmed İbnu Hanbel, İshâk İbnu Râhûye: "Dört ay on günlük olan yani kendisine her ruh üflenen çocuğa namaz kılınır" demiştir. İshak der ki: 'Miras ağlamakla tahakkuk eder, fakat namaz öyle değil, çünkü (dört ay on*

gün) geçen cenin, artık tam bir nefistir, kendisi hakkında şakî, said olacağı yazılmıştır. Namaz ondan hangi sebeple terkedilecektir?"

İbnu Abbas'tan rivâyet edildiğine göre şöyle demiştir: *"Ağladı mı vâris olur, üzerine namaz da kılınır."*

Hz. Câbir: "Ağladı mı namazı kılınır, ağlamamışsa namaz kılınmaz" demiştir. *Ashab-ı Re'y, Mâlik, Evzâ'î* ve *Şâfi'î* de bu görüştedir.

3070 ١٤ - وعن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [مَاتَ إِبْرَاهِيمَ بْنُ النَّبِيِّ ﷺ، وَهُوَ ابْنُ ثَمَانِيَةَ عَشَرَ شَهْراً فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيْهِ]. أخرجه أبو داود.

14. **(3070)**- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın oğlu İbrahim onsekiz aylık iken öldü; Aleyhissalâtu vesselam, üzerine namaz kılmadı."* [Ebu Dâvud, Cenâiz 53, (3187).]

AÇIKLAMA için 3068 numaralı hadise bak.

3071 ١٥ - وعن نافع بن أبى غالب قال: [صَلّى أَنَسٌ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ عَلَى جَنَازَةِ رَجُلٍ فَقَامَ عِنْدَ رَأْسِهِ فَكَبَّرَ أَرْبَعَ تَكْبِيرَاتٍ، وَصَلّى عَلَى امْرَأَةٍ فَقَامَ عِنْدَ عَجِيزَتِهَا، وَكَبَّرَ أَرْبَعاً، فَقِيلَ لَهُ: أَهٰكَذَا كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يَصْنَعُ؟ قَالَ: نَعَمْ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

15. **(3071)**- *Nâfi İbnu Ebi Gâlib* anlatıyor: *"Hz. Enes (radıyallahu anh) bir erkeğin cenâze namazını kıldırmıştı. Başının yanında durdu. Dört kere tekbir getirdi. Bir kadın üzerine de namaz kıldırdı. Kadının arka tarafında durdu, dört kere tekbir getirdi. Kendisine, "Resulullah böyle mi yapardı?" dendi. "Evet!" cevabını verdi."* [Ebu Dâvud, Cenâiz 57, (3194); Tirmizî, Cenâiz 45, (1034).]

AÇIKLAMA:

Tirmizi hadisle ilgili olarak şu bilgiyi verir: *"Ehl-i ilimden bir kısmı bununla amel etti, yani cenaze namazı kıldıran imam, namaz sırasında erkeğin baş hizasında, kadının da arka (bel) hizasında durur."*

Ahmed İbnu Hanbel, Şâfiî, İshâk, bir rivâyette *Ebu Hanîfe* bu görüştedirler.

Hanefîlerin iltizam ettiği *Ebu Hanîfe*'nin meşhur görüşüne göre, imam ölünün göğsü hizasında durur, erkek-kadın ayırımı yapmaz.

İmâm Mâlik: "Kadın da olsa erkek de olsa ölünün başı hizasında durur"

der. Ancak erkeğin orta hizasında, kadının da omuzları hizasında duracağına dair bir görüş daha nakledilmiştir.

Bazıları: "*Kadının göğsü, erkeğin başı hizasında durur*";

Bazıları: "*Kadının göğsü, erkeğin de göğüsle göbeği arasında durur*" demiştir.

3072 ١٦- وعن عثمان، وأبى هريرة، وابن عمر رضى اللّه عنهم: [أَنَّهُمْ كَانُوا يُصَلُّونَ عَلَى جَنَازَةِ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ فَيَجْعَلُونَ الرِّجَالَ مِمَّا يَلِى الإِمَامَ، وَالنِّسَاءَ مِمَّا يَلِى الْقِبْلَةَ]. أخرجه مالك.

16. **(3072)**- *Hz. Osman, Hz. Ebu Hüreyre, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) hazerâtı erkek ve kadınların cenâzeleri için namaz kılarlardı. Erkekleri imamın yanına, kadınları da kıble cihetine koyarlardı.*" [Muvatta, Cenâiz 24, (1, 230).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis de, ölünün namaz sırasında konduğu yerle ilgilidir. Sahâbe ve Tâbiînden pekçoklarının benimsediği ve *İbnu Abbas, Ebu Hüreyre* ve *Ebu Katâde*'nin "*Sünnet bu*" dedikleri mezkur tarza muhalif rivayet de mevcuttur. *Hasan Basri, Sâlim* ve *Kâsım*: "*Kadınlar imamın yanına, erkekler kıble cihetine konur*" demişlerdir. *Atâ*'nın bu meseledeki görüşü ihtilâflıdır.

Bu farklılıklar, *Resulullah*'ın farklı amelinden ileri gelmiş olmalıdır.

3073 ١٧- وعن محمد بن أبى حرملة: [أَنَّ زَيْنَبَ بِنْتَ أَبِى سَلَمَةَ تُوُفِّيَتْ، وَطَارِقٌ أَمِيرُ الْمَدِينَةِ فَأُوتِىَ بِجَنَازَتِهَا بَعْدَ الصُّبْحِ فَوُضِعَتْ بِالْبَقِيعِ، وَكَانَ طَارِقٌ يُغَلِّسُ بِالصُّبْحِ فَقَالَ ابنُ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا لأَهْلِهَا: إِمَّا تُصَلُّوا عَلَى جَنَازَتِكُمْ الآنَ، وَإِمَّا أَنْ تَتْرُكُوهَا حَتَّى تَرْتَفِعَ الشَّمْسُ]. أخرجه مالك.

17. **(3073)**- *Muhammed İbnu Ebî Harmele* anlatıyor: "*Zeyneb Bintu Ebî Seleme ölmüştü, o sırada Medine valisi Târık idi. Sabah namazından sonra cenazesi getirildi ve Bâkî mezarlığına konuldu. Târık, sabah namazını alaca karanlıkta kılardı. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) cenâzenin sahibine:*

"*Cenâzenizi namazı ister hemen kılın, isterseniz güneşin yükselmesine kadar te'hir edin*" *dedi.*" [Muvatta, Cenâiz 20, (1, 229).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîste, cenâze namazının kılınabileceği vakitle ilgili sarahat görmekte-

yiz. Sabah namazını vali ilk vaktinde kıldırdığı için, ortalığın iyice ağarmasından önce cenâze namazı kılmaya vakit var demektir. *İbnu Ömer* bu sebeple, ortalık ağarmadan cenâzelerine namaz kıldırabileceklerini söylemiştir. Ancak hemen kıldırmayıp, ortalığın ağarmasına kadar gecikecek olurlarsa kerâhet vakti gireceği için, artık güneşin doğup, bir miktar yükselmesine yani kuşluk vaktinin girmesine kadar cenâzelerine namaz kıldıramayacaklarını söylemiş oluyor.

Ülemâ ikindi namazından sonra güneşin sararma vaktine kadar, sabah namazından sonra da ortalığın aydınlanmasına kadar cenâze namazının kerahetsiz olarak kılınacağını söylemiştir. *Şâfiî* hazretlerine göre, her vakit cenaze kılınabilir, zira mekruh vakitlerdeki nehiy nafile namazlarla ilgilidir, vacible değil.

3074 ١٨- وعن نافع قال: [كَانَ ابنُ عُمَرَ رضىَ اللّهُ عَنْهُمَا يُصَلِّى عَلَى الْجَنَازَةِ بَعْدَ الصُّبْحِ وَبَعْدَ الْعَصْرِ إِذَا صَلِّيَتَا لِوَقْتَيْهِمَا] أخرجه مالك.

وللبخارى فى ترجمة باب بغير إسناد: «كَانَ ابنُ عُمَرَ لاَيُصَلِّى إِلاَّ طَاهِراً، وَلاَ يُصَلِّى عِنْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ، وَلاَ غُرُوبِهَا وَيَرْفَعُ يَدَيْهِ».

18. **(3074)**- *Nâfi* anlatıyor: *"İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), sabah ve ikindi namazları vaktinde kılınmış ise bunlardan sonra cenaze namazı kılardı."* [Muvatta, Cenâiz 21, (1, 229).]

Buharî'nin bab başlığında, senetsiz olarak şu rivâyet kaydedilmiştir: *"İbnu Ömer mutlaka tâhir olarak cenaze namazı kılardı. Güneş doğarken ve batarken cenaze namazı kılmazdı. Ellerini (de her tekbirde) kaldırırdı."* [Buhârî, Cenâiz 57.]

AÇIKLAMA:

1- Önceki hadiste açıklandığı üzere ikindi ve sabah namazının kılınmasından sonra başka namaz kılınıp kılınamıyacağı hususunda bazı teferruat ve münâkaşa vardır. *İbnu Ömer (radıyallahu anh)* kerahet vakti girmemişse mezkur iki namazdan sonra da cenâze namazı kılınacağı görüşündedir.

2- *İbnu Ömer*'in sözü, cenâze namazının bâzı farklılıklarını hatırlatıyor. *Resulullah* cenâze namazına *namaz* yani *salât* ismini vermiştir, ama diğer namazlardan farklıdır: Rükû yok, secde yok, kıraat yok. Kıraat yerine tekbîr, tesbih ve duâ okunur. Normal olarak, bu namazın abdestli kılınması gerekmektedir. Ancak bu hususta da bir farklılığı mevzubahis. Şöyle ki: Bir kimse cenazeye abdestsiz olarak iştirak etse, abdest almakla meşgul olmaya kalksa namazı yetiştiremiyecek olsa bulunduğu yerde hemencecik teyemmüm yaparak namaza katılması tecviz edilmiştir.

Hasan-ı Basrî'den gelen iki farklı rivâyetin birinde, zikrettiğimiz durum sorulunca: *"Teyemmüm eder, namazı kılar"* der. Diğer bir rivâyette: *"Teyemmüm etmez, abdestsiz namaz kılmaz"* der.

Seleften birçoğu, abdest almaya gittiği takdirde namaza yetişememekten korkan kimseye teyemmümün kifayet edeceğini söylemiştir: *Atâ, Salim, Zührî, Neha'î, Rebî'a, Leys* ve *Kûfeliler* (Hanefîler) hep bu görüştedir. *Ahmed İbnu Hanbel*'den de bu hususta bir rivâyet vardır. *İbnu Abbâs*'tan merfu rivâyet de kaydedilmiştir.

3- Hadisin en son fıkrası, *İbnu Ömer (radıyallahu anh)*'in cenaze namazı esnasında her tekbirde ellerini kaldırdığını ifade etmektedir. Bu hususta zayıf bir senetle merfu rivâyet de gelmiştir.

3075 ١٩ - وعن عائشة رضى اللّه عنها: [أَنَّهَا لَمَّامَاتَ سَعْدُ بْنُ أَبِى وَقَّاص
رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَتْ ادْخُلُوا بِهِ الْمَسْجِدَ حَتَّى أُصَلِّىَ عَلَيْهِ، فَأُنْكِرَ ذٰلِكَ عَلَيْهَا،
فَقَالَتْ: مَا أَسْرَعَ مَانَسِىَ النَّاسُ، وَاللّهِ لَقَدْ صَلَّى رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَلَى ابْنَىْ بَيْضَاءَ
فِى الْمَسْجِدِ: سُهَيْلٍ وَأَخِيهِ]. أخرجه الستة إلا البخارى.

19. **(3075)**- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'den anlatıldığına göre, Sa'd İbnu Ebî Vakkâs (radıyallahu anh) vefat ettiği zaman, Hz. Aişe:*

"Onu mescide sokun da ben de üzerine namaz kılayım" dedi. Ancak onun bu teklifi yadırgandı ve hüsn-ü kabul görmedi. Bunun üzerine Hz. Aişe:

"İnsanlar ne çabuk unutuyorlar, Allah'a yemin olsun Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Beyzâ'nın iki oğlu Süheyl ve kardeşinin namazlarını mescidin içinde kıldırdı" dedi." [Müslim, Cenâiz 99, (973), Muvatta, 22, (1, 229); Ebu Dâvud, Cenâiz 54, (3189, 3190); Tirmizî, Cenâiz 44, (1033); Nesâî, Cenâiz 70, (4, 68).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, namazı kılınması için, cenâze mescide sokulabilir mi, sokulamaz mı meselesiyle ilgilidir. Bu hususta görüldüğü üzere tereddüt vâki olmuştur.

2- *Sa'd İbnu Ebi Vakkâs*, hicrî 55 yılında Akik'de vefat etmiş, Medine'ye getirilmiştir. *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) Sa'd (radıyallahu anh)*'a karşı duyduğu takdir ve şefkat sebebiyle cenaze namazına katılıp dua etmek istemiştir. *Resulullah*'ın zevceleri, cenâze namazlarına erkeklerle katılmadıkları için, evinden dışarı çıkması mümkün değildi. Cenaze mescide alındığı takdirde katılabilecekti, çünkü ikâmetgâhı mescidin avlusunda idi.

Hâdise, Müslim'in bir rivâyetinde biraz daha açık şekilde rivâyet edilmiştir:

"Abbâd İbnu Abdillah İbni'z-Zübeyr anlatıyor: "Sa'd İbnu Ebi Vakkâs vefat edince, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevceleri, cenazenin mescide getirilmesini, kendilerinin de cenaze namazını kılacakları haberini gönderdiler. Öyle yapıldı. Cenâze getirilip, hücrelerin önünde durduruldu. Sonra da peykelere bakan cenâzeler kapısından çıkarıldı.

Halkın, bu tatbikat sebebiyle kendilerini kınadığı, Ümmühâtu'l- Mü'minîn'in kulaklarına geldi: "Cenazeler mescide sokulmamalıydı!" deniliyordu.

Hz. Aişe bu dedikoduyu işitince şu açıklamayı yaptı:

"İnsanlar bilmedikleri şeyi kınamada ne kadar da aceleciler! Cenâzeler mescide sokulduğu için bizi kınıyorlar. Halbuki Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Süheyl İbnu Beyda'nın namazını mescidin içinde kıldırdı."

3- Bu hadis, mescidde cenaze namazı kılınır diyen cumhûr'un delilidir. Bunlar, ölmüş insanın temiz olduğunu kabûl ederler, cenâzenin mescidin içine alınmasında beis görmezler. *Nevevî, Şâfiî* mezhebinde sahih görüşün bu olduğunu belirtir.

Ebu Hanîfe, İbnu Ebî Zi'b ve meşhur kavline göre *İmam Mâlik*, "mescidde cenaze namazı kılınmayacağını" söylemişlerdir. Ölünün necis olduğunu söyleyenler de bu görüştedirler. Temiz olduğunu söyleyenlerden de, mescide sokulmasını uygun görmeyenler vardır. Onlar mescidi kirletme endişesini ileri sürerler. Bunlar, *Süheyl*'e kılınan namazı, *"Cenaze mescidin dışında, musalliler mescidin içerisindeydi"* diye te'vil ederler. Cenâze dışarıda olduğu takdirde, cemaatin içerde olması ittifâkla câizdir. Şiddetli yağmur gibi bir özür halinde içeri alınabilir. Özürsüz almak tenzihen mekruhtur. Ülemâ *Hz.Aişe*'ye itiraz edenlerin sahabî olması sebebiyle, cenâzelerin dışarı konulmasını esas almıştır.

4- Hadiste geçen *Beyda, Süheyl*'in annesinin vasfıdır. Kadının asıl adı *Da'd*'dır. Beyaz renkli olduğu için bu vasıf, lakab kılınmıştır. *Süheyl*'in kardeşleri *Sehl* ve *Safvân*'dır. Kocası *Vehb İbnu Rabîa*'dır. Kureyşlidir.

3076 ٢٠ - وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [صُلِّيَ عَلَى عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ فِي الْمَسْجِدِ]. أخرجه مالك.

20. **(3076)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"(Babam) Ömer İbnu'l-Hattâb'ın cenâze namazı mescidde kılındı."* [Muvatta, Cenâiz 23, (1, 230).]

AÇIKLAMA:

Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in cenaze namazıyla ilgili daha teferruatlı bir rivâyet İbnu Ebî Şeybe'de gelmiştir: *"Hz. Ömer (radıyallahu anh), Hz. Ebu Bekir'in namazını mescidde kıldırdı, Süheyb de Hz. Ömer'in cenâze namazını*

mescidde kıldırdı, cenâzeyi minberin karşısına koydu.''

İbnu Abdülberr der ki: *''Bu hâdise, sahâbîlerin huzurunda herhangi bir itiraz olmaksızın cereyan etti, yani (cenâzenin mescidin içine alınabileceğinde) sükûtî bir icma hasıl olmuştur.''*

İbnu Abdilberr devamla der ki: *''Bazılarının, Resulullah'ın Necâşî için cenâze namazı kılmak üzere musallaya çıkmış olmalarını, cenaze namazının mescidde kılınmasının câiz olmadığına hükmetmesi gafletten başka bir şey değildir. Çünkü cenâze namazının veya bayram namazının bir yerde kılınmış olması, bunların başka yerde kılınmasının mekruh olduğuna delil olmaz.''*

3077 ٢١ - وعن أبي هريرة رضى اللّهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ صَلّى عَلَى جَنَازَةٍ فِى الْمَسْجِدِ فَلاَ شَىْءَ لَهُ، فِى نُسْخَةٍ فَلاَ شَىْءَ عَلَيْهِ]. أخرجه أبوداود.

21. **(3077)**- *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *''Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **''Kim cenaze namazını mescidin içinde kılarsa kendisine (bir sevap) yoktur''** -bir nüshada- **''aleyhinde bir şey yoktur.''** [Ebu Dâvud, Cenâiz 54, (3191).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis muhtelif rivâyetlerde ihtilaflı gelmiştir: Bazılarında فَلاَ شَىْءٌ لَهُ yani *''lehine bir şey (bir sevap) yoktur''* şeklinde gelirken, bazı nüshalarda فَلاَ شَىْءٌ عَلَيْهِ *''Aleyhinde bir şey yoktur''* ; فَلاَ أَجْرَ لَهُ *''ona bir ücret yoktur''* şeklinde de gelmiştir.

Hatîbu'l-Bağdadi ''lehinde bir şey yoktur'' şeklindeki rivâyetin *mahfuz* olduğunu belirtir.

İbnu Abdilberr ''Ona bir ücret yoktur'' rivâyetinde fâhiş hata olduğunu söyler. *Hattâbî,* bu babta bu hadisin değil *Hz.Aişe*'nin rivâyet ettiği 3075 numaralı hadisin esahh olduğunu belirtir ve sadedinde olduğumuz hadisin zayıf olduğunu söyler. Der ki: *''Hz. Ebu Bekir* ve *Hz. Ömer (radıyallahu anhümâ)'in cenâze namazlarını mescidde kıldırdıkları sabittir. Bilindiği üzere, Muhacir ve Ensâr'ın tamamı onların namazına şâhid oldular. Mescidde kılınmış olmasını tenkid etmeyip kabûl etmeleri, bunun câiz olduğuna delildir.''*

Sadedinde olduğumuz hadisi bazı âlimler, *''muhtemelen ecrin az olacağı kastedilmiştir''* diyerek te'vil cihetine gitmiştir: *''Sevabı az olur, çünkü içeride kılan, namazı bitirince evine çekip gider ve defne katılmayabilir. Ama cenazenin yanında namaz kılan defne de katılır, böylece iki kıratlık ücreti alır''* (3057. Hadis).

3078 ٢٢- وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه: [أَنَّ آمْرَأَةً سَوْدَاءَ كَانَتْ تَقُمُّ(١) الْمَسْجِدَ، أَوْشَابّاً، فَفَقَدَهَا رَسُولُ اللّهِ ﷺ فَسَأَلَ عَنْهَا أَوْ عَنْهُ، فَقَالُوا: مَاتَ. قَالَ: أَفَلاَ كُنْتُمْ آذَنْتُمُونِى؟ فَكَأَنَّهُمْ صَغَّرُوا أَمْرَهَا أَوْ أَمْرَهُ، فَقَالَ: دُلّونِى عَلَى قَبْرِهَا فَدَلّوهُ فَصَلّى عَلَيْهَا، ثُمَّ قَالَ: إِنَّ هٰذِهِ الْقُبُورَ مَمْلُوءَةٌ ظُلْمَةً عَلَى أَهْلِهَا، وَإِنَّ اللّهَ يُنَوِّرُهَا لَهُمْ بِصَلاَتِى عَلَيْهِمْ]. أخرجه الشيخان واللفظ لمسلم، وأبو داود.

«الْإِيذَانُ»: الإعلام.

22. **(3078)**- *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Siyahî bir kadın -veya bir genç- mescidin kayyumluk hizmetini yürütüyor (süpürüp temizliyor)du. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir ara onu göremez oldu.* **"Kadın -veya genç- hakkında (ne oldu?"** *diye) bilgi sordu.*

"O öldü!" dediler. Bunun üzerine

"Bana niye haber vermediniz?" *buyurdular. Ashab sanki kadıncağızın -veya gencin- ölümünü (mühim addetmeyip) küçümsemişlerdi. Aleyhissalâtu vesselâm:* **"Kabrini bana gösterin!"** *diye emrettiler. Kabir gösterildi. Resûl-i Ekrem kadının kabri üzerine cenaze namazı kıldı. Sonra:*

"Bu kabirler, sâhiplerine karanlıkla doludur. Allah, onlar için kıldığınız namazla kabirleri onlara aydınlatır" *buyurdular."* [Buharî, Cenâiz 67, Salât 72, 74; Müslim, Cenâiz 71, (956); Ebu Dâvud, Cenâiz 67, (3203).]

AÇIKLAMA:

1- Rivayette, câminin temizlik işlerini yürüten kimsenin siyahî bir kadın mı, yoksa siyahî genç bir erkek mi olduğunda râvi şekke düşmüştür. Muahhar hadisçiler *(Hammâd, İbnu Huzeyme, Beyhâkî)* kesinlikle kadın olduğuna hükmederler ve isminin de *Ümmü Mihcen* olduğunu söylerler. Hattâ *Resulullah*'a bilgi veren de *Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)*'dir. *İbnu Hibbân*'ın rivâyetinde ashab: *"Oruçlu olduğunuzu söylemiştiniz de sizi rahatsız etmek istemedik (biz defnettik)"* ziyadesi gelmiştir. Ayrıca şu ziyade de mevcuttur: *"Sonra kabre geldi, biz de arkasında saf tuttuk, dört kere tekbir getirerek namaz kıldık." İbnu Hibbân* der ki: *"Kendisiyle kılanlara müsaade etmiş olması, bunun başkaları için de caiz olduğunu, gömülmüş olan kimsenin üzerine namaz kılmanın Resulullah'ın hasaisinden olmadığını gösterir."*

2- Cenazenin defnedilmesinden sonra onun için cenaze namazı kılınıp kılınmayacağı ihtilâflı bir mevzudur. *İbnu'l Münzir*'in nakline göre, cumhur bunun meşru olduğunu söylemiştir.

Ebu Hanife, İmam Mâlik, Nehâî ise câiz görmezler. Ancak bunlar: *"Namazı kılınmadan defnedilmiş ise cenaze namazı kılınır, aksi halde câiz değil"* derler.

3- Cenâze için namaz kılmayanların namaz kılmalarının meşruluğu da münakaşa edilmiştir:

★ Bazıları: *"Namaz kılmayanın da kılabilmesi için defin tehir edilir"* demiştir.

★ Bazıları: *"Defin geciktirilmez, kılmamış olan kabrin üzerinde kılar"* demiştir.

Sonradan kılma müddeti de münakaşa edilmiştir. Bu husustaki görüşleri müteakip açıklamada kaydedeceğiz.

4- HADİSTEN ÇIKARILAN HÜKÜMLER:

1- Mescidi temizleme işini bir kimse üzerine almalıdır, bu mühim bir hizmettir.

2- Bu hizmet kadına da erkeğe de verilebilir.

3- Mescidi temizleme işi faziletli, sevaplı bir hizmettir. *Resulullah*, bu hizmetten kazandığı şeref ve yücelik sebebiyle siyahî kadını aramış, kabri üzerinde namaz kılmıştır.

4- Eş-dost, tanıdık-hizmetçi bile olsa, arayıp sormak gerekir.

5- Müslümanlara hizmet edenlere husûsî ilgi göstermek, hayır dua ederek iltifâtta bulunmak gerekir.

6- Kabir üzerinde cenaze namazı bazı şartlar dahilinde kılınabilir, câizdir.

7- Bir kimsenin ölümü müslümanlara duyurulmalıdır.

3079 ٢٣- وعن أنس رضى اللّه عنه: [أَنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ صَلّى عَلَى قَبْرٍ]. أخرجه مسلم.

23. **(3079)**- *Hz. Enes (radıyallahu anh): "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir kabrin üzerinde namaz kıldı" buyurmuştur."* [Müslim, Cenâiz 70, (955).]

3080 ٢٤- وعن ابن المسيب: [أَنَّ أُمَّ سَعْدٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهَا مَاتَتْ وَالنَّبِىُّ ﷺ غَائِبٌ، فَلَمَّا قَدِمَ صَلّى عَلَيْهَا وَقَدْ مَضَى لِذٰلِكَ شَهْرٌ]. أخرجه الترمذى.

24. **(3080)**- *İbnu'l-Müseyyeb (rahimehullah)* anlatıyor: *"Ümmü Sa'd (radıyallahu anhâ), Resulullâh (aleyhissalâtu vesselâm) yokken vefat etti. Gelince üzerine namaz kıldı. Bu esnada bir ay geçmişti."* [Tirmizî, Cenâiz 47, (1038).]

3081 ٢٥- وعن عقبة بن عامر رضى اللّه عنه: [أنَّ النَّبيَّ ﷺ صَلَّى عَلَى قَتْلَى أُحُدٍ بَعْدَ ثَمَانِ سِنِينَ كَالْمُوَدِّعِ لِلأَحْيَاءِ وَالأَمْوَاتِ]. أخرجه أبوداود والنسائي.

25. **(3081)**- *Ukbe İbnu Âmir (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Uhud şehidleri için sekiz yıl sonra, sanki dirilerle (de) ölülerle (de) vedalaşıyormuşcasına cenaze namazı kıldı."* [Ebu Dâvud, Cenâiz 75, (3223, 3224); Nesâî, Cenâiz 61, (3, 61, 62).]

AÇIKLAMA:

1- Bu üç hadis, definden sonra kabir üzerinde namaz kılmakla ilgilidir. Her üçü de definden sonra kabir üzerinde *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namaz kıldığını göstermektedir.

2- Yukarda da belirttiğimiz gibi, *Ebu Hanife, İmam Mâlik, Nehâî* gibi bir kısım ülemâ dışında büyük çoğunluk bu hadislere dayanarak definden sonra cenaze namazının cevazına hükmederler. Bunların ihtilaf ettiği husûs, müddetle ilgilidir. Yâni, definden en fazla ne kadar zaman içinde ölmüş olan kimsenin arkasından namaz kılınabilir? Yukarıda kaydedilen *Enes* hadisinde müddet belli değil. *İbnu'l-Müseyyeb* rivâyetinde bir ay, *Ukbe İbnu Âmir* rivâyetinde sekiz yıl mevzubahis olmaktadır. Ülemânın ihtilafı bunlara göredir.

★ Bazıları, *"üç güne kadar"* demiştir.

★ Bazıları, *"bir ay"* demiştir.

★ Bazıları, *"ceset çürümedikçe"* demiştir. Çürüyüp çürümediğine zann-ı gâliple hükmedilir.

★ Bazıları, *"öldüğü zaman cenazeye namaz kılmaya ehil olanlara mahsustur"* demiştir.

★ Bazıları, *"her zaman câizdir"* demiştir.

★ Bazıları, *"seferden gelen, bir aya kadar, evinde olan üç güne kadar cenaze namazı kılabilir"* demiştir.

★ *"Kabir üzerinde cenaze namazı kılınmaz"* diyen de olmuştur.

3- *Resulullah*'ın Uhud şehidlerine sekiz yıl sonra namaz kılması meselesine gelince, *İbnu Hacer*, Uhud savaşının üçüncü hicrî senenin şevval ayında cereyan ettiğini ve *Resulullah*'ın hicretin onbirinci yılının rebiyyülevvel ayında vefat ettiğini hatırlatarak yedibuçuk yıldan daha az bir zaman tuttuğunu hesaplayıp, *sekiz* rakamının "yuvarlak hesap"la dile getirildiğine dikkat çeker.

Bazı âlimler cesedin çürümesinden sonra namazın câiz olmadığını gözönüne alarak *"onlar şehiddir, şehidlerin cesetleri çürümez"* derler. Nitekim Muvatta'-

nın bir rivâyetine göre, Uhud şehidlerinden *Amr İbnu Cemûh* ile *Abdullah İbnu Amr (radıyallahu anhümâ)*'ın kabirlerini vefatlarından 46 yıl kadar sonra sel açmış ve sanki yeni vefat etmiş gibi vücudlarında hiçbir değişiklik görülmemiştir. Mamafih, *Resulullah*'ın bu namazını efendimizin "hasais"iyle îzâh edenler, Uhud günü şehidlere namazı terketmesini, o zaman meşguliyetinin çokluğu ve buna ayıracak zamanın azlığı ile izah edenler, sekiz yıl sonra kılanan bu namazı istılâhî mânâda "*namaz* değil, lügavi mânâda *dua* ile izah edenler de olmuştur. Hasais diyenler: Çünkü *aleyhissalâtu vesselâm* bununla vedâlaşmayı kasdetmiştir. Onlara göre vedalaşma hayatta olanlarla yapılırsa veda ânında tezkir ve hayır duadan ibarettir, ölüler hakkında olunca onlar için Allah'tan mağrifet taleb etmektir, demiştir.

3082 ٢٦ - وعن جابر رضى الله عنه: [أنَّ النَّبِىَّ ﷺ قَالَ: تُوُفِّىَ الْيَوْمَ رَجُلٌ صَالِحٌ مِنَ الْحَبَشِ فَهَلُمُّوا فَصَلُّوا عَلَيْهِ. قَالَ: فَصَفَفْنَا عَلَيْهِ، فَكُنْتُ فِى الصَّفِّ الثَّانِى أَوْفِى الثَّالِثِ فَصَلَّى عَلَيْهِ]. أخرجه الشيخان والنسائى.

26. **(3082)**- *Hz. Câbir (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"Bugün Habeşli sâlih bir kimse öldü, haydi üzerine namaz kılın."

Râvi der ki: "*Hemen saf yaptık (namaza durduk), ben ikinci safta -veya üçüncüde- idim. Aleyhissalâtu vessalâm onun üzerine (gıyabında) namaz kıldı.*" [Buharî, Cenâiz 55, 54, Menâkibu'l Ensâr 38; Müslim, Cenâiz 64, (952); Nesâî, Cenâiz 72, (4, 69, 70).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen "*saf yaptık*" ibâresi, cenaze namazında da diğer farzlarda olduğu gibi saflar halinde durulup, tesviyeye yani safların düzgün olması gereğine bir işarettir. Cenâze namazında saf yapma gereğine sadece *Atâ* hükmetmemiştir. *Abdurrezzak*'ın, *İbnu Cüreyc*'ten rivâyetine göre, *Atâ*'ya: "*Cenâze namazında da halka saf yapması gerekir mi?*" diye sorunca: "*Hayır, halk bu namazda sadece tekbir getirir ve istiğfarda bulunur*" diye cevap vermiştir.

Cenâze namazında da kadınlar en arkada yer alır. Herhangi bir sebeple kadının erkeklerin yanında yer alması hâlinde cenaze namazı iptal olmaz. Çünkü bu namaz, diğerleri gibi tam mânasıyla bir namaz sayılmamıştır. Nitekim rükûsu, sücûdu yoktur.

2- Gıyapta namaz meselesine gelince, sadedinde olduğumuz hadîse göre bu caizdir. *İmam Şâfi'î* ve *Ahmed İbnu Hanbel* bu görüştedirler. *Nevevî*, "*cenaze*

şehirde ise, yanına gitmeden namaz kılınmaz'' der. Uzakta ölenler için, cenâzenin huzuru şart kılınmamıştır. Hanbelîler *''ölünün üzerinden bir ay geçmemiş olma''* şartıyla gıyabında namaza cevaz verirler.

Mezhebimize (Hanefî) göre gaib bir ölü üzerine namaz câiz değildir. Çünkü kıble cihetinde sapma olur. Cenaze namazında ölü, namaz kılanlarla kıble arasında olması gerekir. Bu durumda ölü doğu tarafında olsa, namazda kıbleye dönülünce ölü arka tarafta kalır, ölü cihetine yönelecek olunsa, kıble arka cihette kalır.

Mâlikîlere göre de ölünün huzuru, namaz için şarttır.

3083 ٢٧- وعن أبى برزة الأسلمى رضى الله عنه: [أنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ لَمْ يُصَلِّ عَلَى مَاعِزِ بنِ مَالِكٍ، وَلَمْ ينه عَنِ الصَّلاَةِ عَلَيْهِ]. أخرجه أبوداود.

27. **(3083)**- *Ebu Berze el-Eslemî (radıyallahu anh)* anlatıyor: *''Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mâiz İbnu Mâlik'in cenazesine namaz kılmadı. Ancak ona namaz kılınmasını yasaklamadı da.''* [Ebu Dâvud, Cenâiz 52, (3186).]

AÇIKLAMA:

1- *Mâiz*, daha önce geçtiği üzere (1605. hadis) zina itirâfıyla hadden öldürülen kimsedir.

2- Burada *Resulullah*'ın, namazını kılmadığı, yasaklamadığı da belirtilir. Müslim'in bir rivâyetinde, فَمَا اسْتَغْفَرَ لَهُ وَلاَ سَبَّهُ *''Ona istiğfarda bulunmadı, kötü söz de söylemedi''* denir. Ancak bir başka rivâyette *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* Ashab'ın mağfiret dilemelerini emreder ve onlar da bunu yaparlar: قَالَ اسْتَغْفِرُوا لِمَاعِزِبْنِ مَالِكٍ فَقَالُوا غَفَرَ اللّهُ لِمَاعِزِبْنِ مَالِكٍ *''Mâiz için mağfiret dileyin'' diye emretti, Ashab da: ''Allah Mâiz'i mağfiret buyursun'' dedi.''* Buharî'de gelen bir *Câbir* hadisi ise; فَقَالَ لَهُ النَّبِىُّ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْرًا وَصَلَّى عَلَيْهِ *''Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona hayır söyledi ve namaz kıldı''* der.

Ebu Dâvud şârihi *Azîmâbâdî*'nin gösterdiği üzere, hadisçiler, *Resulullah*'ın *Mâiz* üzerine namaz kılmadığını ifade eden rivâyetleri zayıf addederek *''namaz kılmasını''* esas almışlardır. Husûsen bir diğer zâniye olan *Cüheyniye* ile ilgili rivâyet bu şıkkı te'yid eder. Kadın, recmen öldürüldükten sonra *Resulullah*'ın, namazını kıldırdığı sahih rivâyetlerde sarâhatle gelmiştir. Hatta bir rivâyette *Hz. Ömer: ''Ey Allah'ın Resulü!'' bu kadın zina etmiş olduğu halde namazını mı kılıyorsun?''* itirazında bulunmuş, *Resulullah:* **''Öyle bir tevbe etti ki, Medine halkından yetmiş kişiye taksim edilse kâfi gelirdi...''** cevabını vermiştir (1607. hadise bakın).

Bazı âlimlerin bu husustaki görüşlerini şöyle özetleyebiliriz:

★ *Zührî: "Had sebebiyle kısasen öldürülenin namazı kılınır, recmen öldürülenlerin kılınmaz"* demiştir.

★ *Hz. Ali*'nin, recmettirdiği *Şerrâhe*'nin namazının kılınmasını emrettiği rivâyet edilmiştir. Ülemânın ekserisi bu görüştedir.

★ *Şâfi'î* hazretleri: *"Ehl-i kıbleden, iyi olsun kötü olsun, hiç kimsenin namazı terkedilmez"* demiştir.

Ashab-ı Rey ve Evzâî: "Recmen öldürülen yıkanır, namazı kılınır" demiştir.

İmam Mâlik: "Herhangi bir had sebebiyle imam tarafından öldürülen kimsenin namazını imam (devlet reisi) kıldırmaz, dilerse ailesi ve başkaları kıldırır" demiştir.

Ahmed İbnu Hanbel: "İntihar edenin, devlet malından çalanın namazını devlet reisi kıldırmaz" demiştir.

Ebû Hanîfe: "Muhâriblerden (devlete isyan edenler) öldürülenler veya asılanlar için cenaze namazı kılınmaz" demiştir.

★ *Bazı Şâfiî'ler: "Kişi namazı terkettiği için öldürülecek olursa namazı kılınmaz, onun dışında had veya kısas sebebiyle öldürülenin namazı kılınır"* demiştir.

3- NAMAZI KILINMAYANLAR:

★ İrtidad ettiği için öldürülenin namazı kılınmayacağı gibi, cenazesi müslüman mezarlığına da konmaz. Boş bir yerde bir çukur açılarak defnedilir.

★ *İmâm-ı Azam*'a göre İslam devletine karşı muharebe edenle, âsî çetecilere namaz kılınmaz.

★ Anasını veya babasını haksız yere âmmden öldürenin namazı da kılınmaz.

★ Bir müslümanla evli olan gayr-ı müslimenin cenazesine -gebe olarak ölse bile- namaz kılınmaz, cenazesi müslüman mezarlığına konmaz. Ancak bir kavle göre, çocuğa tâbi olarak İslam mezarlığına defnedilir. Fakat, çocuk da henüz anneden bir cüz sayılacağından annenin tâbi olduğu milletin mezarlığına gömülür.

★ Küffâr ile veya devlete isyan edenlerle savaşırken şehid olanların durumları ihtilâflıdır. *İmam Azam*'a göre şehid yıkanmaz, fakat namaz kılınır. *Mâlik, Şâfi'î* ve diğer birçoklarına göre, şehidler yıkanmadığı gibi, namaz da kılınmaz. *Hasan-ı Basrî: "Yıkanır ve namaz kılınır"* demiştir.

3084 ٢٨– وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يُؤْتَى بِالرَّجُلِ الْمُتَوَفَّى وَعَلَيْهِ الدَّيْنُ فَيَسْأَلُ: هَلْ تَرَكَ لِدَيْنِهِ قَضَاءً، فَإنْ حُدِّثَ أنَّهُ تَرَكَ وَفَاءً صَلَّى، وَإلاَّ قَالَ: صَلُّوا عَلَى صَاحِبِكُمْ، فَلَمَّا فَتَحَ اللّهُ عَلَى رَسُولِهِ ﷺ

كَانَ يُصَلِّي وَلاَ يَسْأَلُ، وَكَانَ يَقُولُ: أَنَا أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ، فَمَنْ تَرَكَ دَيْناً، أَوْ كَلاًّ، أَوْ ضَيَاعاً، فَإِلَيَّ وَعَلَيَّ، وَمَنْ تَرَكَ مَالاً فَلِوَرَثَتِهِ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

28. **(3084)**- *Hz. Ebû Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a üzerinde borç olan bir ölü getirildiği zaman:*

"Borcunu ödeyecek bir mal bıraktı mı?" *diye sorardı. Eğer yeterli mal bıraktığı söylenirse namazını kılardı. Aksi takdirde:*

"Arkadaşınızın namazını kılın!" *derdi. Ancak Allahu Teâla Hazretleri, Resûlüne fetihler müyesser ettiği zaman (her getirilenin) namazını kıldı ve (borcu var mı? diye) sormadı. Şöyle derdi:*

"Ben mü'minlere nefislerinden evlâyım. Öyleyse, kim borç veya ağır bir yük veya horanta bırakırsa o banadır, benim üzerimedir. Kim de mal bırakırsa o da kendi vârislerinedir." [Buharî, Ferâiz 4, 15, 25, Kefâlet 5, İstikrâz 11, Tefsir, Ahzâb 1, Nafakât 15; Müslim, Ferâiz 14, (1619); Tirmizî, Cenâiz, 69, (1070); Nesaî, Cenâiz 67, (4, 66).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, müslümanların, maddî imkânlarının dar olduğu dönemlerde borçtan kaçınmalarını sağlamak için cenaze namazlarına katılmamak gibi mânevî bir baskıya başvurmuştur. Ecel ne zaman geleceği belli olmadığı için, bu tedbirin herkes üzerinde müessir olduğu söylenebilir. Hangi sahâbenin gönlü, cenazesine veya yakınının cenâzesine *Resulullah*'ın katılmamış olmasına razı olabilir?

Borçlanmama hususundaki tedbirin bir kısım lüks ve israf harcamalarını engelleyeceği söylenebilir. Günümüzde taksitli satışların yasaklandığını veya en azından sınırlandırıldığını düşünsek, lüksü artıran, hayatı pahalı kılan pek çok lüks sanayiinin gerileyeceğini söyleyebiliriz.

Şu halde Fahr-i Kâinât'ın, kuruluş ve tekevvün halindeki iktisaden pek mütevazi ve kıt imkanlı İslam cemaati için almış olduğu *borçlanmayı önleme tedbirini* günlük hayata fevkalâde müessir, iktisadî bir ameliye olarak değerlendirebiliriz.

Ancak borçtan mutlak kaçınmak, sâbit bir prensip olamaz, iktisâdî gelişmeleri önler. Bu sebeple *Resulullah*, cemiyetin hamleye geçme safhasında bu yasağı kaldırmıştır. Bu yasağın kalkışını noktalayan durumu *İbnu Abbâs* rivâyet etmektedir:

"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) borçlu olarak ölen kimsenin namazını kılmıyordu. Bir gün Ensar'dan bir zat vefat etti. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Bunun borcu var mı?" *diye sordu. "Evet!" dediler.*

"Öyleyse cenazenizin namazını kılın!" *buyurdu. Bunun üzerine Cebrail aleyhisselâm gelerek şunları söyledi:*

"Allah Teâla Hazretleri buyuruyor ki: **"Benim nezdimde zâlim, ancak zulüm, israf ve isyân husûsunda borçlanandır. Horanta (çocuk-çoluk) sâhibi namuslu insana gelince, onun namına ben ödeyeceğim, kefiliyim."**

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunları işitince, hemen o zâtın cenaze namazını kıldı ve bundan sonra:

"Her kim yoksulluk veya borç bırakırsa bu, bana yahut benim üzerime kalır, kim miras bırakırsa ailesi efradına kalır" *buyurdu. Bundan böyle bu gibilerin namazlarını kıldı."*

2 - *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu borç ödeme işini nasıl, nereden yapıyordu? meselesi âlimleri farklı yorumlara, tahminlere sevketmiştir:

★ *"Devlet reisi olarak müslümanların mâlî mesâlihinden yani amme harcamalarından yapmıştır"* denmiştir.

★ *"Kendi öz malından yapmıştır"* denmiştir.

★ *"Bu ödeme, Aleyhissalâtu vessalâm'a vacibti"* denmiştir.

★ *"Bu ödemeyi vecibe olarak değil, teberru olarak yapıyordu"* denmiştir.

Nevevî, "İhtilâf bizim mezhebimiz mensupları (Şâfiî) ve başkaları için iki yönlüdür" dedikten sonra Şâfiîlerin, borçlu olarak ölen kimsenin borcunun beytü'l-malden yani devlet hazinesinden ödenmesi hususunda ihtilâf ettiklerini, bir kısmının "gerekmez!" dediğini kaydeder ve hadisin sonunda geçen: **"Ben mü'minlere nefislerinden evlâyım, öyleyse kim borç veya ağır bir yük veya horanta bırakırsa o banadır, benim üzerimedir, kim de mal bırakırsa o da kendi vârislerinedir"** ibaresini şöyle anlar: *"Resulullah, burada buyurmuştur ki:* **"Sizin mesalihinizi (faydalı işlerinizi), herbiriniz için sağlığında da ölümünde de tanzim eden benim. Ben her iki halinizde de velinizim. Üzerinde borcu varsa ve bir mal da bırakmamışsa ben kendi malımdan öderim. Eğer mal bırakmışsa bu mal vârislerinindir, ondan bir şey almam. Eğer muhtaç, yoksul horanta bırakmışsa bana getirsinler, onların nafakası, bakımı bana aittir."**

3- *Resulullah*'ın borç ödeme işini devlet malından yaptığını söyleyen alimler, bu hadisten hareketle, *"fakirlerin borçlarının İslâm devletince ödenmesi gerekir"* demiştir. Çünkü *Resulullah*'tan sonra O'nun vecibeleri devlete kalmıştır.

4- Hadisten, kişinin borçlarını sağlığında ödeyip temizlemesi gereği de anlaşılmaktadır.

5- Hadiste geçen: **"Ben mü'minlere nefislerinden evlâyım"** ibâresi, şu âyetten muktebestir: اَلنَّبِىُّ اَوْلٰى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ **"Peygamber, mü'minlere nefislerinden evlâdır, hanımları da anneleridir"** (Ahzâb 6).

3085 ٢٩- وعن جابر بن سمرة رضى اللّه عنه قال: [أُتِىَ النَّبِىُّ ﷺ بِرَجُلٍ قَتَلَ نَفْسَهُ، فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيْهِ]. أخرجه مسلم والترمذى والنسائى.

29. **(3085)**- *Câbir İbnu Semüre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a, kendisini öldüren bir adam getirilmişti, üzerine namaz kılmadı."* [Müslim, Cenâiz 107, (978); Tirmizî, Cenâiz 68, (1068); Nesâî, Cenâiz 68, (4, 66).]

AÇIKLAMA:

Hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, intihar ederek kendi canına kıyan kimsenin cenaze namazını kılmadığını ifade ediyor. Burada da görüldüğü üzere, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*, ashabı intihar eden şahsa namaz kılmaktan men etmemiştir. Üstelik bazı rivâyetlerde **"Arkadaşınızın cenaze namazını kılın"** dediği de görülmektedir. *Resulullah*'ın, böylelerinin cenaze namazına katılmaması, intihar ve benzeri fiillerden müslümanları men etmek içindir.

Her hâl u kârda müntehirin namazı kılınır mı, kılınmaz mı diye ülemâ da ihtilâfa düşmüştür. Hanefîlerden *Ebu Yusuf, Ömer İbnu Abdilaziz,* ve *Evzâ'î* gibi bir kısım müçtehidler *"kılınmaz"* derken; *Hasan Basri, Nehâ'î, Katâde, Ebu Hanîfe, Şâfiî, Mâlik* gibi büyüklerin de yer aldığı cumhur-u ülemâ müntehirin namazının kılınacağını söylemiştir.

3086 ٣٠- وعن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَا مِنْ مَيِّتٍ تُصَلِّى عَلَيْهِ أُمَّةٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ يَبْلُغُونَ مِائَةً كُلُّهُمْ يَشْفَعُونَ لَهُ إِلاَّ شُفِّعُوا فِيهِ]. أخرجه مسلم والترمذى والنسائى.

30. **(3086)**- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Üzerine müslümanlardan, kendisine şefaat taleb eden yüz kişinin namaz kıldığı her ölüye mutlaka şefaat edilir."** [Müslim, Cenâiz 58, (947), Tirmizî, Cenâiz 40, (1029); Nesâî, Cenâiz 78, (4, 75).]

AÇIKLAMA:

Hadis, cenaze namazına katılan mü'minlerin, yaptıkları dua sebebiyle ölü lehinde, Allah nezdinde şefaatci vaziyetini aldıklarını, bu şefaatin ölü hakkında kabul

göreçeğini ifâde ediyor. Hadiste *cemaate katılanlar yüz kişiyi bulursa* denmiştir. Ancak ülemâ, bu babta gelen başka hadisleri de nazar-ı dikkate alarak şefaatin makbuliyeti için yüz rakamını şart görmemiş, rakam üzerinde ısrar etmemiştir. Nitekim, müteakip iki hadisten biri, cemaatin sayısını *"kırk"* olarak ifâde ederken, ikincisi *"üç saf"* demekte ve saflarda kaçar kişi bulunacağını belirtmemektedir.

Mütemmim açıklamayı orada kaydedeceğiz.

3087 ٣١- وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ: مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَمُوتُ فَيَقُومُ عَلَى جَنَازَتِهِ أَرْبَعُونَ رَجُلاً لاَ يُشْرِكُونَ بِاللّهِ شَيْئاً إلاَّ شَفَّعَهُمُ اللّهُ تَعَالى فِيهِ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

31. **(3087)**- *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı işittim, diyordu ki:*

"Bir müslüman ölür, cenaze namazına Allah'a şirk koşmayan kırk kişi katılırsa, Allah, bunların onun hakkındaki şefaatini mutlaka kabûl eder." [Müslim, Cenâiz 59, (948); Ebu Dâvud, Cenâiz 45, (3170).]

3088 ٣٢- وعن مالك بن هبيرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَمُوتُ فَيُصَلِّى عَلَيْهِ ثَلاثَةُ صُفُوفٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ إلاَّ أَوْجَبَ فَكَانَ مَالِكٌ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ إذَا اسْتَقَلَّ أَهْلَ الْجَنَازَةِ جَزَّأَهُمْ ثَلاثَةَ صُفُوفٍ لِهٰذَا الْحَدِيثِ]. أخرجه أبوداود والترمذى.

32. **(3088)**- *Mâlik İbnu Hübeyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Bir müslüman ölür ve üzerine, müslümanlardan üç saf namaz kılarsa, (Allah şefaati) mutlaka vâcib kılar."**

(Hadisin râvisi) *Mâlik (radıyallahu anh), cenazeye katılanlar az olursa, bu hadis sebebiyle cemaati üç safa taksim ederdi."* [Ebu Dâvud, Cenaiz 43, (3166); Tirmizî, Cenâiz 40 (1028).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisler, cenaze namazına çoklukla iştirake teşvik etmektedir. Cemaate iştirak hem ölenin lehine hem de katılanın lehine bir hâdisedir. Çünkü, katılan da Uhud dağı azametinde sevâba nâil olmaktadır. Bu kimse, ayrıca ölümü, hayatın faniliğini hatırlayacak, öbür âlemi, oradaki hesap, mîzan, sırat, cennet,

cehennem, ebediyyet gibi insanı ziyadesiyle alâkadar eden meseleleri tezekkür edecek, kendini yenileme, İslâmiyet'ini tazeleme, daldığı dünyevî meşgalelerden bir müddet olsun kaçma fırsatı bulacaktır. Böylesi fırsatlarla hayatının yönünü değiştirenlere, büyük bir uyanışla uyananlara bile çevremizde şahit olmaktayız. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vaadettiği Uhud azemetindeki -def'ine de katıldığı takdirde iki Uhud azemetindeki (3057)- sevab vaadinin neticesini böylece daha dünyada iken görenler çoktur.

2- Dikkat edince, ölünün namazdan istifâdesinin iki şarta bağlandığı görülür:

1) Namaza iştirak edenler, ölü hakkında şefaatci olmalıdırlar, yâni Allah'tan samimiyetle mağrfiret taleb edip hayır duada bulunmaları...

2) Hepsinin müslüman olması, aralarında müşrik bulunmaması, herhangi bir şeyi Allah'a şirk koşmaktan kaçınmaları... *Nevevî, Kâdı İyaz*'dan da naklen bu hadislerle ilgili olarak şu açıklamayı yapar:[46] *"Dendi ki bu hadisler, (Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a farklı zamanlarda sorulmuş bulunan) suallere cevap olarak vârid olmuştur. Herbirinin sualine bunlardan biri cevap olarak söylenmiştir. Muhtemeldir ki, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a yüz kişinin şefaatinin makbul olacağı haber verilmiştir, O da bunu ümmetine bildirmiştir, sonra da kırk kişinin şefaatinin makbul olacağı, en sonunda da, sayıları az bile olsa üç safın şefaatinin makbul olduğu... O da bunu haber vermiştir. Yine muhtemeldir ki, burada kastedilen, muayyen sayı değildir, mefhum-u aded'dir. Usulcü cumhurlar*[47]*, sayı mefhumuna delalet eden rakamlarla amel etmemişlerdir. Dolayısiyle yüz kişilik cemaatin şefaatinin makbul olduğunu bildiren ihbardan, daha az sayıdaki cemaatin şefaati makbul değildir hükmü çıkarılmaz. Keza kırk kişilik cemaat de üç saflık cemaatten bahseden hadîsle değerlendirilmeli, bu rakamlara bağlanıp kalınmamalıdır. Şu halde her bir hadis, kendisiyle amel edilmeye elverişlidir, sayıca kırktan ve üç saftan daha az bir cemaatin şefaatinin de makbul olacağı neticesine varılır."*

Türbüştî der ki: *"Bu hadisler arasında tezad yoktur. Çünkü, bu gibi rakamlarda takip edilen usûle göre, iki sayıdan küçük olanı büyük olandan sonraya aittir. (Yani önce büyük sayıya yer veren hüküm gelmiştir, arkadan da küçük sayıya yer veren hüküm.) Çünkü Allah Teâla Hazretleri, bir mâna için mağfiret vaademişse, bundan sonra artık vaadedilen fazilette noksanlaşma O'nun sünnetinde yoktur, aksine faziletçe artma vardır. Bu, Allah'ın kullarına fazlının çokluğuna delalet eder." Türbüştî*'nin bu açıklamasından şunu anlıyoruz: Hadis'e göre, cenaze namazına iştirak eden *"üç saf olabilecek cemaat"* mânasındaki bir kalabalığın ih-

---

(46) Tercümeyi yaparken daha anlaşılır kılmak için serbest hareket ettik.

(47) Cemâhîr-u Usuliyyûn, fıkıh, *tefsir*, kelam gibi farklı ilim dallarından her birinin usul âlimlerinin cumhurları (ekseriyeti teşkil eden kısmı) demektir.

lasla yapacakları dua Allah indinde makbûl bir şefaattir. Bu *asgari cemaat mânası* için vaadedilen ilahî fazl, sayı arttıkça artabilir, ama sayının eksilmesi -mânânın altına düşmemek kaydıyla- vaadedilen fazlı iptal etmez. Asgari miktar *üç saf* olarak ifade edilmiş, rakam verilmemiştir. Her safı üçer kişi tutarsak on kişilik cemaat bile bu mânanın tezâhürüne yeterli sayılabilir.

DÖRDÜNCÜ FASIL

MÜTEFERRİK NAMAZLAR

TAHİYYETÜ'L-MESCİD

3089 ١- عن أبي قتادة رضى الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إذَا دَخَلَ أَحَدُكُمُ الْمَسْجِدَ فَلْيَرْكَعْ رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ أنْ يَجْلِسَ] أخرجه الستة.

1. **(3089)**- *Ebu Katâde (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Biriniz mescide girince oturmazdan önce iki rek'at kılıversin."** [Buharî, Salât 60, Teheccüd 25; Müslim, Müsafirîn 69, (714); Muvatta, Kasru's-Salât 57, (1, 162); Ebu Dâvud, Salât 19, (367, 368); Tirmizî, Salât 235, (316); Nesâî, 37, (2, 53).]

3090 ٢- وعن كعب بن مالك رضى الله عنه قال: [كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إذَا قَدِمَ مِنْ سَفَرٍ بَدَأَ بِالْمَسْجِدِ فَصَلَّى فِيهِ رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ جَلَسَ لِلنَّاسِ]. أخرجه أبو داود.

2. **(3090)**- *Ka'b İbnu Mâlik (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bir seferden dönünce önce mescide uğrar, orada iki rek'at namaz kılar, sonra insanlar (ile görüşmek için) otururdu.*" [Ebu Dâvud, Cihâd 178, (2781); Buharî, Salât 59 (bab başlığında muallak olarak).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bizzat yaptığı ve ümmetine de tavsiye ettiği sünnetlerden biri *tahiyyetü'l-mescid*'dir. Yani bir mescide girildiği zaman iki rek'at namaz kılınmalıdır. Mescide, vakit namazı kılmak veya herhangi bir namaz kılmak gibi bir maksadla girmek kaydı yoktur. Emir mutlak geldiğine göre, turistik bir gezi, mescidin san'atını seyretmek, serinlemek vs. gibi herhangi bir maksadla girilince bu namaz kılınmalıdır. Ancak mekruh vakitlerde kılmamak bilhassa Hanefîler için ehemmiyet taşır.

2- Şunu da belirtelim ki, bu çeşit nâfilelerde kılınacak namazın âzamî miktarı yoktur. Ülemâ bu hususta ittifâk eder. Asgari miktar ihtilaflıdır. İki rek'atten daha azı ile bu sünnet yerine getirilmiş olmaz.

3- Tahiyyetü'l-Mescid'le ilgili emir vücub ifade eden bir emir değildir, nedb ifâde eder. *İbnu Battâl*, Zâhirîlerin buna "vâcib" dediklerini rivâyet etmiştir.

Hanefîler, bu emrin mekruh vakitler dışındaki zamanla ilgili olduğunu söylerler. *İbnu Hacer*, *"Burada müteârız iki âmm hüküm var, tahiyyetü'l- mescid emri her mescide girenedir, zaman hususunda tafsil yoktur; diğer taraftan belli vakitlerde de namazdan nehiy vardır, ikisi de âmmdır, öyleyse bu iki âmm ifadenin biri tahsis edilmelidir"* der ve devamla, *"bazılarının emri âmm kılıp, nehyi tahsise meyl ettiğini"* söyler. *Şâfiîler* bunu iltizam ederek her vakitte tahiyyetü'l-mescidin kılınabileceğini söylemişlerdir. Bir kısmı da aksini söylemiş, nehyi âmm kılmış, emri tahsis etmiştir. Hanefîler ve Malikiler bu görüştedirler.

4- Bazı âlimler, hadiste geçen *"oturmazdan önce"* kaydını esas alarak, unutarak kılmadan oturan, artık tahiyyetü'l-mescid kılamaz demiştir. Ancak *İbnu Hacer, İbnu Hibban*'in kaydettiği bir rivâyete dayanarak bu görüşü isabetli bulmaz. Orada *Resulullah* oturmuş olan *Ebu Zerr*'e, iki rek'at tahiyyetü'l-mescid kılıp kılmadığını sorar, "hayır!" cevabını alınca, قُمْ فَارْكَعْهُمَا **"Kalk iki rek'ati kıl!"** diye emreder. Şu halde oturmakla tahiyyetü'l-mescid sâkıt olmaz, hatırlayan kalkıp kılmalıdır. *Muhibbu't-Taberi*, *"Şu söylenebilir: Tahiyyetü'l- mescidin oturmazdan önceki vakti fazilet vaktidir, oturduktan sonraki vakti cevâz vakti'dir"* der.

5- Âlimler, bir mescide herhangi bir namazı kılmak veya farzı eda ve imama uymak için giren kimseye tahiyyetü'l-mescidin gerekmeyeceğini, kılınacak namazın bunun yerine geçeceğini söylerler.

6- Müslim'de gelen bir rivâyet, sadedinde olduğumuz *Ebu Katâde* hadîsinin vürud sebebiyle ilgili vak'ayı anlatır: *"Ebu Katâde mescide girmişti. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı ashabının arasında oturmuş buldu. O da onlarla oturdu. Resulullah:*

"Namaz kılmaktan seni alıkoyan nedir?" *diye sordu.*

"Sizi oturmuş, etrafınızı da insanlar çevirmiş gördüm" *cevabı üzerine, Aleyhissalâtu vessalâm:*

"Biriniz mescide girdi mi iki rek'at kılmadıkça oturmasın!" *buyurdu."* Hadisin İbnu Ebî Şeybe'de gelen veçhinde *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur: **"Mescidlere hakkını verin!"** *Ashab sorar: "Mescidlerin hakkı nedir?"* **"Oturmazdan önce kılacağınız iki rek'attir"** buyurur.

7- *Ka'b İbnu Mâlik'in* rivayeti mevsul olarak daha önce geçmiştir. Orada (652. hadis), Tebük seferine katılmayışının hikâyesini uzunca bir rivâyette anlatırken, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sefer dönüşü, önce mescide uğrayıp iki rek'at tahiyyetü'l- mescid kıldıktan sonra diğer beşerî münasebet ve ictimaî faaliyetlerine geçtiğini belirtir.

Sefer dönüşü önce mescide uğrayıp iki rek'at namaz kılma sünneti *Resulullah*'ın hasaisinden değildir. *Buhârî*, bu durumu belirtmek için sadedinde olduğumuz babta, *Hz. Câbir*'e de bunu emreden bir rivâyet kaydederek, fiilini ve emrini bir arada göstermiştir. Ancak bu, *Resulullah*'ın şahsi hayatında müste'mir bir sünnetidir. Ebu Dâvud'daki rivâyette, Aleyhissalâtu vesselâm'ın Medine'ye dönüşleri, hep gündüze rastlattığını, gece girmediğini, gelince de doğruca mescide gittiğini tasrih eder.

İSTİHARE NAMAZI

UMUMÎ AÇIKLAMA:

İstihâre, "hayır" veya *"hıyare"* aslından gelir. Hayır taleb etmek demektir. Daha doğrusu, *iki şeyden birine muhtaç olana onların hayırlısını taleb etmek* mânâsına gelir. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, bir iş yapmaya karar verenlere *istihare*de bulunmayı tavsiye etmiştir. Bu muayyen âdâba uyarak rüyada o işin hayırlı olup olmayacağı hususunda Allah'tan bir işaret taleb etmek ve bu işarete göre hareket etmektir.

İstihârede bulunmaya teşvik eden, ehemmiyetini haber veren birçok hadis vârid olmuştur. Bazıları zayıf ise de başta Buharî olmak üzere pek çok muteber hadiş kitaplarında yer alacak sıhhatte olanları da mevcuttur. Bazıları şöyledir: مِنْ سَعَادَةِ ابْنِ آدَمَ اِسْتِخَارَتُهُ اللّهَ **"Allah'a istihâre, kişinin saadet vesilelerinden biridir."** مَا خَابَ مَنِ اسْتَخَارَ **"İstihâre eden zarara düşmez."** اَنَّ النَّبِىَّ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا اَرَادَ اَمْرًا قَالَ اَللّٰهُم خِرْلى وَاخْتَرْلى *"Resulullah bir iş yapacağı zaman şöyle dua ederdi:* **"Allahım, bana hayır ver ve benim için hayırlı olanı seç."**

3091 ١- عن جابر رضى الله عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يُعَلِّمُنَا الِاسْتِخَارَةَ فِى الْأُمُورِ كُلِّهَا كَمَا يُعَلِّمُنَا السُّورَةَ مِنَ الْقُرْآنِ، يَقُولُ: إِذَا هَمَّ أَحَدُكُمْ بِالْأَمْرِ فَلْيَرْكَعْ رَكْعَتَيْنِ مِنْ غَيْرِ الْفَرِيضَةِ، ثُمَّ لْيُقُلِ: اللّٰهُمَّ إِنِّى أَسْتَخِيرُكَ بِعِلْمِكَ، وَأَسْتَقْدِرُكَ بِقُدْرَتِكَ، وَأَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ الْعَظِيمِ؛ فَإِنَّكَ تَقْدِرُ وَلاَ أَقْدِرُ، وَتَعْلَمُ وَلاَ أَعْلَمُ، وَأَنْتَ عَلاَّمُ الْغُيُوبِ. اللّٰهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هٰذَا الْأَمْرَ خَيْرٌ لِى فى دِينِى وَمَعَاشِى وَعَاقِبَةِ أَمْرِى، أَوْقَالَ عَاجِلِ أَمْرِى وَآجِلِهِ فَاقْدِرْهُ لِى وَيَسِّرْهُ لِى، ثُمَّ بَارِكْ لِى فِيهِ، وَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هٰذَا الْأَمْرَ شَرٌّ لِى فِى دِينِى وَمَعَاشِى وَعَاقِبَةِ أَمْرِى، أَوْقَالَ: عَاجِلِ أَمْرِى وَآجِلِهِ، فَاصْرِفْهُ

عَنِّي وَاصْرِفْنِي عَنْهُ، واقْدُرْ لِيَ الْخَيْرَ حَيْثُ كَانَ، ثُمَّ رَضِّنِي بِهِ قَالَ: وَيُسَمِّي
قَالَ: وَيُسَمِّي حَاجَتَهُ]. أخرجه الخمسة. إلا مسلماً.

1. (3091)- *Hz. Câbir (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize, Kur'an'dan bir sûre öğrettiği gibi her işte istiharede bulunmamızı öğretirdi. Derdi ki:* **"Biriniz bir işi yapmaya arzu duyduğu zaman, farzlar dışında iki rek'at namaz kılsın, sonra şu duayı okusun: "Allahım, senden hayır taleb ediyorum, zira sen bilirsin. Senden hayrı yapmaya kudret taleb ediyorum, zira sen vermeye kâdirsin, Rabbim yüce fazlını da taleb ediyorum. Sen herşeye kâdirsin, ben âcizim. Sen bilirsin, ben câhilim. Sen gayıbları bilirsin.**

Allahım, eğer biliyorsan ki bu işi bana dinim, hayatım ve sonum için *-veya hal-i hazırda ve ileride demişti-* **hayırlıdır, bunu bana takdir et ve yapmamı kolay kıl. Sonra da onu hakkımda mübarek kıl. Eğer bu işin, bana dinim, hayatım ve âkibetim için** *-veya hal-i hazırda ve ileride dedi-* **zararlıdır, onu benden çevir, beni de ondan çevir. Hayır ne ise bana onu takdir et, sonra da bana onu sevdir!"**

Hz. Câbir dedi ki: "Bu duadan sonra yapacağı işi zikrederdi." [Buharî, Da'avât 48; Teheccüd 25, Tevhîd 10; Ebu Dâvud, Salât 366, (1538); Tirmizî, Salât 394, (480); Nesâî, Nikâh 27, (6, 80, 81); İbnu Mâce, İkâmet, 188, (1383).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın istihâreye günlük hayatta ne kadar fazla yer verdiğini ifade etmektedir. Öyle ki Kur'an'dan sure öğrettiği ciddiyette istihâre öğretmekte, "her işte" yani büyük-küçük, basit-mühim, yolculuk, evlenmek, ticâret vs. gibi her çeşit işte başvurulmasını tavsiye etmektedir.

Burada *Kur'an öğretimi* ile *istihâre öğretimi* arasında bir benzetme mevzubahistir. Bu iki öğretim arasındaki benzerliğin mahiyeti -teknik tâbiriyle *vechü't-teşbih*- nedir? Yeterince açık değildir. Her ne kadar *"ciddiyet"* diye kısmen kayıtlamış isek de bu, hadisin ilk nazarda anlaşılması içindir. Hadîsin aslında bu kayıt yoktur. Âlimler, bu hususta muhtelif tahminlerde bulunmuşlardır. Şöyle ki:

★ Bazıları: *"Bütün işlerde istihâreye olan umumî ihtiyaçtır, tıpkı namazda Kur'an'a olan umumî ihtiyaç gibi..."* demiştir.

★ Bazıları der ki: *"Burada murad, teşehhüdle ilgili olarak İbnu Mes'ud hadisinde vâki olan alış tarzıdır: Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), elim ellerinin arasında olduğu halde bana teşehhüdü öğretti,* veya *Tahâvî*'nin rivâyetinde: *"Teşehhüdü Resulullah'ın ağzından kelime kelime aldım"* veya *Teberânî'nin rivâyetinde: "...harf harf aldım" denir.*

★ *İbnu Ebî Cemre: "Aradaki benzetme, istihâre duasının harf ve kelimelerinin yerli yerinde ezberlenmesi, ondan ziyade ve noksanın uzak tutulması, onun öğrenilmesi ve ona devam edilmesidir"* der.

★ *"Bu, ona gösterilecek ihtimam, bereketinin tahakkuku ve onun için izhar edilecek ihtiramdır"* diyen de olmuştur.

★ *"Her ikisinin de vahiy yoluyla bilinmiş olmaları cihetinden, aralarındaki benzerlik mevzubahis olabilir"* de denmiştir.

2- *İbnu Ebî Cemre*'nin de belirttiği üzere "her ış" tâbirinden mübah olan işleri anlayacağız. Çünkü farz, vacib, haram ve mekruh işler için *"yapayım mı, yapmıyayım mı?"* diye bir tereddüte, istihareye gerek yoktur. Mü'min farz ve vacibleri yapmakla mükellef olduğu gibi, haram ve mekruhlardan da kaçmakla mükelleftir. Dahası, müstehab olan, *Resulullah*'ın sünnetinde mevcut olan bir fiilin yapılması için de istihâreye başvurulmaz, İslâmî edebe aykırıdır. İstihâre, mübah işlerde olur. Bir de müstehab işlerden ikisi teâruz edecek olursa veya iş müstehab olmakla beraber yapılması muhayyerse birini tercih için veya yapmaya karar vermek, başlama zamanını tesbit için istihâre gerekli olabilir. Sözgelimi umreye gitmek isteyen kimse bu yıl mı gitsin gelecek yıl mı? Şu ayda mı bu ayda mı? gibi...

3- Burada kaydı gereken bir husûs, hadiste geçen إذا هَمَّ أحَدُكُم **"biriniz... arzu ettiği zaman"** ibaresiyle ilgilidir. Tercümede *arzu etmek* olarak çevirdiğimiz هَمّ, yapılacak iş husûsunda akla düşen ilk arzudur. Bu arzunun yapılmasına kadar zihinde geçen birkısım ruhî-aklî safhalar, mertebeler vardır. *İbnu Hacer* bunları şöyle sıralar: Önce *himmet* gelir, bunu *lümme*, bunu da *hatre* tâkib eder. Sonra *niyet*, sonra *irâde*, sonra da azimet gelir. Bunlardan ilk üç safhaya sorumluluk olmaz, ama son üçe (niyet, irade ve azimet) sorumluluk terettüp eder.

4- Hadiste *"... zira sen bilirsin"* diye tercüme ettiğimiz بِعِلْمِكَ tabirini, *"ilmin sebebiyle"* diye de anlamanın mümkün olduğu belirtilmiştir. Bu takdirde mâna şöyle olur: **"Allahım, senden iki işten en hayırlısına gönlümü açmanı taleb ediyorum; zira sen, büyük-küçük bütün işlerin mâhiyetini, ne olduğunu, ne olacağını bilirsin, işlerin en hayırlısını senden başka kimse bilemez."**

5- Bazı âlimler, istihare namazını akşam ve sabahın sünnetleriyle kıyaslıyarak, birinci rek'atte *Kâfirûn*, ikinci rek'atte de *İhlâs* suresinin okunmasını uygun görürler. Namazın sonunda da sadedinde olduğumuz hadiste geçen dua okunur. Şunu da kaydedelim ki, *Nevevî* gibi bir kısım âlimler, istihare namazında *Kâfirun* ve *İhlas* surelerinin okunmasına *"müstahab"* derken, *el-Irâkî: "Bu meseleye temas eden hadislerin hiçbirinde istihare namazında hangi surelerin okunacağına dair bir kayda rastlamadım"* demiştir.

Sonra abdestli olarak kıbleye yönelerek yatar. Rüyada beyaz veya yeşil görmesi, niyetindeki şeyi yapmasının hayırlı olacağına; siyah veya kırmızı görmesi de hayır değil şer getireceğine delalet eder.

Yapılacak iş hususunda taleb edilen işâreti alamayan kimsenin, aynı iş için istihâre namazını yedi kere tekrar etmesi gerektiğini *İbnu's-Sünnî*'nin *Hz. Enes*'ten kaydettiği merfû bir rivayet göstermektedir: اِذَا هَمَمْتَ بِاَمْرٍ فَاسْتَخِرْ رَبَّكَ فِيهِ سَبْعَ مَرَّاتٍ ثُمَّ انْظُرْ اِلَى الَّذِى يَسْبَقُ اِلَى قَلْبِكَ فَاِنَّ الْخَيْرَ فِيهِ **"Bir iş için istihâre edince yedi kere tekrarla. Sonra kalbine ilk gelen hususa dikkat et, zira hayır ondadır."** Bu hadisin zayıf olduğu belirtilmiştir.

6- "*Farzlar dışında*" tabiri, farz namazların arkasından *istihâre duası*'nın okunmasıyla, istihâre sünnetinin yerine gelmeyeceğini gösterir. Bu iki rek'at namaz müstakillen kılınmalıdır.

HÂCET NAMAZI

3092 ١- عن عبد اللّه بن أبى أوفى رضى اللّه عنهما قال: [قَال رسولُ اللّه ﷺ: مَنْ كَانَتْ لَهُ إلى اللّهِ تَعَالى حَاجَةٌ، أَوْ إلى أَحَدٍ مِنْ بَنِى آدَمَ، فَلْيَتَوَضَّأْ وَلْيُحْسِنِ الْوُضُوءَ، ثُمَّ لِيُصَلِّ رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ لِيُثْنِ عَلَى اللّهِ تَعَالى، وَلْيُصَلِّ عَلَى النَّبِىِّ ﷺ، ثُمَّ لِيَقُلْ: لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ، سُبْحَانَ اللّهِ رَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، الْحَمْدُ لِلّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ. أَسْأَلُكَ مُوجِبَاتِ رَحْمَتِكَ، وَعَزَائِمَ مَغْفِرَتِكَ، وَالْعِصْمَةَ مِنْ كُلِّ ذَنْبٍ، وَالْغَنِيمَةَ مِنْ كُلِّ بِرٍّ، وَالسَّلاَمَةَ مِنْ كُلِّ إِثْمٍ لاَ تَدَعْ لِى ذَنْباً إِلاَّ غَفَرْتَهُ، وَلاَ هَمّاً إِلاَّ فرجته، وَلاَ حَاجَةً هِىَ لَكَ رِضاً إِلاَّ قَضَيْتَهَا يَاأَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ]. أخرجه الترمذى.

«عَزَائِمُ الْمَغْفِرَةِ»: الأسباب التى تعزم للعبد الغفران وتحققه.

1. **(3092)**- *Abdullah İbnu Ebi Evfâ (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *''Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **''Kimin Allah'a veya herhangi bir insana ihtiyacı hâsıl olursa önce abdest alsın, abdesti de güzel yapsın, sonra iki rek'at namaz kılsın, sonra Allah Teâla Hazretlerine senâda bulunsun, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a salât okusun, sonra şu duayı okusun:**

''Halîm, kerîm olan Allah'tan başka ilâh yoktur. Arş-ı Azam'ın Rabbi noksan sıfatlardan münezzehtir. Hamd âlemlerin Rabbine âittir. Rahmetine vesile olacak amelleri, mağfiretini celbedecek esbabı (hakkımda yaratmanı) taleb ediyor, her çeşit günahtan koruman için yalvarıyor, her çeşit iyilikten zenginlik, her çeşit günahtan selâmet diliyorum. Rabbim! Affetmediğin hiçbir günahımı, kaldırmadığın hiçbir sıkıntımı bırakma! Hangi amelden razı isen onu ver, ey rahim olan, bana en ziyade rahmet gösteren Rabbim!'' [Tirmizî, Salât 348, (479); İbnu Mâce, İkamet 189, (1384).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, ilmihal kitaplarına *"Hâcet namazı"* diye giren namaz çeşidini teşrî etmektedir. Hadîs, Allah'tan veya insanlardan herhangi bir talepte bulunacak olan kimsenin, talepte bulunmazdan önce, *hâcet namazı* kılmasının meşruluğunu belirtiyor ve bu namazın ne şekilde kılınacağını tarif ediyor:

★ Farz ve sünnetlerine riayet ederek mükemmel şekilde abdest almak.

★ İki rek'at namaz kılmak. (Bazı âlimler rek'at sayısının onikiye kadar çıkabileceğini söylemiştir.)

★ Namazdan çıkınca, Allah'a hamd ve senâ, *Resulullah*'a salât ve selamdan sonra, hadiste zikredilen duayı okumaktır.

★ Sonra dünyevî ve uhrevî, ulaşmak istediği maksadı ne ise onu ister.

Bu son teferruat, hadisin Teysir tarafından alınan veçhinde yok ise de, İbnu Mâce'de gelen veçhinde mevcuttur: ثُمَّ يَسْأَلُ مِنْ اَمْرِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ مَاشَاءَ فَإِنَّهُ يَقْدِرُ **"...sonra dünyevî veya uhrevî her ne dilerse taleb eder, çünkü Allah her şeye kadîrdir."**

TESBİH NAMAZI

3093 ١- عن ابن عباس رضى اللّه عنهما، وأبى رافع رضى اللّه عنه: [أَنَّ رسولَ اللّهِ ﷺ قَالَ لِلْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: يَاعَبَّاسُ يَاعَمَّاهُ، وَلاَ أُعْطِيكَ، أَلاَ أَمْنَحُكَ، أَلاَ أَحْبُوكَ، أَلاَ أَفْعَلُ بِكَ عَشْرَ خِصَالٍ، إِذْ أَنْتَ فَعَلْتَ ذٰلِكَ غَفَرَ اللّهُ لَكَ ذَنْبَكَ أَوَّلَهُ وَآخِرَهُ، قَدِيمَهُ وَحَدِيثَهُ، خَطَأَهُ وَعَمْدَهُ، صَغِيرَهُ وَكَبِيرَهُ، سِرَّهُ وَعَلاَ نِيَتَهُ، عَشْرَ خِصَالٍ، أَنْ تُصَلِّى أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ، تَقْرَأُ فِى كُلِّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَسُورَةً، فَإِذَا فَرَغْتَ مِنَ الْقِرَاءَةِ قُلْتَ: سُبْحَانَ اللّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّهُ، وَاللّهُ أَكْبَرُ خَمْسَ عَشْرَةَ مَرَّةً، ثُمَّ تَرْكَعُ فَتَقُولُهَا وَأَنْتَ رَاكِعٌ عَشْراً، ثُمَّ تَرْفَعُ رَأْسَكَ مِنَ الرُّكُوعِ فَتَقُولهَا عَشْراً، ثُمَّ تَهْوِى سَاجِداً فَتَقُولُهَا وَأَنْتَ سَاجِدٌ عَشْراً، ثُمَّ تَرْفَعُ رَأْسَكَ مِنَ السُّجُودِ فَتَقُولُهَا عَشْراً، ثُمَّ تَسْجُدُ فَتَقُولُهَا عَشْراً، ثُمَّ تَرْفَعُ رَأْسَكَ فَتَقُولُهَا عَشْراً، فَذٰلِكَ خَمْسٌ وَسَبْعُونَ فِى كُلِّ رَكْعَةٍ، تَفْعَلُ ذٰلِكَ فِى أَرْبَعِ رَكْعَاتٍ، إِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تُصَلِّيَهَا فِى كُلِّ يَوْمٍ مَرَّةً فَافْعَلْ، وَإِلاَّ فَفِى كُلِّ جُمُعَةٍ مَرَّةً، فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَفِى كُلِّ شَهْرٍ مَرَّةً، فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَفِى كُلِّ سَنَةٍ مَرَّةً، فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَفِى عُمُرِكَ مَرَّةً]. أخرجه أبو داود عن ابن عباس والترمذى عن أبى رافع.

1. **(3093)**- *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)* ve *Ebu Râfi (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Abbâs İbnu Abdilmuttalib (radıyallahu anh)'e dediler ki:*

"Ey Abbâs, ey amcacığım! Sana bir iyilik yapmayayım mı? [48] Sana ba-

(48) Burada sayılanlar, birbirine yakın ifâdeler, te'kiden tekrar gibidir. "Sana ihsanda bulunmayayım mı?" şeklinde tercüme daha uygun olabilecekti. Mantıkî teselsüle ve Tirmizî'deki veçhine uygunluk bakımından "sana iyilik yapmayayım mı?" diye tercüme ettik. Ayrıca şunu da belirtelim: Teysir, hatâen ولا أعطيك diye dizmiş, ألا أعطيك olacak.

ğışta bulunmayayım mı? Sana ikram etmeyeyim mi? Sana on haslet(in hatırlatmasını) yapmayayım mı? Eğer sen bunu yaparsan, Allah senin bütün günahlarını önceki-sonraki, eskisi-yenisi, hatâen yapılanı-kasden yapılanı, küçüğünü-büyüğünü, gizlisini-alenîsini yâni hepsini affeder. Bu on haslet şunlardır: Dört rek'at namaz kılarsın, her bir rek'atte Fâtiha sûresi ve bir sûre okursun. Birinci rek'atte kıraati tamamladın mı, ayakta olduğun halde onbeş kere "Subhanallahi velhamdülillahi ve lâilahe illallahu vallahu ekber" diyeceksin. Sonra rükû yapıp, rükûda iken aynı kelimeleri on kere söyleyeceksin, sonra başını rükûdan kaldıracaksın, aynı şeyleri onar kere söyleyeceksin. Sonra secde edip, secdede iken onları onar kere söyleyeceksin. Sonra başını secdeden kaldıracaksın, onları onar kere söyleyeceksin. Sonra tekrar secde edip aynı şeyleri onar kere söyleyeceksin. Sonra başını kaldırır, bunları on kere daha söylersin. Böylece her bir rek'atte bunları yetmişbeş defa söylemiş olursun.

Aynı şeyleri dört rek'atte yaparsın. Dilersen bu namazı her gün bir kere kıl. Her gün yapamazsan haftada bir kere yap, haftada yapamazsan her ayda bir kere yap. Ayda olmazsa yılda bir kere yap. Yılda da yapamazsan hiç olsun ömründe bir kere yap." [Ebu Dâvud, Salât 303, (1297, 1299); Tirmizî, Salât 350, (482); İbnu Mâce, İkamet 190, (1386, 1387).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, hadisleri tenkid etmekte aşırılığı ile tanınmış olan ve bu sebeple, değerlendirmelerine itibâr edilmeyen *İbnu'l-Cevzî* tarafından *mevzû* addedilmiştir. Ancak ülemâ, *İbnu'l-Cevzî*'ye bu hükmünde katılmadığı gibi, hatası sebebiyle ciddi tenkidlerde bulunmuşlardır. *İbnu Hacer: "İbnu'l-Cevzî bu hadisi mevzûlar arasında zikretmekle kötü yaptı"* der ve hadisin, *Buhârî* tarafından El-Kırâatu Halfe'l- İmâm adlı kitabına alındığını, *Ebu Dâvud, İbnu Mace, İbnu Huzeyme* ve *Hâkim*'in, kitaplarına *"sahih"* vasfıyla aldıklarını, *Beyhâki* gibi başka birçok muhakkik ülemânın, hadise *"sahih"* dediklerini kaydeder. *Tirmizî: "İbnu'l-Mübarek ve daha pek çok ilim ehli tesbih namazını rivâyet edip faziletini beyan ettiler"* der. Kaynaklarımız, başta *İbnu'l-Mübarek* olmak üzere, bazılarının ismini kaydederek bu namazı Selef büyüklerinin kıldığını belirtir. Hadis tenkidinde teşeddüdü ağır basan *Dârakutnî* de şöyle demiştir: وَاَصَحُّ شَىْءٍ فى فَضَائِلِ سُوَرِ الْقُرْاٰنِ قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ وَاَصَحُّ شَىْءٍ فِى فَضْلِ الصَّلاَةِ صَلاَةُ التَّسْبِيحِ *"Kur'an sûrelerinin fazileti uzerine gelen rivâyetlerin en sahihi İhlas sûresi hakkında gelendir. Namazın faziletiyle ilgili olarak gelen rivâyetlerin en sahihi de tesbih namazıyla ilgili olan hadistir." Ebu Musa el-Medînî*, hadisin sıhhatini göstermek için bir cüz te'lif etmiştir.

2- Teysir, hadisin Ebu Dâvud veçhini almıştır. Tirmizî'deki veçhi şöyle başlar: يَا عَمِّ اَلاَ اَصِلُكَ اَلاَ اَحْبُوكَ اَلاَ اَنْفَعُكَ **"Ey amcam, sana yakınlığımın hakkını vermeyeyim mi? Şana ihsanda bulunmayayım mı? Sana faydalı olmayayım mı?..."**

3- Namazın bir de *İbnu'l-Mubarek* tarafından yapılan tarifi rivâyet edilmiştir. Bu tarife göre, ilk rekatta Fatiha'dan önce onbeş defa *sübhanallahi velhamdülillahi* ve *lâ-ilâhe illallâhu vallâhu ekber* diyecek, sonra eûzu-besmele çekip Fatiha'yı, zamm-ı sûreyi, sonra on kere yukarıda kaydedilen tesbihi okuyup rükuya gidecek, rükuda on tesbih okuyup başını kaldıracak, o vaziyette on tesbih daha okuyup secdeye gidecek, secdede on tesbih okuyup başını kaldıracak, on tesbih okuyup ikinci secde yapıp on tesbih okuyacak, böylece dört rekat kılacak, her rek'atte yetmiş beş tesbih okuyacak; her rek'ate onbeş tesbihle başlayacak, sonra Fatiha, sonra on tesbih okuyacak.

4- *Tirmizî*, bu namazın gece de gündüz de kılınabileceğini, gece kılındığı takdirde her iki rek'atte de selam verilmesinin daha iyi olacağını, gündüz kıldığı takdirde dilerse iki rekatte bir, dilerse dört rek'ati de kıldıktan sonra selam verilebileceğini belirtir. Birkısım âlimler, bazı karîneleri değerlendirerek, bu namazı, güneşin öğlede zevalinden sonra kılmayı efdal bulurlar.

5- Hanefîler ve cumhur, merfu olması sebebiyle *İbnu Abbâs* ve *Ebu Râfi* rivâyeti üzere tesbih namazı kılmayı benimsemiştir. Ancak *Aliyyu'l-Kârî*, Mirkât'da der ki:

"Ubûdiyet yapan kimseye bazan İbnu Abbâs hadisine uyarak, bazan da İbnu'l-Mübarek hadisine uyarak tesbih namazı kılmalı, namazı zevâlden sonra ve öğleden önce kılmalı; namazda bazan Zülzile, Âdiyât, Feth ve İhlâs sûrelerini; bazan da Elhâküm, Asr, Kâfirûn ve İhlas sûrelerini okumalıdır. Yapacağı dua da teşehhüdden sonra selamdan önce olmalı, sonra selam vermeli, dilediği şey için de duada bulunmalıdır." *Aliyyu'l-Kârî* sözünü şöyle noktalar: *"Bu söylediklerimin her biri üzerine sünnet vârid olmuştur."*

NAMAZLA İLGİLİ BAZI HADİSLER

3094 ١- عن ابن مسعود رضى اللّه عنه أنه قال: [لاَ يَجْعَلْ أَحَدُكُمْ لِلشَّيْطَانِ شَيْئاً مِنْ صَلاَتِهِ، يَرَى أَنَّ حَقّاً عَلَيْهِ أَنْ لاَ يَنْصَرِفَ إِلاَّ عَنْ يَمِينِهِ. لَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ كَثِيراً يَنْصَرِفُ عَنْ يَسَارِهِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

1. **(3094)**- *İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)* buyurdular ki: *''Hiçbirinizin, namazından şeytana bir pay kalmamalıdır. Herkes namazdan çıkarken, sağından kalkmanın üzerine bir vecibe olduğunu sanır. Halbuki ben Resulullah'ın çok kere solu üzerinden kalktığını da gördüm.''* [Buharî, Ezân 159; Müslim, Müsâfirîn 59, (707); Ebu Dâvud, Salât 204, (1042); Nesaî, Sehv 100, (3, 81).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, namazdan ayrılırken illa da sağdan kalkmak gerekir diye bir inanca saplanılmaması gerektiğine dikkat çekiyor. Hatta böyle bir saplantıyı *''namazdan şeytana pay ayırmak''* olarak tavsif ediyor. Burada görüldüğü gibi sadece *İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)*'dan değil, *Hz. Enes, Amr İbnu Şu'ayb*, dedesinden, *Hz. Ali*'den gelen rivâyetler de *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bazan sağından bazan solundan kalktığını belirtir. Sadece *Enes*'in rivâyetinde Efendimizin çoğunlukla sağdan kalktığı söylenmiştir.

Âlimler, sağdan da soldan da kalkmanın mübah olduğunu bildikten sonra, sağdan kalkmanın efdâl olduğunu söylerler.

3095 ٢- وعن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [رَأَيْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَشْرَبُ قَائِماً وَقَاعِداً، وَيُصَلِّى حَافِياً وَمُنْتَعِلاً، وَيَنْصَرِفُ عَنْ يَمِينِهِ، وَعَنْ شِمَالِهِ]. أخرجه النسائى.

2. **(3095)**- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *''Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı ayakta ve otururken su içerken gördüm, yalınayak ve ayakkabılı olduğu halde namaz kılarken gördüm. Namazdan sağı ve solu üzerine ayrılırken de gördüm.''* [Nesâî, Sehv 100, (3, 82).]

3096 ٣ – وعن ابن عباس رَضى اللّهُ عنهما: [أنَّ رَفْعَ الصَّوْتِ بِالذِّكْرِ حِينَ يَنْصَرِفُ النَّاسُ مِنَ الْمَكْتُوبَةِ كَانَ عَلَى عهد رَسُولِ اللّهِ ﷺ].

أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

3. (3096)- *İbnu Abbâs (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında, farz namazlardan çıkarken insanlar yüksek sesle zikrederlerdi."* [Buharî, Ezan 155; Müslim, Mesâcid 120, (583); Ebu Dâvud, Salât 191, (1002, 1003); Nesâî, Sehv 79, (3, 67).]

AÇIKLAMA

1- *İbnu Hacer: "Bu hadisten, namazdan sonra seslice zikretmenin caiz olduğu anlaşılmaktadır"* der. Namazdan sonra cehrî olarak zikir meselesi münakaşa edilmiştir. Umumiyetle câiz olmadığına meyledilir. *Nevevî* der ki: *"İmam Şafiî bu hadise dayanarak, sahabenin başlangıçta kısa bir müddet, zikrin şeklini ta'lim maksadıyla cehrî olarak zikretmiş olduğuna hükmeder, bunu devamlı yapmadıklarını söyler. Muhtar görüş şudur: Hem imam ve hem de cemaat zikirleri ni sessiz yaparlar. Ancak, ta'lim için ihtiyaç duydukları takdirde sesli yapabilirler."*

3097 ٤ – وعن أبى رمثة رضى اللّهُ عنه قال: [أدْرَكَ رَجُلٌ مَعَ النَّبِىِّ ﷺ التَّكْبِيرَةَ الأولَى مِنَ الصَّلاَةِ فَصَلَّى نَبِىُّ اللّهِ ﷺ، ثُمَّ سَلَّمَ عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ يَسَارِهِ حَتَّى رَأيْنَا بَيَاضَ خَدَّيْهِ، ثُمَّ انْفَتَلَ، فَقَامَ الرَّجُلُ الَّذِى أدْرَكَ مَعَهُ التَّكْبِيرَةَ الأولَى مِنَ الصَّلاَةِ يَشْفَعُ، فَوَثَبَ إلَيْهِ عُمَرُ رَضِىَ اللّهُ عنهُ فَأخَذَ بِمَنْكِبِهِ فَهَزَّهُ، ثُمَّ قَالَ: اجْلِسْ إنَّهُ لَمْ يَهْلِكْ أهْلَ الْكِتَابِ إلاَّ أنَّهُ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ فَصْلٌ بَيْنَ صَلَوَاتِهِمْ فَرَفَعَ النَّبِىُّ ﷺ بَصَرَهُ وَقَالَ: أصَابَ اللّهُ بِكَ يَا ابْنَ الخَطَّابِ]. أخرجه أبوداود.

4. (3097)- *Ebu Rimse (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Bir adam, namazın ilk tekbirine yetişerek Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte namaz kıldı. Aleyhissalâtu vesselâm önce sağına sonra soluna selam verdi. (Başını öylesine çevirdi ki, gerisinde olduğumuz halde) yanaklarının beyazlığını gördük. Sonra namazdan çıktı. Kendisiyle namazın ilk tekbire yetişen zat hemen kalkıp ilave namaza başladı. Hz. Ömer (radıyallahu anh) ona doğru fırlayarak adamı omuzlarından yakalayıp sarstı ve:*

"Otur! Ehl-i kitabı helâk eden şey, namazları arasına bir fâsıla barıkmamalarından başka bir şey değildir!" dedi. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) nazarını çevirip:

"Ey İbnu'l-Hattab, Allah seni (doğruya) isabet ettirdi" *buyurdu."* [Ebu Dâvud, Salât 194, (1007).]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Deybe,* bu hadisi biraz özetleyerek Teysir'e almış durumda.

2- *Hz. Ömer*'in müdahalesi, adamın şelam verildikten sonra herhangi bir zikre yer vermeden hemen namaza kalkmasından dolayıdır.

Hadisler, araya fasıla koymadan peş peşe namaz kılınmasını hoş karşılamamıştır. Namaz kıldıktan sonra bir miktar ilerlemek veya gerilemek yani yer değiştirmek bir fâsıla olduğu gibi, konuşmak, zikretmek de bir fâsıladır. Sadedinde olduğumuz hadiste *Hz. Ömer* ilerlemek veya gerilemek süretiyle hâsıl edilecek fâsılayı kasdetmemektedir. Zira *"otur"* demiştir, *"ilerle!"* veya *"geri gel!"* dememiştir, zamanla belirlemiştir. Müslim'de *Hz. Muâviye*'den gelen bir rivâyet şöyle: *"Cum'ayı kıldığın zaman, konuşmadıkça veya çıkmadıkça peşinden namaz kılma. Zira Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu bize emretti, konuşmadıkça veya çıkmadıkça namazın peşine namaz kılmamamızı söyledi."*

3098 ٥– وعن أبى الشعثاء قال: [كُنَّا قُعُوداً فِى الْمَسْجِدِ مَعَ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ فَأَذَّنَ الْمُؤَذِّنُ، فَقَامَ رَجُلٌ يَمْشِى، فَأَتْبَعَهُ أَبُو هُرَيْرَةَ بَصَرَهُ حَتّى خَرَجَ مِنَ الْمَسْجِدِ، فَقَالَ: أَمَّا هٰذَا فَقَدْ عَصٰى أَبَا الْقَاسِمِ ﷺ].

أخرجه الخمسة إلا البخارى.

5. **(3098)**- *Ebu Şa'sâ (rahimehullah)* anlatıyor: *"Biz Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) ile birlikte mescidde oturuyorduk, Müezzin ezan okudu. Bir adam kalkıp yürümeye başladı. Ebu Hüreyre, adam mescidden çıkıncaya kadar gözleriyle onu takip etti ve:*

"Şu adam Ebu'l-Kâsım aleyhissalâtu vesselâm'a âsi oldu!" buyurdu." [Müslim, Mesâcid 258, (655); Ebu Dâvud, Salât 43, (536); Tirmizî, Salât 150, (204); Nesâî, Ezân 40, (2, 29).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, ezan okunurken mâzeretsiz olarak mescidden çıkmanın mekruh olduğuna delildir.

2- Bazı âlimler derler ki: İsyan, haram olan fiilin işlenmesi halinde hâsıl olur. Halbuki burada namaz henüz farz değilken adam çıkmış durumda; yani namaz ikâmetten sonra farz olur. Dolayısiyle bu davranışın "isyan"la ifâde edilmesi vak'aya mutabık düşmüyor. Ancak bazan ezân kelimesiyle ikamet de kasdedilir. Bir de o sıralarda, ikâmet ezânın hemen peşinden okunduğu için böyle hükmetmek uygundur.

3- *Ebu Hüreyre*'ye ait olan bu söz hükmen merfu addedilmiştir. Çünkü, dini ilgilendiren değerlendirme şahsî içtihadla yapılamaz, hiçbir sahâbenin buna yetkisi yoktur. Öyle ise bu çeşit sahâbe sözü, *Resulullah*'tan öğrenilen bilgiye mebnidir.

3099 ٦- وعن سماك بن حرب قال: [قُلْتُ لِجَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ:
أَكُنْتُ تُجَالِسُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ؟ قَالَ: نَعَمْ كَثِيراً، كَانَ لاَ يَقُومُ مِنْ مُصَلاَّهُ الَّذِى
يُصَلِّى فِيهِ الصُّبْحَ حَتّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ، وَكَانُوا يَتَحَدَّثُونَ فِى أَمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ
فَيَضْحَكُونَ وَيَتَبَسَّمُ رَسُولُ اللّهِ ﷺ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

6. **(3099)**- *Simâk İbnu Harb* anlatıyor: *"Câbir İbnu Semüre (radıyallahu anh)'ye dedim ki:*

"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la beraber oturdun mu?"

"Evet dedi, hem de çok. Sabah namazı kılınca, namaz kıldığı yerden güneş doğuncaya kadar kalkmazdı. Bu esnada (cemaat) birbirlerine cahiliye devri ile ilgili şeyler anlatırlar ve gülerlerdi. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) da tebessüm buyururlardı." [Müslim, Mesâcid 286, (670); Ebu Dâvud, Salât 301, (1294); Tirmizî, Salât 412, (585); Nesâî, Sehv 99, (3, 80).]

AÇIKLAMA:

Muhtelif sahâbe tarafından rivâyet edildiği üzere *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* sabah namazlarından sonra mescidde kalarak, bağdaş kurup oturur ve ashabı ile sohbet ederlerdi. Bir rivâyette bu halin güneş iyice doğuncaya kadar devam ettiği belirtilir. Bu esnada rüyalar anlatılıp tâbir edildiği, *eyyâmu'l Arap* denen cahiliye devri hâdiseleri (tarih) tezekkür edildiği, israiliyât vs. başka şeylerin anlatıldığı rivâyetlerde açıktır. Yani ibâdet ve zikir meclisi belli bir müddette kültür halkasına dönüşmektedir.

Bu hâdisenin dikkat çekmemiz gereken bir yönü, devamlı oluşudur. Yani yılın herhangi bir mevsimine veya ayına veya haftanın herhangi bir gününe mahsus olmayıp, her gün yapılmaktadır. *Resulullah*'ın muttarıd olan günlük meşgu-

liyetlerinden bir bölümünü teşkil etmektedir. *Resulullah*'ın bu tatbikatı bir kere terkettiği açık olarak belirtilmiştir: Îlâ hâdisesi vâki olunca... Yani hanımlarıyla bir ay ayrı yaşamaya karar verdiği gün namazı kılar kılmaz *Meşrübe* denen husûsî odasına çekilmiş ve bu davranışı fevkalade şaşırtıcı olmuş, başta *Hz. Ömer* olmak üzere bütün Ashab *(radıyallahu anhüm)* mühim bir hadise var telâşına kapılmıştır. Gerçekten de hayat-ı Nebî'de bir kısım vahyin gelmesine de sebep olan mühim bir hâdise vukûa gelmiştir: Fahr-ı Kainât, zevcelerinden bir ay boyu ayrı kalmaya karar vermiştir ki *siyer-i Nebî*'de *Îlâ Hâdisesi* diye geçer.

Bazı rivâyetler, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kuşluk vaktine kadar mescitte kaldığını, kuşluk namazını kılarak mescitten ayrıldığını tasrih eder. Hatta bu davranışı ümmete tavsiye buyurmuştur. Bir Ebu Dâvud rivâyeti şöyle: مَنْ قَعَدَ فِى مُصَلاَّهُ حِينَ يَنْصَرِفُ مِنْ صَلاَةِ الصُّبْحِ حَتَّى يُسَبِّحَ رَكْعَتِى الضُّحَى لاَ يَقُولُ إلاَّ خَيْرًا غُفِرَ لَهُ خَطَايَاهُ وَإنْ كَانَتْ أكْثَرَ مِنْ زَبَدِ الْبَحْرِ "**Sabah namazından çıkınca yerinde kalıp, kuşluk namazına kadar bekler ve iki rek'at kuşluk kılmaya kadar hayır olmayan sözlerden sakınırsa, denizin köpüğü kadar çok da olsa (küçük) günahları affedilir.**"

3100 ٧- وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لاَ تَغْلِبَنَّكُمْ الأَعْرَابُ عَلَى اسْمِ صَلاَتِكُمْ، فَإنَّ اسْمَهَا فِى كِتَابِ اللّهِ الْعِشَاءُ وَإنَّمَا يُعْتِمُ بِحِلاَبِ الإبِلِ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.

7. **(3100)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* "**Bedevîler, sakın namazınızın isminde size galebe çalıp değiştirmesinler. Çünkü onun Kitabullah'taki ismi "işâ" (yatsı)dır. Bedevîler develerini sağarken karanlığa kalırlar da (yatsıya ateme derler).**" [Müslim, Mesâcid 228, (644); Ebu Dâvud, Edeb 86, (4984); Nesâî, Mevâkit 23, (1, 270).]

AÇIKLAMA:

Akşam namazı ile yatsı namazlarının Arapça isimlerinde bir tedahül ve iltibas mevzubahistir: Her ikisine de *İşâ* denebilmektedir. Bazı rivâyetlerde akşam'a "*İşâ-yı evvel*", yatsıya da "*İşâ-yı âhire*" denmiştir. Her ikisi birden *işâyeyn* (iki işâ) diye de tesmiye edilmiştir.

Ayrıca, Bedevilerin akşama *işâ*, yatsıya da *ateme* dedikleri görülmüştür.

İşte sadedinde olduğumuz hadiste, Aleyhissalâtu vesselâm'ın, bu karışıklıklara meydan verilmemesini irşad buyurduğunu görmekteyiz.

Şunu da belirtelim ki, bazı rivâyetler gösteriyor ki, yatsıyı ifâde için *işâ* yerine *ateme* kelimesini bazan *Resulullah* da kullanmıştır. *Hz. Ebu Bekir* ve *İbnu Abbâs (radıyallahu anhüm)* gibi bir kısım sahâbî de bu tesmiyenin caiz olduğu kanaatini izhâr etmişlerdir.

Nevevî bu durumu iki ihtimâle bağlar:

1- Yatsıya *ateme* denmesi de caizdir, bu sebeple Aleyhissalâtu vesselâm *ateme*'yi kullanmıştır.

2- *İşâ* kelimesini bilmeyen bir muhatabına yatsıyı ifâde etmek için, bildiği kelime olan *ateme*'yi kullanmıştır. Nitekim *Resulullah*, konuşurken muhatabının anlayacağı kelimeleri kullanmayı tercih ederdi. Hadisin müteakiben kaydedeceğimiz Buhârî'deki veçhi, Araplar arasında *ateme* kelimesinin daha yaygın ve akşama da *işâ* dediklerini göstermektedir: **"Sakın Bedevîler akşam namazının ismi hususunda size galebe çalmasın!... Onlar akşama işâ derler."**

İşâ, gece karanlığının başlangıcıdır. Daha önce de belirttiğimiz üzere batı ufkundaki gündüzün son izlerinin tamamen kaybolmasıyla başlar. Şu halde, akşama da *işâ* denmesinin hâsıl edeceği kargaşa açıktır.

İşte *Resulullah* bu kargaşayı önlemek istemiş olmalıdır. Yasak tahrîmî değil, tenzihîdir.

3101 ٨– وعن عبد اللّه بن مغفل رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: لاَ تَغْلِبَنَّكُمْ ٱلأَعْرَابُ عَلَى اسْمِ الْمَغْرِبَ. قَالَ: وَتَقُولُ ٱلأَعْرَابُ: هِىَ الْعِشَاءُ]. أخرجه البخارى.

8. **(3101)**- *Abdullah İbnu Muğaffel (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Bedevîler, akşam namazınızın isminde sakın size galebe çalmasınlar!"** *(Resulullah devamla) dedi ki:* **"Bedevîler ona (sâdece) işâ derler."** [Buharî, Mevâkît 19.]

AÇIKLAMA:

İbnu Hacer'in açıkladığı üzere, *Resulullah*'ın buradaki yasaklaması, önceki hadiste açıkladığımız iltibası önlemek maksadıyla, mutlak bir yasaklama değil, Bedevîlerin galebesini yasaklamaktır. Yani Bedevîler akşama sâdece *işâ* derler, yatsıya da *ateme*. Halbuki Kur'an'da *işâ* kelimesiyle yatsı kastedilmiştir. Şu halde Bedevîlerin galebesiyle yatsıya *ateme*, akşama da *işâ* demek mutlak bir hal alırsa, Kur'an yanlış anlaşılabilir.

Şu halde, *Resulullah*'ın bu irşadından, kelimelerin bir dilde oturmuş, hitabete girmiş mânalarında tağyirat yapılmaması gereği de anlaşılabilir. Şârihler,

ateme kelimesinin *yatsı, işâ* kelimesinin de *akşam* yerine kullanılmasının örfte bulunması sebebiyle, Efendimizin bu hususta kesin bir yasak koymadığını; *ateme* kelimesi *işâ*'nın yerine kesin şekilde ikâme edilmediği müddetçe arada sırada *ateme*'nin de *yatsı* mânasında kullanılmasının câiz olduğunu belirtirler. *Resulullah*'ın da buna başvurduğunu önceki hadiste açıkladık.

3102 ٩- وعن أبى برزة الأسلمى رضى الله عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يَكْرَهُ النَّوْمَ قَبْلَ الْعِشَاءِ وَالْحَدِيثَ بَعْدَهَا]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

9. **(3102)**- *Ebu Berze el-Eslemî (radıyallahu anh)* anlatıyor: ***"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) yatsıdan önce uyumayı, sonra da konuşmayı mekruh addederdi."*** [Buharî, Mevâkît 23; Müslim, Mesâcid 237, (647); Ebu Dâvud, Salât 3, (398); Tirmizî, Salât 125.]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın günlük hayat düzenini aksettiren rivâyetlerden biridir: Buna göre Efendimiz, yatsıyı kılmazdan önce yatmayı mekruh addetmiştir, çünkü gece kalkamayıp namazı kaçırma ihtimali vardır. Ayrıca yatsıdan sonra da oturup sohbet etmeyi hoş karşılamamaktadır. Bu da gece ibadetine yani teheccüde mâni bir durumdur. Halbuki, *Resulullah* gecenin bir bölümünde her gün kalkıp geceyi ihya etmekle, namazla, zikrullahla geçirmektedir.

Resulullah'ın şahsî hayatında yaptığı, ümmetine de sünnettir. Kaldı ki pek çok hadislerinde gece namazını ümmetine tavsiye etmiştir (3002-3015 numaralı hadislerde geçti).

Ancak hemen belirtelim ki, bu söylenen, gâlib durumu ifâde eder. İhtiyaç hâlinde bazı gecelerde geç vakitlere kadar Efendimizin uyanık kaldığı olmuştur. *Buharî*'nin bir rivâyetinde kadınlar ve çocuklar uyuyacak kadar *Resulullah*'ın yatsıyı te'hir etmesi de mevzubahistir. Durum ümmet için de aynıdır. Ülemâ yatsıyı müteakip yatmanın bir vecîbe olmadığını belirtmiştir. *Tirmizî*, ilim ehlinin çoğunluğunun yatsı namazından önce uyumayı mekruh addettiğini, bazılarının da bilhassa ramazanda buna ruhsat verdiklerini belirtir. Mekruh olmamanın şartı, namazın normal vaktinde kişiyi kaldıracak birinin olması veya o vakitte mutlaka uyanmak kişinin âdetleri arasında kesinlik kazanmasıdır. Bu durumda önceden uyumanın bir mahzuru, kerâheti yoktur.

Namazdan sonraki konuşma keraheti de, konuşmanın matlup, meşru bir mevzu üzerinde olmaması durumuyla kayıtlıdır. İlim tahsili, matlub mevzular üzerinde mübâhese maksadıyla yatsıdan sonra uyanık kalmanın mekruh olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca geç yatmanın, kıyamu'l-leyl'e engel olmasının da bu kerâhetin sebepleri arasında yer aldığı belirtilmiştir.

3103 ١٠- وعن عمر رضى اللّه عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يَسْمُرُ مَعَ
أَبِى بَكْرٍ فِى الأَمْرِ مِنْ أُمُورِ الْمُسْلِمِينَ، وَأَنَا مَعَهُمَا]. أخرجه الترمذى.

10. **(3103)**- *Hz. Ömer (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh) ve yanlarında ben de bulunduğum halde müslümanların meselelerini (konuşmak için) gece geç vakte kadar uyanık kalırlardı."* [Tirmizî, Salât 126.]

AÇIKLAMA:

Aynî, yasak olan uyanıklığın hayırsız sohbete, yasak olmayan uyanıklığın ise hayırlı sohbete hamledildiğini söyleyerek önceki hadisle bunu te'vil eder.

3104 ١١- وعن رجل من خزاعة من أصحاب رسولِ اللّهِ ﷺ أنه قال:
[لَيْتَنِى صَلَّيْتُ فَٱسْتَرَحْتُ فَكَأَنَّهُمْ عَابُوا ذٰلِكَ عَلَيْهِ، فَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ
ﷺ يَقُولُ: أَقِمِ الصَّلاَةَ يَابِلاَلُ، وَأَرِحْنَا بِهَا].

11. **(3104)**- *Ashab'tan Huzâ'alı birinin rivâyet ettiğine göre, bir gün: "Keşke (yatsı) namazımı kılıp da istirahat etseydim" diye temennide bulunmuştu. Kendisini bu sözü sebebiyle ayıpladılar. Onlara şu cevabı verdi:*

"Ben Resulullah'ın şöyle söylediğini işittim: **"Ey Bilal, ikamet oku da bizi rahatlat!"**

3105 ١٢- وفى رِواية لعلىّ: [أُصَلِّى فَأَسْتَرِيحُ قَالَ: فَأُنْكِرَ ذٰلِكَ عَلَيْهِ،
فَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ: قُمْ يَابِلاَلُ فَأَرِحْنَا بِهَا: يَعْنِى
الصَّلاَةَ]. أخرجه أبو داود.

ومعنى «أَرِحْنَا بِهَا»: يعنى نستريح بأدائها عن شغل القلب بها.

12. **(3105)**- *Hz. Ali'ye ait bir başka rivâyette, Hz. Ali: "Namazımı kılar istirahat ederim" demişti. Kendisini ayıpladılar. O da şu cevabı verdi:*

"Ben Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı işittim. Şöyle demişti:

"Ey Bilal kalk, bizi namazla istirahate kavuştur." [Ebu Dâvud, Edeb 86, (4985, 4986).]

AÇIKLAMA:

Burada *namazı kılıp istirahat bulmak* tâbirinden iki mâna anlaşılmıştır:

1- Namaz kılınca ibadet, zikir, tesbih gibi kalbin hoşuna giden şeylerle meşguliyet insanı dinlendirdiği için *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Bilâl*'e: **"Bizi namazla meşgul etmek sûretiyle bizi dinlerdir"** mânâsında, **"Bizi namazla istirahate kavuştur"** buyurmuştur. *Resulullah*, ibadet ve zikir dışındaki dünyevî meşguliyetleri bir fazlalık, bir yorgunluk addediyordu. Namazdaki münâcaat sebebiyle dinleniyordu. Nitekim, وَجُعِلَتْ قُرَّةُ عَيْنِى فِى الصَّلاَةِ **"Gözümün nuru namazda kılındı"** buyurmuştur.

2- Bir de şu mâna üzerinde durulmuştur: Namaz borcundan kurtulmak sûretiyle rahatlamak... Zira namaz vakti girip kişiye farz olduktan sonra, Rabbine karşı borçlu olma duygusu, mü'mini huzursuz eder; borcunu bir an önce eda etmek, bu sıkıntıdan kurtulmak demektir.

3106 ١٣- وعن عثمان بن أبى العاص رضى اللّهُ عنه قال: [قُلْتُ يَارَسُولَ اللّهِ: إنَّ الشَّيْطَانَ قَدْ حَالَ بَيْنِى وَبَيْنَ صَلاَتِى وَبَيْنَ قِرَاءَتِى يُلَبِّسُهَا عَلَىَّ، فَقَالَ عليه السلام: ذَاكَ شَيْطَانٌ يُقَالُ لَهُ خَنْزَبُ، فَإذَا أحْسَسْتَهُ فَتَعَوَّذْ بِاللّهِ تَعَالَى مِنْهُ وَاتْفُلْ عَنْ يَسَارِكَ ثَلاَثاً قَالَ: فَفَعَلْتُ ذلِكَ فَأذْهَبَهُ اللّهُ تَعَالَى عَنِّى]. أخرجه مسلم.

13. **(3106)**- *Osman İbnu Ebî'l-As (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Ey Allah'ın Resûlü dedim, şeytan benimle namazımın ve kıraatimin arasına girip kıraatimi iltibas etmeme sebep oluyor, (ne yapayım?)"*

Aleyhissalâtu vesselâm bana şu cevabı verdi: **"Bu Hınzeb denen bir şeytandır. Bunun geldiğini hissettin mi ondan Allah'a sığın. Sol tarafına üç kere tükür!"**

(Osman İbnu Ebî'l-As) der ki: "Ben bunu yaptım, Allah Teâla Hazretleri onu benden giderdi." [Müslim, Selâm 68, (2203).]

AÇIKLAMA:

Hınzeb kelimesi *Hanzeb, Hunzeb* şekillerinde de okunmuştur. **Şeytanın namazdaki vesvesesi, kaç rek'at kıldığı, neleri okuyup okumadığı hususunda sebep olduğu yanılmalar, tereddütlerdir. Bu durumlar kalbin huzurunu, huşûunu bozar. Şu halde bu çeşit vesveselerde çare olarak Allah'a sığınılacaktır.**

ORUÇ BÖLÜMÜ

(Bu bölümde üç bab var)



BİRİNCİ BAB

ORUCUN VE RAMAZAN AYININ FAZİLETİ



İKİNCİ BAB

ORUCUN FARZLARI, SÜNNETLERİ VE AHKÂMI



FASIL

ORUCUN RÜKÜNLERİ



NİYYET



NAFİLE ORUCUN NİYYETİ



ORUCU BOZAN ŞEYLERDEN KAÇINMAK



ORUÇLUNUN ÖPMESİ VE MÜBAŞERETİ



UNUTARAK ORUCU BOZMA



ORUCUN ZAMANI



AŞURE ORUCU



RECEB ORUCU

★

ŞABAN ORUCU

★

ŞEVVALDEN ALTI GÜN

★

ZİLHİCCEDEN ON GÜN ORUCU

★

HAFTANIN GÜNLERİ

★

EYYAMÜ'L-BÎZ

★

ORUCUN HARAM OLDUĞU GÜNLER

★

ORUCUN SÜNNETLERİ

★

İFTAR VAKTİ

★

İFTARDA TÂCİL

★

ÜÇÜNCÜ BAB

ORUCU AÇMANIN MÜBAH OLMA ŞARTLARI

★

ORUCU YEMEYİ GEREKTİREN ŞEYLER

★

KEFÂRET

BİRİNCİ BAB

ORUCUN VE RAMAZAN AYININ FAZİLETİ

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Oruc'un Kur'ânî karşılığı *savm* ve *sıyâm*'dır. Lügat olarak masdar olup (yemek, içmek, konuşmak, yürümek gibi şeylerden) kendini tutmak mânasına gelir. Şer'î bir ıstılâh olarak, *hususî bir zamanda hususî şeylerden, hususî şartlarla hususî bir tutmak* diye tarif edilmiştir. *Râgıb el-İsfehânî*: *"Savm, aslında fiilden kendini tutmaktır, bu sebeple yürümekten kaçınan ata sâim (oruçlu) denmiştir"* der. Şerîatte ise, mükellef kimsenin, şafağın sökme anından (fecr), güneşin batma anına kadar, niyete mukarin olarak yemekten ve içmekten vazgeçip, meni getirmek ve kusmaktan imtina etmesine *savm* denmiştir.

Oruç, *Hüseyin Kâzım Kadri*'nin açıklamasına göre *Azerî lehçesi*'nden bize geçmiştir ve Farsça *rûze* kelimesinden bozmadır.

Dinimiz, orucu İslâm'ın ana rükünlerinden biri yapmıştır. Bedenle yerine getirilen bir ibadettir. Kur'an-ı Kerim, eski milletlere de orucun farz edildiğini bildirir: **"Ey iman edenler oruç sizden öncekilere farz edildiği gibi.. size de farz edildi."** Ayette işaret edilen **"sizden öncekiler"**'den maksad sadece yahudi ve hıristiyanlar değildir. Belki *Hz. Âdem*'den beri yeryüzüne gelen bütün insanlar kastedilmektedir, zira dinler tarihi, hemen hemen bütün dinlerde bir nevi orucun varlığını ortaya çıkarmıştır.

★ *Resûlullah* orucun bedene sıhhat, eve bereket getireceğini haber verir: صُومُوا تَصِحُّوا **"Oruç tutun, sıhhat bulun."**

★ Birçok hadiste, orucun insanda ruhî terbiye vasıtası olan, en mühim erdemlerden *"sabr"*'a alıştıracağı belirtilir. Bir hadis şöyle: اَلصِّيَامُ نِصْفُ الصَّبْرِ **"Oruç sabrın yarısıdır."**

★ Oruç günahlara karşı bir perde, bir siperdir: اَلصِّيَامُ جُنَّةٌ وَهُوَ حِصْنٌ مِنْ حُصُونِ الْمُؤْمِنِ **"Oruç bir perdedir, mü'minin sığınacağı kalelerden bir kaledir..."**

★ Oruç cehenneme karşı da bir perdedir: اَلصِّيَامُ جُنَّةٌ وَحِصْنٌ حَصِينٌ مِنَ النَّارِ **"Oruç ateşe karşı bir perde, müstahkem bir kaledir"**; اَلصِّيَامُ جُنَّةٌ مَالَمْ يَخْرِقْهَا بِالْكَذِبِ اَوْ غِيبَةٍ **"Oruç ateşe karşı (sağlam) bir perdedir, yeter ki yalanla, gıybetle kişi onu yırtmamış olsun."**

★ Oruç en makbul, en sevaplı bir ibadettir: نَوْمُ الصَّائِمِ عِبَادَةٌ وَصَمْتُهُ تَسْبِيحٌ وَعَمَلُهُ مُضَاعِفٌ وَدُعَاءُهُ مُسْتَجَابٌ وَذَنْبُهُ مَغْفُورٌ **"Oruçlunun uykusu ibadettir, susması tesbihtir, amelleri misliyle kabul edilir, duası makbuldür, günahı affedilir."** اَلصِّيَامُ لاَ رِيَاءَ فِيهِ قَالَ اللّٰهُ تَعَالَى هُوَلِى وَاَنَا اُجْزِى بِهِ **"Oruçta riya yoktur. Allah Teâla Hazretleri buyurur ki: "Oruç benim içindir, onun mükâfaatını ben vereceğim, oruçlu yiyecek ve içeceğini benim için bıraktı."** اِنَّ الصَّائِمَ اِذَا اَكَلَ عِنْدَهُ لَمْ تَزَلْ تُصَلِّى عَلَيْهِ الْمَلٰئِكَةُ حَتَّى يَفْرُغَ مِنْ طَعَامِهِ **"Oruçlunun yanında birisi yemek yiyince melekler ona rahmet okurlar, bu hal, öbürü yemesini bitirinceye kadar devam eder."**

3107 ١- عن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: كُلُّ عَمَلِ ابْنُ آدَمُ يُضَاعَفُ، الْحَسَنَةُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا إِلَى سَبْعِمَائَةِ ضِعْفٍ. قَالَ اللّٰهُ تَعَالَى: إِلاَّ الصَّوْمَ فَإِنَّهُ لِى وَأَنَا أُجْزِى بِهِ يَدَعُ شَهْوَتَهُ وَطَعَامَهُ مِنْ أَجْلِى: لِلصَّائِمِ فَرْحَتَانِ؟ فَرْحَةٌ عِنْدَ فِطْرِهِ، وَفَرْحَةٌ عِنْدَ لِقَاءِ رَبِّهِ، وَلَخُلُوفُ فَمِ الصَّائِمِ أَطْيَبُ عِنْدَ اللّٰهِ مِنْ رِيحِ الْمِسْكِ].

1. **(3107)**- *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Ademoğlunun her ameli katlanır. (Zira Cenab-ı Hakk'ın bu husustaki sünneti şudur:) Hayır ameller en az on misliyle yazılır, bu yediyüz misline kadar çıkar. Allah Teâla Hazretleri (bir hadis-i kudsîde) şöyle buyurmuştur: "Oruç bu kaideden hariçtir. Çünkü o sırf benim içindir, ben de onu (dilediğim gibi) mükâfaatlandıracağım. Kulum benim için şehvetini, yiyeceğini terketti."**

"Oruçlu için iki sevinç vardır: Biri, orucu açtığı zamanki sevincidir, diğeri de Rabbine kavuştuğu zamanki sevincidir. Oruçlunun ağzından çıkan koku (halûf), Allah indinde misk kokusundan daha hoştur."

3108 ٢- وفى رواية: [الصِّيَامُ جُنَّةٌ، فَإِذَا كَانَ يَوْمُ صَوْمِ أَحَدِكُمْ فَلاَ يَرْفُثْ، وَلاَ يَصْخَبْ، فَإِنْ شَاتَمَهُ أَحَدٌ، أَوْقَاتَلَهُ فَلْيَقُلْ: إِنِّى صَائِمٌ. إِنِّى صَائِمٌ].

أخرجه الستة.

وقوله «الصَّوْمُ لِى»: أى لم يشاركنى فيه أحد، ولا عبد به غيرى، فإن سَائِر العبادات قد عبدت بها الكفار آلهتها، فأنا حينئذ أجزى به على قدر اختصاصه بى، وأنا أتولى الجزاء عليه بنفى، ولا أكله إلى أحد غيرى.

«وَالْخُلُوفُ» بضم الخاء: تغير ريح فم الصائم من ترك الأكل والشرب.

«وَالرَّفَثُ»: مخاطبة الرجل المرأة بما يريده منها، وقيل: هو التصريح بذكر الجماع، وهو الحرام فى الحج على المحرم، وأما الرّفث فى الكلام إذا لم يكن مع أمرأة فلا يحرم لكن يستحب تركه.

«وَالصَّخَبُ»: الضجة والجلبة.

2. **(3108)**- Bir rivayette de şöyle buyrulmuştur: **"Oruç perdedir. Biriniz birgün oruç tutacak olursa kötü söz sarfetmesin, bağırıp çağırmasın. Birisi kendisine yakışıksız laf edecek veya kavga edecek olursa "ben oruçluyum!" desin (ve ona bulaşmasın)."** [Buharî, Savm 2, 9, Libas 78; Müslim, Sıyâm 164 (1151); Muvatta, Sıyâm 58, (1, 310); Ebu Dâvud, Savm 25 (2363); Tirmizî, Savm 55, (764); Nesâî, Sıyâm 41, (2, 160-161); İbnu Mâce, Sıyam 1, (1638), Edeb 58, (3823).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, gösterilen kaynaklarda, gerek temas edilen meselelerin miktarı ve gerekse bu meselelerin tertibi yönünden farklı şekillerde gelmiştir. Buharî'nin 9. babtaki rivayeti Teysir'in rivayetiyle daha fazla uygunluk arzeder.

2- Cenab-ı Hakk'ın her bir hayır ameli en az on misliyle kabul etmesine dâir sünneti Kur'an-ı Kerim'le sabittir: مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ اَمْثَالِهَا **"Kim bir hayır yaparsa ona on katı (sevap) verilir..."** (En'am 160). *Resulullah* bu âyete atıf yapmış olmalıdır.

Hadisin devamında bunun, yediyüz katına kadar çıkacağı belirtilmiştir. Bu rakam da Kur'an'da gelmiştir, ancak bu, *"Allah'ın dilemesi"* şartına bağlanmıştır: مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ اَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِى كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍ

"Mallarını Allah yolunda sarfedenlerin durumu, her başağında yüz tane olmak üzere yedi başak veren tanenin durumu gibidir. Allah dilediğine kat kat verir, Allah'ın lütfu geniştir..." (Bakara 261).

Hadis, orucun Allah nezdindeki hayır amelleri on misli ile yediyüz misli arasında değişen katlarıyla kabul etme sünnetine girmediğini, yani yediyüz mislinden daha fazla katlarıyla kabul edilecek bir amel olduğunu belirtiyor. *Kadr suresinde* bu ziyadeye de temas edildiğini söyleyebiliriz: **"...Kadir gecesi bin aydan hayırlıdır..."** (Kadr 3).

Burada yapılan bir hayrın Allah tarafından otuzbin katıyla da kabul edileceğinin Kur'anî bir delili mevcuttur. Hadiste *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, Cenâb-ı Hakk'ın oruçlu hakkında, **"Oruç bu kaideden hariçtir... Ben onu dilediğim gibi mükâfaatlandıracağım..."** dediğini belirttiğine göre, kulun ihlası nisbetinde orucu sebebiyle otuzbin mislinden fazla bir mükâfaata bile mazhar olabileceği söylenebilir, İlahî rahmetten bu umulabilir.

3- Orucun "*perde*" olmasına gelince: Bazı rivayetlerde جُنَّةٌ مِنَ النَّارِ **"ateşe karşı perdedir"** şeklinde daha sarîh gelmiştir. Bazı rivayetlerde ise: اَلصِّيَامُ جُنَّةٌ كَجُنَّةِ اَحَدِكُمْ مِنَ الْقِتَالِ **"Oruç, birinizin savaştaki zırhınız gibi ateşe karşı zırhınızdır"** veya: جُنَّةٌ وَحِصْنٌ حَصِينٌ مِنَ النَّارِ **"Oruç, ateşe karşı kalkandır ve müstahkem bir kaledir."** Bazı rivayetlerde, اَلصِّيَامُ جُنَّةٌ مَالَمْ يَخْرُقْهَا بِالْغِيْبَةِ **"Oruç, gıybetle yırtmadığı müddetçe, kişiye bir kalkan, bir sığınaktır"** buyrulmuştur.

Hadislerin bazılarında orucun, sahibi için ateşe karşı *bir sığınak*, (bir perde, bir zırhlı, bir kalkan) olduğu tasrih edilmiş ise de bir kısmında mutlak gelmiştir. Şârihler bu ıtlaktan, başka yorumlara da ulaşmışlardır: *İbnu'l- Esir*, en- Nihâye'de, orucun sâhibini eza veren şehvetlerden koruduğunu belirterek, oruç tutan kimsede, nefsi kötülüklere sevkeden şehvetlerin kırılacağına dikkat çeker.

Kurtubi'ye göre oruç birkaç açıdan örtüdür:

★ Orucun perdeye örtü olması, meşruluğu yönüyledir. Öyle ise oruçluya, orucunu ifsad eden ve sevabını azaltan şeylerden koruması gerekir. Bu hususa, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şu sözü işaret eder: **"Biriniz bir gün oruç tutacak olursa kötü söz sarfetmesin, bağırıp çağırmasın..."**

★ Orucun (hâsıl ettiği) fâide yönüyle de ona *örtü* denmesi murad edilmiş olabilir, bu da sahihtir. Çünkü oruç, nefsin şehvetlerini zayıflatır. Buna Aleyhissalâtu vesselâm'ın şu sözü işaret eder: **"...Kulum benim için şehvetini... terketti."**

★ Hâsıl olan sevap ve hasenatın katlanması sebebiyle de orucun örtü olması murad edilmiş olabilir, bu da sahihtir.

Kadı İyaz, el-İkmâl'de: "*Bunun mânası şudur: "Oruç, günahlara karşı per-*

dedir veya ateşe karşı perdedir veya bunların hepsine karşı perdedir" der.

Nevevî, hepsine karşı perde olmasında cezmeder.

İbnu'l Ârabi der ki: *"Oruç, ateşe karşı perdedir, çünkü o, şehvetlerden kişinin kendisini tutmasıdır, ateş ise şehvetlerle kuşatılmıştır. Hâsılı, kişi dünyada şehvetlerden kendini tutarsa, bu onun için âhirette ateşe karşı bir perde olur."*

Şunu da belirtelim ki, *Ebu Ubeyde*'den gelen bir rivayette, gıybetin oruca zarar vereceği belirtilmiştir. *Hz. Aişe*'den gelen bir rivayette ise gıybetin orucu bozacağı ifâde edilmiştir. *İmam Evzâî* bu hadisi esas alarak gıybetle orucun bozulacağına, o gün tutulan orucun kaza edilmesinin gerektiğine hükmetmiştir. *Zâhirî* fakihlerden *İbnu Hazm* daha da ileri giderek oruçlu olduğunu bilerek fiilî veya kavlî herhangi bir günaha âmmden tevessül eden oruçlunun orucunun bozulacağına hükmetmiştir. *İbnu Hazm*'ı bu hükme sevkeden hususun, hadiste gelen فَلاَ يَرْفُثْ وَلاَ يَجْهَلْ **"Kötü söz sarfetmesin, (bağırıp çağırmak gibi) cahillik yapmasın"** emrinin mutlak olmasıdır. Bir başka hadiste gelmiş olan, مَنْ لَمْ يَدَعْ قَوْلَ الزُّورِ وَالْعَمَلَ بِهِ فَلَيْسَ لِلّٰهِ حَاجَةٌ فِى اَنْ يَدَعَ طَعَامَهُ وَشَرَابَهُ **"Kim yalan söylemeyi, yalanla iş yapmayı bırakmazsa, Allah'ın onun yemesini içmesini terketmesine ihtiyacı yoktur"** ifadesi de *İbnu Hazm*'a delil olmuştur.

Bu meselede cumhur, nehyi tahrime hamletmiş olmakla birlikte, orucun bozulması meselesinde farklı düşünmüştür: Evet cumhura göre, orucun bozulması üç sebepten biri ile meydana gelir: Yemek, içmek ve cima.

İbnu Abdilberr, orucun diğer ibadetlere üstünlüğünü beyan sadedinde şöyle der: *"O'nun faziletini anlamada, ateşe karşı örtü olması sana kâfidir."*

Nesâî'nin sahih bir senedle *Ebu Ümâme*'den kaydına göre:

"Ey Allah'ın Resûlü! dedim, senden alacağım müstesna bir amel emret!" Bana:

"Sana orucu tavsiye ederim, çünkü onun emsâli yoktur!" *buyurdu."* Cumhûr'un nezdinde meşhur olan, başka delile binaen namazın tercihidir.

4- *Oruçlunun ağız kokusunun, Allah'a misk kokusundan daha hoş gelmesi* ifadesi de üzerinde durmaya değer. *Halûf*, oruç sebebiyle oruçlunun ağzından çıkan kokuya denmiştir. Allah nezdinde kokunun iyiliği kötülüğü mevzubahis olamıyacağına göre, bu ifâde ne demektir? İhtilaf edilmiş, farklı izahlar ileri sürülmüştür. Bazıları şöyle:

★ Bu bir mecazdır, güzel kokuların bize yakınlığını ifâde için böyle bir mecaza başvurulması adet olmuştur. Orucun Allah'a yakınlığını ifâde için, bundan bir istiâre yapılmıştır. Öyleyse mânâ şöyledir: *"Oruç Allah nezdinde, misk'in*

sizin nezdinizdeki iyiliğinden daha iyidir'' veya *''misk'in size yakınlığından daha çok oruç Allah'a yakındır.''*

★ Bu ifadeden maksad, bu melekler hakkındadır; yani onlar, oruçlunun ağız kokusundan, sizin misk kokusundan hoşlandığınızdan daha çok hoşlanırlar.

★ Misk ve halûf'un Allah nezdindeki hükmü, sizin nezdinizdeki hükümlerinin zıddıdır.

★ Allah ona âhirette öyle bir mükâfaat verir ki, o sayede ağzının kokusu misk kokusundan daha hoş bir hâl alır.

★ Oruçlu öyle bir mükâfaata nail olur ki, bu misk kokusundan daha hoştur.

★ Oruçlunun ağız kokusu, zikir ve ilim meclislerinde mûtad olan misk kokusundan daha sevaplıdır.

Bu altı vecihten ortaya çıkan netice, *''hoş''* mânasının kabul ve rızaya hamlidir. Yani *''daha hoş''* demekle *''Allah'ın kabûlüne ve rızasına daha uygun''* denmiş olmaktadır. *el-Kâdı Hüseyn*'in Ta'lîk'ında naklettiğine göre, *''Kıyamet günü, bütün ibadetlerin kendilerine has bir kokuları olacaktır. İşte orada orucun kokusu, diğer ibadetlere nazaran misk kokusu gibi olacaktır.''*

Söylenen son üç hususu te'yid eden يَوْمَ الْقِيَامَةِ **''... Kıyâmet günü...''** ziyâdesi, bazı rivayetlerde gelmiştir. *Müslim*'in rivayeti şöyle: لَخُلُوفُ فَمِ الصَّائِمِ أَطْيَبُ عِنْدَ اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ رِيحِ الْمِسْكِ- **''Oruçlunun ağız kokusu ''Kıyamet günü'' Allah yanında misk kokusundan daha hoştur.''**

Son olarak şunu da kaydedelim: Bazı tabipler bu kokuyu, sıhhat alâmeti görerek hayra yorarlar. Onlara göre vücuddaki fazla maddeler, zayıflamış hücreler, zararlı birikimler açlık sebebiyle vücut tarafından yakılarak temizlenirler. Burna hoş gelmeyen bu koku, tabir câizse ileride, kanser dahil çeşitli hastalıklara sebep olabilecek zararlı maddelerin yakılmasından hâsıl olan dumanın kokusudur. Bunların oruçla yakılıp vücuttan atılması, sıhhat kaynağıdır.

5- Hadiste Cenab-ı Hakk'ın, **''Oruç benim içindir...''** buyurmasındaki maksad nedir? Bu hususta münakaşa edilmiş, farklı görüşler ileri sürülmüştür:

★ Bazıları: *''Oruçta riya olmaz, diğer ibadetlerde olabilir''* demiştir. *Ebu Ubeyd*'in Garib'indeki sözü şöyle: *''Biliyoruz ki, hayır amellerin hepsi Allah içindir ve bunların mükâfaatını da O verecektir. Allah bilir ya, Rab Teâla, orucu kendine has kıldı, çünkü İbnu Adem oruç tutunca, hâriçte görülen bir fiilde bulunmaz, oruç daha çok içte kalan bir fiildir. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın لَيْسَ فِي الصِّيَامِ رِيَاءٌ **''Oruçta riya yoktur''** *hadisleri de bu hususu te'yid eder. Bu böyledir, çünkü oruç hâriç bütün ameller hareketle vukûa gelir. Oruç ise,*

insanlara saklı kalan niyyetle yapılır..."

★ Bazıları: **"... Orucun sevabını ben veririm..."** *sözünden maksad "Onun sevabını, ecrinin ne kadar katlanacağını ben bilirim" demektir"* diye açıklamıştır. Diğer ibadetlerin sevabına bazı kimselerin muttali olması mümkündür, nitekim âyetler de haber vermiştir ki on mislinden yediyüz misline kadar ücret verilmektedir. Oruç, bu takdirin dışında tutulmuştur.

★ Bazıları: **"... Oruç benim içindir..."** sözünün manası: *"Bana en sevgili, nezdimde en mûteber ibâdet" demektir"* demiştir, (bu husus yukarıda açıklandı).

★ Bazıları: *"Orucun Allah'a izafesi onu teşrif ve tazim gayesini güder, tıpkı Beytullah tabirinde olduğu gibi..."* demiştir.

★ Bazıları: *"Şehvetlerden olan yemek v.s'den istiğna Allah'a ait vasıflardandır. Şu halde oruçlu, O'na muvafık sıfatlarla Allah'a yakınlık kazanınca, Allah o sıfatı kendine izafe etmiştir."*

Kurtubi der ki: *"Kulların amelleri, onların hallerine uygundur, oruç hâriç... Oruç, Hakk'ın sıfatlarına uygun bir sıfattır. Sanki şöyle demiştir: "Oruçlu bana uygun bir sıfatla bana yaklaşmaktadır."*

★ Bazıları: *"Mâna böyledir. Ancak meleklere izafesi şartıyla... Zira bu mâna meleklerin sıfatıdır"* demiştir.

★ Bazıları: *"Bu, Allah'a hastır, kulların bunda hiçbir nasibleri, hazları yoktur"* demiştir.

★ Bazıları: *"Orucun Allah'a nisbet edilişinin sebebi, oruçla başka şeylere ibadet edilmediği içindir. Halbuki namaz, sadaka, tavaf vs. ile başka şeylere ibadet edilegelmiştir"* demiştir. Ancak bazı yıldıza ve heykellere tapanların oruçla da tapındıkları gösterilerek bu iddiaya itiraz edilmiştir.

★ Bazıları: *"Oruç hâriç, kulların bütün ibadetleri, üzerindeki kul haklarına verilir, oruç hâriç, o verilmez"* demiştir. Bu mevzuya giren bir rivayet şöyledir: **"Kıyamet günü olunca, Allah kullarını hesaba çeker, üzerindeki kul haklarını amellerinden karşılar, öyle ki oruç hâriç hiçbir şeyi kalmaz. Allah bâki kalan hakları kendinden öder ve orucuna dokunmaz, onunla da kulunu cennete koyar."**

Bu açıklamaya *Kurtûbî*, bazı karînelere dayanarak itiraz ederse de *İbnu Hacer*, daha başka karîneler göstererek itiraza hak vermez.

3109 ٣- وعنه رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ صَامَ يَوْماً فِى سَبِيلِ اللّهِ تَعَالَى جَعَلَ اللّهُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ النَّارِ خَنْدَقاً كَما بَيْنَ السَّمَاءِ وَالأرْضِ]

أخرجه الترمذى.

3. **(3109)**- *Yine Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Kim Allah Teâla yolunda bir gün oruç tutsa, Allah onunla ateş arasına, genişliği sema ile arz arasını tutan bir hendek kılar."** [Tirmizî, Cihâd 3, (1624).]

3110 ٤- وعن أبي أمامة رضى اللّهُ عنه قال: [قُلْتُ يَارسولَ اللّهِ: مُرْنِي بِأمْرٍ يَنْفَعُنِي اللّهُ تَعالى بِهِ، فَقَالَ: عَلَيْكَ بِالصَّوْمِ فَإنَّهُ لا عَدْلَ لَهُ]. أخرجه النسائي.

4. **(3110)**- *Ebu Ümâme (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Ey Allah'ın Resûlü dedim, bana öyle bir amel emret ki (yaptığım takdirde) Allah beni mükâfaatlandırsın."*

"Sana *dedi,* **orucu tavsiye ederim, zira onun bir eşi yoktur."** [Nesâî, Sıyam 43, (4, 165).]

3111 ٥- وعن سهلب ن سعد رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: إنَّ فِي الْجَنَّةِ بَاباً يُقَالُ لَهُ الرَّيَّانُ إلاَّ الصَّائِمُونَ، فَإذَا دَخَلُوا أُغْلِقَ فَلاَ يَدْخُلُ مِنْهُ أَحَدٌ]. أخرجه الخمسة إلا أباداود.

وزاد الترمذى: «وَمَنْ دَخَلَهُ يَظْمَأُ أَبَداً».

5. **(3111)**- *Sehl İbnu Sa'd (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Cennette Reyyân denilen bir kapı vardır. Oradan sadece oruçlular girer. Oruçlular girdiler mi artık kapanır, kimse oradan giremez."** [Buharî, Savm 4, Bed'ü'l- Halk 9; Müslim, Sıyâm 166, (1152); Nesâî, Sıyam 43, (4, 168); Tirmizî, Savm 55, (765).]

Tirmizî'nin rivayetinde şu ziyâde var: **"Oraya kim girerse ebediyyen susamaz."**

AÇIKLAMA:

Bazı rivayetlerde **"Cennetin sekiz kapısı vardır. Bunlardan biri, oruçluların girdiği Reyyân kapısıdır..."** şeklinde gelmiştir. *Reyyân* kelimesinin kökü *reyy*'dir, kana kana içmek, suya doymak mânasına gelir. *Reyyân*, suya kanmış, susuzluğu olmayan gibi mânalara gelir.

3112 ٦- وعن أبي هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ فَطَّرَ

صَائِماً كَانَ لَهُ مِثْلَ أَجْرِهِ غَيْرَ أَنَّهُ لاَ يَنْقُصُ مِنْ أَجْرِ الصَّائِمِ شَيْئاً].

أخرجه الترمذى.

6. **(3112)**- *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Kim bir oruçluya iftar ettirirse, kendisine onun sevabı kadar sevap yazılır. Üstelik bu sebeple oruçlunun sevabından hiçbir eksilme olmaz."** [Tirmizî, Savm 82, (807); İbnu Mâce, Sıyâm 45, (1746).]

3113 ٧- وعنه رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّه ﷺ: إذَا دَخَلَ رَمَضَانُ فُتِّحَتْ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ، وَغُلِّقَتْ أَبْوَابُ النَّارِ، وَسُلْسِلَتِ الشَّيَاطِينُ].

أخرجه الستة إلا أباداود.

7. **(3113)**- *Yine Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Ramazan ayı girdiği zaman cennetin kapıları açılır, cehennemin kapıları kapanır ve şeytanlar da zincire vurulur."** [Buharî, Savm 5, Bed'ü'l- Halk 11, Müslim, Sıyâm 2, (1079); Nesâî, Sıyâm 5, (4, 129).]

AÇIKLAMA:

1- Ramazanda *"Şeytanların bağlanması", "Cennet kapılarının açılması", "Cehennem kapılarının kapanması"* gibi mefhumlar çeşitli yorumlara mevzu olmuştur. Biz burada sadece birkaç tanesini kaydedeceğiz:

Kâdı İyaz der ki: *"Bunların, zâhirî mânalarında olması, kelimelerin ilk ifâde ettiği hakikat üzere olmaları ihtimalden uzak değildir. Bütün bunlar, ramazan ayının girmesine ve hürmetinin büyüklüğüne ve mü'minlere eziyetten şeytanın men edildiğine bir alâmet, bir işarettir. Keza, sevabın ve affın çokluğuna bir işaret olması da ve şeytanın iğvalarını azaltmasına ve onların zincire vurulmuşa döndüklerine bir işaret olması da muhtemeldir."*

Kâdı İyaz sözlerine devamla der ki: *"Bu ikinci ihtimali* Müslim*'de gelen İbnu Şihâb rivayetindeki bir ziyade teyid eder:* فُتِحَتْ أَبْوَابُ الرَّحْمَةِ **"...Rahmet kapıları açılır."**

İyaz der ki: *"Cennet kapılarının açılmasından maksadın, cennete girmenin sebepleri olan ibadetleri, Allah'ın kullarına açması olması da muhtemeldir. Keza cehennem kapılarının kapanmasından murad da himmetlerin, sahiplerini ateşe atan isyanlardan çevrilmesidir. Şeytanların bağlanmasından murad da onların mü'minleri şaşırtma ve şehvetleri tezyin gibi işlerden âciz bırakılmasıdır."*

Zeyn İbnu'l-Münir der ki: *"Birinci görüş (yani zâhirin esas alınması) evladır. Zira sözün zahirî mânasını bırakıp, te'vile gitmeye zorlayan bir zaruret mevcut değildir."*

2- Bazı rivayetlerde *sema kapılarının açılması* mevzubahistir. *Türbüşti*, bundan maksadın rahmetin inmesi olduğunu, kapanma halinin giderilmesinden maksadın da kulların amellerinin, bazan ilahi yardımla, bazan da hüsn-ü kabûl ile yükselmesi olduğunu söyler. Devamla der ki: *"Cehennem kapılarının kapanması ile de, oruçluların nefislerinin çeşitli kötülüklerin kirlerinden temizlenmesi ve şehvetlerin kırılması sonucu günaha sevkeden sebeplerden kurtulması ifade edilmiştir."*

Kurtubi de, hadisin zahire hamlini tercih ettikten sonra der ki: *"Şayet: "Nasıl olur da ramazanda şerlerin ve isyanların çokca vukûunu görmekteyiz, eğer şeytanlar bağlansaydı bunlar meydana gelmezdi?" denilecek olursa cevabımız şöyle olur: "Evet, orucu şartlarına uyarak ve âdabına riâyet ederek tutanlarda bu söylenen kötülükler çok az görülür. Bağlananlar ise şeytanların bir kısmıdır, hepsi değildir. Nitekim bu husus bazı rivayetlerde gelmiştir. Mamafih hadisten maksad, ramazanda kötülüklerin azalmasını ifadedir. Bu azalma ise müşâhede ile tesbit edilen bir gerçektir. Zira şerler bu ayda diğer aylara nazaran çok azalır. Esasen, hepsinin bağlanmasından şer veya günahın zuhur etmeyeceği neticesi de çıkarılamaz. Çünkü bunların şeytanlardan başka sebepleri de var: Kötü nefisler, çirkin âdetler, insî şeytanlar gibi..."*

Bazı âlimler, ramazanda *şeytanların bağlanmasını* şu şekilde te'vil etmiştir: *"Bu, mükelleften özrün kaldırıldığına bir işarettir. Sanki ona şöyle denmektedir: "Şeytanlar sana artık zarar yapamayacaklar, ne ibâdetleri terk, ne de kötülükleri işlemede onları bahane edip kendine sebep gösteremezsin."*

3114 ٨- وفى أخرى للنسائِي: [وَيُنَادِى مُنَادٍ كُلَّ لَيْلَةٍ: يَا بَاغِيَ الْخَيْرِ هَلُمَّ، وَيَا بَاغِيَ الشَّرِّ أَقْصِرْ].

8. **(3114)**- Nesâî'nin bir rivayetinde şöyle gelmiştir: **"Bir münâdi, her gece şöyle nida edip bağırır: "Ey hayır isteyen, gel! Ey şer isteyen kendini şerden tut!"** [Nesâî, Savm 5, (4, 130).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin baş kısmı Teysîr'de hazfedilmiş. Aslı şöyle: **"Ramazan ayında sema kapıları açılır, cehennem kapıları kapanır, her bir âsi (mârid) şeytan zincire vurulur ve bir münadi her gece şöyle nida edip bağırır: "Ey hayır arayan gel! Ey şer arayan, kendini şerden tut!"**

2- **"Ey hayır arayan gel!..."** cümlesinin mânası: *"Ey hayır arayan, hayırlı işi yapmaya koş, işte sana hayır yapacak an. Zira bu vakitte az bir amel sebebiyle sana çok mükâfaat verilecektir. Ey bâtıl arayan kişi, sen de bu işten vazgeç, kendini tut, zira şu anlar tevbe zamanıdır."*

3115 ٩- وعن أنس رضى اللّه عنه قال: [سُئِلَ رسولُ اللّهِ ﷺ أىُّ الصَّوْمِ أفْضَلُ بَعْدَ رَمَضَانَ؟ قَالَ: شَعْبَانَ لِتَعْظِيمِ رَمَضَانَ، وَأىُّ الصَّدَقَةِ أفْضَلُ؟ قَالَ فى رَمَضَانَ]. أخرجه الترمذى.

9. **(3115)**- *Hz. Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Ramazandan sonra hangi oruç efdaldir?" diye sorulmuştu, şu cevabı verdi:*

"Ramazanı ta'zim için Şa'bân!" *Tekrar soruldu:*

"Hangi sadaka efdaldir?"

"Ramazanda verilen!" *cevabını verdi."* [Tirmizi, Zekat 28, (663).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayette, ramazandan sonra en faziletli orucun Şa'ban ayında tutulacak nâfile orucu olduğu ifâde edilmiştir, çünkü başlanmış olan oruca mutabakat (uygunluk) taşır.

Irakî der ki: "Müslim'*de gelen Ebu Hüreyre hadisi buna muâraza eder:* أفْضَلُ الصِّيَامِ بَعْدَ شَهْرِ رَمَضَانَ شَهْرُ اللّهِ الْمُحَرَّمِ **"Ramazandan sonra en hayırlı oruç, Allah'ın ayı olan Muharrem ayındaki oruçtur."** *Ancak (sadedinde olduğumuz) Enes hadisi zayıftır, Ebu Hüreyre hadisi sahihtir, dolayısiyle bu, öncekine takdim edilir."*

Ebu't-Tayyib es-Sindî, bir başka nokta-i nazardan hareket ederek bu iki hadis arasında teâruz görmez: *"Mutlak olarak söylenince, ramazandan sonra muharremin efdal olması, ramazan orucuna ta'zim kasdedilince Şa'ban ayında tutulan orucun efdal olması caizdir."*

İKİNCİ BÂB

ORUCUN FARZLARI, SÜNNETLERİ VE AHKÂMI

3116 ١- عن ابن عمر رضى اللّه عنهما: [أَنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ ذَكَرَ رَمَضَانَ فَقَالَ: لاَ تَصُومُوا حَتّى تَرَوُا الْهِلاَلَ، وَلاَ تُفْطِرُوا حَتَّى تَرُوا الْهِلاَلَ، وَلاَ تُفطِرُوا حَتّى تَرَوْهُ، فَإِنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ فَاقْدُرُوا لَهُ]. أخرجه الستة إلا الترمذى.

وفى رواية للبخارى: «فَإِنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ فَأَكْمِلُوا الْعَدَّةَ ثَلاَثِينَ».

ولمسلم والنسائى عن أبى هريرة: «فَإِنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ فَصُومُوا ثَلاَثِينَ يَوْماً».

«غُمَّ عَلَيْكُمْ». أى غطاه شىء من السحاب، أو غيم أو غيره فلم يظهر.

1. **(3116)**- ***İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)*** anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ramazanı zikrederek buyurdular ki:* **"Hilâli görünceye kadar oruç tutmayın, yine (müteakip) hilâli görünceye kadar da yemeyin. Bulut araya girerse ayı takdir edin."** [Buharî, Savm 11, 5, 13, Talâk 25; Müslim, Sıyâm 9, (1080); Muvatta, Sıyâm 1, (1, 286); Ebu Dâvud, Savm 4, (2320); Nesâî, Savm 10, 11, (4, 134).]

Buharî'nin bir rivayetinde: **"Bulut, görmenize mâni olursa sayıyı otuza tamamlayın"** denmiştir.

Müslim ve Nesâî'nin *Ebu Hüreyre*'den kaydettikleri bir rivayette: **"Hava bulutlu ise otuz gün oruç tutun"** denmiştir.

AÇIKLAMA:

1- Hadisin zâhiri, ramazan hilâli gündüz veya gece her ne zaman görülürse oruca başlamayı âmirdir. Ancak âlimler, gece görülmesi halinde ertesi gündüz oruca başlanması gereğine hamlederler.

Bazı âlimler zevâlden önce görülmesi ile sonra görülmesi arasını tefrik ederler.

2- Hadis ramazan orucunu başlatmada da, sona erdirmede de hilâlin görülmesinin vâcib olduğuna hükmetmektedir. Hilâlin şu veya bu sebeple görülememesi halinde takip edilecek yol hakkında bazı farklı görüşler ileri sürülmüştür:

*Hilâl*in görülmesi beklendiği halde, görülmemesi durumunda tereddüd ortaya çıkar. Şâban ayından mı Ramazan ayından mı olduğu tam kestirilemeyen bu-

güne *yevm-i şekk* denir. *Resulullah* oruca başlamak için "*hilâli görme*"yi şart koştuğu için *yevm-i şekk*'te oruç tutulması mekruh addedilmiştir. Bununla birlikte Ashab'tan bazılarının *yevm-i şekk*'te oruç tuttuğu da rivayet edilmiştir. *Hz. Aişe*, kızkardeşi *Esmâ, Hz. Ebu Hüreyre, Hz. Amr İbnu'l-As, Hz. Muâviye (radıyallahu anhüm)* bunlardandır.

Hava bulutlu olur da hilâl görülmezse *Kûfe ülemâsı, İmam Mâlik, Şâfi'î, Evzâî* ve *Sevrî* ve bir kavlinde *Ahmed İbnu Hambel*'e göre o gün oruç tutmak vacib olmaz.

Ashab'tan *İbnu Ömer*, bir kavlinde *Ahmed İbnu Hanbel* ve başka bir kısım âlimlere göre *yevm-i şekk*'te hava açık olursa -hilâl görülmediği için- oruç tutulmaz, bulutlu olursa tutmak vâcib olur.

Hasan Basri, İbnu Sîrîn, bir rivayette *Şa'bî* ve bir kavlinde *Ahmed İbnu Hanbel* ve diğer bazı alimlere göre *yevm-i şekk*'te oruç tutup tutmamak, imamın kararına bağlıdır: İmam oruç tutarsa halk da tutar, tutmazsa halk da tutmaz. *İmam Şâfi'î, yevm-i şekk'te* oruca niyet etmeden sabahlamayı, ancak öğleye kadar yememeyi tavsiye eder: "*Zevaiden önce ramazan olduğu tebeyyün ederse, kişi oruca niyet eder ve devam ettirir, tebeyyün etmezse yer.*"

Yevm-i şekk'te nâfile niyetiyle tutulacak oruç hususunda câiz mi, değil mi ihtilaf edilmiştir.

Bazıları kişinin âdeti olan orucu, o güne rastlarsa oruç tutmasında bir beis yoktur demiş, aksi halde nafile bile olsa tutmaması efdaldir demiştir. Bu hüküm ramazandan önceki ilk iki gün hakkında mûteberdir. Ancak ramazandan üç ve daha fazla gün önceden nâfile oruca niyet etmede kerâhet görülmemiştir. Ancak *Şâfi'î* hazretleri, bu babta yasaklayıcı bir hadise dayanarak "Şâbanın yarısından sonra oruç tutmayı mekruh addetmiştir.

Şâfiî hazretlerine göre ramazan üç yolla sübut bulur:

1- Bizzat hilâli görmek,

2- Adil şehâdet (bir kişi de olabilir),

3- Şâbân ayını otuz güne tamamlamak...

Ebu Hanife, İmam Mâlik, Evzâî, Sevrî gibi cumhuru teşkil eden pek çok âlimin görüşü bu noktada birleşir.

3117 ٢- وعن حذيفة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لاَ تُقَدِّمُوا

الشَّهْرَ حَتَّى تَرَوُا الْهِلاَلَ، أَوْ تُكْمِلُوا الْعِدَّةَ، ثُمَّ صُومُوا حَتَّى تَرَوُا الْهِلاَلَ، أَوْ
تُكْمِلُوا الْعِدَّةَ]. أخرجه أبو داود النسائى.

2: **(3117)**- *Huzeyfe (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Ramazan ayını, hilâli görmedikçe veya sayıyı ikmal etmedikçe öne alıp başlatmayın. (Hilâli görüp veya sayıyı tamamladıktan) sonra müteakip hilâli görünceye veya sayıyı tamalayıncaya kadar orucu tutun."** [Ebu Davud, Savm 6, (2362); Nesâî, Savm 13, (4, 135, 136).]

AÇIKLAMA:

Hadis, ramazan ayının girdiği kesinlik kazanmadan, ayın başladığına hükmederek oruca başlamamayı emretmektedir. "Sayıyı tamamlama", bulut vs. sebebiyle hilâlin görülmemesi durumuyla ilgilidir. Şu halde ramazan hilâli görülemezse şâban ayı otuza tamamlanıp, ramazana başlanacaktır.

Keza ramazan ayının sonu da hilâlin görülmesi ile tâyin edilecektir. Hilâl bulut vs. bir sebeple görülemezse ramazan ayı da otuza tamamlanacaktır. Sadedinde olduğumuz hadisten çıkan hüküm bu... Bazı ihtilaflı durumları bahsin sonunda göreceğiz.

3118 ٣- وعن عائشة رضى الله عنها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يَتَحَفَّظُ
مِنْ شَعْبَانَ مَالاَ يَتَحَفَّظُ مِنْ غَيْرِهِ، ثُمَّ يَصُومُ لِرُؤْيَةِ رَمَضَانَ، فَإِنْ غُمَّ عَلَيْهِ عَدَّ
ثَلاَثِينَ يَوْماً ثُمَّ صَامَ]. أخرجه أبوداود.

3. **(3118)**- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) şâban ayının günlerini hesapladığı kadar başka bir ayın günlerini hesaplamazdı. Sonra ramazan hilâlini görünce oruca başlardı. Eğer bulut araya girer (hilâli göremez) ise (şâbanı) otuz gün olarak hesaplar, sonra ramazan orucuna başlardı."* [Ebu Dâvud, Savm 6, (2325).]

3119 ٤- وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [جَاءَ أَعْرَابِىٌّ إِلَى النَّبِىِّ ﷺ
فَقَالَ: إِنِّى رَأَيْتُ الْهِلاَلَ. يَعْنِى هِلاَلَ رَمَضَانَ، فَقَالَ: أَتَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ؟
قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: أَتَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رسولُ اللَّهِ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ يَابِلاَلُ: أَذِّنْ فِى
النَّاسِ أَنْ يَصُومُوا غَداً]. أخرجه أصحاب السنن.

4. **(3119)**- *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *Bir Bedevî Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek:*

"Ben hilâli -yani ramazan hilâlini- gördüm!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâdet getirir misin?" *diye sordu. Atam "evet" deyince:*

"Muhammed'in Allah Resûlü olduğuna da şehâdet eder misin?" *dedi. Adam buna da, "evet!" diye cevap verince, Efendimiz:*

"Ey Bilâl! dedi, halka yarın oruç tutmalarını ilân et!" [Ebu Dâvud, Sıyâm 14, (2340, 2341); Tirmizî, Savm 7, (691); Nesâî, Savm 8, (4, 132); İbnu Mace, Sıyâm 6, (1652).]

AÇIKLAMA:

1- Şârihler, bedevînin havanın bulutlu olduğu bir günde müracaat etmiş olacağına dikkat çekerler. *Bedevî*, çölde yaşayan kimse demektir.

2- *Aliyyü'l-Kârî: "Hadiste, rü'yetin sübûtu için ihbarın kifâyet ettiğine ve şehâdet lafzına hâcet olmadığına delil vardır"* der.

Hattâbî de şöyle söylemiştir: "Hadiste, ramazan hilâlini görme işini icra eden kimseye, "şehadet"le ilgili hükümlere uymak mecburiyetinde olmayıp ihbar'la ilgili hükümlere uymasının kâfi geleceğine delil vardır" der. Ayrıca ilave eder: *"Hadiste keza, "müslüman hakkında aslolan onun adâlet sahibi olmasıdır" diyenlerin görüşlerine de delil mevcuttur. Çünkü Aleyhissalatu vesselam, bedevînin müslüman olup olmadığından başka bir şey sormadı. Onun müslüman olduğunu öğrendikten sonra adalet sahibi midir, doğru sözlü müdür, araştırmadı."*

Hemen belirtelim ki, kişinin getirdiği haberin makbul olması için, şehâdetinin kabul edilmesi için *adalet sahibi* olması gerekir. Bu da onun sıdkı (doğru sözlülüğü), mürüvveti (insanî, ahlâkî, örfî değerlere bağlılığı) ve ehl-i sünnet akidesinde olmasıyla tahakkuk eder. [48]

3120 ٥– وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [تَرَا آى النَّاسُ الْهِلاَلَ فَأَخْبَرْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ أَنِّى رَأَيْتُهُ، فَصَامَ وَأَمَرَ النَّاسَ بِصِيَامِهِ]. أخرجه أبوداود.

(٢٥ – تيسير الوصول ج ٢)

5. **(3120)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Halk hilâli görmek için gayret safretti. Ben, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gördüğümü (tek başıma) söyledim. Sözüm üzerine oruç tuttu ve halka da oruç tutmalarını emretti."* [Ebu Dâvud, Savm 14, (2342).]

3121 ٦– وعن حسين بن الحارث الجدلى عن الحارث بن حاطب رضى اللّه عنه قال: أَمَرَنَا رَسُولُ اللّهِ ﷺ أَنْ نَنْسُكَ لِرُؤْيَتِهِ، فَإِنْ لَمْ نَرَهُ، وَشَهِدَ شَاهِدَا عَدْلٍ نَسَكْنَا بِشِهَادَتِهِمَا]. أخرجه أبوداود.

«النُّسُكُ» هنا الصوم.

6. **(3121)**- *Hüseyin İbnu'l-Hâris el-Cedelî, Hâris İbnu Hâtîb (radıyallahu anh)*'den anlatıyor: *"Hâris dedi ki: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) hilali görünce oruç tutmamızı emretti, eğer biz göremez de iki âdil şâhid gördükleri hususunda şehâdet ederlerse, onların şehâdetlerine uyarak tutacaktık."* [Ebu Dâvud, Savm 13, (2338).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste *"oruç"* diye tercüme ettiğimiz kelime *nüsük*'tür. *Nüsük* ise *ibâdet* demektir, daha ziyade hacc'la ilgili ibâdetlerde kullanılır. Ancak, sadedinde olduğumuz bahis oruç üzerine olduğu ve *Ebu Dâvud* da, hadisî oruçla ilgili bölüme koyduğu için *nüsük*'ten muradın oruç olduğu söylenebilir. Mamafih bunu,

---

(48) Adaletle ilgili teferruat ikinci ciltte geçti (5,6,12. sayfalarda). Şehâdet ve rivayet (ihbar) hakkında da yine ikinci cilt 26-29. sayfalarda bilgi verilmiştir.

hacc olarak da anlayıp: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) (zilhicce) hilâlini görünce haccetmemizi emretti..."* diye de tercüme etmemiz uygundur.

2- Hadis, hilalin görülmesinin kesinlik kazanması için iki âdil şâhidin gerektiğini beyan etmektedir. Önceki hadisle bunun arasında teâruz mevcuttur. Çünkü orada tek kişinin şehâdetinin hilalin rü'yetinde yeterli olacağı ifade edilmektedir.

Hattâbî der ki: *"Şevvâl hilâlinin rü'yetinin sübut bulması için iki âdil kişinin şehadetinin makbuliyeti hususunda ihtilaf bilmiyorum. Ancak bir tek kişinin şehadetinde ihtilaf edilmiştir. Çoğunlukla âlimler "iki âdil kişiden azının şehâdeti makbul değildir" derler. Ancak Hz. Ömer'den yapılan rivayete göre o, kurban ve ramazan bayramlarını ilanda tek kişinin şehâdetini kabul etmiştir. Bazı hadisçiler buna meyl ederek "hilalin rü'yeti meselesini, ihbar meselesi zımnında görüp, bu şehâdet meselesine girmez, (şehâdetteki şartlar bunda aranmaz)" demeye meyl etmişlerdir. Öyleyse ramazan ayının hilalini görmede tek kişinin şehadeti makbul olunca şevvâl ayının hilâlini görmede de makbul olur."*

Bu istidlâle şöyle cevap verilmiştir: *"Eğer bu, ihbâr nev'inden olsa idi, o meselede şöyle söylemek câiz olurdu: "Falanca bana haber verdi ki, hilali görmüştür." Hilalin rü'yetini isbatta başkasından yapılan bu hikâye tarzı câiz olmaz. Şu halde, bu isbat işi ihbâr nev'inden değildir. Buna delili de şudur: Hilali gören kimsenin ihbarının makbul olması için: "Şehâdet ederim ki, ramazan hilâlini şahsen gördüm" demelidir. Bu muteberdir, çünkü bu meselede âdil olan tek kişi, bir grup âlim nezdinde, yeterlidir. Bu âlimler, İbnu Ömer'in rivayetiyle de ihticac ederler"* (3120. hadise bak).

Rü'yet-i hilâl'in sübûtunda tek şâhidin beyanına itibar edenler nezdinde kadın ve erkek müsâvidir.

3122 ٧– وعن أبى عمير بن أنس عن عمومة له من أصحاب رسُولِ اللّهِ ﷺ: إِنَّ رَكْباً أَتَوْا رسولَ اللّهِ ﷺ يَشْهَدُونَ أَنَّهُمْ رَأَوُا الْهِلاَلَ بِالأَمْسِ، فَأَمَرَهُمْ أَنْ يُفْطِرُوا، وَإِذ أَصْبَحُوا أَنْ يَغْدُوا إِلَى مُصَلاَّهُمْ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

7. (3122)- *Ebu Umayr İbnu Enes, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashabından olan amcalarından naklettiğine göre, bir grup kimse Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a binekleriyle gelip: "Dün hilâli gördük" diye şehâdette bulundular. Bunun üzerine, Efendimiz onlara oruçlarını açmalarını, sabah olunca da musallaya (bayram namazına) gelmelerini emretti."* [Ebu Davûd, Salât 255, (1157); Nesâî, Iydeyn 2, (3, 180).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayetin başka vecihlerinden anlaşıldığı üzere, ramazanın otuzuncu günü, Medine'yi kaplayan bulut sebebiyle, hiç kimse hilâli göremez. Bu sebeple herkes oruca niyet eder. Ancak öğleden sonra günün sonlarına doğru gelen bir grup yolcu, bir gün önceden hilâli görmüş olduklarına şehâdette bulunurlar. *Resulullah*, bu şehadet üzerine o günü bayram ilan eder ve oruçlarını yemelerini emreder. Ertesi sabah musallaya gelmelerini söylemesi, bayram namazını kılmaları içindir. Yani ramazanın otuzbirinci sabahında namaz kılınmış olacaktır.

Böylece bu hadis, bayramın girdiği, namaz vakti içinde belli olmadığı durumlarda bayram namazının, bayramın ikinci gününde de kılınabileceğine delil olmaktadır. *Evzâî, Sevrî, Ahmed, İshak, Ebu Hanîfe, Ebu Yusuf* ve *Muhammed* bu görüştedirler. Bu aynı zamanda *Şâfi'î* merhumun da kavlidir.

Hadisin zahirine göre, ikinci günde kılınan bu namaz kaza değil, edâdır.

Hattâbî'nin *İmam Şâfi'î*'den nakline göre, bazı âlimler: *"Bayramın girdiği, zevâlden önce bilinirse bayram namazı kılınır, aksi halde ne o gün ne de ertesi günü namaz kılınmaz. Çünkü bayram namazı, vakti içinde kılınır, başka vakitte kılınmaz"* demiştir.

İmam Mâlik ve *Ebu Sevr*'in de bu görüşte olduğu belirtilir.

Hattâbî bu görüşleri naklettikten sonra: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sünnetine uymak başkasının sünnetine uymaktan evlâdır. Ebu Umayr hadisi sahihtir, ona uymak vâcibtir"* der. Bu sözüyle *Hattâbî*, *"Bayramın, zevalden az önce bilinmesiyle zevalden sonra bilinmesi arasında, Şâfi'î, Mâlik ve Ebu Sevr'in aksine olarak fark yoktur"* demek ister. Zira hadiste, onların hilâli sonra gördüklerine delâlet eden bir karine yoktur.

3123 ٨- وعن كريب قال: [اسْتَهَلَّ عَلَىَّ رَمَضَانُ وَأَنَا بِالشَّامِ فَرَأَيْتُ الْهِلاَلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، ثُمَّ قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ فِى آخِرِ الشَّهْرِ، فَسَأَلَنِى ابْنُ عَبَّاس مَتَى رَأَيْتُمُ الْهِلاَلَ؟ قُلْتُ: يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَقَالَ: أَنْتَ رَأَيْتَهُ؟ فَقُلْتُ: نَعَمْ، وَرَآهُ النَّاسُ وَصَامُوا وَصَامَ مَعَاوِيَةُ رضىَ اللّهُ عنهُ فَقَالَ: لٰكِنَّا رَأَيْنَاهُ لَيْلَةَ السَّبْتِ فَلاَ نَزَالُ نَصُومُ حَتَّى نُكَمِّلَ ثَلاَثِينَ، أَوْ نَرَاهُ. قُلْتُ: أَفَلاَ تَكْتَفِى بِرُؤْيَةِ مُعَاوِيَةَ وَصِيَامِهِ؟ فَقَالَ: هٰكَذَا أَمَرَنَا رَسُولُ اللّهِ ﷺ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى، وهكذا هو فى كتاب الحميدى، يوم الجمعة، وكلهم قالوا ليلة الجمعة وهو الصحيح، وكذا هو فى جامع الأصول ليلة الجمعة.

8. **(3123)**- *Küreyb (rahimehullah)* anlatıyor: *"Ben Şam'da iken ramazan hilali beklenmişti. Hilali bir cum'a günü ben de gördüm. Sonra* ayın sonunda *Medîne'ye geldim. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ):*

"Hilali ne zaman görmüştünüz?" diye sordu. *Ben*

"Cum'a günü!" dedim. İbnu Abbâs tekrar:

"Sen de hilali gördün mü?" dedi. Ben:

"Evet, hem ben, hem de halk gördü ve herkes oruç tuttu. Hz. Muâviye (radıyallahu anh) de oruç tuttu!" dedim. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ):

"Ama biz hilâli cumartesi gecesi gördük. Öyleyse otuza tamamlayıncaya veya hilali görünceye kadar tutmalıyız!" dedi. Ben:

"Hz. Muâviye'nin görmesiyle ve onun orucuyla iktifa etmiyor musun?" dedim. Cevaben:

"Hayır! Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize böyle emretti" dedi." [Müslim, Sıyâm 28, (1087); Ebu Dâvud, Savm 9, (2332); Tirmizî, Savm 9, (693); Nesâî, Savm 7, (4, 131).]

AÇIKLAMA:

1- Görüldüğü üzere, bir iş için *Şam*'a giden *Küreyb*, orada ramazan ayına girmiş ve herkesle birlikte hilali cum'a günü görerek oruca başlamıştır. Medine'ye döndüğü zaman ramazan devam etmektedir ve burada oruca bir gün sonra başlanmıştır.

Şam'da bir gün önce başlanmış olan ramazan meselesinde *İbnu Abbâs*, *Şam*'a

uymaya taraftar olmayıp, "hilali görünceye kadar"; görülmemesi halinde "ramazanı otuza tamamlayıncaya kadar" oruca devam kararı veriyor. *"Şam'a niye uymuyorsun?"* diye vâki olan suâle: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) (bu çeşit durumlarda, kendi rü'yetimize uymamızı) böyle amel etmemizi emretti!"* şeklinde cevap veriyor.

2- Bu hadis, *"Ramazanı başlatma ve sona erdirmede her belde kendi rü'yetine tâbidir, bir başka beldenin rü'yeti onu bağlamaz"* diyen âlimlerin dayanağı olmuştur. *İbnu Abbâs, Kâsım İbnu Muhammed, Sâlim İbnu Abdillah İbni Ömer, İkrime, İshâk İbnu Râhûye* bu hadisin zahiriyle hükmederek *"Her beldenin rü'yeti kendine hastır"* demişlerdir.

Ancak cumhur denen büyük ekseriyet: *"Beldelerden birinde daha önceden hilalin görülüp oruca başlandığına dair haber geldiği takdirde, oraya uyulur, önceden yenen oruç da kaza edilir"* hükmüne varmıştır. *Ebu Hanîfe* ve ashabı, *İmam Mâlik, Şâfi'î, Ahmed İbnu Hanbel* bu görüştedirler.

3- *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize böyle emretti"* sözü ile *İbnu Abbâs*'ın: *"Resulullah bize, iftar hakkında bir kişinin şehâdetini kabul etmemizi emretti"* demek istediği muhtemel olduğu gibi: *"...beldemiz ehlinin rü'yetine itimad etmemizi, başka beldelerin rü'yetine itibar etmememizi emretti"* demiş olması da muhtemeldir. İhtimal, istidlali bozacağı için, bunlardan biriyle cezmetmeyip kesin hükme gitmek mümkün olmaz. Bu sebeple, bu mevzuda *Resulullah*'tan rivayet edilen ve 3116 numarada kaydedilen *Buhârî* hadisidir : **"Hilâli görmedikçe oruca başlamayın, tekrar hilâl görmedikçe de oruca son vermeyin. Bulut görmenize mâni olursa sayıyı otuza tamamlayın."**

3124 ٩- وعن أبي هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ النَّبىُّ ﷺ: الصَّوْمُ يَوْمَ تَصُومُونَ وَالْفِطْرُ يَوْمَ تُفْطِرُونَ، وَالأَضْحَى يَوْمَ تُضَحُّونَ].

أخرجه أبوداود والترمذى.

9. **(3124)**- *Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"(Muteber) oruç, (hep beraber) tuttuğunuz gündekidir. (Muteber) iftar, (hep beraber) ettiğiniz gündekidir. (Muteber) kurban (hep beraber) kurban kestiğiniz gündekidir." [Tirmizî, Savm 11, (697); Ebu Dâvud, Savm 5, (2324).]

AÇIKLAMA:

Tirmizî, hadisin mânasını, bazı ilim ehlinin: *"Ramazan orucunun başlama ve bitme günlerinin cemaatle ve insanların çoğunluğu ile yapılması gerekir"* di-

ye anladığını belirtir. *Mübârekfûrî*, Tirmîzî Şerhi'nde hadis hakkında şu açıklamaları sunar: *"Hattabî bu hadisin mânasını şöyle açar: "İçtihada dayanılarak varılan hükümlerde düşülen hatanın sorumluluğu halktan kaldırılmıştır. Sözgelimi bir kavm, hilâli görme hususunda gayret sarfetmelerine (içtihad) rağmen hilâli göremeseler, bu durumda orucu otuza tamamlamadan bayram yapmazlar. Sonradan ramazanın yirmidokuz gün olduğu nazarlarında kesinlik kazansa, artık onlara ne günah, ne ayıplama hiçbir şey gerekmez, oruçları da iftarları da olmuş bitmiştir.*

Arafat'ta vakfe gününde hata yapılsa da hüküm aynıdır, vakfenin iâdesi gerekmez."

Münzirî, Telhîsü's-Sünen'de der ki: *"Dendi ki, bu hadiste yevm-i şekkte ihtiyaten oruç tutulmayıp, herkesin oruç tuttuğu günde oruç tutmanın gereğine de işâret vardır."*

Yine dendi ki: "Bu hadiste: *"Hilâlin doğuşunu, ayın menzillerinin hesabı yoluyla bilen kimseye, bilmeyenlerden ayrı olarak, bu bilgisine göre oruca başlaması ve ramazanını sona erdirmesi câizdir" diyene red vardır."*

Yine dendi ki: *"Tek bir şâhid, hilâli görecek olsa, hâkim de onun şehâdetini muteber addetmese, onun bu şehâdetiyle tutulan oruç ne kendi hakkında muteberdir, ne de onu esas alarak tutan halk hakkında muteberdir."*

Şevkânî der ki: *"Bu sonuncu görüşü İmam Muhammed eş-Şeybânî benimseyip dedi ki: "Bir kimsenin kendi yakînine muhalif bile olsa, halkın hükmü ile, ayın hilâlinin görülmesi, o ferd için de, ister oruç ister hacc hususlarında kesinlik kazanır." Atâ ve Hasan Basri'den de aynı görüş rivayet edilmiştir. Ancak cumhur, bu noktada farklı hükmetmiştir. Derler ki: "Yakîn kesbettiği hususta, kendisine şahsî hükmü ne ise o tahakkuk eder." Hadisi cumhur, Hattâbi gibi tefsir eder."*

Hadisin mânası hususunda şöyle diyen de olmuştur: *"Bu, insanların hiziplere ayrılıp Resulullah'ın getirdiği hidâyete muhalefet edeceklerini ihbar etmektedir. Bir kısmı hesapla amel edecek ve halktan bir grup bunu benimseyecek; bir grup da oruç ve Arafat'ta vakfeyi öne alacaklar ve bunu kendilerine bir şiar kılacaklar ki, Bâtinîler böyle yapmışlardır. Açıktan açığa hakkı iltizam eden bir grup da Resulullah'ın hidayeti üzerine devam eder. Hadisteki halk (nâs) kelimesinden de murad bunlardır. Bunlar sayıca az bile olsalar sevâd-ı azam'ı (yani uyulması gereken çoğunluğu teşkil ederler."*

3125 ١٠- وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ:
الشَّهْرُ كَذَا وَكَذَا وَكَذَا، وَصَفَّقَ بِيَدَيْهِ مَرَّتَيْنِ بِكُلِّ أَصَابِعِهِمَا، وَنَقَصَ فِى الصَّفْقَةِ

الثَّالِثَةِ إِبْهَامَ الْيُمْنَى أَوِ الْيُسْرَى]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

10. **(3125)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: ''*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Ramazan ayı şöyle, şöyle şöyledir** *-bu sırada iki elini bütün parmaklarıyla iki sefer çırptı, üçüncü çırpışta sağ veya sol başparmağını yumdu.-''*

3126 ١١ - وفى رواية لمسلم والنسائى: [إِنَّا أُمَّةٌ أُمِّيَّةٌ لاَ نَكْتُبُ وَلاَ نَحْسُبُ الشَّهْرُ هٰكَذَا وَهٰكَذَا، يَعْنِى مَرَّةً تِسْعاً وَعِشْرِينَ وَمَرَّةً ثَلاَثِينَ].

11. **(3126)**- Müslim ve Nesâî'de gelen bir rivayette: **"Biz ümmî bir milletiz, ne yazı ne de hesap biliriz. Ay, şöyle şöyledir"** *dedi. Yani bir defasında yirmidokuz, bir defasında otuz gösterdi''* denmiştir.'' [Buharî, Savm 13, 5, 11, Talâk 29; Müslim, Savm 13-15, (1080); Ebu Dâvud, Savm 4, (2319, 2320, 2321); Nesâî, Savm 17, (4, 139, 140).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah* bu iki hadiste, ramazan ayının bazan 29, bazan 30 olduğunu parmaklarıyla göstererek tebliğ buyurmaktadır. Parmaklarıyla göstermenin gerekçesini de ifâde etmiştir: **"Biz ümmî bir milletiz, okuma yazma bilmeyiz."**

Ümmî, hadisin de açıkladığı üzere okuma bilmeyen, yazı bilmeyen mânalarına gelir. Kelimenin, ''*annesinden doğduğu gibi duran, doğduktan sonra okuma yazma öğrenmemiş, doğduğu şekilde câhil kalmış*'' mânasına geldiği de belirtilmiştir.

İbnu Hacer, hadiste geçen **"Biz ümmî bir ümmetiz"** sözü ile, bu hadisin söylendiği andaki muhatapların veya *Resulullah*'ın kendisinin kastedilmiş olabileceğini belirtir. Ancak bazı âlimler: ''*Bundan maksad, Arap kavmidir, çünkü yazı bilmezler*'' demiştir. Nitekim ayet-i kerime'de: هُوَ الَّذِى بَعَثَ فِى الْأُمِّيِّينَ رَسُولاً مِنْهُمْ **"Ümmîler arasından kendilerine ayetlerini okuyan... onlara Kitab'ı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen O'dur"** (Cum'a 2). Ayet-i kerime'de Arapların *Üümîler* olarak tavsifi, onlarda okuma yazma bilenlerin pek nâdir olmasından dolayıdır.[49]

2- *İbnu Hacer* oruç, bayram, hacc gibi takvime müteallik işlerde hesaba değil, rü'yete itibar edilmesi gerektiğini, hadislerin zâhirlerinden bunun anlaşıldığını belirtir. Ve: ''*Oruç hakkındaki bu hüküm, -sonradan hesabı bilenler çıkmış olsa bile- devam etmiştir*'' der. Bu kanaatine delil olarak 3116'da kaydettiğimiz

(49) *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* peygamber olduğu zaman Araplarda okuma yazma durumu ve Efendimizin bu hususta aldığı tedbirlerle ilgili geniş açıklamayı birinci ciltte sunduk: (S. 24-26 veya S. 402 ve devamı.)

Buhârî hadisinde geçen فَإِنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ فَصُومُوا ثَلاَثِينَ يَوْمًا **"Eğer bulut mânî olursa orucunuzu otuza tamamlayın"** ibâresini zikreder. *"Bulut halinde Resulullah, "hesap bilenlere sorun!" demiyor"* der. Ona göre bundaki hikmet, bulut halinde, mükelleflerin sayı hususunda eşit durumda olmasından ve otuza tamamlama ile herkesten aynı şekilde ihtilafın ve anlaşmazlıkların kalkacağındandır.

Biz *İbnu Hacer*'in sözünden, onun: *"Eğer, havanın bulutlu olması halinde sayıyı değil hesabı esas aldığımız takdirde mü'minler arasında ihtilaf çıkar, çünkü hesap işinde ittifak sağlanmaz"* demek istediğini anlamaktayız ki, hal-i hazırda, rü'yet-i hilâl meselesinde İslâm âlemindeki kargaşayı ifade etmektedir.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), hilâlin doğuşunun, başta güneş, diğer bir kısım yıldızların rağmına olarak, önceden, herkesin ittifak edeceği, şaşmaz bir şekilde hesap edilemeyip takvime bağlanamayacağını gâyb-âşina nübüvvet nazarıyla görmüş, mûcizâne bir surette bildirmiştir.

3127 ١٢- وعن أبى بكرة رضى اللّه عنه قال: [قَال رسولُ اللّهِ ﷺ: شَهْرا عِيدٍ لاَ يَنْقُصَانِ: رَمَضَانُ، وَذُوا الْحِجَّةِ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

قيل: أراد بهذا تفضيل العمل فى عشر ذى الحجة، وأنه لا ينقص فى الأجر والثواب عن شهر رمضان.

12. **(3127)**- *Ebu Bekre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"İki bayram ayı eksilmezler: Bunlar Ramazan ve Zü'l-Hicce aylarıdır."** [Buharî, Savm 12; Müslim, Sıyâm 31, (1089); Ebu Dâvud, Savm 4, (2323); Tirmizî, Savm 8, (692).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisi anlamada âlimler ihtilaf etmiştir. Bir kısmı *Ramazan* ve *Zilhicce* aylarının daima otuz gün olduğunu iddia etmiştir. *İbnu Hacer: "Bu mevcut müşahedemize de terstir, binaenaleyh merduddur"* der. Ayrıca *Resulullah*'ın 3116 numarada kaydedilen: **"Hilâli görerek (ramazan) orucuna başlayın, hilâli görerek bayram edin, eğer bulut araya girerse otuza tamamlayın"** hadisinin de bu merdûd görüşe muhâlefet ettiğini belirtir. *"Çünkü der, şayet ramazan ebediyyen otuz olsaydı bu açıklamaya ihtiyaç kalmazdı."*

Ebu'l-Hasen'in anlamasına göre, *"Bu aylar, yirmidokuz veya otuz olmasıyla faziletçe bir artışa veya eksikliğe uğramaz."*

★ Bazıları: *"Bu iki ay birlikte artıp eksilmez. Yani biri yirmidokuzsa diğeri otuzdur, bu muvâzene ebediyyen böyledir"* demiştir.

★ Bazıları: *"Bunlarda yapılan amellerin sevabı yönüyle bunlar noksan olmaz"* demiştir.

Bu son iki görüş Selef'ten meşhurdur. Buharî nüshalarında çoğunlukla aynen nakledilmiştir. *Buharî: "İkisi de (bir yıl içinde) nâkıs olarak bir araya gelmezler"* demiştir. *Tirmizî*, bunu: *"Biri nâkıs ise yani 29 gün ise diğeri otuzdur"* diye daha açık olarak ifade eder. *Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhûye* böyle anlamışlardır.

★ *Ahmed İbnu Hanbel: "Ramazan eksikse (29 ise), Zilhicce tamdır, zilhicce eksikse ramazan tamdır (30 gün)"* der.

★ *İshak İbnu Râhuye: "Ay yirmidokuz da olsa tamdır"* demiştir. *İshak*'ın anlayışına göre, her iki ay da aynı yıl içerisinde eksik yani 29'ar gün olarak gelebilir.

★ Bazıları: *"Otuz veya yirmidokuz olmasında ahkâm yönüyle bir eksiklik hâsıl etmez"* demiştir.

★ Bazıları: *"Nefsülemirde eksiklik yoktur, ancak hilâli görmede mâni çıkar"* demiştir.

★ Bazıları: *"Bunun mânası, kahir ekseriyete göre, bu iki ay aynı yıl içerisinde eksik olarak gelmezler, ikisinin de eksik olmaları hâli pek nâdirdir"* demiştir. *İbnu Hacer* bu görüşün en doğru görüş olduğunu belirtir. Nitekim *Tahâvî* der ki: *"Hadisi zahiriyle almak veya ikisinden birinin noksanlanmasına hamletmek tatminkâr olmaz, müşahedemiz bunu reddeder, çünkü zaman zaman her iki ayın da aynı yıl içerisinde noksan geldiğini görmekteyiz."*

★ *Zeyn İbnu'l- Münir* şöyle demiştir: *"Bu söylenenlerin hiç biri itirazdan paçayı kurtaramaz. Bunlardan gerçeğe en yakın olanı şöyle demektir: "Murad şudur: Müşâhede edilen sayı noksanlığı, her iki ayın da büyük bir bayram ayı olması sebebiyle, telâfi olunur. Öyle ise bunların, diğer aylar gibi noksan diye tavsifleri câiz olmaz."* Bu söz de netice itibâriyle *İshâk*'ın sözünü te'yid eder.

★ *Beyhâkî* der ki: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu iki ayı diğerlerinden ayrı olarak zikretmiştir zira oruç ve hac ahkâmı bunlarla ilgilidir." Nevevî* de buna cezmeder. Ve: *"Doğru ve mûtemed görüş budur"* der. Bunun mânası şudur: Bu iki ayla ilgili olarak beyan edilen her bir fazilet ve ahkâm, ramazan otuz veya yirmidokuz gün olsa da aynen hâsıl olacaktır, vakteler dokuzuncu veya bir başka güne tesâdüf etse de aynıdır. Şurası da açıktır ki, bunun şartı, hilâlin aranmasında bir kusur olmamaya bağlıdır.

2- Bu hadisin hâsıl ettiği faide, orucu yirmidokuz gün tutanla, Arafat vakfesini arafe günü dışında yapan kimselerin içine gelen şekkli izâle etmesidir. *İbnu Hacer* der ki: *"Bâzıları, sekiz zilhiccede vakfe imkanını müşkil addettiler. As-*

lında müşkilat mevcut değildir, zira, bazı hallerde iki şâhidin müşâhedesiyle mesela zilhiccenin başı perşembeye rastlamıştır, buna binaen cuma günü vakfeye dururlar. Ancak sonradan bunların yalan şehâdette bulundukları ortaya çıkabilir."

Tîbî bu mânayı daha açık olarak şöyle beyan eder: *"Hadisin zâhiri, bu iki ayın diğer aylarda bulunmayan meziyetle donatıldığını beyan etmektedir. Burada maksad diğer aylarda yapılan ibadetin sevabının eksildiğini bildirmek değildir. Bilakis burada kastedilen şey, bu iki ayda iki bayram bulunması sebebiyle, bunlara terettüp edecek hükümde vukûa gelecek hatalarda zorluğu kaldırmaktır, çünkü bayramların günleri hakkında verilecek hükümde hataya düşmek daima mümkündür. Bundan dolayı, Resulullah* **"eksilmeyen iki ay"** *dedikten sonra,* ***"İki bayram ayı"*** *dedi. Bunlar yerine* **"Ramazan ve Zilhicce"** *demekle yetinmedi."*

3- Hadiste ramazan ayına da *"bayram ayı"* denmektedir. Halbuki bayram, ramazanın içinde değildir. Bu, bayramın ramazana yakınlığı veya bayram hilâlinin, bazan ramazanın sonunda görülmesi sebebiyledir. Ancak önceki ihtimal kuvvetlidir. Nitekim, *Resulullah* bir hadislerinde: اَلْمَغْرِبُ وِتْرُ النَّهَارِ **"Akşam namazı, gündüzün vitridir"** buyurur. Halbuki akşam namazı cehrîdir ve gece namazlarına dahildir, ve şer'î örfte güneşin batması ile gece başlar. Şu halde *Resulullah*'ın, akşamı bu hadiste gündüze dahil etmesi ona yakınlığı sebebiyledir.

4- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKUMLER:

★ Bu hadiste, "sevap" daima meşakkatin varlığına bağlı değildir, Allah dilerse, nâkıs ibadeti, tam olana sevapta dâhil edebilir.

★ Bazı âlimler buna dayanarak *"Ramazanda tek niyet kâfîdir, çünkü hadis, ayı bir bütün olarak tek bir ibadet kılmaktadır, öyleyse tek niyet yeterlidir"* demişlerdir.

★ Bu hadis, yirmidokuz da olsa otuz da olsa, ramazan ayının sevapca eşit olmasını, ay içerisinde işlenen sevaba bir bütün olarak bakılması ile olduğunu, teker teker günlerin tafsiline nazarla olmadığını iktiza eder.

FASIL
ORUCUN RÜKÜNLERİ

NİYYET

3128 ١ – عن حفصة رضى اللّه عنها قالت: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ لَمْ يُجْمِعِ الصِّيَامَ قَبْلَ الْفَجْرِ فَلاَ صِيَامَ لَهُ]. أخرجه أصحاب السنن.

1. **(3128)**- *Hz. Hafsa (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Kim orucu fecirden önce niyetle (kesin kılmazsa) onun orucu yoktur."** [Ebu Dâvud, Savm 71, (2454); Tirmizî, Savm 33, (730); Nesâî, Savm 68, (4, 196, 197).]

3129 ٢ – وعن عائشة وحفصه رضى اللّه عنهما أنهما قالتا: [لاَ يَصُومُ إلاَّ مَنْ أَجْمَعَ الصِّيَامَ قَبْلَ الْفَجْرِ]. أخرجه مالك والنسائى.

2. **(3129)**- *Hz. Aişe ve Hz. Hafsa (radıyallahu anhümâ) buyurdular ki: "Sadece şafaktan önce niyet edenlerin orucu muteberdir."* [Nesâî, Savm 68, (4, 197, 198); Muvatta, Sıyâm 5, (1, 288).]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Hafsa*'nın rivayeti, görüldüğü üzere mevkûf veya merfu olma hususunda muzdariptir. Ançak *sîkanın ziyadesi makbuldür* kaidesi esas alınarak ref'ine hükmedilmiştir.

2- Kaydettiğimiz iki hadis, orucun muteber olması için niyetin şart olduğunu göstermektedir. Hadis mutlak geldiği için, zâhiri, farz veya nâfile her çeşit namazı içine alır ve fecr-i sâdıktan önce niyet edilmediği takdirde orucun muteber olmayacağını ifade eder. Nitekim *İbnu Ömer, Câbir İbnu Zeyd, İmam Mâlik, Müzenî, Dâvud-ı Zâhirî* bu görüştedirler. Ancak, geri kalan âlim ve imamlar, nafile orucun, gündüzleyin yapılacak niyetle sahih olacağına hükmetmişlerdir. Onlar bu hükme giderken sadedinde olduğumuz hadisi *Hz.Aişe (radıyallahu anhâ)*'nin şu rivayeti ile tahsis edip hükmün şümûlünü tahsis ederler. *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana (gündüzleyin) gelir:* **"Yanında yiyecek bir şey var mı?"** *diye sorardı. Ben, "yok!" diye cevap verince:* **"Öyleyse ben oruç tutuyorum!"** *derdi."*

3- *Tirmizi* şu açıklamayı kaydeder: "*Birkısım ilim ehline göre ramazan orucunda, veya bunun kazasında veya nezir orucunda geceden niyetini kesin şekilde yapmazsa orucu muteber değildir.*"

Hanefîlere göre oruca niyetin vakti, güneşin batmasından ertesi günü istîvâ anına (kaba kuşluk) kadar devam eder. İstîvâ anından sonra niyet sahih değildir. Ancak namazın çeşidine göre, bazı tefrikte bulunurlar:

★ Farz orucun niyeti güneşin batmasından kaba kuşluğa kadar devam eder.

★ Kaza, kefâret ve mutlak nezir oruçları için niyet, güneşin batmasından fecr-i sâdık'a kadardır, daha sonra yapılamaz.

★ Nâfile oruçlar için de güneşin batmasından ertesi günü istîvâ zamanına kadar caizdir.

4- Şâfiîlere göre kişi, orucu bozan bir amelde bulunmadığı müddetce güneşin batmasına kadar nafile oruca niyette bulunabilir.

5- Mâlikîlere göre, nafile orucun da niyet vakti Nısfu'n-Nehâr'a kadar uzatılamaz.

NAFİLE ORUCUN NİYYETİ

3130 ١- عن عائشة رضىَ اللّه عنها قالت: [قَالَ لِى رَسُولُ اللّهِ ﷺ ذَاتَ يَوْمٍ هَلْ عِنْدَكُمْ شَىْءٌ؟ قُلْتُ: لاَ. قَالَ: فَإِنِّى صَائِمٌ، فَلَمَّا خَرَجَ أُهْدِيَتْ لَنَا هَدِيَّةٌ، أَوْ جَاءَنَا زَوْرٌ، فَلَمَّا رَجَعَ رسُولُ اللّهِ ﷺ قُلْتُ يَارسولَ اللّهِ: أُهْدِيَتْ لَنَا هَدِيَّةٌ، أَوْ جَاءَنَا زَوْرٌ، وَقَدْ خَبَّأْتُ لَكَ شَيْئاً. قَالَ: مَا هُوَ؟ قُلْتُ: حَيْسٌ. قَالَ: هَاتِيهِ، فَجِئْتُ بِهِ فَأَكَلَ، ثُمَّ قَالَ: كُنْتُ أَصْبَحْتُ صَائِماً].

قال مجاهد رحمه اللّه تعالى: إنما ذلك بمنزلة رجل يخرج الصدقة من ماله، فإن شاء أمضاها، وإن شاء أمسكها. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

1. **(3130)**- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir gün bana:*

"Yanında (yiyecek) bir şey var mı?" *diye sordu.*

"Hayır!" demem üzerine: **"Ben oruç tutacağım!"** *buyurdu. Yanımdan çıkınca bize bir hediye geldi -veya bize bir grup misafir geldi.- Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) eve geri dönünce:*

"Ey Allah'ın Resulü bize bir hediye geldi -veya bize ziyaretçiler geldi- sana yiyecek bir şey hazırladım!" dedim.

"Nedir o?" *diye sordu. Ben:*

"Hays! (un, yağ, hurmadan yapılan bir yemek)" dedim.

"Getir onu!" *buyurdu. Ben de getirdim. Aleyhissalâtu vesselâm onu yedi, sonra:*

"Oruçlu olarak sabahlamıştım" *buyurdu."*

Mücâhid (rahimehullah) der ki: *"Bu, malından sadaka çıkaran adam gibidir, o, dilerse çıkardığı sadakayı verir (yani kararını icra eder), isterse vermekten vazgeçer."* [Müslim, Sıyâm 169, (1154); Nesâî, Savm 67, (4, 193-195); Tirmizî, Savm 35, (733, 734); Ebu Dâvud, Savm 72, (2455).]

3131 ٢- وعن أم الدرداء قالت: [كَانَ أَبُو الدَّرْدَاءِ رضى الله عنه يَأْتِى نَهَاراً، فَيَقُولُ: عِنْدَكُمْ طَعَامٌ؟ فَإِنْ قُلْنَا لاَ. قَالَ: إِنِّى صَائِمٌ يَوْمِى هٰذَا، وَفَعَلَهُ أَبُو طَلْحَةَ، وَأَبُو هُرَيْرَةَ، وَابْنُ عَبَّاسٍ، وَحُذَيْفَةُ رضى الله عنهما]. أخرجه البخارى فى ترجمة.

2. **(3131)**- *Ümmü'd-Derdâ* anlatıyor: *"Ebu'd-Derdâ (radıyallahu anh) gündüzleyin gelir: "Yanınızda yiyecek var mı?" diye sorardı. Şâyet biz: "Hayır, yok!" diyecek olsak: "Öyleyse bugün ben oruçluyum!" derdi. Ebu Talha, Ebu Hüreyre, İbnu Abbâs, Huzeyfe (radıyallahu anhüm) hep böyle yaptılar."* [Buharî, Savm 21, (Tercümede, yani bir bab başlığında zükretmiştir).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydettiğimiz iki hadis, nâfile oruç için gündüzleyin niyet edilebileceğini ifâde etmektedir, yeter ki imsak vaktinden itibâren yeme, içme, ilaç alma gibi oruca mâni bir amelde bulunulmamış olsun.

Ancak gündüzleyin oruca niyet hususu âlimler arasında ihtilaf edilmiştir. Yukarıdaki *Ümmü'd-Derdâ* rivayeti İbnu Ebî Şeybe'de senetli olarak gelmiştir ve orada: *"Ebu'd-Derdâ, bazan kuşluk vakti bize gelir ve yiyecek bir şey sorardı"* denilir. Böylece bu uğrama ve taleplerin öğleden önce olduğunu anlamaktayız. Devamında: *"Bazen olurdu bir şey veremezdik. O zaman: "Öyleyse ben bugün oruç tutacağım derdi"* denmektedir.

Yine İbnu Ebî Şeybe'de *Hz. Enes, Ebu Talha* ile ilgili olarak şunu anlatır: *"Ebu Talha, ehline gelip: "Yiyecek bir şey var mı?" diye sorar, eğer "hayır!" derlerse o gününü oruçla geçirirdi."*

Hz. Muâz, Hz. İbnu Abbâs, Ebu Hüreyre gibi başka bir kısım sahâbilerden de yemek arayıp bulamayınca oruca niyet ettiklerine dair rivayetler gelmiştir.

Önceki hadis (3130), bizzat *Resulullah*'ın da aynı şekilde, yiyecek bulamayınca oruca niyetlendiğini göstermektedir. *Nevevî* der ki: *"Bu hadiste, güneşin zevalinden öncesine kadar nâfile oruca niyet edilebileceğini söyleyen cumhura delil mevcuttur."*

Şâfiîler bu cevazı mutlak görürler. Yani öğleden önce de olur, sonra da.

İmam Mâlik, Leys ve *İbnu Ebi Zî'b*'e göre ise geceden niyet olmayınca tetavvû oruç câiz olmaz.

2- Önceki hadiste bazı ziyaretçilerin gelmesinin zikrinden maksad, o ziyâretçilerin yiyecek hediye getirmiş olmasını söylemektir. *Hz. Peygamber'in,* "Yi-

yecek bir şey var mı?" diye sorması orucunu bozmak istemesi olarak te'vil edilmiştir. Ancak *Nevevî* bu te'vili tekellüflü bulur.

3- ***İmam Şâfiî*** ile ona muvafakat eden ülemâya göre, nâfile oruç bozulabilir, herhangi bir telâfi de gerekmez. Bazı sahabelerle, ***Ahmed İbnu Hanbel*** ve ***İshak İbnu Râhûye***'nin görüşleri de buna muvafıktır. Ancak tamamlanması müstehabtır.

Ebu Hanîfe'ye göre, nafile de olsa niyetten sonra oruç bozulmamalıdır, bozacak olursa kaza etmesi gerekir. ***Mâlik, Hasan Basrî, İbrahim Nehâî*** ve ***Mekhûl*** gibi başka bir kısım âlimler de bu görüştedirler.

İmam-ı Azam'a göre ziyafete çağırılmak, nafile orucu bozmaya meşru bir özürdür.

ORUCU BOZAN ŞEYLERDEN KAÇINMAK

3132 ١- عن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ ذَرَعَهُ الْقَىْءُ فَلَيْسَ عَلَيْهِ قَضَاءٌ، وَمَنِ اسْتَقَاءَ عَمْداً فَلْيَقْضِ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

«ذَرَعَهُ الْقَىْءُ» إذَا غلبه من غير استدعاء.

1. **(3132)**- *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Kim kendiliğinden kusacak olursa, üzerine kaza gerekmez. Kim de isteyerek kusarsa orucunu kaza etsin."** [Ebu Dâvud, Savm 32, (2380); Tirmizî, Savm 25, (720); İbnu Mâce, Savm 16, (1676).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis kendiliğinden kusan kimsenin, orucunu kaza etmeyeceğini ifade ediyor. Kendiliğinden vukûa gelen kusma hâdisesinde ferdin bir taksiri olmadığı için kaza etmek terettüp etmediği halde, iradî olarak kusana kaza terettüp etmektedir. *İbnu'l-Münzir "Bu hususta icma var"* der.

Alimler büyük çoğunlukla bu hadisin zahirini esas almıştır. İradî olarak kusana kefaret gerekip gerekmeyeceği münakaşa edilmiştir. Burada da ekseriyet *"Kefaret gerekmez"* diye hükmetmiştir.

İbnu Abbâs ve *İkrime*, vücuda giren şeyin orucu iptal edeceğini, çıkanın hiç bir zarar vermeyeceğini söylemişlerdir.

3133 ٢- وعن أبى سعيد رضى اللّه عنه قال: [قَال رسولُ اللّه ﷺ: ثَلاَثٌ لاَ يُفْطِرْنَ الصَّائِمَ: الْحِجَامَةُ، وَالْقَىْءُ، وَالإِحْتِلاَمُ]. أخرجه الترمذى.

2. **(3133)**- *Ebu Sa'id (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Üç şey vardır orucu bozmaz: Hacamat olmak (kan aldırmak), kusmak, ihtilam olmak."** [Tirmizî, Savm 24, (719).]

[illegible] ٣- وعن معدان بن طلحة: [أَنَّ أَبَا الدَّرْدَاءِ رضى اللّه عنهُ حَدَّثَهُ: أَنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قَاء فَافطر، وَأنَّهُ سَأَلَ ثَوْبَانَ رضى اللّه عنهُ عَنْ ذٰلِكَ؟ فَقَالَ:

صَدَقَ أَنَا صَبَبْتُ لَهُ وَضُوءَهُ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

3. **(3134)**- *Ma'dân İbnu Talha, kendisine Ebu'd-Derdâ (radıyallahu anh)'nın şunu anlattığını söylemiştir: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) kustu ve orucunu açtı. Sevbân (radıyallahu anhâ) bu meseleyi sordu. Sevbân:*

"Doğru söylemiş, o zaman abdest suyunu ben döktüm" dedi." [Ebu Dâvud, Savm 32, (2381); Tirmizî, Tahâret 64, (87).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Tirmizî'deki veçhi daha vâzıh olarak şöyle gelmiştir: *"Ebu'd-Derdâ anlatıyor: "Resulullah kustu ve orucunu açtı. Sonra da abdest aldı. Bilahare Dimeşk mescidinde, (Resulullah'ın azadlısı olan) Sevbân'a rastladım. Bu hâdiseyi ona anlattım. Sevbân:*

"Doğru söylemiş, (hâdise öyle cereyan etti ve hattâ) abdest suyunu ben döktüm" dedi."

2- Hadis, kusmanın abdesti bozacağına delil kılınmıştır. Ancak bazı âlimler, hadisin bu hususta sarih bir delil teşkil edemiyeceğini söylemiştir. Onlara göre, kusmadan sonra *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın abdesti istihbâben veya tesâdüfen alma ihtimali de vardır. Keza قَاءَ فَتَوَضَّأَ tabirinde geçen *fe*'nin sebep bildiren *fe* olması muhtemel ise de tâkip yani sıra bildiren *fe* olma ihtimali de vardır.

Her hâl u kârda Seleften bir çok büyük, kusmanın abdesti bozacağına hükmetmiştir: *Zührî, Alkame, Esved, Şâbî, Urve İbnu'z-Zübeyr, Neha'î, Katâde, Hammad, Sevrî, Hasan İbnu Sâlih, Evzâ'î* vs. *Hanefî* görüşe göre ağız dolusu kusulacak olursa abdest bozulur, yeniden alınmalıdır.

İmam Şâfiî ve *İmam Mâlik*'e göre, kusmak abdesti bozmaz. Cumhur, *"kusma kasda makrun olursa orucu bozar"* demekte ittifak eder.

3135 ٤- وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [احْتَجَمَ رسولُ اللهِ ﷺ وَهُوَ مُحْرِمٌ وَاحْتَجَمَ وَهُوَ صَائِمٌ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

4. **(3135)**- *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ihramlı olduğu halde hacamat oldu. Keza oruçlu iken de hacamat oldu."* [Buharî, Savm 32, Tıbb 11; Müslim, Hacc 87, (1202); Ebu Dâvud, Savm 29, (2372, 2373); Tirmizî, Savm 61, (775, 776, 777).]

AÇIKLAMA:

İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) bu rivayetle hacamat olmanın yani kan al-

dırmanın orucu bozmayacağına işaret etmektedir. Bu meselede ülemâ ihtilaf etmiş ise de cumhur, mutlak surette kan vermekle orucun bozulmayacağına hükmetmiştir.

Hz. Ali, Atâ, Evzâî, Ahmed, İshak ve *Ebu Sevr (rahimehullah): "Hacamat yaptıran da yapan da orucunu bozar"* diye hükmetmişlerdir. Bunlara göre oruç bozulursa da kaza gerekir; *Atâ* ise, *"kefaret gerekir"* demiştir. Ancak kefarete hükmetmede *Atâ* yalnız kalır.

Şu hususu da belirtelim ki, iki hadis sonra kaydedileceği üzere, *Hz. Peygamber*'den sahih bir senedle اَفْطَرَ الْحَاجِمُ وَالْمَحْجُومُ **"Hacamat yapan da yaptıran da orucunu bozmuştur"** hadisi de rivayet edilmiştir. Şarihler bu sonuncu hadisin mensuh olduğuna hükmederler. *"Zira derler, bu hadisin bazı tariklerinde, Resulullah'ın bu hadisi Veda Haccı sırasında irâd buyurduğu tasrih edilmiştir. Diğeri ise daha önce yani Mekke fethi sırasında irâd edilmiştir. Öyle ise bunun mensuh olacağı açıktır."*

3136 ٥- وعن أنس رضى اللّه عنه قال: [مَا كُنَّا نَدَعُ الْحِجَامَةَ لِلصَّائِمِ إلاَّ لِكَرَاهَةِ الْجَهْدِ]. أخرجه البخارى وأبو داود.

5. **(3136)**- *Hz. Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Biz oruçlunun hacamat olmasını, sâdece bitap düşmesinden korkarak terkettik."* [Ebu Dâvud, Savm 29, (2375); Buharî, Savm 32.]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet dahi, hacamat olmanın orucu bozmayacağını ifade eder. Zira *Hz. Enes*, oruçlunun *"Orucum bozulur"* diye değil, *"bitap düşerim"* korkusuyla hacamat olmaktan kaçındığını belirtmektedir. Oruçlunun kan aldırmasına *Resulullah*'ın ruhsatını ifade eden başka rivayetler de mevcuttur.

Kan aldırmanın orucu bozmayacağı esas olmakla beraber, hacamat sebebiyle zayıf düşeceğinden korkulan kimseler hakkında mekruh olduğu belirtilmiştir. Böylece sadedinde olduğumuz hadisle, diğer ruhsat hadisleri cem edilmiş olmaktadır. Bazı âlimlerimiz: *"Eğer zayıflama orucun açılmasına sebep olacak bir dereceye ulaşırsa kerâhet artar"* demiştir. *Şevkânî, "her hâl u kârda oruçlunun hacamat olmaktan kaçınmasının evlâ olacağını..."* söyler.

3137 ٦- وعن ابن أبى ليلى عن رجل صحابى قال: [نَهَى رسولُ اللّهِ ﷺ عَنِ الْحِجَامَةِ وَالْمُوَاصَلَةِ، وَلَمْ يُحَرِّمْهُمَا إبْقَاءً عَلَى أصْحَابِى]. أخرجه أبو داود.

6. (3137)- *İbnu Ebî Leylâ,* Sahâbî bir zâttan naklediyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) hacamat olmaktan, muvâsaladan (üst üste bir-kaç gün oruç açmamaktan) yasakladı. Ancak bunları Ashâbına haram kılmadı. Kendisine: "Ey Allah'ın Resulü, sen sahûra kadar orucu devam ettiriyorsun" denildi de şu cevabı verdi:*

"Ben sahûra kadar uzatıyorum, zira Rabbim bana yedirip içirmektedir." [Ebu Dâvud, Savm 29, (2374).]

3138 ٧- وعن رافع بن خديج رضى اللّهِ عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: أفْطَرَ الْحَاجِمُ وَالْمَحْجُومُ]. أخرجه الترمذى وصححه، وأخرجه أبوداود عن ثوبان وعن شداد ابن أوس رضى اللّه عنهما.

ومعنى «أفْطَرَ الْحَاجِمُ وَالْمَحْجُومُ» عند من ذهب إلى أن الحجامة لا تفطر أنهما تعرّضا للافطار. أما المحجوم: فللضعف الذى يلحقه من ذلك ونحوه، وأما الحاجم: فلا يأمن وصول شيء من دم المحجوم إلى حلقه فيبلعه، ونحو ذلك.

7. (3138)- *Râfi' İbnu Hadîc (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular:* **"Hacamat ettiren de, hacamat eden de orucunu açmıştır."** [Tirmizî, Savm 60, (774); Ebu Dâvud, Savm 28, (2367); İbnu Mâce, Savm 18, (1679, 1680, 1681).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin zâhirine göre hacamat olan da hacamat yapan da orucunu açmış sayılmaktadır. *Ahmed İbnu Hanbel* gibi bazı âlimler hadisi zâhirine göre anlayarak, kan aldıranın orucunun bozulacağına hükmetmiştir.

Ancak diğer bir kısım âlimler, bu hadisi şöyle anlamışlardır: "*Kan aldırmak orucu bozmaz. Hadisin mânası şudur: Kan alan da aldıran da oruçlarının bozulmasına mâruzdurlar. Yani kan aldıran (mahcûm), bu sebeple zaafa düşer ve orucu bozmak zorunda kalır. Kan alan da, kan aldıranın kanından boğazına bir şeyler kaçabilir, o da yutar veya tadından bir şey boğazına ulaşır. Şu halde her ikisi de oruçlarının bozulması tehlikesiyle başbaşadırlar. Nitekim nefsini tehlikeye atan için "kendini helak etti" denilir. Keza: "Kadı olan bıçaksız olarak kesilmiştir" sözü de kadılığın muhatarası (riski) için söylenir. Öyle ise hadis, kan aldırmanın muhtemel riskine dikkat çekmek için "kan alan da aldıran da orucunu bozmuştur" diye mübalağalı olarak ifadede bulunmuştur*" denmiştir.

3139 ٨– وعن أنس رضى الله عنه قال: [جَاءَ رَجُلٌ فَقَالَ يَارسولَ اللّهِ: إنَّ عَيْنِي اشْتَكَتْ فَأَكْتَحِلُ، وَأَنَا صَائِمٌ؟ قَالَ: نَعَمْ]. أخرجه الترمذى وصححه.

8. **(3139)**- *Hz. Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Bir adam gelerek: "Ey Allah'ın Resulü, gözüm ağrıyor, oruçlu olduğum halde sürme çekiyorum (bu, orucumu bozar mı?)" diye sordu. Resulullah:* **"Hayır (bozmaz)"** *dedi."* [Tirmizî, Savm 30, (726).]

3140 ٩– وعن عبد الرحمن بن النعمان بن معبد بن هوذة عن أبيه عن جده قال: [أَمَرَ رسولُ اللّهِ ﷺ بِالإِثْمِدِ الْمُرَوَّحِ عِنْدَ النَّوْمِ وَقَالَ: لِيَتَّقِهِ الصَّائِمُ]. أخرجه أبوداود.

«الْمُرَوَّحِ» بالحاء المهملة: المطيب بالمسك.

9. **(3140)**- *Abdurrahman İbnu Nu'man İbni Ma'bed İbni Hevze an ebîhi an ceddihi* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) uyku sırasında gözlere miskle karıştırılmış ismid (sürmesi) çekilmesini emir buyurdu ve:*

"Oruçlu bundan sakınsın!" *dedi."* [Ebu Dâvud, Savm 31, (2377).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis sürmenin orucu bozacağını ifade eder. *İbnu Şübrüme ve Abdurrahman İbnu Ebî Leylâ* bununla ameli esas almışlardır. Ancak diğer fukahâ ve muhaddisler bunlara muhalefet etmiş ve sürmenin orucu bozmayacağına hükmetmiştir. Çoğunluk, bu hadisin ihticac edilemeyecek kadar zayıf olduğunu söyler. *İbnu Ebî Leylâ* ve *İbnu Şübrüme* şu hadisi de görüşlerinin delilleri meyanında zikrederler: اَلْفِطْرُ مِمَّا دَخَلَ وَالْوُضُوءُ مِمَّا خَرَجَ **"Oruç, giren şey için, abdest de çıkan şey için bozulur."** Bu hadis, Buharî'de muallak olarak gelmiştir.

Diğer taraftan, sürmenin orucu bozmayacağına hükmeden cumhûr, sadedinde olduğumuz hadisin zayıf olduğunu söylemekle kalmaz, *İbnu Mâce de Hz. Aişe'*den gelen ve Aleyhissalâtu vesselâm'ın ramazanda oruçlu iken sürme çektiğini ifade eden hadisi delil olarak gösterir.

2- Hadiste geçen *ismid,* sürme yapılan taşın ismidir. *Mürevvah,* misk katılarak kokulandırılmış demektir. Şu halde ismid yalnız sürülmüyor, misk katılarak onun içerisinde kokulu hale getiriliyor.

ÖPME VE MÜBAŞERET

3141 ١- عن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [إِنْ كَانَ رسولُ اللّهِ ﷺ لَيُقَبِّلُ بَعْضَ أَزْوَاجِهِ وَهُوَ صَائِمٌ، ثُمَّ ضَحِكَتْ].

1. **(3141)**- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) oruçlu olduğu halde hanımlarından birini öperdi." (Hz. Aişe bunu söyleyip sonra güldü.)*

3142 ٢- وفى أخرى: [وَيُبَاشِرُ وَهُوَ صَائِمٌ، وَكَانَ أَمْلَكَكُمْ لِإِرْبِهِ]. أخرجه الستة إلا النسائى، وهذا لفظ الشيخين.

«الإِرْبُ» بكسر الهمزة، وسكون الراء: الذكر هنا، وبفتحهما: الحاجة، والمراد بها هنا حاجة الجماع.

2. **(3142)**- Bir başka rivayette şöyle der: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), oruçlu iken mübaşerette bulunurdu. O, nefsine hepinizden çok hâkim idi.*" [Buharî, Savm 24, 23; Müslim, Sıyâm 62-65, (1106); Muvatta, Sıyâm 14, (1, 292); Ebu Dâvud, Savm 33, (2382-2386); Tirmizî, Savm 31, (727-729).]

AÇIKLAMA:

Mübâşeret: Derinin deriye değmesi demektir. El ele tutuşmak bir mübâşerettir.

Hadisler, toptan en sonda açıklanacak.

3143 ٣- وعن جابر رضى اللّه عنه: [أَنَّ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: يَارَسُولَ اللّهِ صَنَعْتُ الْيَوْمَ أَمْراً عَظِيماً، قَبَّلْتُ وَأَنَا صَائِمٌ؟ قَالَ: أَرَأَيْت لَوْ مَضْمَضْتَ بِالْمَاءِ؟ قُلْتُ: لاَ بَأْسَ. قَالَ: فَمَهْ]. أخرجه أبوداود.

وقوله «فَمَهْ» أى فماذا عليه، والهاء للسكت.

3. **(3143)**- *Hz. Câbir* anlatıyor: *"Hz. Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anhümâ) (bir gün telâşla gelerek):*

"Ey Allah'ın Resulü! Bugün ben büyük bir hatada bulundum, oruçlu iken (hanımımı) öptüm!" dedi. Resulullah da şöyle cevapladı:

"Sen oruçlu iken mazmaza yapmaz mısın? (Bu orucunu bozar mı?)"

(Ravilerden İsa İbnu Hammâd rivayetinde) der ki: "Dedim ki: "Bunda bir beis yok!" Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Öyleyse niye (öpmeden telaşa düşüyorsun?)" [Ebu Dâvud, Savm 33, (2385).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet *Hz. Ömer*'in oruçlu iken hanımını öptüğünü, sonra da büyük bir hata işlemiş olmanın zan ve telâşına düşerek *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vessalâm*'a müracaat ettiğini göstermektedir. *Resulullah, Hz. Ömer*'i ikna için, oruçlu iken abdest sırasında ağzına su alıp almadığını sorar ve ağza alınıp sonra geri atılan suyun orucu bozmaması gibi, öpmenin de orucu bozmayacağını belirtir. Bu cevapla Efendimiz: *"Ağza su almak, içmenin başlangıcıdır, ama içme demek değildir, öyle de öpmek, cimanın başlangıcıdır, ama cima değildir"* demiş olmaktadır.

3144 ٤- عن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [سَأَلَ رَجُلٌ رَسُولَ اللّهِ ﷺ عَنِ الْمُبَاشَرَةِ لِلصَّائِمِ فَرَخَّصَ لَهُ، فَأَتَاهُ آخَرُ فَسَأَلَهُ فَنَهَاهُ، وَكَانَ الَّذِى رَخَّصَ لَهُ شَيْخاً وَكَبِيراً، وَالَّذِى نَهَاهُ شَابّاً]. أخرجه أبوداود.

4. **(3144)**- *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Bir adam Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a oruçlunun hanımıyla mübaşeretinden sordu. Aleyhissalatu vessalam ruhsat verdi.*

Arkadan bir başkası geldi, o da aynı şeyi sordu. Buna mübâşereti yasakladı.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ruhsat tanıdığı kimse yaşlı birisiydi, yasakladığı kimse de gençti." [Ebu Dâvud, Savm 35, (2387).]

3145 ٥- وعن نافع: [أَنَّ عَبْدَ اللّهِ بنَ عُمَرَ رضى اللّه عنهما: كَانَ يَنْهَى عَنِ الْقُبْلَةِ الْمُبَاشَرَةِ لِلصَّائِمِ]. أخرجه مالك.

5. **(3145)**- *Nâfî* merhum anlatıyor: *"Abdullah İbnu Ömer (radıyallahü anhümâ) oruçluyu öpme ve mübaşeretten men ederdi."* [Muvatta, Sıyâm 20, (1, 293).]

AÇIKLAMA:

1- Öpme orucu bozar mı, bozmaz mı? Bu husus âlimler arasında münâkaşa edilmiştir. *Hz. Aişe*'den kaydedilen ilk iki rivayette (3141, 3142) *Hz. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)*'in oruçlu iken hanımlarını öptüğü belirtilmektedir. Ancak *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* ikinci rivayette, *Resulullah*'ın nefsine herkesten ziyâde hâkim olduğunu belirterek, oruçlu iken öpmenin riskine dikkat çekmektedir. *İbnu Ömer*'in bu meseledeki tutumunu aksettiren son rivayet (3145) de öpme ruhsatını kayıtlamaktadır: Yaşlıya câiz, gence değil...

Âlimler rivayetlerdeki bu ihtiyatî kayıtları da nazara alarak meseleyi yumuşak bir üslupla hükme bağlamışlardır. *Nevevî* şöyle der: *"Oruçlunun öpmesi, şehvetini tahrik etmeyene haram değildir. Ancak evlâ olanı, terketmesidir. Mamafih bu ona mekruhtur da denemez. Şâfiî* hazretleri: *"Oruçlunun öpmesi, hakkında evlâ olana muhâliftir. Gerçi Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bunu yaptığı sâbittir, ancak onun, öpme hududunu aşmayacağı hususunda emin olunduğu halde, başkasının aşacağından korkulur. Nitekim Hz. Aişe,* كَانَ أَمْلَكَكُمْ لِإِرْبِهِ *"O nefsine en çok hâkim olanınız idi" demiştir. Şehveti harekete geçen hakkında öpmek, sahih kavle göre haramdır"* der.

Kadı İyaz da şöyle demiştir: *"Sahabe ve Tâbiînden bazıları öpmenin oruçluya mutlak olarak mübah olduğunu söylemiştir. Ahmed, İshâk ve Dâvud bunlardandır. Mutlak olarak mekruh addedenler de olmuştur, İmam Mâlik bunlardandır. İbnu Abbâs, Ebu Hanîfe, Sevrî, Evzâî ve Şâfiî (rahimehümullah): "Gence mekruh, yaşlıya değil"* demişlerdir. Bu, *İmam-ı Mâlik*'in de bir görüşüdür. *İbnu Vehb, İmam Mâlik*'in: *"Nâfile oruçta mubah, nâfile olmayanda değil" dediğini de nakleder.*

Âlimler, öpme, meninin gelmesine sebep olmadıkça orucu bozmayacağı hususunda ihtilaf etmezler. Bu görüşe 3143 numarada kaydedilen hadisle varırlar. Orada görüldüğü üzere *Resulullah*, öpmenin orucu bozup bozmayacağı sorulunca: أَرَأَيْتَ لَوْ تَمَضْمَضْ **"Abdest sırasında mazmaza yapman (ağzını yıkaman) orucu bozar mı?.."** buyurarak: *"Hep bilirsiniz ki, içmenin mukaddimesi olan mazmaza orucu bozmaz, bunun gibi, cimanın mukaddimesi olan öpme de orucu bozmaz"* demek istemiştir.

Son olarak şunu da kaydedelim: *Hattâbî*'nin nakline göre, *İbnu Mes'ud* ve *Sa'îd İbnu Müseyyeb*, öpene, öptüğü güne mukabil bir gün kaza etmesini söylemişlerdir.

UNUTARAK ORUCU BOZMA

3146 ٦- عن أبى هريرة رضى الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ نَسِيَ وَهُوَ صَائِمٌ فَأَكَلَ، أَوْ شَرِبَ فَلْيُتِمَّ صَوْمَهُ، فَإِنَّمَا أَطْعَمَهُ اللّهُ وَسَقَاهُ].

أخرجه الخمسة إلا النسائى.

1. **(3146)**- *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Kim oruçlu olduğu halde unutur ve yerse veya içerse orucunu tamamlasın. Çünkü ona Allah yedirip içirmiştir."** [Buharî, Savm 26, Eyman 15; Müslim, Sıyâm 171, (1155); Tirmizî, Savm 26, (721); Ebu Dâvud, Savm 39, (2398).]

AÇIKLAMA:

1- Unutularak yendiği takdirde oruçluya terettüp edecek ahkâm hususu, ülemâ arasında ihtilaflıdır. Cumhûr kaza gerekmeyeceğine hükmetmiştir. *İmam Mâlik,* orucun bozulacağına ve kazanın vâcib olacağına hükmeder. *İmam Mâlik*'ten meşhur olan görüş bu ise de Mâlikîler arasında mesele üzerine farklı görüşler olmuştur. Bazıları farz ve nâfile orucu tefrik etmiştir. *Dâvudî,* bu görüşünde imama katılmaz ve hatta: *"Mâlik'e bu hadis ulaşmamış olabilir, yahut da hadisi "günah'ın kalkmasıyla" te'vil etmiştir"* der. *İbnu Dakiku'l- Îd* ise imamın kıyasla bu hükme vardığını söyler. *"Zira der, burada orucun bir rüknü fevt olmuştur. Bu ise emredilenler durumundadır. Kâideten unutmak, emredilenlerde müessir olmaz. Kazanın vacib olmadığını söyleyenlerin dayanağı Ebu Hüreyre hadisidir. O hadis ise, orucun tamamlanmasını emretmektedir. Şu halde hadis, tamamlananı "oruç" olarak isimlendirmektedir..." İbnu'l-Arabi* ise, *İmam Mâlik*'in, nezdinde muteber bir prensipten hareketle bu hükme vardığını söyler. Prensibine göre: *"Haber-i vahid, kaidelere aykırı şekilde gelirse onunla amel edilmez. Hadis, unutanın günaha girmeyeceğini beyan eden veçhiyle ma'mûlün bih'dir. Ama kaza edilmeyeceği hükmünde amele elverişli olmaz, çünkü orucun rüknünü ihlal etmektedir. Nitekim namazın bir rek'ati unutulsa namaz yenilenir, rüknün eksikliği sıhhate mânidir..." İbnu Hacer,* bu mütalâaya katılmaz. Şâri'in, oruca mahsus kaide koyduğunu, bunu namazla kıyaslamaya kalkmanın kaide içinden kaide çıkarmak olacağını, bu yola gidildiği takdirde amele sâlih çok az hadis kalacağını söyler.

2- *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'ın hadislerinde "unuturak yiyip içme"nin orucu bozmayacağı tasrih edilmiştir. *Hasan Basrî* ve *Mücâhid, "Unuturak hanımıyla cima etmenin"* de orucu bozmayacağı tasrih edilmiştir. *Hasan-ı Basrî (rahimehullah): "Bu, unutarak yiyip içenin durumundadır"* demiştir. Ancak *Atâ*'nın, soru üzerine: *"Bu tamamen unutulamaz, ona kaza gerekir"* dediği rivayet edilmiştir. Bu görüşünde *Atâ*'ya *Evzâ'î, Leys, Mâlik* ve *Ahmed*'in *(rahimehullah)* katıldıkları belirtilir. *Şâfiî*'nin bir görüşü de budur. Görüldüğü üzere bu zikri geçenler yeme-içme ile cima'yı bir tutmamışlardır. *Ahmed İbnu Hanbel*'den meşhur görüşe göre, unutarak cima edene kefaret de gerekir.

Şunu da kaydedelim ki, cimâ için de orucun kazası gerekmeyeceğine hükmeden bazı Şâfiîler, bu hükme, hadisin bir veçhindeki ıtlakı delil gösterirler: مَنْ اَفْطَرَ فِى شَهْرِ رَمَضَانَ **"Kim ramazan ayında unutarak orucunu açarsa..."** Burada orucun "yeme, içme" sebebiyle açılması kayıtlanmamış, orucu bozan bütün sebepler kastedilmiş olmaktadır. Şu halde bazı hadislerde *yeme-içme*'nin zikri, çoğunlukla bu iki şeyin vukua gelmesinden ve ağlebî durumda bunlardan istiğnanın mümkün olmamasından dolayıdır.

3- Hadiste, Cenab-ı Hakk'ın kullarına olan lütfu, onlara tanıdığı kolaylık görülmektedir. Meşakkat ve zorluğun kullar üzerinden kaldırılmasının örneği de hadiste mevcuttur.

4- *Ahmed İbnu Hanbel*'in bir rivayetinde hadisin vürûd sebebi de açıklanmaktadır: *"Ümmü İshâk adında azadlı bir cariyenin anlatmasına göre, câriye Resulullah'ın yanında iken, Efendimize getirilen bir kap yemeği beraberce yerler. Kadıncağız oruçlu olduğunu hatırlar. Zülyedeyn, kadına: "Karnın doyduktan sonra mı?" deyince, Aleyhissalâtu vessalâm câriyeye:*

"Orucunu tamamla, bu Allah'ın sana gönderdiği bir rızıktır" *buyurur."*

İbnu Hacer der ki: *"Bir rivayette, az yiyenle çok yiyen arasında fark görmek isteyenlere red vardır."*

ORUCUN ZAMANI

3147 ١- عن أنس رضى اللّه عنه قال: [كَانَ رسُولُ اللّهِ ﷺ يُفْطِرُ مِنَ الشَّهْرِ حَتَّى نَظُنَّ أَنَّهُ لاَ يَصُومُ مِنْهُ، وَيَصُومُ حَتَّى تَظُنَّ أَنَّهُ لاَ يُفْطِرُ مِنْهُ شَيْئاً، وَكَانَ لاَ تَشَاءُ أَنْ تَرَاهُ مِنَ اللَّيْلِ مُصَلِّياً إِلاَّ رَأَيْتَهُ، وَلاَ تَشَاءُ أَنْ تَرَاهُ نَائِماً إِلاَّ رَأَيْتَهُ]. أخرجه الشيخان والترمذى.

1. (3147)- *Hz. Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bazan olurdu bir ay boyu oruç tutmazdı ve o aydan hiç oruç tutmayacağını zannederdik. Bazan da (öylesine ara vermeden) tutardı ki, o aydan hiç bir günü oruçsuz geçirmeyecek zannederdik. Sen onu, geçeleyin namaz kılarken görmek istesen mutlaka görürdün. Geceleyin uyur görmek istesen mutlaka görürdün."* [Buharî, Savm 53, Teheccüd 11; Müslim, Sıyâm 180, (1158); Tirmizî, Savm 57, (769).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın nafile oruçları nasıl tuttuğunu açıklıyor. Hadiste, bir ay boyu ara vermeden nafile oruç tutmadığı görülmektedir. Ancak bazı aylar da sanki hiç ara vermiyormuşcasına sıkı şekilde nâfile tutmaktadır. Müteakip hadiste görüleceği üzere, bir ayı tam olarak oruçlu geçirme hali ramazana mahsustur, onun dışındaki aylarda bu vâki olmamıştır.

2- Hadisin ikinci kısmında, *Resulullah*'ın gece namazlarını ve nâfile oruçlarını belli ve değişmez bir programa göre, gecenin hiç değişmeyen muayyen vaktinde, ve ayın muayyen günlerinde icra etmediğini ifade etmektedir.

İbnu Hacer şu açıklamayı yapar: *"Yani, Aleyhissalâtu vesselâm'ın nâfile oruç ve nâfile namazdaki hali muhtelifti. Bazan gecenin evvelinde namaza kalkardı, bazan ortasında, bazan da sonunda; tıpkı, bazen ayın başında, bazan ortasında, bazan da âhirinde oruç tuttuğu gibi. Kim onu, gecenin herhangi bir vaktinde namaz kılarken veya ayın herhangi bir vaktinde oruç tutarken görmek istese ve onu peş peşe tâkip etse, muhakkak ki, gece namazında veya nâfile orucunda görmek istediği şekilde görürdü. Hadis, Efendimizin orucu peş peşe tuttuğunu veya bütün gece namaz kıldığını ifade etmez."*

3148 ٢- وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [مَا صَامَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ شَهْراً كَامِلاً قَطُّ غَيْرَ رَمَضَانَ] أخرجه الشيخان و النسائى.

2. **(3148)**- *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *''Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), ramazan dışında hiçbir ayı tam olarak oruçlu geçirmedi.''* [Buharî, Savm 53; Müslim, Savm 178, (1157); Nesâî, Savm 70, (4, 199).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin Nesâî'deki veçhi hadisi daha anlaşılır kılmaktadır. Şöyle ki: *''İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *''Resulullah öyle (ısrarla peş peşe) oruç tutardı ki (orucu hiç) açmayacak derdik. (Bâzan da öylesine peş peşe) yerdi ki ''oruç tutmak istemiyor'' derdik. Medîne'ye geleliden beri bir ay boyu tam olarak peş peşe hiç oruç tutmadı.''*

BAZI FEVÂİD:

Yukarıda kaydedilen iki hadiste şu hususlar gözükmektedir:

★ Her ay nafile oruç tutmak müstehabtır.

★ Nâfile orucun belli bir günü yoktur. Yasaklanan günler dışında her gün oruç tutulabilir.

★ *Resulullah* savm-ı dehr (yıl orucu) hiç tutmamıştır.

★ Hiç bir gece, gece boyu namaz kılmamıştır. Böyle yapışı, daha önce de geçtiği üzere, sonradan gelenler bunu farz zannetmesinler gayesine dayanıyordu. Aksi halde ümmete meşakkat verecek bir sünnet bırakmış olacaktı. Halbuki, kendisine bu meşakkate tahammül edebilecek güç verilmiş idi. Örnek olmak maksadıyla ibâdetlerde vasat bir yol tâkip etmiştir: Hem oruç tuttu, hem yedi, hem gece namazı kıldı, hem de uyudu.

AŞÛRA ORUCU

3149 ١- عن قتادة رضى الله عنه. [أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ قال: صِيَامُ عَاشُورَاءَ إِنِّى أَحْتَسِبُ عَلَى اللّٰهِ أَنْ يُكَفِّرَ السَّنَةَ الَّتِى قَبْلَهُ]. أخرجه الترمذى وصححه.

1. **(3149)-** *Katâde (rahimehullah)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Aşûra orucunun önceki yılın günahlarına kefaret olacağını Allah(ın rahmetin)den umarım."** [Tirmizî, Savm 48, (752).]

AÇIKLAMA:

Aşûra günü, *İbnu Düreyd*'e göre İslamî bir isimdir ve câhiliye devrinde bilinmemektedir. Ancak *İbnu Dıhye* bu iddiayı reddeder, bunun câhiliye devrinde mevcudiyetini gösteren deliller zikreder. Bunlardan biri *Hz. Aişe*'nin rivayetidir. Müteakiben kaydedileceği üzere, *Hz. Aişe* cahiliye halkının Aşûra orucu tuttuğunu belirtir.

Aşûre günü hangi güne tekabül eder? Bu da münâkaşa edilmiştir. Ekseriyete göre, Muharrem'in onuncu günüdür.

Kurtubi der ki: *"Aşûra, "âşire"den (onuncu) alınmadır, mübâlağa ve ta'zim ifade eder. Aslında bu, onuncu gece için bir sıfattır. Çünkü o kelime, akd'in ismi olan 'uşr'dan me'huzdur (alınmadır), gün (yevm) kelimesi ona muzaf olmuştur. Yevm-i aşûra denince sanki onuncu gecenin günü kastedilir. Şu kadar ki, bu bir sıfata bedel olunca isim olma hâli ona galebe çaldı, bir de mevsufunu zikretme zahmetine gidilmeyip Leyl kelimesi atıldı ve sadece Aşûra dendi. Bu kelime böylece aşûra günü'ne alem oldu..."*

Zeyn İbnu'l-Münîr der ki: *"Alimlerin çoğu, "aşûra"yı Muharrem ayının onuncu günü bilir. Bu aynı zamanda iştikak ve tesmiyenin de gereğidir. Aşûre'ye, Muharrem'in dokuzuncu günü diyen de olmuştur. Birinci durumda gün, giden geceye muzaftır. İkinci durumda ise, gelecek geceye muzaftır."*

Bazıları: *"Dokuzuncu güne aşûra denmesi, develerin içeri alınmasındandır"* demiştir. Deveyi sekiz gün boyu otlatıp sonra dokuzuncu gün içeri alırlardı.

Hakem İbnu'l-A'rac anlatıyor: *"İbnu Abbâs'a uğradım. O ridasına dayanmış duruyordu.*

"Bana Aşûra gününden haber ver!" dedim. Şu cevabı verdi:

"Muharrem hilâlini gördün mü, saymaya başla ve dokuzuncu günü oruçlu olarak sabahla."

"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) o gün oruç tutar mıydı?" dedim.

"Evet!" cevabını verdi."

Bu rivayetin zâhirine göre, Aşûre günü dokuzuncu gündür.

Müslim'in bir başka rivayeti de bunu te'yid eder: *"İbnu Abbâs'tan gelen bir rivayete göre Aleyhissalâtu vessalâm* لَئِنْ بَقِيتُ إِلَى قَابِلٍ لَأَصُومَنَّ التَّاسِعَ **"Önümüzdeki seneye kadar yaşarsam Muharrem'in dokuzuncu gününde oruç tutacağım."** *Ve Resulullah bundan önce vefat etti."*

Bu rivayetin zâhiri, *Resulullah*'ın Muharrem'in onunda oruç tuttuğunu, önümüzdeki seneye ulaşırsa dokuzunda tutmaya azmettiğini gösterir. Bunun şu mânaya gelmesi muhtemeldir: Efendimiz sâdece dokuzla yetinmemiş, aksine onu, onuncu güne de izafe etmiştir. Bu izâfe, ihtiyaten olabileceği gibi hıristiyan ve yahudilere muhalefet olsun diye de olabilir. Bu ikinci ihtimal *ercah*'tır. *Müslim*'in bazı rivayetleri de bunu te'yid eder. *İbnu Abbâs*'tan merfu bir rivayette Efendimiz şöyle der: صُومُوا يَوْمَ عَاشُورَاءَ وَخَالِفُوا الْيَهُودَ صُومُوا يَوْمًا قَبْلَهُ أَوْ يَوْمًا بَعْدَهُ **"Aşûra günü oruç tutun, yahudilere muhalefet edin: Aşûradan bir gün önce veya bir gün sonra oruç tutun."**

İbnu Hacer der ki: *"Bu Resulullah'ın son zamanlarda verdiği bir emirdir. Aleyhissalâtu vessalâm, vahiy gelmeyen hususlarda ehl-i kitaba muvafakat etmeyi severdi. Bu, bilhassa putperetslere muhalefet eden hususlarda böyleydi. Ne zaman ki Mekke fethedildi, İslâm dini her yerde şöhret ve üstünlük elde etti, derhal ehl-i kitaba muhalefeti de ilân etti. Bu meselede de öyle oldu. Önce:* **"Biz, Hz. Musa'ya sizden daha layık ve ehakkız"** *diyerek onlara benzemeyi tercih etti. Sonra onlara muhalefeti uygun buldu ve Aşûra'ya bir gün önceden, bir gün de sonradan ilave yapılmasını emretti."*

Bu hususu, *Tirmizî*'nin bir rivayeti te'yid eder: اَمَرَنَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِصِيَامِ عَاشُورَاءَ يَوْمَ الْعَاشِرِ *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize, Muharrem'in onunda aşûra orucu tutmamızı emretti."*

Bazı âlimler demiştir ki: *"Resulullah'ın* Müslim'deki: **"Eğer önümüzdeki seneye kadar yaşarsam Muharrem'in dokuzunda oruç tutacağım"** *hadisi iki hususa muhtemeldir:*

1- *Resulullah bununla, dokuzuncu geceyi onuncu geceye nakletmeyi düşünmüş olabilir.*

2- *Dokuzuncu günü, oruçta onuncu güne ilave etmeyi düşünmüş olabilir.*

Resulullah'ın, bunu beyan etmezden önce ölmüş olması sebebiyle, iki günü oruçlu geçirmek ihtiyata muvafık düşer. Durum böyle olunca Aşûra orucu üç mertebede olmuş olmaktadır:

★ *En aşağısı: Sadece Aşûre günü oruç tutmak.*

★ *Bir üst derecesi: Aşûra ile birlikte dokuzuncu günde de oruç tutmak.*

★ *En üstünü: "Dokuz ve onbirinci günlerde de oruç tutmak... Doğruyu Allah bilir."* 3158 ve 3259 numaralı hadiste bazı ilave açıklama gelecek.

3150 ٢– وعن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [كَانَ عَاشُورَاءُ يُصَامُ قَبْلَ رَمَضَانَ. فَلَمَّا نَزَلَ رَمَضَانُ كَانَ مَنْ شَاءَ صَامَ وَمَنْ شَاءَ أَفْطَرَ].

أخرجه الستة إلا النسائى.

2. **(3150)**- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Ramazan (farz olmazdan) önce Aşûra orucu tutuluyordu. Ramazanın farziyeti indikten sonra onu dileyen tuttu, dileyen de tutmadı."* [Buharî, Savm 69, Hacc 1, 47, Menâkıbu'l-Ensâr 26, Tefsir, Bakara 24; Müslim, Sıyâm 115; Muvatta, 33, Ebu Dâvud, Savm 64, (2442, 2443); Tirmizî, Savm 49, (753).]

AÇIKLAMA

1- Bu rivayet, Buharî'nin bir rivayetinde daha sarih olarak şöyle yer alır: *"Hz. Aişe dedi ki: "Kureyş câhiliye devrinde Aşûra orucu tutuyordu. Bunu Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) da tutuyordu. Medine'ye (hicretle) gelince, Aşûra'yı tuttu ve oradaki müslümanlara da tutmalarını emretti. Ramazan orucu farz edilince, Aşûra'yı terketti. Artık dileyen tuttu dileyen tutmadı."*

Bu rivayette üç husus açıkça gözükmektedir:

★ Aşûra orucu Mekkelilerce bilinmekte ve tutulmakta ise de Medine'deki Araplarca tutulmamaktadır. *Resulullah*'ın emretmesi bu mânaya gelir.

★ *Resulullah*, ramazan farz edilmezden önce Aşûra'yı nâfile bir amel olarak değil, vâcib olarak tutmaktadır.

★ Ramazan orucu farz olunca Aşûra yasaklanmıyor; dileyen nâfile olarak tutmaya devam ediyor.

Başka rivâyetler, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın* buna devam edenler arasında yer aldığını göstermektedir.

2- Bazı âlimler, bu rivayetten *Resûlullah*'ın Aşûre'yi emrettiği zamanı da tahmin ederler. Buna göre, hicret rebiyyülevvel ayında vukua geldiğine göre, Aşûra'yı tutma emri, hicretin ikinci senesinin başında sâdır olmuş olmalıdır.

Zaten ikinci sene içerisinde Ramazan orucu farz kılınmıştır. Bu duruma göre, Aşûra'yı tutma emri sadece bir seneye mahsus olmaktadır. Ondan sonra dileyenin tutmasına havale edilmiştir. Şu halde, farz edildiğine dair rivayetlerin nefsülemirde sıhhati halinde, bu hadis, mezkur farzın neshedildiğini gösterir. *Kadı İyaz,* Selef'ten bazılarının Aşûra'nın farziyyetinin devam etmekte olduğu kanaatini taşıdıklarını kaydeder. Ancak bu görüşü devam ettiren âlim kalmamıştır.

İbnu Abdilberr, Aşûra'nın artık farz sayılmadığı hususunda ülemânın icma ettiğini belirtir. İcma, onun müstehab olduğu merkezindedir.

Kureyş'in Aşûra orucu tutmasını *İbnu Hacer* şöyle izah eder: *"Onlar bunu, geçmiş bir şeriatten almış olabilirler. Nitekim onlar, o günde ve başka günlerde Ka'be'nin örtüsüne tâzimde bulunuyorlardı."*

İbnu Hacer, İkrime'den nakledilen şu rivayeti işittiğini kaydeder: *"İkrime'ye bu hususta sorulunca demiştir ki: "Kureyş, cahiliye devrinde bir günah işledi. Bu onların çok ağırlarına gitti. Onlara, "Aşûra orucu tutun, bu günahınıza kefaret olur" denmiş, (onlar da tutmaya başlamışlar)."*

3151 ٣– وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [قَدِمَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ الْمَدِينَةِ فَرَأَى الْيَهُودَ تَصُومُ يَوْمَ عَاشُورَاءَ فَقَالَ: مَا هٰذَا؟ قَالُوا يَوْمٌ صَالِحٌ. هٰذَ يَوْمٌ نَجِيَّ اللّهُ تَعَالٰى فِيهِ بَنِى إِسْرَائِيلَ مِنْ عَدُوِّهِمْ فَصَامَهُ مُوسَى. فقَالَ ﷺ: أَنَا أَحَقُّ بِمُوسٰى مِنْكُمْ فَصَامَهُ وَأَمَرَ بِصِيَامِهِ]. أخرجه الشيخان وأبوداود.

3. **(3151)**- *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'ye gelince, yahudileri Aşûra günü oruç tutar gördü. Onlara:*

"Bu da ne, (niçin oruç tutuyorsunuz)?" *diye sordu.*

"Bu, sâlih (hayırlı) bir gündür. Allah, o günde Benî İsrâil'i düşmanlarından kurtardı. (Şükür olarak) Hz. Musa o gün oruç tuttu" dediler. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Ben Musa'ya sizden daha layığım" *buyurup o gün oruç tuttu ve müslümanlara da tutmalarını emretti."* [Buharî, Savm 69, Enbiya 22, Fedâilu'l-Ashâb 52, Tefsir, Yûnus 1, Tâ-hâ 1, Müslim, Sıyâm 127, (1130); Ebu Dâvud, Savm 64, (2444).]

AÇIKLAMA:

Müslim'in bir rivayetinde, Aşûra gününün yahudilerin hangi kurtuluşuna

tekabül ettiği belirtilmiştir: Yahudiler *Resulullah*'ın suâlini şöyle cevaplandırırlar: "*Bu, büyük bir gündür. O günde Allah Hz. Musa ve kavmini kurtardı, Firavun ve kavmini de garkedip suda boğdu.*" Bir başka rivayette: "*... Biz Alla'a şükür olsun diye bu orucu tutuyoruz*" derler.

Ahmed İbnu Hanbel'in, *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)*'den bir rivayetinde şu ziyâde yer alır: "*... Bu gün, Hz. Nuh'un gemisinin Cûdi dağına oturduğu gündür. Hz. Nuh, o gün şükür orucu tuttu.*"

Bu rivayet, *Resulullah*'ın Medine'ye Aşûra esnasında gelmiş olmasını gerektirdiği için zahirde bir müşkilat gözükmektedir. Halbuki Aleyhissalâtu vesselâm, rebiyyülevvel ayında gelmiştir.

Bu müşkili *İbnu Hacer* şöyle açar: "*Burada murad olan, Resûlullah'ın onların Aşûra orucunu tuttuklarını ilk defa bilmesi zamanıdır. Suâl sorma vak'ası ise hicretten sonra olmalıdır. Bu, hicretten önce bunu bildiğini de ifade etmez. Rivayette mahzuf bazı kelimeler var. Şöyle takdir edilebilir: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'ye geldi. Aşûra gününe kadar ikamet etti. O gün yahudileri oruç tutar buldu...*"

Bir başka te'vil de şöyle: "*Şu da muhtemeldir: O Yahudiler, Aşûra gününü şemsî takvime göre hesab ediyorlardı. Onların hesabınca Aşûra günü, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Medine'ye geldiği güne tesadüf etmiş olabilir.*" *İbnu Hacer* devamla der ki: "*Bu te'vil, müslümanların Hz. Musa aleyhisselâm'a daha evlâ ve daha lâyık olduğunu ortaya koyan hususlardan biridir. Çünkü buna göre, mezkur günü kaybetmiş olmaktadırlar, müslümanlar ise o meselede Allah'ın irşadına mazhardırlar. Ne var ki, hadislerin siyâkı bu te'vili reddeder, önceki te'vile itimad gerekir.*"

İbnu Hacer, bu değerlendirmesini, sonradan bulduğu bir rivayetle şöyle cerheder: "*Sonra Taberânî'nin* el-Mu'cemu'l-Kebîr*'inde, önce mezkur ihtimali te'yid eden bir rivayet buldum: Bu rivayet, Zeyd İbnu Sâbit'in tercüme-i hâl'i esnasında geçmektedir. Ebu'z-Zinâd babasından, o da Hârice İbnü Zeyd İbni Sabit'den, o da babası Zeyd'den rivayet ediyor: "Aşûra günü, insanların Aşûra dedikleri gün değildir. O gün, Ka'be'nin örtüldüğü gündür. O gün, sene içerisinde dönmekte idi. Bunun gününü (tesbit için) falanca yahudiye gidip soruyorlardı. Tâ ki, o bunlara hesab ediversin. Yahudi ölünce Zeyd İbnu Sâbit'e gelip ondan sordular." Bu rivayetin senedi hasendir. Şeyhimiz (Nureddin) el-Heysemî,* Zevâidu'l-Mesânid*'de der ki: "Ben bunun mânasını bilmiyorum.*"

Derim ki: "Ben onun mânasını Ebu'r-Reyhân el-Bîrunî'nin, Kitâbu'l-Âsârı'l-Kadîme*'sinde buldum. Orada zikrettiği şeyin özeti şudur: "Câhil yahudiler, oruçlarında ve bayramlarında yıldızların hesabına dayanıyorlardı. Onların senesi şemsî idi, kamerî değil.*"

Derim ki: "İşte bundan ötürü, Aşûra meselesinde kendisine itimad edecekleri hesap bilen birisine muhtaç oldular."(50)

İbnu Hacer, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın rivayeti ile *Hz. Aişe*'nin rivayeti arasında ihtilaf görmez. Ona göre, cahiliye Arapları ile yahudilerin Aşûra gününde farklı sebeplerle oruç tutmada birleşmeleri mümkündür. Nitekim *Kurtubi* der ki: *"Kureyş, Aşûra orucunu tutmada geçmiş bir şeriata -mesela Hz. İbrahim'in şerîatına- dayanmış olabilir. Resulullah'ın orucu da onlara muvafakat icabı olabilir. Nitekim, Haccda böyle olmuştur. Veya, bu hayırlı bir amel olması sebebiyle, Allah o gün oruç tutmasına izin vermiş olabilir. Hicret edince yahudileri de o gün oruç tutar bulunca, bunun sebebini onlara sormuş, kendisi tutup, müslümanlara da tutmaları için emretmiş olabilir. Böyle hareket etmesi, yahudileri kazanmak gayesini de güdebilir, nitekim onları kazanmak maksadıyla bidayette onların kıblelerine yönelmiştir. Başka ihtimaller de vardır."*

İbnu Hacer der ki: *"Her hâl u kârda, Aşûra'yı yahudilere uymak için tutmuş değildir. Zira o günün orucunu eskiden beri tutuyordu. Ancak bu ameli, yasaklanmayan hususlarda Ehl-i Kitab'a uygun olmayı sevdiği devreye rastlar."*

Şunu da belirtelim ki, *Müslim*'in bir rivayetinde *Aşûra günü "Yahudi ve Hıristiyanların kutladıkları büyük bir gün"* olarak ifade edilir. Bunun hıristiyanlarca da kutlanmasını, âlimler *Hz. İsa*'nın da o gün oruç tutmuş olabileceği ve bunun *Hz. Musa*'nın şerîatından neshedilmeyen hükümlerden olabileceği ihtimaliyle izah ederler.

[redacted] ٤- وعن قيس بن سعد بن عبادة رضى الله عنهما: قال [كُنَّا نَصُومُ عَاشُورَاءَ، وَنُؤَدِّى زَكَاةَ الْفِطْرِ، فَلَمَّا نَزَلَ رَمَضَانُ وَنَزَلَتِ الزَّكَاةُ لَمْ نُؤْمَرْ بِهِ وَلَمْ نُنْهَ عَنْهُ، وَكُنَّا نَفْعَلُهُ]. أخرجه النسائى.

4. (3152)- *Kays İbnu Sa'd İbnu Ubâde (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Biz Aşûra günü oruç tutuyor ve sadaka-ı fıtrı ödüyorduk. Ramazan orucunun farziyyeti ve zekat emri inince artık onunla emredilmedik, ondan yasaklanmadık da, biz onu yapıyorduk."* [Nesâî, Zekât 35, (5, 49).]

---

(50) *İbnu Hacer*'in tercihi olan önceki te'vil ile, bu rivayet sayesinde güçlenmiş olan ikinci te'vil arasında ortaya çıkan açıklık hakkında yoruma girmeyişi dikkatimizi çekiyor.

RECEB ORUCU

3153 ١- عن عباد بن حنيف قال: [سَأَلْتُ سَعِيدَ بْنَ جُبَيْرٍ عَنْ صَوْمِ رَجَبَ فَقَالَ سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ رضى الله عنهم يَقُولُ: كَانَ ﷺ يَصُومُ حَتَّى نَقُولَ لاَ يُفْطِرُ، وَيُفْطِرُ حَتَّى نَقُولَ لاَ يَصُومُ]. أخرجه الشيخان وأبوداود.

1. **(3153)**- *Abbâd İbnu Hanîf* anlatıyor: *"Sa'îd İbnu Cübeyr (rahimehullah)'e Receb ayındaki oruçtan sordum. Bana şu cevabı verdi:*

"İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ı dinledim, şöyle demişti: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Receb ayında bazı yıllarda öyle oruç tutardı ki biz, "(Gâliba) hiç yemeyecek (ayın her gününde tutacak)" derdik. (Bazı yıllarda da öyle) yerdi ki biz, "Gâliba) hiç tutmayacak" derdik." [Buharî, Savm 53; Müslim, Sıyâm 179, (1157); Ebu Dâvud, Savm 55, (2430).]

AÇIKLAMA:

1- Burada hadis *Abbâd İbnu Hanif*'ten naklediliyor. Bunda bir yanlışlık olsa gerek. Çünkü Müslim ve Ebu Dâvud'daki rivayetlerde *Said İbnu Cübeyr*'e soruyu yönelten *Osman İbnu Hakim el-Ensârî*'dir. Hadis Buharî'de biraz vecizdir, receb'in zikri geçmez.

2- Bu hadisle ilgili olarak *İmam Nevevî* şu açklamayı sunar: *"Zâhir şu ki, Said İbnu Cübeyr bu açıklaması ile şunu istidlâl etmeyi murad etmektedir: "Receb ayında oruç tutmak yasaklanmamıştır, ayrı bir hususiyetle mendub da kılınmamıştır. Aksine o, diğer aylar gibidir. Receb ayında tutulacak oruç için ne yasak ne de teşvik (nedb) edici bir rivayet sâbit değildir. Ancak oruç asıl itibariyle (bütün aylarda) mendub kılınmıştır."* Sünen-i Ebu Dâvud'un bir rivayetinde ise; *"Haram aylarında oruç tutmak mendub kılınmıştır. Receb de haram aylarından biridir"* denilmiştir.

ŞÂBAN ORUCU

3154 ١- عن عائشة رضى الله عنها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يَصُومُ حَتَّى نَقُولَ لاَ يُفْطِرُ، وَيُفْطِرُ، حَتَّى نَقُولَ لاَ يَصُومُ، وَمَا رَأَيْتُهُ آسْتَكْمَلَ صِيَامَ شَهْرٍ قَطُّ إِلاَّ رَمَضَانَ، وَمَا رَأَيْتُهُ فِي شَهْرٍ أَكْثَرَ صِيَاماً مِنْهُ فى شَعْبَانَ]. أخرجه الستة.

1. **(3154)**- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) (bazan) oruca öyle devam ederdi ki, "(Bu ay) hiç yemiyecek" derdik. Bazan da öyle devamlı yerdi ki, "(Bu ay) hiç tutmayacak" derdik. Ben, onun ramazan dışında bir ayı tam olarak tuttuğunu görmedim. Herhangi bir ayda Şâban ayında tuttuğundan daha fazla tuttuğunu da görmedim."* [Buharî, Savm 52; Müslim, Sıyâm 175, (1156); Muvatta, Sıyâm 56, (1, 309); Ebu Dâvud, Savm 56, 59, (2431, 2434); Tirmizî, Savm 37, (736); Nesâî, Savm 70, (4, 199, 200).]

AÇIKLAMA:

1- Burada *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ), Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ramazan dışında başka bir ayı tam olarak oruç tutarak geçirmediğini beyanla birlikte, Şâban ayında diğer aylardan daha çok oruç tuttuğunu belirtmektedir.

Öte yandan, müteakip hadiste (3155) görüleceği üzere, *Ebu Dâvud*'un, *Tirmizî*'nin Sünen'lerinde *Ümmü Seleme*'den kaydedilen rivayette, *Resulullah'ın Şâban ayını da tam tuttuğunu* ifade etmektedir. Bu durumun te'lifinde âlimler ihtilaf eder:

★ *İbnu Hacer "Yani, Şâban'ın büyük kısmını oruçla geçirirdi"* diye anlar. Nitekim, *Tirmizî*'nin nakline göre *İbnu'l-Mübârek: "Bir kimse, ayın yarısından fazlasını oruçlu geçirdiği takdirde: "Ayın tamamını oruçla geçirdi" demek Arapça açısından caizdir; nitekim: "Falan kişi, gecesinin tamamında namaz kıldı" denebilir; halbuki yemek de yemiş ve başka bazı işleriyle de meşgul olmuştur. (Burada verilen hüküm gâlib duruma bakar)" demiştir. Tirmizî* der ki: *"Sanki, İbnu'l-Mübârek bu açıklamasıyla iki hadisi cem etmiştir."*

★ *"Hepsi"* diyerek *"ekseriyet"*i kastetme işini -nâdir kullanılması sebebiyle- *Tîbî* kabul etmek istemez. Der ki: *"Hepsi (küll) kelimesi, şümûlü irade ve azla iktifayı defetmede başvurulan bir te'kiddir. Öyle ise, bunun "bir kısmı (bâzısı)" ile tefsiri buna aykırıdır." Tîbî* devamla der ki: *"Hadisi şu mânaya hamletmek*

gerekir: "Efendimiz, Şâban ayını bazan tam olarak oruçlu geçirirdi, bazan da ekseriyetini. Böyle yapardı, tâ ki insanlar bunun da Ramazan gibi farz olduğu vehmine kapılmasınlar."

★ Şöyle anlayan da olmuştur: *"Hepsi" kelimesinden murad, Resulullah'ın bazan ayın başından, bazan ortasından, bazan da sonundan tuttuğunu beyandır. Böylece ayın hiç bir kısmı oruçtan hâlî kalmamış ve keza oruç da, hiçbir kısmına mahsus kılınmamış olmaktadır."*

★ *Zeyn İbnu'l-Münir* de: *"Hz. Aişe'nin sözü ya mübâlağaya hamledilip maksadın "ekseriyet" olduğu söylenecek, ya da ikinci sözünün birincisine nazaran müteahhir olduğunu, böylece Resulullah'ın başlangıçta Şâban'ın çoğu kısmında oruç tuttuğu halde sonradan tamamını oruçla geçirdiğini haber vermiştir"* der.

İbnu Hacer, bu te'vilin bir zorlama olduğunu, en doğrusunun birinci te'vil olduğunu ve bunu *Hz. Aişe*'nin Müslim'de gelen (ve 3154 numarada kaydettiğimiz) şu rivayetinin desteklediğini söyler: وَلاَ صَامَ شَهْرًا كَامِلاً قَطّ مُنْذُ قَدِمَ الْمَدِينَةَ غَيْرَ رَمَضَانَ *"Medine'ye geleliden beri ramazan dışında hiçbir ayı tam olarak oruçla geçirmedi."*

2- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* Şâban ayında niçin daha çok oruç tutmakta idi? Bu husus farklı yorumlara sebep olmuştur:

★ *İbnu Battâl*'a göre Efendimiz, her ayda tutmakta olduğu üç günlük oruçları sefer gibi bazı sebeplerle zamanında tutamıyor ve bunlar birikiyordu. İşte bunları toptan Şâban ayında tutuyordu. Bu te'vil de, Taberânî'de gelen bir *Hz. Aişe* rivayetine dayanmıştır: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) her ayda üç gün oruç tutardı. Bazan bunları te'hir eder ve böylece üzerinde bir yıllık oruç birikir, o da Şâbanı oruçlu geçirirdi."* Bu hadis zayıf bulunmuştur.

★ Şöyle diyen de olmuştur: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu, Ramazan ayına tazim için yapardı."* Bununla ilgili bir hadis, Tirmizî'de gelmiştir: *"Resulullah'a Ramazandan sonra hangi orucun daha efdal olduğu soruldu da şu cevabı verdi:* **"Ramazanı ta'zim sebebiyle Şâban."** Bu hadis de zayıftır ve ayrıca Müslim'de gelen bir *Ebu Hüreyre* hadisine muhaliftir: أَفْضَلُ الصَّوْمِ بَعْدَ رَمَضَانَ صَوْمُ مُحَرَّمٍ **"Ramazandan sonra en efdal oruç, Muharrem'dir."**

★ Şâban'da daha çok oruç tutmasının hikmeti hakkında şu da söylenmiştir: *"Resulullah'ın hanımları, Ramazan ayında tutamadıkları borçlarını Şâban ayında kaza ediyorlardı..."* *İbnu Hacer* bunu da muvafık bulmaz.

★ Bundaki hikmet için şu açıklama da yapılmıştır: *"Bu ayı, Ramazan ayı takib etmektedir. Ramazan orucu farzdır. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Şâban ayındaki orucunu iki ayda tutulan nafile miktarınca artırmakta idi. Sebebi, Ra-*

mazan ayında tutamayacağı nâfileleri de böylece telâfi etmek istiyordu.''

★ *İbnu Hacer*, bu babta söylenecek en evlâ sözün şu olduğunu kaydeder: *''Bu babda* Ebu Dâvud *ve* Nesâî*'de kaydedilen şu hadis, öncekilerden daha sahihtir: ''Üsame İbnu Zeyd dedi ki:*

''Ey Allah'ın Resulü! dedim, ben sizi hiçbir ayda Şâban'da tuttuğunuz kadar çok oruç tutar göremiyorum (bunun sebebi nedir?)'' Aleyhissalâtu vesselâm şöyle açıkladılar:

''Bu, halkın Ramazan'la Receb arasında gaflet ettiği bir aydır. Halbuki bu ay, amellerin Rabbülâlemin'e yükseldiği bir aydır. Ben amelimin, oruçlu olduğum halde yükselmesini istiyorum.'' (Bu hadisin metni 3156 numarada gelecek.)

3- Hadiste, Şâban'da oruç tutmanın fazileti anlatılmaktadır. *Nevevi*, hadiste en hayırlı ayın Muharrem olduğu ifade edildiği halde, *Resulullah*'ın bu ayda orucu daha da artırmayışının sebebini şöyle açıklar: *''Muhtemelen, Aleyhissalâtu vesselâm bu hususu ömrünün sonunda öğrendi, böylece Muharrem ayında daha çok oruç tutma imkânı bulamadı. Veya, Muharrem aylarında, mesela yolculuk, hastalık gibi özürler ârız olmuş, fazla oruç tutmasına mâni olmuş olabilir.''*

3155 ٢- وعن أم سلمة رضى اللّه عنها قالت: [مَا رَأَيْتُ رسولَ اللّهِ ﷺ يَصُومُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ إلاَّ شَعْبَانَ وَرَمَضَانَ]. أخرجه أصحاب السنن، وللفظ للترمذى والنسائى.

2. **(3155)**- *Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *''Ben, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Şâban ve Ramazan dışında iki ayı peş peşe tam olarak oruçla geçirdiğini gördmedim.''* [Tirmizî, Savm 37, (736); Ebu Dâvud, Savm 11, (2335); Nesâî, Savm 70, (4, 200).]

AÇIKLAMA:

Tirmizî bu hadisi, *''Şâban ayını Ramazan ayı ile birleştirme hususunda gelen rivayet(ler)''* adını taşıyan bir babta kaydeder. Hadisin Ebu Dâvud'daki veçhi de şöyle: لَمْ يَكُنْ يَصُومُ مِنَ السَّنَةِ شَهْرًا تَامًّا اِلاَّ شَعْبَانَ كَانَ يَصِلُهُ بِرَمَضَانَ *''Resulullah, sene içerisinde, Ramazandan başka Şâban hariç hiçbir ayı tam olarak oruçla geçirmezdi. Şâban'ı tam tutar ve Ramazanla birleştirirdi.''*

Böylece *Resulullah*'ın üst üste iki ayı oruçlu geçirmiş olduğu bu rivayetlerle kesinlik kazanmaktadır. *Tirmizî*, aynı hükmü ifade etmek üzere *Ebu Seleme* ve *Hz. Aişe*'nin de rivayetlerine dikkat çeker ve *Hz. Aişe*'nin, *''Resulullah'ın Şâban'da tuttuğundan daha fazla orucu bir başka ayda tuttuğunu görmedim, O, Şâ-*

ban'ın çok azı hariç hepsini, hatta tamamını tutardı'' dediğini kaydeder.

Daha fazla açıklama önceki hadiste geçti.

3156 ٣– وعن أسامة رضى اللّه عنه قال: [قُلْتُ يَارَسُولَ اللّهِ لَمْ أَرَكَ تَصُومُ مِنْ شَهْرٍ مِنَ الشُّهُورِ مَا تَصُومُ مِنْ شَعْبَانَ؟ قَالَ: ذٰلِكَ شَهْرٌ يَغْفُلُ عَنْهُ النَّاسُ بَيْنَ رَجَبَ وَرَمَضَانَ، وَهُوَ شَهْرٌ تُرْفَعُ فِيهِ الْأَعْمَالُ إِلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ، وَأُحِبُّ أَنْ يُرْفَعَ عَمَلِى، وَأَنَا صَائِمٌ]. أخرجه النسائى.

3. **(3156)**- *Hz. Üsâme (radıyallahu anh)* anlatıyor: *''Ey Allah'ın Resulü dedim, Şâban ayında tuttuğun kadar başka aylarda oruç tuttuğunu göremiyorum (sebebi nedir?)'' diye sordum. Şu cevabı verdi:*

''Bu, Receb'le Ramazan arasında insanların gaflet ettikleri bir aydır. Halbuki O, amellerin Rabbülâlemin'e yükseltildiği bir aydır. Ben, oruçlu olduğum halde amelimin yükseltilmesini istiyorum.'' [Nesâî, Savm 70, (4, 201).]

AÇIKLAMA için 3154 numaralı hadisin izahına bakılsın.

ŞEVVAL'DEN ALTI GÜN

3157 ١- عن أيوب رضى الله عنه قال: [قَال رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ صَامَ رَمَضَانَ، وَأَتْبَعَهُ بِسِتٍّ مِنْ شَوَّالٍ كَانَ كَصِيَامِ الدَّهْرِ]. أخرجه مسلم والترمذى.

1. **(3157)**- *Eyub (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Kim Ramazan orucunu tutar ve ona Şevval ayından altı gün ilâve ederse, sanki yıl orucu tutmuş olur."** [Müslim, Sıyâm 204, (1164); Tirmizî, Savm 53, (759); Ebu Dâvud, Savm 58, (2432).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Ramazan orucundan sonra Şevval ayında altı gün daha nâfile tutmayı teşvik etmektedir. Böylece, bir yıllık oruç tutmanın sevabı vaadedilmekte dir. Şarihler bunun izahını şöyle yaparlar: *"Cenab-ı Hak, Kur'an-ı Kerim'de her bir hayır ameli on misliyle kabul edeceğini bildirmektedir* (En'âm 160). *Öyle ise Ramazan ayında tutulan oruç on ay yerine geçer. Altı gün on misliyle altmış gün eder. Bu da iki ay demektir, neticede Ramazan ve altı günlük Şevvâl orucu tam bir yıla denk gelmektedir."*

ZİLHİCCE'DEN ON GÜN

3158 ١- عن هنيدة بن خالد عن امرأته عن بعض أزواج النبىِّ ﷺ قالت: [كَانَ رسولُ اللّهِ ﷺ يَصُومُ تِسْعَ ذِى الْحِجَّةِ، وَيَوْمَ عَاشُورَاءَ، وَثَلاَثَةَ أَيَّامٍ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ أَوَّلَ اثْنَيْنِ مِنَ الشَّهْرِ وَالْخَمِيسَ]. أخرجه أبوداود والنسائى.

1. **(3158)**- ***Hüneyde İbnu Hâlid hanımından, o da Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevcelerinden birinden*** **anlatıyor:** ***"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Zilhicce'den dokuz günle Aşûra günü oruç tutardı. Bir de her aydan üç gün, ayın ilk pazartesi ile perşembe günü oruç tutardı."*** [Ebu Dâvud, Savm 61, (2437); Nesâî, Savm 83, (4, 220).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, zilhiccenin ilk dokuz gününde oruç tutmanın faziletli ameller arasında olduğunu belirtmektedir. Bazı rivayetlerde ***"dokuz"*** **değil,** ***"on"*** **denmiştir:** كَانَ النَّبِىُّ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصُومُ الْعَشْرَ وَثَلاَثَةَ أَيَّامٍ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ الإِثْنَيْنِ وَالْخَمِيسَيْنِ ***"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) (Zilhicce'den) on günü, her aydan üç günü: Pazartesi ve iki perşembeyi oruçlu geçirirdi."***

Diğer taraftan Müslim'**de** ***Hz.Aişe***'**den rivayet edilen bir hadiste, mezkur on günde** ***Resûlullah***'**ın hiç oruç tutmadığı ifade edilmiştir:** مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللّهِ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَائِمًا فِى الْعَشْرِ قَطُّ ***"Ben Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı (Zilhicce'nin ilk) on gününde hiç oruçlu görmedim."***

Nevevî*'**nin açıklamasına göre, ülemâ şöyle demiştir:** ***"Bu hadis, Zilhicce'nin on gününde oruç tutmanın mekruh olduğunu ilham etmektedir. Buradaki "on"'dan murad, Zilhicce'nin evvelinden itibaren dokuz gündür. Bu günlerde oruca teşvik eden rivayetler vardır, öyle ise sadedinde olduğumuz hadis te'vile muhtaçtır. Zira, Zilhicce'nin ilk dokuz gününde oruç tutmak mekruh değil, bilakis şiddetle müstehabtır. Bilhassa dokuzuncu gün, ki Arafe'dir. O gün oruç tutmanın faziletiyle ilgili pekçok hadis var. Buharî***'deki bir rivayet şöyle:*** **"Bunlardan yani Zilhicce'nin ilk on gününden daha faziletli sâlih amel günü yoktur."**

Öyle ise *Hz. Aişe*'nin *"Bu on günde oruç tutmadı"* sözü te'vile muhtaçtır. ***Resûlullah***'ın ya hastalık, sefer gibi bir sebeple oruç tutmadığına veya oruç tuttuğu halde *Hz. Aişe*'nin görmediğine hamlolunur. *Hz. Aişe*'nin görmemesi, Aleyhissalâtu vesselâm'ın oruç tutmadığına delil olmaz. Az ileride 3 numaralı paragrafta *Ahmed İbnu Hanbel*'den kaydedeceğimiz rivayet de bu te'vili destekler.

2- Aşûra'nın hangi güne tekâbül ettiği ve oruçla karşılanmasının sebebi hususunda ülemanın ihtilafından daha önce bahsettik (3149. hadis). Sahâbî ve Tâbiîn'in cumhuruna göre bu, Zilhicce'nin onuncu günüdür. Ancak dokuz ve onbirinci günü olduğunu söyleyenler de olmuştur. *Ebu İshâk*, bu ihtilafı göz önüne alarak, Aşûra orucunu kaçırmamak için bir evvelinden bir de sonrasından olmak üzere üç gün oruç tutarmış...

Bu güne Aşûre denmesinin sebebi, onun Muharrem'in onuncu günü olmasındandır, zâhir de bunu gösterir. Ancak: *"Allah Teâlâ Hazretleri o günde peygamberlerinden on tanesine ikramda bulunduğu için böyle tesmiye edilmiştir"* diyen de olmuştur.

3- Rivayetin Nesâî'deki bir veçhinde, *Resulullah*'ın her ay tuttuğu üç oruç şöyle açıklanır: *"...Her ayın ilk pazartesi ve iki perşembesi..."*

Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'nde *Hafsa validemizden rivayet edilen şu hadis, sadedinde olduğumuz hadisi takviye eder:* اَرْبَعٌ لَمْ يَكُنْ يَدَعُهُنَّ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: صِيَامُ عَاشُورَاءَ وَالْعَشْرُ ثَلاَثَةُ اَيَّامٍ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ وَالرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْغَدَاةِ

"Dört şey var ki, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) (yaşadığı müddetçe) hiç bırakmadı: 1- Aşûra orucu, 2- (Zilhicce'den) on gün, 3- Her aydan üç gün, 4- Sabah namazından önce iki rek'at.."

Aşûra'yı kutlamayı bid'at telâkki edenler de var. *Münâvî* şu bilgileri dermeyan eder: *"El- Mücellid el-Lügavı* der ki: *"Aşûra gününde tutulan oruç, o gün kılınan namaz, o günkü infak, kına, sürünme, sürmelenme üzerindeki rivayetler bid'attır. Bunları Hz. Hüseyin (radıyallahu anh)'i katledenler ihdas ettiler. Hanefîlerin* el-Kunye *adlı kitaplarında denir ki: "Aşûra günü sürme çekmeyi terketmek gerekir, çünkü, Ehl-i Beyt'e buğz alâmeti vardır."*

3159 ٢- وعن القاسم بن محمد قال: [كَانَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا تَصُومُ يَوْمَ عَرَفَةَ، وَلَقَدْ رَأَيْتُهَا عَشِيَّةَ عَرَفَةَ يَدْفَعُ الإِمَامُ، ثُمَّ تَقِفُ حَتَّى يَبْيَضَّ مَا بَيْنَهَا وَبَيْنَ النَّاسِ مِنَ الأَرْضِ، ثُمَّ تَدْعُو بِالشَّرَابِ فَتُفْطِرُ]. أخرجه مالك.

2. (3159)- *Kâsım İbnu Muhammed (rahimehullah)* anlatıyor: *"Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) Arefe günü oruç tutardı. Ben Arefe akşamı imamın (hacc emîrinin, Müzdelife'ye gitmek üzere) hareket ettiği sırada Hz. Aişe'nin yerinde kalarak, halkla kendi arasında bir boşluk açılana kadar bekleyip sonra içecek birşeyler isteyerek iftar yaptığını gördüm."* [Muvatta, Hacc 133, (1, 375).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet *Hz. Aişe*'nin Arafat vakfesi sırasında oruç tuttuğunu göstermektedir.

İmam Mâlik, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin hacıların hareket etmesini beklemekten maksadının, halkla arasında bir boşluğun hâsıl olması, ve halk tarafından iftardan başka bir şeyinin görülmemesi olduğunu belirtir ve ilave eder: *"Bu teehhüründe, ay veya yıldız gibi bir şeyin doğmasını beklemek mevzubahis değildir."*

Abdullah İbnu Zübeyr, Osman İbnu Ebî'l-Âs ve *İbnu Râhûye*'nin de Arafat'ta oruç tuttukları rivayet edilmiştir.

Katâde: "Duaya mâni olacak zayıflığa meydan vermiyorsa bunda bir beis yoktur" demiştir.

Atâ da: *"Arefe kışa rastlayınca oruç tutarım, yaza rastlayınca tutmam"* demiştir. Bu sözüyle, yaz sıcağında duaya mâni olacak zayıflık olursa oruç tutmamayı tercih ettiğini kastediyor.

İbnu Abdilberr, İbnu Ömer (radıyallahu anh)'den şunu nakleder: *"Ben Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Ebu Bekir, Ömer ve Osman (radıyallahu anhümâ) ile birlikte hacc yaptım. Hiç biri de (o gün) oruç tutmuyordu, ben de tutmuyorum."*

3160 ٣- وعن أبي قتادة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: صِيَامُ يَوْمِ عَرَفَةَ إِنِّى أَحْتَسِبُ عَلَى اللّهِ تَعَالى أَنْ يُكَفِّرَ السَّنَةَ الَّتِى قَبْلَهُ، وَالسَّنَةَ الَّتِى بَعْدَهُ]. أخرجه الترمذى.

3. (3160)- *Ebu Katâde (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulüllah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Arafat günü tutulan orucun, geçen yılın ve gelecek yılın günahlarına kefâret olacağına Allah'ın rahmetinden ümidim var."** [Tirmizî, Savm 46, (749); İbnu Mâce, Sıyâm 40, (1730); Müslim, Sıyâm 196, (1162).]

AÇIKLAMA:

1- *Nevevî*'nin kaydettiğine göre âlimler, burada *"Arafat orucu ile affı ümid edilen günahların seğâir (küçük günahlar) olduğunu belirtmiş, "Kişinin seğâiri*

yoksa kebâirinin hafifletileceği umulur, kebairi de yoksa derecesi yükseltilir'' demişlerdir.

Aliyyü'l-Kârî: Mirkât'ta *İmâmul-Haremeyn*'in: *''Bu, seğâir için keffâret olur''* dediğini, *Kadı İyaz*'ın da: *''Bu, Ehli's-Sünne ve'l-Cemâat'in görüşüdür, kebaire ancak tevbe veya Allah'ın rahmeti keffâret olur''* dediğini kaydeder.

2- Hadis şöyle bir soruya açıktır: *''Kişinin gelecek seneden şimdilik bir günahı yokken, bu oruç ona nasıl keffâret olabilir?..''* Bu soruya şöyle bir cevap verilmiştir: *''Bunun manası, ''Kişiyi, gelecek yıl Allah günah'tan korur'' demektir.''* Şu da söylenmiştir: *''Yeni sene gelince günah işlerse geçmiş senenin keffâreti kadar sevab ve rahmet verilir'' demektir.''*

HAFTANIN GÜNLERİ

3161 ١- عن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْهَا قَالت: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يَتَحَرَّى صِيَامَ يَوْمِ الأثْنَيْنِ وَالْخَمِيسِ]. أخرجه الترمذى والنسائى.

«التَّحَرِّى»: التقصد.

1. **(3161)**- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) pazartesi ve perşembe günlerinde oruç(la sevap) arardı."* [Tirmizî, Savm 44, (745); Nesâî, Savm 70, (4, 202, 203); İbnu Mâce, Sıyâm 42, (1739).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *Resulullah*'ın haftanın iki gününde kasıd ve azimle oruç tuttuğunu göstermektedir. Kasıdla, azimle diyoruz, zira hadiste *taharrî* kelimesine yer verilmiştir. Bu, daha iyiyi araştırma, ona yönelme, kastetme mânalarına gelir. Bazı âlimler *"taharrî, sevap taleb etmek, mübalağa ile ısrarla istemek manasına da gelir"* demiştir.

Bu babta *Hz. Hafsa, Ebu Katâde* ve *Üsame İbnu Zeyd*'den de rivayetler mevcuttur.

3162 ٢- وعن أبي هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: تُعْرَضُ الأعْمَالُ عَلَى اللّهِ تَعَالى يَوْمَ الإثْنَيْنِ وَالْخَمِيسِ، فَأُحِبُّ أنْ يُعْرَضَ عَمَلِي، وَأنَا صَائِمٌ]. أخرجه الترمذى.

2. **(3162)**- *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Ameller Allah Teâla hazretlerine pazartesi ve perşembe günleri arzedilir. Ben, amelimin oruçlu olduğum halde arzedilmesini severim."** [Tirmizî, Savm 44, (747).]

AÇIKLAMA:

İbnu'l-Melek der ki: *"Bu hadis, şu hadise muhalif değildir.* يُرْفَعُ عَمَلُ اللَّيْلِ قَبْلَ عَمَلِ النَّهَارِ وَعَمَلُ النَّهَارِ قَبْلَ عَمَلِ اللَّيْلِ **"Gece ameli, gündüz amelinden önce, gündüz ameli de gece amelinden önce yükseltilir."** *Çünkü arzetme ile yükseltme arasında fark mevcuttur. Zira ameller haftalık olarak toplanıp bu*

iki günde arzedilmektedir. Bir Müslim hadisinde denir ki: تُعْرَضُ أَعْمَالُ النَّاسِ فِي كُلِّ جُمُعَةٍ مَرَّتَيْنِ يَوْمَ الإِثْنَيْنِ وَيَوْمَ الْخَمِيسِ فَيُغْفَرُ لِكُلِّ مُؤْمِنٍ إِلاَّ عَبْدًا **"İnsanların amelleri, haftada iki sefer, pazartesi ve perşembe günleri arzedilir. Kardeşi ile arasında husûmet bulunan kul hâriç her mü'min mağfiret görür. Bunlar sulh yapıncaya kadar, "Şu iki (zavallıya) bakın!" denilir."**

İbnu Hacer bu rivayetin, amellerin Şâban ayında yükseltileceğini haber veren hadisle de (3156. hadis) ihtilafa düşmediğini belirtir ve ilaveten der ki: *"Çünkü haftalık amellerin ayrıca yükseltilmesi ve yıllık amellerin de toptan yükseltilmesi câizdir."*

EYYÂMU'L-BÎ'Z

3163 ١- عن عبد اللّه بن قتادة بن ملحان القيسى عن أبيه رضى اللّه عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يَأْمُرُنَا أنْ نَصُومَ أيَّامَ الْبِيضِ ثَلاَثَ عَشْرَةَ، وَأرْبَعَ عَشْرَةَ، وَخَمْسَ عَشْرَةَ، وَقَالَ: هُنَّ كَهَيْئَةِ الدَّهْرِ]. أخرجه أبوداود والنسائى.

1. **(3163)**- *Abdullah İbnu Katâde İbni Milhân el-Kaysî, babası (radıyallahu anh)'ndan* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bize eyyam-ı bî'z'de yani ayın onüç, ondört ve onbeşinci günlerinde oruç tutmamızı emrederdi ve* **"Bunlar yıl orucu vaziyetindedir"** *derdi."* [Ebu Dâvud, Savm 68, (2449); Nesâî, Savm 83, (4, 220, 221).]

AÇIKLAMA:

Bî'z kelimesi dilimize de girmiş bulunan *beyaz*'dan gelir. Kamerî ayın 13. 14. ve 15. geceleri ayın en parlak, en beyaz olduğu safhadır. Ay akşamdan sabaha kadar gökyüzünden ayrılmaz, dünyayı aydınlatır. Bu sebeple o günlere, ayın en aydınlık geceleri mânasında *eyyâm-ı bî'z* denmiştir. Daha doğru şekliyle *geceleri aydınlık olan günler* denmesi gerekirken *aydınlık,* güne izafe edilerek *"eyyâmu'l-bî'z" (aydınlık günler)* denilmiştir.

İşte *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, bu günlerde oruç tutmayı müstehab addetmiştir. **"Bu günlerde tutulacak oruçlar yıl orucu vaziyetindedir"** demek de, o günlerde oruç tutulduğu takdirde sanki bütün yıl boyu oruç tutulmuş gibi sevap olur demektir. Bunun da hesabı, daha önce yaptığımız gibidir. Ayet-i kerime (En'am 160) hayırlı amellerin on misliyle mükâfaatlandırılacağını haber verdiğine göre, ayda üç gün tutulan oruç, bir ay yerine geçer. Her ayda üç gün tutulunca toplamı yıl orucu olur.

3164 ٢- وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ لاَ يَفْطِرُ أيَّامَ الْبِيضِ فِى حَضَرٍ، وَلاَ سَفَرٍ]. أخرجه النسائى.

2. **(3164)**- *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) eyyâmu'l- bî'z'de oruç tutmayı hazerde de seferde de bırakmazdı."* [Nesâî, Savm 70, (4, 198).]

3165 ٣- وعن معاذة العدوية قالت: [سَأَلْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا أَكَانَ النَّبِىُّ ﷺ يَصُومُ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ؟ قَالَتْ: نَعَمْ قُلْتُ: مِنْ أَىِّ أَيَّامِ الشَّهْرِ كَانَ يَصُومُ؟ قَالَتْ: لَمْ يَكُنْ يُبَالِى مِنْ أَىِّ الْأَيَّامِ يَصُومُ]. أخرجه مسلم وأبوداود والترمذى.

3. (3165)- *Muâzetu'l-Adeviyye* anlatıyor: *"Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'den sordum: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) her ay üç gün oruç tutar mıydı?"*

"Evet!" diye cevap verdi. Ben tekrar:

"Ayın hangi günlerinde tutardı?" dedim.

"Hangi günde oruç tuttuğuna ehemmiyet vermezdi" diye cevap verdi." [Müslim, Sıyâm 194, (1160); Ebu Dâvud, Savm 70, (2453); Tirmizî, Savm 54, (763).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ay içerisinde üç gün oruç tutmada ısrar ettiğini, ancak bu üç günün muayyen günlerde olmamasına da şuurla dikkat ettiğini göstermektedir. Alimler, ayın belli günlerinde ısrar etmemesini, farz telakki edilmesi endişesiyle izah ederler: *"Eğer hep aynı günlerde oruç tutsaydı halk bu günlerde oruç tutmayı farz telâkki ederdi"* derler.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın her ay farklı günlerde nafile oruçlar tutmuş olması Ashab ve sonrakilerde farklı telakkiler hâsıl etmiştir:

★ Bazı rivayetler bu üç günü *eyyâm-ı bî'z* olarak tarif eder. Bu günler kamerî ayın 13, 14 ve 15. günleridir.

★ Bazılarına göre bunlar 12, 13 ve 14. günleridir.

★ *Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)*'den gelen bir rivayette *eyyâm-ı bî'z*'den murad ayın 12. günü ile ondan sonra gelen iki perşembedir.

★ Bu nafile oruçlar, *Hasan Basrî*'ye göre ayın başında, *İbrahim Nehâî*'ye göre sonunda tutulmalıdır.

★ *Hz. Aişe*'ye göre bir ay cumartesi, pazar ve pazartesi günleri; müteakip ay salı, çarşamba ve perşembe günleri oruç tutulmalıdır.

★ *Ümmü Seleme*'ye göre müstehab vakit, ayın ilk perşembesi ile onu takip eden pazartesi günleridir.

★ Bazılarına göre pazartesi ve perşembe günleri tutmak müstehabtır.

★ Her ayın ilk günü ile onuncu ve yirminci günleri oruç tutmanın müstehab olduğunu söyleyen de olmuştur.

★ Bir başka görüşe göre her ayın ilk günü ile onbir ve yirmibirinci günlerindeki oruç müstehabtır.

3166 ٤- وعن أبى ذر رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ صَامَ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ فَذٰلِكَ صِيَامُ الدَّهْرِ، فَأَنْزَلَ اللّهُ تَعَالَى تَصْدِيقَ ذٰلِكَ فِى كِتَابِهِ: مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا. الْيَوْمُ بِعَشْرَةِ أَيَّامٍ]. أخرجه الترمذى والنسائى.

4. **(3166)**- *Hz. Ebu Zerr (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Kim her ayda üç gün oruç tutarsa işte bu, yıl orucu olur. Allah Teâlâ hazretleri bu hususu te'yiden kitabında şu ayeti indirdi:** مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ اَمْثَالِهَا **"Kim bir hayır işlerse o kendisinden on misliyle kabul edilir"** (En'am 160). **Bir gün on misliyle kabul ediliyor."** [Tirmizî, Savm 54, (761); Nesâî, Savm 82, (4, 219).]

3167 ٥- وعن عامر بن مسعود رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: الْغَنِيمَةُ الْبَارِدَةُ الصَّوْمُ فِى الشِّتَاءِ]. أخرجه الترمذى.

5. **(3167)**- *Âmir İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Zahmetsiz ganimet kışta tutulan oruçtur."** [Tirmizî, Savm 74, (797).]

AÇIKLAMA:

Kışta tutulan oruç *zahmetsiz ganimet'e* benzetilmiştir. Çünkü kışta susuzluk duyulmaz. Ayrıca günler kısa olduğu için açlık da çekilmez. Hadis, kelimesi kelimesine tercüme edilince *zahmetsiz ganimet* değil, *soğuk ganimet* demek gerekir. Bundan maksad savaşmadan, mukâtele ateşine maruz kalmadan elde edilen ganimettir. Ayrıca Arapçada ***bârid (soğuk)*** kelimesi rahatlık, hoşluk gibi mânalarda kullanılır. Soğuk su, soğuk hava bilhassa sıcağın şiddetli olduğu memleketlerde hoşa giden, aranan şeylerdir. Bundan hareketle hoş ve âsûde hayat manasına *ayşun bârid (soğuk hayat)* tabiri şâyi olmuştur.

3168 ٦- وعن ابن مسعود رضى اللّه عنه قال: [قُلْتُ لِعَائِشَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهَا: هَلْ كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يَخْتَصُّ مِنَ الْأَيَّامِ شَيْئاً؟ قَالَتْ: لاَ. كَانَ عَمَلُهُ دِيمَةً،

وَأَيُّكُمْ يُطِيقُ مَا كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يُطِيقُ] أخرجه الشيخان.

«الدِّيمَةُ»: المطر الدائم فى سكون، تشبه به الأعمال الدائمة مع القصد والرفق.

6. (3168)- *İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) herhangi bir güne ayrı bir ehemmiyet verir miydi?" diye sordum.*

"Hayır!" dedi ve ilave etti: "O'nun ameli hafif ve devamlı yağan yağmur gibiydi. Hanginiz Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın tahammül ettiği şeye dayanabilir?" [Buharî, Savm 64; Rikâk 18; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirin 217, (783); Ebu Dâvud, Salât 317, (1370).]

AÇIKLAMA:

1- Burada *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ), Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hafta veya ayın herhangi bir gününe hususi bir ehemmiyet atfetmediğini, bütün günleri aynı şekilde değerlendirdiğini ifade ediyor. Halbuki, yine bazı sahâbelerden ve hatta bizzat *Hz. Aişe*'den rivayet edilen bir kısım hadislerde *Resulullah*'ın bazan çok oruç tuttuğunu, bazan az oruç tuttuğunu görmekteyiz. Nitekim 3154 numarada kaydettiğimiz hadiste: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bazan oruca öyle devam ederdi ki, bu ay hiç yemiyecek derdik, bazan da öyle devamlı yerdi ki bu ay hiç tutmayacak derdik"* demiştir.

Aradaki ihtilafı kaldırmak için: *"Resulullah'ın, orucu bazan az, bazan çok tutma hali devamlı idi"* denmiştir. Şu şekilde bir te'lif de yapılmıştır: *"Resulullah nefsine ibadeti bir vazife yapmış idi, ancak zaman zaman araya bazı sebepler girerek O'nu meşgul etmiş, ibadetinden alıkoymuştur. Fakat meşguliyet kalkınca ibâdetine devam etmiştir. Resulullah'ı farklı durumlarda gören kimseler, farklı rivayetlerde bulunmuşlardır."*

2- كَانَ عَمَلُهُ دِيمَةً tâbiri, üzerine durmaya değer. *Dîme,* asıl itibariyle *sakin sakin devamlı yağan yağmura* denmektedir. Sağanak dediğimiz çok yağan yağmur fazla devam etmez. Bol yağmur çoğu kere esintili de olur, sükûnetten uzaktır. Ama hafif yağmur, sâkindir ve devamlıdır. İşte *Resulullah*'ın ameli buna benzetilmiştir. Nitekim *Aleyhissalâtu vesselâm* خَيْرُ الْأُمُورِ اَدْوَمُهَا وَإِنْ قَلَّ **"İşlerin ve amellerin en hayırlısı az da olsa devamlı olanıdır"** diyerek sistemli ve devamlı olan hayırlı amelleri övmüştür. Bir işin az da olsa devamlı olması bir sistemin ifadesidir. Sistem güven verir, netice hasıl eder. Bu sebeple geçici olan çok amele itibar edilmemiş, tavsiye edilmemiştir.

ORUCUN HARAM OLDUĞU GÜNLER

3169 ١- عن أبي سعيد رضى اللّٰه عَنْهُ قَالَ: [قال رسولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَ يَصْلُحُ الصِّيَامُ فِي يَوْمَيْنِ: يَوْمِ الفِطْرِ وَيَوْمِ النَّحْرِ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى، وهذا لفظ مسلم.

1. **(3169)-** *Ebu Sa'îd (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"İki günde oruç câiz olmaz: Fıtır günü (Ramazan bayramının birinci günü) ve Nahr günü."** [Buharî, Savm 67, Fadlu's- Salât 6, Cezâu's- Sayd 26; Müslim, Sıyâm 288, (827); Ebu Dâvud, Savm 48, (2417); Tirmizî, Savm 58, (772).]

AÇIKLAMA:

Resulullah iki dînî bayramın birinci günlerinde oruç tutmayı yasaklamıştır.

Ancak, bir kimse oruç tutmaya nezretse bu da bayram gününe tesadüf etse, bu nezri yerine getirmesi şart mı? diye münakaşa edilmiştir.

Ülemâ bu iki bayram gününde nezir, kefâret, tetavvû, kaza, temettü... her çeşit orucun haram olduğunu söylemekte icmâ etmiştir. İhtilaf edilen husus, bu yasağa rağmen bayram günü oruç tutan kimsenin durumudur:

★ *Ebu Hanîfe* bu orucun "oruç" olduğuna hükmeder ve nezrin mün'akid olduğunu söyler.

Cumhur muhalefet ederek: *"Zeyd, "geldiğim gün oruç tutacağım" diye nezretse ve bayram günü gelse bu nezir mün'akid olmaz"* der. *Hanefîler: "Nezir mün'akid olur, orucu kaza etmesi gerekir" der;* bir rivayette *"oruç tutması değil, fakir doyurması gerekir"* denmiştir. *Evzâ'î*'ye göre de kaza gerekir, ancak niyyeten bayramı istisna etmişse kaza gerekmez. *İmam Mâlik*'ten bir rivayete göre kazaya niyet etmişse kaza eder, değilse etmez dediği rivayet edilmiştir.

İbnu Ömer bu meselede sorulunca cevap vermemiş, tevakkuf etmiştir.

Bu meselede ihtilafın aslı: "Nehiy, kendisinden yasaklanan şeyin sıhhatini iktiza eder mi?" sualine dayanır. Ekseriyet: *"Hayır!"* demiştir. *Muhammed İbnu'l-Hasan, "Evet!"* der ve: *"Bayram günü oruç tutmanın mümkün olacağını, mümkün olunca da sıhhatinin sâbit olacağını"* söyler. Ancak, kendisine: *"Bu imkân aklîdir, ihtilaf ise şer'î bir şeydedir, şer'an yasaklanan şeyin yapılması şer'an mümkün değildir"* diye cevap verilmiştir.

Caiz görmeyenler şöyle bir delil daha getirirler: *"Mutlak olarak nâfile olan bir şey, yapılmaktan men edilirse, o artık mün'akid olmaz. Çünkü nehyedilen şeyin -tenzihen veya tahrimen haram olmasına bakılmadan- terki matlub olur; nâfile ise yapılması matlubtur, öyle ise iki zıd bir araya gelemez."*

Nevevî, bahsi şöyle hülâsâ eder: *"Ülemâ, bu iki günde nezir, tetavvu, kefâret vs. gibi herhangi bir maksadla oruç tutmanın haram olduğunu söylemekte icma eder. Bir kimse, o iki günde, müteammiden oruç tutmaya nezredecek olsa, Şâfiî ve cumhur: "Nezri mün'akid olmaz (yani bu nezr yerine getirilmesi gereken bir nezir değildir), kazası da gerekmez" derler. Ebu Hanîfe ise, "nezir mün'akiddir, kazası gerekir" der ve ilave eder: "Şayet o iki günde oruç tutarsa, nezrini yerine getirmiş olur." Ancak bütün ülemâ bu meselede Ebu Hanîfe'ye muhalefet etmiştir."*

3170 ٢ - وعن عقبة بن عمار رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: يَوْمُ عَرَفَةَ، وَيَوْمُ النَّحْرِ، وَأَيَّامُ التَّشْرِيقِ عِيدُنَا أَهْلَ الإِسْلاَمِ، وَهِيَ أَيَّامُ أَكْلٍ وَشُرْبٍ].

أخرجه أصحاب السنن، وصححه الترمذى.

2. **(3170)**- *Ukbe İbnu Âmir (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Arefe günü, kurban günü ve teşrik günleri, biz müslümanların bayramıdır. Bu günler yeme-içme günleridir."** [Ebu Dâvud, Savm 49, (2419); Tirmizî, Savm 59, (773); Nesâî, Menâsik 195, (5, 252); Tirmizî, hadisin sahih olduğunu söylemiştir.]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah aleyhissalâtu vesselâm*, burada kısmen bayram tarifi sunmaktadır: Bayram, yeme ve içme günleridir. Bu sebeple de o iki günde oruç tutmak yasaklanmıştır.

2- Bu hadiste teşrik günleri de *bayram* olarak tavsif edilmektedir. *Teşrik günlerine "eyyâmu'l Ma'dûdat"* ve *"eyyâmu'l-Minâ"* da denir. *Zilhicce*'nin 11, 12 ve 13. günlerine tekâbül eder. Eyyâmu't-Teşrîk'in ta'yininde bazı ihtilaflar olmuş ise de esahh olan *yevm-i nahr*'i tâkib eden üç gündür. *Teşrîk*, kurbanların etlerini güneşte kurutmak, sermek mânasına gelir.

Eyyâmu't-teşrik'de oruç tutma meselesi ihtilaflıdır. *Nevevî* der ki: *"O günlerde, hiçbir suretle oruç helal olmaz diyenlere bu hadiste delil vardır."* Şâfiî mezhebi'nin iki görüşünden muteber olanı da budur. *Ebu Hanîfe, İbnu'l-Münzîr* vs. de bu görüştedir. Bir kısım ülemâ: *"Herkes için, nafile ve diğer çeşit oruç tutmak câizdir"* demiştir. *Zübeyr İbnu'l- Avvâm, İbnu Ömer* ve *İbnu Sîrîn*'in de bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir. *İmam Mâlik, Evzâî, İshâk İbnu Râhu-*

ye ve bir görüşünde *Şâfi'î: "Teşrik günlerinde oruç, hacc-ı temettü yapanlara -kurbanlık bulamadıkları takdirde- câizdir, başkalarına değildir"* demişlerdir. Adı geçenler mezkur hükme giderken Buharî'de *Hz. Aişe* ve *İbnu Ömer*'den mevkuf olarak gelen şu hadise istinâd ederler: لَمْ يُرَخَّسْ فِي اَيَّامِ التَّشْرِيكِ اَنْ يُصَمْنَ اِلاَّ لِمَنْ لَمْ يَجِدِ الْهَدْىَ **"Teşrik günlerinde sadece kurbanlık bulamayanlara oruç tutma ruhsatı verilir."**

3171 ٣- وعن نبيشة الهذلى رَضِىَ اللّهُ عنهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ أَيَّامُ التَّشْرِيقِ أَيَّامُ أَكْلٍ وَشُرْبٍ، وَذِكْرِ اللّهِ تَعَالَى]. أخرجه مسلم.

«أَيَّامُ التَّشْرِيقِ»: ثلاثة أيام بعد يوم النحر، سميت بذلك لأنهم كانوا يشرّقون فيها لحوم الأضاحى فى الشمس.

3. **(3171)**- *Nübeyşe el-Hüzelî (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Teşrik günleri, yeme-içme ve Allah'a zikretme günleridir."** (Müslim, Sıyâm 144, (1141).]

AÇIKLAMA:

Burada İslamî bayramın bir vasfını daha görüyoruz: *Allah Teâlâ'ya zikir*... Bunu İslâmî telâkkide bayram ve tatil anlayışını tesbitte ehemmiyetli bir nokta olarak görüyoruz. Bayram sadece yeme, içme -ve günümüzün telâkkisinde olduğu üzere eğlence- demek değil, aynı zamanda Allah'ın daha ziyâde zikredileceği bir gündür. Bayram gününü, farz olan mûtad sabah namazının dışında bir ibadetle yani bayram namazı ile başlatmak bu açıdan mânidardır. Nitekim, mü'minin haftalık bayramı olan cum'a günü de hususi bir namaz ve hutbe ile başlar. Öyle ise mü'min Allah'a zikirle başlattığı bayram ve tatil gününü dinî bir muhteva içerisinde geçirmelidir. Yeme, içme, ziyaret gibi diğer davranışları dinî havayı bozmayacak şekilde yürütülmelidir.

3172 ٤- وعن صلة بن زفر قال: [كُنَّا عِنْدَ عَمَّارٍ رَضِىَ اللّهُ عنهُ فى الْيَوْمِ الَّذِى يُشَكُّ فِيهِ مِنْ شَعْبَانَ أَوْ رَمَضَانَ، فَأُتِينَا بِشَاةٍ مَصْلِيَّةٍ، فَتَنَحَّى بَعْضُ الْقَوْمِ، فَقَالَ: إِنِّى صَائِمٌ، فَقَالَ عَمَّارٌ: مَنْ صَامَ هٰذَا الْيَوْمَ، فَقَدْ عَصَى أَبَا الْقَاسِمِ ﷺ]. أخرجه أصحاب السنن، وصححه الترمذى.

4. **(3172)**- *Sıla İbnu Züfer* anlatıyor: ''*Biz, Şabandan mı, Ramazandan mı olduğu şüphe edilen günde Ammâr (radıyallahu anh)'ın yanında idik. Bize kızartılmış bir koyun getirildi. Cemaatten biri: ''Ben oruçluyum'' diyerek geri çekildi. Ammâr: ''Kim bugün oruç tutarsa, muhakkak olarak Ebu'l-Kâsım aleyhissalâtu vesselâm'a isyan etmiştir'' dedi''*. [Ebu Dâvud, Savm, 10, (2334); Tirmizî, Savm 3, (686); Nesâî, Savm 37, (4, 153); İbnu Mâce, Sıyâm 3, (1645).]

AÇIKLAMA:

1- *Buharî* bu hadisi muallak olarak kaydetmiştir.

2- Daha önce de kaydedildiği üzere, ülemâ yevm-i şekk'de oruç tutmayı *haram* olarak tavsif etmiştir. *İbnu Hacer*, hadisten bu hükme giderken, ülemânın: ''*Sahâbe kendi hevâsına göre böyle davranmaz, bu hüküm Resulullah'tan olmalıdır*'' dediğini belirtir. Şu halde hadis, lafzen mevkuf ise de hükmen merfudur.

3173 ٥– وعن آبن عمر رضي اللّه عنهما يرفعه قال: [مَنْ صَامَ اْلأَبَدَ فَلاَ صَامَ وَلاَ أَفطَرَ]. أخرجه النسائى.

5. **(3173)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: ''*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **''Kim ebed orucu tutarsa, ne oruç tutmuş, ne iftar etmiştir.''** [Nesâî, Savm 71, (4, 205, 206).]

AÇIKLAMA:

Hadiste *savmu'l-ebed* tabiriyle ifade edilen *ebed orucu* ile, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bayram ve teşrik günleri dahil, yılın her gününde tutulan orucu kastetmiş olacağını belirtirler. ''*Çünkü* derler, *bu günlerde yedikten sonra yılın geri kalan günlerinde fasılasız oruç tutmak câizdir.*''

Ebed orucu tutan hakkında, **''orucu da iftarı da yoktur''** ifadesi, sevabın düşeceğini ifade eder. Bazı şârihler hadisi şöyle izah ederler: ''*Sevabının azlığı sebebiyle hiç tutmamış gibidir, açlık ve susuzluğa tahammülü sebebiyle de hiç iftar etmemiş gibidir.*'' Bazıları: ''*Hadis, bu oruçtan men etmek gayesini güden bir bedduadır*'' derken, bazıları da: ''*Böyle oruç tutan kimseye oruçtan bir nasib kalmaz, çünkü artık onun için oruç bir âdet hâlini almıştır. Yemesi de gerçek bir iftar sayılmaz, o yönden de bir hazzı, nasibi yoktur*'' demiştir.

Bazıları: ''*Nehiy, sünnete muhalefet sebebiyle varid olmuştur*'' demiştir.

3174 ٦- وعن أبي هريرة رضى الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا انْتَصَفَ شَعْبَانُ فَلاَ تَصُومُوا]. أخرجه أبو داود، وهذا لفظه والترمذى.

6. **(3174)**- *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Şaban ayı yarılandı mı artık oruç tutmayın."** [Ebu Dâvud, Savm 12, (2337); Tirmizî, Savm 38, (738).]

3175 ٧- وعنه رضى اللّهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَتَقَدَّمَنَّ أَحَدُكُمْ رَمَضَانَ بِصَوْمِ يَوْمٍ أَوْ يَوْمَيْنِ إلاَّ أَنْ يَكُونَ رَجُلاً كَانَ يَصُومُ صَوْماً فَلْيَصُمْهُ].

أخرجه الخمسة.

7. **(3175)**- *Yine Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Sizden kimse, ramazanı bir veya iki gün önceden oruç tutarak karşılamasın. Eğer bir kimse, önceden oruç tutmakta idiyse, orucunu tutsun."** [Buharî, Savm 14; Müslim, Savm 21, (1082); Ebu Dâvud, Savm 11, (2335); Tirmizî, Savm 2, (684); Nesâî, Savm 31, 32 (4, 149).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis ramazan ayının bir-iki gün öncesinden oruca başlamayı yasaklamaktadır. Âlimler hadisten, yasaklamanın, *ramazan olabilir* endişesine düşerek "ihtiyat düşüncesiyle" tutulacak oruca râci olduğunu anlarlar. Nitekim hadisin devamında, o günlerde ikiden fazla oruç tutmaya azmetmiş kimsenin önceden başladığı oruçlarını devam ettirerek Ramazan'dan bir-iki gün öncesini de oruçlu geçirebileceğini belirtir. *Tirmizî* de hadisi kaydettikten sonra: *"Ehl-i ilm nezdinde amel bu hadise göredir, kişinin, ramazan olabilir düşüncesiyle, daha ramazan girmeden orucu önceden başlatmasını mekruh addettiler"* der. Ayrıca şunu ilave eder: *"Ancak, bir kimsenin tutmakta olduğu orucu o günlere denk gelirse, bunu tutmasında âlimler bir beis görmezler."*

Bazıları: *"Bir-iki gün önceden oruç tutma yasağındaki hikmet'i: "Yemek suretiyle ramazan için kuvvet kazanmak, böylece oruç ayına daha güçlü, daha canlı girmektir"* diye açıklamış ise de *İbnu Hacer: "Bu, su götüren bir iddiadır, çünkü hadîse göre, kişi üç veya dört gün önceden oruca başlayacak olsa bu, caizdir"* der. Mezkur yasağı: *"Farz ile nâfilenin karışma korkusu var"* diye izah eden de olmuş ise de: *"Nâfileyi adet edinene de cevaz verilmiştir"* diyerek buna da itiraz edilmiştir. Bazıları yasağı: *"Ramazana hükmetmek, rü'yete yani hilâlin*

görülmesine bağlanmıştır, kim bir-iki gün önceden başlarsa bu prensibe ta'n etmiş, (aykırı hareket etmiş olur)" diye izah etmiştir. *İbnu Hacer: "İtimad edilecek görüş budur"* der. Devamla der ki:

"Hadiste beyan edilen istisnanın mânası şudur: Kimin virdi var ise ona o zamanda izin verilmiştir, çünkü ona alışmış ve ülfet peyda etmiştir. Kişinin alıştığı şeyi terketmesi ağır gelir. Şu halde bu, hiç bir şekilde ramazanı karşılamak demek değildir. Vâcib oldukları için kaza ve nezir oruçları da buna dahil edilir. Bazı âlimler: "Kaza ve nezir oruçları, bunlara vefa göstermenin vâcib olduğunu gösteren kat'i delillerle istisna edilir, kat'î olan zorla iptal olmaz" demiştir.

3176 ٨- وعنه أيضاً رضى الله عنه قال: [نَهَى رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَنْ صَوْمِ
يَوْمِ عَرَفَةَ بِعَرَفَةَ]. أخرجه أبوداود.

8. **(3176)**- *Yine Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Arefe günü Arafât'da oruç tutmayı yasakladı."* [Ebu Dâvud, Savm 63, (2440).]

AÇIKLAMA:

Hattabî, "bu nehyin, vücub ifade eden bir yasaklama olmayıp istihbâb ifade eden yani uyulması müstehab olan bir yasaklama olduğunu" söyler. *"Çünkü* der, *muhrimi (ihramlı kimseyi) bundan nehyetti, tâ ki oruç sebebiyle zayıf düşüp, bu mübarek makamda dua ve tazarrudan geri kalmasın."*

Kim de kuvvetli olur, oruç sebebiyle zaafa düşeceğinden korkulmazsa o gün onun oruç tutmasının efdal olduğu umulur. Nitekim -daha önce de geçtiği üzere- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Arefe gününde tutulan oruç, geçen ve gelecek sene olmak üzere iki yılın günahına kefâret olur"** buyurmuştur.

Ülemâ, hacc yapan kimsenin Arefe günü tutacağı oruç hususunda ihtilaf etmiştir. *Osman İbnu Ebi'l-As* ve *İbnu'z-Zübeyr*'in bu orucu tuttuğu rivayet edilmiştir. *Ahmed İbnu Hanbel: "Buna gücü yetip yapabilen tutar; eğer yerse, o gün kuvvete ihtiyacı vardır"* demiştir. *İshak* da bunu hacıya müstehab bilirdi. *Atâ: "Kışta tutarım, yazda tutmam"* demiştir. *İmam Mâlik, Süfyânu's-Sevrî* ve *Şâfi'î*, hacının Arafat'ta yemesini tercih ederler.

3177 ٩- وعنه رضى الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لاَ يَصُومَنَّ
أَحَدُكُمْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ إلاَّ أَنْ يَصُومَ يَوْماً قَبْلَهُ، أَوْ يَوْماً بَعْدَهُ]. أخرجه الخمسة إلا
النسائي، وهذا لفظ البخاري.

9. (3177)- *Yine Hz. Ebû Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Sizden hiç kimse, cum'a günü oruç tutmasın. Ancak bir gün önceden veya sonradan oruç tutuyorsa bu takdirde cum'a günü de oruç tutabilir."**

3178 ١٠- وفى رواية لمسلم: [لاَ تَخُصُّوا لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ بِقِيَامٍ مِنْ بَيْنِ اللَّيَالِى، وَلاَ تَخُصُّوا يَوْمَ الْجُمُعَةِ بِصِيَامٍ مِنْ بَيْنِ الأَيَّامِ إلاَّ أنْ يَكُونَ فِى صَوْمٍ يَصُومُهُ أحَدُكُمْ].

10. (3178)- *Müslim*'in bir rivayetinde şöyle gelmiştir: **"Cum'a gecesini, diğer geceler arasında gece namazına tahsis etmeyin, cum'a gününü de diğer günler arasında oruç günü olarak tayin etmeyin, ancak birinizin tutmakta olduğu oruç arasına denk gelirse o hâriç."** [Buharî, Savm 63; Müslim, Sıyâm 147, 148; Ebu Dâvud, Savm 50, (2420); Tirmizî, Savm 42, (743).]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki iki hadis, cum'a günü oruç tutmaya yasak getirmektedir. Yasak mutlak olmayıp kayıtlıdır: Tutulacak bir oruç için cum'anın seçilmemesi esastır. Aksi takdirde kaza, nezir veya nâfile niyetiyle başlanmış bulunan muayyen miktar bir oruca devam edilirken cum'aya rastladığı takdirde cum'ayı atlamak suretiyle programın bölünmesi gerekmez, bu takdirde cum'a günü de oruç tutulabilir. Cum'aya konan oruç yasağı, o günün de *mü'minin haftalık bayramı* olmasındandır. Bayram, yeme-içme ve ibadet günüdür. Bu hususu *Nevevî* şöyle açıklar: *"Ülemâ dedi ki: "Bu yasaktaki hikmet şudur: Cum'a günü dua, zikir ve ibadet günüdür. Gusül ve namaza erkenden gidip onu bekleme, hutbeyi dinleme, namazdan sonra* **"Namazı bitirince yeryüzüne dağılın, Allah'ın fazlından arayın ve Allah'ı çok zikredin"** (Cum'a 10) *ayeti gereğince Allah'ı çok zikretme gibi cum'aya mahsus işler var. Öyle ise bunların canlılık ve şevk içinde yapılması, usanma ve yorgunluk hissedilmemesi için cuma günü yemek müstehabtır."*

İbnu Hacer de şu açıklamayı yapar: *"Hadisin yer verdiği istisnadan, cum'a gününden önce ve sonra oruç tutacak kimseye veya eyyâm'ı bî'z gibi, oruç tutulması müstehab olan günler cum'aya rastlarsa veya arefe gibi bazı günlerde oruç tutmayı adet edinen kimse, o günün cum'aya rastladığını görürse cum'a günü oruç tutmaya cevaz çıkmaktadır. Keza bir kimse: "Zeyd'in geldiği gün oruç tutacağım" dese, Zeyd de cum'a günü gelse bu durumda da cevaz mevcuttur."*

3179 ١٢- وعن عبد الله بن يسر السلمى عن أخته الصماء رضى الله عنها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَصُومُوا يَوْمَ السَّبْتِ إلاَّ فِيمَا افْتَرَضَ اللهُ عَلَيْكُمْ،

فَإِنْ لَمْ يَجِدْ أَحَدُكُمْ إِلاَّ لِحَاءَ عِنَبَةٍ، أَوْعُودَ شَجَرَةٍ فَلْيَمْضُغْهُ]. أخرجه أبوداود، وقال إنه حديث منسوخ، والترمذى وحسنه.

«لِحَاءُ الْعِنَبَةِ». قشرها.

11. **(3179)-** *Abdullah İbnu Büsr es-Sülemî, kızkardeşi es-Sammâ (radıyallahu anhâ)'dan naklediyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Cumartesi günü oruç tutmayın, ancak Allah'ın size farzettiği şeyde o gün oruç tutarsınız. Biriniz yiyecek nev'inden bir şey bulamaz da sadece üzüm (asması) kabuğu veya bir ağaç çöpü bulacak olsa onu ağzında çiğnesin (ve yine de cumartesi günü oruçlu olmasın).**" [Ebu Dâvud, Savm 51, (2421); Tirmizî, Savm 43, (744); İbnu Mâce, Sıyâm 38, (1726); *Ebu Dâvud* hadisin mensuh olduğunu söylemiştir. *Tirmizî* de *hasen* demiştir.

AÇIKLAMA:

Burada da cumartesinin tek başına tutulması yasaklanmaktadır. Âlimler, cum'ada olduğu gibi bunun da münferiden oruçlu geçirilmesinin yasaklanmasındaki hikmeti "*yahudilere muhalefet*"le açıklarlar. Cumhur, buradaki yasağın da tahrîmî değil tenzihî olduğuna hükmetmiştir. "*Allah'ın farzettiği*" istisnasına farzlar, nezirler, borçların kazası, kefâret gibi oruçların dâhil olduğu belirtilmiştir. Keza Arefe, Aşûra, eyyâmu'l- bî'z gibi sünnet oruçların, *vird* dediğimiz ferdî nafile oruçlarımızın rastlaması halinde yine cumartesi günü oruç tutulabileceği âlimlerce belirtilmiş, bunların da mezkur istisnaya dâhil olduğu gösterilmiştir. *İbnu'l-Melek* zilhicce'nin onu'nu, *Dâvudî orucu* da bunlara dahil eder ve ilaveten der ki: "*Yasaklanan şey, yahudilerin yaptığı üzere, cumartesi günü oruç tutmayı vâcib bilircesine ona ziyâde bir itina ve alâka göstermektir.*" Bazı âlimler, bu söylenen tarzda tutulacak cumartesi orucunun *tenzîhî* bir yasak olmakla kalmayıp *tahrimî* olacağını söylemiştir.

2- Hadiste geçen لحاء عنب tâbiri, *bir üzüm tanesinin kabuğu* mânasına gelir ise de âlimler umumiyetle *asma* denen üzüm ağacının kabuğundan bir istiâre olduğunu belirtirler. Zaten arkadan da herhangi bir *ağacın çöpü* zikredilerek, gayenin o gün oruç tutmama gereğini te'kid etmek olduğu belirtilmiştir. Yani: "*Yiyecek hiç bir şey bulunmasa bile, ağaç çöpü çiğneyerek oruç bozulmalıdır*" denmekte, cumartesi orucundan sakındırılmaktadır.

ORUCUN SÜNNETLERİ

١- وعن أنس رضى الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: تَسَحَّرُوا فَإنَّ 3180
فِى السَّحُورِ بَرَكَةً]. أخرجه الخمسة إلا أباداود.

1. **(3180)**- *Hz. Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Sahur yemeği yiyin, zira sahurda bereket var."** [Buharî, Savm 20, Müslim, Sıyâm 45, (1095); Tirmizî, Savm 17, (708); Nesâî, Savm 18, (4, 141).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada sahura kalkmayı emretmektedir. Âlimler, başka rivayetleri de gözönüne alarak bu emrin vâcib ifade etmediğini, *nedb* ifade ettiğini söylerler. Hatta, *İbnu Hacer*'in kaydına göre *İbnu'l-Münzir "sahurun mendûb oluşunda ülemânın icmâını"* nakletmiştir.

Sahura kalkmak veya sahur yemeği yemek, oruç tutacak kimsenin, orucun başlama (imsak) vakti olan fecirden önce bir şeyler yemesidir. Bundan murad çok şeyler yemek değildir. *Resulullah:* تَسَحَّرُوا وَلَوْ بِجُرْعَةِ مَاءٍ **"Bir yudum su ile de olsa sahur yapın"** buyurmuştur. *İbnu Hacer: "Az miktardaki yiyecek ve içecekle de sahur yapılmış olur"* der. *Ahmed İbnu Hanbel*'in *Ebu Saîdi'l-Hudrî (radıyallahu anh)*'den kaydettiği bir hadiste *Aleyhissalâtu vesselâm*: **"Sahur berekettir, sakın onu bırakmayın. Bir yudumluk su ile de olsa sahur yapın. Zira Allah ve melekleri, sahur yapanlara rahmet okurlar"** buyurmuştur.

2- *İbnu Hacer,* hadiste, sahur için vaadedilen *bereket*ten muradın ecr ve sevap olduğunu söyler. Sahurun vereceği güçle orucun daha canlı, daha şevkli tutulacağını belirtir. Bazı âlimler bereketten maksadın *sahur*'un sebep olduğu seher vakti uyanması ve duası olduğunu söylemiştir. Bazı âlimler sahura kalkmakla çok cihetten *bereket* hâsıl olacağını söyler:

★ Sünnete uymak.

★ Ehl-i Kitab'a muhâlefet.

★ İbadet etmeye sahur yemeği ile güç kazanmak.

★ Şevk ve canlılıkta artış.

★ Açlığın sebep olacağı ahlâkî düşüklüğün atılması.

★ O sırada isteyeceklere, sadaka verme imkânına kavuşmak.

★ Dua ve ibadetlerin kabul edilme vakti olan seher vaktinde dua ve zikre sebebiyet.

★ Uykudan önce ihmal edenlere oruca niyet etme imkanı... vs.

3181 ٢- وعن عمرو بن العاص رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: فَصْلُ مَا بَيْنَ صِيَامِنَا وَصِيَامِ أَهْلِ الْكِتَابِ أَكْلَةُ السَّحَرِ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

2. **(3181)**- *Amr İbnu'l-As (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Bizim orucumuzla Ehl-i Kitab'ın orucunu ayıran fark sahur yemeğidir."** [Müslim, Sıyâm 46, (1096); Ebu Dâvud, Savm 15, (2343); Tirmizî, Savm 17, (709); Nesâî, Savm 27, (4, 146).]

AÇIKLAMA:

Hadiste ehl-i kitapdan yahudi ve hıristiyanlarla müslümanların oruçları arasındaki farkın sahur yemeği olduğu söylenmektedir. Hadisin açıklanması sadedinde şârih *Türbüştî* der ki: "*Mâna şudur: Sahur yemeği, bizim orucumuzla ehl-i kitab'ın orucu arasında ayırdedici farktır. Çünkü Allah Teâlâ hazretleri İslam'ın başında bize de haram iken sonradan helâl kılmış ve sabah vakti girinceye kadar mübah saymıştır. Halbuki bunu onlara, uyuduktan sonra veya mutlak olarak haram kılmış idi. Şu halde bizim onlara muhalefetimiz, bu nimete karşı şükür yerine geçer.*" *Aliyyü'l-Kârî, İbnu Hümâm*'ın sahur hakkındaki: "*Bu, geçmiş peygamberlerin sünnetidir*" sözünü, "*sahih değildir*" diye reddeder.

Hattâbî, hadiste sahura teşvikten başka, İslam dininin kolaylık olup, onda zorluğun bulunmadığına dair delil olduğunu belirtir.

3182 ٣- وعن زيد بن ثابت رضى اللّه عنه قال: [تَسَحَّرْنَا مَعَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ: ثُمَّ قُمْنَا إلَى الصَّلاَةِ قِيلَ كَمْ كَانَ بَيْنَ ذٰلِكَ؟ قَالَ: قَدْرُ خَمْسِينَ آيَةً]. أخرجه الخمسة إلا أباداود.

3. **(3182)**- *Zeyd İbnu Sâbit (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte sahur yemeği yedik, sonra namaza kalktık.*" *Kendisine:* "*(Yemekle sahur) arasında ne kadar zaman geçti?*" *diye sorulmuştu, şu cevabı verdi:* "*Elli âyet (okuyacak) kadar!*" [Buharî, Savm 19, Mevâkitu's-Salât 27, Teheccüd 8; Müslim, Sıyâm 47, (1097); Tirmizî, Savm 14, (703); Nesâî, Savm 21, 22, (4, 143).]

AÇIKLAMA:

1- Burada sahur vaktinin sonu ile, sabah namazı vaktinin başı hakkında soru sorulmuş olmaktadır.

2- *Zeyd İbnu Sâbit*'in *"elli âyet (okuyacak) kadar"* şeklindeki tarifini *İbnu Hacer* şöyle açıklar: *"Yani ne uzun ne kısa olmayan orta uzunluktaki (mutavassıt) âyetlerden, ne çok hızlı ne de çok yavaş olmayan orta hızla okunmak kaydıyla..."*

Mühelleb ve diğer bazı âlimler der ki: *"Bu hadiste bedenî amellerle zaman takdiri vardır. Araplar vakti bu tarzda takdir ederlerdi: "Bir keçi sağımı müddeti", "Bir deve kesimi müddeti..." gibi. Zeyd İbnu Sâbit bu tarzı bırakarak Kur'an kıraatiyle takdire yer vermiş bulunmakta ve böylece, o vaktin tilâvet yoluyla ibadet yapma vakti olduğuna da dikkat çekmiş olmaktadır..."*

İbnu Ebî Cemre bu ifadeyi değerlendirerek, Ashab'ın, zamanlarını hep ibâdetle geçirdiklerine delil bulur.

Hadis, sahurun te'hirine de delildir. Geciktirmede sahur yemeğinin gayesine ulaşması açısından fayda vardır. Âlimler, *Resulullah*'ın her işte ümmetine en kolay, en muvafık olanı seçtiği gibi burada da aynı şeyi yaptığını belirtirler: *"Söz gelimi derler, hiç sahura kalkmasaydı bu, ümmetinin bir kısmına zor olurdu. Gece yarısında sahura kalksaydı bu da en azından uykunun galebe çaldığı kimselere zor gelir ve sabah namazının terkine götürebilir veya seher vaktinde kalkmak için hususi bir gayret gerektirebilirdi."*

Kurtubî: "Hadiste, yemeği fecir vakti girmezden önce kesmeye delil var" der.

3183 ٤– وعن سهل بن سعد رضى اللّهُ عنهُ قال: [كُنْتُ أَتَسَحَّرُ فِى أَهْلِى، ثُمَّ تَكُونُ بِى سُرْعَةٌ أَنْ أُدْرِكَ صَلاَةَ الْفَجْرِ مَعَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ]. أخرجه البخارى.

4. (3183)- *Sehl İbnu Sa'd (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Ben ailem içerisinde sahur yemeği yiyordum. Sonra ben, sabah namazını Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte kılmak için sür'atli yiyordum."* [Buharî, Savm 19, Mevâkît, 27.]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, sahur yemeğinin şafak sökme anına yakın olarak yenmesine Ashab'tan bir delil olmaktadır. Önceki rivayette de sahurun fecir vaktine kadar uzamamak kaydıyla imkan nisbetinde te'hirinin müstehab olduğu belirtilmişti.

Bu rivâyet sabah namazını *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın karanlıkta ve vaktin başında kıldığına da delil olmaktadır.

3184 ٥- وعن زرّ بن حبيش قال: [قُلْنَا لِحُذَيْفَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ: أَىَّ سَاعَةٍ تَسَحَّرْتَ مَعَ النَّبِىِّ ﷺ؟ قَالَ: هُوَ النَّهَارُ إلاَّ أَنَّ الشَّمْسَ لَمْ تَطْلُعْ]. أخرجه النسائى.

5. **(3184)**- *Zirr İbnu Hubeyş* anlatıyor: *"Huzeyfe (radıyallahu anh)'ye: "Sen Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte hangi vakitte sahur yedin?" diye sorduk. Şu cevabı verdi: "Gündüzdü, ancak güneş doğmamıştı."* [Nesâî, Savm 20, (4, 142).]

AÇIKLAMA:

Sindî, buradaki *nehâr* (gündüz) kelimesi ile *şer'î nehâr*'ın kastedilmiş olacağını,[51] *şems* (güneş) kelimesi ile de *fecr*'in kastedilmiş olacağını belirtir. Ve der ki: *"(Huzeyfe (radıyallahu anh)'nin maksadı, fecrin doğmasına yakın sahur yediklerini belirtmektir."*

Kurtubî, bir önceki hadisle bu hadis arasında teâruz görür. Çünkü orada fecrin doğmasından önce sahur yemeye son verildiği belirtilirken, burada farklı kelimelere yer verilmektedir. *İbnu Hacer* şöyle bir açıklama getirir: *"Bu iki hadis arasında muâraza yoktur. Hadisler, farklı hallere hamledilir. Bu rivayetlerden birinde (Resulullah'ın sahura hep böyle) muntazam şekilde devamını gösteren husus yoktur. Böylece anlaşılır ki, Hz. Huzeyfe'nin anlattığı hâdise daha önce vukûa gelmiştir."*

Aynî böylesi bir cevabı tatminkâr bulmaz ve der ki: *"Bu cevap yeterli değildir. Kesin cevap, Hâfız Ebu Câfer et-Tahâvî'nin verdiği cevaptır. O, Huzeyfe hadisini rivayetten sonra der ki: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan Huzeyfe'nin yaptığı rivayete muhalif rivayet de gelmiştir. Bunlardan bazılarında* Buharî ve Müslim *ittifak eder. Mesela biri şudur:* لاَ يَمْنَعَنَّ أحَدَكُمْ أذَانُ بِلاَلٍ مِنْ سُحُورِهِ **"Bilâl'in ezanı yeyip içmenize mani olmasın, çünkü o, geceleyin okur, ta ki (sabahın yakın olduğunu bildirerek) namaz kılmakta olanı istirahata göndersin, uyuyanınızı da uyandırsın."** *Bilâl* hadisinin şu âyetin nüzûlünden önceye ait olması muhtemeldir: وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمْ **"Tan yerinde, beyaz iplik siyah iplikten sizce ayırd edilinceye kadar yiyin için"** (Bakara 187). *Ebu Bekr er-Râzi,* hadisle ilgili olarak özetle şöyle der: *"Bu rivayet, âhad hadislerden olmaktan başka, Hz. Huzeyfe'den sübûtu da kesin değildir. Bi'n-netice buna dayanarak Kur'ân'a itiraz etmek câiz olmaz. Ayette* **"tan yerinde beyaz iplik siyah iplikten sizce ayırd edilinceye kadar yiyin için"** *den-*

---

(51) Şer'î örfde gündüz (nehar) fecirle başlar ve akşam vaktinin girmesiyle sona erer. Şu halde akşamdan yatsıya kadarki alacak karanlık, şer'an geceden sayıldığı gibi, fecirden güneşin doğmasına kadarki sabahın alaca karanlığı da gündüzden sayılır. Bu husus *Kadr* suresinde de görülür.

diğine göre, fecrin beyazlığı kastedilmiş olan beyaz iplik'in ufuktan zuhurundan itibaren oruç vâcib olur, öyleyse, Allah Teâlâ'nın Kur'ân'da bu şekilde haram kılması varken, fecir doğduktan sonra -yeyip içmek nasıl câiz olur?"

3185 ٦– وعن طلق بن على رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: كُلُوا وَآشْرَبُوا، وَلاَ يَهِيدَنَّكُمُ السَّاطِعُ الْمَصْعِدُ حَتَّى يَعْتَرِضَ لَكُمُ الأَحْمَرُ].

أخرجه أبوداود والترمذى.

6. **(3185)**- *Talk İbnu Ali (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Fecr-i kâzib size mâni olmasın, fecr-i sadık karşınıza çıkıncaya kadar yiyin için."** [Ebu Dâvud, Savm 17, (2348); Tirmizî, Savm 15, (705).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, geceleyin ufukta zuhur eden ilk aydınlığa aldanmamaya dikkat çekmektedir. Zira, bu ilk aydınlık sabahın başlangıcı değil, belki habercisidir. Bu ilk aydınlığa *fecr-i kâzib* (yalancı fecir) denmektedir. Hadiste bu, *Sâtı'u'l- mus'ıd* diye ifade edilmiştir.

Fecr-i sâdık denen sabahın başlangıcı olan hakiki fecr, hadiste *ahmer* kelimesiyle ifade edilmiştir. *Ahmer,* lügat olarak kızıl, kırmızı mânâlarına gelir. Hadiste, başlangıcı kırmızı olan beyazlık kastedilir. Araplar bazı durumlarda *ahmer* (kızıl) kelimesini beyaz mânasında kullanmışlardır. Mesela hadiste *Aleyhissalâtu vesselâm:* بُعِثْتُ إِلَى الأَحْمَرِ وَالأَسْوَدِ **"Ben kızıllara ve siyahlara peygamber olarak gönderildim"** buyurmuştur. Burada kızıl diye çevirdiğimiz *ahmer* kelimesi*"beyaz"* mânasında kullanılmıştır. Mâna: **"Ben beyazlara da siyahlara da peygamber olarak gönderildim"** demek olur. Keza Araplar إِمْرَأَةٌ حَمْرَاءُ *"kırmızı bir kadın"* tabiriyle *beyaz bir kadın* kastederler.

Öyleyse hadis bize, sabahın beyazlığı yani *fecr-i sâdık* ufukta görülünceye kadar yeyip içmeye devamı irşâd buyurmaktadır.

3186 ٧– وللشيخين عن آبن مسعود رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَال: [هُوَ الْمُعْتَرِضُ، وَلَيْسَ بِالْمُسْتَطِيلِ].

«لاَ يَهِيدَنَّكُمْ»: أى لا يزعجكم الفجر المستطيل فإنه الصبح الكذاب فلا تمتنعوا به عن الأكل والشرب.

7. **(3186)**- Buharî ve Müslim*'in İbnu Mes'ud (radıyallahü anh)'dan rivayetlerine göre, Resulullah, fecr-i sâdık'ı tarif ederken:* **"O, enlemesine görülen aydınlıktır, uzunlamasına görülen değil"** *buyurdu."* [Buharî, Ezân 13, Talâk 24, Haberu'l-Vâhid 1; Müslim, Sıyâm 40, (1093); Ebu Dâvud, Savm 17, (2347); Nesâî, Savm 30, (4, 148).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *fecr-i kâzib* ile *fecr-i sâdık*'ı tarif etmektedir. Anlaşılacağı üzere fecr-i kâzib, ufukta yukarıdan aşağıya şâkûlî (dikey) şekilde inen bir aydınlıktır. Bu, kaybolmakta ve yerine doğu ufkunda ufkî (yatay) şekilde, ufuk boyunca uzanan bir aydınlık çıkmaktadır, işte bu fecr-i sâdık'tır. Bu, gittikçe genişler ve aydınlık artar.

Şu halde, yukarıdan aşağı uzanan aydınlığın zuhûr vakti geceye dâhildir. O sırada yenilip içilebilir, henüz sabah vakti girmemiştir.

3187 ٨- وعن أبي هريرة رضىَ اللّهُ عنهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إِذَا سَمِعَ أَحَدُكُمُ النِّدَاءَ، وَالْإِنَاءُ عَلَى يَدِهِ فَلاَ يَضَعْهُ حَتَّى يَقْضِىَ مِنْهُ حَاجَتَهُ].

أخرجه أبوداود.

8. **(3187)**- *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Biriniz ezanı işitince (yiyip-içtiği) kap elinde ise, ihtiyacını görünceye kadar onu bırakmasın."** [Ebu Dâvud, Savm 18, (2350).]

AÇIKLAMA:

Hattabî der ki: *"Bu, Aleyhissalâtu vesselâm'ın* **"Bilâl geceleyin ezân okur, siz İbnu Ümmi Mektûm da ezân okuyuncaya kadar yiyin için"** sözüne racidir. Veya mânası şöyledir: *"Kişi ezanı işitir de sabah olup olmadığında şüpheye düşerse..* *Şöyle ki: Mesela sema bulutlu olur, ezanı işitse de fecre delalet eden alametlerin yokluğu sebebiyle fecrin doğduğu hususunda kesin bir bilgiye ulaşamaz; burada müezzine de güvenememekte haklıdır. Çünkü, mezkur alâmetler müezzine görünse ona da görünecekti. Kendisi bu alâmetleri göremediğine göre müezzin de görememiş, dolayısıyla ezanı yakîn değil, tahmin üzerine okumuş demektir. Ancak, sabahın doğduğu hususunda yakîn elde ederse, artık onun sabah vaktini bilmek için müezzinin ezanına ihtiyacı kalmaz. Zira, ona göre beyaz iplik siyah iplikten ayrıldı mı, artık yiyip içmekten uzak durmakla mükelleftir."*

Beyhâkî* der ki: *"Bu rivayet sahih ise, cumhura göre bunu, Aleyhissalâtu vesselâm'ın ezânın fecrin doğmasından önce okunduğu vakte hamletmek gerekir, tâ ki kişinin yiyip içmesi fecrin doğuşundan evvelde kalsın."

Azîmâbâdî der ki: *"Kim, bu hadisi ve:* **"Size İbnu Ümmi Mektum ezan okuyuncaya kadar yiyin için -çünkü o şafak sökünceye kadar ezan okumazdı-"** *hadisini ve keza* **"Beyaz iplik siyah iplikten, yanınızda ayrılıncaya kadar yiyin için..."** *mealindeki ayet-i kerimeyi düşünecek olursa görür ki, bütün bu nasslarda mesele sabah vaktinin vuzuh kazanmasında düğümleniyor, bu da, fecrin ilk anlarından bir miktar gecikir, müezzin ise, beklemesi sebebiyle fecrin ilk anlarına tesâdüf eder, işte bu anda yiyip içmek, fecrin vuzuh kazanma ânına kadar câiz olur. Ancak bu söylenen, ülemâ arasında meşhur olana muhaliftir. Onlar bu çeşit bir açıklamaya itimad etmezler."*

Aliyyu'l- Kâri der ki: *"Aleyhisselâtu vesselâm'ın hadiste geçen:* **"İhtiyacını görünceye kadar onu (kabı) elinden bırakmasın"** *sözü, fecrin henüz doğmadığı hususundaki bilgi veya zannının bulunma haline bağlıdır." İbnu Melek de aynı şekilde: "Bu, sabahın tulûunu bilmemesine bağlıdır. Şayet, doğduğunu bilir veya doğdu mu diye şekke düşerse, bu câiz olmaz"* der.

Hülasa etmek gerekirse, ülemâ ve hususan dört imâm, fecr'in doğuş anında yemek ve içmekten sakınmak gerektiğine hükmetmişlerdir. Bu mâna *İbnu Abbâs* ve *Hz. Ömer (radıyallahu anhümâ)*'den de rivayet edilmiştir.

İFTAR VAKTİ

3188 ١ - عن عمر رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إِذَا أَقْبَلَ اللَّيْلُ مِنْ هَاهُنَا، وَأَدْبَرَ النَّهَارُ مِنْ هَاهُنَا، وَغَرَبَتِ الشَّمْسُ فَقَدْ أَفْطَرَ الصَّائِمُ].

أخرجه الخمسة إلا النسائى.

1. **(3188)**- *Hz. Ömer (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Gece şu taraftan (doğudan) gelince, gündüz de şu taraftan (batıdan) gidince, güneş de batınca oruçlu orucunu açmıştır."** [Buharî, Savm 43; Müslim, Sıyâm 51, (1100); Ebu Dâvud, Savm 19, (2351); Tirmizî, Savm 12, (698).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, iftar anını tarif ederken üç ayrı vasfın tahakkukunu zikretmektedir:

★ Gecenin gelmesi.

★ Gündüzün gitmesi.

★ Güneşin gitmesi...

Âlimler, bu üç şeyden her birinin diğerlerini gerektirdiğini, buna rağmen üçünü de ayrı ayrı zikrettiğini, çünkü bazı şartlarda sâdece biri tahakkuk ettiği halde akşamın gelmediğini belirtir. Mesela kişi bir vadi içerisinde ise güneşin batmasını göremez, bu durumda karanlığın gelmesini ve aydınlığın gitmesini esas alır.

2- **"Oruçlu orucunu açmıştır"** ifâdesini, *Hattâbî: "Oruçlu orucunu açmış hükmündedir, yemese bile..."* diye anlar. Bazıları: *"Bu ifâdenin mânası: "Oruçlu orucunu bozma vaktine girmiştir, bozması câizdir"* demiştir.

Hadiste, *visâl* denen hiç açmadan üst üste birkaç gün oruç tutmanın bâtıl olduğuna delil vardır.

Aynî, Resulullah'ın **"oruçlu orucunu açmıştır"** sözünün tazammun ettiği mânayı şöyle açıklar: *"Bu söz, kişinin iftar vaktine girdiğini ifâde eder, orucu bozan bir şey almadıkça, güneşin kaybolmasıyla orucun açıldığını değil..."*

3189 ٢- وعن حميد بن عبد الرحمن: [أَنَّ عُمَرَ وَعُثْمَانَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا:
كَانَا يُصَلِّيَانِ الْمَغْرِبَ حِينَ يَنْظُرَانِ إِلى اللَّيْلِ الأَسْوَدِ قَبْلَ أَنْ يُفْطِرَا، ثُمَّ يُفْطِرَانِ
بَعْدَ الصَّلاَةِ، وَذٰلِكَ فِي رَمَضَانَ]. أخرجه مالك.

2. **(3189)**- *Humeyd İbnu Abdirrahmân* anlatıyor: "*Hz. Ömer ve Hz. Osman (radıyallahu anhümâ), akşam namazını, gecenin karanlığını (ufukta) görür görmez daha iftarı açmadan kılarlar, namazdan sonra da oruçlarını açarlardı. Bunu ramazanda yaparlardı.*" [Muvatta, Sıyâm 8, (1, 289).]

AÇIKLAMA:

1- "*Gecenin karanlığı*"ndan maksad, güneş batarken doğu ufkunda görülen siyahlıktır. Bu siyahlığın belirmesi gecenin başlangıcı olmaktadır. Tam ufukta beliren siyahlık gittikçe büyüyerek bütün semayı kaplar. Gündüzle ilgili izler (aydınlık) batı ufkunda daralır ve tamamen kaybolunca yatsı vakti girer.

2- *Hz. Osman* ve *Hz. Ömer*'in iftarı te'hirleri, bunun meşru olmasından ileri gelir. Eğer mekruh olsaydı bir yudum su ile de olsa acele açarlar, sonra namaza dururlardı. *Ebu'l-Velid el-Bâci*, "*iftarın yıldızların cıvıldaşmasına kadar te'hir edilmesinin mekruh olduğunu*" söyler. Ancak şunu da belirtelim ki, *Enes (radıyallahu anh)*'in İbnu Ebî Şeybe'de kaydedilen bir rivayetine göre, *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*, bir yudum su ile de olsa iftar etmeden namaz kılmazmış. *İbnu Abbâs (radıyallahu anh)* ve bir grup Selefin de iftardan önce namaz kılmadıkları rivayet edilmiştir.

Görüldüğü üzere mesele ihtilaflıdır. Müteakip hadisler meseleye daha da açıklık getirecektir.

İFTARDA TA'CİL

3190 ١- عن سهل بن سعد رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لاَ يَزَالُ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا عَجَّلُوا الفِطْرَ]. أخرجه الثلاثة والترمذى.

1. **(3190)**- *Sehl İbnu Sa'd (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhis-salâtu vesselâm) buyurdular ki:* "**İnsanlar iftarda ta'cile yer verdikleri müddetçe hayır üzere devam ederler.**" [Buharî, Savm 45; Müslim, Sıyâm 48, (1098); Muvatta, Sıyâm 6, (1, 288); Tirmizî, Savm 13, (699).]

3191 ٢- وعن مالك أنه سمع عبد الكريم بن أبى المخارق يقول: [مِنْ عَمَلِ النُّبُوَّةِ تَعْجِيلُ الْفِطْرِ، وَالاسْتِينَاءُ بِالسُّحُورِ].

«الاسْتِينَاءُ»: التأنى والتأخير.

2. **(3191)**- *İmam Mâlik'ten anlatıldığına göre, Abdulkerim İbnu Ebî'l-Muhârik'in şöyle söylediğini işitmiştir: "Nübüvvet (peygamberlik) amellerinden biri de iftarın ta'cili (öne alınması), sahurun da te'hir edilmesidir."* [Muvatta, Kasru's-Salât 46, (1, 158).]

3192 ٣- وعن أنس رضى اللّه عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يُفْطِرُ قَبْلَ أَنْ يُصَلِّيَ عَلَى رُطَبَاتٍ. فَإِنْ لَمْ يَكُنْ فَعَلَى تَمَرَاتٍ، فَإِنْ لَمْ يَجِدْ حَسَا حَسَوَاتٍ مِنْ مَاءٍ]. أخرجه أبوداود والترمذى واللفظ له.

3. **(3192)**- *Hz. Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), namaz kılmazdan önce birkaç taze hurma ile orucunu açardı. Eğer taze hurma yoksa kuru hurma ile açardı. Eğer kuru hurma da bulamazsa birkaç yudum su yudumlardı.*" [Ebu Dâvud, Savm 22, (2556); Tirmizî, Savm 10, (694).]

3193 ٤- وعن معاذ بن زهرة قال: [بَلَغَنِى أَنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ كَانَ إِذَا أَفْطَرَ قَالَ: اللَّهُمَّ لَكَ صُمْتُ، وَعَلَى رِزْقِكَ أَفْطَرْتُ]. أخرجه أبوداود.

4. (3193)- *Mu'âz İbnu Zühre* anlatıyor: *"Bana ulaştı ki, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), iftar ettiği zaman şu duayı okurdu:* **"Allahümme leke sumtü ve alâ rızkıke eftartü. (Ey Alahım senin rızan için oruç tuttum ve senin rızkınla orucumu açıyorum.)"** [Ebu Dâvud, Savm 22, (2358).]

3194 ٥- وعن مروان بن سالم عن آبن عمر رضى الله عنهما قال: [كَانَ النَّبِىُّ ﷺ يَقُولُ إِذَا أَفْطَرَ: ذَهَبَ الظَّمَأُ، وَابْتَلَّتِ الْعُرُوقُ، وَثَبَتَ الأَجْرُ إِنْ شَاءَ اللّهُ تَعَالَى]. أخرجه أبوداود.

وزاد رزين، فى أوله: «الحَمْدُ لِلَّهِ».

5. (3194)- *Mervân İbnu Sâlim, Hz. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'den naklediyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) orucunu açınca şöyle derdi:* **"Susuzluk gitti, damarlar ıslandı, inşaallah Teâlâ sevap kesinleşti."** [Ebu Dâvud, Savm 22, (2357). *"Rezîn,* duanın baş kısmına "Elhamdülillah" kelimesini ziyade etti."]

3195 ٦- وعن أنس رضى الله عنه قال: [وَاصَلَ النَّبِىُّ ﷺ فى آخِرِ شَهْرِ رَمَضَانَ فَوَاصَلَ نَاسٌ مَعَهُ فَبَلَغَهُ ذٰلِكَ فَقَالَ: لَوْمُدَّ لَنَا الشَّهْرُ لَوَاصَلْنَا وِصَالاً يَدَ الْمُتَعَمِّقُونَ تَعَمُّقَهُمْ. إِنِّى لَسْتُ مِثْلَكُمْ، إِنِّى أَظَلُّ يُطْعِمُنِى رَبِّى وَيُسْقِينِى] أخرجه الشيخان والترمذى.

«المُوَاصَلَةُ»: هنا آن يصوم يومين، أو ثلاثة لا يفطر فيها.

و «التَّعَمُّقُ»: المبالغة، ومجاوزة الحد فى الأمر.

ومعنى «يُطْعِمُنِى وَيُسْقِينِى» أى يعيننى ويقوّينى عليه، فيكون ذلك بمنزلة الطعام والشراب لكم.

6. (3195)- *Hz. Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ramazan ayının sonunda oruçları vasletti (yani hiç bozmadan birkaç gün ard arda devam ettirdi). Onunla birlikte halk da vasletti. Durum Resulullah'a ulaşınca:*

"Eğer Ramazan ayı bizim için uzatılsaydı biz onu öyle bir vaslederdik

ki derine dalanlar (aşırılar) bundan (aşırılıklarından) vazgeçmek zorunda kalırlardı. Ben sizin gibi değilim. Ben gölgelenirim. Rabbim bana hem yedirir hem de içirir." [Buharî, Savm 48; Temennî 9; Müslim, Savm 57-60, (1103-1105); Tirmizî, Savm 62, (778).]

AÇIKLAMA:

1- Sadedinde olduğumuz hadis, *visâl*'le ilgilidir. Oruçta visâl: Birkaç gün üst üste hiç iftar yapmadan orucu devam ettirmektir. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bunu yapmış, fakat ümmetine tavsiye etmemiştir. Kendisi istemediği halde *visâl* yapmada ısrar edenlere, yapamıyacaklarını göstermek için izin vermiş, ancak Ramazan bitivermiştir. Bu husustaki adem-i rızasını ifade için: **"Eğer ay uzasaydı, (ceza olarak) öylesine müsaade edecektim ki, bu meselede aşırı gidenler tâkat getiremeyip hafifletilmesi için talepde bulunacaklardı"** mânasında beyanda bulunur.

İbnu Hacer, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu davranışını, Taif Kuşatması sırasındaki davranışına benzetir. Bu kuşatmada Taifliler pek müstahkem olan kalelerine çekilince, *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*, kuşatmayı bırakıp geri çekilmeyi işâret buyurmuşlardı. Ancak askerler bundan hoşnud olmadılar, kuşatmayı devam ettirmek istediler. *Resulullah* da ertesi günü erkenden savaşmayı emretti. Birçoğu yaralandı ve çeşitli meşakkatlerle karşılaştılar. Bunun üzerine geri dönmeyi arzuladılar. *Resulullah* bu arzuya uygun olarak rücû emri verince hepsi de memnun kaldı.

2- Bu rivayette *visâl* yapmanın kesinlikle yasaklanmadığı anlaşılmaktadır. Tahammül edebileceklere, tahammül edebilecekleri kadar *visâl* yapmalarına ruhsat verilmiş gibi... Ancak إيَّاكُمْ وَلْوِصَالِ إيَّاكُمْ وَالْوِصَالِ **"Visâlden kaçının, visâlden kaçının..."** gibi daha sert ifadelerle visâl'i yasaklayan hadisler de var. *İbnu'l-Arabî, "Resulullah'ın Ashabına visâl orucu tutma izni onlara bir cezadır, ceza tarikiyle verilen müsaade şeriatten değildir, câiz değildir"* der.

3- Hadiste geçen *ta'ammuk*, lügatte *derine dalmak* mânasına gelir; aşırı gitmek, mübalağa etmek, ölçünün dışına çıkmak gibi manalara gelir.

3196 ٧- وعن أبى بكر بن عبد الرحمن: [أنَّ أبَاهُ أخْبَرَ مَرْوَانَ أنَّ عَائِشَةَ وَأمَّ سَلَمَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا أخْبَرَتَاهُ أنَّ النَّبِىَّ ﷺ كَانَ يُدْرِكُهُ الْفَجْرُ فِي رَمَضَانَ جُنُباً مِنْ غَيْرِ حُلْمٍ فَيَغْتَسِلُ وَيَصُومُ]. أخرجه الستة.

7. (3196)- *Ebu Bekr İbnu Abdirrahman'ın anlattığına göre, babası, Mervan'a "Hz. Aişe ve Ümmü Seleme (radıyallahu anhümâ)'nin kendisine şunu haber verdiklerini söylemiştir: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ramazan ayında, rü-*

ya sebebiyle olmaksızın cünüb olarak fecir vaktine ulaştığı olurdu da, kalkıp yıkanır ve orucunu tutardı." [Buharî, Savm 22, 25; Müslim, Sıyâm 76, (1109); Muvatta, Sıyâm 12, (1, 291); Ebu Dâvud, Savm 36, (2388, 2389); Tirmizî, Savm 63, (779); Nesâî, Tahâret 123, (1,108).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, cünüb olarak sabaha eren kimsenin orucu meselesine temas etmektedir. Selef ülemâsı bu mevzuda ihtilaf etmiştir: Cünübün orucu sahih mi, değil mi? Kasden olanla, unutarak olan veya farz oruçla nâfile oruç arasında fark var mı yok mu?

Cumhur, bu meselede mutlak cevaza hükmetmiştir.

2- Hadiste geçen, *rüya sebebiyle olmaksızın* kaydını *Ümmü Seleme*'nin bir başka rivayeti açıklığa kavuşturur: كَانَ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصْبِحُ جُنُبًا مِنِّى فَيَصُومُ وَيَأْمُرُنِى بِالصِّيَامِ "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) benden cünüb olarak sabaha erer, oruç tutar, bana da tutmamı emrederdi.*"

Kurtubî bu rivayette iki fâide vardır der:

★ *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* Ramazanda cinsî temasta bulunmuş ve yıkanma işini âmmden fecrden sonraya bırakmıştır, gayesi bunun câiz olduğunu ümmete göstermektir.

★ Cünüb sabaha erme hâdisesi ihtilam sebebiyle değil, temas sebebiyledir. Çünkü *Aleyhissalâtu vesselâm* ihtilâm olmazdı, çünkü ihtilâm şeytandandır, O ise şeytana karşı ma'sumdur (korunmuştur).

Bazı âlimler "*ihtilâmdan olmaksızın*" kaydından hareketle, "*Bu ibârede Resulullah'ın da ihtilâm olmasının caiz olduğuna işaret vardır, aksi takdirde bu istisnanın mânası olmazdı*" demiştir. *Kurtubî* bunu: "*İhtilâm şeytandandır, O, şeytana karşı masumdur*" diye reddetmiştir. Fakat kendisine şu cevap verilmiştir: "*İhtilâm kelimesi inzâl'e ıtlak olunur, nitekim inzâl rüyada hiçbir şey görmeksizin de vukua gelir. Hz. Ümmü Seleme'nin cima* ile kayıdlamaktan kasdı, bunu Ramazanda âmmden yapanın ertesi günkü orucunu bozar diye inananları reddetmede mübâlağa içindir."

3197 ٨- وعن عامر بن ربيعة رضى اللّٰه عنه قال: رَأَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ مَالاَ أَعُدُّ، وَلاَ أُحْصِى يَسْتَاكُ وَهُوَ صَائِمٌ]. أخرجه البخارى، وأبو داود والترمذى.

8. **(3197)**- *Âmir İbnu Rebî'a (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Ben Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı, oruçlu iken misvaklandığını sayamayacağım kadar çok gördüm.*" [Buharî, Savm 27; Ebu Dâvud, Savm 26, (2364); Tirmizî, Savm 29, (725); (Buharî'nin rivayeti muallaktır).]

3198 ٩- وعن ابن عمر رضى الله عنهما أن قال: [يَسْتَاكُ الصَّائِمُ أَوَّلَ النَّهَارِ وَآخِرَهُ]. أخرجه البخارى فى ترجمة.

9. **(3198)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* şöyle demiştir: *"Oruçlu, günün başında ve sonunda misvak kullanır."* [Buharî, Savm 25 (bab başlığında (tercüme) kaydetmiştir).]

AÇIKLAMA:

Bu iki rivayet, oruçlunun misvak kullanmasının câiz olduğunu gösterir. *Hattâbî,* bazı âlimlerin günün sonuna doğru misvak kullanmanın mekruh olduğuna hükmettiğini belirtir. Onların mekruh demedeki maksadları, oruçlunun *halûf* denen ağız kokusunun iftar ânına kadar devamını temenni etmelerinden ileri gelmektedir. *İmam Şâfiî* ve *Evzâî*'nin bu görüşte olduğu belirtilir. *Ebu Hüreyre*'den yapılan şu rivayet, bu görüş sahiplerinin delili olmalıdır: *"(Radıyallahu anh) Atâ'ya demiştir ki: "Misvak sana ikindiye kadardır. İkindiyi kıldın mı, artık onu bırak. Zira ben Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan şunu işittim:* **"Oruçlunun halûfu (ağzındaki koku) Allah indinde, misk kokusundan daha hoştur."**

Mevzu üzerinde sıhhatçe üstün başka rivâyetler de mevcuttur. Bu sebeple ülemâ ekseriyet itibâriyle oruçlunun misvak kullanmasını mekruh addetmemiştir.

3199 ١٠- وعن أبى هريرة رضى الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ مَنْ لَمْ يَدَعْ قَوْلَ الزُّورِ وَالْعَمَلَ بِهِ، فَلَيْسَ لِلّهِ تَعَالَى حَاجَةٌ فِى أَنْ يَدَعَ طَعَامَهُ وَشَرَابَهُ]. أخرجه البخارى وأبو داود والترمذى.

10. **(3199)**- *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Kim yalanı ve onunla ameli terketmezse (bilsin ki) onun yiyip içmesini bırakmasına Allah'ın ihtiyacı yoktur."** [Buharî, Savm 8, Edeb 51; Ebu Dâvud, Savm 25, (2326); Tirmizî, Savm 16, (707).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, zâhirde yalan, gıybet gibi dînen yasaklanmış sözleri bırakmayan kişinin orucu bırakmasını emrediyor gibidir. Ancak ülemâ bunu, yalandan zecr ve yasaklama olarak anlamıştır.

İbnu Battâl der ki: *"Hadisin mânası, öylesi kişilere oruçlarını terketmeyi emretmek değildir. Asıl gayesi, yalandan ve onunla birlikte zikredilenlerden sakındırmaktır."*

"Birlikte zikredilenler"'den maksad, hadisin başka vecihlerinde gelen ziyadelerdir. Bazı rivayetlerde *cehl*, bazılarında *hıyânet ve kizb* (yalan) ziyade ola-

rak zikredilmiştir. Öyleyse hadisi: **"Kim oruçlu iken yalan, hıyânet ve cehalet gibi halleri bırakmaz, bunların mucibleriyle amel ederse..."** demek olur.

2- Hadiste geçen *zûr*'dan murad *İbnu Hacer*'e göre, *kizb* (yalan), *cehl* ve *sefeh*'dir.

İbnu Hacer der ki: **"Allah'ın... ihtiyacı yoktur"** *cümlesi (kullanıldığı gâyede anlaşılmazsa) mânasızdır. Çünkü Allah hiçbir şeye muhtaç değildir. Öyleyse onun mânası: "Allah, onun orucunu istemez" demektir. Şu halde ihtiyaç kelimesi isteme (irâde) kelimesi yerine konmuş olmaktadır."*

İbnu'l-Münir, bununla adem-i kabûlün kinâye edildiğini, dolayısiyle o çeşit orucun makbul olmayacağını söyler.

İbnu'l-Arabî de: "Bu hadisin muktezası şudur: "Kim bu söylenenleri yaparsa orucundan sevap elde edemez, öyleyse mânası: "Orucun sevabı yalan ve beraberinde zikredilenlerin günahıyla terazide tartılamaz" demiştir.

Beyzâvî daha farklı bir yaklaşıma yer verir: *"Orucun emredilmesinden maksad sâdece açlık değildir. Bilakis ona bağlı olarak şehvetlerin (nefsânî arzuların) kırılması, nefs-i emmârenin nefs-i mutmainne'ye itaat ettirilmesidir. Öyleyse bu söylenenler hâsıl olmazsa, Allah oruca kabul nazarıyla bakmaz. "Allah'ın ihtiyacı yoktur" sözü adem-i kabul'den mecazdır. Sebebi nefyederek müsebbebi kastetmiştir."*

İbnu Hacer der ki: *"Beyzâvî, böyle diyerek sevabın azalacağına istidlal etmiştir. Ancak, büyük günahlardan içtinabla küçük günahlar örtülür" denilerek tenkid edilmiştir." es-Sübkî el-Kebir* bu itiraza şu cevabı vermiştir: *"Sadedinde olduğumuz hadiste -ve başkasında- önceki görüşe kuvvetli delalet vardır. Zira müstehcen söz (refes), bağırıp çağırma, yalan ve yalanın gereğiyle amel mutlak olarak yasaklandığı bilinen şeylerdendir. Oruç da mutlak olarak emredilen şeylerdendir. Eğer bu yasaklananlar oruç esnasında yapıldığında oruç onlardan müteessir olmasaydı onların hadiste "oruçta şartıyla" zikredilmelerinin anlaşılabilecek bir mânası olmazdı. Bu hadislerde zikredilmeleri bizi iki hususta uyarmaktadır:*

Biri: Bunların oruçta, diğer şeylere nazaran daha çirkin oldukları;

Diğeri: Orucun bunlardan selâmetini aramak... Orucun bunlardan selâmeti, oruçtaki mükemmelliğin artmasıdır. Öyle ise kelam, bütün gücüyle bunun, oruç için çirkinliğini belirtmelidir. Bunun muhtevasına göre oruç, onlardan sâlim kaldıkça mükemmelleşir." Sübkî devamla der ki: *"Öyleyse, oruç onlardan sâlim kalmazsa noksanlaşır." Sübkî* sözüne şöyle devam eder: *"Şurası muhakkak ki teklifler muhtelif şekillerde ortaya çıkar ve işaret yoluyla onlarla başkalarına da dikkat çekilir. Oruçtan maksad -menhiyyatta olduğu üzere- mutlak yokluk (el-ademu'l-mahz) değildir. Çünkü, bi'l-icma, oruç için niyet şart kılınmıştır. Öyleyse, esas*

itibariyle oruçtan kastedilen şey her çeşit muhâlif şeylerden uzak durmaktır. Ancak bu çok zor olduğu için Allah Teâlâ hazretleri bu şartı hafifleştirerek orucu bozan şeylerden kaçınmayı emretti, bunda gafil olanı da, oruca muhâlif olan şeylere uzak durması için uyardı. Buna, Allah'ın muradını açıklayan hadislerin tazammun ettiği muhteva irşadda bulunmaktadır. Böylece, orucu bozan şeylerden içtinâb vâcib; oruca muhâlif şeylerden içtinâb da, orucu tamamlayıcı şeyler olur. Doğruyu Allah bilir."

İbnu Hacer, başka nakillerle hadisin tahliline şöyle devam eder: *"Şeyhimiz,* Şerhu't-Tirmizî*'de der ki: "Tirmizî hazretleri bu hadisi tahriç ettikten sonra şöyle bir bab başlığı koydu:* مَاجَاءَ فِي التَّشْدِيدِ فِي الغِيبَةِ لِلصَّائِمِ *"Oruçlunun gıybet etmesinin şiddetle yasaklanması hususunda gelen hadîsler babı." Bu ifâde müşkilat getirmektedir. Çünkü gıybet, ne yalan sözdür, ne de onunla ameldir. Çünkü gıybet, başkasını, hoşuna gitmeyecek şekilde zikretmektir. Halbuki yalan söz kizbtir. Tirmizî, (bu davranışında) diğer* Sünen *sahiplerine muvafakat etmiştir, onlar da gıybet diye başlık atıp, başlıktan sonra bu hadisi zikretmişlerdir. Sanki bunlar, "yalan söz ve onunla amel"in zikrinden "konuşma"nın yalandan korunmasının emredildiğini anladılar. Mamafih, bunda, hadisin bazı tariklerinde gelen ziyadeye işaret etmek de düşünülmüş olabilir. Bu ziyade cehl'dir. Cehl (cehalet, bilgisizlik) kelimesinin bütün günahlara ıtlakı uygun düşer.*

"Onunla amel" kelimesine gelince, bu "yalan" kelimesine râcidir, "cehl" kelimesine dönmesi de muhtemeldir. Mamafih her ikisine dönmesi de makuldür."

3200 ١١ – وعنه رضى الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إِذَا دُعِىَ أَحَدُكُمْ إِلى طَعَامٍ، وَهُوَ صَائِمٌ فَلْيَقُلْ: إِنِّى صَائِمٌ]. أخرجه مسلم وأبوداود.

11. **(3200)**- *Yine Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Biriniz yemeğe davet edilince, oruçlu ise: "Ben oruçluyum" desin."** [Müslim, Sıyâm 159, (1150); Ebu Dâvud, Savm 76, (2461); Tirmizî, Savm 64, (780, 781); İbnu Mâce, Sıyâm 47, (1750).]

AÇIKLAMA:

Nevevî der ki: *"Bu hadis, özrünü beyan etmek, durumunu belirtmek maksadıyla böyle söylemesi gerektiğine hamledilir. Bu cevaptan sonra, müsâmaha gösterilir, davette hazır bulunması için ısrar edilmezse, gitme gereği, üzerinden düşer. Müsamaha edilmez ve ısrar edilirse dâvette hazır bulunması gerekir. Oruç, dâvete icabet etmemekte bir mâzeret değildir. Ancak davete katıldıktan sonra yemesi gerekmez, yememeye orucu bir mâzeret olur. Oruç tutmayan kimse bilâkistir, ona yemeğe iştirak gerekir. Oruç tutanla tutmayan arasında söylenen bu fark sahih hadislerde gelmiştir. Dâvetle ilgili bahiste bu husus açıkça belirtilmiş-*

tir. Oruçlu hakkında efdal olanı, -eğer onun orucu- ziyafet verene ağır gelecekse, orucunu açması müstehabtır, değilse açmamalıdır. Tabii ki bu hüküm, tutulan orucun nâfile olması haliyle ilgilidir. Eğer orucu farz ise, açması haramdır.''

Bu hadis, ihtiyaç hâlinde oruç, namaz vesair nevden nâfile ibâdetlerin izharında bir beis olmadığını da göstermektedir. Ancak şunu da bilelim ki, bir gerek olmadan nâfilelerin izharı mahzurludur, gizlenmesi müstehabtır.

Hadis ayrıca, insanlarla iyi davranışa sevketmekte ve aradaki dargınlıkların düzeltilmesine, gönül alıcı olmaya, makul sebep bulunduğu takdirde en güzel şekilde özür beyanına irşadda bulunmaktadır.

3201 ١٢- وعن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ نَزَلَ بِقَوْمٍ فَلاَ يَصُومَنَّ إلاَّ بِإذْنِهِمْ]. أخرجه الترمذى، وقال: منكر لا نعرف أحداً رواه من الثقات غير هشام بن عروة.

12. **(3201)**- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *''Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **''Kim bir kavme misafir olursa, onlar müsaade etmedikçe (nâfile) oruç tutmasın.''** [Tirmizî, Savm 70, (789); Tirmizî, hadis için: *''Münkerdir, Hişam İbnu Urve dışında sâ biri tarafından rivayet edildiğini görmedik''* der.]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere, misafir olan kimsenin, ev sahibinden izin aldıktan sonra oruç tutması tavsiye edilmektedir. Bazı şârihler, yasağın tenzihî bir nehiy olduğunu belirtirler. Nafile oruç için ev sâhibinden izin istemek onların gönlünü almak içindir. *Ebu't-Tayyib*, yasakla ilgili olarak şu açıklamayı yapar: *''Oruç sebebiyle eve zahmet vermemek içindir. Çünkü oruç tutan bazı kayıtlar getirir: Sahurda, iftar vaktinde kendisine hususi yemek hazırlanır, oruçlu olmazsa ev sahibiyle birlikte yer içer ve onlara vereceği zahmet kalmaz. Misâfirliğin âdabı ev sâhibine uymaktır, muhâlefet halinde bu edebi terketmiş olur.''*

3202 ١٣- وعن أمّ عمارة بنت كعب رضى اللّه عنها: [أنَّ النَّبيَّ ﷺ دَخَلَ عَلَيْهَا، فَقَدَّمَتْ إلَيْهِ طَعَاماً، فقَالَ لَهَا: كُلِي؟ فَقَالَتْ: إنِّى صَائِمَةٌ، فَقَالَ: إنَّ الصَّائِمَ إذَا أُكِلَ طَعَامُهُ صَلَّتْ عَلَيْهِ الْمَلاَئِكَةُ عَلَيْهِمُ السَّلاَمَ حَتَّى يَفْرَغُوا].

وفى رواية: «الصَّائِمُ إذَا أَكَلَ عِنْدَهُ الْمَفَاطِيرُ صَلَّتْ عَلَيْهِ الْمَلاَئِكَةُ».

أخرجه الترمذى.

13. (3202)- *Ümmü Ammâre Bintu Ka'b (radıyallahu anhâ)'ın anlattığına göre: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) yanına girmiştir. Ammâre yemek ikram edince, Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Sen de ye!" *demiş, kadın: "Ben oruç tutuyorum" deyince Resulullah şöyle buyurmuştur:*

"Oruçlu kimse, başkasına ikramda bulunur ve yemeğinden başkaları yerse, onlar yedikleri müddetçe melaike aleyhimüsselam oruçluya rahmet duasında bulunurlar."

Bir başka rivayette şöyle denmiştir: **"Oruçlunun yanında oruçsuzlar yemek yiyecek olurlarsa, melekler oruçluya rahmet okurlar."** [Tirmizî, Savm 67, (784, 785, 786).]

3203 ١٤- وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لاَ تَصُمِ الْمَرْأَةُ، وَبَعْلُهَا شَاهِدٌ إلاَّ بِإذْنِهِ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

وزاد أبو داود: «فى غَيْرِ رَمَضَانَ». واللّه أعلم.

14. (3203)- *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Kadın, kocası varken izin almadan (nâfile) oruç tutmasın."** [Buharî, Nikâh 84, 86; Müslim, Zekât 84, (1026); Ebu Dâvud, Savm 74, (2485); Tirmizî, Savm 65, (782); Ebu Dâvud'un rivayetinde, **"Ramazan dışında"** ziyadesi vardır.

AÇIKLAMA:

Hadis, kadın nafile oruç tutmak isteyince, beraber oldukları takdirde, kocasından izin almasını şart koşmaktadır. Ramazan orucu için böyle bir izin mevzubahis değildir. Bu husus bazı rivayetlerde tasrih edilmiştir: لاَ تَصُومُ الْمَرْأَةُ غَيْرَ رَمَضَانَ **"Kadın ramazan orucu dışında... oruç tutamaz."** Vaktin darlığı hâlinde, ramazan dışındaki vâcibleri tutmak için de izin istemeyeceği şârihlerce belirtilmiştir.

Cumhûr-u ülemâ, bu hadisten hareketle, kocanın rağmına tutulacak nâfile orucun *haram* olacağı hükmünde ittifak eder. *Nevevî, Şâfiî* ülemâdan bazısının *"mekruh"* dediğini kaydettikten sonra sahih olan kavlin *"tahrim"* olduğunu belirtir.

Nevevî, Müslim Şerhi'nde, bu tahrimin sebebini şöyle açıklar: *"Erkeğin, kadın üzerinde her an istimtâ hakkı vardır. Bu hak, fevrî olarak (yani anında) ifası gereken bir haktır. Ne nâfile ibâdet sebebiyle ne de bilâhare yapılabilecek bir vâcib sebebiyle bu hak fevt olmaz, ortadan kalkmaz. Oruç, kocanın izni ol-*

madan câiz olmaz. Eğer kendisinden istimtâ taleb ederse bu câiz olur ve orucu bozulur. Adet olarak, müslüman erkek, orucu ifsad ederek bozmaktan çekinir. Şurası da kesindir: Kendisi için evlâ olanı (oruç tutmasını) istemediğini ifade eden sâbit bir delil yoksa bunun hilafına hareket etmesidir. Sözgelimi koca yolcu idiyse, hadisteki "kocası varken" kaydı, kadına nâfile oruç tutmasını câiz kılar. Yoldan dönen erkek, kadınını oruçlu bulsa, orucu bozdurma hakkına sahiptir, bu mekruh da değildir. Erkeğin cimaya muktedir olamayacak şekilde hasta olması da onun yokluğu mânasına dâhildir."

Hadisteki yasağı *tenzîhî kerâhet* anlayan *Mühelleb*, hadisin zâhirine ve dolayısıyla cumhûra da ters düşen görüşünü şöyle ifade etmiştir: *"Bu yasak karı-koca arasındaki dirlik için vazedilmiştir. Kadın, farz dışında da, erkeğe zamanı olmayan ve vazifelerini aksatmayan ibadetleri izin almaksızın yapma hakkına sâhiptir. Erkeğin, kadının başladığı ibadetlerden hiçbirini, izin almamış bile olsa, bozmaya hakkı yoktur."*

Rivâyet, erkeğin kadın üzerindeki hakkını te'kid etmekte, bunun yerine getirilmesinin, hayır yönüyle nâfile ibadetten üstün olduğunu ifade etmektedir. Çünkü erkeğin hakkı vâcib olan bir haktır. Vacibi yerine getirmek, nâfileyi yerine getirmekten önce gelir.

ÜÇÜNCÜ BAB

ORUCU AÇMANIN MÜBAH OLMA ŞARTLARI

3204 ١- عن جابر رضى اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [خَرَجَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَامَ الْفَتْحِ إلى مَكَّةَ فِي رَمَضَانَ فَصَامَ حَتَّى بَلَغَ كُرَاعَ الْغَمِيمِ فَصَامَ النَّاسُ، ثُمَّ دَعَا بِقَدَحٍ مِنْ مَاءٍ فَرَفَعَهُ حَتَّى نَظَرَ النَّاسُ ثُمَّ شَرِبَ، فَقِيلَ لَهُ بَعْدَ ذٰلِكَ: إنَّ بَعْضَ النَّاسِ قَدْ صَامَ، فَقَالَ: أُولٰئِكَ الْعُصَاةُ، أُولٰئِكَ الْعُصَاةُ]. أخرجه مسلم والترمذى.

1. **(3204)**- *Hz. Câbir (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) fetih yılında Mekke'ye müteveccihen Ramazan ayında yola çıkmıştı. Kürâ'u'l-Gamîm nam mevkiye gelinceye kadar kendisi de, beraberindekiler de oruç tuttular. Sonra orada bir bardak su istedi ve bardağı kaldırdı. Herkes bardağa baktı. Sonra sudan içti. Bundan sonra bazıları kendisine: "Halkın bir kısmı oruç tuttu" diye haber verdi. Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Onlar âsilerdir! Onlar âsilerdir!" *buyurdular."* [Müslim, Sıyâm 90, (1114); Tirmizî, Savm 18, (710); Nesâî, Savm 49, (4, 177).]

AÇIKLAMA:

1- *Küra'u'l-Gamîm, Usfân* yakınlarında bir vâdinin adıdır.

2- Burada yol sırasında başlanan ramazan orucunun bozulmasına nebevî bir örnek görülmektedir. *Nevevî, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın orucu bozmayanlar hakkında **"Âsiler! Âsiler!"** diye söylenerek memnuniyetsizlik izhar etmiş olmasını iki ihtimalle izah eder:

★ Oruç tutanlar, oruçları sebebiyle zarar görmüş olabilirler.

★ *Resulullah* onlara belli bir maslahata binaen kesin bir dille orucu açmalarını emretmiştir de onlar bu emre rağmen oruçlarını açmamakta direnmişlerdir. Elbette vâcib bir emre muhalefet isyandır ve *Resulullah*'ın, âsiler demesi yerindedir.

Her iki takdirde de, günümüzde yolcu, orucunu tuttuğu takdirde âsi sayılmaz, yeter ki bundan zarar görmesin.

Nevevî'nin birinci te'vilini te'yid eden bir ziyade Tirmizî'nin rivayetinde yer alır: *"Resulullah'a denildi ki: "Oruç halka zahmet verir oldu."*

3- *Tirmizî,* sefer sırasında tutulacak oruç hakkında ihtilaf edildiğini, Ashab'tan ve sonrakilerden bir kısmının sefer sırasında yemenin efdal olduğu kanaatinde olduklarını, öyle ki, tutanlara orucu iâde etmek gerekeceğine hükmettiklerini, yine Ashab'tan ve sonrakilerden bir kısmının da, kendinde güç bulanların yolculuk sırasında oruç tutmalarının efdal olduğuna, yemelerinin de câiz olduğuna hükmettiklerini belirtir.

Ahmed ve *İshak* birinci görüşü, *Süfyan-ı Sevrî, İmam Mâlik* ve *İbnu'l-Mubârek, Ebu Hanife, Şâfiî* de ikinci görüşü iltizam edenlerdendir.

Ömer İbnu Abdilaziz, يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ **"Allah sizin için kolaylık diler, zorluk dilemez"** (Bakara 185) âyetinden hareketle: *"Bu meselede efdali, kişiye kolay gelenidir, eğer yemek kolaysa hakkında efdal olanı yemektir, oruç kolaysa o efdaldir; nitekim, bazılarına yolculuk da olsa ayı içinde tutmak kolaydır, sonradan kaza etmek zor olur, bunun hakkında da tutmak efdaldır"* demiştir.

3205 ٢- وعن أنس رضى الله عنه قال: [كُنَّا مَعَ النَّبِىِّ ﷺ فى سَفَرٍ فَمِنَّا الصَّائِمُ، وَمِنَّا الْمُفْطِرُ فَنَزَلْنَا مَنْزِلاً فى يَوْمٍ حَارٍّ، أَكْثَرُنَا ظِلاًّ صَاحِبُ الْكِسَاءِ، وَمِنَّا مَنْ يَتَّقِى الشَّمْسَ بِيَدِهِ، فَسَقَطَ الصُّوَّامُ وَقَامَ الْمُفْطِرُونَ فَضَرَبُوا الأَبْنِيَةَ، وَسَقَوْا الرِّكَابَ، فَقَالَ ﷺ: ذَهَبَ الْمُفْطِرُونَ الْيَوْمَ بِالأَجْرِ].

أخرجه الشيخان والنسائى.

2. **(3205)**- *Hz. Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Biz bir seferde Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile beraberdik. Aramızda bir kısmı oruç tutuyor, bir kısmı da tutmuyordu. Sıcak bir günde bir yerde konakladık. Gölgelenenlerin çoğu elbisesi olanlardı. Bir kısmımız güneşe karşı eliyle korunuyordu. Derken oruçlular yığılıp kaldılar, oruçsuzlar kalkıp çadırları kurdular, hayvanları suladılar. Bunun üzerine, Resûl-i Ekrem aleyhissalâtu vessalâm:*

"Bugün sevabı oruçsuzlar kazandı!" *buyurdular."* [Buharî, Cihâd 71; Müslim, Sıyâm 100, (1119); Nesâî, Savm 52, (4, 182).]

AÇIKLAMA:

Hadis, bir sefer sırasında karşılaşılan bir durumu aktarmaktadır: Sıcağın tesiriyle çalışamaz hale gelen oruçlulara bedel, çadır kurmak, develeri sulayıp yemlerini vermek, ordunun yemeğini hazırlamak gibi her çeşit hizmetleri oruçsuzların görmesi ve buna karşılık sevâbı onların kazanması...

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu durumu **"Bugün sevâbı oruçsuzlar kazandı"** cümlesi ile ifade buyurmuştur. Şârihler, *"Bu cümleyle diğerlerinin*

sevap kazanmadığı kastedilmemiş, aksine oruçsuzların daha çok kazandığı belirtilmiştir'' derler. Oruçsuzlar, hem hizmet sevabını ve hem de öbürlerinin oruçtan kazandıklarının bir mislini kazandıkları için onlar sevabca üstündürler.

★ Bazı âlimler, bu hadise dayanarak: *''Gazve sırasındaki hizmetin nafile oruçtan üstün olduğunu''* söylemiştir.

★ Hadis, cihad sırasında yardımlaşmaya teşvik etmektedir.

★ Seferde yemek, oruç tutmaktan evlâdır.

★ Seferde oruç câizdir. Bu hadis *''sefer sırasında tutulan oruç, oruç sayılmaz''* diyenleri yalanlar.

3206 ٣– وعن جابر رضى اللّهُ عَنهُ قَالَ: [كَانَ النَّبِىُّ ﷺ فِى سَفَرٍ فَرَأَى رَجُلاً قَدْ آجْتَمَعَ عَلَيْهِ النَّاسُ. وَقَدْ ظُلِّلَ عَلَيْهِ، فَقَالَ مَالَهُ؟ فَقَالُوا: رَجُلٌ صَائِمٌ، فَقَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لَيْسَ الْبِرُّ أَنْ تَصُومُوا فِى السَّفَرِ].

وفى رواية: «لَيْسَ مِنَ الْبِرِّ الصَّوْمُ فِى السَّفَرِ». أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

3. **(3206)**- *Hz. Câbir (radıyallahu anh)* anlatıyor: *''Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir seferdeydi. Etrafına insanların toplandığı bir adam gördü, ona gölge yapıyorlardı.*

''Nesi var?'' *diye sordu.*

''Oruçlu biri!'' dediler. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm):

''Seferde oruç birr (Allah'ı memnun edecek dindarlık) değildir!'' *buyurdular.''*

Bir rivayette: **''Seferde oruç birr'den değildir''** denmiştir.'' [Buharî, Savm 36, Müslim, Sıyam 92, (1115); Ebu Dâvud, Savm 43, (2407); Nesâî, Savm 48, (4, 176).]

AÇIKLAMA:

Hadisin başka vecihlerinde bu seferin *Fetih Seferi* olduğu belirtilir. Oruç ağır geldiği için *Hz. Peygamber* adama bozmasını emreder. Bu kıssada ihtiyaç olunca ruhsatla amel etmenin müstehab olduğu gözükmektedir. Haliyle ruhsatın terki de mekruh olmaktadır. Nitekim hadisin bir veçhinde *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, عَلَيْكُمْ بِرُخْصَةِ اللّهِ الَّتِى رَخَّصَ لَكُمْ **''Allah'ın size tanıdığı ruhsata uyun''** buyurmuştur.

3207 ٤– وعن عائشة رضى اللّهُ عنها قالت: [سَأَلَ حَمْزَةُ بْنُ عَمْرٍو الأَسْلَمِىُّ

رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ عَنِ الصَّوْمِ فِى السَّفَرِ، وَكَانَ كَثِيرَ الصِّيَامِ،
فَقَالَ إِنْ شِئْتَ فَصُمْ، وَإِنْ شِئْتَ فَأَفْطِرْ]. أخرجه الستة.

4. **(3207)**- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Hamza İbnu Amr el-Eslemi (radıyallahu anh), Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan yolculuk sırasında tutulan orucu sordu. Kendisi çok oruç tutan birisi idi. Resulullah şöyle cevap verdiler:*

"Dilersen tut, dilersen tutma." [Buharî, Savm 33; Müslim, Sıyâm 103, (1121); Muvatta, Sıyâm 24, (1, 295); Tirmizî, Savm 19, (711); Ebu Dâvud, Savm 42, (2402); Nesâî, Savm 56, (4, 185).]

AÇIKLAMA:

Yukarıda geçen iki hadis, sefer sırasında tutulan oruçla ilgilidir. Birinci rivayet, sefer sırasında tuttuğu orucu kendisine dokunan kimse ile ilgilidir. *Resulullah* ona orucu tecviz etmemiş ve bozmasını emretmiş, **"seferde oruç, Allah'ı razı edecek amel (birr) değildir"** buyurmuştur. İkinci hadis, herhangi bir vak'a olmaksızın, yolculuk sırasında tutulacak orucun hükmü hakkında soran kimseye cevabı ihtiva ediyor. Bu cevap kişiye ruhsattır: **"Dileyen tutar, dileyen tutmaz."**

Ancak hemen belirtelim ki, bu meselede selef ülemâsı ihtilaf etmiştir. Bazıları *sefer sırasında tutulan oruç farzın yerine geçmez, mutlaka kazası gerekir* diyecek kadar ifrat etmiştir. Bunlar Kur'an-ı Kerim'de gelen, فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ **"Hasta veya yolculukta olan, tutamadığı günlerin sayısınca diğer günlerde tutsun.."** (Bakara 185) âyetinin zâhiri ile önceki rivayette kaydedilen, *Resulullah'ın* لَيْسَ مِنَ الْبِرِّ الصِّيَامُ فِى السَّفَرِ **"seferde oruç "birr"den değildir"** hükmünü esas alırlar. Bunlara göre, *"Birr'in mukabili ism yani günahtır. Öyleyse, seferde oruç tutan günahkârsa, tuttuğu oruç oruç sayılmaz, farzı ödemez, kaza edilmesi gerekir."* Ehl-i Zâhir'in bir kısmı bu kanaattedir.

Bu meseledeki farklı görüşleri 3204 numaralı hadisin açıklamasında özet olarak kaydettiğimiz için tekrar etmeyeceğiz, oraya bakılsın.

3208 ٥ – وعن أنس رضى اللّٰه عنه قال: [كُنَّا مَعَ النَّبِىِّ ﷺ فَمِنَّا الصَّائِمُ، وَمِنَّا الْمُفْطِرُ فَلاَ الصَّائِمُ يَعِيبُ عَلَى الْمُفْطِرِ، وَلاَ الْمُفْطِرُ يَعِيبُ عَلَى الصَّائِمِ].
أخرجه الثلاثة وأبوداود.

5. **(3208)**- *Hz. Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Biz Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile beraber (seferde) idik. Bir kısmımız oruçlu bir kısmımız oruçsuz idi. Ne oruçlu oruçsuzu ayıplıyor, ne de oruçsuz, oruçluyu kınıyordu."* [Buharî, Savm 37, Müslim, Sıyâm 98, (1118); Muvatta, 23, (1, 295); Ebu Dâvud, Savm 42, (2405).]

AÇIKLAMA:

Hadisin Ebu Dâvud'daki veçhinde, bu seferin Ramazan'da cereyan ettiği tasrih edilir. Şu halde sefer sırasında tutulduğu belirtilen oruç, farz oruçtur. Bu rivâyet de, yol sırasında dileyenin ramazan orucunu tutabileceğini göstermektedir. Şu halde, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın **"sefer'de oruç birr'den değildir"** sözü (3206), oruca tahammül edemeyecekler, bitap düşecekler hakkındadır. Bu durumda olmayanların oruç tutmalarına kimsenin bir diyeceği yoktur. *İbnu Hacer* der ki: *"Âlimlerin kanaati şudur: "Kim kendinde oruç tutma gücü görürse tutar, zira bu, müstahsendir, kim kendini zayıf hissederse o da yer, zira bu da müstahsendir." Sefer sırasındaki oruç hakkında yapılan bu açıklama da daha önce belirtildiği üzere itimada şayandır ve münâkaşayı kaldırıcı mahiyettedir."*

3209 ٦- وعن أبي الدرداء رضى الله عنه قال: [خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ فِى رَمَضَانَ فِى حَرٍّ شَدِيدٍ حَتَّى إِنْ كَانَ أَحَدُنَا لَيَضَعُ يَدَهُ عَلَى رَأْسِهِ مِنْ شِدَّةِ الحَرِّ، وَمَا فِينَا صَائِمٌ إِلاَّ رَسُولُ اللّهِ ﷺ، وَآبْنُ رَوَاحَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ].

أخرجه الشيخان وأبوداود.

6. **(3209)**- *Ebu'd-Derdâ (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Biz çok şiddetli sıcak bir mevsimde, Ramazan ayında Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte sefere çıktık. Hararetin şiddetinden herkes elini başına koyuyordu. Aramızda oruçlu olarak sadece Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile İbnu Ravâha vardı."* [Buharî, Savm 35; Müslim, Savm 108, (1122); Ebu Dâvud, Savm 44, 2409).]

3210 ٧- وعن عمرو بن أمية الضمرى رَضِىَ اللّهُ عنهُ قال: [قَدِمْتُ عَلَى رَسُولِ اللّهِ ﷺ مِنْ سَفَرٍ فَقَالَ: آنْتَظِرِ الْغَدَاءَ يَاأَبَا أُمَيَّةَ. قُلْتُ يَارَسُولَ اللّهِ: إِنِّى صَائِمٌ. قَالَ: إِذاً أُخْبِرُكَ عَنِ الْمُسَافِرِ، إِنَّ اللّهَ تَعَالَى وَضَعَ عَنْهُ الصِّيَامَ وَنِصْفَ الصَّلاَةِ]. أخرجه النسائي.

7. **(3210)**- *Amr İbnu Ümeyye ed-Damri (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Bir sefer dönüşü Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a uğradım. Bana:* **"Ey Ebu Ümeyye, sabah yemeğini bekle (beraber yiyelim)"** *buyurdular. Ben: "Oruçluyum" dedim.*

"Öyleyse gel yaklaş, sana yolcudan haber vereyim (de dinle!" *dedi ve devamla:)* **"Allah Teâla Hazretleri yolcudan orucu ve namazın yarısını kaldırdı"** *buyurdu."* [Nesâî, Savm 50, (4, 178).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Nesâî'de birkaç veçhi zikredilmiştir. Mâna aynı olsa da bazı ziyade ve noksanlar var.

2- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* **"orucu... kaldırdı"** demekle, *"yolcuyu, yol esnasında oruç tutup tutmamak arasında muhayyer bıraktı, yolculuk esnasında tutma mecburiyetini kaldırdı"* demiştir. Bu husus daha önceki hadislerde açıklandı. Değilse *"yolcudan orucun farziyyeti kaldırıldı"* demek istenmiyor, zira bizzât ayet-i kerime sonradan aynı miktarın tutulacağını belirtmiştir (Bakara 185). *Namazın yarısının kaldırılması*, dört rek'atli farz namazların iki rek'at olarak kısaltılması demektir.

3211 ٨- وعن رجل من بنى عبد اللّه بن كعب بن مالك اسمه أنس بن مالك قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إنّ اللّهَ تَعَالى وَضَعَ شَطْرَ الصّلاَةِ عَنِ المُسَافِرِ، وَأَرْخَصَ لَهُ فِى الإفْطَارِ وَأَرْخَصَ فِيهِ لِلْمُرْضِعِ وَالْحُبْلَى إذَا خَافَتَا عَلَى وَلَدَيْهِمَا]. أخرجه أصحاب السنن.

8. (3211)- *Abudullah İbnu Ka'b İbni Mâlikoğullarından ismi Enes İbnu Mâlik olan bir adamdan anlatıldığına göre, demiştir ki: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Allah Teâla Hazretleri, yolcudan namazın yarısını kaldırdı, oruca da yeme hususunda ruhsat tanıdı. Ayrıca çocuk emziren ve hâmile kadınlara, çocukları hususunda endişe ettikleri takdirde, orucu yeme ruhsatı tanıdı."** [Ebu Dâvud, Savm 43, (2408); Tirmizî, Savm 21, (715); Nesâî, Savm 51, (4, 180-182), 62, (4, 190); İbnu Mâce, Sıyâm 12, (1668).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, ramazan ayında oruç yemelerine ruhsat verilenlerden bazılarını açıklamaktadır:

1- Yolcular: **Bunlar hakkındaki** teferruat daha önceki rivayetlerde geçti.

2- Çocuk emziren kadınlar,

3- Hâmile kadınlar...

Emzikli ve **hâmile kadınların** ramazan orucunu yemelerine bu hadis ruhsat tanımaktadır. **Ancak, âlimler bunlar hakkında bazı farklı sonuçlara ulaşırlar. Şöyle ki:**

★ Bazıları: *"Bunlar oruçlarını kaza ederler ve fakir doyururlar, çünkü yemeleri kendi nefisleri için değil"* demiştir. Bunların, kazadan başka fakir de doyurmaları gereğine hükmedenler arasında *Mücâhid, Şâfiî* ve *Ahmed İbnu Hanbel* ***(rahimehumullah)*** **hazerâtı** vardır.

★ *İmam Mâlik: "Hamile kadın orucunu kaza eder, kefarette bulunmaz, çünkü hasta mesâbesindedir, emzikli kadın ise hem kaza eder, hem de kefârette bulunur"* demiştir.

★ *Hasan-ı Basrî* ve *Atâ: "Hâmile ve emzikli kadınlar kaza ederler, fakir doyurmazlar, tıpkı hastada olduğu gibi"* derler.

Ebu Hanife ve *ashabı* ile *Evzâî* ve *Süfyan-ı Sevrî*'nin görüşü de böyledir.

3212 ٩- وعن محمد بن كعب قال: [أَتَيْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ فِى رَمَضَانَ وَهُوَ يُرِيدُ سَفَرًا، وَقَدْ رُحِّلَتْ لَهُ رَاحِلَتُهُ، وَلَبِسَ ثِيَابَ سَفَرِهِ فَدَعَا بِطَعَامٍ فَأَكَلَ، فَقُلْتُ: لَهُ سُنَّةٌ؟ قَالَ: نَعَمْ، ثُمَّ رَكِبَ]. أخرجه الترمذى.

9. (3213)- *Muhammed İbnu Ka'b* anlatıyor: *"Ramazan'da Enes İbnu Mâlik (radıyallahu anh)'in yanına geldim. Sefer hazırlığı yapıyordu. Devesi hazırlandı, yolculuk elbisesini giydi. Yemek getirtip yedi. Ben kendisine:*

"(Yola çıkarken orucu bozmak) sünnet midir?" diye sordum,

"Evet!" dedi ve bineğine atlayıp yola çıktı." [Tirmizî, Savm 76, (799, 800).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, öncelikle Ramazanda sefere çıkan kimsenin daha evini terketmeden orucunu açabileceğine delil olmaktadır. Nitekim, yolcunun ne zaman müsâferet ahkâmına tâbi olacağı hususu münakaşalıdır ve *"daha evinde iken yolculuğu başlar"* diyenlerin delillerinden biri de bu hadistir.

İbnu'l-Ârabî, Tirmizî şerhi el-Ârıza'da: *"Hadis sahihtir ve Ahmed İbnu Hanbel bununla amel etmiştir"* dedikten sonra Mâlikîlerin buna katılmadıklarını ve fakat daha evinde iken yiyen kimseye kefâret gerekip gerekmiyeceğinde ihtilaf ettiklerini belirtir. *İmam Mâlik: "Kefaret gerekmez"* demiştir. *İbnu'l-Arabî, "gerekir"* diyenleri de belirttikten sonra: *"Hadisin sahih olması sebebiyle gerekmemelidir"* der. Yolculuk, ekseriyete göre, ikamet edilen beldenin dış evlerini çıktıktan sonra başlar (Sefer namazı bahsi daha önce geçti (2896-2922).

3213 ١٠- وعن مالك: [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ كَانَ إِذَا كَانَ فِى سَفَرٍ فِى رَمَضَانَ فَعَلِمَ أَنَّهُ دَاخِلٌ الْمَدِينَةَ مِنْ أَوَّلِ يَوْمِهِ دَخَلَ وَهُوَ صَائِمٌ].

10. (3213)- *İmam Mâlik'e ulaştığına göre, Hz. Ömer (radıyallahu anh) Ramazan ayında yolcu ise ve Medine'ye günün başında gireceğini tahmin etmişse, oruçlu olarak şehre girerdi."* [Muvatta, Sıyâm 27, (1, 296).]

١١- وعن منصور الكلبى: [أَنّ دِحْيَةَ بْنَ خَلِيفَةَ رَضِىَ اللّهُ عنهُ: خَرَجَ مِنْ قَرْيَةٍ مِنْ دِمِشْقَ إلى قَدْرِ قَرْيَةِ عَقَبَةَ مِنَ الْفُسْطَاطِ، وَذٰلِكَ ثَلاَثَةُ أَمْيَالٍ فِى رَمَضَانَ فَأَفْطَرَ وَأَفْطَرَ مَعَهُ نَاسٌ كَثِيرٌ، وَكَرِهَ آخَرُونَ أَنْ يُفْطِرُوا، فَلَمَّا رَجَعَ إلى قَرْيَتِهِ. قَالَ: وَاللّهِ لَقَدْ رَأَيْتُ الْيَوْمَ أَمْراً مَا كُنْتُ أَظُنُّ أَنِّى أَرَاهُ: إنَّ قَوْماً رَغِبُوا عَنْ هَدْىِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ وَأَصْحَابِهِ. اللَّهُمَّ اقْبِضْنِى إلَيْكَ].

أخرجه أبوداود.

11. (3214)- *Mansûr el-Kelbî* anlatıyor: *"Dıhye İbnu Halife (radıyallahu anh), Ramazan'da Dımeşk'e bağlı köylerden (Mizze adındaki) birinden çıkıp Fustat'tan Akabe köyüne olan mesafe kadar bir yol aldı. Bu mesafe üç millik bir uzaklıktı. Dıhye ve beraberindekilerden bir kısmı (o gün) orucu yediler. Bir kısmı ise orucu yemeyi uygun görmediler. Dıhye, köyüne dönünce;*

"Vallahi bugün, vukûa geleceği hiç aklımdan geçmeyen bir hadîse ile karşılaştım: Bir kısım kimseler Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ve ashâbı'nın sünnetini beğenmediler" dedi. Bunu, o gün orucu açmayanlar için söylemişti. Dıhye (radıyallahu anh) bu hayıflanmasını şöyle noktaladı:

"Allahım artık beni yanına al!" [Ebu Dâvud, Savm 46, (2413).]

AÇIKLAMA:

Hadis, *Dıhye (radıyallahu anh)*'nin üç millik bir mesafede orucu yediğini, bazılarının da bu mesafeyi, oruç yemeyi meşru kılan bir uzaklık kabul etmeyerek yemediklerini göstermektedir. Mevzu, münakaşa edilmiştir. Bazıları gerek âyet ve gerekse hadiste *"şer'î sefer"i* tahdid eden mesafe ile sınırlayan bir kaydın olmadığını iddia eder. Bu rivayeti de bir bakıma delil gösterirler.

Hattabî der ki: *"Bu rivayette, orucu yemenin câiz olduğu seferi, muayyen bir mesafe ile sınırlandırmayanlara delil var. Bunlar sadece "sefer" ismini esas alırlar ve zâhire dayanırlar. Bu görüşün Davud-ı Zâhirî ile diğer Zâhirîlere ait olduğunu zannediyorum. Fakat fakihler, orucu yeme ruhsatını sadece namazın kasredilmesini câiz kılan mesafedeki yolculuk için tanırlar. Bu mesafe Irak ülemâsına göre üç günlük mesafedir. Hicaz ülemâsınca iki gece veya buna yakın müddettir."*

Hattâbî devamla der ki: *"... Dıhye, hadiste Resulullah'ın kısa mesafede oruç açtığını zikretmiyor, "Bazı insanlar Resûlullah'ın sünnetinden hoşlanmadılar" diyor; belki de bunlar aslında, orucu yemekle ilgili ruhsatı kabul etmekten hoş-*

lanmadılar. Ayrıca, Dıhye (radıyallahu anh)'nin burada, "sefer (yolculuk)" kelimesinin lügat manasını esas almış olması da muhtemeldir. Nitekim, pek çok sahâbe ona bu meselede muhâlefet etmiştir. İbnu Ömer, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) dört berîd'den daha kısa mesafeye yapılan yolculuklarda namazı kasretme ve orucu yeme hususunda ruhsat görmezlerdi. Bu iki sahabi, fıkıhca ve ilimce Dıhye (radıyallahu anh)'den çok ileri idiler."[52]

Bu hadisle ilgili olarak *Beyhakî* merhum da şunu söylemiştir: "*Bize Dıhyetü'l-Kelbî'den rivayet edilen hadise gelince, sanki o, bu hadiste seferde ruhsat tanıyan âyetin zahirini esas almış gibi. Dolayısiyle, "Resulullah'ın ve ashabının sünnetinden yüz çevirdiler" sözüyle de, orucun yendiği sefer müddetinin takdirinde değil, âyetin tanıdığı ruhtası kabul etmede sünnetten ayrıldıklarını kasdetmiş olmalıdır.*"

3215 ١٢- وعن عبيد بن جبير قال: [كُنْتُ مَعَ أَبِى بَصْرَةَ الْغِفَارِىِّ صَاحِبِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ فِى سَفِينَةٍ مِنَ الْفُسْطَاطِ فِى رَمَضَانَ فَدَفَعَ فَقُرِّبَ غَدَوُّاهُ، فَقَالَ: اقْتَرِبْ. قُلْتُ: أَلَسْتَ تَرَى الْبُيُوتَ؟ قَالَ: [أَتَرْغَبُ عَنْ سُنَّةِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ، فَأَكَلَ وَأَكَلْتُ]. أخرجه أبوداود.

12. **(3215)**- *Ubeyd İbnu Cübeyr rahimehullah* anlatıyor: "*Ben, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashabından olan Ebu Basra el-Gıfârî (radıyallahu anh) ile Fustât'tan yola çıkan bir gemide Ramazan'da beraberdik. (İskenderiye'ye gitmek istiyordu. Ebu Basra ve beraberindekiler) gemiye çıkarıldı. [Daha evleri tamamen geçmemişti ki sofra emretti.] Sabah yemeği getirildi. Bana da: "Yaklaş (beraber yiyelim!)"dedi. Ben:*

"Evleri hâlâ görmüyor musun?" dedim. Bana

"Yoksa sen Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sünnetinden hoşlanmıyor musun?" dedi. Bunun üzerine o yedi, ben de yedim." [Ebu Dâvud, Savm 45, (2412).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîste yola çıkan oruçlunun orucunu daha şehri tamamen terketmeden açabileceğine delil var. Rivayetin Ebu Dâvud'daki aslında yer alan -ve mevzumuz açısından ehemmiyetli olan- bir ziyadeyi köşeli parantez içerisine aldık. Rivayet gösteriyor ki, Ashab'tan bir kısmına göre oruçlu olan kimse yola çıkacak olursa, daha evleri tamamen geride bırakmadan orucunu açması sünnettir.

---

(52) Bir berîd dört fersah, bir fersah dört mil, bir mil dörtbin zirâdır. Yani bir berîd 64 bin zirâdır (Nihaye 1, 116).

Hattâbî der ki: *"Bu hadiste, oruçlu mukîm yola çıkacak olsa aynı gün içinde orucunu açmalı" diyenlere delil var. Bu, Şa'bî'nin sözüdür. Ahmed İbnu Hanbel de bunu benimsemiştir. Hasan Basri hazretleri: "Bu kimse dilerse, çıkmak istediği gün evinde iken orucunu açar" der. İshak İbnu Râhûye: "Ayağını bineğine koyar koymaz açabilir" demiştir.*

Ebu Hanife ve Ashâbı: "Yola çıkan aynı gün yemez" demiştir. İmam Mâlik, Evzâî ve Şâfi'î de aynı görüştedir. Nehâî, Mekhûl ve Zührî'den de bu görüş rivayet edilmiştir."

3216 ١٣ - وعن سلمة بن المحبق رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ أَدْرَكَهُ رَمَضَانُ فِي السَّفَرِ وَلَهُ حُمُولَةٌ تَأْوِى بِهِ إِلى شِبَعٍ فَلْيَصُمْ رَمَضَانَ حَيْثُ أَدْرَكَهُ]. أخرجه أبوداود.

«الْحُمُولَةُ»: بالضمّ: الأحمال، وبالفتح: الإبل يحمل عليها، أى من كان صاحب أحمال.

13. **(3216)**- *Seleme İbnu'l- Muhabbak (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Kim sefer sırasında Ramazan'a erer ve beraberinde kendisini karnını doyuracak yere götürecek bir bineği varsa nerede olursa olsun orucunu tutsun."** [Ebu Dâvud, Savm 44, (2410, 2411).]

AÇIKLAMA:

Burada, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bineği olan yolcuları, oruç tutmaya teşvik etmektedir. Yani kim biniti olduğu halde seyahat yapmakta ve biniti de onu akşama evine ulaştırabilecek durumda ise ramazan orucunu tutmalıdır. Ancak *Tîbî*, bu emrin, evlâ ve efdal olanı yapmaya bir teşvik olduğunu söyler. *"Çünkü der, seferde orucun yenmesine mutlak olarak delalet eden nasslar var."* Bazı âlimler, sefer müddeti her ne olursa olsun, orucun yenmesine câiz olduğunu söylerler.

ORUCU YEMEYİ GEREKTİREN ŞEYLER

3217 ١- عن نافع: [أنَّ ابْنَ عُمَرَ رضى اللّه عنهما كانَ يَقُولُ: يَصُومُ رَمَضَانَ مُتَتَابِعًا مَنْ أفْطَرَهُ مِنْ مَرَضٍ أوْ سَفَرٍ].

1. **(3217)**- *Nâfi* anlatıyor: *"İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) diyor ki:*

"Ramazanı, hastalık ve sefer sebebiyle yiyenler, onu peş peşe tutarlar." [Muvatta, Sıyâm 45, (1, 304).]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), Ramazan orucu meşru bir mazeretle yenmişse, bunun kazasının peş peşe yapılmasının vâcib olduğu kanaatinde idi. *Hz. Ali, Hasan Basrî* ve *Şâbî* de aynı kanaati ileri sürmüşlerdir. Bu aynı zamanda *Ehl-i Zâhir*'in görüşüdür.

Eimme-i Erba'a *(İmam-ı A'zam, Şâfi'î, Mâlik* ve *Ahmed İbnu Hanbel)* ve cumhûr bunun müstehab olduğuna inanırlar. Birçok sahabe de bu kanaattedir. Her ne kadar kıyasa göre, edanın sıfatını kazanın sıfatına katmak ve borçtan bir an önce kurtulmak için peş peşe tutmak icab ederse de...

3218 ٢- وعن ابن شهاب: [أنَّ أبَا هُرَيْرَةَ وَابنَ عَبَّاسٍ رضى اللّه عنهما اخْتَلَفَا فِي قَضَاءِ رَمَضَانَ، فَقَالَ أحَدُهُمَا: يُفَرِّقُ بَيْنَهُ، وَقَالَ الآخَرُ: لاَ يُفَرِّقُ. لاَ أدْرِي أيُّهُمَا قَالَ يُفَرِّقُ، وَلاَ أيُّهُمَا قَالَ: لاَ يُفَرِّقُ]. أخرجهما مالك.

2. **(3218)**- *İbnu Şihâb* anlatıyor: *"Ebu Hüreyre* ve *İbnu Abbâs (radıyallahu anhüm) Ramazan orucunun kazası hususunda ihtilaf ettiler. Biri: "Araları açılabilir" dedi. Diğeri, "açılamaz!" dedi. Ben hangisinin "açılabilir" dediğini, hangisinin de "açılamaz!" dediğini bilmiyorum."* [Muvatta, Savm 46, (1, 304).]

AÇIKLAMA:

Ramazan orucu kaza edilirken peş peşe mi tutulacak, yoksa bazan tutup bazan yemek suretiyle araları açılabilecek mi ihtilaf edilmiştir. Bu rivayette *İbnu Şihâb, Ebu Hüreyre* ile *İbnu Abbâs* arasındaki ihtilafı hatırlıyor, ancak hangisi-

nin hangi görüşü ileri sürdüklerini hatırlayamıyor. *İbnu Abdilberr, İbnu Abbâs* ve *Ebu Hüreyre*, her ikisinin de, Ramazan'ın kazasında ayırmayı câiz gördüklerini, bu hususun sahih rivâyetle geldiğini belirtir. Onlar, فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ (Bakara 185) âyetine dayanarak ayırmada bir beis görmemişlerdir. *Hz. Aişe*, bu âyetin önce فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ مُتَتَابِعَاتٍ şeklinde, yani: **"Hasta veya yolculukta olan, tutamadığı günlerin sayısınca diğer günlerde "peş peşe" tutsun"** şeklinde *"peş peşe"* kelimesiyle indiğini sonradan *"Peş peşe"* kelimesinin düştüğünü belirtir. *Zürkani*, rivayetteki *"düştü"* اسقطت kelimesinin muhtemânasında kullanıldığını söyler. نسخت melen *"neshedildi"*. Ramazanı ayrı ayrı kaza etmek esas olmuştur.

3219 ٣- وعن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [كَانَ يَكُونُ عَلَىَّ الصَّوْمُ مِنْ رَمَضَانَ فَمَا أَسْتَطِيعُ أَنْ أَقْضِىَ إلاَّ فِى شَعْبَانَ، وَذٰلِكَ لِمَكَانِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ]. أخرجه الستة.

3. **(3219)**- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Üzerimde Ramazan orucu bulunurdu da ben onları ancak Şâban ayında kaza edebilirdim. Bu, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mevkii sebebiyle idi."* [Buharî, Savm 40; Müslim, Sıyâm 151, (1146); Muvatta, Sıyâm 54, (1, 308); Ebu Dâvud, Savm 40, (2399); Tirmizî, Savm 66, (783); Nesâî, Savm 64, (4, 191).]

AÇIKLAMA:

Hz. Aişe, her kadın gibi Ramazanda tutamadığı oruçları Şâban'da kaza ettiğini belirtiyor. Bu kaza işinin niçin Şâban ayına kaldığını farklı rivayetlerde gelen ziyadeler aydınlatır: *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* Şâban ayının hemen hemen tamamını oruçla geçirmektedir. *Resûlullah*'ın zevceleri, borçlarını, böylece *Resulullah*'la birlikte Şâban ayında kaza etmektedirler. *Müslim*'in bir rivayetinde *Hz. Aişe: "Bizden (Resulullah'ın zevcelerinden) biri, Resulullah'ın zamanında Ramazan'da orucunu yeyince, Resulullah'la birlikte (yani o hayatta iken), Şâban ayı gelinceye kadar orucunu kaza etmeye muktedir olamazdı"* demektedir. *Tirmizî*'nin rivayetinde bu hâlin *Resulullah* vefat edinceye kadar devam ettiği ifade edilmiştir.

İbnu Hacer, bazı âlimlerin, bu hadisten hareketle *Hz. Aişe*'nin Şâban'dan önce hiç nafile oruç tutamadığını söylediklerini belirtir. *"Zira demişlerdir, üzerinde farz var iken nâfile tutması câiz değildi."*

Bu hadisten, Ramazan'dan kalan borcun kazasının te'hir edilmesi câiz görülmüştür. Te'hir için özürün olması olmaması farketmez. Câiz olmasaydı *Hz.*

Aişe te'hir etmezdi. Üstelik bu te'hirin *Resulullah*'ın ıttılâının dışında olması da mümkün değildir. *Hz. Aişe* şer'î ruhsatın varlığını bilmese yapmazdı. Mutlaka bunu biliyordu da öyle yaptı... şeklinde açıklama yapılmıştır.

3220 ٤ - وعنها رضى الله عنها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ مَاتَ وَعَلَيْهِ صَوْمٌ صَامَ عَنْهُ وَلِيُّهُ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

قيل «صَامَ عَنْهُ وَلِيُّهُ» على ظاهره، وهو قول الشافعى القديم، وقيل: المراد به الكفارة فعبر عنها بالصوم إذ كانت تلازمه، وعليه أكثر الفقهاء.

4. (3220)- *Yine Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Kim üzerinde oruç borcu olduğu halde ölürse, velîsi ona bedel tutar."** [Buharî, Savm 42; Müslim, Sıyâm 153, (1174); Ebu Dâvud, Savm 41, (2400).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, oruç borcu olduğu halde ölen kimseye bedel, velîsinin oruç tutabileceği beyan edilmektedir. Ancak âlimler, bu mevzuda gelen diğer rivayetleri de göz önüne alarak aralarında ihtilaf etmişlerdir. Çünkü şu çeşit sorular mevzubahis olmaktadır: Bütün oruçlar oruçla mı ödenir, bazısı yemekle olabilir mi, hepsi yemekle olamaz mı, mutlaka veli mi orucunu tutmalı, bir başkası tutamaz mı? vs...

Bu sorulara cevap sadedinde *Hasan Basrî: "Onun oruç borcunu ödemek niyetiyle otuz kişi bir gün oruç tutsa bütün borcu ödenir, bu câizdir"* demiştir. *Ashâbu'l-hadis*, ölenin yerine oruç tutmanın câiz olduğunu söyler.

İmam Şâfiî, kavl-i kadîminde *"hadis sahihse câizdir"* der. *Beyhâkî*, bunun sahih olduğunu, bu hadisle amelin vacib olduğunu söylemiştir. Bu görüşe göre, ölüye bedel oruç tutmak, velîsine müstehabtır ve bu, ölüyü borçtan kurtarır. *Nevevî*, sadedinde olduğumuz hadisle müteâkiben kaydedeceğimiz hadislere dayanarak bu görüşü tercih eder.

Ebu Hanife, Mâlik ve *kavl-i cedîdinde Şâfiî* hazerâtı: *"Ölüye bedel oruç tutulamaz"* demişlerdir.

Ahmed, İshâk, Ebu Ubeyd ve *kavl-i kadîminde Şâfiî: "Ölüye bedel sadece nezir orucu tutulabilir"* derler.

Bunu câiz görenler *"velî"*'den murad nedir? Bu hususu araştırmışlardır. *"Her bir yakın"*, *"vâris"*, *"asabe"* gibi değişik şeyler söylemişlerdir. Birinci görüşe *"ercah"* denmiştir.

Ayrıca: ***Bedenî ibâdette niyabetin olmayacağı*** **esasından hareketle bu, velîye mi has? diye sorulmuştur. Hayatta niyabet olmayınca ölünce de olmaması esastır. Ancak rivayetle sâbit delil vârid olan hususta bu prensip geçersizdir. Öyle ise oruçta niyabet olabileceği hususunda bu rivayet geldiğine göre, bu sınır içinde kalmak şartıyla câiz olacağına bazı âlimler hükmetmiştir. Bunlar, velî bu hususta bir yabancıya başvurarak ölüsü adına oruç tutuvermesini söylese, o da tutsa, haccda olduğu gibi oruçta da caiz olacağına hükmederler. Müteakip hadis de bu görüşte olanları te'yid eder.**

3221 ٥- وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [جَاءَتِ امْرَأَةٌ إِلَى رَسُولِ اللّهِ ﷺ فَقَالَتْ: إِنَّ أُمِّي مَاتَتْ وَعَلَيْهَا صَوْمُ نَذْرٍ، أَفَأَصُومُ عَنْهَا؟ قَالَ: أَرَأَيْتِ لَوْ كَانَ عَلَى أُمِّكِ دَيْنٌ فَقَضَيْتِيهِ أَكَانَ يُؤَدِّي ذٰلِكِ عَنْهَا؟ قَالَتْ: نَعَمْ. قَالَ: فَصُومِي عَنْ أُمِّكِ]. أخرجه الخمسة.

5. (3221)- ***İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)*** anlatıyor: ***"Bir kadın Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek: "Annem vefat etti, üzerinde de nezir orucu borcu var, kendisine bedel oruç tutabilir miyim?"*** dedi. ***Resulullah:***

"Annen üzerinde borç olsaydı da sen ödeyiverseydin, bu borç onun yerine ödenmiş olur muydu?" *diye sordu. Kadın:*

"Evet!" deyince, Aleyhissalâtu vesselâm:

"Öyleyse annene bedel oruç tut!" *buyurdu."* [Buharî, Savm 42; Müslim, Savm 156, (1148); Ebu Dâvud, Eymân 25, (3307, 3308); Tirmizî, Savm 22, (716).]

AÇIKLAMA:

Buna benzer muhtelif rivayetler vârid olmuştur.

Bazılarında soru soran bir kadındır, bazılarında bir erkek. Bazılarında *annenin yerine,* bazılarında *kız kardeşin yerine* oruç tutmaktan sorulmuştur. Bazılarında nezir borcu mevzubahistir. Nezri, bir kısım âlimler "*oruç*", bir kısım âlimler de "*hacc*" diye tefsir etmiştir vs...

Bir kısım âlimler bu farklılıklara bakarak haberin *muzdarib* olduğuna hükmetmiştir. Ancak *İbnu Hacer,* yaptığı tahkikle bu benzer rivayetlerde farklı vak'aların mevzubahis olduğunu, aynı hükmün çıkarılacağı değişik rivayetlerin yapılmış olduğunu söyler. Öyle ki kaynaklarını zikrederek nezir orucundan soranla, nezir haccından soranın isimlerini ayrı ayrı belirtir ve ızdırab iddiasını reddeder. Rivayetlerden çıkan hükümde ihtilaf olmadıktan sonra soru soranların erkek mi kadın mı olduğu, soruların anneyle ilgili olarak mı, kız kardeşle ilgili olarak mı

sorulduğu hususlarında ihtilaf olmasının menfi bir değer taşımayacağını da ayrıca belirtir.

Hülasa, *İbnu Hacer*'e göre ölen adına oruç tutulabilir, ancak bu bir vecibe değildir, mendubtur.

3222 ٦- وعن مالك: [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ ابنَ عُمَرَ كَانَ يُنْكِرُ أَنْ يَصُومَ أَحَدٌ عَنْ
أَحَدٍ، أَوْ يُصَلِّيَ أَحَدٌ عَنْ أَحَدٍ].

6. (3222)- *İmam Mâlik'e ulaştığına göre İbnu Ömer (radıyallahu anh), bir kimsenin diğer bir kimse yerine oruç tutmasını veya bir kimsenin başka bir kimse yerine namaz kılmasını münker addederdi.*" [Muvatta, Sıyâm 43, (1, 303).]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer, hayatta olanların birbirlerine bedel ne namaz ne de oruç ibadetlerini eda edemeyecekleri görüşündedir. Çünkü bu iki ibadet bedenî amellerdir, şahsen icra edilmesi gerekir. Namazın, nâfileten bile olsa ne ölü ne de diri adına kılınamayacağında icma edilmiştir. Diri adına oruç tutulabilir mi bunda ihtilaf var. Ölü adına oruç tutulabilir mi? 3220 numaralı rivayette kaydettiğimiz üzere cumhûr, "*Hayır!*" demiştir. Ancak tutulabileceğini söyleyenler de olmuştur.

3223 ٧- وعن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [كُنْتُ أَنَا وَحَفْصَةُ صَائِمَتَيْنِ
فَأُهْدِىَ لَنَا طَعَامٌ فَأَكَلْنَا مِنْهُ، فَدَخَلَ النَّبِيُّ ﷺ فَقالَتْ: حَفْصَةُ: وَبَدَرَتْنِي
بِالْكَلاَمِ، وَكَانَتْ بِنْتَ أَبِيهَا يَارسولَ اللّهِ: إِنِّي أَصْبَحْتُ أَنَا وَعَائِشَةُ صَائِمَتَيْنِ
مُتَطَوِّعَتَيْنِ فَأُهْدِىَ لَنَا طَعَامٌ فَأَفْطَرْنَا عَلَيْهِ، فَقَالَ ﷺ: اقْضِيَا مَكَانَهُ يَوْماً آخَرَ].
أخرجه مالك، وأبو داود والترمذي.

7. (3223)- Hz. *Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: "*Ben ve Hafsa oruçlu idik. Bize yiyecek hediye edildi. Ondan yedik. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) yanımıza girdi. Hafsa (cür'ette) babası gibiydi, sözde benden evvel davranıp:*

"*Ey Allah'ın Resûlü, biz, Aişe ve ben nâfile oruca niyet etmiş, bu niyetle sabaha kavuşmuştuk. Bize bir yemek hediye edildi. Biz de ondan yedik" dedi. Aleyhissalâtu vessalâm:*

"Bunun yerine bir başka gün kaza orucu tutun!" *buyurdu.*" [Muvatta, Sıyâm 50, (1, 306); Ebu Dâvud, Savm 73, (2457); Tirmizî, Savm 36, (735).]

AÇIKLAMA:

Zürkânî, hadisin şerhinde şunu belirtir: *"Buradaki emir vücûb ifade eder. Yani, nâfile niyetiyle tutulan oruc bozulacak olursa bilahare kazası vâcibtir." Ebu Hanîfe, Ebu Sevr, Mâlik* böyle hükmetmişlerdir. *İmam Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhûye: "Kaza gerekmez, ancak başlanan nâfilenin bozulmayıp tamamlanması müstehabtır"* demişlerdir. *"Vacib olur"* diyenler, bu hadisten başka, ثُمَّ أَتِمُّوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ **"Sonra orucu geceye kadar tamamlayın"** (Bakara 187); ومن يعظم حرمات الله فهو خير له عند ربه **"Allah'ın yasaklarına kim saygı gösterirse bu Rabb'inin katında onun hayrınadır"**(Hacc 30) âyetlerini de hüccet göstermişlerdir. Onların bu görüşlerini destekleyen başka hadisler de mevcuttur. Biri şöyle: إِذَا دُعِيَ أَحَدُكُمْ إِلَى طَعَامٍ فَلْيُجِبْ فَإِنْ كَانَ مُفْطِرًا فَلْيَأْكُلْ **"Biriniz yemeğe çağırılınca icâbet etsin, oruç tutmuyor ise yemekten yesin."** Birinci âyette, orucu tamamlama emri âmmdır; farza da, nâfileye de şâmildir. İkinci ayette Allah'ın haramlarına saygı emredilmektedir, *"orucun yenmesi saygı değildir"* denmiştir.

"Nâfileyi yiyene kaza gerekmez" diyenler, *Ümmü Hânî* tarafından rivayet edilen şu hadisle ihticâc etmişlerdir: دَخَلَ عَلَيَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا صَائِمَةٌ فَأُتِيَ بِإِنَاءٍ مِنْ لَبَنٍ فَشَرِبَ ثُمَّ نَاوَلَنِي فَشَرِبْتُ فَقُلْتُ إِنِّي كُنْتُ صَائِمَةً وَلَكِنِّي كَرِهْتُ أَنْ أَرُدَّ سُؤْرَكَ فَقَالَ: إِنْ كَانَ مِنْ قَضَاءِ رَمَضَانَ فَاقْضِي يَوْمًا مَكَانَهُ وَإِنْ كَانَ مِنْ غَيْرِهِ فَإِنْ شِئْتِ فَاقْضِي وَإِنْ شِئْتِ فَلاَ تَقْضِي *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) yanıma girdi. Ben o sırada oruçluydum. Yanımda bir süt kabı vardı. Ondan içti ve bana uzattı. Ben de içtim. "Ben oruçluydum, ancak sizden gelen artığın reddi hoşuma gitmedi" dedim. Bana şu cevabı verdi:* **"Orucun eğer ramazan kazası ise, sonra yerine bir gün oruç tutarak kaza et. Başka bir oruçsa, dilersen kaza et, dilersen kaza etme."**

Zürkânî bu bahsin açıklamasını geniş tutmuştur.

٨- وعن أسماء بنت أبي بكر رضى اللّه عنهما قالت: [أَفْطَرْنَا عَلَى عَهْدِ رسولِ اللّهِ ﷺ يَوْمَ غَيْمٍ، ثُمَّ طَلَعَتِ الشَّمْسُ: قِيلَ لِهِشَامٍ: فَأُمِرُوا بِالْقَضَاءِ؟ قَالَ: بُدٌّ مِنْ قَضَاءٍ]. أخرجه البخارى، وأبو داود. 3224

8. (3224)- *Esma Bintu Ebî Bekr (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: ***"Resulullah zamanında bulutlu bir günde orucumuzu açtık. Sonra güneş doğdu. Hişâm'a: "Kaza emredildi mi?" diye soruldu. "Kazasız olur mu?" diye cevap verdi."*** [Buharî, Savm 46; Ebu Dâvud, Savm 23, (2359).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, bulut sebebiyle güneş battı zannıyla orucunu açtığı halde, sonradan güneşin batmamış olduğu anlaşılan durumda terettüp edecek hükmü belirtmektedir. Bu mesele ülemâ arasında ihtilaf konusu olmuş ise de *Eimme-i Erbaa*'nın da yer aldığı cumhûr, bu şekilde hata ile erken açılan orucun bilahare kazasının vâcib olduğuna hükmetmiştir.

3225 ٩– وعن أسلم قال: [فَعَلَ ذٰلِكَ عُمَرُ، يعْنِى الْقَضَاءَ، وَقَالَ الْخَطْبُ يَسِيرٌ: وَقَدِ آجْتَهَدْنَا]. أخرجه مالك.

«الْخَطْبُ» الأمر والشأن.

9. (3225)- *Eslem rahimehullah* anlatıyor: *"Ömer bunu, yani kazayı yerine getirdi ve dedi ki: "Bu iş basittir, içtihadda bulunduk."* [Muvatta, Sıyâm 44, (1, 303).]

AÇIKLAMA:

Burada, hadis özetlenerek kaydedilmiştir. Aslı şöyle: *"Bir gün Ramazanda, Hz. Ömer bulutlu bir günde orucunu açtı. Akşam oldu, güneş battı biliyordu. Bir adam gelerek:*

"Ey mü'minlerin emîri, güneş çıktı!" diye haber getirdi. Hz. Ömer:

"Mesele basittir, (güneş battı diye) içtihad etmiştik" diye cevap verdi."

İmam Mâlik şu açıklamayı yapar. *"Hz. Ömer, mesele basittir* الخطب يسير *sözüyle, doğruyu Allah bilir ya, anladığımız kadarıyla, bu orucun kazasını ve bunun hafif bir külfet olduğunu kastetmiş: "Bunun yerine bir gün tutarız" demek istemiştir."*

Bir başka rivayette *Hz. Ömer* şöyle demiştir: *"Ey muhataplarım! Kim orucunu açmış ise, bilsin ki bir günlük kaza kolaydır, kim de henüz açmadı ise, orucunu tamamlasın."*

Görüldüğü üzere, *Hz. Ömer*'den yapılan bu rivayetle, *Resulullah*'tan yapılan önceki rivayet muhteva ve hüküm itibariyle farklı değiller.

3226 ١٠– وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ أَفْطَرَ يَوْماً مِنْ رَمَضَانَ مِنْ غَيْرِ مَرَضٍ، وَلاَ رُخْصَةٍ لَمْ يَقْضِهِ صَوْمُ الدَّهْرِ كُلُّهِ، وَإِنْ صَامَهُ]. أخرجه البخارى تعليقاً، وأبو داود والترمذى.

10. (3226)- *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Ramazan ayında, hasta veya ruhsat sahibi olmaksızın kim bir günlük orucunu yerse, bütün zaman boyu oruç tutsa bu orucu kaza edemez."** [Buharî, Savm 29; Tirmizî, Savm 27, (723); Ebu Dâvud, Savm 38, (2396).]

AÇIKLAMA:

Hadis, Ramazanda meşru bir mazareti olmaksızın kasıtlı olarak oruç yiyen kimsenin davranışının Allah indindeki kötülüğünü belirtmektedir: Ramazanda yenen bir günlük orucu bütün dehir boyu (dehir sınırsız zaman demektir) tutulacak oruçlar kaza edemiyor. *İbnu'l-Münîr*, bunu: *"Yani, orucu zamanında eda etmenin faziletini kaza suretiyle telâfi etmenin imkânı yok"* diye açıklar. *İbnu Mes'ud*'dan yapılan bir rivayette şöyle denmiştir: *"Ramazan ayında sebepsiz olarak bir gün yiyen Allah'a kavuşuncaya kadar dehir orucu da tutsa onu karşılayamaz. Allah dilerse affeder, dilerse azablandırır."* Bu rivayet, görüldüğü üzere *İbnu'l-Münir*'in açıklamasından biraz farklıdır, vakti içinde tutulamayacak Ramazan orucunun Allah'ın affı ile telafi edilebileceğini ifade ederek, ümîd ve tevbe kapısını açık bırakmaktadır.

KEFARET

3227 ١ - عن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [جاءَ رَجُلٌ إلى النبىِّ ﷺ فَقالَ يَارسولَ اللّهِ: هَلَكْتُ قَالَ: مَا أَهْلَكَكَ؟ قَالَ: وَقَعْتُ عَلَى أَهْلِى وَأَنَا صَائِمٌ، فَقَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: هَلْ تَجِدُ رَقَبَةً تَعْتِقُهَا؟ قَالَ: لاَ. قَالَ: فَهَلْ تَسْتَطِيعُ أَنْ تَصُومَ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ؟ قَالَ: لاَ. قَالَ: هَلْ تَجِدُ إِطْعَامَ سِتِّينَ مِسْكِيناً؟ قَالَ: لاَ. قَالَ: فَاجْلِسْ، فَبَيْنَا نَحْنُ عَلَى ذٰلِكَ إِذْ أُتِىَ ﷺ بِعَرَقٍ فِيهِ تَمْرٌ، فَقَالَ: أَيْنَ السَّائِلُ؟ قَالَ: أَنَا. قَالَ: خُذْ هٰذَ فَتَصَدَّقْ بِهِ. قَالَ: أَعَلَى أَفْقَرَ مِنِّى، فَوَاللّهِ مَا بَيْنَ لاَبَتَيْهَا أَهْلُ بَيْتٍ أَفْقَرُ مِنَّا، فَضَحِكَ رسولُ اللّهِ ﷺ، ثُمَّ قَالَ: أَطْعِمْهُ أَهْلَكَ].

أخرجه الستة إلا النسائى.

«وَالْعَرَقُ» الزّنبيل.

«اللاَّبَةُ» الأرض ذات الحجارة السود الكثيرة، وهى الحرة ولا بتا المدينة: حرّتاها من جانبيها.

1. **(3227)**- *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir adam geldi ve: "Ey Allah'ın Resulü, helâk oldum" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Seni helak eden şey nedir?" *diye sorunca:*

"Oruçlu iken hanımıma temas ettim" dedi. Bunun üzerine Resulullah'la aralarında şu konuşma geçti:

"Azad edecek bir köle bulabilir misin?"

"Hayır!"

"Üst üste iki ay oruç tutabilir misin?"

"Hayır!"

"Altmış fakiri doyurabilir misin?"

"Hayır!"

"Öyleyse otur!" *Biz bu minval üzere beklerken, Aleyhissalâtu vesselâm'a içerisinde hurma bulunan bir büyük sepet getirildi.*

"Soru sahibi nerede?" *diyerek adamı aradı. Adam:*

"Benim! Buradayım!" deyince, Aleyhissalâtu vesselâm:

"Şu sepeti al, tasadduk et!" *dedi. Adam:*

"Benden fakirine mi? Allah'a yemin ediyorum, Medine'nin şu iki kayalığı arasında benden fakiri yok!" cevabını verdi. Bunun üzerine Resulullah güldüler ve:

"Öyleyse bunu ehline yedir!" *buyurdular."* [Buharî, Savm 29, 31, Hibe 20, Nafakât 13, Edeb 68, 95, Kefaretu'l- Eymân 3, 4, Hudud 26; Müslim, Sıyâm 81, (1111); Muvatta, Sıyâm 28, (1, 296, 297); Ebu Dâvud, Savm 37, (2390, 2391, 2392, 2393); Tirmizî, Savm 28, (724).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis Ramazan ayında oruçlu iken cimâ edene kefaret gerektiğini ifade etmektedir. Âlimler kıyasla yeme ve içmenin de aynı hükme girdiğini belirtmişlerdir.

Kefâret kelimesi, giymek, örtmek mânasına gelen ke-fe-re kökünden gelir. Çiftçi, tohumu toprakla örttüğü; gece, eşyaları; bulut da güneşi örttüğü için her üçüne de kâfir (örten) denir. Mesela كَفَّرَتِ الشَّمْسُ النُّجُومَ *"Güneş yıldızları örttü"* cümlesi, kelimenin kök mânasını anlamamıza yardımcı olur. Şu halde *kefâret*, işlenen bazı günahların örtülmesini sağlayan ibâdet mânasına gelir. Ancak bu, bir nevi cezadır. Söz gelimi, ramazanda tutmaya niyet ettiğimiz bir orucu meşru bir mâzeret olmadan bozarsak bu bir günahtır, bunun cezası, yukarıdaki hadiste de görüldüğü üzere ya bir köle azad etmek, ya altmış gün ard arda oruç tutmak, ya da altmış fakirin bir günlük yiyeceğini karşılamaktır. Bunlardan birini yerine getirmek suretiyle ramazanda niyetli orucunu bozma günahını örtmüş olur. İşte bu cezaya *kefâret* denir.

Yemini bozmanın, zıhâr yemini yapmanın, hataen katlin de kendilerine has kefâretleri var. Kefâreti yerine getiren kimse, o günahı işlememiş gibi olur.

2- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a durumunu arzedip sual soran zâtın şahsiyeti kesinlikle bilinmemekle beraber bazı müellifler *Süleyman* -veya *Seleme*- *İbnu Sahr* olduğunu söylemiştir.

3- Hadis farklı vecihlerden rivayet edilmiştir. Rivayetlerde ziyade ve nok-

sanlar olsa da, hadisten çıkarılacak hükme te'sir edecek değişiklik yok, hepsi de ramazanda kasden oruç bozana kefâret gerektiğinde ittifak eder.

4- Burada kaydedeceğimiz bir husus, adamın cevapları karşısında *Efendimiz aleyhissalâtu vessalâm'ın* gülmeleridir. Rivayetler bu gülüşü *"kesici dişleri görülünceye kadar", "azı dişleri görülünceye kadar"* gibi farklı şekillerde ifade ederler. Hatta bir rivayette, *"ön dişleri görüldü"* tabiri kullanılmıştır.

Bu hadis vesilesiyle *İbnu Hacer*'in *Resulullah*'ın gülmesi üzerine dermayan ettiği bazı açıklamaları kaydetmeyi faydalı buluyoruz: ثناياه *"dişleri görüldü"* ifadesi bir rivayet hatası olabilir. Bunun doğrusu *kesici dişler* انيابه olması daha muvafıktır. Çünkü ön dişler umumiyetle tebessümle de ortaya çıkar. Halbuki hâdisenin siyâkı, tebessümün arttığını ifade etmeyi kasdetmektedir. Öte yandan *Resulullah*'ın çoğunlukla tebessüm tarzında güldükleri, O'nun umumî vasıfları arasında bilinmektedir. Hatta: *"Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm sadece âhirete müteallik şeylerde gülerdi, dünyevî olan meselelerde sadece tebessüm ederdi"* denmiştir... Bazı âlimler: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu hâdisede gülüşünün sebebi, adamın halindeki mübâyenet (zıtlık)dir. Yaptığının neticesinden korkmuş ve elinden gelebilecek bütün imkanları seferber ederek hatasını telafi etmek arzusuyla geldiği halde Resulullah'ta bulduğu ruhsat karşısında, cinayetinin kefâreti için tasadduk etmesi maksadıyla kendisine verilen şeyi bizzat yeme hususunda tamahkârlık gösterdi"* demiştir. Bazı âlimler: *"Resulullah adamın sözlerindeki tatlılık, ağırbaşlılık ve hitaplarındaki gönül alıcılıkla, gayeye ulaşmadaki musırrâne tavrına gülmüş olmalıdır"* demiştir.

5- HADİSTEN ÇIKARILAN İSTİFADELER:

★ Hududa girmeyip, içtihada giren meselelerde fetva sormak üzere gelen kimseye ta'zir ve ceza verilmez. Nitekim *Aleyhissalâtu vessalâm* Ramazan'ın hurmetini ihlâl eden bedevîyi cezalandırmamıştır. *İyâz* der ki: *"Çünkü gelişinde, fetva soruşunda onun yaptığından pişmanlığı ve vazgeçtiği gözükmektedir. Üstelik, fetva için her gelene ceza verilecek olsa bunun korkusuyla kimse fetva sormaya gelmez. Hududa giren bir fiille gelecek olursa o ayrı."*

Buharî, bu hususla ilgili olarak Kitâbu'l-Muhâribin'de şu manada bir bab açmıştır: *"Had dışında bir günah işleyen, gelir imama haber verirse, fetva sormak için geldikten sonra ceza verilmez babı."*

★ Kefâret mertebelidir. Yani imkânı olan köle azad eder, olmayan iki ay ard arda oruç tutar, bunu yapamayacak durumda olan altmış fakiri doyurur.

Sadece *İmam Mâlik,* bu üçten biriyle kefâretini yerine getirmede ferdin muhayyer olduğunu söylemiştir. Diğerleri *"Bu sıraya riayet vacibtir"* der.

★ Kefârette fakire yardım edilir.

★ Kefâretten yakınlara vermek câizdir.

★ Hibe ve sadaka (akdinin gerçekleşmesinde) kabzetmek kâfidir, dille *"aldım kabul ettim"* demeye gerek yoktur.

★ Kefâret, nafakasını karşılamak mecburiyetinde olduğu horantanın nafakasından artandan verilir. Bu kadar imkânı olmayana gerekmez.

★ İnsan bir şeye taaccüb edince gülmede mübalağa edebilir.

★ Yemin taleb edilmeden Allah'ın adına veya sıfatlarına yemin etmek caizdir.

★ Fakirlik iddiasında fakir ve miskinin sözüne itimad esastır, tahkik yapılmaz. Nitekim adam: *"Medine'nin iki kayalığı arasında benden fakiri yok"* deyince *Resulullah* delil istemedi, tahkik yapmadı.

★ Zann-ı galib üzerine yemin câizdir, kesin delillere dayalı bilgisi olmasa bile. Çünkü hadiste adam, kendilerinden daha muhtaç kimse olmadığı hususunda yemin etmiştir, halbuki daha fakir birinin olması mümkündür. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu yemin sebebiyle adama müdahale etmemiştir.

★ Çirkin işleri ifade ederken kinayeye başvurulmalıdır. Adam fiilini, *"Hanıma temas ettim"* diye kinaye yolunu tercih etmiştir.

★ Talebeye rıfkla muamele ve tâlimde tatlılık müstehabtır. Teklif ediciler dine ısındırmak, günaha pişman kılmak, korku hissi duyurmak hususunda titiz davranmalıdır.

★ Mescidde, namazdan başka dînî maslahatlar için oturmak câizdir, ilim neşri gibi...

★ İbadette yardımlaşmak müstehabtır.

★ Dara düşen müslümanın kurtuluşu için çalışmalıdır.

★ Bir kişiye günlük ihtiyacından fazlası verilebilir.

★ Kefâreti bir aileye vermek câizdir.

6- HADİSTEN ÇIKAN HÜKÜMLER:

Aynî, bu babta gelen hadislerden bazı farklı hükümlere gidildiğini belirtir:[53]

1- Bir kısım âlimler, hadisin bazı vecihlerinde yer alan تَصَدَّقْ بِهَا *"Bunu tasadduk et!"* ifadesini esas almış ve Ramazanda gündüzleyin bilerek temasta bulunan kimseye, *"kefâret değil, sadece sadaka gerekir"* demiştir. Bir rivayette *İmam Mâlik, Avf İbnu Mâlik el-Eşca'î, Abdullah İbnu Rihem* bu görüştedirler. *Aynî*, rivayetin *Ebu Hüreyre*'nin bazı ziyadelerle kaydettiği veç-

(53) Mühim noktalarını özetleyerek kaydediyoruz.

hini esas alarak bunların isabetsizliğini belirtir.

Bazılarına göre, sadakanın tamamını ödemekten âciz olan kişinin borcu, zenginlik anına kadar te'hir edilir. Bazıları, *Resulullah*'ın bedevîye emrini tetavvu olarak yaptığını, fakirliği sebebiyle o anda ödemesi gereken bir vecibe kılmadığını; bu sebeple, verdiği hurmayı nefsi ve âilesi için sarfetmesine izin verdiğini belirtirler.

Şâfiîler bu hususta iki görüşe yer vermiştir: Bir kısmı, *"Resulullah'ın bu adama fakirliği sebebiyle kefâret hurmasını yeme izni vermesi, ona mahsus bir ruhsattır, umumi bir kaide değildir"* der. Bu görüşe binâen *İbnu'ş-Şihâb* der ki: *"Zamanımızda bir adam böyle bir iş yapsa, bunun mutlaka kefâret ödemesi gerekir. Resulullah'ın bu davranışına "mensuhtur", "sadece o zata mahsustur" diyenler de olmuştur. Ashabımızdan bazıları: "Bu adam kendine tanınan üç kolaylıkla hususi bir imtiyaza mazhar kılınmıştır"* der. O imtiyazlar şunlardır.

★ Oruca gücü yettiği halde fakir doyurma ruhsatı,

★ Kefâreti kendine sarfetmek,

★ Onbeş sâ miktarıyla yetinme.(54)

2- Öncekiler, mezkur sadakanın miktarı hususunda ihtilaf etseler de *İmam Şâfiî* ve *Mâlik* demişlerdir ki: *"Bu hustaki vâcib miktar her fakir için bir müdd'-dür. Bir müdd ise bir sâ'ın dörtte biridir. Nitekim, Ebu Dâvud'un Hişâm İbnu Sa'd'dan kaydettiği rivayette sepette 15 sâ' olduğu belirtilmiştir."*

Şâfiîler bu açıklamayı, kefâret miktarının tesbitinde esas yaparlar. Böylece 15 sâ', 60 müdd yapar. Halbuki *Hanefîlerde* bir sadaka-i fıtır miktarı, buğdaydan yarım sâ', hurmadan bir sâ'dır. Bunu tasrih eden rivayetler mevcuttur. *Darakutnî*'nin *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)*'dan kaydettiği bir rivayette *kefâret-i zıhâr* için şöyle denir: يُطْعِمُ كُلَّ يَوْمٍ مِسْكِينًا نِصْفَ صَاعٍ مِنْ بُرٍّ *"Her gün, bir fakire bir sâ' miktarında buğday verin."*

3- *Şâfiî, Dâvud-u Zâhirî* ve diğer *Zâhirîler* bu hadisten hareketle *"cimâ sebebiyle kadın ve erkeğe ayrı ayrı birer kefâret gerekmez, her ikisine bir kefâret yeterlidir, çünkü hadiste aleyhissalâtu vesselâm, kadını hiç mevzubahis yapmamıştır, onun hakkında hükümde bulunmamıştır"* demiştir. *Ebu Hanîfe, Mâlik, Ebu Sevr* ise: *"Kadına da kefâret gerekir, çünkü kocanın teklifine itaat etti"* demişlerdir. *Evzâî*, rıza gösterenle, rızası hilafına mecbur kalan kadın arasında fark görmezken; *İmam Mâlik* -mezhepteki meşhur görüşüne göre- *"Erkek onun adına oruç dışındaki kefâretlerden birini öder"* der. Bazıları, *"Zorlanan kadın için, erkeğe de kadına da bir şey terettüp etmez"* demiştir.

---

(54) Sepetteki hurmanın onbeş sâ' miktarında olduğu bazı rivayetlerde tasrih edilmiştir.

4- *Kefâretin miktarı*, altmış fakirin doyurulmasıdır. *Hasan Basrî*'den yapılan bir rivayete göre kırk fakirin yirmi sâ' ile doyrulması yeterlidir.

Ebu Hanife, altmış fakire verilecek miktarın bir fakıre verilmesini tecviz etmiştir. Ancak bu veriş def'aten olmamalı, altmış ayrı günde olmalıdır. Çünkü bunları ayrı ayrı vermek vâcibtir.

5- Kefârette tertip vâcibtir: Önce köle azad eder, bulamazsa iki ay oruç tutar, gücü yetmezse altmış fakir doyurur. *Ebu Hanîfe ve Şâfiî* bu görüştedir. *İmam Mâlik* bu meselede *tahyîr*'i esas alır.

6- Hadiste *"köle azadı"* derken, *"köle"* kelimesinin mutlak gelmesi, azâd edilecek kölenin müslüman-kâfir, kadın-erkek, büyük-küçük herhangi birinin olabileceğini ifade eder.

7- İki ayı üst üste tutmak şarttır. Arada Ramazan olmamalıdır. Oruç tutulması haram olan bayram ve teşrik günleri de olmamalıdır. *İbnu Ebî Leyla* dışında bütün âlimler bu görüştedir.

8- Yenen gün için iki aylık kefâret orucuna ilâveten, o günü ayrıca kaza da etmek gerekir mi? ihtilaf edilmiştir: *Ebu Hanîfe* ve *Ashabı, İmam Mâlik, Süfyan-ı Sevrî, Ebu Sevr, Ahmed, İshâk (rahimehümullah), "Kaza da gerekir"* demişlerdir. *Evzaî: "Köle azad ederek veya yemek vererek kefâreti yerine getirmişse, yediği güne bedel bir gün oruç tutar, iki ay oruç tutarak kefâret ödemişse, yediği gün buraya dahil olur, ayrıca bir de yediği günün orucuna gerek yok"* demiştir. Kaza gerekir diyenler, sadedinde olduğumuz hadisin İbnu Mâce'de *Ebu Hüreyre*'den kaydedilen bir veçhinde yer alan وَيَصُومُ يَوْمًا مَكَانَهُ **"Bozduğu güne bedel de bir gün oruç tutar"** ziyadesini esas alırlar.

9- Bir ramazanda birkaç kere cimâda bulunan kimseye her defası için ayrı kefâret gerekmez. Hatta, önceki ramazandan kefâret borcu olan kimse, bunu ödemeden müteakip ramazanda tekrar kefâreti gerektiren fiilde bulunsa hepsi için tek kefaret yeterlidir. Ancak *Mâlik, Şâfiî* ve *Ahmed: "Her biri için ayrı kefâret gerekir"* derler. *Hanefîler: "Bir kefâret borcu ödendikten sonra tekrar kefâreti gerektiren bir fiil işlenmişse yeniden kefâret gerekir"* demiştir.

10- Sadedinde olduğumuz hadiste zımnî temlikin cevazına delil var. تَصَدَّقْ بِهَذَا **"Sepetlerini tasadduk et!"** sözü bunu göstermektedir. *Kurtubî* der ki: *"Bu sözden, sepettekini, -kefâretine bedel- tasadduk etmesi için o adama temlik etmiş olması lâzım gelir."*

3228 ٢- وعن مالك: [أنَّهُ بَلَغَهُ أنَّ أنَسَ بنَ مَالِكٍ رَضِىَ اللّهُ عنهُ كَبِرَ حَتّى كَانَ لاَ يَقْدِرُ عَلَى الصِّيَامِ فَكَانَ يَفْتَدِى].

2. **(3228)**- *İmam Mâlik'e ulaştığına göre, Enes İbnu Mâlik (radıyallahu anh) yaşlanınca oruç tutamaz oldu. O zaman orucu yedi ve oruca bedel fidye ödedi."* [Muvatta, Sıyâm 51, (1, 307).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah*'ın hizmetçisi olan *Enes İbnu Mâlik, Muâmmerîn* denen uzun müddet yaşayan sahâbîlerden biridir. Yaşı hususunda kaynaklar 99 ile 110 arasında farklı rakamlar verirler. Sadedinde olduğumuz rivayet, *Hz. Enes*'in ömrünün sonlarında oruç tutamayacak kadar tâkattan kesildiğini, bu sırada orucu yeyip fidye verdiğini belirtir. *İmam Mâlik* aynı rivayetin devamında, her bir gün yerine *müdd-ü Nebî aleyhissalâtu vesselâm* ile bir *müdd* verdiğini tasrih eder.

Ancak, *İmam Mâlik, Hz. Enes*'in, tutamadığı oruç için verdiği fidyenin vâcib olmadığını, yani bunu vermenin *Enes*'e vâcib olmadığını söyler ve *"Bunu güçlü iken yapması bana daha uygun geliyor"* der.

İmam Mâlik'e göre, *oruca tahammül edemiyecek durumda olan kimseye oruç farz olmaz, dolayısiyle fidye de gerekmez. Onun nazarında Hz. Enes'in verdiği fidye, bir müstehabı yerine getirmek içindir. Cenab-ı Hak, tâkat getiremiyecek olana orucu vâcib kılmamıştır.*

İbnu Abdilberr: "Oruç fidyesi, ne kitap, ne sahih sünnet ne de icmâ ile sabit değildir. Farzlar ise, bu üç yoldan biriyle sübut bulur" der.

3229 ٣– وعنه: [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ عَبْدَ اللّهِ بْنَ عُمَرَ رضى اللّه عنهما سُئِلَ عَنِ الْحَامِلِ إِذَا خَافَتْ عَلَى وَلَدِهَا، وَآشْتَدَّ عَلَيْهَا الصِّيَامُ، فَقَالَ: تُفْطِرُ وَتُطْعِمُ مَكَانَ كُلِّ يَوْمٍ مِسْكِيناً مُداً مِنْ حِنْطَةٍ بِمُدِّ النبىِّ ﷺ].

3. **(3229)**- *Yine İmam Mâlik'e ulaştığına göre, Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e "Hâmile kadın, karnındaki çocuk için endişeye düşecek olur ve oruç da kendisine ağır gelmeye başlarsa ne yapmalı?" diye sorulmuştu. Şu cevabı verdi:*

"Orucu yer, her gün için bir fakire, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın müddü ile bir müdd buğday verir." [Muvatta, Sıyâm 52, (1, 308)]

AÇIKLAMA:

İmam Mâlik, hadisin devamında, ilim ehlinin, hâmile kadın için: *"Bilahare kaza eder"* diye hükmettiklerini belirtir. Delil olarak: فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ **"..Kim de hasta veya yolcu olursa, tutamadığı gün-**

ler sayısınca başka günlerde tutsun" (Bakara 185) âyetini gösterir ve çocuğu hakkında korkan kadının âyette geçen *"hasta"* grubundan sayılacağını söyler.

Hâmile ve hatta emzikli kadın için fukahâ *"kaza"*ya hükmeder, *"fidye gerekmez"* der. Yukarıda kaydedilen âyetten çıkarılan hükme göre, yolculuk ve hastalık gibi dinen meşru bir özürle orucunu yiyen kimse, kaza edecek vakit bulamadan vefat edecek olsa fidye de gerekmez. Fidye verilmesini vasiyet etmiş ise, terikesinin üçte birinden verilir. Aynı kimse, bunu tamamen veya kısmen kaza edebilecek fırsat bulduğu halde kaza etmeden vefat edecek olsa, malı varsa tutamadığı gün adedince fidye vermeyi vasiyet etmesi gerekir. Bu da malının üçte birinden ödenir.

3230 ٤- وعن ابن عمر رضى الله عنهما: [عن النَّبِىِّ ﷺ قَالَ: مَنْ مَاتَ وَعَلَيْهِ صِيَامُ شَهْرِ رَمَضَانَ، فَلْيُطْعِمْ مَكَانَ كُلِّ يَوْمٍ مِسْكِيناً]. أخرجه الترمذى، وصحح وقفه على ابن عمر.

4. **(3230)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Kim, üzerinde Ramazan ayının orucu olduğu halde ölecek olursa, (ölünün velisi) her bir gün yerine, bir fakire yiyecek versin."** [Tirmizî, Savm 23, (718).]

AÇIKLAMA:

Tirmizî, bu hadisi kaydettikten sonra şu açıklamaya yer verir: *"Bu meselede âlimler ihtilaf etmiştir. Bir kısmı, "ölenin yerine oruç tutulur" demiştir. Ahmed İbnu Hanbel ve İshâk İbnu Râhûye bu görüştedirler. Bunlar derler ki: "Ölü üzerinde şâyet nezir orucu varsa, bu onun adına tutulur, eğer Ramazan orucundan borç varsa, bu ona bedel fidye verilerek ödenir." İmam Mâlik, Süfyân ve İmam Şâfiî de: "Kimse, kimsenin yerine oruç tutamaz" demişlerdir."*

Hanefîler de hiç kimsenin bir başkasının yerine oruç tutamıyacağına hükmetmiştir. Ülemâ namaz, oruç gibi bedenî ibadetlerin, ölü olsun, sağ olsun bir başkası adına yapılamayacağına hükmetmiştir. Ancak şu kadar var ki, kişi kendisi için tuttuğu orucun veya kıldığı namazın sevabından bir başkasına da bağışlayabilir, sırf onun adına niyet ederek oruç tutamaz, namaz kılamaz.

Ancak, ölünün yerine oruç tutulacağını söyleyen âlimler de, bu hususta vârid olan rivayetlere dayanırlar. Nitekim bunlardan birkaçını daha önce kaydettik (3220, 3221). Gerekli açıklamaları orada yaptık.

٥- وعن القاسم بن محمد: [أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: مَنْ كَانَ عَلَيْهِ قَضَاءُ رَمَضَانَ

فَلَمْ يَقْضِهِ وَهُوَ قَوِيٌّ عَلَى صِيَامِهِ حَتَّى جَاءَ رَمَضَانُ آخَرُ، فَإِنَّهُ يُطْعِمُ مَكَانَ كُلِّ يَوْمٍ مِسْكِيناً مُدّاً مِنْ حِنْطَةٍ، وَعَلَيْهِ مَعَ ذٰلِكَ الْقَضَاءُ]. أخرجه مالك.

5. (3231)- *Kâsım İbnu Muhammed rahimehullah'dan anlatıldığına göre şöyle diyordu: "Üzerinde Ramazan borcu olan kimse, kaza edecek güç ve kuvvette olduğu halde, müteakip Ramazan gelinceye kadar bunu tutmamış ise, her bir gün yerine bir fakire bir müdd buğday vermeli ve orucu ayrıca kaza etmelidir."* [Muvatta, Sıyâm 53, (1, 308).]

AÇIKLAMA:

1- *Zürkânî* hadisi açıklarken, *Ebu Hanîfe* ve iki ashabı *(Ebu Yusuf* ve *Muhammed)* hariç, cumhûrun bu hadîsin hükmüne uygun şekilde, kazaya kalan oruç için fidye olarak her bir güne bedel *bir müdd buğday* verilmesinde ittifak ettiğini belirtir. *Ebu Hanîfe* ve *ashabı* ise, daha önce de belirttiğimiz gibi, *yarım sa'* miktarı buğday demiştir. *Eşheb* ise *"Medine'de bir müdd, başka taraflarda bir tam ve üçte bir müd* ($1\frac{1}{3}$)" demiştir. *Mekke*'de ödenecek miktar hakkındaki görüşte ihtilâf edilmiştir: Medine'deki miktarda mı, başka taraflardaki miktarda mı?

2- Fidye ile birlikte kaza gerektiği meselesinde ihtilaf edilmemiştir. *Eimme-i Erbaa* ve *cumhûr*, sıhhatli olduğu halde önceden oruç borcuyla yeni Ramazan'a giren kimse için: *"İkinci Ramazan'ı tutar, sonra öncekini kaza eder, ayrıca fidye gerekmez"* derler. Ancak cumhûra muhalefetle *"Sıhhatli olarak kavuşmuş olduğu ikinciyi tutar. Önceki borcu için fidye verir, kaza gerekmez"* diyen de olmuştur.

Ebu Hanîfe ve *Ashabı: "Bu kimseye sadece kaza gerekir, ayrıca fidye gerekmez, zira Allah Teâlâ Hazretleri,* فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ **"... Hasta veya yolcu olan, tutamadığı günlerin sayısınca diğer günlerde tutsun"** (Bakara 185) *buyurmuş, -kazanın gecikmesi sebebiyle- fidye ödeme hususunda sükût etmiştir"* derler. Bu mütâlaaya şöyle cevap verilmiştir: *"Kur'an'da zikredilmemiş olması, sünnette sabit olmamasını, o meseleyle ilgili olarak Resulullah'tan hiçbir şeyin bulunmamasını gerektirmez." Nitekim Dârakutnî ve başkaları Ebu Hüreyre'den, Saîd İbnu Mansur ve Dârakutnî İbnu Abbâs'tan, Abdurrezzâk, Ömer İbnu'l-Hattâb'tan bu durumdaki kimseye "fidye de gerekir" diye rivayette bulunmuşlardır. İbnu Abdilberr: "Bu meselede altı sahâbiden rivayet mevcuttur ve bunların hiç birinden mevzuyla ilgili bir muhalefet bilinmemektedir"* der.

Ülemâ, şu âyet hakkında da ihtilaf etmiştir: وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ **"Oruca dayanamayanlar bir fakiri doyuracak kadar fidye verir"** (Bakara

İbnu Ömer, Buharî'deki bir rivayette, bunun mensuh olduğunu söylemiştir.

Sahiheyn'de *Seleme İbnu'l-Ekva'*: *"Bu âyet indiği zaman isteyen tutuyor, isteyen de yiyip bir fakirin günlük nafakasını fidye olarak veriyordu. Bu hal, devamındaki âyet ininceye kadar devam etti. O âyet inince bu neshedildi. Kadı İyâz: "Cumhur bu görüşü esas aldı"* der.

Âlimler, ayrıca yukarıdaki âyetten neshedilmeyip devam eden bir hüküm var mı, bu hususta da ihtilaf etmiştir. *İbnu Ömer (radıyallahu anh)* ve cumhûrdan rivayet edildiğine göre *"yaşlılık sebebiyle oruç tutmaya tâkat getiremeyenler hakkında fidye verme hükmü bakidir."* Ancak seleften bir grup, *Mâlik, Ebu Sevr* ve *Dâvud-u Zâhirî*: *"Fidye tamamen mensuhtur. Oruç tutmaya tahammül edemeyene oruç yoktur"* demiştir. *İmam Mâlik*, oruca tâkat getiremiyenin fidye vermesine *"vâcib"* değil *"müstehab"* demiştir.

Katâde: "Ruhsat, oruca gücü yeten yaşlı hakkındaydı, sonra onun hakkında neshedildi, güç getiremiyen hakkında baki kaldı" der.

İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) ve başkaları da: *"Âyet, oruca gücü yetmeyen hasta ve yaşlı hakkında inmişti. Sonra onun hakkında neshedildi ve takat getiremeyen hakkında bâki kaldı"* demiştir. Bu âyet onun nazarında *muhkem*'dir, ancak güç yetiremeyen hasta iyileşince kaza eder.

Âlimlerin çoğu: *"Hastaya fidye ödemek gerekmez"* kanaatindedir.

Zeyd İbnu Eslem, Zührî ve *Mâlik* şöyle hükmederler: *"Âyet muhkemdir, hasta olduğu için yiyip sonra iyileşen, fakat müteâkip Ramazan girinceye kadar orucunu kaza etmeyen kimse hakkında nâzil olmuştur. Buna, yeni Ramazan orucu farz olur, sonra Ramazan bittikten sonra borcunu kaza eder ve her bir gün için de bir müdd buğday fidye öder. Ancak, hastalığı fasılasız ikinci Ramazan'a kadar devam eden kimseye fidye ödemek gerekmeksizin sadece borcunu kaza etmesi gerekir."*

Hasan Basrî hazretleri de: " يُطِيقُونَهُ "Ona tâkat getiremeyenler..." *ibaresindeki zamir "fidye"ye racidir, oruca değil, sonra bu neshedildi"* der. Şu halde, ona göre âyet *"âmm"*dır.

Selef'ten bazısı da bu zamirin fidye vermeye râci olduğunu, ancak düşkün yaşlılar hakkında geldiğini söylemiştir. Âyet, bu görüş sahibine göre muhkemdir.

SABIR BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Sabır lügatta *hapis* manasına gelir. Arapçada قَتَلَهُ صَبْرًا **"Onu öldürmek için hapsetti"** demektir. Şer'î ıstılah olarak, dinin övdüğü, teşvik ettiği ahlakî bir sıfatı, ruhi bir kemali ifade eder.

Nevevî şu açıklamayı sunar: "*Sabr'ın mânası: Nefsi emredilen şeylerde tutmak, hapsetmektir, bu da ibâdetlerin meşakkatlerine tahammül, belalara tahammül ve günah dışındaki zararlara tahammülle gerçekleşir. Sabır, zâhidlerin ve âhiret yoluna sü'lûk edenlerin en mühim esaslarından biridir. Ruhi terbiyeyi ele alan kitapların hepsinde sabır bölümü yer alır.*"

Sabırla ilgili âyet çoktur. Kur'an-ı Kerim, insanların âhireti kazanabilmeleri için, hayat boyu imtihan edileceği şeylerden birinin sabır olduğunu ifade eder. Bir ayet şöyle buyurur: وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ **"Behemahal sizi biraz korku, biraz açlık ve biraz mal, can ve mahsul eksikliği ile imtihan ederiz. Sabredenleri müjdele"** (Bakara 155); إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ **"Sabredenlerin mükâfaatları muhakkak hesapsızdır"** (Zümer 10); وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ **"Her kim sabreder ve suç bağışlarsa, bu hareket arzu edilen en iyi işlerdendir"** (Şurâ 43); وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتَّى نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرِينَ **"İçinizden mücâhede edenler, sabır gösterenler belli oluncaya kadar elbette sizi imtihan ederiz."** (Muhammed 31).

Hadislere göre sabır üçtür:

Taatte sabır, masiyete ve musibete karşı sabır. Aleyhissalâtu vesselâm şöyle buyurur: اَلصَّبْرُ ثَلاَثَةٌ فَصَبْرٌ عَلَى الْمُصِيبَةِ وَصَبْرٌ عَلَى الطَّاعَةِ وَصَبْرٌ عَنِ الْمَعْصِيَةِ فَمَنْ صَبَرَ عَلَى الْمُصِيبَةِ Yani: **"Sabır üçtür: Musibetlere karşı sabır, taatte (kullukta) sabır, günah işlememekte sabır. Kim, kaldırılıncaya kadar musibete güzelce sabrederse Allah ona üçyüz derece yazar. Her iki derece arasında sema**

ile arz arasındaki mesafe kadar yücelik vardır. Kim de taatte sabrederse Allah ona altıyüz derece yazar. Her iki derece arasında arzların başladığı hududla, arzların bittiği son nokta arasındaki mesafe kadar yücelik vardır. Kim de masiyete (günaha) karşı sabrederse Allah ona dokuzyüz derece yazar. İki derece arasında arzların hududu ile Arş'a kadar olan mesafe arasındaki yücelik vardır."

اَلصَّبْرُ نِصْفُ الْإِيمَانِ وَالْيَقِينُ الْإِيمَانُ كُلُّهُ "Sabır imanın yarısıdır, yakîn, imânın ta kendisidir." اَلصَّبْرُ وَالْاِحْتِسَابُ اَفْضَلُ مِنْ عِتْقِ الرِّقَابِ وَيُدْخِلُ اللّٰهُ صَاحِبَهُنَّ الْجَنَّةَ بِغَيْرِ حِسَابٍ "Sabır (ve sabrın) mükâfaatını ümid etmek köle azad etmekten daha hayırlıdır. Allah sabır ve ümîd sahiplerini, sorusuz sualsiz cennete koyar." اَلصَّبْرُ مِنَ الْإِيمَانِ بِمَنْزِلَةِ الرَّأْسِ مِنَ الْجَسَدِ "Sabırla iman arasındaki ilgi, bedenle baş arasındaki ilgi gibidir." وَالصَّلَاةُ نُورٌ وَالصَّدَقَةُ بُرْهَانٌ وَالصَّبْرُ ضِيَاءٌ وَالْقُرْآنُ حُجَّةٌ "... Namaz nurdur, sadaka bürhandır, sabır ziyâdır, Kur'an hüccettir..."; مَنْ يَتَصَبَّرْ يُصَبِّرْهُ اللّٰهُ وَمَا اُعْطِيَ اَحَدٌ عَطَاءً خَيْرًا وَ اَوْسَعَ مِنَ الصَّبْرِ "... Bir kimse sabretmek isterse Allah ona sabır verir. Hiçbir kimseye sabırdan daha hayırlı ve daha geniş bir nimet verilmemiştir" عَجَبًا لِأَمْرِ الْمُؤْمِنِ اِنَّ اَمْرَهُ كُلَّهُ لَهُ خَيْرٌ وَلَيْسَ ذٰلِكَ لِأَحَدٍ اِلَّا لِلْمُؤْمِنِ اِنْ اَصَابَتْهُ سَرَّاءُ شَكَرَ فَكَانَ خَيْرًا لَهُ وَاِنْ اَصَابَتْهُ ضَرَّاءُ صَبَرَ فَكَانَ خَيْرًا لَهُ "Mü'minin hali hayrete değer doğrusu. Zira her bir işi onun için hayırlıdır. Bu meziyet sadece mü'mine hastır. Çünkü o nimete kavuşsa şükreder, bu ise onun için hayırlıdır. Musibete uğrasa sabreder, bu da onun için hayırlıdır. Bu meziyet sadece mü'mine hastır. Çünkü o nimete kavuşsa, şükreder. Bu ise onun için hayırlıdır. Musibete uğrasa sabreder, bu da onun için hayırlıdır"; لَيْسَ الشَّدِيدُ بِالصُّرَعَةِ اِنَّمَا الشَّدِيدُ الَّذِى يَمْلِكُ نَفْسَهُ عِنْدَ الْغَضَبِ "Pehlivan, insanları güreşte yenen değildir, bilakis, hiddet anında kendisini zabteden ve iradesine sahip olandır"; مَنْ كَظَمَ غَيْظًا وَهُوَ قَادِرٌ عَلَى اَنْ يُنْفِذَهُ دَعَاهُ اللّٰهُ سُبْحَانَهُ عَلَى رُؤُسِ الْخَلَائِقِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى يُخَيِّرَهُ مِنَ الْحُورِ الْعِينِ مَاشَاءَ "Bir kimse öfkesinin icâbını yapmaya kâdir olduğu halde öfkesini yenerse, Allah Teâlâ Kıyamet gününde halkın gözü önünde onu çağırır, huriler içinden istediğini seçmekte muhtar kılar."

3232 ١- عن أنس رضى اللّهُ عنه قال: [أتَى النَّبِيُّ ﷺ عَلَى امْرَأةٍ تَبْكِي عَلَى
صَبِيٍّ لَهَا، فَقَالَ: اتَّقِي اللّهَ وَاصْبِرِي، فَقَالَتْ: وَمَا تُبَالِي بِمُصِيبَتِي؟ فَلَمَّا ذَهَبَ.
قِيلَ لَهَا: إنَّهُ رَسُولُ اللّهِ ﷺ فَأَخَذَهَا مِثْلُ الْمَوْتِ، فَأَتَتْ بَابَهُ فَلَمْ تَجِدْ عَلَى
بَابِهِ بَوَّابِينَ فَأَتَتْهُ، فَقَالَتْ: يَارَسُولَ اللّهِ لَمْ أعْرِفْكَ، فَقَالَ: إنَّمَا الصَّبْرُ عِنْدَ الصَّدْمَةِ
الأُولَى]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

1. **(3232)**- *Hz. Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), (ölen) çocuğu için ağlamakta olan bir kadına rastlamıştı:*

"Allah'tan kork ve sabret!" *buyurdu. Kadın (ızdırabından kendisine hitab edenin kim olduğuna bile bakmadan):*

"Benim başıma gelenden sana ne?" dedi. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) uzaklaşınca, kadına:

"Bu Resulullah idi!" dendi. Bunun üzerine, kadın çocuğun ölümü kadar da söylediği sözden dolayı (utanıp) üzüldü. (Özür dilemek için) doğru aleyhissalâtu vesselâm'ın kapısına koştu. Ama kapıda bekleyen kapıcılar görmedi, doğrudan huzuruna çıktı ve:

"Ey Allah'ın Resulü, (o yakışıksız sözü) sizi tanımadan sarfettim (bağışlayın!)" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Makbul sabır, musibetle karşılaştığın ilk andakidir" *buyurdu."* [Buharî, Cenâiz 43, 7, 32, Ahkâm 11; Müslim, Cenâiz 14, (626); Ebu Dâvud, Cenâiz 27, (3124); Tirmizî, Cenâiz 13, (987); Nesâî, Cenâiz 22, (4, 22).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin *Buharî*'de gelen bir başka veçhinde kadının, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a: *"Git başımdan, benim musibetim sana gelmedi" dediği; bir başka veçhinde: "(Nasihat kolaydır çünkü) bana gelen musibetten âzâdesin"* dediği kaydedilmiştir.

2- Hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kapıcı kullanmadığını göstermektedir. Kadın bizzat huzura çıkabilmektedir. *Resulullah*'ın tevazu hâlini gösteren diğer bir husus, yolda, sokakta dolaşırken peşini takip eden maiyet ekibine yer vermemesidir. Normal olarak melîk ve büyükler haşmet izharı için bir grup maiyetle dolaştıkları halde, Aleyhissalâtu vesselâm tek başına dolaşmakta ve bu sebepledir ki, ağlayan kadın onu tanıyamamaktadır.

Tîbî der ki: *"... Kadına: "Bu Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm'dır"*

denince kadın, içinden korku ve heybet hissetti ve onun da diğer melikler gibi, halkın onlara ulaşmasını engelleyen kapıcı ve koruyucuların olacağını zannetti, ancak gidince tasavvur ettiğinin aksine bir durumla karşılaştı."

3- **"Makbul sabır musibetle karşılaştığın ilk andakidir"** sözü, *"Kalbe hücum eden ilk duygular sırasında, onun gereklerine uymayıp sebat edilirse işte bu makbul sabırdır, Allah'ın mükâfat vaadettiği sabırdır.*

Hattâbî, biraz farkla şöyle der: *Sâhibi, şeriatca övülen sabır, musibet aniden geldiği anda ortaya konan sabırdır, bundan sonraki sabır değildir. Çünkü zamanla musibet de unutulur. Bazıları: "Kişi musibet sebebiyle sevaba mazhar olmaz, zira musibet kendi elinde değildir, kişi musibet karşısındaki metanet ve güzel sabrı sebebiyle sevap kazanır" demiştir.*

İbnu Battal: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), kadına hem helak ve hem de sevaptan mahrum kalma musibetlerinin cem olmamasını arzu ederek müdahale etmiştir" der.

Resulullah'ın bu sözü hakkında *Tîbî* şu değerlendirmeyi yapar: *"Resulullah'tan bu söz, kadının "Sizi tanımadım..." demesi üzerine, hikmetli bir üslûbla sâdır olmuştur. Sanki kadına şunu demiştir: "Özür dilemeyi bırak, zira ben Allah için olmayan şeylerde öfkelenmem, sen kendi nefsine bak."*

Zeyn İbnu'l- Münir de şöyle der: *"Kendisine yaptığı takva ve sabr tavsiyesine uyarak, üzüntünün sevkiyle sarfettiği sözlerden özür dilemek üzere geldiği zaman, kadına, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) o şekilde cevap vermekle: "Bu sabrın zamanı, hâdisenin olduğu ilk andı, Cenab-ı Hakk'ın sabredenlere vaadettiği sevap da o anda yapılan sabradır" demek istemiştir."*

4- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FEVAİD:

★ *Resulullah* mütevazidir, cahillere karşı rıfkla muamele etmektedir.

★ Musibete düşenlere müsamaha etmektedir.

★ Özür dileyenin özrünü kabul etmiştir.

★ Emr-i bi'l- ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker ihmal edilmemektedir.

★ Kâdılar, halka karşı kapısını kapamamalı, halkın temasını önleyecek engeller koymamalıdır.

★ Kendisine emr-i bi'l- ma'ruf yapılan kimse buna uymalıdır, emredenin kim olduğunu bilmese de.

★ Fazla üzüntü, yasaklardan biridir, zira Aleyhissalâtu vesselâm bu üzgün kadına sabır ve takva emretmiştir.

★ Bazı can sıkıcı durumların olma ihtimali bulunsa bile emr-i bi'l-ma'ruf yapılmalıdır.

★ Söz, niyet edilene tesadüf etmezse bunun hükmü yoktur. Bazı âlimler bu prensipten hareketle: "*Amr, Ey Hind sen boşsun dese bu söz Amra'ya rast gelse, Amra boş olmaz*" demiştir.

★ Kabir ziyareti erkeğe de kadına da câizdir.

★ Ziyareti yapılan mezar müslümana veya kâfire ait olmuş farketmez. Bazıları "*Kafir kabri ziyaret edilmez*" demişse de cumhur bu görüşü reddeder.

3233 ٢- وعن أمّ سلمة رضى الله عنها قالت: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ
يَقُولُ: مَا مِنْ مُسْلِمٍ تُصِيبُهُ مُصِيبَةٌ، فَقَالَ مَا أَمَرَهُ اللّهُ: إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ
اللَّهُمَّ أَجُرْنِي فِي مُصِيبَتِي، وَاخْلُفْ لِي خَيْراً مِنْهَا، إلاَّ أَخْلَفَ اللّهُ لَهُ خَيْراً
مِنْهَا قَالَتْ: فَلَمَّا مَاتَ أَبُو سَلَمَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قُلْتُ: أَيُّ الْمُسْلِمِينَ خَيْرٌ
مِنْ أَبِي سَلَمَةَ؟ أَوَّلُ بَيْتٍ هَاجَرَ إِلى رَسُولِ اللّهِ ﷺ، ثُمَّ إِنِّي قُلْتُهَا فَأَخْلَفَ
اللّهُ تَعَالِي رَسُولَ اللّهِ ﷺ قَالَتْ: فَأَرْسَلَ إِلَيَّ رَسُولُ اللّهِ ﷺ حَاطِبَ بْنَ
أَبِي بَلْتَعَةَ يَخْطُبُنِي لَهُ فَقُلْتُ: إِنَّ لِي بِنْتاً وَأَنَا غَيُورٌ، فَقَالَ ﷺ: أَمَّا ابْنَتُهَا
فَنَدْعُوا اللّهَ يُغْنِيهَا عَنْهَا، وَأَدْعُو اللّهَ تَعَالى أَنْ يُذْهِبَ بِالْغَيْرَةِ]. أخرجه مسلم
ومالك، وأبوداود والترمذى.

2. **(3233)**- *Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı şunları söylerken işittim:*

"Kendisine bir musibet gelen müslüman Allah'ın emrettiği: "İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râci'ûn, allahümme ecirnî fî musîbetî vahluf lî hayran minhâ: "Biz Allah'ınız ve ancak O'na döneceğiz. Bana bu musibetim için ücret ver. Ve bana bunun arkasından daha hayırlısını ver" derse Allah o musibeti alır ve mutlaka daha hayırlısını verir."

Ümm-ü Seleme der ki: Ebu Seleme (radıyallahu anh) vefat ettiği zaman ben: "Ebu Seleme'den daha hayırlı olan hangi müslüman var? Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ilk hicret eden hâne, onun hânesiydi" dedim. Ben bunu söyledikten sonra Allah, onun yerine bana Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı verdi. Şöyle ki: Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bana Hâtîb İbnu Ebî Belte'a'yı gön-

dererek kendisi için beni istetti. Ben: "Benim (küçük) bir kız çocuğum var, ayrıca ben kıskanç bir kadınım. (Resulullah'ın ise birçok hanımı var, imtizacsızlıktan korkarım)" diye cevap verdim. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Kız çocuğuna gelince, Allah'a dua ederiz, onu kendisinden müstağni kılar, kıskançlığı için de Allah'a gidermesini dua ederim" *buyurdular."* [Müslim, Cenâiz 3, (918); Muvatta, Cenâiz 42, (1, 236); Ebu Dâvud, Cenâiz 22, (3119); Tirmizî, Da'avât 88, (3506).]

AÇIKLAMA:

1- *Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ), Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevce-i pâklerindendir. Adı *Hind*'dir. Babası *Ebu Ümeyye İbnu'l-Muğire*'dir. *Resulullah*'la izdivacından önce *Ebu Seleme İbnu Abdi'l- Esed* ile evli idi. Ondan *Seleme, Ömer, Dürre* ve *Zeyneb* adında çocukları oldu.

Ümmü Seleme, Habeşistan'a ilk hicret edenlerdendi, oradan da Medine'ye hicret etti. *Resulullah*'la evlenmesi hicretin dördüncü senesine rastlar. Üçüncü yılı da denmiştir. Kocası ve kendisi ilk müslümanlardandı. Bu sebeple inancı uğruna birçok sıkıntılara katlanmıştı. Mekke'den, Medine'ye hicret edecekleri sırada yakınları, *Ümmü Seleme*'nin kocasıyla hareket etmesine mâni olmuşlar bu sebeple bir yıl kadar kocasından ve çocuklarından ayrı kalmış ve bu esnada mütemâdiyen ağlamıştır. Sonunda merhamete gelen yakınları Medine'ye gitmesine izin verirler. *Resulullah*'ın onunla izdivacında, onu, İslam için çektikleri sebebiyle mükâfaatlandırma maksadı da görülebilir. Ancak *Ümmü Seleme*'nin fevkalâde akıllı olduğu, pek isabetli görüşler beyan ettiği belirtilir. Hatta *Hudeybiye*'de Mekkelilerle, o yıl umre yapmadan geri dönme şartı gibi bazı şartlarla yaptığı antlaşma sebebiyle *Resulullah*'a karşı küskün bir havaya giren ve *Resulullah*'ın: **"Kurbanlarınızı kesin, traş olun, ihramdan çıkın"** gibi emirlerine uymak istemeyen Ashab karşısında *Ümmü Seleme*'nin: *"Yâ Resulallah! Sen kurbanını kes, onlar da sana uyarak kurbanlarını kesecektir"* tavsiyesi meşhurdur. Zira *Resulullah* bu tavsiyeye uyar, kurbanını keser, Ashab da birer birer *Resulullah*'ın dediklerini yerine getirirler. Bu hâdise *Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)*'nin yüksek zeka ve isabetli re'yine örnek olarak gösterilir.

Ümmü Seleme validemiz 59 hicri yılında vefat etmiştir. Ölüm senesi hususunda başka rakamlar da söylenmiştir. *Resulullah*'ın en son vefat eden zevcesi *Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)* olmuştur.

2- Musibete uğrayan kimseye *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, bu hadiste, **İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râci'ûn** demeyi ve kaydedilen duayı yapmayı tavsiye buyurmaktadır.

3- Hadisin bazı vecihlerinde, *Ebu Seleme*'nin öleceği sırada bu duayı okuduğu belirtilir. Hatta *Ümmü Seleme*'nin: *"Ebu Seleme'den daha hayırlı hangi*

müslüman var?'' demesi, nazarında onun yerinin doldurulamayacak bir kıymet taşıdığını ifade eder. *Ebu Seleme* aynı zamanda, *Resulullah*'ın süt kardeşi ve halasının oğludur.

Müslim'in bir rivayetinde *Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ): ''Ebu Seleme vefat edince Resulullah'ın bana emrettiği gibi söyledim, sonra Allah bana ondan daha hayırlısını yani Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı ihsan buyurdu''* der.

4- *Musibet*, hadislerde *mü'mine eziyet veren her şey* diye tarif edilmiştir. Musibet sırasında اِنَّا لِلّٰهِ وَ اِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ denmesi, Kur'an-ı Kerîm'in emridir (Bakara 156). Bunu söylemeye *istirca* denir. Bunu söylemek kaza ve kadere teslimiyet ve rızanın ifadesidir. Zira **''Biz Allah'ınız ve Allah'a dönücüyüz''** mânasının içinde, mal ve can herşeyimizin Allah'a ait olduğunu, mülk sahibinin mülkünde dilediği gibi tasarruf yetkisine sahip olduğunu itiraf etmemiz, kabul etmemiz mevzubahistir.

Resulullah küçük bile olsa her musibet karşısında istirca okumamızı tavsiye etmektedir. Rivayete göre Aleyhissalâtu vesselâm'ın kandili sönünce bile istirca ettiği belirtilmiştir. *Hz. Aişe: ''Bu bir kandildir ''* diyerek istircaı mucib ciddi bir şey yok demek istemiş, ancak Efendimiz: **''Mü'mini rahatsız eden her şey musibettir''** demiştir.

Nevevî: ''Bu hadiste mendubun, me'murun bih (yani, vacib olmayan, mendub olan şeylerin yapılması da emredilmiştir) olduğuna delil vardır, muhtar olan mezheb de budur. Çünkü Hz. Peygamber'e istirca emredilmiştir'' der.

3234 ٣- وعن أبى سنان قال: [دَفَنْتُ ابْنِى سِنَاناً، وَأَبُو طَلْحَةَ الْخَوْلاَنِىُّ جَالِسٌ عَلَى شَفِيرِ الْقَبْرِ، فَلَمَّا فَرَغْتُ قَالَ: أَلاَ أُبَشِّرُكَ؟ قُلْتُ: بَلَى. قَالَ حَدَّثَنِى أَبُو مُوسٰى الأَشْعَرِىُّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إِذَا مَاتَ وَلَدُ الْعَبْدِ. قَالَ اللّٰهُ لِمَلاَئِكَتِهِ: قَبَضْتُمْ وَلَدَ عَبْدِى؟ فَيَقُولُونَ: نَعَمْ، فَيَقُولُ: قَبَضْتُمْ ثَمَرَةَ فُؤَادِهِ؟ فَيَقُولُونَ: نَعَمْ، فَيَقُولُ: مَاذَا قَالَ عَبْدِى؟ فَيَقُولُونَ حَمِدَكَ وَاسْتَرْجَعَ، فَيَقُولُ: ابْنُوا لِعَبْدِى بَيْتاً فِى الْجَنَّةِ، وَسَمُّوهُ بَيْتَ الْحَمْدِ]. أخرجه الترمذى.

3. **(3234)**- ***Ebu Sinân* anlatıyor: *''Oğlum Sinan'ı defnettiğimde kabrin kenarında Ebu Talha el-Havlânî oturuyordu. Defin işinden çıkınca bana:***

"Sana müjde vermeyeyim mi?" dedi. Ben:

"Tabiî, söyle!" dedim.

"Ebu Musa el- Eş'arî (radıyallahu anh) bana anlattı" diye söze başlayıp Resulullah'ın şu sözlerini nakletti:

"Bir kulun çocuğu ölürse, Allah meleklere şöyle söyler:

"Kulumun çocuğunu kabzettiniz mi?"

"Evet," derler.

"Yani kalbinin meyvesini elinden mi aldınız?" Melekler yine:

"Evet" derler. Allah tekrar sorar:

"Kulum (bu esnâda) ne dedi?"

"Sana hamdetti ve istircâda bulundu" derler. Bunun üzerine Allah Teâla hazretleri şöyle emreder:

"Öyleyse, kulum için cennette bir köşk inşa edin ve bunu Beytu'l- hamd (hamd evi) diye isimlendirin." [Tirmizî, Cenâiz, 36, (1021)].

3235 ٤- وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: يَقُولُ اللّهُ عَزَّ وَجَلّ: مَنْ أَذْهَبْتُ حَبِيبَتَيْهِ فَصَبَرَ وَاحْتَسَبَ لَمْ أَرْضَ لَهُ ثَوَاباً دُونَ الْجَنَّةِ].

أخرجه الترمذى وصححه

قلت وأخرجه البخارى أيضاً، ولفظه: عن أنس رضى اللّه عنه قال: «سَمِعْتُ النَّبِىَّ ﷺ يَقُولُ: إنَّ اللّهَ تَعَالى قَالَ إذَا ابْتَلَيْتُ عَبْدِى بِحَبِيبَتَيْهِ، ثُمَّ صَبَرَ عَوَّضْتُهُ عَنْهُمَا الْجَنَّةَ: يُرِيدُ عَيْنَيْهِ». واللّه أعلم.

4. (3235)- *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Allah Teâla hazretleri şöyle demiştir: "Ben kimin iki sevdiğini almışsam ve o da sevabını umarak sabretmişse, ona cennet dışında bir mükâfaat vermeye razı olmam."** [Tirmizî, Zühd 58, (2403).]

Derim ki: "Bu hadisi Buharî de tahric etti. Ondaki ibare şöyle: "Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim:* **"Allah Teâla hazretleri buyurdu ki: "Ben kulumu iki sevdiğiyle imtihan edersem o da sabır gösterir (ve sevap umarsa) onlara bedel cenneti veririm."** *[Buradaki "iki sevdiği" ile gözlerini kastediyor." Doğruyu Allah bilir."]* [Buharî, Marzâ 7.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste, kişi sevdiği şeylerin kaybı karşısında sabra çağırılmakta ve bunun sevabının büyük olacağı müjdelenmektedir. Hadislerde mü'minin imtihan olunduğu iki sevgilisinden maksad, gözleridir. *Göz'ün "sevgili"* olarak tesmiyesi, onların insanda en kıymetli organları teşkil etmelerinden dolayıdır. Gözlerin kaybı, diğer organlara nazaran insanda daha büyük hüsran meydana getirir. Onların elden gitmesiyle, ne görmek istediği hayrı görebilir ne de kaçınmak istediği şerden kaçabilir.

2- Hadisin Tirmizî'deki veçhinde احْتَسَبَ yani *sevap umarsa* ziyadesi yer alır. Bunu âlimler mücerred sabretmenin uhrevi faydası olmayacağı şeklinde anlarlar. Sabrın uhrevi mükâfaata sebep olabilmesi için niyyet şarttır. Bu da *sabrı, "Allah'ın mükâfaatlandıracağını düşünerek"* yapmakla olur. Allah'ın dünyadaki imtihanı, kula olan garazı, gadabı sebebiyle değildir. Bilakis, Allah sevdiği kuluna bazı kötülükleri ondan defetmek için veya günahlarına kefâret olmak için, yahut da mertebesini yüceltmek için musibetlere müptelâ kılar. Kul bunları rıza ile karşılarsa murad-ı ilahî hâsıl olur. Aksi takdirde onun sabrı şu *Selmân* hadisindeki sabra benzer: **"Mü'min hastalanırsa Allah onun hastalığını ona bir kefâret ve af vesilesi kılar. Fâcir hastalanırsa o da şu deveye benzer: "Sahibi onu bağlamış, sonra da salıvermiştir; niçin bağlandığını, niçin salıverildiğini bilmez."**

3236 ٥- وعن ابن عمرو بن العاص رضى اللّه عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ٢
ﷺ: إِنَّ اللّهَ لاَ يَرْضَى لِعَبْدِهِ الْمُؤْمِنِ إِذَا ذَهَبَ بِصَفِيِّهِ مِنْ أَهْلِ الأَرْضِ فَصَبَرَ
وَاحْتَسَبَ بِثَوَابٍ دُونَ الْجَنَّةِ]. أخرجه النسائى.

5. (3236)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Mü'min kul, arz ahalisi içindeki has sevdiği (evladı) elinden alındığı zaman sabreder ve mükâfaat umarsa Allah o kulu için cennetten aşağı bir mükâfaata razı olmaz."** [Nesâî, Cenâiz 23, (4, 23).]

AÇIKLAMA:

1- Burada, evladı elinden alındığı yani öldüğü zaman sabreden mü'minin mükâfaatı dile getirilmektedir. Doğrudan *evlad* denmeyip, evladın anne veya baba yanındaki sevgi açısından yeri zikredilmektedir: *Arz ahalisi içinde en ziyade sevdiği.* Mamafih hadis, çocuğu olmayan bir kimsenin çok fazla sevdiği bir yakınını da içine alacak bir mâhiyettedir. Öyle ise evlad kadar sevdiği bir yakınını şu veya bu şekilde kaybeden mü'min, onun mükâfaatını düşünerek sabrederse, onun bu sabrı karşılıksız kalmayacaktır. Çünkü hadis-i kudsîde **"Kulum beni nasıl bilirse ben ona öyle davranırım"** buyrulmuştur.

3237 ٦- وعن عطاء بن أبى رباح قال: [قَالَ لِى ابنُ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا: أَلاَ أُرِيكَ امْرَأَةً مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ؟ قُلْتُ: بَلَى قَالَ: هٰذِهِ الْمَرْأَةُ السَّوْدَاءُ أَتَتِ النَّبِىَّ ﷺ فَقَالَتْ: إِنِّى أُصْرَعُ، وَإِنِّى أَتَكَشَّفُ فَادْعُ اللّٰهَ لِى. قَالَ: إِنْ شِئْتِ صَبَرْتِ وَلَكِ الْجَنَّةُ، وَإِنْ شِئْتِ دَعَوْتُ اللّٰهَ تَعَالَى أَنْ يُعَافِيكِ؟ قَالَتْ: أَصْبِرُ فَادْعُ اللّٰهَ لِى أَنْ لاَ أَتَكَشَّفَ فَدَعَا لَهَا]. أخرجه الشيخان.

6. (3237)- *Atâ İbnu Ebî Rabâh rahimehullah* anlatıyor: *"İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) bana:*

"Sana cennet ehlinden bir kadın göstermeyeyim mi?" dedi. Ben de: "Evet göster!" dedim.

"İşte dedi, şu siyah kadın var ya, o, Resulullah'a gelip: "Ben saralıyım, (nöbet gelince) üstümü başımı açıyorum, Allah'a benim için dua ediver (hastalıktan kurtulayım)" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm; **"Dilersen sabret, sana cennet verilsin, dilersen sana şifa vermesi için Allah'a dua edivereyim"** *dedi. Kadın: "Öyleyse sabredeceğim, ancak üstümü başımı açmamam için dua ediver" dedi. Resulullah da ona öyle dua etti."* [Buharî, Marzâ 6; Müslim, Birr 54, (2576).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, sar'a gibi dünyevi belalara da sabretmek gerektiğini, karşılığında cennet gibi yüksek bir mükâfaat olduğunu göstermektedir.

2- Azimet ve şiddeti ihtiyar, ruhsatla amelden efdaldir, yeter ki takat edeceğinden emin olsun. Ancak tahammül edemeyecekler ruhsatla amel etmelidirler.

3- Hastalıkların hepsini dua ve Allah'a iltica ile tedaviye çalışmak, *akâkir* (yaralamalarla) tedaviye çalışmaktan daha nafi, daha faydalıdır. Bunun te'siri, bedenin buna karşı göstereceği tepki (infiâl), ilacın bedende hâsıl edeceği tesirden daha fazladır. Ancak bunun faydası iki şarta bağlıdır: Biri hastadan gelir. Bu, onun tam bir sıdkla iyileşmeye niyet etmesidir. Diğeri tedavi edene bağlıdır: Kuvvetli bir teveccüh, kalbinde kuvvetli bir takva ve tevekkül bulundurmasıdır" (İbnu Hacer).

4- Tedaviyi terketmenin câiz olduğu da gözükmektedir. Hadisin Buharî'deki veçhinde şöyle bir ziyade var: *"Atâ, Ümmü Züfer'i, o uzun siyah kadını Ka'be'nin örtüsü üzerinde gördüğünü söyledi."* Bu ziyade kısmın açıklanması sadedinde bir kısım rivayetler getirilmiştir. Bunlardan biri *Tâvus rahimehullah*'a ait. Der ki: *"Resulullah'a tedavi için mecnunlar da getirilirdi. O, bunların göğüslerine vurmak suretiyle tedavi ederdi. Ümmü Züfer denen mecnune bir kadın*

getirildi. Aleyhissalâtu vesselâm onun da göğsüne vurdu, ama iyileşmedi." Bu rivayetin bir başka veçhinde şu ziyade var: "*Kadın hakkında hayırlı senada bulunuyordu... Resulullah buyurdu ki:* "**Hastalığı onu dünyada takip ederse, ahirette onun için hayır vardır.**" Bazı rivayetler bu kadının ismini Su'ayra, (Sükayra veya Sükeyra) diye tesbit etmiştir. *İbnu Sa'd*'ın zikrine göre, bu *Hz. Hatîce*'nin berberi (mâşıta)dir ve *Resulullah*'ı zaman zaman ziyaret eden *Hz. Hatîce'nin* eski arkadaşlarından biridir.

3238 ٧- وعن عطاء بن يسار رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إِذَا مَرِضَ الْعَبْدُ بَعَثَ اللّهُ تَعَالَى إِلَيْهِ مَلَكَيْنِ فَقَالَ: انْظُرُوا مَاذَا يَقُولُ لِعُوَّادِهِ؟ فَإِنْ هُوَ إِذَا جَاءُوهُ حَمِدَ اللّهَ، وَأَثْنَى عَلَيْهِ رَفَعَا ذٰلِكَ إِلَى اللّهِ وَهُوَ أَعْلَمُ، فَيَقُولُ: لِعَبْدِى عَلَيَّ إِنْ تَوَفَّيْتُهُ أَنْ أُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ، وَإِنْ أَنَا شَفَيْتُهُ أَنْ أُبْدِلَهُ لَحْماً خَيْراً مِنْ لَحْمِهِ، وَدَماً خَيْراً مِنْ دَمِهِ، وَأَنْ أُكَفِّرَ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ]. أخرجه مالك.

7. **(3238)**- *Atâ İbnu Yesâr rahimehullah* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* "**Kul hastalandığı zaman Allah Teâlâ hazretleri ona iki melek gönderir ve onlara: "Gidin bakın, kulum yardımcılarına ne diyor bir dinleyin!" der.**

Eğer o kul, melekler geldiği zaman Allah'a hamdediyor ve senalarda bulunuyor ise, onlar bunu, her şeyi en iyi bilmekte olan Allah'a yükseltirler. Allah Teâla hazretleri, bunun üzerine şöyle buyurur: "Kulumun ruhunu kabzedersem, onu cennete koymam kulumun benim üzerimdeki hakkı olmuştur. Şâyet şifâ verirsem, onun etini daha hayırlı bir etle, kanını daha hayırlı bir kanla değiştirmem ve günahlarını da affetmem üzerimde hakkı olmuştur." [Muvatta, Ayn 5, (2, 940).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, mü'min kul hastalandığı zaman sabredip Allah'a şikâyetçi olmaz ve hamdederse kazanacağı sevabın büyüklüğünü haber vermektedir. Hadisin üslûbu, bu mükâfaatı âdeta kesin bir vaad olarak ifade etmektedir. Bir başka hadiste: إِذَا مَرِضَ الْعَبْدُ خَرَجَ مِنْ ذُنُوبِهِ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ "**Kul hastalanınca günahlarından arınır ve anneden yeni doğmuş gibi günahsız olur**" buyrulmuştur. Bu hadis, sabır şartını da koşmamaktadır.

Bazı âlimler, bu hadisle sadedinde olduğumuz hadis arasında teâruz görmezler. "*Çünkü* derler, *sadedinde olduğumuz hadis, hadiste zikredilen hususi mükâfatı*

sabır ve hamd-ü sena şartına bağlamıştır. Bu sonuncu hadis ise, hastalık sebebiyle günahların affını vaadetmektedir, burada, önceki hadiste vaadedilen hususî mükâfat vaadedilmemektedir.''

3239 ٨- وعن خباب بن الأرتّ رضى اللّه عنه قال: [شَكَوْنَا إلى رَسُولِ اللّهِ ﷺ وَهُوَ مُتَوَسِّدٌ بُرْدَةً فى ظِلِّ الْكَعْبَةِ. فَقُلْنَا: ألاَ تَسْتَنْصِرُ لَنَا، ألاَ تَدْعُو لَنَا؟ فَقَالَ: قَدْ كَانَ مَنْ قَبْلَكُمْ يُؤْخَذُ الرَّجُلُ فَيُحْفَرُ لَهُ فِى الأرْضِ فَيُجْعَلُ فِيهَا ثُمَّ يُؤْتَى بِالْمِنْشَارِ، فَيُوضَعُ عَلَى رَأْسِهِ فَيُجْعَلُ نِصْفَيْنِ، وَيُمْشَطُ بِأمْشَاطِ الْحَدِيدِ مَا دُونَ لَحْمِهِ وَعَظْمِهِ، مَا يصُدُّهُ ذٰلِكَ عَنْ دِينِهِ، وَاللّهِ لَيُتِمَّنَّ اللّهُ تَعَالى هٰذَا الأمْرَ حَتَّى يَسِيرَ الرَّاكِبُ مِنْ صَنْعَاءَ إلى حَضْرَمَوْتَ، فَلاَ يَخَافُ إلاَّ اللّهَ، وَالذِّئْبَ عَلَى غَنَمِهِ، وَلٰكِنَّكُمْ تَسْتَعْجِلُونَ]. أخرجه البخارى، وأبو داود والنسائى.

8. **(3239)**- *Habbâb İbnu'l-Eret (radiyallahu anh)* anlatıyor: *''Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ka'be'nin gölgesinde bir bürdeye yaslanmış otururken, gelip (müşriklerin yaptıklarından) şikâyette bulunduk:*

''Bize yardım etmiyor musun, bize dua etmiyor musun?'' dedik. Şu cevabı verdi:

''Sizden önce öyleleri vardı ki, kişi yakalanıyor, onun için hazırlanan çukura konuyor, sonra getirilen bir testere ile başının ortasından ikiye bölünüyordu. Bazısı vardı, demir taraklarla taranıyor, vücudunda sadece et ve kemik kalıyordu. Bu yapılanlar onları dininden çeviremiyordu. Allah'a kasem olsun Allah bu dini tamamlayacaktır. Öyle ki, bir yolcu devesine bindi mi San'a'dan kalkıp Hadramevt'e kadar gidecek, Allah'tan başka hiçbir şeyden korkmayacak, koyunu için de sadece kurttan korkacak. Ancak siz acele ediyorsunuz.'' [Buharî, Menâkıbu'l- Ensâr 29, Menâkıb 25, İkrâh 1; Ebu Dâvud, Cihâd 107, (2649); Nesâî, Zînet 98, (8, 204).]

3240 ٩- وعن أسامة بن زيد رضى اللّه عنهما قال: [أرْسَلَتْ بِنتُ النَّبِىِّ ﷺ إلَيْهِ أنَّ ابْناً لِى احْتُضِرَ فَاشْهَدْهُ، فَأرْسَلَ يَقْرَأُ السَّلاَمَ وَيَقُولُ: إنَّ لِلّهِ مَا أخَذَ، وَلِلّهِ مَا أعْطَى، وَكُلُّ شَىْءٍ عِنْدَهُ بِأجَلٍ مُسَمًّى، فَلْتَصْبِرْ وَلْتَحْتَسِبْ]. أخرجه

9. (3240)- *Üsâme İbnu Zeyd (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kızı (Zeyneb), babasına birisini göndererek "Oğlum ölmek üzere, son nefesini verirken yanında hazır ol" diye rica etti. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), adamı geri çevirirken:*

"Selamımı söyle ve şunu hatırlat: Alan da Allah'tır, veren de Allah'tır. Her şeyin O'nun yanında muayyen bir eceli vardır. Sabretsin ve Allah'ın (sabredenlere vereceği) mükâfaatı düşünsün!" [Buharî, Cenâiz 33, Marzâ 9, Kader 4, Eymân 9, Tevhîd 2, 25; Müslim, Cenâiz 11, (923); Ebu Dâvud, Cenâiz 28, (3125); Nesâî, Cenâiz 22, (4, 21, 22).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ı, ölmekte olan çocuğu için çağıran kızı hangisidir, rivayette belli değil. *İbnu Ebi Şeybe*'nin Musannaf'ında geçen bir rivayette *Hz. Zeyneb (radıyallahu anhâ)*'in olduğunu tasrih eder. Ancak, bazı rivayetlerin sağladığı karineler *Hz. Fâtıma*'nın olma ihtimalini de ortaya çıkarmıştır. Ölmekte olan çocuğun kim olduğu da çok net değildir. Rivayetlerde bazan *"oğlum"*, bazan da *"kızım"* diye geçmektedir. *Ebu Dâvud*'un rivayetinde "... *oğlum* veya *kızım*" şeklinde râvînin şekki ile kaydedilmiştir. *İbnu Hacer*, bunun *Ümâme* olduğunu belirtir ve rivayetlerde geçen *"oğlum"* ifadesinin yanlış olduğunu, doğrusunun *"kızım"* olması gerektiğine dikkat çeker. Açıklamasına göre, *Ümâme* şiddetle hastalanmış, *Resulullah* gelmiş, halini görünce gözyaşlarını tutamamış ve ağlamıştır. Duası üzerine, şifa bulmuş, *Resulullah*'ın vefatından sonra da yaşamıştır. *Hz. Ali, Hz. Fâtıma*'nın vefatından sonra onunla evlenmiş, şehid edilinceye kadar beraber yaşamışlardır.

2- **"Veren de alan da Allah'tır"** diye tercüme ettiğimiz ibareyi: **"Evladlardan almış oldukları da Allah'ındır, verdikleri de Allah'ındır"** şeklinde tercüme etmek de mümkündür.

3- Buharî'nin bir rivayeti, *Hz. Zeyneb (radıyallahu anhâ)*'in *Resulullah*'a ikinci sefer adam göndererek ısrar ettiğini, bir başka rivayette ise *Resulullah*'ın, üçüncü sefer yapılan ısrar üzerine kızının evine şeref verdiklerini belirtir. Beraberinde *Abdurrahman İbnu Avf* da mevcuttur.

Hz. Zeyneb'in ısrarını *İbnu Hacer* iki sebeple izah eder:

"1- *Câhillerin, kendisi hakkında: "Resulullah'ın yanında kıymeti yok" şeklinde, yapacakları su-i zannı kırmak için ısrar etmiş olabilir.*

2- *Allah ona, "Resulullah'ın yanına gelmesi, içinde bulunduğu bedenini duası ve huzuru bereketiyle gidereceği hususunda ilhamda bulunmuş olabilir. Nitekim bu zannı Allah gerçekleştirmiştir."*

Resulullah'ın ilk çağırmada gelmemesi için de şu tahminde bulunur: *"Zâhir*

şu ki, Efendimiz, Rabbine teslimiyette mübâlağa maksadıyla önce imtina etmiştir. Yahut da bu çeşit dâvetlere icabetin, düğün davetine icabetteki gibi şart olmadığını göstermek, bu ve benzeri davetlere müsbet cevap vermemenin câiz olduğunu beyan etmek için de gelmemiş olabilir.''

4- *Resulullah Hz. Zeyneb*'e gelirken yanında bir grup sahâbî vardır: *Ubâdetu'bnu's-Sâmit, Üsâme İbnu Zeyd, Sa'd İbnu Ubâde, Mu'âz İbnu Cebel, Ubey İbnu Ka'b, Zeyd İbnu Sâbit* vs. Hatta *Resulullah* çocuğun ızdırabı karşısında ağlayınca *Sa'd İbnu Ubâde: ''Ya Resulullah bu da ne?''* diyerek taaccübünu ifade eder. Resulullah da şu cevabı verir:

''Bu, kullarının kalbine Allah tarafından konmuş olan merhamettir. Allah, kullarından merhametli olanlara rahmet kılar.''

5— HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FEVAİD:

★ Muhtazar (ölüm hâlinde) olanın yanına, bereket ve duaları ümid edilenlerin çağırılmaları câizdir.

★ Bu maksadla yemin vermek câizdir.

★ Tâziye ve geçmiş olsun ziyaretlerine, izin alınmadan gidilebilir. Bu, düğün gibi değildir, düğün ziyafetine katılmak için izin şarttır.

★ Yemin verildiği zaman, yemin sahibini kurtarmak maksadıyla gerekeni yapmak müstehabtır.

★ Selâmı konuşmadan öne almak müstehabtır.

★ Hastaya geçmiş olsun ziyareti yapılır, hasta küçük de olsa, faziletçe düşük de olsa.

★ Faziletli kişiler, halktan kopmamalıdırlar, ilk daveti reddetseler bile müteakiben icabet etmelidirler.

★ Tâbî durumdakiler, kendilerine müşkil gelen hususları imamdan sormalıdırlar; bu müstehabtır.

★ Sual edeb çerçevesinde olmalıdır.

★ Allah'ın mahlukatına şefkat ve merhamete insanlar teşvik edilmeli, kalb katılığından korkutulmalıdır.

★ Bağırıp çağırmadan ağlamak çâizdir.

3241 ١٠- وعن أنس رضى اللّه عنه قال: [اشْتَكَى ابنٌ لأَبِى طَلْحَةَ، فَمَاتَ وَأَبُو طَلْحَةَ خَارِجٌ، وَلَمْ يَعْلَمْهُ، فَلَمَّا رَأَتِ امْرَأَتُهُ أَنَّهُ قَدْ مَاتَ هَيَّأَتْ شَيْئاً، وَنَحَّتْهُ فِى جَانِبِ الْبَيْتِ، فَلَمَّا جَاءَ أَبُو طَلْحَةَ قَالَ: كَيْفَ الْغُلاَمُ؟ قَالَتْ: قَدْ هَدَأَتْ نَفْسُهُ،

وَأَرْجُو أَنْ يَكُونَ قَدِ اسْتَرَاحَ، فَظَنَّ أَبُو طَلْحَةَ أَنَّهَا صَادِقَةٌ، ثُمَّ قَرَّبَتْ لَهُ الْعَشَاءَ وَوَطَّأَتْ لَهُ الْفِرَاشَ فَلَمَّا أَصْبَحَ اغْتَسَلَ، فَلَمَّا أَرَادَ أَنْ يَخْرُجَ أَعْلَمَتْهُ بِمَوْتِ الْغُلاَمِ فَصَلَّى مَعَ النَّبِيِّ صَلَى اللّهُ عليه وسلم ثُمَّ أَخْبَرَهُ بِمَا كَانَ مِنْهَا، فَقَالَ النَّبِيُّ صلى اللّه عليه وسلم: لَعَلَّهُ أَنْ يُبَارِكَ اللّهُ لَكُمَا فِي لَيْلَتِكُمَا، فَجَاءَهُمَا تِسْعَةُ أَوْلاَدٍ كُلُّهُمْ قَرَءُوا الْقُرْآنِ]. أخرجه البخارى.

10. **(3241)**- *Hz. Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: *''Ebu Talha'nın bir oğlu hastalandı. Sonunda Ebu Talha evde yokken vefat etti. Çocuğun öldüğünü bilmiyordu. Hanımı, çocuğun öldüğünü görünce, (çocuğun defni için gerekli) hazırlığı yaptı, onu evin bir kenarına koydu. Ebu Talha (akşam olup) eve gelince: ''Çocuk nasıl oldu?'' diye sordu. Hanımı, ''Sükûnete erdi, istirahate kavuşmuş olmasını umarım'' (diye yuvarlak bir) cevapta bulundu. Ebu Talha hanımının doğru söylediğini zannetti.*

Sonra hanımı, akşam yemeğini getirdi. Yatağını hazırladı. (Sonra kocası için süslendi. Ebu Talha temasta bulundu.) Sabah olunca Ebu Talha gusletti. Evden çıkacağı zaman hanımı çocuğun ölümünü haber verdi. Ebu Talha, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la sabah namazı kıldı. Sonra kadının yaptığını bir bir anlattı. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm):

''Allah gecenizi hakkınızda mübarek kılmış olsun'' *buyurdular. Sonra onlara (Allah Teâla Hazretleri) dokuz evlat verdi, hepsi de Kur'an'ı okudular.''* [Buharî, Cenâiz 42, Akîka 1.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, ölüm karşısında soğukkanlılık ve teslimiyete güzel bir örnek sunmaktadır. Hadiste zikri geçen kadın *Ümmü Süleym (radıyallahu anhâ)*'dir, *Hz. Enes*'in annesi. Ölen çocuk da *Ebu Talha*'nın *Ümmü Süleym*'den doğan oğlu *Ebu Umayr*'dır.

2- Hadiste geçen هَيَّأَتْ شَيْئًا tabirini: *''Hanım kocasına yiyecek bir şeyler hazırladı.''.''Kocası için süslenip hazırlandı''* diye yorumlayanlar da olmuştur. Ancak *İbnu Hacer*, bazı rivayetlerde gelen karinelere dayanarak çocuğun *yıkanma, kefenlenme* gibi defin hazırlığını yaptığını anlar.

3- *Ümmü Süleym*'in ölüm karşısındaki metânet ve kadere olan teslimiyetini belirtmek için, bazı rivayetlerde gelen bir ziyadeyi kaydetmek isteriz: *Çocuğun ölümünü ertesi sabah Ebu Talha'ya şöyle haber verir: ''Ey Ebu Talha! Bir*

kimse, bir başkasına malını iâreten verse, sonra âriyetlerini taleb etse, bunu kullanan kimse vermekten imtina edebilir mi?'' Ebu Talha, ''Hayır!'' der. Ümmü Süleym devam eder: ''Öyleyse oğlun için Allah'tan ecir bekle!'' Ebu Talha kızar ve: ''Beni kirlenmeye bıraktın sonra oğlumun ölümünü haber verdin ha!'' der. Bir rivayette Ümmü Süleym: ''Allah çocuğu bize iâre olarak vermişti, şimdi bizden geri aldı'' der.

4- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FAİDELER:

★ Gücü olunca şiddeti benimseyip ruhsatı terketmek evladır.

★ Musibetlere karşı teselli müstehabtır.

★ Kadın kocası için süslenip nefsini taleb edebilir.

★ *Resulullah*'ın duasının makbûl olduğu görülmektedir.

★ Kim Allah rızası için bir şeyi terkederse Allah onun yerine daha iyisini verir.

3242 ١١- وعن القاسم بن محمد قال: [هَلَكَتِ آمْرَأَةٌ لِي فَأَتَانِي مُحَمَّدُ بْنُ كَعْبٍ الْقُرَظِيُّ رَضِيَ اللّٰهُ عنهُ يُعَزِّينِي بِهَا، وَقَالَ: إِنَّهُ كَانَ فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ رَجُلٌ فَقِيهٌ عَالِمٌ عَابِدٌ مُجْتَهِدٌ، وَكَانَتْ لَهُ امْرَأَةٌ، وَكَانَ بِهَا مُعْجَباً فَمَاتَتْ، فَوَجَدَ عَلَيْهَا وَجْداً شَدِيداً حَتَّى خَلاَ فِي بَيْتٍ وَأَغْلَقَ عَلَى نَفْسِهِ، وَاحْتَجَبَ فَلَمْ يَكُنْ يَدْخُلُ عَلَيْهِ أَحَدٌ، فَسَمِعَتْ بِهِ امْرَأَةٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ فَجَاءَتْهُ فَقَالَتْ: إِنَّ لِي إِلَيْهِ حَاجَةً أَسْتَفْتِيهِ فِيهَا لَيْسَ يُجْزِينِي إِلاَّ أَنْ أُشَافِهَهُ بِهَا، وَلَزِمَتْ بَابَهُ، فَأُخْبِرَ بِهَا فَأَذِنَ لَهَا، فَقَالَتْ: أَسْتَفْتِيكَ فِي أَمْرٍ، قَالَ: وَمَا هُوَ؟ قَالَتْ: إِنِّي اسْتَعَرْتُ مِنْ جَارَةٍ لِي حُلِيّاً، فَكُنْتُ أَلْبَسُهُ زَمَاناً، ثُمَّ إِنَّهَا أَرْسَلَتْ تَطْلُبُهُ أَفَأَرُدُّهُ إِلَيْهَا؟ قَالَ: نَعَمْ وَاللّٰهِ. قَالَتْ: إِنَّهُ قَدْ مَكَثَ عِنْدِي زَمَاناً؟ فَقَالَ: ذَاكَ أَحَقُّ لِرَدِّكِ إِيَّاهُ، فَقَالَتْ لَهُ: يَرْحَمُكَ اللّٰهُ أَفَتَأْسَفُ عَلَى مَا أَعَارَكَ اللّٰهُ، ثُمَّ أَخَذَهُ مِنْكَ وَهُوَ أَحَقُّ بِهِ مِنْكَ، فَأَبْصَرَ مَا كَانَ فِيهِ وَنَفَعَهُ اللّٰهُ بِقَوْلِهَا]. أخرجه مالك.

11. (3242)- *Kâsım İbnu Muhammed* anlatıyor: *"Hanımım vefat etmişti. Bana, Muhammed İbnu Ka'b el-Kurazî, ta'ziye (baş sağlığı dilemek) maksadıyla uğradı. Ve şunu anlattı:*

"Benî İsrail'de fakih, âlim, âbid, gayretli bir adam vardı. Onun çok sevdiği bir karısı vefat etmişti. Onun ölümüne adam çok üzüldü, öyle ki, bir odaya çekilip kapıyı arkadan kapattı, yalnızlığa çekildi, kimse yanına giremedi. Onun bu halini, Benî İsrail'den bir kadın işitti. Yanına gelip: "Benim onunla bir meselem var, kendisine bizat sormam lazım" dedi. Halk oradan çekildi. Kadın kapıda kalıp:

"Mutlaka görüşmem lâzım" dedi. Birisi adama seslendi:

"Burada bir kadın var, senden birşeyler sormak istiyor, "mutlaka bizzat görüşmem lâzım, bizzat sormam lazım" diyor. Herkes gitti kapıda sadece o kadın var ve ayrılmıyor." İçerdeki adam:

"O'na müsaade edin gelsin" dedi. Kadın yanına girdi. Ve:

"Sana bir şey sormak için geldim" dedi. Adam:

"Nedir o?" deyince, kadın anlattı:

"Ben komşumdan iâreten bir gerdanlık almıştım. Onu bir müddet takındım ve iâreten kullandım. Sonra onu benden geri istediler. Bunu onlara geri vereyim mi?" Adam:

"Evet, vallahi vermelisin!" dedi. Kadın:

"Ama o epey bir zaman benim yanımda kaldı. (Onu çok da sevdim)" dedi. Adam:

"Bu hal senin, kolyeyi onlara iâde etmeni daha çok haklı kılıyor, zira onu iare edeli çok zaman olmuş" demişti(ki, bu cevabı bekleyen kadın) atıldı:

"Allah iyiliğini versin! Sen Allah'ın sana önce iâre edip, sonra senden geri aldığı şeye mi üzülüyorsun? O, verdiği şeye senden daha çok hak sahibi değil mi?" dedi. Adam bu nasihat üzerine içinde bulunduğu duruma baktı (ve kendine geldi). Böylece Allah, kadının sözlerinden adamın istifade etmesini sağladı." [Muvatta, Cenâiz 43, (1, 237).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, âlimin de ilim bakımından kendisinden geri olacaklardan nasihat dinleyip istifâde edeceğine delil olmaktadır. Ayrıca, faziletçe üstün kişinin bile zaman zaman hata yapabileceğini, faziletçe geri olanın da bilakis, isabetli kararlar verebileceğini görmekteyiz.

2- Kadının uydurduğu kolye hikâyesi, maksadı ifade için başvurulan bir hiledir. Dinimizin emrettiği yalan sınıfına girmez. Görüldüğü üzere bunda bir al-

datma ve buna bağlı bir suistimal mevcut değil, bilakis bir ıslah, bir hayır düşünülmüş ve muvaffak da olunmuştur. Bu düzmece hikaye sebebiyle kadın zemmedilemez, bilakis takdir edilir. Nitekim, önceki hadiste gördüğümüz üzere *Ümmü Süleym (radıyallahu anhâ)*, buna yakın bir temsili *Ebu Talha*'ya anlatmış, bilahare *Ebu Talha, Ümmü Süleym*'in söylediklerini ve yaptıklarını *Resulullah*'a anlatmış, *Resulullah* da gecelerini tebrik etmiştir, *Ümmü Süleym*'i kınamamıştır.

3243 ١٢- وعن أبى موسى رضى اللّه عنهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لاَ أَحَدَ أَصْبَرُ عَلَى أَذى سَمِعَهُ مِنَ اللّهِ عَزَّ وَجَلَّ، إِنَّهُ لَيُشْرِكُ بِهِ وَيُجْعَلُ لَهُ الْوَلَدُ، وَيُعَافِيهِمْ وَيَرْزُقُهُمْ]. أخرجه الشيخان.

12. **(3243)**- *Ebu Musa (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"İşittiği şeyin verdiği ezaya azîz ve celil olan Allah'tan daha sabırlı kimse yoktur. Çünkü O'na şirk koşulur, evladlar nisbet edilir. O, yine de onlara âfiyet ve rızık vermeye devam eder."** [Buharî, Edeb 71, Tevhîd 3; Müslim, Sıfâtu'l-Münâfıkîn 49, (2803).]

3244 ١٣- وعن ابن مسعود رضى اللّه عنه قال: [كَأَنِّى أَنْظُرُ إِلَى رَسُولِ اللّهِ ﷺ يَحْكِى نَبِيّاً مِنَ الأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِم السَّلاَمُ ضَرَبَهُ قَوْمُهُ فَأَدْمَوْهُ وَهُوَ يَمْسَحُ الدَّمَ عَنْ وَجْهِهِ وَيَقُولُ: اللّهُمَّ اغْفِرْ لِقَوْمِى فَإِنَّهُمْ لاَ يَعْلَمُونَ]. أخرجه الشيخان.

13. **(3244)**- *İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Ben, peygamberlerden (aleyhimüsselam) birinin acıklı bir hikâyesini anlatmış olan Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı şu anda sanki tekrar seyrediyor gibiyim. Demişti ki:* **"Kavmi ona şiddetle vurup yaralamıştı. O hem akan kanlarını siliyor, hem de: "Allahım, kavmimi mağfiret et, çünkü onlar bilmiyorlar"** *demişti."* [Buharî, İstitâbe 4, Enbiya 50; Müslim, Cihâd 105, (1792).]

AÇIKLAMA:

Hadisin başka vecihlerinde buradaki peygamberin *Hz. Nuh aleyhisselâm* olduğu tasrih edilmiştir. Bir rivayet şöyle: *"Hz. Nuh'a kavmi vurmuş ve bayıltmıştı. O, bilahare ayılınca şöyle dua etti: "Allahım kavmime hidâyet ver, zira bilmiyorlar."* Gerçi yaralama ile bayıltma aynı şey değildir. Binaenaleyh burada kastedilen peygamberin şahsiyetinde bir kapalılık mevcuttur. *Hz. Nuh*'la ilgili olduğu kabul edilecek olsa bile bunun, bidayetlerle ilgili olması gerekir. Zira, kavminin yola geleceğinden ümid kesen *Hz. Nuh* bilahare, bizzat Kur'an-ı Kerim'in şehâdetiyle şöyle diyecektir: رَبِّ لاَ تَذَرْ عَلَى الاَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّاراً **"Rab-**

bim, yeryüzünde hiç bir inkârcı bırakma!" (Nuh 26).

Resulullah'ın başından da benzer hadiseler geçmiştir. *Uhud Savaşı* sırasında yüzünden yara almış, dişi kırılmıştır. *Aleyhissalâtu vesselâm*, o zaman: **"Peygamberlerinin yüzünü yaralayan bir kavmi Allah nasıl iflah eder?"** buyurmuş, bunun üzerine şu mealdeki ayet inmiştir: **"Allah'ın onların tevbelerini kabul veya onlara azab etmesi işiyle senin bir alâkan yoktur. Çünkü onlar zâlimlerdir"** (Âl-i İmran 128). Bazı rivayetler *Resulullah*'ın hem Ciirrane'de hem de Uhud'da, **"Allahım kavmimi mağfiret et, çünkü onlar bilmiyorlar"** diye dua ettiğini de belirtirler. (55)

Kurtubî, Resulullah'la ilgili bu rivayetlerden hareketle, sadedinde olduğumuz hadiste Aleyhissalâtu vesselâm'ın bir başka peygamberi değil, kendisini anlattığını iddia etmiştir. Ancak *Nevevî, Resulullah*'ın anlattığı vak'anın daha önce yaşayan bir peygamberle ilgili olduğuna hükmeder. Ayrıca *Resulullah*'ın da *Uhud*'da aynı şeyi yaşadığını kaydeder. *İbnu Hacer,* Efendimiz aleyhissalâtu vesselâm'ın *Huneyn Savaşı* akabinde *Ciirrâne*'de ganimet taksimi sırasında yaralanıp benzer bir duada bulunduğunu anlattıktan sonra *Kurtubî*'nin hükmünde yanıldığını belirtir. Dipnotta kaydettiğimiz rivayeti *Ahmed İbnu Hanbel*'den aktardıktan sonra *İbnu Hacer, Kurtubî*'yi cevaplandırma sadedinde der ki: *"Abdullah'ın bu sözünden, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın da aynı şekilde alnını silmiş olması gerekmez. Zahir olan şu ki: Abdullah, o geçmiş peygamberin sildiği şekilde, Resulullah'ın da alnını siliş tarzını hikâye etmiştir, böylece Kurtubî'nin zannının yanlış olduğu ortaya çıkar."*

3245 ١٤- وعن عبد الرحمن بن القاسم قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ لِتُعَزِّ الْمُسْلِمِينَ فى مَصَائِبِهِم الْمُصِيبَةُ بِى]. أخرجه مالك.

وفى رواية للترمذى: «مَنْ أُصِيبَ بِمُصِيبَةٍ فَلْيَذْكُرْ مُصِيبَتَهُ بِى، فَإِنَّهَا أَعْظَمُ الْمَصَائِبِ».

14. **(3245)**- *Abdurrahman İbnu'l- Kâsım* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Benim (yokluğumdan hâsıl olan) musibet, müslümanları musibetlerinde teselli etmelidir."** [Muvatta, Cenâiz 41, (1, 236).]

Bir başka rivayette (56) şöyle denmiştir: **"Kim bir musibete uğrarsa, be-**

(55) *Ciirrâne*'de ganimet taksimi sırasında meydana gelen izdihamda yaralanmış, bunun üzerine *Resulullah:* **"Allah'ın kavmine gönderdiği bir kulu tekzib ettiler ve yaraladılar. O da hem alnından kanı siliyor hem de: "Rabbim kavmimi mağfiret et, onlar bilmiyorlar"** diyordu. *Abdullah* dedi ki: *"Sanki ben Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bakıyor gibiyim: Hem o adamı anlatıyor, hem de alnını siliyordu."*

(56) *Teysir*, bu hadisi Tirmizî'ye nisbet ediyor. Ancak orada bulamadık. İbnu Mace'de lafız yönüyle biraz farkla kaydedilmiştir (Cenâiz 55).

nim yokluğum sebebiyle maruz kaldığı musibetini hatırlasın. Çünkü bu, en büyük musibettir."

AÇIKLAMA:

Hadis, kelime itibariyle: *"Benim musibetim, müslümanları, musibetlerinde tâziye etsin"* demektedir. Ancak, şârihler buradaki taziyeyi teselli ve sabır olarak anlamışlardır. Öyle ise hadis müslümanlara şöyle seslenmektedir: **"Başınıza bir kısım musibetler geldiği zaman bunu büyütmeyin, düşünün ki musibetin büyüğü benim yokluğumla gelmiştir."**

Zürkânî, Resulullah'ın gitmesiyle gelen musibetin büyüklüğünü şöyle açıklar: *"Müslümana gelen her musibet, Resulullah sebebiyle gelenin gerisindedir (daha hafiftir). Çünkü kişiye gelen her belanın bir karşılığı, telafisi vardır. Ama, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yerini dolduracak, O'nun yokluğu musibetini telafi edecek bir şey yoktur. Ölümü ile semâvî haber kesilen, mü'minler için rahmet, din için doğru olan bir kimsenin ortadan kalkmasından daha büyük bir musibet olur mu?"*

Musibetler çoğu kere kişiyi gafletten uyandırır, hatadan, dalaletten çevirir. Bu sebepledir ki bir nevi nimet olmaktadır ve hatta âyet-i kerîme sabretmek kaydıyla musibete düşenlere müjdeler vermektedir: وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ الَّذِينَ اِذَا اَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ **"Kendilerine musibet geldiği zaman sabreden ve "Biz Allah'ınız ve O'na döneceğiz" diyenleri (Allah'ın büyük mükâfaatıyla) müjdele"** (Bakara 155).

3246 ● وعن يحيى بن وثاب عن شيخ من أصحاب النبىِّ ﷺ قَالَ: [قَالَ] رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: اَلْمُسْلِمُ الَّذِى يُخَالِطُ النَّاسَ، وَيَصْبِرُ عَلَى اَذَاهُمْ خَيْرٌ مِنَ الَّذِى لاَ يُخَالِطُهُمْ، وَلاَ يَصْبِرُ عَلَى اَذَاهُمْ]. أخرجه الترمذى.

15. (3246)- *Yahyâ İbnu Vessâb, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Ashabından bir yaşlıdan naklediyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"İnsanlara karışıp onların ezalarına katlanan müslüman, onlara karışmayıp, ezâlarına katlanmayandan hayırlıdır."** [Tirmizî, Kıyâmet 56, (2509); İbnu Mace, Fiten 23, (4032).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, inziva mı daha hayırlı, cemiyete karışmak mı? sualine, kayıtlı olarak: *"Cemiyete karışmak"* cevabını vermektedir. Ancak hemen belirtelim ki, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu meselede kesin bir tavrı yoktur. Bazı rivayetlerde inzivayı tavsiye ederken, burada olduğu üzere, bazı rivayetlerde de

cemiyete karışmak tavsıye edilir. Demek ki, şartlara ve şahıslara göre verılecek hüküm değişebilecektir ve esas olan da budur. *Resulullah*, inzivayı daha ziyade fitne yani dahilî kargaşanın hüküm sürdüğü zamanlarda tavsiye etmektedir.

Ülemânın bu mevzudaki değerlendirmesini geniş olarak 4762. Hadis'te kaydedeceğiz.

İÇİNDEKİLER